05 05 2008

NAÎMÂ

TÂRİHİ

Birinci cild

Yazan: NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ

Çeviren: ZUHURİ DANIŞMAN

ZUHURİ DANIŞMAN YAYINEVİ
P. K. 458 Büyük Postane
İSTANBUL

BAHAR MATBAASI, İstanbul — 1967

تاریخ نعیما
روضة الحسین فی خلاصة اخبار الخافقین
جلد اول

TÂRÎH-İ NAÎMÂ

Ravzat el-Hüseyn fî hulâsat ahbâr el-hâfikayn

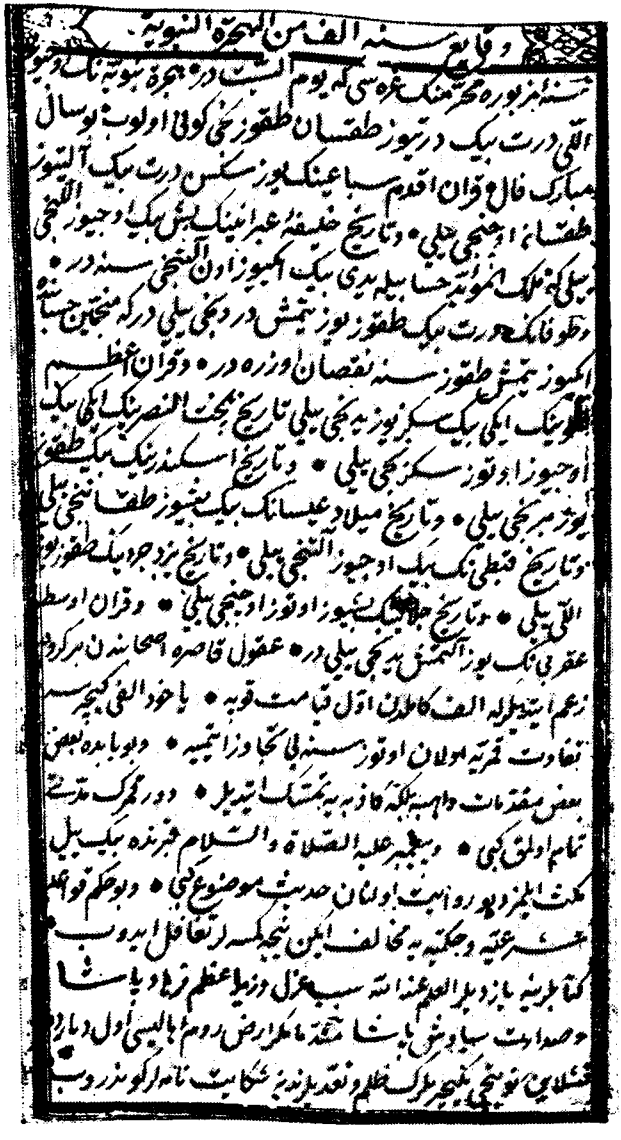
cild-i evvel

Naîmâ Mustafa efendi
(1066 - 1129) Hicrî (1655 - 1716) Milâdî

Naîmâ tarihinin eski harflerle matbu nüshasının mukaddemesinden birinci sayfasını teberrüben buraya dercediyoruz.
(İbrahim Müteferrika tab'ı)

Naîmâ tarihinin el yazması nüshasının birinci sayfası

Naîmâ Târihi

Naîmâ tarihinin bugünkü Türkçeye çevrilmesinde tâkib ettiğimiz usul hakkında:

Osmanlı târihinin en mühim kaynaklarından biri olan (Naîmâ târihi) ni, bugünün nesli tarafından okunur ve anlaşılır hâle getirerek, basılıp neşri, muhakkak ki en lüzumlu ve faydalı bir kültür hizmetidir.

Kudretimizin dışında dahi olsa, bu büyük hizmeti başarmağa niyet etmiş bulunuyoruz. Bugüne kadar bu işin, böyle bir hizmet yapmağa daha salâhiyetli kimseler tarafından yapılmasını özledik ve bekledik. Özlediğimiz tahakkuk etmeyince aczimizi müdrik olmamıza rağmen bu büyük işe biz teşebbüs ettik.

Yalnız bu işe teşebbüse karar verdikten sonra karşımıza mühim meseleler çıktı. Hem bu güzel târihin, Naîmâ târihinin aslına sâdık kalmak, hem bugünkü nesil tarafından anlaşılır bir hâle getirmek hususlarını te'lif etmek kolay olmadı. Bu hususta çeşitli yollar aradık ve tecrübe ettik. Bunları sıralıyoruz:

1 — Naîmâ'yı aynen, hiç değiştirmeden, olduğu gibi yeni harflere çevirmek mümkündü. Naîmâ'da, bugünkü neslin aslâ yadırgamayacağı çok açık ifâdeli cümleler olduğu gibi, bâzan da, baştan başa Arabça ve Farsça kelimelerle donatılmış en ağdalı bir Osmanlıca dilinin kullanıldığı fasıllar vardır. Böyle olanlardan bir parçayı aşağıya alıyoruz:

(..... Ecel-i müsemmâ bekasına taallûk edüb ervâh-ı lâtifeleri ecsâm-ı kesîfeleriyle peyvend bulunduğubirle bittabi temeddün ve zevatlarında temekkün kılub tâlib-i ictima' ve her biri bir cihetten âhara muhtaç ve râgıb-ı intifa' olub tedbîr-i maîşetleri bî-muâvenet ve muzâheret muhâl ve bekaay-ı şahs-ı nev'ileri bî-muhâlatat ve müşâreket adîmülihtimal.....) (Naîmâ, cilt 1, sayfa 3)

Eğer Naîmâ târihini aynen bugünkü harflere çevirseydik böyle olacaktı. Bu takdirde bugünün nesli böyle bir çevirmeden hiç istifâde etmiyecek ve böylece de hiç birşey yapılmamış olmakla müsâvi olacaktı.

2 — İkinci şekil, Naîmâ târihini, aslındaki kelime ve cümle teşkilini hiç dikkate almadan tamamen bugünkü dile çevirmekti. Bu takdirde, vâkıâ, Naîmâ târihi herkes tarafından okunur ve açıkça anlaşılır bir şekil almış olurdu ama, bu defa da Naîmâ'nın kendine has ifâde ve üslûbundan eser kalmazdı. Halbuki Naîmâ'nın, bazı eski kelimeler kullanmakla beraber, bugün dahi anlaşılabilir ifâdesi, üslûbu hoş parçaları pek çoktur. Gönül, Naîmâ'yı o hâliyle tanıtmağı elbette ister. Binâenaleyh Naîmâ'yı, olduğu gibi bugünkü dile çevirmek te maksada tamamen uygun olmıyordu.

3 — Üçüncü bir şekil var ki, biz bunu kabul etmeği daha uygun bulduk. Şöyle ki:

A — Birinci şekilde nümunesini gösterdiğimiz, baştan başa Arapça ve Farsça kelimelerle ve en ağdalı bir Osmanlıca ile yazılmış olan kısımları, aslındaki kelimeleri, terkipleri, cümle teşkillerini hiç dikkate almadan meâlen bugünkü Türkçeye çevirdik.

B — Naîmâ târihinde bugünkü Türkçeyi aratmayacak, gayet açık Türkçe fasıllar vardır. Böyle olan yerleri, cümle teşkillerini de mümkün olduğu kadar aynen muhafaza etmek şartiyle olduğu gibi aldık. Yalnız böyle olan satırlar arasında tek tük bugünün nesline yabancı gelen birkaç kelime varsa, onları Türkçeleştirdik. Böylece Naîmâ'yı, olduğu gibi tanıtmağı hedef tuttuk. Meselâ şu aşağıdaki satırlar böyledir:

(Serdar, Yazıcı üzerine varıp, Karayazıcı dahi isyanla dönüp mübâşir-i harb ve kıtal oldukta (Harb ve kıtâle başladıkta) Paşanın Çâker ağa nam kethüdâsı ve bir nice ağaları düşüp (ölüp) ve serdar bilâhara gaalib oldukta Yazıcı firar edip (kaçıp) Sivas hududunda bâzı sarp dağlara tahassün edüb (sığınup), hengâm-ı şitâ hulûl edüb (kış günleri gelip), Mehmed paşa Diyarbakır şehrine kışlağa gitti... Naîmâ, cilt 1, Sayfa 224).

Bu parçayı Naîmâ'dan aynen aldık. Bu parçada (Mübâşir-i harb ve kıtal), (firar edüb), (Tahassün edüb), (Hen-

gâm-ı şitâ) kelimelerinden başka bugünkü neslin anlayamayacağı bir kelime yoktur. Biz bu birkaç kelimeyi Türkçeleştirmekle, Naîmâ'nın asıl üslûbuna zerre kadar halel getirmeksizin bu büyük târihi, anlaşılır bir halde okuyucularımıza takdim etmiş olacağımıza inanıyoruz.

Şunu da kaydedelim ki, Naîmâ'nın böyle açık ifâdeli satırları arasındaki bazı Arapça ve Farsça kelimeleri, cümlenin insicâmını bozmamak için ya aynen aldık, bu şekilde aynen aldığımız kelimelerin, ya ( ) parantez içinde, ya sayfanın altında Türkçelerini de verdik.

Naîmâ'nın bir kısım bentleri vâkıâ açık Türkçe gibi görünür, anlaşılmayan kelime az gibidir. Fakat cümle teşkilinde, ifâde tarzında bugünün nesli tarafından anlaşılması zor olan yerler vardır. Böyle olan cümleleri de, mümkün olduğu kadar aslına sâdık kalmağa çalışarak meâlen bugünkü dile çevirdik.

Yine bazı açık ifâdeli satırlarda, fazlaca Arapça, Farsça kelimeler kullanılmıştır. Cümleyi aynen alıp, bu kelimeleri de aynen yazmak ve böyle kelimelerin yanına, Türkçe karşılıklarını parantez içinde vermek veya sayfa altında tercümelerini göstermek te okuyanı pek fazla sıkacak bir hal alır diye düşündüğümüz için, bu nevi' satırlarda, Naîmâ'nın ifâde ve cümle terkibi şeklini mümkün mertebe muhafaza ederek Arapça ve Farsça olan kelimelerin, tercümelerini parantez içinde vermeden, doğrudan doğruya bugünkü Türkçe ile yazmağı daha uygun bulduk.

Naîmâ'yı, aslındaki güzelliğini bozmadan ve hiç kısaltmadan bugünkü dile çevirme şekli olarak bizim bulabildiğimiz en sâlim yol bu oldu. Birinci fasikülü alıp tetkik eden değerli okuyucularımız, yanlış düşündüğümüz noktalar varsa ve daha iyi bir şekil düşünür ve bizi mektuplariyle ikaz etmek lûtfunda bulunurlarsa minnettar kalırız ve müteakip fasiküllerde daha mütekâmil şekle doğru yolumuzu düzeltiriz.

Bir noktayı daha belirtmek isteriz.

Naîmâ târihinde bütün tarihler hicrîdir. Biz, Naîmâ'da geçen bütün hicrî tarihlerin yanına, milâdî tarihlerini de yazmak suretiyle okuyucularımıza faydalı bir kolaylık yapmayı düşündük. Meselâ Naîmâ kitabına:

Vakaayii sene elf

Diye başlamıştır. Biz bunun altına parantez içinde milâdî târihi de koyduk. Bu suretle hicrî sene aylarının, milâdî angi ayın hangi gününe rastladığını da hesaplamak mümkün olacaktır.

1000 senesi vekayii

(Bu senenin Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1591 senesinin 11 ekim tarihine rastlar)

Parantez arasındaki izahımıza göre, isteyen okuyucularımız, 1000 hicrî senesinin bütün aylarının milâdî yılın hangi aylarına rastladığını hesaplayabilirler.

Eserin yazılışı hakkında bu kadarcık malûmat verdikten sonra şimdi de, (Naîmâ Mustafa Efendi) nin hal tercümesini ve bu değerli târihin Naîmâ Mustafa Efendi tarafından nasıl hazırlandığını hikâye edeceğiz.

Hatâ ve noksanlarımızdan dolayı okuyucularımızın müsâmahalarına sığındığımızı arzeder, bu büyük teşebbüsümüzün hüsnü suretle sona erdirilmesinde, Cenab-ı Hakk'ın bu âciz kuluna muîn olmasını dua ve niyaz eylerim.

NOT: Metinde en lüzumlu Arapça, Farsça kelimelerin karşılıkları Türkçe olarak parantez içinde verilmiştir. Fakat bir kısmının Türkçe karşılıkları, ya uzunca izaha muhtaç olduğu için veyahut ta, aynı sayfada pek fazla parantez içinde kelime karşılığı bulunmasının, okumayı güçleştireceği düşüncesiyle yazılmamış, fakat her cildin sonuna ilâve edeceğimiz sözlükte, metinde geçen bütün lûgatleri, Osmanlı teşkilâtına ait ıstılâhların karşılıkları bulunacaktır.

Naîmâ'nın Hâl Tercümesi ve Kitabı Hakkında (*)

Naîmâ Mustafa Efendi, tanınmış Osmanlı vakanüvislerindendir. Kitabında bâzan kendisini (Mustafa Naîm), bazan dâ (Naîmâ) diye tanıtır. Ailesi tarafından (Mustafa Naîm) olarak anıldığı halde (Naîmâ) lâkabını sonradan ya kendisi almış veyahut ta, intisap ettiği Divan-ı hümâyun kaleminde arkadaşları tarafından bu isimle yâdedilmeğe başlanmıştır.

Mustafa Naîmâ efendi rivâyete göre (1065 = 1655) târihinde Halep'te doğmuştur. Genç yaşında İstanbul'a gelerek (1100 = 1688) senesinde Saray-ı Atik (Eski Saray) teberdârânı (Baltacılar) ocağına girmiştir. Naîmâ Mustafa efendi, küçük yaşından itibaren okuyup yazmağa meraklı idi. Halep'te tahsile başlamış, sarayda, Enderunda tahsiline devam etmiş, rivâyete göre bir aralık Bayezid câmii derslerine de devam etmiştir.

(Salîm, tezkere, sayfa 681; Şehrî-zâde Said, Nevpeyda 21, Cemaleddin, Osmanlı târihleri ve Müverrihleri, sayfa 43; Âtâ târihi III. 36).

Naîmâ Mustafa efendi târihe, yıldız ilmine, edebiyata meraklı idi. Bir müddet sonra baltacılar ocağından Divan-ı hümâyun kâtipliğine çıkarıldı. Aynı ocaktan çıkan Kalaylı-Koz Ahmed paşanın divan efendisi oldu. Daha sonra, ilim ve sanat adamlarını himaye etmekle tanınmış olan Amca-zâde Hüseyin paşaya intisap etti, onun teveccühünü kazandı.

Amca-zâde Hüseyin paşa; (Şârih el-menar-zâde Ahmed efendi) tarafından yazılmış olan kıymetli bir yazma tarih

(*) İslâm Ansiklopedisi, Naîmâ kelimesinden telhîsen.

müsveddelerine malikti. Yalnız; kıymetli olan bu müsveddeler, tanzim ve tasnif edilmemişti. Hüseyin Paşa, bu müsveddeler esas tutulmak üzere yeni bir târih kitabı yazılması vazifesini Naîmâ Mustafa Efendiye verdi. İhtimal ki Naîmâ'nın vakanüvisliğe tâyini de bu vazife ile birlikte başlamış olmalıdır.

Naîmâ, çalışkan, zeki, hoşsohbet bir insandı. Devrinin nüfuzlu şahsiyetlerinden şâir ve Reis-ül-Küttap Râmi Efendi (Paşa) ile, Rumeli Kadı-askeri Yahya efendiler de Naîmâ-yı himaye edenler arasındadır. Bilhassa Râmi Efendi, onu pek takdir ederdi. Bir aralık onu günde 120 sağ akçe ücretle İstanbul gümrüğüne tâyin ettirmişti.

Naîmâ Mustafa Efendi bilhassa nücum (yıldızlar) ilminde ihtisas sahibi idi. Zayiçeler tertip ederdi. Bu hususiyeti de onu yüksek şahsiyetler yanında itibar sahibi etmişti.

Naîmâ Efendi, aldığı vazifeyi büyük bir itina ile yapmağa başladı. (Şârih el-menar-zâde) nin kitabının birkaç cüz'ünü sür'atle tamamlayarak, hâmisi Amca-zâde Hüseyin Paşaya ithaf etti. Paşa, bundan pek mütehassis oldu ve Naîmâ'ya câize olarak bir kese kuruş ile, İstanbul gümrüğü mukataasından yevmî bir kuruş vazifenin berâtını gönderdi. Aynı zamanda bu târihin tamamlanmasını istedi.

Naîmâ bu işe devam ederken, değerli hâmisi Amca-zâde, evvelâ sadrâzamlıktan ayrıldı, kısa bir zaman sonra da vefât etti. Bu sırada mühim vak'alar cereyan etti. Edirne vak'ası oldu, İkinci Mustafa tahtından indirildi. Yeni sadrâzam Hasan Paşa da Naîmâ'nın kadir ve kıymetini takdir etmiş ve ona, bu târihi kendi zamanına kadar yürüterek tamamlamasını istemiştir.

Hasan Paşadan sonra sadrâzamlığa, Kalaylı-Koz Ahmed Paşa geçti (1704). Bu yeni sadrâzam, Naîmâ'nın baltacılar ocağından arkadaşı idi. Naîmâ'nın yıldızı parladı. Meşhur Nevşehirli damat İbrahim Efendi (sonradan sadrâzam olan) de, Kızlar Ağası Uzun-Süleyman Ağanın kâtibi idi. Sarayda nüfuzu vardı. O da Naîmâ'yı çok takdir edenlerdendi. Bu iyi tesadüfler neticesinde Naîmâ, Anadolu muhasebeciliğine tâyin edildi ve Hâcegânlık rütbesi verildi. Fakat bu ikbal devri uzun sürmedi. (1118=1706) başlarında gözden düşerek sürgün edildi.

Değerli tarihçi Ahmed Refik Bey, Naîmâ hakkında yazdığı eserinde, Naîmâ'nın, sadrâzam Çorlulu-Ali Paşa tarafından Hanya'ya sürüldüğünü ispat etmiştir. Yalnız, Naîmâ'nın neden gözden düştüğüne dâir kat'î bir malûmat mevcut değildir. Naîmâ tok sözlü bir kimse idi. Ahmed Refik Bey, Naîmâ'nın, dilini tutmadığını, devrin devlet adamları hakkında ileri geri sözler ettiğini ileri sürerek, bu huyunu, sürgüne gönderilmesinin sebebi olarak gösterir. Başka bir ihtimal de, Naîmâ'nın, bazı devlet adamları hakkında hoşa gitmeyecek şekilde zayiçeler tertip etmiş olması olabilir.

Müverrih Naîmâ'nın zevcesi Hâce Havva Hatun, onun sürgün olduğu günlerde İstanbul'da bulunuyor ve acıklı bir sefalet içinde yaşıyordu. Havva Hatun, bu muztar halini bir arzuhal ile sadrâzam Çorlulu Ali Paşaya arzetti. Bunun üzerine Naîmâ'nın Bursa'ya nakline dâir Hanya Muhafızı Osman paşaya (1706=1118) ekim ayı târihi ile bir hüküm gönderildi. Naîmâ Bursa'da bir sene kaldı ve bir sene sonra Çorlulu-Ali Paşanın müsaadesiyle tekrar İstanbul'a geldi. (1119 Recep sonları=Ekim 1707).

Bundan sonra Naîmâ göze girdi. Teşrifatçılığa tâyin edildi. Fakat bu vazifenin âidâtı az olduğu için ilâveten Kalyoncular defterdarlığına tâyin edildi.

Silâhtar Ali paşa Rikâb-ı hümâyun kaymakamı olduğu vakit, çok sevdiği Naîmâ'yı yakınları arasına aldı. Ona pek çok iltifatlarda bulundu. Onu ikinci defa Anadolu muhasebeciliğine getirdi (1712=1124). Daha sonra Ali Paşa; yeni bir Rus seferi için Edirne'ye gitmeğe hazırlanırken (1713=1125) Naîmâ'yı evvelâ Defter eminliğine, biraz sonra da baş muhasebe hâcegânlığına getirdi. Bu yeni memuriyetleri dolayısiyle artık Naîmâ Efendi, devrin yüksek kademedeki şahsiyetlerinin meclislerine serbestçe girip konuşabilir oldu.

Naîmâ, düşüncelerini, hiç bir endişeye kapılmadan açık ve samimî olarak meclislerde söylerdi. Bu dürüst ve tok sözlülüğünü de sadrâzam damat-Ali Paşa takdir ederdi. Sadrâzamın da en itimat ettiği şahsiyet olmuştu. Fakat onun bu ikbâlini, sadrâzamın her nedense pek itimat ettiği, haddi zâtında müfsit ve iftiracı bir kimse olan Kethüda Köse-İbrahim Ağa çekemedi, onu kıskandı.

O sırada Venedik ile harp hazırlığı başlamıştı. Sadrâzam bu harbe taraftardı. Köse-İbrahim Ağa, Naîmâ'nın, bu muharebenin muvaffakıyetsizlikle neticeleneceğini sağda solda söylediğini sadrâzama duyurdu. Kethüdanın bu tezviratı tesirini gösterdi. Damat-Ali Paşa Naîmâ'yı baş muhasebecilikten Silâhtar kâtipliğine indirdi (1715=1127).

Nihayet Mora seferi başladı. Ali Paşa, onun memuriyetini gelirsiz bir hale getirdi. Mora seferinin sonunda da Naîmâ'yı, Serasker yanında defter emâneti vekâleti ile Mora'da bıraktı. Bu haksız ve yersiz muameleler değerli müverrihimizi çok üzmüş, mânen harap etmişti. Bu üzüntülü günler uzun sürmedi. Damat-Ali Paşa Avusturya seferine giderken, Osmanlı târihinin bu sevimli müverrihi de (1716=1128) de Balya-Badra'da vefat etti.

Naîmâ'nın vefâtı senesini gösteren ta'miyeli beyit şöyledir:

Ne zîbâ düştü târîh-i vefâtı
Naîmâ gitti Firdevs-i Naîme (Hüseyin Ayvansarâyi, vefiyat s. 178).

Mezar taşında «Baş muhasebe mansıbından ma'zulen Mora mübayaacısı iken vefat eden...» yazısının bulunduğu söylenir. **«Ahmed Refik, Naîmâ.»**

Naîmâ Mustafa Efendi, kitabının başına:

TÂRÎH-İ NAÎMÂ

(Ravzat el-Hüseyn fî Hulâsat ahbar el-Hâfikayn) adını yazmıştır.

Naîmâ, genç yaşından itibaren târihe meraklı idi. İyi bir tahsil de görmüştü. Talih onun eline, (Şârih el-menar-zade Ahmed efendi tarafından yazılan târihin müsveddelerini geçirmişti. Bu, Naîmâ için bulunmaz bir talih eseri idi. Naîmâ, bu hususu eserinde şöyle anlatır:

(... Sultan Ahmed devri devlet aramlarmdan (Şârih el-menar) nam mollanın mahdumu yine ulemâdan Ahmed efendi nam kimesne olup, acayip bir üslûp üzere bir târih yazmağa başlamış ve Birinci Sultan Ahmed zamanından Dördüncü Sultan Mehmed devrinde Köprülü Mehmed paşa vaktine kadar

Osmanlı devletinin vekayi ve havadisini mufassalen yazmış ve daha eski vekayii (Hasan Bey-zâde) tarihinden alarak eserine ilâve etmiş, fakat bunlar daha müsvedde halinde olup, tertip ve tasnif ederek beyaza çekmeğe fırsat bulamadan vefat etmişti. Onun vefatiyle, bu kıymetli eser nerede ise unutulup gidecekmiş. Fakat sahib-i devlet (sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa):

«Böyle bir eser zayi ve telef olmak revâ değildir» buyurarak, bu târihin yeni baştan yazılmasına emir ve ferman buyurdular. Ve ben kullarını bu işe memur etmek lûtfunu esirgemediler. Fakir dahi (Naîmâ), sahib-i devletin fermanı üzerine paçaları sıvayıp bu müsveddelerin bazı mahallerine iktiza eden malûmatı, diğer muteber tarihlerden alarak ilâve ettim. Ve bu kitabın adını, bu kitabın yazılmasına emir veren devletlû Hüseyin paşanın adiyle şöhret bulsun düşüncesiyle:

«**Ravzat el-Hüseyin fî Hulâsat ahbar el-Hâfikayn**» koyduk. Cenab-ı Hak tamamlanmasını müyesser ve rahat ile yazılmasını mukadder buyura.»

Naîmâ'nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu târihi, Şârih el-menar lâkabı ile anılan Kadı Mehmed Efendinin oğlu müderris Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmış olan târihi esas tutarak ve bir çok yerlerini hemen aynen naklettikten sonra, başka eserlerden de ilâveler yaparak hazırlamıştır. Yine Naîmâ'nın dediğine göre, Şârih el-menar-zâde Ahmed Efendi, Sultan Ahmed devrinden Köprülü Mehmed paşa devrine kadar olan vakaları mufassalen yazmış, daha evvelki bahisleri ise Hasan Bey-zâde târihinden almıştır.

Naîmâ, eserinin vekayie taallûk eden esas kısmını ilk önce (1574=892) ten, yâni Üçüncü Murad'ın tahta çıkışından başlatıp, Şârih el-menar-zâde müsveddelerinin son bulduğu 1065'e kadar getirdi. Naîmâ târihinin Topkapı Sarayı Revân kütüphanesinde 1169 numarada kayıtlı yazması bu şekildedir. Bu nüshanın hatime ve arz-ı hâl kısmından anlaşıldığına göre, Naîmâ eserinin birinci cildi dediği bu metinden sonra, vekayii (1703=1115) senesine kadar getirmek üzere çalışmağa başayarak, 5 senelik bir devreyi tamamlamış ve bu defa (1574=982) den itibaren, 18 senelik vekayii çıkarıp, (1591=1000) den başlayarak, (1659=1070) te nihayet bulan

yeni bir metin vücuda getirmiştir ki, mükerrer baskılar sayesinde yapılan metin şekli budur.

Naîmâ, Amca-zâde Hüseyin Paşaya ithaf ettiği birinci cildin (bu tâbiri matbu nüshaların cilt taksimatı ile karıştırmamalıdır) baş tarafına, vekayiin sene-sene tafsiline girişmeden önce, Karlofça muahedesini koymuş, damat Hasan Paşaya ithafen hazırlayacağı ikinci cildin başına da, Feyzullah efendi vak'asını dercedip, bu suretle Amca-zâdeye gösterilen cemilenin bir eşini de Hasan Paşaya ibraz eylemek istemişti. **(Naîmâ, altıncı cilt sonundaki Feyzullah Efendi vak'ası).**

İkinci cilt hakkındaki düşüncesini yerine getiremeyen Naîmâ, bu cilde ait bulunması icabeden (1065 - 1070) vekayiini, ilk metnin sonuna eklemeğe mecbur olunca, hazırladığı Feyzullah Efendi vak'ası da ayrı bir risâle halinde kalmış ve bu risâle, İbrahim Müteferrika'nın eline geçerek, târihin sonuna ilâve edilerek neşrolunmuştur.

Bir başkası tarafından hazırlanmış olan bir eseri, derleyip toplayarak bir kitap haline getiren bir kimsenin, yâni Naîmâ'nın, fazla bir şey yapmamış olduğu zannedilir.

Fakat, asıl müsveddelerin sahibi hakkında malûmat verilirse, Naîmâ'nın kıymeti ve ehemmiyeti anlaşılır.

Şârih el-menare-zâde Ahmed efendi (ölümü 1057), menar şârihlerinden olan babasının mesleğine devam ederek, medrese tahsilini tamamladıktan sonra, bazı müderrisliklerde, bilhassa **mûsıla-i sahn** itibar olunan Beşiktaş, müteakiben Davûd paşa medreselerinde hocalık etmiş, üç lisanda şiir inşâya muktedir, bilhassa Arapça şiir yazmakta kuvvetli, cifr ve nücum ilmine vâkıf, tarihe âşinâ bir müderristi. Devrinin mühim şahsiyetleri ile daima temasta bulunan, bilhassa mensuplarından olduğu Şeyhülislâm Bahâî Efendinin meclisinden ayrılmayan Ahmed Efendi, bir çok vak'aların iç yüzünü öğrenmiş ve bunları kayıt ve zaptetmekten geri durmamıştı.

Ahmed Efendi, Sultan İbrahim'in hal' ve hapsi gibi vak'alara ait tafsilâtı, bunları bizzat gören Bahâî efendiden dinlemiş, meslek icabı olarak, daha ziyade ilmiye ricali ile temasta bulunduğu için, bu zümre mensuplarından pek çok nakillerde bulunmuştur. (Kendilerinden nakillerde bulunduğu şahsiyetlerden bir kısımları şunlardır: (Şeyhülislâm Bahâî

Efendi, Reis ül-ulemâ Zeynelâbidin, İmam-ı Sultanî Şâmi Yusuf, Şeyhî, Şirvânî-zâde Müderris Ahmed, Kazasker İsmetî, Hüsam-zâde Abdürrahman Efendi ve Cinci hoca...) Bununla beraber, Şârih el-menar-zâde, Pâdişah yakınları, vezir ve kethüdalar gibi mühim hâdiselere şahit olanlardan da bir çok nakiller yapmıştır. Naîmâ bütün bunları bazan «Şârih el-menar-zâde der ki...» Bazan da «Müverrih der ki...» kayıtlariyle tarihine geçirmiştir.

Naîmâ, yazacağı târihi daha etraflı bir hale getirmek için, başka kaynaklardan da faydalanmıştır. Naîmâ'nın istifade ettiği müverrihler arasında başlıcaları «Hasan Bey-zâde, Âli, Kâtip Çelebi, Peçevî İbrahim, Vecihi, Kara Çelebi-zâde Abdülâziz Efendi ile Tevkiî Abdi Paşa» dır.

Naîmâ bilhassa İstanbul dışında cereyan eden vakalar hakkında Kâtip Çelebi'nin fezlekesinden fazlasiyle istifade etmiştir.

Naîmâ en fazla Peçevî İbrahim Efendiden faydalanmıştır. Bunlardan başka «Târîh-i Gılmânî» ile Topçular kâtibi Abdülkadir efendiden ve Tûğî târihinden de istifade ettiği görülür. Abdi Paşadan da aynen naklettiği yerler vardır. (Naîmâ, cilt VI. sayfa 254).

Naîmâ'nm, bizzat görüşerek bilgi edindiği kimselerin başında «Maan oğlu Hüseyin Bey» gelir. **Enderundan** yetişerek, bir çok vak'alara şahit olan ve bir kısmını da itimada şâyan bir şekilde öğrenen bu ihtiyar ve âlim adam, müverrih ile sık sık buluşur ve ona Sultan İbrahim ve Dördüncü Mehmed devirlerini anlatırdı. Naîmâ, Maan oğlu Hüseyin Beyin yalnız şifahen verdiği malûmattan istifade etmekle kalmamış, onun «Târih suretinde olup», ele geçmeyen mecmuasını da görmüştür. **(Naîmâ, cilt V. s. 295).**

Naîmâ, Şârih el-menar-zâde müsveddelerinin son bulduğu târih olan 1065 ten sonraki seneler için, bilhassa Kara Çelebi-zâde Abdülâziz, Vecihi ve Abdi paşa tarihleri ile, eserini, fezlekenin sona erdiği yerden (yâni 1065) başlatan İsazâde Abdullah efendiden istifade etmiştir. İlmiye mensuplarından olan İsa-zâde târihi, müellif tarafından büyük bir kısmı temize çekildikten sonra, ilâveler ve yürütmeler ile tekrar müsvedde haline getirilmiş bir eser olup, üniversite kü-

tüphanesinin İbn-ül-emin Mahmud Kemal Beyin yazmaları arasındadır.

Naîmâ'nın kaynakları arasında Kazasker İsmetî Efendinin telif ettiği (Tevârîh Devlet-i Aliye) nin bulunmuş olması da muhtemeldir. Naîmâ, İsmetî Efendinin böyle bir eser yazmağa başlayarak, hayli ilerlediğini ve Ebünnecib risalesinin, Yavuz Sultan Seim'e intikali bahsini bu târihten aldığını söyler. **(Naîmâ, Feyzullah Efendi vak'ası).**

Bütün bunlardan sonra şu hususu da kaydetmek icabeder ki Naîmâ yazdığı târihe, başka eserlerden sadece nakiler yapmakla kalmamış, meselâ Peçevî ile Hasan Bey-zâdenin, Kâtip Çelebi ile Şârih el-menâr-zâde'nın, Maan oğlu, Vecihi ve Mehmed Halife'nin rivâyetlerini de karşılaştırmıştır.

Naîmâ, eserinin mukaddeme kısmını İbn Haldun, Âlî ve Kâtip Çelebi gibi müelliflerin muhtelif kitaplarından hülâsa ve nakil suretiyle hazırlamıştır. Bu bakımdan fazla bir hususiyet arzetmez. Biz de bu kısımları, yalnız meâlen ve ihtisar etmek suretiyle naklettikten sonra, asıl metin kısmına geçeceğiz.

Naîmâ târihinin Türkiyede ve yabancı memleketlerde bir çok yazma nüshaları vardır.

(Yazmalar için İstanbul kütüphaneleri târih ve coğrafya yazmaları kataloğu 200 - 207 II Babinger).

Naîmâ târihi Türkiye'de dört defa tabedilmiştir. Birinci tab'ı, iki büyük cilt olarak 1147 senesinde, 500 nüsha olarak, İbrahim Müteferrika tarafından yapılmıştır. Birinci cildin başına Müteferrika'nın ilâve ettiği başlangıç, sonraki tab'larında da tekrar edilmiştir. İkinci tab'ın (yalnız birinci cilt) basıldığı târih 1259 dur. Üçüncü tab'ı (İstanbul - Matbaa-i Âmire 1280), sayfaları çerçeveli olarak altı cilttir. Dördüncü tab'ı (İstanbul, Matbaa-i Âmire 1281-1283) dir. Ve altı cilttir.

Benim elimde olan altı ciltlik Naîmâ târihinin altıncı cildinin sonunda (Maliye Nazırı Mustafa Fazıl paşanın himmetiyle altı ciltlik târihin Matbaa-i Âmirede 1280 yılında tabedildiği) tazılıdır.

Naîmâ târihi, mevcut Osmanlı kaynakları arasında en çok okunan, bilinen bir târihtir. Naîmâ târihinin esası, Şârih el -menâr-zâdenindir. Naîmâ bunu aynen aldığı gibi, başka müelliflerin kitaplarından da iktibaslarda bulunmuştur.

Fakat Naîmâ kitabının bir çok yerleri de bizzat kendi kaleminden çıkmıştır. İfadesi açık ve nüktelidir.

Naîmâ târihinin, doğrudan doğruya Naîmâ tarafından yazılmamış olması, bu mühim eserin ve bilhassa Naîmâ'nın kıymetini küçültmez. Bilâkis Naîmâ, Şârih el - menar-zâde ve Maan oğlu gibi müelliflerin yazdıkları eserlerin hâlen mevcut olmayışı dolayısiyle bu eserleri bize tanıtması ve naklet-mesi bakımından büyük bir kıymeti hâizdir.

Naîmâ bilhassa ilm-ü nücuma düşkündür ve bunda vukuf sahibidir. Târihinde kaydettiği vak'aların ekserisini, yıldızları tetkik ederek neticelere bağlamağa meraklıdır. Aynı zamanda Naîmâ şiirle de meşgul olmuştur. Tezkerelerde bir kaç manzum parçaları vardır. Sâlim, onun bir beyti ile bir kıtasını, Safâî de tamamlanmamış olan iki gazelini almıştır.

Başlangıç (*)

Cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun ki, irâdesi, din ve devlet-i İslâmiyenin devam ve bekası cihetine taallûk etmiştir. Bunun bâriz (açık) delili şudur ki, mülk ve memleketi ve içtimaî heyeti kemiren bir hastalık başlayınca ol hâkim-i mutlak (Cenab-ı Hak) nice faydalı tedbirlerle bu fesadı ortadan kaldırır. Ve salâvat-ı şerife Resûl-ü Ekrem Muhammed Mustafa (S.A.) nın ruh-u münevverlerine olsun ki getirdiği sağlam şeriat ile kıyamete kadar hudutların muhafazası ve devlet işlerinin görülmesi, onun sünnet-i seniyyesine ittiba etmekle mümkün olur ve bütün ümmete saadetin başlangıcı olur. Bu cihetle bî'seti, âlemlere rahmettir.

Bazı ahlâk kitapları hakkında:

Vaktâ ki Cenâb-ı Hak insanı Ahsen-i takvim (En güzel surette) olarak yarattı ve onu bilgi ile mümtaz ve kalbini iman nuru ile parlattı (tenâkehû = nikâhlanınız..) hitab-ı müstetâbi (iyi, âlâ, güzel) ile dünyanın her tarafında insanlar çoğaldı. İnsanların her biri bir taraftan diğerine muhtaçtı ve menfaatini temine çalışıyordu. Hiç birisi, yardımsız maişetlerini temine muktedir değildi, yaşayabilmeleri birbirine yardım etmedikçe mümkün değildi. Binaenaleyh birbirleriyle kaynaşmağa muhtaç idiler. Fakat meşreplerinin başka başka oluşu, âyin ve mezheplerinin birbirine aykırı bulunuşu

(*) Bu başlangıç, kitabın tab'ını deruhte eden İbrahim Müteferrika tarafından ilâve edilmiştir.

dolayısiyle, kuvvetli olan zayıf olana galip geliyor ve mağlûp olanı itaati altına almağa çalışıyordu. Kavga ve fesadın ortadan kaldırılabilmesi için ilim ve hikmet erbabı kimselere, reislere, hâkimlere ihtiyaç vardır. Tâ ki, kanuna riayetle, bir kısmının diğerine zulüm ve haksızlık yapmasını menedip, herkesi hakkına razı edeler.

Bu bakımdan yer yüzünde halifeler, sultanlar, melikler ve hâkanlar lâzımdır. Ancak bu suretle memleketlerin intizamı temin edilebilir, Cenâb-ı Hak (mülkü dilediğine verir.)

Gizli olmaya ki, bu kitabın müellifi Naîmâ merhum, kitabının baş tarafında devletler ahvaline dair gayet beliğ târif ve tavsifler yapmıştır. Onun târifine göre, her devlet ve saltanatta din kaidelerini tanzim ve müslümanların işlerini tedvir ve emir ve nehiyleri (yasakları) icra edecek kudretli bir devlet reisine lüzum vardır.

Her devletin devam ve yaşamasına şart olan siyasettir. Bu mânada siyaset, hükümlerden ibarettir. Ahkâm (hükümler) de ya (aklî) dir, yâni hükümdarların siyasetidir, ya (şer'î) dir, yâni Kur'anı Kerimde ve Peygamberin sünnetlerinde bildirilen ilâhî hükümlerdir.

Şer'î siyaset, ilâhî hükümlerdir. İslâm hükümdarları şer'î hükümlere göre icrayı hükûmet ederler. İlâhî hükümlere bağlı olarak icrayı hükûmet eden hükümdarlar, Allahın inâyetiyle mansur ve iki cihanda saadete mazhar olurlar. Şeriat ahkâmına ve adâlete itibar etmeyip, kendi keyfine göre hareket ve zulüm yapanlar, Allah'ın mücâzâtına düçar olurlar.

Siyâset-i mülûk denilen ahkâm-ı akliye (aklî hükümler) ise devlet umurunun zabtı raptı, mülk ve milletin nizam içinde yaşamaları için zamanın icâbatına göre ilim erbabının hazırladıkları kanunlardır. Hıristiyan hükümdarlarının ahkâm-ı ilâhiyeleri olmayıp, cemiyelerinin yaşaması bu kanunlara riâyetle mümkündür.

Umum tarafından kabul olunmuştur ki şer'î ve aklî siyasette, müsamahaya yer yoktur. İhmal olunursa devlet nizamı bozulur, memlekette karışıklıklar çıkar ve devlet yıkılmağa doğru yol alır.

İSLÂM DEVLETLERİ VE OSMANLI PÂDİŞAHLARI HAKKINDA

Değerli yazarlar, İslâm devletlerinin vekaayiini toplamışlar ve yazmışlardır. Bu yazılan târihlere göre taç ve taht sahibi olan hükümdarın adedi binden ve islâm devletlerinin sayısı da yüzden fazladır. Allahın takdiri ile bunların bir çoğu yaşamağa muvaffak olamamış, başlarındaki hükümdarların kıymetini takdir etmediklerinden Allahın lûtfuna mazhar olmamışlar, böylece rahat ve huzurları, mihnete ve sıkıntıya düşmüş ve devletleri, başkalarının eline geçmiştir. Bazıları ise Allahın inâyetine mazhar olarak devletlerinin, kıyâmete kadar parlaklığını muhafaza edeceği evvelinden Cenâb-ı Hak tarafından vaad ve tebşir olunmuştur.

OSMANLI DEVLETİNİN ZUHURU HAKKINDA

Cenâb-ı Hak, hicretin sekizinci asrını, Osmanlı hânedânının saltanatları ile süsledi. Osmanlı devletinin ilk hâkanı Ebül fütûhat vel Gazi El sultan Osman Gazi hazretleri tâç ve taht sahibi olunca İslâmın şan ve şevketi fevkalâde arttı. O mes'ut asrın evvelinden bugüne gelinceye kadar ilâhî emirleri icra ederek tebaanın rahat ve huzurlarını temin, gazâ ve cihada rağbet ve adaletle hareket ederek bütün memleketi şefkat ve merhametle idare ettiler. Kelime-i tevhidi yükseltmek için harp meydanlarında dolaşarak müşrikleri perişan ettiler. Nice memleketleri İslâm şeâiri (âdetleri) ile aydınlattılar. Din düşmanları korkudan titredi. Onların sâye-i adaletlerinde (adaletlerinin gölgesinde) ümmet-i Muhammed âsûre ve huzur ve rahat içinde yaşadılar ve her geçen gün, Osmanlı devletinin ve hükümdarlarının şan ve kudreti arttı.

Sözün kısası, Osmanlı devleti öyle muazzam ve cihanşümul (dünya çapında) bir devlettir ki, onun şan ve şevketi yanında etraftaki hükümdarlar, kuvvet ve kudreti yanında diğer sultanlar yersiz yurtsuz miskinler gibi kalır. Vâkıâ diğer İslâm devletleri de cihad farizesini ifadan geri kalmamışlardır. Fakat onların karşılarında bulunan düşmanlarda, Osmanlı devletinin karşısındaki hıristiyan devletlerinde

olan top, humbara, tüfek ve diğer yeni harp vasıtalariyle teçhiz (donatılmış) edilen ve harp fenninde mâhir ve hilekâr kumandanlar yoktu. Osmanlı pâdişahları, düşman ülkelerine yürüdüğü vakit, bütün hıristiyan hükümdarları birbirine yardım eder, birbirini takviye eder, ve hep birden Osmanlı orduları üzerine yürürlerdi. Buna rağmen Osmanlı orduları, din gayretini elden bırakmayıp Allahın inâyetine tevekkül ile harp meydanlarında ayak direrler ve sonunda düşman saflarını paralarlardı. Bu yüzden Osmanlı devleti, bütün İslâm devletlerinin, Osmanlı pâdişahları, diğer bütün hükümdarların en üstünü olup, gazâ ve cihad yüzünden İslâmın şan ve şevketini en yüksek noktaya kadar ulaştırmışlardır.

Cihan pâdişahının meth-ü senâsı hakkındadır.

Osmanlı devletinin başlangıcı olan hicretin sekizinci asrından, işbu on ikinci asrın ortasında saltanat sırası, Sultan Mustafa Han oğlu Sultan Mahmud Han hazretlerine geldi (*) Halifelik kisvesi gayretli omuzlarına giydirildi. Kendinden evvelki pâdişahlar gibi halkın rahatını temin ve devlet işlerini tedvir hususunda çalışarak önce ehemmî mühimmi tercih etti ve fitne ve fesat erbabını, âsileri ortadan kaldırmada Cenâb-ı Hakkın lûtuf ve müzaheretine nâil oldu. Cenâb-ı Hak, zaman-ı saltanatlarında nizam-ı âlemi bozulmaktan vikaye, din ve devlet umurunun tanziminde, tebaanın rahat ve huzur içinde yaşamalarını mukadder ve müyesser eyleye. Âmin bihürmeti Seyyidelmürselin...

Din ve devlet kanunlarının devamı, mülk ve millet nizamının muhafazası, târih ve haberlerin zapt ve raptı; maarifin hıfzı ve kitapların yazılışı ile mümkün ve her türlü ilmin ve fennin yayılışı, kitapların çoğalması ile mukadder olduğu, pâdişah hazretlerince takdir buyurulmaktadır.

Pâdişahımızın saltanat günlerinde, dünya ahvalini bildiren kitapların çoğaltılması, bilhassa devlet-i Aliyye-i Osmaniye gibi hudutları geniş ve vekayii destan haline gelmiş olan

(*) İkinci Mustafa oğlu Birinci Mahmud (1730-1754)=(1143-1168).

Osmanlı pâdişahlarının menkıbelerinin unutulup gitmesine elbette pâdişahımızın rızaları yoktur.

Devletin bekasının zikri, ve Osmanlı saltanatının mâbihiliftiharı olan vekayiin, ancak bu nevi' kitapların çoğaltılması ve tecdit ve ihya edilmesi Hazreti pâdişahın elbette iltifatlarına mazhar olacaktır.

Bu düşüncelerle pâdişahımızın zaman-ı saadetlerinde, Hazreti Âdem Aleyhisselâm'dan bugüne kadar geçen zaman içinde dünyada vukua gelen garip hallerin ve acayip belirtilerin târihlerini yazıp, bunların nüshalarını arttırarak, bilhassa devlet-i Osmaniyeye ait târihlerin tashih ve çoğaltılmasına ve avam ve havas bütün halkın elinde bulunmasına pâdişahımızın himmetleri hudutsuzdur.

Müftî-i enâmın (Şeyhülislâmın) evsafı ve istizan (izin alma) keyfiyeti:

Vaktâ ki bu zamanda matbaacılık sanatı meydana çıktı. Derhal keyfiyet tetkik ve tetebbu edildi. Ve görüldü ki matbaa, kitapların çoğaltılmasına ve ilimlerin ihyasına ve neşrine en güzel vesiledir, bu bakımdan faydalı bir sanattır. Devlet adamları ve ulemâ-i kiram dahi aynı kanaatte olup, bu bapta fetvay-ı şerife de şerefsudur oldu. Fetvâda işbu matbaacılık fenninin meziyetleri dercedildiği gibi daha nice nice faydaları zikrolundu. Fetvay-ı şerife ile birlikte pâdişah hazretleri tarafından da hatt-ı hümâyun isdar buyuruldu. Bunun üzerine matbaa vasıtasiyle kitap basılmasına başlanıldı. Bu işe başlama tarihi olan (1141 = 1728) senesinden (1146=1733) senesine gelinceye kadar beş sene müddet zarfında hacmi büyük küçük 7000 ciltten ziyade değerli kitaplar tab'edildi.

Kitap tab'ına başlarken evvelâ insanın halkedilişinden bugüne kadar dünyada husule gelen hâdisatı bildiren, bilhassa İslâmiyetin intişarı başlangıcında hulefây-i râşidinin ahvalini, ve İslâmiyetten evvelki muhtelif milletlerin hükümdarlarının hâl ve tavırlarını ve bilhassa Osmanlı pâdişahlarının siyer ve seferlerini sayfalarına geçiren târihlerin nüshalarını çoğaltmak asıl maksat olup bundan evvel yazılmış olan Osmanlı târihleri içinde merhum Naîmâ'nın târihi, se-

is, tekellüften âzâde, lâtif ve rânâ olduğundan, aynı zamanda yazılı nüshaları az ve kıymeti pek fazla, büyük küçük, zengin fakir herkesin elde etmeğe teşne olduğu bir târih olmak dolayısiyle diğer târihlere tercihan, tashihleri yapıldıktan sonra tab'ına başlanacağını Şeyhülislâm Mevlânâ İshak efendi hazretlerine arz ve izinlerini istedim. Şeyhülislâm hazretleri bu teşebbüsümü fevkalâde takdir buyurdular ve bu hususta hatâ yapmamamı, tashihlerine gayret sarfetmemi tenbih buyurdular. Böylece Naîmâ târihinin tab'ına başlandı. Şu şartla ki, mezkûr kitabın başlangıcı olan hicrî 1000 (1591) senesinde başlayıp, hicrî 1071 (1660) senesine gelindikte, Naîmâ târihinin zeyli makamında olan Râşid târihi, ve ona dahi zeyl olan Çelebi-zâde, Sâmi ve Şakir Efendi târihleri, 1000 târihinden zamanımıza kadar Devlet-i Osmaniyenin ahvali tesbit edildi.

1000 senesinden evvelki, yâni, Devlet-i Osmaniyenin zuhuruna kadar olan zamana ait vekayi ile, Devlet-i Osmaniyenin zuhurundan 1000 yılına kadar olan vekayii yazan târihlerde aranıp bulunarak tab' ve teksir edilmesi, böylece Osmanlı devletine ait vekayiin birbirine bağlanarak bir kül haline getirilmesi gerektir.

Vezîr-i âzamın evsâfı hakkında:

Bu anda pâdişah hazretlerinin evsaf ve meziyetlerinin intişarı asıl maksat olduğuna ve âlâ ve ednâ herkes Devlet-i Osmaniyenin nimetlerinden müstefit bulunduğuna göre, hepimizin bu nimetlere karşı şükran borcumuz tabiîdir. Bilhassa Hazret-i Pâdişah, devlet idaresi yükünü omuzlarına yüklenmiş ve tebaanın rahat ve huzurunu tekeffül etmiş olduğundan, gece ve gündüz, tebaasının refah ve saadetleri için çalışmaktadırlar. Tab'ı hümâyunları hayırsever, mizaçları iyilik yapmak olmakla, matbaacılığın çok faydalı bir fen olduğunu görerek ben fakir tâbii ve hakir kullarını iltifatlarına gark buyurdular. Aynı zamanda böyle faydalı bir işin geliştirilmesinde devlet adamlarının bu fakire müzaheret etmelerini onlara telkin ettiler. Hazreti pâdişahın bu teveccühlerinden sonra, esasen gece gündüz devlet ve milletin şan ve

şevketinin yükselmesi için çalışan sadrâzam hazretleri, hilkat-ı Âdem'den bu yana gelmiş geçmiş bütün vukuatın, bilhassa Osmanlı saltanatının tarihinin tab'edilmesini büyük bir memnuniyetle karşıladılar. Ve bu işin sür'atle geliştirilmesi, târih kitaplarının tab'ı hususunda bu fakir kullarına, kerîmâne imdat ve ianelerde bulunup, deste deste câizeler ve hediyeler vererek teşvik buyurdular. Böylece Naîmâ târihinin birinci ve ikinci ciltlerinden başlanarak 500 er adedinin tab'ı sona erdi. Bunları mütalâa buyurduklarında, kitabın pek hacimli oluşu, okunmasında müşkülâtı mucip olacağı mülâhaza edildi.

İkinci cildin başında teberrüken, musanniflere vâcip olan tâzim merasimi takdim edildi. Bu matbu eser, pâdişah hazretlerinin iltifatına mazhar oldu.

Böyle mühim bir eserin tab'ı, sadrâzam hazretlerinin zamanında ve onların himmetleriyle tamamlandığı için, onların da medih ve sitâyişleriyle sayfalarının tezvini elbette bir vazifedir. Kendilerinden hakirane ricamız budur ki, bu matbu eserin kusurlarını, müsamahalariyle örterler, bu eseri zat-ı hazret-i pâdişahîye arzedeler, ve bu suretle bu kullarını ihyâ buyuralar.

Ve yine bu eseri müta'âa buyuran değerli kimselerden rica ve niyazımız budur ki resim ve imlâda vukua gelen hatâlardan dolayı bizi mazur göreler, ve kusurlarımız varsa kemâl-i keremleriyle müsamaha edeler.

(İbrahim Müteferrika'nın, Naîmâ târihine ilâve mukaddemesi burada sona erer.)

TÂRİH-İ NAÎMÂ

Ravzat el - Hüseyin fî hulâsat ahbar el - Hafikayn

Cild-i evvel

NAÎMÂ TÂRİHİ

Birinci cild

Naîmâ Târihi

(Birinci cilt) (*)

Cenâb-ı Hakk'a hamdü senâlar ve hudutsuz şükür olsun. Cenâb-ı Hak mahlûkatı muhtelif mahiyetlerde ve çeşitli istidatlarda yaratarak kimi fakir ve dermansız, kimi âkil ve hakîm, kimi de nâdân ve sakîm oldu. Salât ve selâm Hazret-i Peygamber Efendimize, olsun ki, hikmet-i ilmiye ve ameliyeyi kendinde toplayan İslâm dini ile âleme mebus olup, Kuranı Kerim ile cümle kulları kurtuluş yoluna yöneltti.

Arap kabileleri, itaat altına alınmaları zor, ve kolay kolay birleşmeleri mümkün olmayan bir kavimdir. Böyle olduğu halde bunların arasında, Resûl-i Ekrem (S.A.), İslâmiyeti neşre başladı. Evvelâ makul düşünenleri, kabileler içinde her bakımdan muteber olan büyükleri irşat etti. Ashab-ı kiram, Resûl-i Ekremin davetine icâbet eyledi. Bundan sonra Hazret-i Peygamber Arap kabilelerinin kimini güzel sözlerle kendine bağladı, kimini kılıç kuvvetiyle yola getirdi.

Ve yine hamdü senâ Resûl-i Ekremin âl ve ashâbına olsun ki, İslâm dininin kuvvetlenmesinde ve peygamberimizin hükümlerini yürütmesinde canlarını feda edercesine çalıştılar. Bu sayede çöllerde deve güden aşiretler huzur ve istirahate, vahşî sahralarda güçlükle geçinen kabileler nimet ve servete kavuştular. Allah, kendilerinden razı olsun.

Çok eski zamanlardan bugüne gelinceye kadar âlemde vukua gelen hayır ve şer bütün ahvali kaydeden târih ilmi bir değerli ve büyük ilim olmakla ümmetler ve devletler in-

---

(*) Naîmâ târihi, buradan başlar. Bu kısım da, Naîmâ'nın mukaddemesi olup, asıl târih kısmı daha ileride başlayacaktır.

Her cildin sonunda bir sözlük kısmı ilâve edilecektir. Metinde, parantez çilnde Türkçeleri verilmemiş olan bazı kelimeler için, cilt sonundaki lûgat kısmına bakılmalıdır.

dinde muteber, emîrler ve hükümdarlar yanında makbul ve ulemâ ve fâzıllar yanında beğenilir bir ilim olagelmiştir.

Târih, faydası herkese şâmil olan bir ilimdir. Ulemânın zekâsını arttırır, ukalâyı uyararak basiret gözlerini açar, avamı, eski haberlere, havassı da gizli sırlara vâkıf eder. Bu hudutsuz denizin derinliklerine vâkıf olan kimseler her türlü hakikatleri ve devirlerin değişmesi ile değişen hususların esrarını öğrenirler. Böylece eski milletlerde ne gibi değişiklikler olduğunu, bunların hangi sebeplerle parçalanıp mahvolduklarını öğrenirler. Bu suretle de vukuatı mukayese ve tahlil ederek, mücerret sözlere kani olmayıp mugalata ve hürafelerin zebunu olmazlar. Gaibi şahitten kıyas, ve olmayanı mevcuttan iktibas ederek pek çok tecrübe ve uzun mümarese ile bir işin başlangıcından sonunun ne olacağını idrâk ederler.

Târih fenni fevkalâde faydalı bir ilimdir. Eskilerden nice değerli kimseler dünyanın her tarafında vukua gelen hâdiseleri toplamışlar, işittiklerini yazmışlar ve böylece muhtasar veya mufassal bir çok kitaplar vücuda getirmişlerdir.

Bunlardan İbn ebî Hacele'nin (Sukkerdân el-sultan elmelik el-Nâsır), ve Halebî İbn Şahna'nın (Ravz el-menâzır) ve Makrizî'nin (Hıtat) nam Arapça târihleri en muteberleridir. Bilhassa Mağripli İbn Haldun'un (unvâ el-iber fî dîvân el-mübtedâ ve'l-hiber) namındaki Arapça târihi —ki yalnız mukaddemesi bir kitaptır ve nadir ilim ve cevahir ile dolu bir definedir— bütün müverrihlere tefevvuk etmiştir. Târihi, Mağrip (kuzey-batı Afrika) ahvaline müteallikdir. Lâkin cümle malûmatını mukaddemede toplamıştır.

Farsça Gıyaseddin Handmîr'in (Habîb-üs-Siyer) ve (Nigârîstan gubârî) ve Türkçe, hoca merhumun (Lârî tercümesi) ve Âlî'nin (Künh-ül-Ahbar) ı makbul ve muteber târihlerdendir.

Hacı Halife demekle meşhur Kâtib Çelebi 1000 târihinden 1065 e kadar Osmanlı devleti târihini yazıp (fezleke) adını koymuştur. Hakikat odur ki tekellüften ârî çok değerli bir târihtir. Ve yine Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendi de, başlangıcından itibaren muhtasaran yazıp 1067 târihine gelinceye kadar Osmanlı târihini bir hoş tertip etmiştir. Bun-

ıardan başka daha pek çok meşhur ve gayri meşhur târihler vardır.

Fâide:

Vak'aları yazan, hâdiseleri zapteden irfan ehli için riâyet edilmesi gerekli mühim noktalar vardır.

1 — Doğru sözlü olup, bâtıl ve asılsız hikâyeler yazmamalıdır. Eğer bir vak'anın hakikatine vâkıf değil ise, vak'anın hakikatine vâkıf olanlardan öğrendikten sonra yazmalıdır.

2 — Halk dilinde dolaşan erâcîfe (uydurma sözlere) kulak asmayıp, vak'ayı olduğu gibi yazabilen kimselerin mevsuk sözlerine rağbet etmelidir. Çünkü nice vak'aların oluş tarzı erbabına malûm iken, zayıf akıllı kimseler, bunlara yersiz mânalar vererek yanlış veyahut hiç aslı olmayan sözleri halk arasında yayarlar. Halk arasında şüyu bulmuş olan bu nevi' saçma sapan şeyleri gerçek zannedip, tahkik etmeden nakledip yazanlar, her asırda çok bulunur.

3 — Zaptedilen haberleri yalnız nakletmekle yetinmeyip, kıssadan hisse alınacak hususları da belirtmelidirler. Böyle olmayan târihlerin, hamzanameden farkı yoktur.

4 — İnsanların kadir ve kıymetini takdirde insaflı olmalıdır. Methedilmeğe liyakati olmayan âşinalarını himaye ve methederse, yalanlanacak şekilde haddinden fazla methetmemelidir. Ve methedilmek hakkı olan değerli kimseleri, büyükleri, garezine binaen zem ve kadhederek gaddarlık etmemelidir. Her halde hakikat ne ise onu yazmalıdır.

5 — Ağdalı ve anlaşması müşkül ıstılâhları terkederek, kolayca okunması ve anlaşılması mümkün kelimeler kullanmalıdır. Kamusa müracaat etmeden anlaşılamayacak olan kelimeler, birbiri ardı sıra izafet terkipleri ve ıstılâhlar târihe yakışmaz. Böylleeri ancak belâgat ve ehliyetlerini meydana vurmak için yapılır. Vassaf tarihi gibi...

6 — Öğrendiği, işittiği lâtifelerin, faydalı hikâyelerin, yerinde münasip nâzım ve nesir ile değerlerini ve mânalarını belirtmelidir.

7 — İlm-i ahkâma vâkıf ise, (ilm-i nücum = yıldız ilmi) Kıranan, tahvîl-i sinîn (seneler) ve küsuflar vesair tavaliin usul-i fen üzere ahkâmını zaptedip, ecsâm-ı süfliye üzerine olan

tesirlerini ve devlet bünyesi üzerindeki hallerini arayıp bularak beliren delilleri vekayiin arasında kaydedebilirse, ehliyetini meydana çıkarmış olur. Bu târihin yazarı, bazı yerlerde buna riâyet etmiştir.

Naîmâ Mustafa Efendi tarafından, târihin faydası hakkında yazılan nâzım:

Budur menkul erbâb-ı hünerden
Haber ilmiyle yeydir günc-ü zerden
Zer ve gevherden alur dîde lezzet
Olur ilm ve haber nur-u basîret
Kütüb gûya nedîm-i suhandır
Habîr-i Hâl-i gerdun-güherdir
Zehân-ı hâl ile oldukça gûyâ
İder mahremlere esrârı ifşâ
Tevârih oldu dehrin tercümânı
Vekaayı bildirir yokdur zebânı
Gehî bast u mekal ile seyrden
Söz açar gavze-i hayrülbeserden
Haber verir gehî nam âverandan
Hikâyât-ı selâtîn-i cihandan
Gehî îzâh-ı sırr-ı devlet eyler
Beyân-ı hâl-i mülkü millet eyler
Nev ve köhne havâdis evvel âhir
Olur tarihten mâlûm ve zâhir
Tevârih oldığıyçün fenn-i âlî
Ana rağbet ider tab'-ı eâlî
Bu fennin sâhibi kâmil nazardır
Bu fenden gaafil olan bî-haberdir
Vakaayi' yazmasa ehl-i maârif
Kim olurdu selef hâline vâkıf
Gelen ihvân içün sâbık ekâbir
Müheyyâ ettiler helvây-ı hâzır
İdüb ahlâfa şefkat ehl-i Hikmet
Eser vaz'ında çektiler meşakkat
Budur lâyık ki erbâb-ı mekârim
Ola vaz'-ı eser semtine âzim
Bulub bir münşî-i azbülbeyânı

Nigâh-ı lûtfa mazhar ide ânı
İbârât-ı belîğa ola kaadir
Vakaayı zabt ide yaza meâsir
Eser, bâis olur zikr-i cemîle
Olur celb-i duâya bir vesîle

«Halâ evrenk nişîn-i saltanat ve mesned-güzîn-i hilâfet gevher-i düdmân-ı ikbal ahter-i âsumân-ı iclâl hidîv-i Kamkâr, hâkaan-ı bülend iktidar şevketpenah-ı azamet destgâh, yegâne-i Âl-i Osman (Sultan Mustafa Han) ibn sultan Mehmed Han.....»

(Bu satırları bililtizam aynen aldık. Eski devirlerde bir pâdişahtan bahsedilirken ne gibi elkap kullanıldığını göstermiş olmak için... Bu dört beş satırın hülâsası (Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa) suretiyle ifade edilebilir. Şimdi devam ediyoruz.) (Z.D.)

Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa (Dördüncü Mehmed oğlu İkinci Mustafa) (1695 - 1704), zamanında sadrâzam olan emsalsiz ve tedbir sahibi Hüseyin Paşa (*) (Amcazâde), hayırsever, temiz ahlâklı, güzel hasletleri olan, kemal sahibi bir vezirdir. Târih fenninin letafetini bilirler, boş zamanlarında, geceleri târih okurlardı. Bu yâzden o kadar bilgi sahibi olmuşlardı ki devlet ve milletlerin ahvalinden bir bahis açılsa bütün tafsilâtiyle anlatırlar, insanların ahvalinden derin mânalı bir husus zikrolunsa derhal onu açıklarlar idi.

(*) Amca-zâde Hüseyin paşa, İkinci Mustafa zamanında (18 eylül 1697) târihinden (4 eylül 1702) târihine kadar sadrâzamlık mevkiinde kalmıştır. Köprülü-Mehmed paşanın kardeşi Hasan Ağanın oğludur. İkinci Viyana muhâsarasına iştirâk etmiştir. İkinci Mustafa'nın Zenta bozgunundan sonra sadrâzamlığa getirilmiştir ve meşum (Karlofça muahedesi) onun zamanında aktedilmiştir. Zeki, değerli, vatansever bir devlet adamı idi. Fakat pâdişah hocası Feyzullah Efendinin tahakkümüne dayanamayarak istifa etmiştir.

Kendilerine târihe ait müverrihin el yazısiyle yazılmış bir müsvedde hediye olunmuş. Bu eser, Sultan Ahmed devri ricâlinden Şârih el-menâr Mehmed efendi namındaki mollanın oğlu yine ulemâdan Ahmed efendi nam kimesne (kimse) acaip bir üslûpla bir târih tertibine başlayıp, Sultan Ahmed Han merhum asrından Sultan Mehmed devrinde (Dördüncü Sultan Mehmed) Köprülü Mehmed paşa devrine gelinceye kadar Osmanlı devleti vak'alarını mufassalen yazmış, daha eski vak'aları (Hasan Bey-zâde) târihinden alarak ilâve etmek üzere hazırlamış, fakat henüz tertibi ve beyaza çekilerek yazılması mümkün olmadan müellifi vefat etmiş olmakla senelerden beri o müsvedde unutulup nerede ise kaybolmuş.

Sahib-i devlet (sadrâzam Hüseyin Paşa), «Böyle bir eserin zayi ve telef olması revâ değildir» deyû ihyasına himmet ve bu târihin yeni baştan yazılmasına ferman buyurdular ve bu hususa ben kullarını memur ettiler.

Bu fakir dahi (Naîmâ), hemen işe başlayıp bazı yerlerine icabeden lüzumlu malûmatı, diğer muteber târihlerden alarak ekledim ve günümüze gelinceye kadar olan vekayii ilâve ettim. Bu kitaba, sadrâzam hazretlerinin adlariyle şöhret bulması için (Ravzat el-Hüseyn fî hulâsat ahbâr el-Hâfikayn) denilmesi münasip görüldü. Cenab-ı Hak tamamlanmasını ve rahatça yazılarak sona erdirilmesini nasip eyleye..

Bu işe başlarken hakirin kalbine doğdu ki, işbu kitap, Hüseyin Paşanın isimleriyle anıldığı gibi, mukaddemesi dahi onun meziyetlerini ve hizmetlerini zikr ile başlasın... Böyle olursa nur üstüne nur ve kusursuz bir kitap olurdu. Vâkıâ buna benim kudretim yetmez ise de, kudretim nisbetinde medih ve senâlarına çalışmak icap etti.

O kerim ahlâklı vezirin güzel âdetlerine son ve çok güzel hasletlerine nihayet yoktur. Deryadan katre ve güneşten zerre miktarı kadar dahi olsa onların eserlerini ve sözlerini nakle cür'et edip, olanı beyan suretiyle haddim olmayan söze cesaret eyledim.

Sadrâzam Hüseyin Paşa hazretlerinden ricam budur ki, hatâ ve yanlışlarımı af buyuralar ve bu sayfalara bakıp fazl ve kemal sahibi ulemâdan ve zürafâdan dilerim ki, kusurla-

rım olmuş ise itiraz şeklinde ayıplamayıp, kalem-i keremleriyle düzelteler. Ve gördükleri Hefevat ve zellâta (sürçme ve hatalar) ı müaheze etmeyip vech-i vecîh (en uygun şekil) ile tevcih buyuralar.

Memleketlerin tanzimi ve halkın terfihi için küffar ile barış ve dört tarafta olan hıristiyanlarla müsaleha hususudur ki bir mukaddeme ve iki fasıl üzerine tertip ve netice-i kelâm ile maksat izah olunmuştur.

Cenâb-ı Hakk'ın umumî feyzi, kullarına en faydalı olan hayırlı işleri icat eyleyip, takdirinin iktizası ile değişen zamanların ve devirlerin şanına uygun ve o asır insanlarının mizaç ve istidatlarına muvafık işleri kolaylaştırmak, ol Mutasarrıf-ı Hakîkînin (Cenâb-ı Hakkın) bedayi-i sanayiindendir.

Dinler ve milletler arasında kâh sulh ve harp, askerler ve devletlerde kâh sür'at ve kâh durgunluk olmasını irâde buyurmuştur.

Eşref-i mahlûkat (mahlûkatın en şereflisi) olan Hazret-i Peygamber, kudsî kuvvet ile her şeyi yapmağa muktedir iken ümmetine çeşitli yolları öğretmek için nice umurda zahirî sebeplere riâyet buyururlardı. Ve mucizeleriyle müşrikleri mağlûp etmek ve semavî belâlar ile cümlesini mahvetmek imkânına malik iken Hudeybiye barışında Allahın hikmetine binaen nice gizli şekiller gösterdi.

Teberrüken bu mukaddemeye, Hudeybiye müsalehası ile başlamağı münasip gördük ve zamanın değerli şahsiyetlerinden Nâbi efendinin siyer-i Nebeviyeye zeyl olmak üzere yazdığı kitabından aynen alarak buraya naklettik.

Hudeybiye müsâlehası (barışı):

İmam-ı Rabbâni Hatip Kastalanî yazmışlardır ki Resûl-i Ekrem hicretin altıncı senesinde bir gece uyku halinde âlem-i misali temâşa ederken gördüler ki bütün muhacirler ve ensar ile Beyt-i muallâ (Kâbe) yi tavaf etmektedirler. Sabahleyin bu vâkıâyı ashab-ı kirama duyurduklarında ashab-ı kiram hemen hazırlığa başladılar. Fakat, Kureyş buna mâni olduğu takdirde çarpışılmak ihtimali göz önünde tutularak birer keskin kılıç almakla iktifa ettiler. Ve Zülhuleyfe mev-

kiine varıldı. Oradan, Kureyşin ahvalinden haber getirmek üzere Bişr ibn Süfyan Huzâî gönderildi. Sonra ihrama girip lebbeyk sesleri gökleri tuttu. Bu sırada Bişr geri geldi ve Kureyşin, Resûl-i ekremi Mekke'ye sokmamak üzere tedarikte bulunduklarını bildirdi. Resûl-i ekremin bindiği Kusva adındaki deve yere yattı, ne kadar uğraşıldı ise de kaldırılamadı. Ashab-ı kiram (galiba Kusvanın takati kalmadı) dediler. Resûl-i ekrem de onlara (hayır öyle değil, belki, ashab-ı fili, ebâbil ile Mekke'ye girmekten alakoyan Cenâb-ı Rabbülâlemin, Kusvayı dahi durdurup Kâbe-i muallâya girmeğe ruhsat vermemiştir» buyurdular.

Bunun üzerine Hudeybiye denilen mevkide küçük bir su yanında çadırlarını kurdular. Resûl-i ekrem, bu gelişten maksadın harp olmadığını Kureyşe anlatmak üzere Haraş bin Ümeyye'yi Mekke'ye gönderdi ise de, Kureyş büyükleri kibir ve gurura kapılarak onun sözüne kulak asmadılar. Haraş, görüp işittiklerini Resûl-i ekreme anlattı. Resûl-i ekrem bu defa hazret-i Ömer'i göndermek istedi ise de, Hazreti Ömer, Kureyşin kendisine düşman olduğunu, Mekke'de kendisinin yakınları da bulunmadığını dermeyan etti. Bunun üzerine Resûl-i ekrem, Mekke halkının ekserisi akrabası olan Hazret-i Osman'ın Mekke'ye gönderilmesine karar verdi.

Hazret-i Osman Mekke Kureyşlerine, Resulullahın maksadını anlatmak istedi ise de, Kureyş, (şimdilik tavaf meselesini bir tarafa bırakalım, ama sen Kâbeyi tavaf edebilirsin) dediler. Fakat Hazret-i Osman (Resûl-i ekrem Kâbeyi tavaf etmeden ben tavaf etmeğe teddüp ederim) dedi. Bunun üzerine Kureyşliler kızarak Hazret-i Osman'ı göz hapsine aldılar.

Hazret-i Osman'ın geri dönüşünün uzaması dolayısiyle, onun Kureyşliler tarafından öldürüldüğü şayiası çıktı. Bunun üzerine Rıdvan bîati vuku buldu. Bütün ashab-ı kiram, ellerini Resûl-i ekremin mübarek eli üzerine koyarak ahd-ü peyman ettiler. Resûl-i ekrem de Hazreti Osman namına bir elini diğer eli üzerine koyup onun da biatini temin etmiş oldu.

Bu haber Mekke'de duyulunca Kureyşi telâş aldı. Ve derhal Hazret-i Osman'ı geri gönderdiler. Bu sırada Benî

Huzâa kabilesinden Büdeyl bin Verka, Resûl-i ekremin yanına geldi ve Resûl-i ekremin maksadını izah için Kureyşin yanına gitti. Fakat Kureyş, Büdeyl'i de dinlemediler ve hattâ ona hakaret ettiler ve (Muhammed'in maksadı hakikaten yalnız tavaf dahi olsa biz buna müsaade edemeyiz. Çünkü bütün Arap kabileleri bizim Muhammed'den korktuğumuzu zanneder, kıymetimiz düşer) dediler.

Bundan sonra Kureyş, Urve bin Mes'ud'u Hazret-i Peygambere elçi olarak gönderdiler. O da Resûl-i ekremin huzuruna geldi ve (ya Muhammed dedi, kim kendi hısım ve akrabalarını öldürmeğe niyet etmiştir? Eğer bir kere iki taraf arasında muharebe başlarsa, şu etrafında gördüklerin seni yalnız bırakıp kaçmayacaklarına emin misin?) şeklinde bir takım hezeyanlarda bulundu. Onun bu hezeyanları karşısında Hazret-i Ebûbekir ona şiddetle mukabele tti:

«Biz mi Resûlullahı yalnız bırakıp kaçacağız? Bütün ashab-ı kiramın Resûl-i ekrem etrafında nasıl yekvücut olduklarını görmüyor musun?» dedi. Hazret-i Ebûbekir'in sert ve şiddetli sözlerine karşı: (Bana vaktiyle yaptığın iyilik dolayısiyle sana cevap vermeyeceğim!) diyerek sustu. Fakat Urve, bütün bu konuşmalar sırasında ashab-ı kiramın, Resûl-i ekremin etrafında büyük bir hürmet ile nasıl pervaneler gibi dolaştığına dikkat etmişti. Bu hal ile Mekke'ye döndü ve Kureyşe:

«Eğer beni dinlerseniz Muhammed ile sulh yapmanız hayırlı olur!» dedi. Kureyş de artık sulha razı olmuştu. Sulh akdi için Süheyl bin Amr hazret-i Peygambere gönderildi. Uzun konuşmalardan sonra aşağıdaki şekilde sulh maddeleri kararlaştırıldı. Şöyle ki:

Bu kere Müslümanlar tavaf yapmayacaklar, gelecek sene umre yapabilecekler. Müslümanlar tavaf ederlerken, Kureyş Mekke'nin dışına çıkacaktır. Bu barış on sene muteber olacaktır.

Maddelerden biri de, Mekke müşriklerinden biri Müslüman olup Medine'ye gelirse, Hazret-i Muhammed onu kabul etmeyecek, fakat aksine, bir müslüman Mekke müşriklerine giderse o kabul olunacaktır. Bu, çok ağır bir madde idi. Buna rağmen Resûl-i ekrem bu maddeyi de kabul etti. Fakat Hazret-i Ömer kendini tutamıyarak Resûl-i ekreme:

«Sen Hak peygamber değil misin? Müslümanlar dahi hak yolunda değil midir? Düşmanlarımız doğru yoldan sapmış değiller midir?» dedi. Resûl-i ekrem de:

«Evet ben Allahın Resûlüyüm. Ya Ömer, benim ağzımdan çıkan sözler, rızay-ı ilâhiden hali değildir. Merak etme. Netice müslümanlar için hayır olacaktır!» buyurdu.

Hazret-i Ali sulh şartlarını yazmağa başladı ve kâğıdın baş tarafına:

Bismillâh'ir-Rahmân'ir-Rahîm diye yazdı. Kureyş elçisi itiraz etti:

«Araplar arasında âdet olduğu gibi (Allahın adiyle) yazılsın» dedi. Resûl-i ekrem bunu da kabul etti.

Bundan sonra «Muhammed Resûlullah» yazıldı. Kureyşin elçisi yine itiraz etti:

«Biz senin, Allahın Resûlü olduğunu kabul etseydik esasen aramızda bir anlaşmazlık kalmazdı. Onu silip yalnız (Abdullah oğlu Muhammed) yazınız» dedi. Resûl-i ekrem:

«Siz kabul etmeseniz de ben Allahın resûlüyüm» diyerek bu teklifi de kabul etti ve Hazret-i Ali'ye (Muhammed Resulullah) kelimesini silerek (Abdullah oğlu Muhammed) yazmasını söyledi. Fakat Hazret-i Ali: «Ben elkab-ı risaleti silemem» diyerek kalemi elinden bıraktı. O vakit Resûl-i ekrem o kelimeyi bizzat silerek (Abdullah) kelimesini yazdı.

Böylece (Hudeybiye sulhu) iki tarafça imza edildi. İşte tam bu sırada Kureyşin elçisi olan Suheyl'in, Mekke'de bulunup o sırada Müslüman olmuş olan Ebû Cendel çıkageldi. Mekke'den kaçarak, Hazret-i Peygambere iltica ettiğini bildirdi. Fakat babası, derhal Hazret-i Peygambere:

«Muahede mucibince oğlumu kabul etmeyip bana iade ve mecbursunuz!» dedi.

Resûl-i ekrem de iade etti. Zavallı Ebû Cendel:

«Ya Resûlallah, müslüman olup, bin bir zahmet ve meşakkat ile Mekke'den kaçarak size sığınmış iken, ümidimi kırıp beni düşmanlarıma teslim etmeniz lâyık mıdır?» diye feryat etti. Ashab-ı kiram bu manzara karşısında fevkalâde ıstırap duydular. Fakat Resûl-i ekrem ona:

«Muahede imza edildi. Biz ahdimizden dönemeyiz. Fakat elbette Cenâb-ı Hak sana yardım edecektir,» buyurdu.

Resûl-i ekrem Hudeybiye'de yirmi gün kadar kaldıktan sonra Medine'ye döndü. Yolda «Fetih sûresi» ile mü'minlerin kalbi tenvir olundu. Hudeybiye sulhunun üçüncü senesinde Mekke-i Mükerreme fetholundu.

Bu ibret verici vak'a, siyer kitaplarında yazılıdır. Aklı başında olanlara gizli değildir ki, Hudeybiye müsalehası sırasında Resûl-i ekremin, Kureyşin yersiz tekliflerine razı oluşu hâşâ sümme hâşâ aczden dolayı değildir, belki Resûl-i ekremin muradı, işlerin yürütülmesinde tedrice riayeti ümmetine öğretmek esasına müstenitti.

FASL-I EVVEL

(Birinci Fasıl)

Malûm ola ki mülk ve saltanat mânasına gelen devlet bir nevi' âyin üzere insan topluluğundan ibarettir. Ârif olanlar dediler ki, insanın tabiî ömrü üç derece üzere takdir olunmuştur:

Fakat insanlar kuvvetçe birbirlerine eşit olmadıkları için zayıf bünyeli kimselerde gerileme yaşı, kuvvetli bünyeye sahip olandan daha evvel başlar. Bunun gibi, devletler için de üç devir vardır: Gelişme, kemal, gerileme devirleri...

Ve yine insanlarda olduğu gibi, devletlerin de kuvvetleri aynı olmadığından bazı cemiyetler çok geçmeden gerilemeye başlamıştır. Bir çoğu âfeye uğrayan yiğitler gibi kötü idare yüzünden kemal devrinde yıkıldı gitti. Bazısı ise, Osmanlı devleti gibi kuvvetli bir bünyeye sahip oldukları için kemal devreleri uzadı. Bu üç devrenin alâmetleri vardır. Tedbirli kimseler bu alâmetlere göre gereken ilâç ve tedbiri alırlar. Fakat çok dikkat etmek gerektir. Çünkü ihtiyar bir adama verilmesi icap eden ilâç, çocuğa verilmeyeceği gibi, çocuğa ait ilâcın da ihtiyara fayda vermez.

İnsan vücudu dört unsurdan terekküp ettiği gibi insan toplulukları da dört rükûndan (direk, esas) terekküp eder. Erkân-ı eraba (dört rükûn) dediğimiz, (ulemâ, asker, tüccar ve reâya) dır.

Ulemâ zümresi, insan vücudunda dolaşan kana benzer Kalp ki hayvanî ruhun kaynağıdır, ve hayvanî ruh bir lâtif cevherdir. Bu letafetinden dolayı vücutta doğrudan doğruya dolaşamaz. Kan onu alıp vücudun her tarafında dolaştırarak bütün âzalara ulaştırır. Vücut onunla hayat bulup faydalandığı gibi şerîat ve hakikat ulemâsı da hayvanî ruh mesabesinde olan ilmi, feyiz kaynağından ya bizzat ya vasıta ile alıp, vücudun etrafı gibi olan ümmilere ve avama eriştirir. Nasıl vücut, hayvanî ruhtan faydalanırsa, onlar da ilimden öyle faydalanırlar. Ruh, vücudun ayakta durmasına sebep olduğu gibi, ilim dahi cemiyetlerin devamına sebep olur.

Asker, balgam makamındadır, tüccar safraya ve reâya sevdaya benzer. Tıpkı toprak cinsinden ve süfildir (*) bu dört unsur (ahlât-ı erbaa) birbirinden faydalanır, insan vücudu sıhhat bulur. İnsan vücudu için böyle olduğu gibi, yukarıda saydığımız dört sınıf ta birbirinden faydalanarak devletin vücudu sıhhat bulur.

Ahlât-ı Erbaa (kan, balgam, safra, sevda), vücudun sıhhatinin bozulmaması için, itidal üzere olmaları lâzımdır. Bunlardan biri kemiyet veya keyfiyet cihetinden fenalaşıp fâsit veya diğerlerine galip olursa, derhal onu çıkarmak veya teskin etmek lâzım gelir.

Reâya sevda makammdadır. Doktorluk ve teşrihte sabittir ki yemeğin hazmından sonra bir müddet mideye gıda gelmezse tıhal (dalak) biraz sevda döküp mideyi zarardan korumak için boş bırakmamış olur. Devlet hazinesi de mide makamındadır. Eğer devlet hazinesine, gıda yerine mal girmez de boş kalırsa reâya fukarası mal döküp hazineyi boş bırakmamak için tedarikli olurlar.

Fakat, halk tabakası zulüm ve kahır yüzünden kırılmış ve kazançtan kalmış olursa, hazineye yardım edemeyecekleri

(*) Eski hekimler, insan vücudunun dört Hılt'tan vücuda geldiğini söylerlerdi ve bunlara «Ahlât-ı Erbaa = dört Hılt» derlerdi ki bunlar da «Kan, Balgam, safra, sevda» idi. Ahlât, Hılt'ın çoğuludur. Hılt ta, bir karışımdaki parçalardan her birisi mânasına gelir. Balgam, lenf veya serum mânasınadır. Safra ise malûmdur.

için hazine boş kalır. O yüzden eski hükümdarlar reâyayı zalimlere karşı himaye edip kasaba ve köylerin harap olmasına ve reâyadan birinin şehre gelip yerleşerek zeriatten kalmasına razı olmazlardı. Ve vücutta sevda galip olunca vesvese ve mal-i hülya gibi hastalıklar zuhur eder. Hayal ve uykusuzluk se ruhu ve vücudu zayıf düşürür. Bunun aksine, geçimi ve refahı haddini aşarsa yer yer kavgalar çıkar, devlet adamlarına karşı serkeşlik başlar ise de, insan vücudunda sevdanın kendiliğinden değişip fenalaşması pek az vâkidir, çoğunca diğer hıltlardan (unsurlardan) biri ile yanmasından bozulur. Fakat sevdadan husule gelme hastalık tehlikeli olmadığı gibi, reâyanın da memlekete zararı tasavvur olunamaz. Arada biri heyecanlanarak ve kabararak feryad ve hezeyanları olursa defedilmeleri kolaydır.

Tüccar safra makamındadır. Safra unsuru, tam lüzumu kadar olursa hazım fiilî ve fazlalıkların defedilmesi rahatça ve tabiî şekilde cereyan ederek insan vücudu rahat ettiği gibi, tüccarın da itidal üzere oluşu işlerin düzgün gitmesine ve alış verişin devamına, elbise ve yiyecek içeceğin fazlalığına ve cemiyetin nizam ve refahına sebep olur. Buna mukabil safra, haddinden fazla olursa vücutta safra illetini meydana getireceği gibi, tüccar ve zenginlerde de bozukluk olsa, yahut ihtikâr ve tamahkârlık yaparak, dünyaya tapmakta ifrata düşüp, itidalden uzaklaşsalar halk fukaralık ile zebun ve memleketin hali perişan olur.

Asker de balgama (lenf veya serum) benzer. Balgamın bunlara lüzumu ve faydası olduğu kadar, fazlalığının da zarar ve kederi vardır. Asker de böyledir. Vücudun sıhhati nasıl Ahlât-ı Erbaanın itidaline bağlı ise cemiyet nizamı da Esnaf-ı Erbaa (dört sınıf) nın itidaline bağlıdır.

İnsan kemal yaşını geçse soğuk ve rutubet —ki balgam hılkati ve ihtiyarlık tab'ıdır— şüphesiz o yaşta balgam galip olup hükmünü icra eder. Diğer ahlât ta (sınıflar da) ona uymağa meyleder.

Aynı zamanda zaman-ı vukuftan sonra her devletin askeri ziyade olagelmiştir. Ne kadar sıkı tutulsa dahi halk askerliğe meyleder, hiç olmazsa kıyafetini taklit eder ve gittikçe çoğalır. O halde o yaşta olan kimse balgamı tamamen mağ-

lûp ettiği takdirde onu bu mağlûbiyet halinde durdurmağa çalışması abestir. Belki o halde olan kimsenin yapması gereken, balgamın zararsız miktarına razı olmasıdır. Çünkü, vücudun ahlât-ı erbaası: cemiyetin dört sınıfına benzer. Nefs-i nâtıka (insan ruhu, cevher), sultan; akıl kuvveti vezir; ve müdrike müftü makamındadır. İnsan vücudunda mide, hazine; tatma kuvveti, sarraflar, tartıcılar, tahsildarlar ve hazinedarlar; ve hazmedici kuvvet defterdarlar ve kâtipler; ve diğer kuvvetler de zabitlere benzeyip mideye gelen gıda bu kuvvetlere tasarruf ederek yerlerine dağıtır ve vücut bundan gıdalanır. Bunun gibi cümle esnaf dahi hazineden ya doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak faydalanır, geçinir.

Eğer bu kuvvetler itidal üzere olmaz ve birine zaaf ve halsizlik gelirse, mizaç bozulduğu gibi, cemiyetin dört sınıfı da hiyanet ve fesat üzere olursa devlete zaaf gelir. Tekâmül devrinin sonlarına kadar bu kuvvetler kavidir, sonra yavaş yavaş bezginlik gelir, hazım hususunda kusur başlar.

Cemiyetteki sınıfların hal ve tavrı, bir insanın hal ve tavrına benzediğine göre, her insanın gelişme, kemal (vukuf) ve gerileme yaşları olduğu gibi, her devletin ve cemiyetin de üç türlü hali olduğu anlaşılır.

Hafi (gizli) olmaya ki:

Meselâ, insan çocukluğunda ana ve babasının terbiyesine muhtaçtır. Bunun gibi her devletin ilk seneleri de devlet adamlarının yardımiyle olur. Bundan sonra, bir çocuk büyüdükçe akıl ve fikrini kullanarak kendi maişetini temine başladığı gibi devletlerin nizamı da, âdil kanunlarla toplanılan hazine ve emval ile tanzim edilir. Ve yine bir insan gelişme çağında durmadan terakki ettiği gibi devletler de, gelişme devrelerinde mal, devlet adamı, şan ve şevket cihetinden her gün neşvü nema halinde olurlar.

Her şahıs vukuf (kemal) yaşında kemalini bulup bu halde uzun müddet kaldığı gibi cemiyetler de hayatlarının bu orta devresinde uzun müddet kalırlar. Hak tanıyan, adaletle icray-ı hükmeden hükümdarlar da her devlette bu devreye isabet eder.

Her insan vukuf (kemal) devresini müteakip çökme yaşlarına varınca nasıl maddî ve manevî sarsıntılarla gittikçe ihtiyarlık çökerse, milletlerin de, kemal devresinden sonra başlayan gerilemelerinde de böyle olur. Hararet ve rutubet makamında olan vükelâ ve vücudun diğer kuvvetleri yerinde olan erkân ve saltanat hizmetlileri devletin gerilemesi yüzünden değersiz bir hal alır. Kötü tedbirler yüzünden halkın ahvali perişan olur.

Her insanın ihtiyarlık alâmeti saç ve sakalın ağarması olduğu gibi toplulukta da zinet ve sefahate düşmek, inhitata (çöküntü) alâmettir.

Cemiyetler de kemal devresinden sonra fertler zinet ve sefahate düşer, şan ve şöhretini arttırmağa çalışır hale gelir. Orta sınıf halk mesken ve giyim kuşamında vezirlere, hattâ pâdişahlara benzemeğe çalışır. Böylece fertlerin ve cemiyetin masrafı artar. Artık zevk ve istirahat, örf ve âdet haline gelir. Bu halde harp adamları, sulhu, harbe tercih eder olur. Bir çok meşakkatleri icap ettiren seferlerden kaçınırlar.

Âdil kanunları ihmal ederek zalimliği âdet edinen hükümdarların azametleri zeval bulur. Fakat, nasıl bir insan ihtiyarlığının son haddine vasıl olunca eğer selâmetle bekasına Allahın iradesi taallûk ederse, o şahıs bizzat hıfz-ı sıhhat esbabına tevessül ederek, yahut hâzik bir hekimin eliyle sıhhatini kazanabilirse, bir devlet de inhitat devrine girdiği vakit Allahın irâdesiyle, hâzik hekim demek olan hüsn-ü tedbir ashab-ı vükelâya malik olabilir.

Her devletin yaşamasının şartı siyasettir. Siyaset te ya aklî olur, yahut şer'î... Aklî olan, hükümdarların kanunlarla devleti idare etmesidir. Şer'î olanı ise, Allahın kitabı ve peygamberin sünnetinde olan ilâhî ahkâmdır. İslâm hükümdarları şer'î ahkâma göre hareket ederler. Şer'î ahkâma riayet eden hükümdar ve vezirler, Allahın yardımına mazhar olurlar ve iki cihanda mesut olurlar. Şer'in ahkâmına riayet etmeyip kendine güvenip zulüm ve zevk ve sefaya dalanlara, ilâhî mücazat erişir.

Küffar hükümdarlarının devletlerinin bekası da siyaset-i akliyeye itibar ile mümkündür. Nitekim (dünya küfür ile yıkılmaz, zulüm ile yıkılır) denmesinin sebebi budur. Binaena-

leyh hangi hareket ki şer'î ve aklî kanunların dışında vaki ola... Muhakkak yıkılmağı ve ihtilâli mucip ola.

Bu fasılda, buraya gelinceye kadar serdettiğimiz mütalâalar Hacı Halife (Kâtip Çelebi) nin sözlerinden alınma fikirlerdir. Diğer bazı fikirlerle de karıştırılmak suretiyle bir başka şekilde tertip edilerek yazılmıştır.

Her devlette vuku bulması tabiî olan beş muteber hal beyanındadır:

Malûm ola ki, Cenab-ı Hakkın âdet ve iradeleri şu suretle olagelmiştir:

Hiç bir devletin hali bir kararda devam etmez, her an muhtelif şekiller alır. Bir asrın ahvali, diğer asra uymaz. Devlet adamları da, bulundukları zamanın icaplarına göre hareket ederler.

Devletlerin halleri, en fazla beş şekilde mütalâa olunur:

Birinci tavır:

Bu devir, devleti başkalarının elinden koparmak ve memleketi tamamen ele geçirmek için mukavemet edenleri kahrederek şeref ve nimete ulaşma vaktidir.

Bu devirde hükümdarlar, güzel ahlâklı, namus ve ahlâkı koruyan, şeriat hükümlerini muhafaza eden, sözünde durmamazlık etmeyen, kibirden kaçınan, kaba yaşayışa ve elbiseye kanaat eden, güçlüklere karşı sabırlı olan, galebe ve sevkete sebep olan asabiyete riayet eden, hayır ve şerde, milleti ve askeri ile beraber olan, ganaimin taksiminde etrafındakilerle müşterek olup, her türlü faydayı kendine tahsis ederek kendini etrafındakilerden daha imtiyazlı etmemekle dostluk gösteren kimseler olurlar.

İkinci tavır:

İnsanların asıl maksadı ve en tatlı isteği olan mülk ve devlete sahip olduktan sonra, milletini işe karışmaktan men,

arkadaş ve yardımcılarının işlere müdahale ve gelişmelerini yasak edip, müstakillen memleketi idare etme vaktidir.

Bu ikinci halde, hükümdarın, hükümdarlığı elde etmesinde belli başlı yardımcıları olan kabile ve aşiret halkı, onun şerefine ve devlet menfaatlerine ortaktırlar. İlk zamanlarda başa geçirdikleri kimse ile beraber olduklarına gururlanarak zulüm ve istilâ ile naz ve istiğnaya başlarlar. Gönüllerinin her istediği çeşitli işleri yapmak, memleketin mizacına zararlı arzu ve havalarını yerine getirmek için çirkin tavırları ve şenî' hareketleri görülebilir. Böyle olunca onların burunlarını kırmak ve gözlerini korkutmak için hükümdarın, kendine kul köle olacak şekilde bağlı, bol para ile taltif edilmiş kimselerden mürekkep bir kuvveti olmalıdır ki, böyle zamanda onlar vasıtasiyle evvelkileri terbiye ve zaptede. Ve böylece işlerinde müstakil olup ve devleti, ortaklardan kurtararak ve şerefli ve yüksek mevkileri ehl-i beytine (hane halkına) tahsis etmektir.

Bundan başka, kul edinilen ve ücret ve ihsan ile kullanılan hüddam (hademeler), seçme suretiyle kulluk kabul eden hür kimse, ve ihsan ve in'am zımnında kul olmayı ihtiyar eden dostlar asabiyet hükmüne dahil ve iyi olmaları mümkün olursa kabile ve aşiret menfaatlerine ulaşır.

Bedevîlik devrinden ikinci hale geçen devlet için, mümtaz bir sınıfın mevcudiyeti saltanat levazımındandır. Tâ ki mecburiyet halinde birinin yardımiyle diğerinin ruunetini (en ağır gelecek muamele) def' mümkü olabilsin. Fakat bu imtiyaz iyi haslet ve liyakate bağlı bir mutedil inâyet şeklinde olmalı ki, eski hizmet erbabının devlete bağlılıklarının çözülmesine sebep olmasın...

Eski devletlerde, bilhassa Osmanlı devletinde kılıç ve kalem erbabı ve diğer hizmet kolları çeşitli yapılmış, ve ocakların usul ve âdetleri, elbiseleri, kanunları ayrı ayrı vazedilmiştir. Allahın inâyetine mazhar olmayan cemiyetler bu ikinci hâlin husulüne nâil olamazlar ve ekseriyâ işe karışanların çokluğu ve isteklerin çeşitli oluşu yüzünden mahvolup giderler. Kuruluş maksatları fâsit olan cemiyetlerden niceleri bu ikinci hali idrâk edemeden Osmanlı devletinin kahreden kuvveti ile mahvedilmişlerdir.

Üçüncü Tavır:

Rahat, sükûn ve emniyet devridir. Bu tavrın hali, insan tabiati için mergup (beğenilen, sevilen) olan lezzetli ve iştihalı şeylerden kazây-ı vatr (abdest bozmak) etmektir. Bu zamanda iktisada riayet edip malı çoğaltarak ve büyük binaları, büyük şehirleri tamir ederek muhtaç ve müstahak olanlara ihsan ve ikram edeler, maiyetindeki adamları mal ve mevkiden hissedar edeler, âyan ve yüksek mevki sahibi olanları lâyiki veçhile yükselteler... Riyaz-ı devlette Nevres Nihaller perveriş edip zülâl-i himmet ile dıraht-i meyvedarlar yetiştirirler (devlet bahçelerinde genç fidanlar yetiştirip himmet suyu ile meyveli ağaçlar yetiştirirler). Nice iyi ahlâk sahibi kimseleri başa geçirip yücelik ve şan ve şeref minarelerinde parlak ışıklar (mürşitler) peyda ederler. Asker ve memurların nafaka ve mevâciblerini (*) ayların başında dağıtarak maaşlarını genişletirler ki devletin bu ihsanı kılık ve kıyafetlerinde görünerek merasim günlerinde parlak elbiseleriyle dost milletlerin öğünmesine ve harp halinde olduğu milletlerin kahrolmasına sebp ola...

Bu üçüncü tavırda ashab-ı devlet münazaasız ve ortaksız tedbirlerinde müstakil olarak kanunlar tanzim ve devlet işleriyle meşgul olup, ahval ve hareketleri kendilerinden sonra gelenlere yol gösterir. Bu devirde, devletin esası sağlamaraştırılmış ve binay-ı saltanat düzgün hâle getirilmiş olacağı için aşiret ve asabiyet lüzumundan müstağni olmuş olur. Bu suretle saltanat makamında kararlılık mümkün olup evlâtları veraset ile birer birer tahta oturup riyasetleri muhkem ve itaatleri halk nazarında kuvvetli olur ve düşmanlariyle çarpışmak esas vazifelerinden sayılmakla bundan sonra asabiyet ile yardıma ihtiyaç kalmaz ve değme hallerde kimse itaatlerinden çıkıp serkeşlik edemez.

Dördüncü tavır:

Kanaat ve barışıklık devridir. Bu devrin adamları bundan evvelki üç devirde gelip geçenlerin kanunlarına tâbi ve

(*) Yeniçerilerin, üç ayda bir verilen maaşlarına (Mevâcip) denilir.

onların vazettiği menfaat şekillerine kani olup doğru yolda maziye uyarlar. Geçmişleri taklitten vaz geçer ve onların yollarından saparlarsa işlerin fesada uğraması mukarrerdir. Başlangıçta devletin şan ve şerefini kuranlar, sonradan gelenlerden ziyade doğru fikir ve olgun akıl sahipleridir. Onların kurdukları esasa aykırılık devletin azametinin uyuşukluğa düşmesine sebeptir.

Bu devirde vükelânın kuvvetleri tam ve büyüklerin servetleri en yüksek dereceye vasıl olur. Asker, bol para alarak rahat ve müreffeh ve herkes bir muayyen mertebeye ulaşır ve muayyen işlerden el çeker.

Fakat giderek mevki sahibi kimse arasında haset ve fesada, şahsî garezler yüzünden azil ve nasplar, başlar, rakiplerini bertaraf edip yüksek mevkide kalmak isteyenler adalet yolundan ayrılır, rüşvet açığa vurulur, işleri çevirmekle mükellef devlet adamları mala düşkün olur, şahsî istidat ve hakikî istihkaka riayet edilmez olur. Zaten bu devirde devletin bünyesi de fesada müsteittir. Bu yüzden hakikat perdesi altında gareze müsteit iddialar, hayırhahlık şeklinde görünerek tamah ve hırs uğrunda hileler alıp yürür.

Müzevirlerin ve müfsitlerin kışkırtmasiyle gözü dönmüş olan asker de terbiyesizce hareketlere başlar. Askerin bu karışıklığını bertaraf etmek için harp ile meşgul edilmeleri icap eder. Gûya düşmandan intikam almak ve memleketi genişletmek bahanesiyle kapatılması müşkül harp kapısı açılır. Eğer bu halde zafer elde dilir ve bundan sonra memleket huzura dönerse çok iyi olur ama, zaferin elde dilmesi müşkül olur ve harp uzarsa mütemadiyen masraf olur ve asker ve rical helâk olacağından devlet zayıflar. Hal böyle olunca yapılacak şey, evvelâ muharebeye son vererek, sulh zamanında memleket işlerini düzeltmektir.

Beşinci tavır:

İsraf, kaybetme ve telef etme devridir. Bu devirde kurenâ (pâdişahın yakınları) istihkakları olmadığı halde beslenirler. Bu devrin adamları, eslâfa (evvelkilere) mugayir kanunlar vazederler, meskenlerini genişletirler, elbiselerinde

ihtişama kaçarak israfa sebep olan zinetlere düşkün olurlar, acayip ve garip âyinler ihdas ederler.

Birikmiş hazineler, kadınların zinetleri ve keyif için gayrı meşru surette israf edilir. Havene (hainler) de bunu fırsat bilip şeytanca bir takım hilelerle harîm-i devlete yol bulup girerek menfaat getiren mevkilere musallat olur ve pek büyük mal biriktirir ve böylece devletin emvali (malları) telef olarak memleketin tamiri, hazinenin doldurulması ve askerin teçhizi (donatılması) gibi hususlar ihmal edilmiş olur. Devlet işlerini görmek için mala ihtiyaç olduğu vakit, bir takım yeni vergiler bile buna kifayet etmez olur. Genişlik devirlerindeki hükümdar ve vezirlerin himmeti ile meşru şekilde mal biriktirmiş olanlardan yardım istenir. Elbise, zahire, emtia ve cevahir mübayaasiyle (satın alma), devlet sayesinde büyük sermayeye nâil olanlardan borç para almak iktiza eder. Onlar da fakirliklerini bahane ederek bir miktar şey verseler «hanümanım(ocağım)berbat oldu!» diye feryada başlarlar. Neûzübillah (Allaha sığındık), bu tavır başında eğer harp te başlarsa, zaruretlerin sevkiyle vükelâ (Bakanlar) şaşırıp mecburen istikraz (borç para alma) adiyle zenginleri zorlarlar. Bu suretle de cevr ve gadr (haksızlık ve zulüm) feryatları başladığı gibi etraftaki zalimler de zenginlere el uzatmağa başlar. Mal ve menal (sahip olunan şey) canın bir parçası olmakla sermaye sahiplerine dehşet gelip memleket zenginleri ve devlet büyüklerinin kimi Hacc-ı şerife, kimi Mısır veya uzak kasabalara gidip mallarını kurtarmağa çalışırlar. Bilmezler ki mal ve izzetin (kudret) muhafazası yine, faydalandıkları mübarek devlet sayesinde mümkün olup başka vilâyetlerde gaddar yağmacıların şerrinden kurtulmak, mal ve canını kurtarmak mümkün değildir. Bu dâhiye-i dehyânın (belâ, musibet) uzaması pek çok zararların artmasına sebep olur. bu hallerin defedilmesi akıllı bir kimsenin hüsn-ü tedbiri ile evvelâ harp gailesinin (dert, sıkıntı) bertaraf edilip daha sonra işlerin tanzimi ile mümkün olagelmiştir.

«Fâide»:

İbn Haldun, tarihinin mukaddemesinde bir (daire-i ad-

iye) zikreder. Kınalı-zâde Ali Efendi merhum ondan alıp (Ahlâk-ı Alâî) adlı kitabında kaydetmiştir. Hülâsası budur ki, mülk ve devlet, asker ve devlet adamlariyledir Ve devlet adamı, mal ile bulunur. Mal, reâya (vergi veren halk) dan husule gelir. Reâyanın ahvali adâlet ile tanzim olunur. Cemi' devlete tatarruk eden (yol bulup giren) vükelânın zaafı, daima bu dört rüknün (temel) ihtilâlinden meydana gelmiştir. Bu esasların sarsılması için bir çok sebepler zikretmişlerdir. Zararı hepsinden şiddetli olanı, seferlerin uzamasiyle vükelâ arasında fikirlerin çarpışmasındadır. Mâlî kudret ve vükelâda kalp birliği olmadıkça seferlere başlamak akıllı kimselerce memnudur.

Târih bilenlere malûmdur ki, eskiden nice hükümdarlar mal azlığı ve vükelâ ve askerin adem-i muvafakati (razı olmayışı) yüzünden muharebelerden kaçınıp sulh yoluna gittiler. Bazıları da bu güç durumdan kurtulmak için ehven-i şerreyni (iki şerden hafif olanını) seçip, memleketi küffar (kâfirler, düşmanlar) istilâsından ve halkı telef olmaktan muhafaza etmek niyeti ile halkın muhafazası için kendilerini ihânet oklarına hedef ettiler.

İmam Makrîzî (Kitâbil meslûk limârifeti düvel el-mülûk) adlı târihinde der ki, altıncı esastan sonra İslâm hükümdarları arasına anlaşmazlık, düşmanlık ve bozuşma girerek birbirleriyle mücadele ile meşgul iken Fransız keferesi ve diğer küffar (kâfirler, düşmanlar) ve bilhassa Nemçe (Avusturya) tarafından gelen kalabalık askerler donanma ile Akdeniz yalılarını istilâ ettiler.

Mülûk-ü Eyyübiyeden (Eyyubî hükümdarlarından) Mısır Sultanı Melik Âdil vefat edip oğlu Melik Kâmil babası yerine geçti. Fakat diğer biraderleri, bulundukları vilâyetlerde istiklâllerini ilân edip azil ve değişme kabul etmediklerinden Melik Kâmil onların mücadele ve münazaaları ile huzursuz oldu.

Frenk gemileri Akdeniz yalılarına, Mısır ve İskenderiye'ye yanaşıp deniz kenarında bir çok yerleri işgal ettiler. Melik Kâmil, Mısır askeriyle Tel el-acul nam mahalde iken Melik Efrenç (Frenk hükümdarı) olan imparator sayısız küffar askeriyle Sayda iskelesine çıkıp Sayda kalesini zaptetti. Ve-

fat eden Melik Âdil evlâtları arasında ayrılık ve vükelâ ve asker arasında haset ve garez yüzünden fikir ayrılıkları olduğu halde zâhiren müttefik gibi göründülerse de mânen yine nifak üzere idiler. Lisan-ı hal ile «Mısır ülkesine frenk müstevli olursa (istilâ ederse) Şam elimizde, Şam'ı da alırsa Hicaz elimizde... Eyyüp oğulları uğrunda canımızı feda etmeğe ne lüzum var? Onların devletinden hissedar olanlar, ve inâyetinden nasiplenmiş olanlar cenk etsin!» diye, İslâm gayretine lâyık olmayan mütalealarda bulundular. Böylece saçma sözleri kendi aralarında söylenir oldular.

Melik Kâmil, düşmana karşı müdafaadan âciz olup, yüze gülmek suretiyle barış yoluna gitmeği daha uygun bulup kazaskeri Şerif Şemseddini, sulh işini söyleşmek üzere vekil ve mir Fahreddin'i elçi olarak tâyin ve irsal etti (gönderdi).

Frenk mel'unları ise Sayda kalesini tamir ettikten sonra çekinmeden Akkâ'yı da istilâ edip görünüşte Müslümanlarla musâfat (samimî dostluk) üzere muamele edip, muharebe ve mukatele etmezlerdi. «Müslümanların mal ve canlarına zararımız yoktur» suretini gösterip insaflı görünerek frengi illeti gibi sirayet ve istikrar (yayılma ve yerleşme) için bu hile ile mekkârlık (düzenbazlık) ederlerdi.

Mezburan vekiller (adı geçen vekiller, elçiler) de varıp mel'unları akıllıca sulha razı etmek için uzun konuşmalardan sonra, «bundan sonra müslümanlarla mukatele (birbirini öldürme» etmemek şartiyle ve daha ileri memleketlere tamah ve hücum etmemek kaydiyle ve daha bir takım kayıt ve şartlarla Kudüs kalesi efrence (frenklere) teslim olunmak üzere» on sene beş ay müddedek Melik Kâmil ile efrenç (fenk) imparatoru arasında muahede akdolunup Kudüs kalesi frenklere teslim edildi.

Sulh günlerinde İslâm memleketlerinde olan ihtilâli defedip şevket-i İslâma (İslâm şevketine) kuvvet ve kudret geldikte yine Kudüs-ü şerif kurtarılarak küffardan (kâfirlerden, düşmanlardan) intikam alınsın diye bu gaileyi (sıkıntı, dert) def'e tasaddi (işe girişme) etmişler.

Vâkıâ on bir sene müruruna dek (geçinceye kadar) askerin ahvali tanzim edilip, Şam pâdişahı melik Nâsır Davud müthiş bir askerî kuvvetle gelip Kudüs-ü şerifi bu küffardan (küffar elinden) geri almıştır.

Bütün tarihlerde yazılıdır ki o sıralarda düşmanlar sefineleriyle Akdenizde fitneler saçıp (1096=490) tarihinde Arabistan sahillerini istilâya başlamışlar, Antakya, Payas, Banyas, İskenderiye, Yafa iskelelerini, Sayda, Beyrut, Trablus, Akkâ ve Kudüs-ü şerif kalelerini almışlar, Antakya, Balebek, Reha ve Halep taraflarına piyade ve süvari asker göndererek zarar vermeğe başlamışlar. Reha, Şam ve Haleb'i defalarca muhasara etmişlerdir. Nerede ise müşrikler, Mısır ve Şam diyarını tamamen zaptedecek hale gelmişlerdi.

Fakat Allahın inâyetiyle Eyyubîlerden Sultan Salâhaddin'in güzel tedbirleriyle ehl-i İslâm kuvvetlendi ve birlik oldu. İslâm askerlerine kuvvet geldi, öldürücü kılıçlariyle küffar mel'unlarını perişan ve kale ve şehirleri geri almağa başladı. (1291=690) târihinde bütün düşmanlar bu sahillerden kovuldu.

Melik Salâhaddin-i Eyyubî'nin İslâm devletleri arasındaki fesadı nasıl defettiğini, kalpleri nasıl birleştirdiğini ve daha ne gibi güzel tedbirler ittihaz ettiğini kendi devleti ulemâsından «Abdürrahman Şiraz» mufassal bir kitabında yazmıştır. Hattâ merhum «Âlî» bu kitabı Türkçeye tercüme ederek bazı kısımlarını almış ve daha bir çok bahisler ilâve ederek «Nasihat el-Selâtîn» adında bir kitap yazmıştır. Bu fakir (Naîmâ» bu kitabın mühim olan kısımlarını ihtisar ederek yeni bir risale halinde bu târih dibacesinin (ön sözünün) sonuna ekledim. Mütalâa edenlerin hayır dua ile yâdetmeleri umulur ve rica olunur.

«FASL-I SÂNÎ»

«İKİNCİ FASIL»

Malûm ola ki, ümem-i vahşiye (vahşi milletler) diğerleri üzerine galip olur. Bunlar rahata düşkün olmadıklarından tabiatleri şiddetlidir. Fakat bunlar da zenginleşerek rahata alışmağa başladıkları vakit vahşetleri zâil olduğu nisbette cesaret ve şecaatleri de azalır. Nitekim hayvanlarda da böyledir. İnsanların terbiyesine giren atlar, rahat ahırlarda muayyen gıdalarla beslenmeğe başlayınca kibarlaşırlar ve uzun bir yere kitseler, üzerindeki süvarisi indikten sonra gezdirilmeden hemen bağlansa belki ölürler. Tatar ve Arap atları

böyle olmayıp sıcağa ve soğuğa tahammüllüdürler.

Bunun gibi bir devlet te genişlemeğe başlayınca ziynet ve refaha meyil artar. Nimet ve servet fazlalaşınca mesken ve elbisede ihtişam ve yaşayışta zevk ve safa başlar. Bunların evlâtları da naz içinde büyüdükleri için, babalarından ziyade zevk ve sefahate dalar, zarurî işleri görmez olurlar. Bu suretle giderek harp silâhları ve fennî âletler yapmakta ihmale başlarlar ve «düşmanla çarpışmağa ve memleketi muhafazaya askerler memur» diyerek kendi şehirlerinde, kalelerinde rahat içinde yaşayıp gurbete çıkmadan, cefâ çekmeden kazanç ile meşgul olur ve böylece devlet sayesinde refaha kavuşurlar.

Bu kabil aklı hafif ve kalbi zayıf olanlar, kadınlar gibi rahata düşkün olurlar ve devleti idare edenleri tenkide başlarlar ve «şöyle yapmak gerek idi, böyle olmak lâzımdı» şeklinde ukalalık ederler, devlet adamlarının yaptıklarını beğenmezler ve böylece, huzur ve rahatlarının kadir ve kıymetini bilmezler, ve sâyesinde rahatça yaşadıkları devletin kıymetini anlamazlar.

VÜKELÂ VE ÜMERÂNIN ZULÜM VE EZİYETLERİ BÂBINDADIR

Malûm ola ki, insanlar başkalarının tahakkümü altında ezilmeğe ve itaat tmeğe mecbur olsa şevk ve hevesi kaçar, çalışamaz, hattâ yiyip içmekten bile kalır.

Hazret-i Ömer (R.A.) zamanında Sa'd ibn Ebî Vakkas (R.A.), Kadisiye muharebesini yaparken Ashab-ı Kiramdan Zühre, düşman kumandanlarından Calinus'u öldürerek yetmiş bin dinar kıymetinde olan elbiselerini almıştı. Hazret-i Sa'd (Niçin benden izin almadan takip ve katlettin?» diyerek ganimetlerini Zühre'nin elinden almak istedi. Zühre bunları vermek istemedi. Mesele Hazret-i Ömer'e arzolundu. Halife Hazret-i Ömer, Zühre'nin elinden bu ganimetlerin alınmasını uygun bulmadı ve «Zühre gibi şeci' ve bahâdır bir kimsenin şehâmet ve şevketini kırmak, kalbini kırmak münasip değildir» şeklinde cevap verdi. Hazret-i Sa'd da bu emir üzerine ganimet mallarını tamamen Zühre'ye iade etti.

Hazret-i Ömer'in bu kerimâne muamelesi, din yolunda çalışanların kalbini körlendirmemek maksadına mebni idi. Bu sebeptendir ki vazifelileri ve çocukları gazap ve şiddetle korkutmak, dövmek ve azarlamak onların şevk ve zekâsını kör eder. Daha ziyade isti'dâda münasip teşvik, korkutma ile terbiye lâzımdır. Bunun içindir ki ilim ve hikmet erbabı şiddet ile icray-ı hükûmet etmeği münasip görmemişlerdir.

Mülûk ve hukkâm (melikler ve hakimler), ara bulmağa çalışmayıp, küçük kusurlara göz yummaz, ve ufak tefek cürümleri, büyük bir şiddetle cezalandırırlarsa halk korkuya kapılır, zelil olur. Ve bu halde yalana, hileye kaçar. Harplerde isteksiz olur ve memleket müdafaasına ehemmiyet vermez. Lâzım olan odur ki devlet adamları memurlara, halka şefkat ve muhabbetle muamele edip güler yüz göstermelidirler. Bu suretle kalpler birleşir. Halka bol ihsan ve kerem göstermek gerektir.

Bu şekilde güzel muamele, şiddetli zekâ sahiplerinde az bulunur.

Ebû Musâ el-Eş'ari Irak valisi iken, Arapların sayılı dâhilerinden olan Ebû Süfyan'ın oğlu Ziyad, Hazret-i Ömer'in divanına geldiği vakit azlolunmuştu. Ziyad, azlinin sebebini Hazret-i Ömer'den sordu:

«Azlimin sebebi âciz bir kimse oluşumdan veya hiyanetimden dolayı mıdır?» dedi. Hazreti Ömer ona şu cevabı verdi:

«Azlinin sebebi aczin ve hiyanetin değildir. Belki fazla zekân ve ifrat derecede kıyasetini halk üzerine musallat ederek halkı mahzun ve mükedder etmeği mekruh görüp azlini tercih ettim.»

O halde, fazla zekâ ve kiyâset (uyanıklık), siyâset sahibine ayıptır. Bunun içindir ki halk lisanında fazla zekâ ve feraset ashabına, şeytan derler. Fakat böyle deniliyor diye, Hukkâmın ahmak ve ebleh olması lâzım zannedilmesin. Belki devlet adamlarına vakur ve müsamahalı olmak, fazla zekâ ve kiyasetten daha faydalıdır. Hakikat odur ki, fikir kuvvetinin ve akıl fetanetinin (anlayış, zihin açıklığı) fazlası medhul (ayıplanacak kusur) değildir. Yalnız halka ait işlerde müsamaha ve müdarayı terkederek halkı mebhut (sersem) ve mecalsiz bırakmak doğru değildir.

Kılıç ve kalem erbabının hallerine ait mühim faydalar:

Kılıç ve kalem devlet kuruluşuna âlet ve saltanat umuru için lâzım olup devletlerin kuruluş zamanlarında kılıca ihtiyaç daha ziyadedir. Bu zamanda kalem, hükümdarın hükmünü yürütmesine hizmetkârdır. Kılıç ise maksada varmak için yardımcıdır. Buna mukabil, devletin sonlarında, evvelce beyan edildiği gibi zaaf ve inhitat başlayınca kılıçtan yardım istemeğ ihtiyaç kat'idir ve her iki halde de kılıç, kalem üzerine galiptir. Bu halde kılıç erbabının rütbe ve devleti yüksek ve ihtişamı fazla olagelmiştir.

Ama, orta devirde, devletlerin şevket ve iktidar devirlerinde, kılıçtan istiğna gelir. Malların toplanması, gelirlerin zaptı ve hükümlerin icrası gibi işlerde, kaleme ihtiyaç fazladır ve kalem erbabı, kılıç erbabından fazla itibar görür. Bu devirde kılıç erbabı, lüzum olmadıkça itibar görmez. Bu halde ulemâ ve kâtipler, hükümdarlar ve vezirler yanında makbul olurlar ve nimet ve servete nail olurlar.

Kalem sahipleri aklı başında kimselerdir. Devletin örfü ü muhafaza ve satanatın nâmus ve nizâmını himâye ederler. Pâdişah meclisleriyle sıkı fıkı olurlar ve devlet sırlarına vâkıf olmalarında büyük faydalar vardır. Kalem sahiplerine fazla kıymet verilse de devlet nizamına zarar gelmez. Bunlardan haddini tecavüz eden pek az bulunur. Gareze kapılıp başa geçmek dâvasında bulunan çıkmaz her asırda bir veya iki ancak bulunur.

Ulemâ ve kalem erbabı itidal sahibi kimseler olup âkıbeti vahim işlere sebep olmazlar. Bunlar, her asırda işleri halletmekle bu hususta herkese ön ayak olmakla, herkesin akıl danışmasına fazlasiyle lâyık kimselerdir. Bu makule mutedil vasıflara malik kimselerden zarar gelmez. Bunlar arasında bazı bozukluklar olsa da tadil ve ıslâhlarında güçlük çekilmez. Fakat kılıç erbabının ahvalinin bunlara mugayir idüğü (olduğu) tecrübe sahiplerince aşikârdır.

Kılıç erbabı:

İltifat ve izzet ve ikram gördüklerinde, bu yüksek mevkilerini muhafaza için din ve devlet uğrunda can ve baş feda

ederek hizmet edip, harp meydanlarında sâdıkane gayret sarfederler. Hamiyet icabı ölüm tehlikesinden dönmezler ve gayretleri yüzünden keskin kılıçlardan yüz çevirmezler. Fakat ne vakit ki gözden düşüp, rütbeleri de düşüp, sair halktan imtiyazları kalmasa bıkkınlık ve yeis ile şiddetleri zâil olur ve hakaret sebebiyle yiğitlikleri kalmaz. Bu halde artık kendini ölüme atanlar az bulunmağa başlar. Bu ihmal yüzünden asker taifesinin himmetinin azalması dolayısiyle cemiyetin şevketi azalır.

(Başka şekilde): mezkûr tâifeye (askere) bahşiş ve ikramda, itibar göstermekte fazla ileri gidilirse itaatten çıkıp devlet işlerine müdahaleye (karışmağa) başlarlar. Bu mahzurdan başka, devletin azamet devresinin icabı olan refah ve rahat arzusu onlara da sirayet eder. Havayiç ve nafakaları, bahşiş ve ulûfeden ziyade olup, zayıf kaviyi, küçükler büyükleri taklit ederek masrafları çoğaltırlar. Esvap ve zinetleri için mallarını öyle israf ve cehalet yüzünden telef ederler ki çoğu fakir ve borçlu düşer ve halleri yürekler acısı olup harp için sefere gitmek teklif olunduğu vakit âciz ve perişan kalırlar ve bir işe yaramaz hale gelirler.

Eğer israflarına göre bahşiş verilse devletin masrafları artar, vergilerle halkın evleri yıkılır, yine de kifayet etmez. Lâyık olan budur ki her halde itidal üzere hareket edip, kalem ve kılıç erbabından müsteit olanları mekârime (cömertlik) mazhar edip zayıf kalpli ve dar havsalalı olanlara lüzumundan fazla ikram ve inâyetten hazer oluna (çekinile).

Mühim fayda ve lüzumlu nasihatler:

Malûm ola ki her devletin vukuf devirlerinde, mutlaka masraf gelirden fazla olur. Bu hallerde geliri çoğaltıp masrafı azaltarak itidal üzere durmak çok güçtür.

Kâtip Çelebi merhum bu bapta birkaç güzel kelâm zikretmekle münasebet düştüğü için buraya yazıldı:

Böyle zamanlarda çare bulmağa çalışan vükelâya lâzım olan şey, hazineye genişlik ve harp adamlarına kuvvet gelinceye dek sefer gailesini bertaraf edip tedricen memleket işlerini tanzim ve halkın refahını temine çalışmaktır. Reâyadan, kudretinin dışında olan vergileri kaldırarak rahatlarını

temin etmektir. Mirî malından tedahül (birbirinin içine girme) kaldırılıp Devlet-i Âliyyenin bir senelik mevâcip (Maaş) masraflarına kifayet edecek kadar malı tedarik ve hazinede toplamağa gayret ederek fazla israfları tedricen azaltmağa dikkat etmektir. Çünkü bir senelik masrafı karşılayacak kadar paranın hazinede bulunmasında pek çok fayda vardır. Bu hususta namuslu ve muktesit defterdarlar istihdam edilmelidir.

«Akıllı Tüccarın faydası, satmakta değil, satın almaktadır» dedikleri mânidar sözdür. «İsrafı kesmek mühimdir» diyerek hükümdar ve devlet adamlarının ihtişamları kaldırılmamalıdır. Çünkü devlet genişliğinde zinet ve ihtişama meyil ve kıymet tabiî umurdan olduğu malûmdur. Alışılmış âdetlerin terki faydalı, fakat çok zordur. Güzel elbiseler ve samur kürkler giymeğe, altın ve gümüş silâh ve âlet kullanılmasına halkın gözleri alışmış iken elbise hususunda alelâdeliğe dönmek halkı da müteessir eder.

Devletlerin vukuf yaşından sonra dördüncü ve beşinci tavırlarında, hükümdarlar mümkün mertebe ihtişam için ünvanlarını çoğaltırlar ve bazan halka görünürlerse de, ekseriya görünmemeleri lâzımdır. Aynı zamanda devletin malî bakımdan müşkülât içinde olduğunu halka duyurmamalıdır. Tedbirli devlet adamlarının hal ve sözlerinden devletin kudretli ve zengin olduğu halk arasında yayılmalıdır ki, bu zâhirî debdebe ile, devletin zaafı düşmanlar tarafından an'aşılmaya...

Tedbirli geçinen bazı ahmak devlet adamları gibi «Akçe yoktur, tedarikinde âciz olduk, maslâhat (iş) bitirmek güç oldu. Biz şöyle etmesek iş elden gitmişti» diye şikâyet ve iftihar yollu halka duyurmakta zillet ve aşağılıktan gayri netice yoktur.

Devlet adamları, sır saklamağa kadir olmayan kimselere sırlarını söylemeyip, ne kadar müstağni görünürlerse o kadar şanları yüksek ve sözleri geçer olur.

Hükümdarların, halk ile sohbetden çekinip, zamanlarının çoğunda halktan gizli ve kapalı durmalarının pek çok faydası vardır. Halk ile senli benli olmak hükümdarlara karşı yapılması gereken edep ve terbiyeyi yok eder ve heybeti giderir. Perde-i teazzum ve taazzüzde mestur olan hâkim-i ve

kurdan (azamet perdesiyle örtülü olan vakarlı hâkimden) halk çekinir, düşünür «âyâ (acaba) ne tedbir eder ve ne gûne maslâhat sudur eder (iş çıkar)» diye vehim içinde kalır. Bi'lhassa kâhice (bazan) methedilecek ve güzel işler zuhur edip bazı müstahak olanlara iltifatta bulunulur ve uygunsuz ve pervasızlar birden bire cezalandırılır ve zaman zaman beğenilecek hareketler gösterilirse günden güne şan ve şöhret artar. Şu şartla ki devlet kapıları iş sahiplerine, belirli vakitlerde kapalı olmamalıdır ki, halkın işleri geri kalmaya..

Bu şekilde hareket eden hükümdarlar, kan döken ve gaddar olanlardan ziyade halkı korkutagelmiştir. İbn Haldun bu mânada hoş bir hikmet zikrederek der ki:

Her insan yükselmek ister ve kendine uygun vâdide yükselmiş olan bir kimsenin mevkiine ulaşmağa çalışır ve onu taklit eder. Bilgi bakımından yükseklik gibi methe şâyân hünerler okumak ile olduğundan nâkıs kâmile (noksan olan noksansız olana) ve aşağıda olan yüksekte olana uyar.

Gençler ve avam tabakası akılca üstünlüğüne inandıkları kimseye, mal ve giyiniş bakımından benzemeğe çalışırlar ve onun her sözüne inanırlar. Bu makule taklit ehlinin âmâdan farkı yoktur. Eğer devrin hükümdarının hareketleri akıllıca olur ve doğru yolu tutmuş olursa, onun korkusu evvelâ ukalâyı sarar ve halk tabakası da onların çekingenliklerini göre rek yola gelir.

Eğer başta olan şiddet ve cebir yolunu tutar, kanundan dışarı işler yaparsa, kendini kötüleyenler olur ve mehâbeti (heybeti) azalır. Artık ne kadar kahr ve cebr ederse etsin halk kendisinden korkmaz. Halk, ekseriya işittiğini söyler, metih ve zemmin (kötülemenin) aslını bilmez ve red veya kabulün sebebini anlamaz.

Köprülü Mehmed Paşadan nakledilmiştir, nazik söylemişler «iki akıllı iş bilir birlik olsalar âlemi teshir (ellerine geçirmek) ederler, iki olgun hizmetkâr bütün dünyayı efendilerine dost etmeğe ve dostlarını düşman etmeğe kadirdir» demişler. Hakikatte de böyledir. Biz yine mevzuumuza dönelim.

Mademki hükümdar, vezirler, hâkimler ve büyüklerin konaklarında ve elbiselerinde zinet ve ihtişam lâzımdır, ve

böyle olmadığı vakit heybet ve rağbet azalır, lâyık olan budur ki, bu husus rütbe ve derecelere göre tedricen yapılmalı, daha evvelkilerin hududu tecavüz edilmemeli ve devlet erkânından olmayanlara bina ve elbisede ihtişama ruhsat verilmemelidir. Bunlara göz yumulursa, makam ve mevkie rağbet kalmaz. Devlet adamları ve askerler ile diğer halk arasında bir mutedil fark olmalıdır ki, iki tarafın da şevk ve gayretini arttırsın. Vezirlik ve emaret, mevleviyetler ve hükûmetler ehline verilip seyf mansıpları (kılıç makamları) ve ilmiye ve kalem dereceleri gayet az verilmeli, israf edilmemeli... Bilhassa vezirlik rütbesi fevkalâde dikkatle ve imsak edilerek verilmelidir.

Boş zamanlarda askere harp âletlerini kullanma talimleri yaptırılmalı ve bu nevi' askerî oyunlarda şecaat ve hüner gösterenlere bahşişler verilerek gayretleri arttırılmalı...

Ulemâ (bilginler) ve fuzalâ (fâzıllar) ı ya en ince i'mî bahisleri ve meseleleri münakaşa ettirerek faydalı risaleler yazmağa teşvik etmeli, muvaffak olanlara, liyakati derecesinde iltifat edilmeli. Böylece ilim, yok olmaktan kurtulur.

Münşeat ve şiir yazanlara da iltifat etmeli Sulh ve rahat zamanında güzel söz söyleyen vaizler halka itikat ve din kaidelerini anlatarak, İslâm pâdişahının muhabbetini halkın kalbine yerleştirmeli ve devlete itaati telkin etmeli. Sefer zamanlarında, cihâdın faziletlerini anlatarak müslümanların kalplerini gazâ ve şehâdete teşvik etmek mühimdir. Hattâ hikâyeciler, halkın toplu bulundukları yerlerde ister yalan, ister gerçek olsun şehname vesair meşhur hikâyeler söyleyerek halkın şecaat damarlarını harekete getirmeli..

Sözün kısası, Devlet-i Osmaniye öyle azîm bir saltanattır ki, onun şan ve şevketi yanında etraftaki hükümdarlar her şeyden mahrum zavallılar ve kuvvetlerine nisbetle diger sultanlar başsız ayaksız miskinler gibi kalır.

Kuruluşundan beri Osmanlı pâdişahları ilây-ı kelimetullah ve Hazreti Peygamberin rızasını tahsil için muharebelerde her türlü zahmete katlanarak memleketlerini genişlettiler ve şehirler zaptetmeği meslek edindiler Din uğrunda canlarını feda ederek iki cihanda mesut olmak için mihnet çekerek,

devletlerinin adı dünyaya yayıldı Osmanlı pâdişahlarının sayesinde ümmet-i Muhammed âsûde ve halk istirahatte oldu.

Hicretin 1093 senesinde (milâdî 1682) merhum Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmed Han hazretlerinin (*) saltanatlarının sonlarında merhum Kara Mustafa Paşa (**) nın sadrâzamlığında İslâm milleti ile Engerus (Macar) seferi açılıp, merhum Kara Mustafa Paşa, deryalar gibi asker ile varıp (Nemçe=Avusturya) nin hükûmet merkezi olan «Beç=Viyana» kalesini muhasara edip tahrip eyledi. Yakında kalenin zaptı müyesser olur ümidiyle harbe devam ederken hiç beklenmedik zamanda etraftaki dağlardan küffar (kâfirler, düşmanlar) yıldırım gibi inerek İslâm askerinin etrafını kuşattılar. Osmanlı ordusu bozuldu. Yeniden tedarikte bulunup zayiatı geri almak için serdar, Belgrad kışlağına çekildi.

Serdarın bu mağlûbiyetinden pâdişah müteessir oldu, önce onun gönlünü almak için okşayıcı mektuplar gönderdi, fakat sonra devletin namusunu kurtarmak için idamına karar verdi. «Gediği açan kapar ve binayı yıkan yapar» darb-ı meseline göre bu mağlûbiyetin çaresini yine Kara Mustafa paşanın bulması ihtimali var iken, pâdişahın bazı yakınları, gûya devletin ırzını korumak bahanesiyle pâdişahın hiddetini harekete geçirdiler ve «iki kanadı kırık doğan av meydanına varamaz, halkın nefretini kazanmış olanın elinden bir iş gelmez, hemen vücudu ortadan kaldırılarak mal ve mülkü müsadere edilmelidir!» diyerek, pâdişahı, Kara Mustafa Paşanın katline razı ettiler.

Fakat Kara Mustafa paşanın katledilmesi ve malının hazineye alınması hiç bir gedik kapatmadığı gibi, harp ve mağlûbiyet belâsı da arttı ve çare bulunamadı. Muharebe uzadı, durmadan hududa asker sevki icap etti, hazine boşaldı, hudut eyaletlerinde fesat ve fitne çoğaldı.

Venedik mel'unları da sudan sebeplerle sulha hiyanet ederek Akdenizde kavga ve Mora'ya asker çıkardı

(*) Avcı Sultan Mehmed (1648 — 1687).

(**) Viyana muhasarasını yapan Köprülülerden meşhur Merzifonlu Kara-Mustafa paşa.

Aynı zamanda Moskof dedikleri kötü huylu hınzırlar Azak taraflarını istilâya başladılar.

Velhasıl İslâm ülkesinin dört tarafını düşman gürültüsü sardı. Bu sıralarda sadrâzam olanlar hudutlara asker, mühimmat ve maaş göndermekte büyük güçlükler çektiler. Bunlardan kimi üç beş gün içinde azledildi, kimisi de telâşından mühim işleri göremez oldu.

Ve Osmanlı askerleri her sene düşmanlardan pek çoğunu kılıçtan geçirip, memleketlerini târümar, eşya ve mallarını yağma ederek düşmana pek çok zarar verdirirlerdi. Ve düşmanlar, takatsiz kalıp mütareke ve müsaleha gözlerinde uçardı. Fakat kabul edilemeyecek kadar ağır olan teklifleri makbul olmazdı.

Birçok vezirler değişti ise de iki taraf arasını bulacak kabiliyette bir vezir gelmedi. Muharebe devam etti. Ordunun masrafını karşılamak için toplanılan vergiler yüzünden reâya perişan oldu. Nice vezirler, kumandanlar şehit düştü

Masrafları azaltıp, hazineyi doldurmak, askeri dinlendirmek memlekette çıkan ihtilâlleri bertaraf edip, işleri yoluna koymak rahat ve emniyet içinde yaşamakla olacağından, bu huzuru temin edinceye kadar harbe devam icap etti.

Muharebe böylece (1696=1108) senesine kadar devam etti ki, harp başlayalı 15 sene olmuştu. Nihayet pâdişah hazretleri (*) sadrâzamlık mührünü, Belgrad muhafızı bulunan Hüseyin paşa hazretlerine ihsan etti (**).

Akıllı, çok değerli, pâdişahın mizacına göre hareket etmesini bilen, fikirlerinde isabetli bir kimse olan Hüseyin Paşa sadrâzam olunca, hemen bütün hıristiyan hükümdarları. «Sadrâzamlığa çok zeki ve kâmil bir vezir geldi, satveti, lûtuf ve şefkati, asaleti ile memleketin yüzü güldü. Uzun yıllardan beri memleketimiz ve halkımız harap ve kalbimiz kebap oldu. Harbin uzamasından iki taraf memleketlerinde

---

(*) İkinci Mustafa (1695 — 1703).

(**) Amca-zâde Hüseyin paşa sadrâzamlığa (18 eylül 1697) de tâyin olunmuştur. Amca-zâde denilmesinin sebebi, Köprülü Mehmed Paşanın kardeşi Hasan Ağanın oğlu ve Fazıl Ahmed paşa ile Fazıl Mustafa paşaların Amca-zâdeleri olmasındandır.

de ihtilâller çıktı. Böyle bir vezir zamanında sulha başlamak mümkündür, sulh hususunda merhametini dilemek zamanıdır» diye Nemçe (Avusturya) imparatoru İngiltere ve Felemenk krallarına nâme gönderip Osmanlı devleti ile aralarının bulunmasını niyaz, Venedik, Leh ve moskof dahi sulha katılmalarını iltimas ettikte, anlar dahi Âsitane-i saadette (İstanbul'da) olan elçilerine yazdılar.

Elçiler vezirin huzuruna gelip sulh hususunu rica ettiklerinde, çok merhametli olan vezir, onların ricalarına müsaade etti ve şevket-penah, azamet destgâh, pâdişâh-ı cihan penah hazretlerinin de müsaadesini aldıktan sonra, bilgili, fevkalâde güzel konuşan, münakaşalarda karşısındakileri susturmakta mahir olan Reis-ül-küttap (Mehmed Râmi) efendiyi elçi olarak gönderdiler.

Nemçe (Avusturya) tarafından dahi vekiller gelip Karlofça nâm mahalde buluşup, mükâleme yer ve şekilleri tertip olundu Nemçe (Avusturya), Venedik, Moskof ve Leh vekilleri ,aracı devlet elçileri ile reis huzurunda toplandılar ve sulh maddelerini konuşmağa başladılar.

Reis-ül-küttap Râmi Mehmed Efendinin gayet belâgatli, nüktedan, insicamlı konuşmaları, bu mecliste hazır bulunanları şaşırttı, bir şey sormağa cesaret edenlere öyle ikna edici cevaplar verirdi ki karşısındaki susmağa mecbur olurdu.

Bu sulh meclislerindeki konuşmalar toplanıp yazılsa, benzeri olmayan bir mecmua olurdu. Nihayet sulh konuşmaları sona erdi. Çeşitli şartlar ve muayyen müddet ile dört devletin her biriyle sulh aktedildi.

Reis (Râmi Mehmed Efendi) geri döndükten sonra İbrahîm Paşa yalnız Nemçe (Avusturya) tarafına elçilikle gönderildi ve Avusturya tarafından gönderilen elçi ile hududta karşılaştı.

Bu vak'aların tafsilâtı, tarihin nihayetinde mezkûr sene vekayii sırasında anlatılsa gerektir. Cenab-ı Rabbilâlemin, pâdişâh-ı Rûy-i zemin (Yeryüzünün pâdişâhı) hazretlerini bu faydalı iş ile tebaa ve kasabaların refah ve rahatına sebep olmağa muvaffak kıldığı gibi mülk ve devletin nizamına ve bozulan saltanat umurunun düzeltilmesinde de muin ve nâsir (yardımcı) olup mühim müşkülleri hüsnü tedbir ile kolaylaştırmakta yardımcı olmak mes'uldür.

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahim

(Hicretin Bininci Senesi)

Sene-i mezbûre (adı geçen sene) nin muharreminin gurresi (ilk günü) ki yevmüs-sebttir (Cumartesi), Hicret-i Nebeviyenin üçyüz elli dört bin dört yüz doksan dokuzuncu günü olup bu mübârek sene kırân-ı akdem-i sebâinin yüz seksen dört bin altıyüz doksan üçüncü yılı, ve târih-i halîfe-i ibrânînin beş bin üçyüz altıncı yılı ki, melikilmüeyyed hesâbiyle yedi bin iki yüz on altıncı senedir ve tûfan-ı Nûh'un dört bin dokuz yüz yetmiş dördüncü yılıdır ki müneccimler hesabında iki yüz yetmiş dokuz sene noksan üzeredir ve kırân-ı âzam-ı ulvinin (*) iki bin sekiz yüz yedinci yılı ve Buhtunnasır târihinin iki bin üçyüz otuz sekizinci yılı ve İskender târihinin bin dokuz yüz birinci senesi ve târih-i mîlâd-ı Îsânın binbeşyüz doksanıncı yılı ve târih-i kıbtinin bin üç yüz altıncı yılı ve târih-i Yezd-i Gird'in dokuz yüz elli dokuzuncu yılı ve Celâlî târihinin beş yüz otuz üçüncü senesi ve kırân-ı evsat-ı ulvinin (*) yüz altmış yedinci yılıdır. Ukuul-i kaasıra (kısa akıllı) eshâbından bir güruh zu'mettiler ki (zannettiler ki) bin senesinden evvel kıyâmet kopa... yahut bini geçerse tefâvüt-ü kameriye olan otuz seneyi tecavüz etmeye.. Ve bu hususta bir takım yersiz ve yalan mütalâalarda bulundular Devr-i kamerin müddeti tamam olmak gibi... Peygamber

---

(*) İlm-i nücum (Yıldızlar ilmi) tâbirlerinden.

(**) İki veya daha ziyade gezegenin bir burcun herhangi bir derecesinde buluşması yerinde kullanılır Meselâ Zühre ile Müşterinin yaklaşması iyiliğe alâmet sayılır ve buna (Kırân-ı sa'deyn) denilir. Eskiler, Nahş saatlerinde bir işe başlamayı uğursuz sayarlardı. Sa'd saatlerinde doğan çocukların mes'ut olacaklarına inanırlardı.

aleyhissalâtı vesselâm kabrinde bin yıl meks eylemez (durmaz) deyû rivâyet olunan hadîs-i mavzu' (uydurma hadîs) gibi... Ve bu hüküm şer'î ve hikemî kaaidelere muhalif iken nice kimesneler tegaafül edüp (bilmezlikten gelüb) kitaplarına yazdılar. Ve kizb-i sarih (apaçık yalan) olduğu meydana çıktı. İlim, Allah-ı teâlâ'nın indindedir.

Vezîr-i âzam Ferhad Paşanın azlinin sebebi ve Siyavuş Paşanın sadrâzamlığı:

Mukaddemâ (Evvelce) Erzurum ahalisi ol diyarda kışlayan nöbetçi yeniçerilerin zulümlerinden şikâyet yollu mektuplar gönderip ref'olunmalarını (kaldırılmalarını) rica etmişler, Ferhad paşa dahi teaddilerin (düşmanlıklarını) def' için onları ol diyardan kaldırıp der-i devlete, odalarına geleler deyû emr-i şerif göndermiş. Bu emrin mazmûnu (mânâsı) Erzurum halkının malûmu oldukta cibilliyetlerinde merkûz (dikili) olan şiddet-i şekîme (kuvvetli) dolayısiyle yeniçeriler tedâriklerin görüp kalkınca sabretmeyip, fırsat bu fırsattır deyüp gelen emre güvenerek vakit geçirmeden ihraçları (çıkarılmaları) için hücum edip yeniçerilere ta'n ve izdirâya (hakarete) başladılar. Mücâdele ve müşâteme (söğüşme), aralarında döğüşme ve muharebeye kadar varıp birkaç yeniçeri düşüp bâkileri (geride kalanları) şehirden taşra oldular. Vezîr-i âzam Ferhad Paşadan ferman geldiğinin duyulması sebebiyle, Erzurum halkının kendilerine olan şenâatlerini mektuplar ile odalarına (bölüklerine) ve zabitlerine bildirdiler.

emâziyel âhirenin yirminci günü Sadrâzam Ferhad paşa dîvâna gelüp atından inüp divanhâneye doğru giderken Yeniçeriler «bizi kırmağa Erzurum'a emirler gönderilmiş. Pâdişâhın buna rızâsı var mıdır?» deyû vezîre hücum edip çorba yimediler (*). Zâbitler araya girip güçlükle fitneyi defettiler. Bundan sonra divan taamı yenmeyip ol hal ile dağıldılar.

(*) Yeniçerilerin çorba yimemeleri, baş kaldırma alâmeti demektir.

Bu fitne âsârı Pâdişah'ın kulağına varınca, Ferhad paşaya hatt-ı hümâyun gönderüp sebebini sordular.

Evvelce, yeniçerilerin Erzurum'dan kaldırılmaları hususu hakkında Pâdişah hazretlerinden izin almak lâzım, sonra da zâbitleri tarafından mektup yazılarak kaldırılmaları münasip iken böyle yapılmayıp ta işin şekli değişince, vak'ayı olduğu gibi ve doğru olarak Huzûr-u Hümâyûna arzetmek vâcib iken Ferhad Paşa mülâhaza-i kaasıra (kısa, yersiz bir düşünce) ile işin hakikatini bildirmekten çekinip «Yeniçerilerin, ağalarından şikâyetleri vardı, defolundu» diye bildirdi.

Yeniçeri ağası Saturcu Mehmed ağa derhal azl olunup yerine silâhdâr-ı şehriyârî (Pâdişâh'ın silâhdarı) Halil ağa çıktı. Daha sonra, Ferhad paşanın doğruyu söylemediği, asıl şikâyetin kendisinden olduğu pâdişah tarafından malûm olunca, ertesi gün ikindi vakti idi, Ferhad paşa yalan söylediği için azl edilerek, üçüncü defa Siyavuş paşa sadrâzamlığa getirildi. (*)

Tebriz neferlerinin vak'ası:

Tebriz kulları dâima fitne ve fesat üzere olup vâlilerine dil uzatırlar ve olmayacak tekliflerde bulunurlardı. Tebriz ve Azerbaycan muhâfızı tavâşî Câfer paşa bunların hakkından gelmeğe karar verüp, bazı kaleleri yoklamak behânesiyle Tebriz'den çıktı. Evvelce zâten kürd beylerinden yardım istemişti. Kürd askerlerini karşılamağa çıktıklarında 1500 eşkiyayı Kürd askerleri ve kendi levend ve iç ağalariyle kılıçtan geçirdi.

Şeyhülislâm Bostan-zâde'nin azliyle Zekeriyâ efendinin bu makama tâyini: (10 mayıs 1592)

(*) Ferhad Paşanın azli (21 Cemaziel âhır 1000 = 4 Nisan 1592) târihindeuır. Aynı gün sadrâzamlığa Kanijeli Siyavuş Paşa, üçüncü defa olarak getirilmiştir. (Üçüncü Murad devri 1574—1595 arası)

Hasanbey-zâde der ki, şehr-i recebde (receb ayında) Anadolu Kazaskeri şâir-i mâhir Bâkî efendiden bâzı kuzat (Kadılar) şikâyet ettiler. Bâki efendi işi anlayınca: «Müfti efendi kendi biraderini İstanbul kazâsından Anadolu sadrına nakl için tahrîk-i şükkât eder (şikâyetçileri harekete geçirir) deyû kemâl-i tehevvür (hiddet) ile dîvanda «Bu bostan oyukları benden ne isterler? Büyükleri kırk yıldır boğazın yırtar, daha bir dürüst nağmesi sâdır olmuş değildir. Yazdığı fetvâlar dahi mütûna (metinlere) muhâlifdir. Ol mansıbı (mevkii) hazmettiği yetişmez, karındaşı olan camusu dahi bizim yerimize getürmek için şikâyetçi peydâ etmek insaf mıdır?» deyû nice ta'nâmîz (sövme yollu) sözler söyler. Cümlesi (söylediklerinin hepsi) müfti efendiye naklolunup, anlar dahi Bâkî efendinin eş'ârından (şiirlerinden):

Meyhâneler beyt el-haram
Pîr-i muğan şeyh el-harem ve
Yûsuf'u bilmezin ama, seni ra'nâ bilürüm

beytini îrad edüp «bunlar küfr-ü sarihdir (apaçık küfürdür) Küfürden tehâşi etmeyen (çekinmeyen) mürteşî ve râşî (rüşvet alan ve veren) nice sadre lâyık olur? Eğer azl ve nefyolunmazsa ben dahi terk-i iftâ edip (müftülüğü terkedip) ve saltanat-ı uhrâya çıkıp giderin» demekle Bâki efendi ıztırâba ve def'-i zarar kaydına şitâba başlayıp Sadrâzam'a ve hoca Sadeddin efendiye varıp «Eğer fetvâ Zekeriya efendiye olmazsa bana verin, yevmiye beşer yüz fetvâ vereyim» deyip müfti efendi dahi arzıhâlini Doğancı başı Derviş ağa vasıtasiyle pâdişâha îsal eder (ulaştırır)

Pâdişâh-ı gayyûr (çalışkan), müfti-i mezkûrun «saltanat-ı uhrâya giderim» dediğine bîhuzur olup (rahatı kaçıp) receb ayının 28 inci gecesi azline fermân-ı Hümâyun sâdır olup (Pâdişâhın emri çıkıp) fetvâ makamı, Rumeli sadr'ı Zekeriya efendiye ve anların yeri Bâki efendiye tevcih olundu. Birader müftü dahi İstanbul kazâsından (Kadılığından) azl ve yerine Edirne'den münfasil (ayrılan) Sun'ullah efendi ve anın yerine Ebussuud efendi-zâde Mehmed efendi geldi.

Sene-i mezbûre (adı geçen sene), yâni bin senesi şevvâlinin yedinci günü Bâki efendi dahi azledilip yeri Anadolu'dan mâzul molla Ahmed'e ve anların yeri İstanbul kadısı Sun'ullah efendiye ve anların yeri Edirne'den mâzul Şemsi efendiye tevcih edildi.

Ve bir gün evvel kapucu-başılardan Mahmed ağaya yeniçeri ağalığı verilüp selefi (kendisinden evvelki) Halil ağa Kastamonu beyi olmuştu. Ve Ferhad paşanın azline sebep olan Erzurum vak'ası ki zikrolunmuştu, ol hususu teftiş için vezîr-i cedid (yeni vezir) tarafından bir kapucu-başı ile yeniçeri ocağından şedid çorbacılar tayin olunup Erzurum'a gönderildi. Vardıkta Hükm-i Hümâyun mucibince bir nice kimesnkeyi berdar (asıp) ve birkaç neferi der-i devlete (devlet tarafına) ihzar edip anlar dahi çeşitli cezalara çarptırıldılar.

Bu ukde (düğüm) Erzurum ehâlisinin içinde kalmıştı. Sonra Abaza Paşa hurucunda (çıkışında) meydana vurup ol tâifeden (Yeniçerilerden), muradları üzere ahz-i sâr eylediler (intikam aldılar).

Zuhûr-u fiten der serhadd-i Bosna ve Macar ve bâis-i hareket-i küffar (Bosna ve Macar hududunda fitneler çıkması ve kâfirlerin hareketine sebep oluşu):

Bosna Beylerbeyisi Hasan Paşa nefsinde yarar ve müteharrik (hareketli) kimesne (kimse) olmakla küffâra (kâfirlere) akından hâlî olmayıp Nemçe Çasarı (Avusturyar imparatoru) deri delvete elçi gönderip şikâyette bulunup «Hasan paşayı bu serhadden ya kaldırın yahut sulh bertaraf olur» dedikçe Hasan paşanın Vezîr-i âzama ve Derviş ağaya —ki musâhib-i şehriyâridir— intisâbı (pâdişâh musahibi) olmakla «sizin gaailenizi defetmeğe yalnız ol kifâyet eder» deyû cevap verilmişti. Hasan Paşa dahi bu himayeye mağrur olup Bosna askerini kaldırıp Bihke kalesini muhâsara etti ve sekiz gün dövüp dokuzuncu günde fethine muvaffak oldu. Müs-

tevfi (kâfî) asker koduktan sonra ol havâlide Yenihisar'ı bina edüp sancağını Ferhad paşanın Delibaşısı Rüstem beye verdi.

Zikr-i harp ve inhizâm-ı küffar (harbin zikri ve kâfirlerin mağlûbiyeti)

Aynı sene cemâziyelevvelisi ki, —baharın başlangıcı idi— Hasan paşa yine Bosna askerini ve reâyâsını kaldırıp azîm (Büyük) cemiyet ile küffar tarafına gidüp Yenihisar yakınında Koba nehri üzerinde bir köprü yaptırdı Ve Hırvat diyarı tarafına geçti. Ol serhaddin namdar beyleri ve kılâ' (kaleler) sahipleri ve Erdel Banı, ve Hırvat cenerali bir yere gelüp azîm asker ile karşıladılar. Bir mikdar cenkten sonra islâm askeri galip gelüp küffar askeri mağlûp oldu. Biraz takip edüp hayli kâfir kırdılar. Cümle taburları iğtinam olunup (yağma edilip) cebehaneleri ve altı adet kolonborne top ve sâir emval ve erzakları alınup ele geçirildikten sonra Hırvat memâlikine (memleketlerine) akın salup sayısız esir ve emval alındı. İki bin kelle ve iki yüz zinde kâfir der-zencir olunup (zincire vurulup) toplar ile der-i devlete geldi. «Bundan sonra küffâr cemiyet-i bî-şümar (sayısız) ile üzerimize gelmek mukarrerdir» deyû mukaddem (önce) îlâm etmişti, lâkin faydası olmadı.

Havâdis-i şarkiye (Doğu haberleri):

Bu senede acem şâhı olan Abbas hesapsız asker ile Özbek hanı Abdülmü'min Han için Kazvin'den kalkup Horasan'a müteveccih oldu (yöneldi). Han, Curcan serhaddine gelmişti. Şah ile mukabele edecek denlû mevcut askeri olmadığından dönüp Nişabur'a gitti. Şah dahi takip edip Damgan'a dek vardı. Sebzvar ve Esferayn nam kasabaları aldıktan sonra Kazvin cânibine döndü.

Vefiyat
(Ölümler):

Husrev-zâde Mehmed el-ma'ruf oğlu el-mevlâ Mustafa : Dürer gurer sahibi molla Husrev'in sıbt-ı reşîdidir (yetişmiş toruna) Pederi Rumeli'de İpek kadısı iken 940 Ramazanında **çoğup ulemâ-i asırdan** (asrın bilginlerinden) Kadrzâde ve saçlı Emir dârülifâdesinde iştigalden sonra (963= 1555) de mevlânâ Ebussuud efendiden mülâzim olup (967= 1559) de yirmi akçe medreseye nâil ve (987=1579) da Ali Paşa Hâricine (1) vâsıl olmuştu. (993=1585) şabanında maraz-ı müzmine müptelâ olup tekaud ihtiyar etti. (998=1589) de ifâkat bulup (iyileşip) Trablus kadısı oldu. Elf-i kâmil saferinde (Bin senesi sonunda) mazûlen (azledilmiş olarak) gelirken Akşehir'de vefat etti. Mevlânây-i mezbur, ilim ve marifet ile meşhur, kerîmültab' (cömert tabiatlı), tekellüf ve tasallüfden mütecânib idi (gösteriş ve öğünmeden çekinir). Galatât-ı avâmı cemedüp (avamın yanlışlıklarını toplayıp) Kutb-u Mekki'nin Yemen târihini tercüme etmiştir. Türkî eş'ârı (Türkçe şiirleri) vardır.

El-Mevlâ Mehmed Elvânî:

Vankulu demekle tanınan ve envâ-i maârif ile meşhur-i enam (herkesçe bilinip) olup, tarîk-ı ilme sülûk ettikte (ilim yoluna girince) evvelâ Hâmid efendiden mülâzım ve bâzı ilim medreselerinde ifâdeye müdâvim (devam eden) olmakla (977=1569) zilhiccesinde Mahmud paşa müderrisi olmuştu .Sonra Hankah ve Atik Ali paşa medreselerinde ders verüp, (979=1571) de Rodos müftisi oldu. (981=1573) muharreminde Sahn (Fatih medresesi) a gelüp Manisa fetvâsı, bâdehû (Sonra) Selânik kazâsı verilüp (991=15813) zilhiccesinde seksen akçe vazife ile mütekaait olmuştu. (998=1589) Ramazanında Medîne-i Münevvere kazâsı inâyet olunup bin senesi recebinde âlem-i bakaaya vâsıl oldu (vefat etti). Mevlânây-ı Mezbûr (Adı geçen) ilim ve salah ile meşhur fıkıf ve usûlde kuvvetli, hisapsız nevâdiri (az bulunan şeyler) nefsinde toplamış bir kimse

(1) İlk tahsil veren medresedir.

idi. İlmî eserlerinden Dürer hâşiyesi ve tercîh-i beyyinat ve siyasâta ait risâleleri vardır. Sahah Cevheri'yi tercüme etmiştir. Ve Sultan Mehmed Han câmiine vazeyledi. İmam Gazâli'nin Kimyây-ı saâdetini dahi tercüme etmiştir.

El-Mevlâ Ali bin Abdi
(Abdi oğlu Ali)

Bitli Ali demekle tanınmıştır. Pederi Abdi Çelebi'dir ki, müfti Çivi-zâde şeyh Mehmed efendinin pederidir. **(938 = 1531)** de doğup asrın ulemâsından **(Bilginlerinden)** Sinan efendi dârül-ifâdesinde tahsîl-i kemâ'e iştigal ve **(963=1555)** de mülâzemetle ders vermeği ilk emel edinüp hasbel'âde **(âdet olduğu üzere)** medrese'lerde ifâde ederek **(981=1573)** saferinde Rodos fetvâsı ve **(983=1575)** te Sahn müderrisi (*) ve **(998=1589)** şabanında İstanbul kazâsı tevcih olunup **(999 =1590)** recebinde ma'zul olduktan sonra **(azlolunduktan sonra)** Elf-i **(Bin)** kâmil şabanında vefat edüp Mehmed ağa câmii yakınında validesi Şerîfe hâtun mescidi sâhasında defnedildi. Ali efendi, temiz kalbli, melek huylu bir âdem idi.

El-Mevlâ Abdülkaadir bin Emîr kîsûdar (Emîr Kîsûdar oğlu Abdülkaadir):

Saç'ı emîir'in oğlu yılancık efendidir. İlim yolunda giderek Sinan efendiden mülâzim olup **(981=1573)** te Pîri paşa medresesinde Hâric müderrisi ve **(989=1581)** da Sahnda bir müddet sadr-ı meclis **(meclis reisi)** olduktan sonra Maraş'a ve Kütahya'ya mevleviyet ile kadı oldu. **(995=1586)** şevvalinde Trablus kazâsı verilüp bu vazifeyi istemediğinden dilini uzattığı için nefyolunmuştu. **(999=1590)** da Yenişehir kazası verilüp **(1000=1591)** Rebîülâhirinde azledilmiş olduğu

(*) Sahn, Fatih Sultan Mehmed tarafından tesis edilen ve yüksek tahsil veren medreseler... Sekiz adet oldukları için bunlara (Sahn-ı seman) denilirdi.

halde vefat etti. Pek fazla hiddetli olmakla meşhurdu deyû «Şekayik zeyli» nde yazılmıştır.

El-Mevlâ Mehmed:

Aydın Akhisarında «Münşî» mahlası ile tanınmıştır. Bilgi ve maarif yollarından geçip «Ebülleys Alisi dâr-ül-ifâdesinde meşgul olmuş ve sonra değeri pek yüce olan Ca'fer efendiye ittisal **(erişmek)** ile dokuz yüz altmış üçte mülâzim **(stajyer)** ve hâkimlik mesleğine girip Mısır diyarında nice zaman memuriyet yaptıktan sonra Medine-i Münevvere'de Şeyhülharem **(Harem-i şerif heyetinin başkanı)** olmuştu. Bin senesi sonunda âlem-i Bekaya «beka âlemine, öbür dünyaya» vâsıl oldu. Beki'de gömülüdür. Adı geçen merhum fazileti ile meşhur ve üç lisanda **(Arapça, Frasça, Türkçe)** dillerinde şiir ve inşaya **(güzel yazıya)** kaadir, edebî ilimlerde az bulunurlardandır. Muhtasar bir kelâm tefsiri yazmıştır. Nakşibendî şeyhlerine iradeti ve maarif-i cüz'iyeden hüsn-ü kitabeti vardı. «Makamat-ı hariri» ile bir şerhi vardır.

El-mevlâ Şem'î:

Fikrinin meşalesini yakıp mertebelere müstehak olmuş iken meşreb-i fenâdan (*) hissedardı. Bin yılı hududunda ruh-u pür fütûhu, melâi âlâya **(Peygamberler ve melekler topluluğu)** vâsıl oldu. Adı geçen Mevlânâ, maarif-i cüz'iye ile meşhur ve mukaddemat-ı ulûm ifadesine kaadir idi. «Mesnevi-i şerif» e şerh yazmıştır. Ve «Hafız divanını» «Gülistan ve Bostan'ı» Türkçe şerhetmiştir. Talebeleri yanında makbul ve elden ele dolaşır.

Elmevlâ Sûdî:

Bosnalıdır. İlim ve irfandan sayısız kazanca mazhar olup ilim yoluna girdikten sonra bir miktar tekaüt vazifesi

(*) Fenâ, Sûfiye ıstılahlarındandır. Yok olmak, yokluk mânasına gelir. Eşyanın nazardan silinmesi demektir.

ile kanaat etmiş idi. İbrahim paşa sarayında Gılmân-ı Has **(pâdişah sarayında hizmet gören gençler)** terbiyesine tâyin olunup, bu işle meşgul iken bin senesi sırasında vefat eyledi. Merhum **Mollanın Mesneviye şerhi, Kâfiye** ve Şâfiyeye tercümesi vardır. İleri gelenlerce makbuldür.

El Mevlâ Abdürrahim:

Kınalı-zâde Ali efendinin küçük biraderi Kerami Çelebidir. İlim sermayesini tamamladıktan sonra devrin bilginlerinden Abdülkerim-zâde efendi ve Bostan efendi hizmetlerinde bulunup Haseki müderrisi Hasan beyefendiye muit **(öğretmen yardımcısı)**, sonra Ebussuud efendiye intisap **(mensup olmak)** ile kadri mezid **(kıymeti artmak)** olmuştu. İltifat görmediği için gücenip Bursa kadısı Arap-zâde Abdülbaki efendinin hizmetine girdi. Ve dokuz yüz elli dokuzda mülâzim **(stajyer)** olup evvelâ yirmi akçe ile Edirne beylerbeyi medresesinde hâkimlik yoluna girdi. Rumelinin büyük şehirlerine vâli ve sonra Siroz kazası ile Hâkimlerin gıptasını mucip olup büyük alâka peyda etti. Sonra Ankara ve Beyşehrinde kadı iken bin senesinde vefat etti. Merkum **(adı yukarıda geçen)** fazilet sahibi idi «Kiramı) mahlası ile şuarâ tezkerelerinde şiirleri vardır.

Eş-şeyh Mehmed el-Buhârî:

Buhâra'da ilmin esaslarını sağlamlaştırıp, fünûn-u ilâhiyeyi kuvvetlendirdikten sonra Nakşibendi şeyhleriyle sohbet ederek onların feyizleriyle tarikat âdâbını tamamladı. Sultan Murad zamanında Kostantiniyye **(İstanbul)** ye inip sonra Rumelinde Silistre'de oturdu. Bin senesi hududunda vefat etti. Çarşı içindeki türbesinde medfundur **(gömülüdür)**. Adı geçen aziz kerametleriyle meşhur bir zâhit **(din emirlerine bağlı)** ve fıkıh ilminde bilgisi kuvvetli idi.

Eş-Şeyh Mehmed Efendi:

Bursa'da hisar içinde Kavaklı imamı derler bir imamın oğlu olmakla «Kavaklı-zâde» demekle meşhur idi. İlim ve

kemal tahsilinden sonra devrin ulemâsından Merhaba efendinin hizmetinde bulundu. Sonra edebî yazı yazmakta, Farsça ve muammâda serfiraz **(benzerlerinden üstün)** olmağın **(olmakla)** Mısır beylerbeyilerinden mütekait **(emekli)** Kilârî-Ali paşa ve vezir Ferhad paşaya bir müddet muallim ve münâdim **(müsahip)** olmuştu. Sonra Şeyh Hekim Çelebi'ye hizmet ve sohbetlerinin bereketi ile tarikati tamamlamıştı, Bir müddet Emir Buhârî zâviyesinde irşat seccadesinde oturup bin senesi hududunda dâr-ı fenâdan **(dünyadan)**, dâr-ı âhirete intikal etti.

Ve bu târih hududunda «Sivasî Şemsi Efendi» ki «ibretnümâ, menâkib-i Hulefâ-i erbaa, gülşen-âbâd, mevlûd-i Nebî, Heşt-Bihişt, menâzil, mir'ât el-ahlâk ve Nakd el-Hâtır» nam kitapları telif ve dahi nice kitapları tasnif etmiş, çok değerli kadri yüksek bir şeyh idi. Ve «Akşehirli Nasuh efendi» ve «Şîr-Yezdan» ve «Turâbî vâiz» ve dahi nice bunlar gibi vâizler ol asırda Osmanlı memleketlerinde nihayetsiz derecede çok olup ahvallerine gereği gibi vukuf müyesser olmamakla yazılmamıştır. Eğer zamanla müyesser olunursa ilhak o'unmak **(eklenmek)** kerem erbâbından mercudur **(rica olunur)**. Beyt:

Mesîhî medhi bu denlû hecerdi
Beğenmezsen yürü var sen de eyle!

VAKAAYİ-İ SENE İHDÂ VE ELF

Bin bir Senesi Olayları

(1001 senesi Muharrem ayının birinci günü, 1592 senesi ekim ayının üçüncü gününe tesadüf eder.)

Ahır seferde **(sefer ayının sonunda)** Molla Ahmed efendi ma'zul ve merkumun yerine fetvâdan **(müftülükten)** mütekait **(emekli)** Bostan-zâde Mehmed efendi Rumeli sadri **(Kazasker)** oldu ve Rebîülevvelin sekizinde Acem Şahı elçisi gelip yirmi beşinde Keylân hâkimi Ahmed Han dahi Âsitâne-i Şâh-ı cihâna **(İstanbul'a)** sığınıp geldikte âyân-ı devlet-i Aliye **(Osmanlı devleti büyükleri)** alay ile iskeleye varıp hürmetle karşıladılar. Ve Kırk-Çeşme yakınında vâki' Yusuf paşa sarayına indi. Ol mihmân-ı mükerrem **(saygı değer misafir)**, şânına lâyık iltifat ile ikram olundu.

Merkum Ahmed Han, Şah Abbas'ın azarından kaçıp pâdişaha sığınmıştı. Fakat pâdişah tarafından yapılan ikram, kendi umduğu derecede olmadığından mahzun olup çaresiz Bağdad'a gitmeğe izin isteyince, Bağdad hazinesinden geçinmesine kifayet edecek miktar vazife tâyini ile izin verildi. Ve yine o sene Bağdad'a gitti. Lâkin ekseri akrabâ ve taallûkatı Şirvan'da olmakla tabiatindeki döneklik ve hükûbetin ağır muamelesi yüzünden izinsiz Şirvan tarafına yönelip, Gence hududuna vardıkta, izinsiz gittiği için Gence Mirmiranı, mezburu **(Adı geçen)** tutup hapis ve zelil etti.

Gülüvv ü sipah der Dîvan:
(Sipahilerin divandaki ayaklanmaları):

Vezir-i cedid **(Yeni vezir)** Siyavuş paşa sadâret işleriyle meşgul olup, Rebîülâhirin yirmi üçüncü salı günü Kul'a

(askere) ulûfe çıkıp yeniçeriye tamamen mevâcipleri (Maaşları) verilip, akçe yetişmeyip iç hazineden imdat olunmamakla sipahi ulûfesi tedricen tekmil olunmak üzere (taksitle verilmek üzere) teklif olundukta (sipahiler):

«Hayır, noksan ulûfe almazız!» diye feryat edip Divan-ı hümâyuna saldırdılar, ol asırda rüşd ve tedbir sahibi nadire-i akran (akranı arasında az bulunur), pâdişah yanında makbul olan Baş defterdar Emîr paşanın başını isteyip, ağalarını taşladılar.

Huzur-u hümâyuna arzolunup iç hazineden bî-tevakkuf (bekletilmeden) yüz yük akçe verilmiş iken yine almayıp, yüze çıktıklarına binâen inatlarında musır oldular.

Çavuş-başı ve kapıcılar kethüdası üç dört defa vardı:

«Muradınız nedir? Ulûfenizi alınız. Defterdarın başını neylersiz?» dedikçe, taş yağdırdılar. Bundan sonra kazaskerler çıkıp:

«Ulûfeniz verildi, defterdar Âl-i Resûldür (peygamber sülâlesindendir) hilâf-ı şer' (şeriata aykırı olarak) nice katledersiz?» dediler. Dinlemedi. Sonra nasihati mutezammın hatt-ı hümâyun çıkıp kazaskerler gerû varıp okudular, kulak verilmedi. Bundan sonra vezirler kalkıp karşılarına vardıkta yine taşladılar. Sonra Süleymaniye vâizi «Emir Mehmed efendi» ve küçük Ayasofya vâizi «İbrahim efendi) sofileriyle davet olunup vezirler önünde iskemle üzerine oturup olan iş malûm olduktan sonra, bunlar dahi varıp iki defa nasihat ettiler, fayda vermedi.

Bundan sonra yirmi kadar sâdât (peygamber soyundan olanlar) gelip:

«Âl-i Resûlü günahsız yere katl ne demektir?» deyû feryat ettiklerinde taş yağdırıp bir iki seyyidi mecruh ettiler (yaraladılar.)

Bundan sonra defterdar müecevvezesini (*) çıkarıp başına yeşil sarık sarıp kazâya rıza deyû önlerine varmağa karar verip çavuşlar ve divan ehli feryat ve figân edip döndürdüler.

(*) Mücevveze, eskiden giyilen bir nevi serpuş... Ağzı yukarısına nisbetle daha dardır. Tepesi kırmızı renkte mukavvadan üstüvanî şekilde idi. Etrafına tülbent sarılırdı.

Ve riyâsetlerinden gelme «Boyalı Mehmed paşa» ki defterdarı sevmezdi, vezir-i âzama hitap edip:

«Devletlû! Nice bir bu şahsı siyanet edersiz? (Korursunuz?» Geçende Mirmiran Mehmed paşa ki, vezir iken verdiniz. Bu, hod bir defterdardır, verip fitneyi defedin!»

Dedikte, kazasker Bostan-zâde karşılayıp ref-i savt ile **(sesini yükselterek):**

«Bu divan yezit divanı mıdır ki bunda Âl-i Resûl başını galtan edeler! (yuvarlayalar). Bu, ne bi mânâ (mânasız) sözdür? Sabrolunsun, görelim, niye müncer olur? (Nereye varır?» deyû sabrettirdi.

Ol halde Yeniçeri ağasına hatt-ı hümâyun gönderilip divâna davet olundu. Bütün yaya başıları ve yeniçeri çavuşları neferat ile çarşıları dolaştılar. Seyirciden hesapsız eşkiya saraya dolmuştu. İkindi zamanına kadar münazaa uzayıp, en sonunda kapıcılar yukarıda olan seyircileri ve şikâyetçileri ürküdürken, gayret-i hak zuhur edip sevk-i takdir ile «Bire urun!» sesi, küçük büyük herkesin kulağına ulaştı. Pâdişah tarafından işaret ve fitnenin defedilmesi için izin çıktı zannolundu. Divan ashabı ve pâdişah mutbağı hademeleri ellerine birer odun alıup kimi mutbak âletleri, bahçe parmaklıklarını kapıp sipahiler üzerine koyulduklarında, sipahiler mecburen geri döndüler. Saray hademeleri ise arkalarından yetişip onları kahramanca sopadan geçirdiler ve bir hoş giriştiler.

O sırada meğer saraya odun getiren arabalar, orta kapı önünü kapamışlar. Kaçan sipahiler taşraya yol bulamayıp birbirini çiğneyip taşraya can atıp, bu hal ile üç yüz elli yedi adam ayak altında ezilip, geride kalanları güçlükle canlarını kurtardılar. Allahın hikmeti, onların beliyyelerini **(sıkıntılarını)** bu yoldan defeyledi. Lâşeleri **(leşleri)** denize döküldü.

Yeniçeri ağası gelip dışarıda olan seyirci cemiyetini dağıtıp yol açmakla divan ashabı çıkıp gittiler. O korkusuz taifenin böyle perişan ve mahvolduklarına Sultan-ı cihan hazretleri **(pâdişah)** ziyade memnun olup Siyavuş paşaya hil'at-i fâhire ihsan ettiler ve sipâhi ulûfeleri için hazırlanan keseleri evvelce olduğu gibi dağıttılar. Defterdarların üçü bile azledilip «Hacı İbrahim paşa» baş defterdar ve «Burhan efendi» Anadolu defterdarı oldu.

Vezir-i âzam Siyavuş paşanın azli ve Koca Sinan paşanın sadrâzamlığı (*):

Eşkiya bu yüzden terbiye olunmakla vezir-i âzam «Siyavuş paşa) hil'at-i fâhire ile şereflendirilip ertesi günü memnuniyetinden, ikindi zamanına kadar kola binip (**) İstanbul şehrini dolaşıp, çarşı esnafına ve narh **(narh)** işlerine azim takayyüt edip **(fazla miktarda çalışıp)** debdebe ve azamet ile sarayına geldikte, taraf-ı şehriyâriden **(pâdişah tarafından)** kapıcılar kethüdası gelip Rebiülâhirin yirmi beşinci günü idi, mühr-ü hümâyunu Siyavuş paşadan alıp mukaddema **(evvelce)** Malkara'ya sürülmüş olan eski vezir-i âzam meşhur Koca Sinan paşaya gönderdi.

Dünkü gün hil'at giyip ikram olunmuşken, bugün Siyavuş paşanın azline âlem hayran oldu. Meğer, düşmanları fırsat bulup «Siyavuş paşanın sadrâzamlığı zamanında iki defa divana askerin hücumu vâki olmuştur, çünkü Siyavuş paşa uğursuz bir adamdır» deyû pâdişah hazretlerine geçmişler. Bu yüzden azlolunup tekaüt ulûfesi verildi. Ve kazâ-i eyyâm-ı nuhûset edince **(uğursuzluğu geçince)** ye kadar vezirlik verilmeyip devlet hizmetinden uzaklaştırıldı.

Sinan paşa Cemaziyelevvel gurresinde **(birinci günü)** gelip üçüncü defa sadrâzam oldu. Bu esnada sair mağdur ve ma'zuller **(azledilmiş olanlar)** tatyip **(memnun** edilmek) olunup kubbealtı vezirleri tertip olundu. Buna göre:

«Sadrâzamlıktan ma'zul Ferhad paşa ikinci, İbrahim paşa üçüncü, Ciğale-zâde Sinan paşa dördüncü, Cerrah-Mehmed paşa beşinci, Boyalı-Mehmed paşa altıncı, Hızır paşa yedinci vezir oldu.»

Şabanın on beşinde Acem şehzâdesi Mirzâ-Haydar sünnet olmakla, Mehmed paşa sarayında devlet erkânına ziyafet olundu.

(*) Siyavuş paşa (24 Rebiyülâhır 1001=28 ocak 1593) te, garip bir sebep yüzünden, yâni (uğursuzluğundan dolayı) azledilmiş ve yerine Koca Sinan paşa, üçüncü defa vezir-i âzam olmuştur.

(**) Kola binmek, şehirde âsayişin muhafazası için zabıta kuvvetlerinin atla yaptıkları gezinti demektir.

Osmanlı - Avusturya arasındaki muahedenin bozulmasının sebebi ve Bosna serhadinde Hasan paşanın şehit olması:

Nemçe **(Avusturya)** ile olan sulhun bozulmasına sebep, Bosna serhadinde Hasan paşa vakasıdır ki serhadde «bozgun senesi» diye meşhur olmuştur.

Tafsilâtı budur:

Sâbıka **(evvelce)**, Semendire mîrlivâsı olan Ahmed paşanın oğlu olan Mustafa Paşa (*) —ki şecaat ile tanınmış ümerâdan ve asker saflarını süsleyen bir sultan-zâdedir— pederi sarayı At meydanında bozulup sultanahmed câmii onun yerine yapılmıştır.

Geçen sene de, Mustafa paşa ki Kilis sancağına mütasarrıf iken düşman memleketlerine akınlar edip Nemçe (Avusturya) ve Hırvat çeteleri dahi sınıra tecavüz ederek, Osmanlı ülkesine saldırırlardı. Bosna beylerbeyi Hasan paşa (**) dahi o tarafta iki kale yaptırarak adını Novgrad koyup bir iki defa küffârı bozup hayli yüz aklığı etmişti. Hasan paşa zafer haberiyle birlikte der-i devlete adam gönderip:

«Bundan sonra küffâr azîm (büyük) cemiyet ile üzerimize gelmek mukarrerdir (kararlaşmıştır), yalnız Bosna askeriyle iş görülmez. Umumen (toptan) Rumeli askeri dahi memur olmak lâzımdır.»

Deyû imdat talep etmişti. Eski vezir-i âzam Siyavuş paşa, kendi adamlarından «Kirli-Hasan paşa» ya Rumeli eyâletini verip imdada memur etmişti. Kirli-Hasan paşa dahi Rumeli askeriyle Sirem **(Sirmium)** sancağına dahil olmuşken **(girmişken)** beri tarafta Sinan paşa sadrâzam olmuştu. Me-

---

(*) Mustafa paşa, eski vezir-i âzamlardan Ahmed paşanın oğludur. Bir oğlu da Hersek sancak beyi Mehmed beydir. Bunlar, aynı zamanda Kanunî Süleyman'ın kızı Mihrimah sultanın torunlarıdır. Rivâyete göre, Sultanahmed câmii, bu Ahmed paşanın At meydanındaki sarayının yerinde yapılmıştır. Ahmed paşa, Sokollu'dan sonra 1579 da sadrâzam olmuştur.

(**) Telli-Hasan paşa.

ğer Bosna vâlisi olan Telli-Hasan paşa, bundan evvelki sadrâzamlığı sırasında Sinan paşaya İstanbul'da olan kendi hanesini vermişken, Sinan paşa azlolununca vermekten vaz geçmişti. Bu yüzden Sinan paşa Telli-Hasan paşaya kin ve gayz beslemişti. Bu kin yüzünden Sinan paşa, Ramazan ayı sonuna doğru Kirli-Hasan paşayı Rumelinden alıp, vezirlik ile Tamışvar'a nakledip, onun yerine kendi oğlu Mehmed paşayı Rumeli emir-ül-ümerâsı **(Beylerbeyi)** yapmıştı.

Hasan Paşa **(Telli)** ise, gelecek imdada mağrur olup **(güvenip)** iki seneden beri sulha mugayir **(aykırı)** olarak küffar diyarına akınlar ettiğinden mâada **(başka)** bu defa diyar-ı küffardan «Sissek = Siska» nam hisarı muhasara etmişti. Küffar dahi «Hasan paşa sulhu bozdu» deyû azîm **(büyük)** cemiyet edip Kanije hâkimi Zirin-oğlu dedikleri mel'un, büyük bir hazırlıktan sonra pek çok askerle kalkıp Bosna serhaddine yürüdü. Hasan paşa, imdattan me'yus olup, fakat küffar askeri üzerine gelmez düşüncesiyle Yeni hisarda Kupa nehri **(Kulpa)** üzerine köprü kurup Hırvat canibine geçti.

O sırada düşman askerinin hücumunu işitip yanında olan mevcut on bin kadar askeriyle Bî-bak **(korkusuz)** cenge hazır oldu. Hasan paşa bahâdır-i bî-fikir **(düşüncesiz bir bahadır)** olmakla küffarı **(düşmanı)** gözüne kestirip büyük bir gurura kapılmıştı. Düşman Çasar kardeşi Maksimilyanosdan imdat isteyip, Nemçe «Avusturya» nın büyük beylerinden biri mübalâğa askerle imdada gelmişti (*) Hasılı kırk bin kadar dirinti melâin **(mel'unlar)** ile gelip karşı durdular. Zırhlı düşman askerinin çokluğundan, deniz gibi dalgalanırdı.

Hasan Paşa, gururu muktezası düşmana mukabeleye karar verip meşhur gazilerden Sarhoş İbrahim paşanın pederi Gazi Koca-Memi beye emretti ki, suyu geçip kıtal eyleye **(harp ede)**. Memi bey dahi geçip düşman askerinin pek fazla olduğunu gördükte geri gelip, otağında paşaya haber verip:

«Bunca küffar ile bî-muhâba **(korkmadan)** karşı koy-

(*) Yardıma gelen Avusturya kumandanı (Erdocdy, Auersberg, Eggenberg, Redern ve Paradeiser» isimlerindeki kumandanlardır.

mak sebeb-i teleftir» dedikte, o sırada satranç oynamakta olan Hasan paşa:

«Bire muhannes! (*) kâfir ne mel'undur ki çokluğundan endişe oluna!.. Tiz yürünsün!»

Deyûp kendi dahi atına binip, İslâm askeri fevç fevç Küre suyunun köprüsünden geçip cenge başlandı. Küffar, galebe gösterip ve Zirin-oğlu mel'unu ikdam edip **(çalışıp)** büyük bir harb yüzü gösterdi. Nihayet Kilis paşası Sultan-zâde Mustafa paşa şehit düştü. Ve kâfir İzovrnik alayını bozup tarümar etti **(dağıttı)**.

Bundan sonra Ösek alayını bozdu. Sonra, yarar tüfenk endazlar olan Nove askeri ki, bir Püşteye **(tepeye)** arka verip muhkem kurşunlaşıp çok kâfir kırdılar. Zirin oğlu fazla gayret sarfederek İslâm askerini geriye sürüp köprüye dayandı. Müthiş bir sıkışıklık hâsıl olup köprü başında Gazi Koca Memi bey dahi şehit olup köprü dahi kesilip Hasan paşa boğulup kayboldu.

Bu defa da vâkıa Hasan paşa gayret sarfedip, bile olan İslâm askeri muharebede kahramanlık göstermekte kusur etmediler, fakat düşman askerinde, Nemçeden **(Avusturyadan)** imdat yoluyle gelmiş pek çok kâfir olup, kırk bin kadar dirinti mel'unlar var idi. Sekiz bin kadar asker boğularak şehit olup, Hasan paşa ile, Rüstem paşanın kızının oğlu Mehmed bey ve üç sancak beyi dahi boğuldular. Küffar, bu galebesiyle iktifa edip **(yetinip)** döndü.

Bin bir senesi şevval ayında der-i devlete ulak ile bu muvahhiş **(korkunç)** haber gelince, pâdişahın gayret denizinin dalgalanmasına ve Macar seferinin açılmasına sebep oldu.

Macar tarafına, Koca-Sinan paşanın Serdar olması:

Çünkü Ferhad paşa kişverküşâlık **(cihangirlik)** ile şöhret buldu, sadrâzam Sinan paşaya dahi gayret düşüp «Bir senedenberu Bec **(Viyana)** kralı haraç vermeyip Bosna bey-

(*) Muhannes «Korkak, alçak, nâmert, kadın huylu) mânalarına gelir.

lerbeyisi Hasan paşa dahi düşman cenerali ile muharebe edip ol savaşta büyük mağlûbiyete uğrayıp, Hasan paşa ve Mustafa paşa ve nice ümerâ, nice bin İslâm askeri şehit oldukları sebep nakz-i ahittir «muahedenin bozulmasına sebeptir)» deyûp Engerus (Macar) seferine câzim oldu **(kat'î kararı verdi.)**

Halbuki «Şimdi Rumeli serhadleri Sultan Süleyman devri gibi yiğitlerle dolu değildir. Serhad dirliklerine İstanbul vesair şehir sayeperverleri üşmekle serhad işleri kötü gitmektedir. Düşmandan haberi olan kimse kalmadı. Sefer açıldığı surette dahi kış günleri yakın olmakla bir iş görülmez, bari bahara kadar sabrolunsun ve hazırlıklar tamamlansın» dediler. Fakat bu doğru sözlerin faydası olmadı ve Sinan paşanın harp kararına mâni olamadı.

Sinan paşa, muharebeye mâni olmağı, Ferhad paşanın hilesine yükleyerek, mâni olmak isteyenlerin kâfir olduklarına dair fetvâlar aldı. On beş gün içinde hazırlığını görüp, söz götürmez bir azamet ile sefere çıkıp, bin bir senesinin şevvalinin on ikinci perşembe günü **(12 temmuz 1593)** büyük alay ile hareket eyledi.

Sefere çıkış hususunda Sinan paşa o kadar acele etti ki on beş gün içinde tedarik görüp bundan evvel, pâdişah sefere çıkmadıkça defterhane ve yeniçeri ağası gitmek kanun değildi. Bunun için 12.000 yeniçeri ile Kethüda memur olup, altı bölükten ikisi İstanbul'da kalıp dördü seferli oldu. Bunların da üç günde vezir sarayında ulûfeleri verildi. Ve adı geçen günde sefere çıkılıp şevval-i şerifin on sekizinci günü göçüp revâne oldular. Ve Ferhad paşa Asitanede **(İstanbul-da)** kaymakam oldu. Sinan paşa zilka'de evvelinde Edirneye varıp beş gün orada kalıp, 400 tüfenk endaz yazılıp Belgrad'a varıncaya kadar ağalariyle yollarda saf bağlayıp selâmlar idi.

Uzunca ovaya vardıktan vilâyet ahalisinin ricasiyle iki çifte han ve bir câmi, imaret, çifte hamam ve dükkânlar yapılması için kendi malından otuz bin kuruş verip tamir için adamlar **tâyin etti. Burası bir harabe** idi, iki köy birleştirilip mamur oldu. Filibe ve Sofya'dan geçen Yagodine kazasında

Batçin derbendi korkunç bir yer olmakla bir palanga (*) ve bir han yapılması ferman olundu.

Zilhiccenin yedisinde (4 eylül 1593) Belgrad'a varılıp kula zahîre dağıtıldıktan sonra cebehâne ve mühimmat, şaykalarla (**) Budin'e gönderilip Zlhiccenin 17 sinde küçük Sirem sahrasına kondurulup ve zilhiccenin sonunda Ösek sahrasına kondular. Fakat karar etmeyip sürüp «Weszprim Bespirem» ve «Polata=Palota» kalelerinin fethine azimet ettiler.

(*) Palanga, etrafı hendekle çevrilmiş, ağaç ve topraktan yapılan istihkâma verilen isimdir.

(**) Şayika, altı düz ve enli, büyükçe bir nevi harp gemisidir.

VAKAAYİ-İ SENE İSNÂ VE ELF

(1002 Senesi Olayları)

(1002 senesinn muharreminin birinci günü, 1593 senesinin 27 eylülüne tesadüf eder.)

Bin iki senesi Muharrem-ül-haramında Ösek köprüsünden ubur edip **(geçip)** dört gün oturak esnasında Budin tarafından diller **(esir)** gelip Nemçe **(Avusturya)** imparatoru vesair küffar beyleri 20,000 kadar leşker **(asker)** ile Yanık kalesi altında hazır deyû haber verdiler. Meşveret olunup: «Vakit tenkdir **(dardır)**, hâlâ Sigetvar semtinde Bespirem **(Weszprim)** ve Polata **(Palota)** hisarları fethine varmak münasiptir» deyû ol tarafa teveccüh mukarrer oldu **(o tarafa gidilmesi kararlaştı)**. Rumeli beylerbeyisi Mehmed paşa Budinden altı adet balyemez top (1) ve iki Kolonborne (2) vesair mühimmat kaldırıp istonî-i Belgrad'a götürmeğe memur oldu ve Budin muhafızı Hasan Paşa, eyâlet askeriyle âmâde olmak tenbih olundu. Mohaç sahrasında iki gün meks ve lezez ulûfesi (3) verilip, Anadolu askeri yoklanıp can kurtarana vardılar. Muharremin yarısında «Dal deresi» nam mahalde Budin'den gelen cebehâne ve asker ile cemolup istonî-i Belgrad'a varıldıktan Bosna beylerbeyisi çerhacı **(öncü)** ve Anadolu askeri gerûye kalıp 20 muharremde Bespirem sahrasına varıldıkta Budin muhafızı Hasan paşa serhad

---

(1) Osmanlılar tarafından kullanılmış olan uzun menzilli top.

(2) Balyemez toplardan daha küçük bir nevi top.

(3) Askere verilen dördüncü üç aylık mevâcip, yâni maaş. (Şevval, zilka'de, zilhicce) ayları maaşı.

gazileriyle kaleye hücum edip muhasara ve dilîrâne (yiğitçe) cenk ile üç gün içinde küffar askeri ıstıraba düşüp vire (müzakere yoluyle teslim) bayrağı diktiler.

Amanları makbul olup kapudanı, harbî küffar ile ehil ve iyalleri ile çıkıp gitmeğe mezun olup reâyâ kalıp kale zaptolundu ve cuma namazı kılınıp sancak beyi nasp (tâyin) ve Budin'e mülhak yazıldı (katıldı).

Dört gün aramdan sonra (dinlenildikten sonra) Polata (Palota) hisarına varıldı. Bir küçük hisar idi, ama varuşu (şehrin kale dışında olan kısmı) büyük olup bataklık ve bir tarafı meşelik bir dağdı. Dilâverler kaleye yürüyüp metrise (sipere) girdiler. İki gün dövülüp saferin birinde (1) küffar âmân dileyip hisarı teslim ettiler.

Kale zaptolunup Bespirem'e bağlandı. Gaziler dil (esir) götürdüler. Küffar askeri Yanık'ta oturup istonî-i Belgrad'a gelmek muradı olduğunu haber verdi ve küffarın bir taburu Tata sahrasına konmuştu. Üzerlerine varılmağa müşavere olundukta «Kasım günü yakındır, caiz ki varılıcak (varılınca) eğlenmek iktiza eder» deyû ferağat olunmuştu (vaz geçilmişti). Bu esnada Sipah ağası Hurrem, bölük halkından büyük bir kalabalıkla Yakova dağına gitti. Kâfirin taburu, orduya iki mil yakın bir yerde idi. Ol gece göçüp ertesi sabah namazında üzerlerine kâfir dökülüp, mezbur ağayı seccadesinde şehit ettiler, bayrağı alınıp bölük halkından niceleri nâbedit (kayıp) oldu. Yeri silâhtar ağasına tevcih olundu.

Terakki ve avdet:

Serdar-ı ekrem mevcut olan sipah ve yeniçeriye fetih şükraneliği olmak üzere terakkiler (2) verip Budin semtine revâne oldular. Safer ayının yarısı ki, ruz-i kasım idi, Budin sahrasına inldi. Askere mevacip (maaşlar) ve zahire verilip yençieri kethüdası ve zagarcı, turnacı Budin kalesine nöbetçi kalıp cebeci, topçu ve arabacılar Peşte'ye tâyin olun-

(1) Muharebeyi bizzat takip etmiş olan Peçevî, kalenin 18 muharremde alındığını yazar.

(2) Terakki, nizamî olarak verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılan bir tâbirdir.

du. Ağalar ve kâtipler paşa yanında kalıp, bâkî yeniçeriye Segedin'de kışlamak ferman olundu. Ruz-i kasımdan on gün geçtikten sonra sipah, serdarın çadırın yıktırıp Belgrad kışlasına döndürdüler. Rebiülâhirin on yedisinde Belgrad'a geldiler ve fetihnâme ile Rıdvan ağa Asitaneye (İstanbul'a) gönderildi. Sipah oğlanı zümresine Niğbolu ve Vidin ve silâhtara sol kol kışlak tâyin olundu.

Düşmanların serhad boyundaki İslâm beldelerine hücumu:

Serdar-ı ekrem (S.B.) Belgrad'a gittikte küffar askerine baş olan çasar (imparator) karındaşı «Hersek Matyaş» nam mel'un «Zirin oğlu» ve gayri beyleriyle (1) istonî-i Belgrad'a yürüyüp kıtal-i azîm (büyük vuruşma, savaş) ettiler. Hamdolsun nice bin küffar düşüp toplar alındı. Leşker-i küffar (küffar askeri) bir miktar defoldukta Hasan paşa Bedun = Budin ve Peşte ve etraf askerini kaldırıp küffar üzerine yakın oldukta küffar askeri kat kat saflar düzüp karşılaşınca, küffar ve atları, gök demirlere bürünmüş ve atları birbirine zincir ile bağlı olarak hücum ettiklerinde Hasan Paşa:

«Bire gaziler! Gayret vaktidir!»

Diyegördü, fakat küffar yeğin gelmekle söz dinlemeyip Budin'e firar ettiler. Hasan paşa adamlariyle beraber düşman ortasına düşmekle vâfir (bir çok) küffar tepeledi. Küffar dahi Hasan paşaya birden kılıç üşürdüler. Lâkin zırhpûş (zırh giyinmiş) olmakla kâr etmedi. Harbe (kısa mızrak) ve gönder (sırık) makulesinden bir miktar mecruh olup (yaralanıp) attan düştü. Hisar ağası - Ahmed Ağa nam bahadır at eriştirip vâfir (çok) kıtalden sonra bir kenara çıkıp kurtuldular.

Meydanda kalan piyadeler ta akşama kadar cenk ederek cümle şehit oldular vesair asker Budin ve Peşte etrafına

(1) Avusturya ordusu «Nadasdy, Palffy, Zriny, Hardek» isimli kumandanların idaresinde idi.

perakende ve perişan oldular. Hasan Paşa yaralı olarak Budin'e gelip, olup biteni Belgrad'a, serdara bildirip yardım istedi.

Küffarın Fülek hisarını istilâsı:

Budin'de ordunun mağlûbiyetinden sonra düşman askeri dönüp dolaşarak filek **(Fülek)** kalesine varıp muhasara ettiler. Serdar tarafından imdat için gönderilen Sinan Paşazâde Mhmed paşa vesairleri, bir konağı beş ederek aheste **(yavaş)** giderken, mahsur olan **(kuşatılmış olan)** Müslümanlar, cevehâne ve topları fenâya verdikten sonra nâçar **(çaresiz)** kalıp o senenin Rebiülevvelinde vire (S.B.) ile hisarı teslim edip çıktılar.

Küffar, bunların paralarını, elbiselerini soyup aldı. İki üç yüz kadar adam, mürted olup **(müslüman iken hıristiyan olup)** Fülek'te kaldılar. Fülek halkı, ekseriya Rafz ve ilhâda **(dinsizliğe)** meylettikleri evvelce meşhur idi. Lâcerem **(ister istemez)** şeametleri **(uğursuzlukları)** cümleye sirayet eyledi. Allahın takdiri, ol sene kasımdan sonra iki ay kadar küçük yaz olup meyva ağaçlarına varıncaya kadar yeşillenerek meyva verdi. Bu yüzden mel'unlar her tarafı dolaşıp nice kalelere müstevli oldular.

Fülek'ten çıkan firariler **(kaçaklar)** Sıçan hisarına girip alay beyisi ve cümle askerisi küffar korkusundan kaçmalariyle bulduklarını yağma ettiler ve kaçtılar. Kâfir geldiği vakit hisarı boş bulup beş yüz kadar harbî kâfir koyup zapteyledi.

Morava nahiyesinde Sunta kalesi askeri dahi korkularından etrafta olan kûhsâra **(dağlık yerlere)** kaçıp beş on neferi ile dizdarı **(kale ağası)** kalmıştı. Kâfirler geldikte toplara ateş ederler. İçinde asker var imiş deyû küffâr taarruz etmezler. Hemen bu kale keyd-i düşmandan **(düşman hilesinden)** kurtuldu.

Sunta'dan atlayıp top sadası geldikte Vaç yakınına gelen ümerâ ve asker «Kâfir geliyor!» deyû kaçmak suretiyle halka gulgule **(gürültü)** verdiler. Bu sırada «Tatar askeriyle

nice bin imdat geldi» sadası yayılmakla küffar geri çekilip dokuz pare kalenin fesat ehli askerleri ve gayretsiz martulosları (1) hepsi Vaç'ta karar edip gasp ve sirkat (**yağma ve hırsızlık**) ve fesada başladılar. Sonradan paşa, kethüdasını gönderip bunları dağıttı. Zabitlerinden beşi Budin'de asıldı ve etrafa dağılanları küffar tutup «Bunlar ne Türke yarar, ne bize» deyu cümlesini kılıçtan geçirdi.

Küffar-ı nâbekâr (**hayırsız kâfirler**), Vaç yakınında asker tertip edip Neograd hisarını muhasara edip büyük cenk ettiler. Bu sırada mezbûr beylerin dahi bazısı Vaç'tan kaçıp, bir bölük küffar gelip taşrasını (**dışarısını**) yakıp yağma ettiler.

Cemaziyelâhırenin on dokuzuncu hamis günü (**Perşembe günü**) Neograd'tan top sesleri kesilince, Vaç'ta olan beyler «Ne hikmettir?» deyu akşam ol tarafa gidip gördüler ki küffar askeri her taraftan üşüp içinde olan halkı zebun edip vire tarikiyle hisardan dışarı çıkarıp zelil ve üryan (**hakır ve çıplak**) **salıvermişler.** Geri geldikte Vaçlı'ya «gafil olman, küffar ardımızdan geliyor, ne gününüze durursuz, biz size ibret olmağa yetmez miyiz?» deyu feryat ettiler. Beyler dahi Vaç'ta karar etmeyip Budin'e gittiler.

Vaç'ta olanlar dahi bu hâleti gördükte durmayıp Budin'e gittiler. Vaç'ta, dizdar (**kale ağası**) ile dört beş nefer kaldı. Sunta kalesini dahi Hasan paşa emriyle ateşe yaktılar.

Beri taraftan Neograd'lı ve Sıçanlı serden geçtileri (2) gece gelip Vaç varoşunda (3) kaldılar. Haneler boş... Kaz, tavup ve diğer yiyecekler dökülmüş kalmış... Bunlar koyulup sabaha kadar yağma ettiler. Bu sırada küffar atlusu dahi gelip kuşattı. İçeruden serdengeçtiler top ve tüfenk ile

---

(1) Osmanlıların ilk zamanlarında, hıristiyanlardan, ordunun geri hizmetlerinde çalışmış olan teşekkülün adıdır. Bir zamanlar martulosluk yalnız Rumlara mahsustu. Sonradan diğer hıristiyanlar da girmiştir.

(2) Akıncılar arasından yazılan fedailer.

(3) Bir şehrin, kale dışında kalan kısmı.

nicesin mecruh ettiler. Mel'unlar zebun olup Neograd'a doğru gittiler.

Kaçanların terbiye ve işkence edilmeleri:

Recep ayı başlarına doğru serdar-zâde (**Başkumandan oğlu**) Mehmed paşa ve Hasan paşa ittifakla «Beri tarafta elden giden hisarların serhad beyleri ve ağaları toptan firar etmekle kalelerin vermişlerdir» deyu arzettiler (**bildirdiler.**) Sunte ağaları «Neograd alındığı gibi kaleyi yakmak hususunda emir gönderilmişti. Niçin topları kurtarmadınız?» deyu hapis ve ikab (**eziyet**) olundu ve Neograd muhafazasında olan Semendire beyi Adanalı Ramazan-zâdeyi «ne için vire eylediniz?» deyû hapis ve hakaret eylediler. Ve Neograd beyi Karaferyeli Mehmed bey, yeniçerilerden gizlice asıldı. Ve yine Neograd ağalarından bazı gaziler bile salb olunmakla (**asılmakla**) serhad gazileri ahvali kederli oldu. Mezbur Mehmed bey, serhaddin eski gazilerinden ve asrının fâzıllarından (**fazilet sahiplerinden**) idi.

Bu esnada Soboska (**Somoskoe**) palangasında bir miktar atlı gaziler kalmıştı. Küffar gelip burayı muhasara ettiğinde, palangada kalacak avratları ve uşakları kendi elleriyle katliâm edip (**toptan öldürüp**), bir uğurdan kâfire koyulup yolu açtılar, ve sahraya düşüp gittiler. Kâfirin üç dört alay yürük atlısı bunları takip etti ve bir gün bir gece kovup gitti. Gaziler durmadan cenk edip, erişenleri ok ve tüfenk ile defederlerdi. Bu tarik ile (**bu suretle**) canlarını kurtardılar.

Küffarın Hatvan'ı istilâsı ve askerin mağlûbiyeti:

Evvelce Neograd alındıkta, içinde bulunan Ramazan-zâde kethüdası Çavuş ki —krala götürmüşlerdi— kral tarafından salıverilmekle Recep ayında Budin'e gelip «imparatorun iki yüz bin hınzır ile Budin'i muhasaraya gelmek tedarikinde olduğunu» haber vermekle Budin kalesinin tahsîni (**sağlamlaştırılması**) temin edildi. İlkbaharda islâm askeri ha-

reket etmeden kâfirler Nevruz (1) dan evvel iki tabur tertip edip birini Usturgon'a, diğerini Hatvan'a göndermişti. Hatvan'a gidenler Neograd'ı almışlardı. Sonra Cemaziyelâhirede Hatvan'ı muhasara ettiler (2). Hatvan beyi Arslan paşa keyif ehli bir adamdı ama, kılıca bahadır ve Hatvan halkı cenge kadir kimseler idi. Merdane (**mertçe**) direnip top ile vâfir (**birçok**) adam helâk etmişlerdi. Ve feryatçı gönderip Budin'den imdat istediler.

Şabân-ı şerifin sekizinde Budin halkının ibramiyle (**zorlamasiyle**) Sinan paşa-zâde Mehmed paşa ve Budin vâlisi Hasan paşa mümkün mertebe asker ile gittiler. Usturgon dahi kuşatılmış idi. Fakat Hatvan'a imdat öne alınıp, küffar askeri Hatvan'ın cânib-i şimalisinde (**kuzey tarafında**) ve dibinden geçen su kenarında taburlarını kurup dururken islâm askeri dahi, Şabanın on birinde suyu ubur edip (**geçip**) bir mil kadar yukarıya giderken küffar, Osmanlıları kaçıyor sanıp suyu geçip beri tarafa doğru oldular. İslâm askeri dahi saf-âraste olup (**saf donatarak**), ve Sinan paşazade Mehmed paşa sipah zümresini (**süvariyi**) yanma alıp geri durdu. Hasan paşa ileri varıp serhad gazileriyle büyük cenk yaptı. Küffar-ı âhen puştan (**demir kuşanmış kâfirlerden**) hattâ çoğu kılıçtan geçip serhad gazilerinden dahi pek çoğu şehit oldu.

Bahadır Hasan paşa dahi arslanlar gibi nice cevşenli (3) kâfiri yere düşürdü. Fakat Hasan paşanın zırhlı gömleğine barut ateşi isabet edip elbisesi tutuştu. Gaziler güçlükle söndürdülerse de, ateşten yaralandı. Böyle iken yine askeri cenge teşvip ederdi.

Serdar-ı âzam (**başkumandan**) ol muhtelit askeri ilk görüşte küffar askeri sanıp, korkuya kapılmakla sancağı devşirüb Budin'e doğru gitti. Sair asker dahi nâçar (**çaresiz**) çözülüp serdarın arkasından gittiği gibi, mağlûp olmak üzere olan küffar yüreklenip, takibe gitmekle Ankara beyi Nî-

(1) Nevruz, güneşin Kuzu burcuna girdiği gündür. İlkbaharın başlangıcıdır ve Celâlî takvimine göre yılbaşıdır.

(2) Hatvan muhasarası (13 şaban 1002) tarihindedir.

(3) Cevşen, örme zırh, zincir ve puldan yapılmış zırh demektir.

rânî paşa Hatvan'dan çıkıp, yanındaki gazilerle küffarı basıp bazı ganimet ve top ve esir alıp, büyük topları çiviledi-ler.

Küffar dönüp yine kaleyi kuşattı, evvel Ramazana dek döğdü. Fakat Hatvanlının nice güzel tedbirlerinden küffar âciz kaldı. Bu muharebede dahi dört bin kadar adam şehit oldu. Ve küffardan vâfir **(birçok)** mel'unlar kılıçtan geçti.

Olup bitenler der-i devlete arzolunup, esas kahramanlık Hasan paşa tarafından yapılmış olduğu halde vezir-i âzamın haksızlığı ile nam, oğlu Mehmed paşanın oldu ve eyâletine ilâve olarak vezirlik ile, murassa' **(kıymetli taşlarla donatılmış)** altınlı kılıç ve samur kürk gönderildi.

Usturgon muhâsarası:

Küffarın bir bölüğü —ki mukaddemâ **(evvelce)** Usturgon muhasarasına gelmişti— Hatvan cenginden sonra cümlesi Şabanın ortasında Usturgon'u dövmeğe başladılar (1). Reâya dahi «dem bizimdir» deyip itaatten çıkıp ve köyler halkı küffara kaçıp nice mel'anet ettiler. Şaban âhirinde **(sonunda)** bir miktar kâfir askeri Vaç üzerine düşüp nice kimesneyi şehit eylediler. Kırk elli yarar atlı martolos (S.B.) avratlarını ve oğlanlarını süvar edip sürüp götürdüler.

Mukaddema **(evvelce)** Bosna ve Semendire cânibinden gelen iki bin kadar ser-ahur, Usturgon altına gönderilip ellerine sancaklar verildi ki, şikârdan **(avdan)** ne alırlarsa kendulerin ola... Bunlar hiyanet edip küffar ile haberleştiler ve durdukları Usturgon varoşu kapusun açıp harbî askere munzam oldular **(katıldılar)**.

Velhasıl küffar Usturgon'a sarılıp yevmiye sekiz yüz kadar top atarlardı. Beru taraftan yeniçeri ve hisar eri vesair askerden yarar serdengeçtiler gönderildi. Dört kadırga

(1) Usturgon'u, Arşidük Mathiyas, Hatvan'ı da İstirya kumandanı Teuffenbach (13 şaban 1002 — 4 mayıs 1594) te muhasara etmiştir.

ile üç defa ve nice şayka (1) ile imdat gönderildi. Ümerây-ı deryadan **(deniz kumandanlarından)** Rodos beyi bile gönderilmişti. Varıp girdiler ve küffârdan gelen kadırgaları Usturgon'a uğratmayıp ve nice işe yarayıp erlik ettiler. Küffar nice eyyam **(gün)** dövdükten sonra yürüyüş edip münhezim oldu ve ekseri helâk oldu. Yine fâriğ olmayıp **(vaz geçmeyip)** ıraktan Macar askeri döküp kale duvarlarının çoğunu hâk ile yeksan ettiler **(yerle bir ettiler)**. «Neograd ve Fülek halkı gib vire ile sağ çıkıp kaleyi verin» deyû hezar lûgaviyat ile hîlekârî eylediler **(bin türlü dil dökerek hilekârlık ettiler.)**

«Biz Rumeli gazileri ve İçel bahadırlarıyız, vire bilmeziz» deyu müttefik ve müttehit **(birlik)** cenge teşebbüs ettiler. Melâin **(mel'unlar)**:

«İşte Tatar askeriniz kaplumbağaya binmiş imdadınıza geliyor» deyu istihza ettikçe bizimkiler de:

«Bugün yarın Budin'den asker-i bî pâyan **(tükenmez asker)** imdada gelur, bize haberleri geldi, hınzırlar... Bizler sizi kaplumbağaya bindirip cehenneme yollarız.»

Deyu muhavere ederlerdi. Meğer küffar beyninde «batîyülhareke **(ağır hareketli)** kaplumbağaya bindi» deyu darb-ı mesel ederlermiş.

Üçüncü defada cümlesi birden yürüyüş ettiler. Zabitleri olan mel'unu, hamâilvârî bir altın zincir takınmış, ardlarınca gelür, cümleyi önüne katıp sürerdi.

Uusturgon beyi, «Şu mel'un düşse, cümle küffar dönerdi, her kim onu urabilirse bölük ve sancak ve ne dilerse verilir» demekle, Budin'den yazılıp gelenlerden Osman nam bahadır, Cezayir tüfengi ile Barûdan **(kale duvarından)** altın zincirli kâfiri nişan alıp «Ya Allah» deyûp bir yağlı fındık **(kurşun)** ile göğsünden urup tepesi üzerine atından aşağı yıkar. Bunun üzerine sürüp götürdüğü küffar derhal tersine dönüp akabince **(ardından)** gaziler çıkıp nice kâfir kırdılar.

Münhezim olan **(bozguna uğrayan)** küffar, taburlarına

---

(1) (Şayka), altı düz ve enli, büyükçe bir harp gemisidir. Kadırga da, bir nevi harp gemisidir. Bunlar, gayet hafif, uzun, dar ve hemen su ile beraber denilecek kadar alçak gemilerdi.

varıp, kılıca gelürleri kalmamakla etraf reâyası kâfirlerinden imdat yetiştirdi. Yine ferağat etmeyip **(vaz geçmeyip)** döverek hisarı harabe verdiler.

Açlık ve meşakkat dahi halkı nâtuvan **(zayıf, kuvvetsiz)** etmişti. Kral askeri dahi gelip, kâfir kuvvetlenip kaleye ateş yağdırmağa başladılar. Ramazan-ı şerifte serdar tarafından Tameşvar vâlisi ve Bosna vâlisi nice asker ile gelip Peşte yakasına kondular.

Usturgon'dan top sadası gelürdü. Bunlar ise serdara itimat etmeyip, «Hatvan cengi gibi olmaya» deyu tevakkuf ederlerdi **(dururlardı.)** Ramazanın yarısında ince karavullar küffara görünmekle, bir iki dil **(esir)** alıp, düşmana yan verdiklerinde, mecmu küffar, taburlarını bırakup ardlarına düştükte, Usturgon gazileri de, kaleden çıkıp aç kurt gibi tabura **(düşman taburuna)** koyuldular, binden ziyade kâfir kırıp nicesini esir ettiler ve toplarını çiviilediler ve yüklenebildikleri kadar barut alıp kusuruna **(geride kalanlarına)** ateş urdular ve dönüp hisara girdiler.

Küffâr-ı mahzul **(rezil, rüsvâ küffar)** dönüp bu gazab ile Budin köylerine çıkan aylıkçılara sataştı, Budin askeri çıkmakla yine taburuna gitti.

Hasıl-ı kelâm serdar-ı âzam Budin yakınına gelmeyince küffar Usturgon ve Hatvan'dan el çekmedi. Sonra kalkıp Komran'da bir yere geldiler. Bu esnada Tameşvar vâlisi imdada gelip Peşte'de iken, eyâletinden bir palanga halkı isyan ettikleri haberi gelmekle, paşay-ı mezbur **(adı geçen paşa)** varıp, sür'atle erişip, bağileri **(âsileri)** katliâm eyledi.

İstimdâd-ı sadrâzam ve imdâd-ı Pâdişâh-ı muazzam

(Sadrâzamın imdat istemesi ve büyük pâdişahın imdadı)

Küffâr-ı bednam **(kötü namlı küffar)** İslâm askerinin ilk baharda azm-ü rezmini **(muharebeye azmettiğini)** muhakkak bilip memleketlerine yakın kaleleri bezl-i makdur ile **(elden gelebileni yaparak)** alıp dûr u dıraz **(uzun uzadıya)** muhasara ve cenklerden hâli olmayıcak Sinan paşa, harp

ateşini alevlediğine pişman oldu ama «bir iş başaramadan harpten vaz geçmek imkânsızdır» deyu, ahvali der-i devlete defalarca arzedip, hazine ve asker lüzumunu bildirmişti.

Fakat, askerin hareketi her zaman muayyen zamanlarda olup vakitsiz hareketi müşkül ve Rumeli askeri hasat mevsimini gözetmekle, fayda olmadı. Sinan paşa, çıktığına pişman ve bir maslâhat **(iş)** görülmeyeceğine kat'î olarak inanıp, hayran olup sonra serhad ümerâsına ve kılâ' **(kaleler)** hâkimlerine, asker ve âyanı ile rüesasına **(reislerine)** ve meşayih ve ulemâsına **(şeyhlerine ve bilginlerine)** mahzar ettirip (1) der-i devlette olan âyan ve erkâna mektuplar gönderdikte matlûp olan **(istenilen)** hazine ve asker gönderilmesinde acele olunup ol zamana dek yeniçeri ağaları pâdişahtan gayri ile **(başkası ile)** sefere gitmek kanun değil iken, Lala-Mehmed ağa bu defa memur oldu (2). Yeniçeri askeri ve cebeci başı İbrahim ağa ile bin nefer cebeci bile koşulup dörder kat ordu ile gurre-i Recepte **(Recebin birinci günü)** Davud paşaya çıkıp Belgrad'a gittiler. Âsitâne **(İstanbul)** hizmetinde sekban-başı kaldı.

Bundan akdem **(evvel)** beş pâre kadırga (S.B.) ile kaptan Ciğale-zâde donanma askerini çıkarıp Şaban ortasında Bahr-i Sefide **(Akdenize)** gitmişti. Kırım Hanı Gazi-Giray hana dahi, serdar yanına varıp hizmetinde beraber bulunmak için emirler gönderildi. Vezir-i âzam Sinan paşa dahi, Recebin ortasında Belgrad kışlasından otak çıkarıp, atları çayırlatıp, Şaban ortasında Sirem sahrasına geçti ve askere zahire ve mevacipleri **(maaşları)** verildi.

Sivas vâlisi Mehmed paşa, Maraş vâlisi Mehmed paşa, Rakka vâlisi Ali paşa, Budin serdarı Ahmed paşa, Bosna eyâleti verilen Mihaliçli-Ahmed paşa geldiler. İptida Tata hisarına, sonra Yanık kalesine teveccühü **(yönelmeği)** müna-

---

(1) Mahzar, bir çok imzayı havi olarak bir madde hakkında yazılıp resmî makamlardan birine verilen yazılı kâğıttır.

(2) Yeniçeri ağaları, yalnız, pâdişah sefere çıktığı vakit sefere iştirâk ederdi. Bu Lala Mehmed ağa, sonradan sadrâzam olmuştur. Yeniçeri ağası orduya (17 haziran — 28 Ramazanda) iltihak etti.

sip görmekle mühimmat-ı lâzıme **(gereken mühimmat)** ol semte naklolundu.

Ramazanın sonunda yeniçeri ağasiyle gönderilen asker, orduya erişti. Vezir-zâde Mehmed paşa (1) toplar üzerine, Budin muhafızı Hasan paşa çerhacı **(Avcı kıtaları kumandanlığı)**, Bosna vâlisi karakolculuğa **(öncü kumandanlığına)**, Anadolu vâlisi Saturcu-Mehmed paşa sağ kola, sair beylerbeyiler sol kola, Maraş beylerbeyi (Mahmud paşa) kanun üzere dümdara (S.B.) tâyin ve bu suretle saflar tertip olunup Şevvalin dördünde Tata sahrasına vardılar. Tata, bir sahrada Kuhsâra **(dağlık)** yakın, Tuna karşısında, ve Komran kalesi bir adada vâki iki mil kadar Tata'ya yakındır. Küffar **(kâfirler)** askeri dahi Tuna'nın öte canibinde alayını tertip edip Tata'ya varınca **(ya kadar)** hem-inan **(atbaşı beraber)** giderdi.

Tata kalesi ol günü muhasara ve üçüncü gün vire ile fetholunup içine asker konuldu (2). Tata'dan çıkan kâfirler Komran'a **(Komorn)** a gittiler. Ol esnada Tatar Hanı dahi gelip Zilka'denin onunda orduya erişip vezir ile at arkasında müsafeha ile **(el sıkışmak)** görüşüp, vezir-i a'zam otağına indi ve bir mak'ada **(oturacak yer)** beraberce oturup yemekten sonra bir murassa **(cevahir işlemeli)** altın leğen ve ibrik gelip, el yuduktan sonra **(yıkandıktan sonra)** Hanın silâhtarına verildi. Bir murassa' şimşir **(kılıç)** ve raht-ı zerrin **(Altın at takımı)** ve gaddâre **(iki tarafı keskin kılıç)** ve Debbus **(topuz)** ile bir mükemmel süslü at çeküp ana süvar oldu **(bindi)**. Miriden beş bin altın verilip cümle beylerbeyiler ve vücuh-u asker **(askerin ileri gelenleri)** ve ağalar önüne düşüp bargâhına **(çadırına)** ilettiler ve orada «Sarten = Saint-Marton» kalesini küffar bırakıp gitmekle zaptolundu.

Muhasara-i Yanık=Yanık muhasarası:

Mezkûr hisar Gelvar adiyle anılıp, bir yanı nehr-i Raba **(Raab nehri)** nın Tuna'ya döküldüğü yer, bir tarafı su ile

(1) Sadrâzam Sinan Paşanın oğlu.

(2) Tata kalesi (28 Şevval — 17 Temmuz -594) te fetholunmuştur.

dolu büyük hendektir. Asma köprü ile geçilir,. İslâm askeri gazileri taşrada duran küffara hücum ve alaylarına koyulup hayli baş ve dil **(esir)** aldılar. Ve metrisler **(siperler)** alınıp zilkadenin on sekizinde muhasara edip kol kol dövmeğe başladılar. Sipah oğlanı zümresi sahrada karakolda, silâhtar metris beklemeğe, iki bölük, hazine ve otak beklemeğe tâyin olundu. Bin nefer serdengeçti yazılıp iki yerden toprak sürülmeğe ferman olunup günde bin kadar Bedâloşka (1) atılıyordu. Küffar dahi Tuna'nın öte yakasına tabur kurup kalenin iki tarafına köprü kurulup kapısı kapanmamakla atlı ve piyade kol kol girip çıkmaktan hâli olmayıp, yirmi gün böyle dövdüler. Ve Çasar karındaşı Hersek Matyaş **(Arşidük (Mathias)**, Nemçe ve Macar vesair küffâr cinslerinden yüz bin kadar leşker **(asker)** üzerine serdar olup Komran **(Komorn)** tarafına kondu. İçerü kalede muhafız olarak kralın damadı «Grof?» nam hâkim var idi. O ayın başlarında **(Zilka'de)** ansızın küffar çıkıp, atlı ve piyade on bin kadar mel'un metrisleri basıp üç bin kadar İslâm askeri şehi tettiler.

Zilhiccenin onuncu günü ehl-i islâm mübarek bayramla meşgul iken çıkıp hasârâta sebep oldular. Agâh olan **(haberi olan)** kollara uğramayıp bazı noktalara zarar verdiler. Hele hücum ve kahramanca müdafaa ile yüzleri dönüp kaleye girdiler. Hisar kapısı kapanmağa ve metrisleri kaleye ulaştırmağa çare bulunmayıp, vezir-i âzamın oğlu ile Hasan paşaya memuriyet tebdili iktiza edip, Rumeli eyâleti Hasan paşaya ve Budin muhafızlığı sadrâzam Sinan paşanın oğlu Mehmed paşaya verilip, Hasan paşa kapı karşısında metrise girip on pare top ile döverek hah nâ hah **(ister istemez)** hisar kapısını kapattı ve her işi ehline verilmenin faydası meydana çıktı.

Gazilerin hücumu ve düşmanın mağlûbiyeti:

Bundan evvel adı geçen Hersek Matyaş **(Arşidük Mathias)** bu kadar bin kâfir ile taburunda (2) oturup öte taraf-

(1) Eskiden kullanılan bir nevi top.

(2) Müstahkem mevki.

tan kaleye imdat ederdi. Cümlenin reyi şu husus üzerinde karara vardı ki, karşı geçilip tabur bozulmadıkça kaleyi almak müşküldür.

Binâenaleyh Budin ve Usturgon'dan köprü levazımı tedarik ve hazırlanmasına ferman olup, arabalarla kereste ve şayka (2) ve tonbazlar (3) gelip, üç köprü, biri camus derilerinden, biri tonbazlardan ve biri şayka makulesinden hazır kılınıp yapılmasına başlandı.

Altı yüz kadar serdengeçti (S.B.) yazılıp öte yakaya geçmeğe başladılar ve biraz Tatar dahi geçtiğini küffar gördükte alay alay piyade ve süvari karşı gelip, beri taraftan imdat güç olmakla takat mümkün olmayıp şinaverlikle **(yüzerek)** geçebilen geçti, geride kalanı şehit oldu. Küffar, tekrar geçmek korkusundan Tuna kenarında metris yapmağa başladı. İki bin kadar fedai, kayıklar ile geçip kâfire göz açtırmayıp metrislerini ve toplarını alıp mel'unları kaçırdıklarında, hemen köprülere başlandı.

Beru tarafın yalısı minare kadar yüksek olmakla balyemez toplar ve şâhîler **(cakinin uzun menzilli top)** kurulup döğüldükçe, mel'unlar öldüklerine bakmayıp toplar, alaylarını söküp lâşelerini meydana sererken yine durmayıp nehrin kenarını zaptetmek için hücum ederlerdi.

Akşama kadar hesapsız kâfir kırıldı. Hele kenarı almağa çare edemeyip taburlarına çekildiler. Köprüler ol gece tekmil olunup gece karanlığında geçildi. Askerler, Tatar ile birlikte tabura vardığı gibi karara mecalleri olmayıp uyvar yakasında olan köprüden birbirine basarak gittiler. Askerden, gece tabura varanlar bir çok ganaim **(ganimetler)** alıp, sabah varanlar dahi ağırlıktan çok nesne buldu. Toplar ve barut ve cebehâne arabaları vesair bâr ü bengâh **(büyük ağırlık)** ve cümleden para keseleri ile dolu fıçılar ve Tuna nehri içinde üç yüz kadar şayka ve dört yüz kadar toplar, barut ve daneler ile üç bin kadar çadırları hep mîri (S.B.) için zaplundu.

---

(2) Altı düz, uzun harp gemisi.

(3) Nehirlerde nakil işlerinde ve köprü dubası yerinde kullanılır altları düz bir nevi kayık.

Hersek Matyaş (Arşidük Mathias) mecruh ve Fransız askerine baş olan duka karındaşı top ile maktul olduğundan gayri on bin kadar mel'unlar maktul ve kimi esir ve rezil oldu.

Kuzattan (Kadılardan) sirûzi kerim-zâde:

Fehezemûhüm bi iznillah
(Allahın izniyle hezimete uğradılar)

âyeti kerimesini târih düşürüp karşılığında Tırhala kazası ihsan olundu. Bundan sonra kale, dört tarafından gereği gibi muhasara olunup gelecek sene fethi müyesser oluncaya kadar dövüldü.

Eflâk voyvodası Mihal'in isyânının başlangıcı:

Eflâk voyvodaları sefer mühimmatı için top arabası ve beygirler veregelmişlerdir. Evvelce Besperem (Wesprim) seferine iki üç yüz beygir göndermişken tekrar Belgrad'tan beygir ve zahire talebine (istenmesine) ve hazine tahsiline sadrâzam tarafından adamlar varıp «Belgrad'a vaktinde eriştirmemekle» muâtep olmuştu (azarlanmıştı). Bâdehu dört yüz beygir ve hazine ve hediyeleri Yanık kalesi altında yetişmekle «vakti ile gelmedi» deyû âdemîsine katil ferman olunup, oğlu Mehmed paşa şefaatiyle kurtulup hediyesi red olundu. Ve: «Öyle memleketler bir iki kâfir elinde olmak ne lâzım? İnşallah evvel baharda seferimiz Eflâk üzerinedir» deyip adamları mahpus edildi. Dönüşte Belgrad'ta salıverilip müekked (tekrar) emirler gönderilmişti.

Mihâl-i dâl (sapık, azgın) ise isyana hazır olmakla bu hiddetli muamele tuğyanına (taşkınlığına, isyanına) sebep oldu ki, gelecek sene anlatılsa gerektir.

Bu sefere gelürken Gazi-Giray Han, küffar memleketinden ayak basmamış yerlerden gelip nice büyük gazâ etmiştir ki tarif olunmaz.

(1003 senesi vekayiindendir): Rebiülevvel ortalarında pâ-

Ahmed Şahın kızı Fatma Sultan vezir Halil paşaya nikâh edilip, eski sarayda cemiyet-i nisâ **(kadınlar cemiyeti)** oldu.

Rebiülevvelde Mâveraünnehir Sultanı Abdullah Han tarafından elçi geldi ve bu esnada kaptan Ciğala-zâde donanmay-ı hümâyun ile Mesina kalesi etrafını urup birkaç kalyonlarını alıp tersaneye gelmişti.

Kefere ve Yehud, gök ve sarı tülbent sararlardı. Tezlil **(tahkir)** murat olunup siyah ve kırmızı çuhadan takkeler giymek ferman olundu.

———o———

Vakaayi-i Sene Selâse ve Elf

(Bin üç senesi Vakayii)
(1003 hicirî senesinin Muharrem ayının birinci günü, 1594 milâdî senenin eylûl ayının 16 ncı cuma gününe tesadüf eder)

Feth-i Kal'a-i Yanık
(Yanık kalesinin fethi):

Çün bin üç senesi girdi. Yanık kalesi muhasarası da bir ay olmuştu. Toplar ve lâğımlar ile içi dışı tahrip ve rahnedar **(delik, yıkık)** olup, topraklar sürülüp Muharremin on yedinci günü «yarın yürüyüştür **(hücum)** deyu nida olundukta Allahın lûtfu ile küffar havfe **(korkuya)** düşüp tabur inhizamından **(mağlûbiyetinden)** ve muhasarada hadsiz küffar mürd olduğundan **(öldüğünden)** kendûlere dehşet müstevlî olup **(kaplayıp)**, istimâna **(aman istemeğe)** razı oldular. Eğer yürüyüş olsaydı, iki üç tahta köprüden geçmek zor idi ve toplar korkusundan içeride bir çok kâfir çukurlara girmiş ve cenkten el çekmişti. Hakkın inâyeti ile o gece küffar namdarlarından iki bin kâfir çıkıp aman dilemek için serdarın huzuruna geldiler. İstekleri kabul olunup aman verildi.

Ertesi gün başları Grof? nam pelit on bin kadar hiddetli kâfirler ile çıkıp «Bu Nemçe askerine yuf olsun ki, korkup yer altına ve bucaklara girdiler, yoksa bu kadar bin tüfenkçi sizi kaleye baktırmamak gerekti» deyu ağlayarak önlerine düşüp gitti. Mâmeleklerine **(her nesi varsa)** dokunulmayıp,

gemilere dolduruulp memleketlerine gittiler. Sonra Çasâr-ı mezbur **(adı geçen imparator)** Grof'u duvar içine koyup üzerine duvar yaptılar.

Otuz dörder okka atar iki pirinç toplar, bir kâfirenin **(kadın kâfir)** vakfı olup küffar üç pâre kale rehini ile alıp göndermişler imiş.

İstîman **(aman dileme)** vaktinde serdardan verilmesini niyaz ettiler. Mesâğ-ı şer'î **(şer'î izn)** olmamakla müsaade olunmadı. Kale zaptolunup sancağı Osman paşaya verilip dokuz akçe ile iki bin nefer üç sene muhafazaya yazılıp üç bin yeniçeri, üç yüz topçu ve bin nefer cebeci tâyin olunup lüzumlu mühimmatı tamamlandı. Mezbur **(adı geçen)** hezimetten sonra Gazi-Girat Han, Papa kalesine varmıştı. Küffar firar edip kale zaptolundu.

Muhâsara-i Komran :
(Komorn muhasarası)

Muharremin sonunda Komran adasına geçildi. «Yanık kalesi alınırsa biz dahi vire ederiz» deyu evvelce serdara Komran'dan mektup gelmişti. Fakat Yanık fetholunduktan sonra yine rücu edip **(cayıp)** vermediler.

Kış günleri ve şiddetli soğuk vakti idi. «Muhasara olunsa alınmak kabil idi» demesinler deyu, serdar muhasara eyledi. Lâkin Yanık cenginde askerin şevkine fütur **(bezginlik)** ve tabiatlerine kelâl **(usanç) gelmişti.** Birkaç defa küffâr çıkıp, metrisleri basıp İslâm askerinden çok bahadır şehit oldu. Serdar gördü ki kalenin fethi zor, ve kasım günü girdi, safer ayının yedisinde göçüp, ol havalide olan kalelere ve hisarlara zahire ve mühimmat konulup Budin tarafına dönüldü.

«Hasan Bey-zâde, Âlî, topçular kâtibi Abdülkadir» târihlerinde yazmışlar ki:

«Komran **(Komorn) hâkimi** bedenden **(kaleden)** çağırıp «Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşayı gönderin kaleyi verelim» dedikte, vezir-i âzam Sinan paşa reddedip «sözüne bakmasınlar, topları ursunlar» deyû tenbih ettikte ol saat yeniçeri metrisleri bırakıp çıkmakla göçtüler.»

Kâtip Çelebi fezlekesinde bu rivâyeti reddedip «Bu bir ham ve merdud sözdür (S.B.) divanda ve vaka mahallinde hazır olanlar yalanlamışlardır» demiştir.

Safer ayının beşinci günü Gazi-Giray Hana izin verilip yine evvel baharda gelmek üzere hil'atlarla ve arzettiği dirlikleri verilmekle ikram olunup yolladılar. Bir mirzâsını, bin kadar tatar ile istûnî-i Belgrad tarafında kışlağa kodu.

Vezir-i âzam Budin'e gelip yedi gün oturak edip, oğlunu Yeniçeri ve Rumeli askeri ile Budin'de kodu. Lala-Mehmed paşayı, Anadolu askeriyle istûnî-i Belgrad kışlasına tâyin etti. Bosna beylerbeyisi Ahmed paşayı Ösek'e gönderdi. Sivas, Diyarbakır, Rakka, Halep ve Şam Kulu icâzet **(izin)** ile vilâyetlerine gittiler. Toplar ve Cebehâne Budin'de kaldı. Mevacipler **(Maaşlar)** ve zahireler verilip Rebiülevvel başlarında Belgrad kışlağına geldiler.

Evvelce Yanık kalesi fethi müjdesiyle Rıdvan ağa Âsitâneye **(İstanbul'a)** gönderilmişti. On dört günde gelip, top ve tüfenk şenlikleri olduktan sonra serdar ve Han tarafına hil'at ve seyf **(kılıç)** ve mücevher sorguçlar, hatt-ı hümâyun ile gönderilip cümle beylere ve âyan-ı devlete hil'atlar gönderildi.

Sû-i tedbir-i serdar ve tehâvün ve taksîreş der bâzı kâr

(Serdarın, bazı hususlarda kötü hareketi, mühimsememesi ve kusuru):

Defterdar İbrahim Efendinin yazdığına göre, bu sefere gelen asker kadar, hiç bir tarihte Engerus **(Macar)** seferlerinde asker toplandığı görülmemiştir. Yalnız otuz bin kadar kapı-kulu **(yeniçeri)** var idi. Rumeli askeri nihayetsizdi. Sultan Süleyman **(Kanunî)** merhumdan sonra Engerus **(Macar)** seferi vâki olmamakla halk, ganimet ümidiyle teşne **(çok istekli)** idi ve Rumeli askeri kadar dirliksiz asker gelmişti. Akıncı ve yürük, bir eyâlet askeri kadar vardı. Tatar askeri kırk binden fazla idi.

Timar sahipleri yeniçeriler metrise **(sipere)** girince, geride kalanlar boş yere vakit geçirirlerdi. Han vesair erkân

akına izin istedikçe «bir memleketi payimal ettikten sonra **(ayak altında bıraktıktan sonra)** alınmanın faydası nedir?» derlerdi ve illâ tabur mağlûbiyetinden sonra Beç'e dek **(Viyana'ya** kadar), varsalar, İslâm askerinin önüne engel olacak yok idi.

Bir özür dahi, Budin memleketi gârattan **(yağma için hücumdan)** himaye olunmayıp şekvâya **(şikâyete)** gelenlere «Bir memleket yıkılmayınca biri yapılmaz» demekle reâyayı esir ve köyleri harap ettiler. Ol sebepten reâyanın tûvânâsı (güçlü **kuvvetlisi)** haydut olup, bir palangadan birine beş yüz adam toplanmadıkça gidilmezdi. Köy ve kasabalar garat **(yağma)** olunup Zemon'u **(Zemlin)** bir iki defa yaktılar. Belgrad değirmenlerinden haraç aldılar. Ve en büyük hata olarak Eflâk ve Buğdan voyvodalarına müdara etmeyip cefâ eylediğidir. Hediyesi gelmişken kabul etmeyip adamını katletmek isteyip yersiz ve faydasız gasp ile isyan ettirmek, fâhis **(çok yersiz)** hata idi.

İsyân-ı Voyvoda-i Boğdan :
(Boğdan voyvodasının isyanı):

Engerus **(Macar) seferi** açılıp Çasar **(imparator)** küffar ümerasına nâmeler gönderip papa dahi hıristiyanları ehl-i islâm üzerine hücuma davet etmekle Erdel ve Eflâk ve Boğdan birlik olup isyân etmeği kararlaştırdılar ve Tuna yalısında olan emâkine **(yerlere)** tecavüze başladılar.

O zamanki Boğdan voyvodası, Sinan paşanın tâyin ettiği kimse idi. Ferhad paşa azlini arzu edip, yerini Boğdan beyzâdesi demekle mâruf bir taze oğlana verdi. Hattâ ol oğlan kendi hazinesinde Perveriş bulmuş **(terbiye edilmiş)**, islâma geldiği dahi söylenirdi. Âdet olduğu üzere bir kapıcıbaşı ile iskemle çavuşu koşup gönderdi. Lâkin selefi **(kendinden evvelki)** isyân edip, gelenleri tersine döndürdü. Âsitâneden **(İstanbul'dan)** imdat rica eylediklerinde, Sinan paşa kethüdalığından beylerbeyi olup Maraş'tan ma'zul bulunan **(azledilmiş** olan) Mustafa paşayı bir miktar asker ile tâyin edip, kendinin zeâmetli ağalarını, ferman olunan bedelden kurtarmak için, bile koşup iki bin yeniçeri ile gönder-

mişti. Vardıklarında Tuna donmuş olup, Rusçuk sahrasına konup, topları Yerköyü yakasına geçirmek üzer iken küffar askeri ansızın basıp Mustafa paşayı, nice adam ile katl ve nicesini esir etti. Daha sonra Boğdan'ın isyânı günden güne şiddetlendi (1)

Haber-i isyân-ı Mihal, Voyvoda-i Eflâk:
(Eflâk voyvodası Mihal'in isyân haberi)

Eflâk memleketinde koyun, sığır, bal ve tuz çok olup, voyvodalar yenilendikçe İstanbul tüccarı ve ağniyası **(zenginleri)** akçe verip, varıp akçelerine reâyadan koyun ve asel **(bal)** ve rugan **(yağ)** toplarlardı. Ve ziyade mürabaha **(faizcilik)** karşılığında bu eşyayı istedikçe nice kavgalar olurdu. Hattâ muameleciler akçe isteyip beylere sebb **(sövme)** ve lânet ile cefâ ederlerdi.

Mezbur **(adı geçen)** Mihal'in hükûmet merkezi olan Bükreş'te dört binden ziyade dâyinleri **(alacakları)** ki —çoğu yeniçeriler ve büyüklerin kulları olan faiz yiyiciler idi— Her gün üzerine hücum edip sarayını taşlayıp ellerine giren eşyayı alıp kapısında bulunan adamları döverlerdi. Cefâ ve eziyetleri mel'unun canına kâr edip bir gün bunları **(alacaklılarını)** davet ve nasihat yüzünden birkaç söz ile mürüvvet gösterip:

«Beni katletseniz malınız zayi olur, gelin sözüme tâbi olup Eflâk memleketi nahiyelerine tayin olan adamlar ile varıp, tahsil olunan malı götürün ve içinden akçenizi geri alın!»

Dedikte nice tereddüt ve inattan sonra razı olurlar. Lâkin tahsil edip götürdükleri mal, cümle düyununa **(borçlarına)** yetmez. Hesaplarının görülmesi için Yerköyü kadısını davet eder. Hasta olmakla naibi Ali Can efendi varır. Zira, Eflâk'ta ehl-i İslâm ile bir dâva lâzım gelse Yerköyü kadıları varıp halletmeğe memurdurlar.

Ali Can hesaplarını görür. Meselâ altmış yük akçe dâva

(1) Bu sırada Boğdan voyvodası «Zalim Aron — Araon Tiranul» dur. Erdel prensi de «Sigismond Bathory» dir.

eden adam temessüh **(borç senedi)** gösterir «Gerçek temessüh benim ama, bana ne verdin? Cinsleriyle, pahasiyle beyan eyle!» dedikte nice zorlama ve münakaşadan sonra beyana razı olur. Meselâ «Nakid on yük akçe, bir murassa' hançer; yirmi yük akçe, bir raht **(eğer takımı)**; beş yük akçe, hepsi altmış yüke çıkar. İmdi müslüman! Verdiğin eşyayı dörtte bir pahasına al, beş yüke verdiğin şeyi bir yüke al, vereyim» deyu bin münakaşa ve mücadeleden sonra altmış yükü otuz yüke razı eder. Ve kadıya sicil ve hüccet (1) ettirir. Kendi kâtiplerine dahi yazdırır. On yükten aşağı olanları: «Bunlar azdır» deyu hesaba koymaz. Bu suretle bütün borçları altı bin akçeye indirir.

Mezbûr naip Ali Can'dan rivâyet edilir. Ali Can der ki: Taşra çıktım, eskiden tanıdığım bir kâfir yanıma gelip «Ali Can hoca, yirmi yıllık dostumsun, bu saat çıkıp ikindiye kalma, Yerköy'de bile durmayıp Rusçuk'a can atagör. İş işten geçti» deyup gitti. Vâkıâ şehirde olağanüstü hareket ve küffar güruhunun köşe köşe toplandıklarını görüp hemen koçiye (2) binp alelâcele Yerköye geldikte kadıyı agâh edip kalkınca, meğer mel'unlar ol saat cümle dâyinleri **(alacaklıları)** ve anda olan müslümanları toptan katledip güruh ile gelip Yerköyü bastılar. Başka çare olmayıp Şinaver **(yüzücü)** olmakla yüzerek Tuna'yı karşıya geçtim, bir adam dahi geçti. Fakat ikimiz kurtulup, toptan Yerköyde olan dört binden fazla ehl-i İslâmı, erkek, avrat ekserisini katl ve nicesini esir edip sonra ateşe yaktılar.

Bu vaka (1002 — 1593) cemaziyelevvelinde vuku buldu.

Boğdan tarafında bulunanlar Kili, Akkermen ve Korsova yakasına geçip Rusçuk'tan mahzar (3) ile Âsitaneye **(İstanbul'a)** haber gönderilip ahvali bildirdiler. Rusçuk halkı kalkıp Balkana ve etrafa dağıldılar. Hengâm-ı şita **(kış zamanı)** olmakla Âsitaneden asker tedarik olunmayıp bahara kaldı.

---

(1) Eski şeriat mahkemelerinde verilen bir hak veya sahiplik gösteren resmî belge.

(2) Eskiden kullanılan bir nevi araba.

(3) Bir çok kimse tarafından imzalı dilekçe.

Üçüncü Sultan Murad'ın Vefatı

(4/5 Cemaziyelevvel 1003 — 15/16 ocak 1595)

1003 senesi Cemaziyelevvelinde pâdişahın mizacı münharif olup **(bozulup)** etibbâ **(doktorlar)** ilâcı tesirden kaldı. Hastalığının başında Sinan paşa köşküne inip, hânende **(şarkı söyleyenler)** ve mahreman pâdişahın meclisine girdiklerinde «Falan beyit, falan nakş okunsun» demek katî nadir **(az)** vâki olmuş iken, âdet hilâfına:

Bîmârım ey ecel bû gice bekle yânım al

Beyti okunsun buyurdular.

O sırada Mısır'dan iki kadırga gelip kasr-ı hümâyun **(pâdişah köşkü)** karşısında mutat üzere toplar atıp şenlik ettikte meclis-i pâdişahı yakınında olan camlar, oturdukları mak'ad **(oturacak yer)** üzerine rîze rîze **(parça, parça)** döküldü. İkinci defa şenlik ettikte diğer camlar dahi döküldü.

«Bu kâfir yıkılur mu yoksa?»

Deyu buyurdular. Bu kadar donanma şenliklerinde muazzam kalyonlar topundan âlem zelzeleye varırken bir cama hatar **(tehlike)** isabet etmeyip, şimdi kadırga topundan rizan olmadığı **(dökülmeyi)** âsâr-ı tatayyüre **(uğursuzluğa)** haml ile müteessir olup:

«Bu köşke âhır (son) gelişimizdir ancak...»

Deyu dîdeleri gryan ve lihyelerine eşk-i revan seylâna başladı **(ağladılar ve sakallarına sel gibi gözyaşları döküldü.)**

O ayın beşinci pazartesi gecesi taht-ı cihanı **(dünya tahtını)** terkedip tahta-i teneşşürde **(teneşir tahtasında)** karar ve tabut ile âlem-i lâhuta **(Tanrı âlemi)** güzar ettiler **(geçtiler).**

Bir iki hafta vezirler ve kazaskerler arza girip, işler görülmeden kalmıştı. Bab-üs-saade ağası vezirlerden kimseyi agâh etmeyip, bostancıbaşı Ferhad ağayı su götürmek bahanesiyle davet ve bu sırrı ona açıp **(yâni pâdişahın öldüğünü)**, Manisa'da mirliva olan büyük şehzâde Sultan Mehmed Han cenabına, serîr-i Hilâfete **(hilâfet tahtına)** cülûs için davetname gönderdi ve sür'atle gelmesini tenbih etti. Vardıkta **(Ferhad ağa)**, Mısır eyâletini ihsan etmiş'erdi. Lâkin kendi isteğiyle mansıbı, kayd-ı hayat ile **(ölünceye kadar)** mütasarrıf olmak ferman buyuruldu.

İki gün sonra vezirlerden İbrahim paşa agâh olup **(pâdişahın vefatını öğrenip)**, Sofi-Osman ağa nam ağasını mektup ile bostancı-başı ardınca gönderdi. Daha sonra sadaret kaymakamı Ferhad paşa işitip, hakikati öğrenmek için son divanda iki hüccet ve telhis (1) gönderip, geri geldikte, yazılan hat **(yazı)**, pâdişah yazısının taklidi olmakla hakikati anlayıp ol gün arzetmeden birkaç sancak tevcih etti ve tâziye ve tehniyename ile **(başsağlığı ve kutlama ile)** bir ağasını gönderdi.

Ertesi gün zindandan birkaç öldürülmesi esasen lâzım olanlardan çıkarıp halkı korkutmak için katil ve lâşelerini ilân etti. Ve kol gezip zapt-ı rapta meşgul oldu.

O ayın on altısında salâ vaktinde yeni pâdişah Mudanya iskelesinden kadırgaya binip, gelip Sinan paşa kasrına **(köşküne)** inip, harem-i hümayuna girdiler. Valide-i mükerreme ile görşüp, siyah şemle **(sarık)** ile matem elbiselerine girdiler.

Cuma günü olmakla, camiden çıkacak zamana dek bîat işi tamam oldu. Pâdişahın nâşı saray avlusuna çıkarılıp, hoca Sâdeddin efendi :

«Son hizmetimdir, pâdişahın cenaze namazını kıldırayım.»

Deyu izn iltimas ettikte, Ferhad paşa, yeni pâdişaha arzedip, pâdişahın izni çıktı. Fakat Sadeddin efendi çıkıncaya kadar, müftü Bostan-zâde efendi imamlığa başlayıp, tek-

(1) Sadrâzamlar tarafından pâdişâha yazılacak şeylerin özetlenmesi.

bir etmiş olmakla, Hoca Sadeddin efendi de çaresiz imama uydu. Fakat namaz tamam olduktan sonra Hoca efendi dilgir olup **(gücenip)**:

«Oğlunun velisi bana izin vermişti, namazın iadesi lâzımdır» dedikte Müftü efendi cevap verip:

«Pâdişah-ı cihanın bizzat iktidâ etmeleri **(imama uymaları)** izindir, namaz tamam oldu, iade lâzım değildir» deyu menettikte, hoca efendi arzusu yerine getirilmediğine müteessir olup müftü efendi ile aralarında düşmanlık hâsıl olup «El'buğzu yetevâresü = Buğz, tevârüs eder» fehvâsınca **(kavramınca)** mevrus oldu. (S.B.)

Cenaze namazının edâsından sonra pâdişah hazretleri doğru harem tarafına gidip vüzera **(vezirler)** ve erkân-ı devlet **(devlet ileri gelenleri)** cenaze ile Ayasofya civarında hazırladıkları mezara gelip defnettiler. Pâdişah-ı cihanın biraderleri olan on dokuz nefer günahsız şehzâde, kement ile boğularak şehitler arasına katıldılar. Ve pederlerinin yoluna gidip ertesi sabah hepsinin, müftü efendi namazını kılıp mekânı cennet olan pederleri ayağı ucuna gömüldüler. Rahmetullahi aleyhim ecmaîn. **(Allah cümlesine rahmet eyleye.)**

Sultan Murad zamanının
beyanı ve onun bazı
mehâmid (iyi huylar), mekârim
beğenilen huylar) ve ihsanları:

Merhum Sultan Murad Hanın sinn-i şerifleri **(yaşları)** elli sene ve saltanat müddetleri yirmi sene içindedir. Yüz iki adet erkek çocuğu olmuştur. Şehit olan şehzâdelerin büyük olanları dört adet idi ki, Nev'î efendi onların talim ve terbiyelerine memur idi. İsimleri «Sultan Mustafa, Sultan Bayezid, Sultan Osman, Sultan Abdullah» tır. Diğerleri daha annelerinin kucağında idiler.

Şehzâde Mustafa güzel endamlı idi, ve güzel konuşur idi. Pederlerinin vefatında, kendi hayatından ümidini kesip şu beyti söylemiştir:

Nâsiyemde kâtib-i kudret ne yazdı bilmedim
Ah kim bu gülşen-i âlemde bir gez gülmedim

Merhum pâdişah yüksek himmetli, şeyhleri salih kimseleri (S.B.) fuddalâ (S.B.) ve ulemâyı seven, hoş tabiatli, akıllı anlayışlı, âdil ve kerim (S.B.) olup, taht-ı saadetlerinde bulundukları müddetçe himmet ve şevketi yakın uzak memleketlere erişip, keskin kılıç ve şecaatleri muzaffer, ve din ve devlet düşmanları yok edilmiş ve kahredilmişti.

Bilginler ve şairlerden, ilim ve şiir eserlerini arzedenlere şâhâne lûtufları esirgenmeyip hükümdârâne bahşişler verirlerdi. Zühd ve salâh semtine sâ ik olup, tasavvuf vâdisinde Fütûhât-ı Sıyam adlı bir kitap yazmışlardır. Mahlasları **(İkinci isim)** «Murâdı» olup, Arapça, Farsça ve Türkçe şirleri vardır. Tarikat erbabı şeyhler ve tarikat yoluna girmiş kimselerle mektuplaşmağa ve konuşmağa ragıp **(istekli)** olup kâh rüyalarını tâbir ettirirler, kâh eş'âr-ı dürerbarlarını **(inciler saçan şiirlerini)** şerh ve tahrir ettirip (S.B.) bâtın (S.B.) ashabını zâhir erbabına tercih ve hakikat ehline kalben daha bağlı olduklarını açıkça gösterirlerdi.

Manisa'da şehzâde iken iki minareli bir cami-i şerif ve yanında bir medrese bina ve yeniden imaret ve han ve tabhâne **(kış odası veya hastahane) dahi** yaptırdılar. Ve Mekkei Mükerreme hareminin tavanını rûham **(mermer)** sütunlarla kârgir ve Mîzab ür Rahme ve Hatîm'i tamir ettirdiler. Surreye (1) nice filori dahi eklediler. Beşiktaşta gömülü olan Yahya efendinin kabri üzerine de bir yüksek kubbe yaptırdılar.

Vüzerâ-yi asr-ı sultan Murad Han
(Sultan Murad Han asrı vezirleri):

Vezir Mehmed paşa: Sultan Süleyman Han zamanından beru sadrâzam olup divanda bir delinin hançer darbesiyle şehit olan kudretli bir vezirdir (2).

Ahmed paşa: Anın yerine vezir-i âzam olup dört aydan sonra vefat etmiştir.

---

(1) Hükümdarlar tarafından her sene Mekke ve Medine'ye gönderilen para ve eşya.

(2) Sokollu Mehmed paşa.

Lala-Mustafa paşa: Kıbrıs ve Şirvan memleketlerinin fatihidir. İstanbul'da sadaret kaymakamı iken vefat etmiştir.

Koca-Sinan paşa: Yanık kalesi fatihi, umur-dîde (umur görmüş) ve Kâr-azmude (tecrübeli) vezirdir ve serdar-ı azâm dahi olmuştur. (1).

Zal-Mehmed paşa: Hazreti Eyup türbesi civarında bulunan Zal-Paşa adlı câmi-i şerifin sahibidir. Vezir iken vefat etmiştir.

Vezir Siyavuş Paşa: Bir defa kaymakam, üç defa sadrâzam olup, mütekait (emekli) iken vefat etmiştir.

Osman paşa: Özdemir paşa oğlu dedikleri, zamanının rüstemi ve tek kahramanıdır. Sadrâzam iken Acem seferine serdar olup Tebriz'i fethettikten sonra hastalanarak vefat etmiştir. (Sene 993 — 1585).

Mesih paşa: Osman paşanın yerine sadrâzam olup, sonra emekli iken öldü. (Sene 997 — 1588).

Ferhad paşa: İki defa Şarka serdar olup bâdehu (Sonra) sulha sebep olmakla sadrâzam olup, azledildikten sonra vefat etmiştir. Sadaret kaymakamlığı da vardır.

İbrahim paşa: Pâdişahın damadı idi.

Vezir cerrah-Mehmed paşa: Tanınmış bir devlet adamıdır.

Ciğale-zâde Sinan paşa: Vezirlikle beraber kaptan idi.

Boyalı-Mehmed paşa: Halep beylerbeyliğinden emekli iken vefat eden pîr Ahmed oğludur. Divan kâtiplerindendir. Vezirlere tezkerecilik yaptı, bu yoldan Reis-ül-küttap (Hariciye nâzırı) olduktan sonra Celâl-zâde yerinde nişancı, sonra Halep valisi, sonra vezirlik ile iki defa kubbe-nişin (2) olmuş bir kâmil ve akıllı vezirdir. İstanbul'da cami, medrese ve hankah (tekke) yaptırmıştır. İstanbul'da âlilen (hasta, sakat olarak) vefat etmiştir. (1001 senesi Ramazan ayı — 1592).

---

(1) Mağrur, kibirli, lâf dinlemez bir kimse idi. Avusturya harplerinde kibir ve inadı yüzünden devletin zararlarına sebep olmuştur.

(2) Kubbe altı veziri demek, Vekiller Heyetine dahil olan vezirler demektir. İlk zamanlarda bunların sayısı 4, sonra beş altı ve daha ziyade olmuştur.

Halil Paşa: Pâdişahın damadı idi.
Hızır paşa: Mısır'a vali olmuştu.

Cafer paşa: Koca-Mehmed paşanın damadı bir ihtiyar vezir olmakla merhum olmuştur. **(ölmüştür)** sene 995 (1586)

Hasan paşa: Tavâşidir **(Hadım Ağası)** fakat cesur ve emsalinden üstündür. Şirvan eyâletinden gelip vezir-i âzam oldu.

Vezir Ali paşa: Mehmed paşa sultanını alıp, vezir iken vefat etti.

Mehmed paşa: Vezirlikle birlikte Rumeli eyâletine mütasarrıf oldu. Öldürülmüştür.

Vezir Yusuf paşa: Ağalıktan çıkmadır. Frenk asıllıdır. Kırk çeşme yakınında, kendi sarayında hizmetkârları elinde şehit olmuştur.

Vezir Şemsi paşa: Müsahiptir (1) ve İsfendiyar oğullarındandır 989 (1581) vefat etmiştir.

Vezir Hasan paşa: Mehmed paşa-zâdelik ile tanınmış, çok vakit vezirlikle birlikte Rumeli mîr mîrânı olurdu.

Mehmed paşa: Sinan paşanın oğludur. Hasan paşaya yakın ve birbiriyle münakaşa ederlerdi.

Sultan Murad devri ulemâsı (Bilginleri):

Hâmid efendi: Cülûs sırasında müftü **(Şeyhülislâm)** bulunup 3 sene geçince vefat etmiştir.

Hoca Sadeddin efendi: Hasan Can oğludur. Pâdişahın Manisa'da iken hocası idi. Cülûstan sonra yine pâdişah hocası olup, ulemâya ait işlerden başka memleket ve saltanat işlerine de karışır koca hoca efendi hazretleridir.

Kadı-zâde efendi: Hedâye ve miftâha şerh yazan devrin tanınmış müftüsüdür.

Malûl-zâde efendi: Rumeli kazaskerliğinden Kadı-zâde

(1) Pâdişahların hususî işlerinde bulunan kimseler... Pâdişahların hususî meclislerinde bulunup zekâlariyle nüktedanlıklariyle meclise neşe veren kimseler.

yerine müftü olup Hasan Can-zâde Hoca efendiye müdara etmemekle **(boyun eğmemekle)**, anlar dahi bazı galat **(yanlış)** fetvalarını toplayıp huzur-u hümâyuna arzedip azlettirdiler ve yalnız nakib-ül-eşraflık (1) ile kalıp vefat etti (sene 992 — 1584).

Çivi-zâde efendi: Fetvaları, ulemâ arasında muteber idi. Malûl-zâde yerine müftü olup ref'i mezalime **(zulmü kaldırmağa)** çalışırdı. 995 (1586) te vefat etti.

Şeyhi efendi: Çivi-zâde yerine müftü olup ma'hud vek'ada azledildi.

Bostan-zâde efendi: Maruftur **(tanınmıştır)**.

Zekeriya efendi: Asrın en büyük bilgini, Hedâye ve miftâha şerh yazan ve muhaşşi **(haşiyeci)** olan devletlûdur. Pâdişahın elini öpmek için saraya vardıkta ol anda fevt oldular (sene 1001 — 1592).

Abdurrahman efendi: Sultan Süleyman ve Sultan Selim asırlarında olan kazaskerliklerinden başka Sultan Murad devrinde bir seneye yakın kazasker olup vefat etmişlerdir (Rebiülevvel, sene 983 (1575).

Nazır-zâde efendi: İstanbul kadısı iken füc'eten fevt oldu. Sene 983 (1575).

Ahî-zâde efendi: Yüz elli akçe ile Anadolu sadrından emekli iken fevtolmuştur. Sene (989 — 1581).

Hasan Beyefendi: Anadolu sadrından emekli iken vefat eyledi. (989 — 1581)

Buhârî-zâde efendi: Trablusşam kazasından azledilerek fevt oldu. Sene (986 — 1578).

Muhaşşi Sinan efendi: Anadolu kazaskerliğinden iki yüz akçe ile mütekait iken fevtoldu. Sene (976 — 1578).

Nişancı-zâde efendi: Medine'den azledilerek vefat etti.

Hemşire-zâde efendi: Sultan Selim müderrisi ken fevt oldu. Sene (989 — 1581).

Sinan-zâde efendi: (987 — 1579) de vefat etti.

---

(1) Peygamber sülâlesinden olanların işlerini görmek üzere hükûmetçe tâyin olunan memur.

Kâmi Ahmed efendi: Edirne'den mütekaiden fevt süd (vefat etti) sene (987 — 1579).

Muallim-zâde Mahmud efendi: Sahn medresesinden (S.B.) nişancı olup, sonra azledilerek vefat etti. Sene (987—1579).

Bana efendi: Rüstem paşa hocası olmakla mevlevilik tarikatine sülûk edip vefat etti.

Sarı Gürz-zâde efendi: Haleb-üş-şehbâ kadısı iken vefat etti (987 — 1579).

Abdülvâsi efendi: Ebussuud oğludur.

Azmi efendi: Şehzâde hocası iken fevt oldu (999 (1590).

Hızır bey Çelebi: Bursa'da Manastır medresesinde fevt oldu.

Hüsrev-zâde Mustafa efendi: Dürer, gurer sahibi Molla Hüsrev'in reşit torunlarındandır. (998 (1589) de Trablus kadısı iken rahatsızlandı. Gelirken Akşehir'de vefat etti (1000).

Marifetli bir adam idi. Galatâd-ı avâmı **(halk arasındaki yanlış kelimeleri)** toplayıp, Kutb-u Mekkî târihini tercüme ettiler. Türkçe nazik şiirleri vardır.

Van Kulu Mehmed efendi: Arif, bilgili, kâmil kimse idi. Ulemâ mesleğinde sahn medresesinden (1) Manisa fetvası verilip, sonra mevleviyet ile Selânik, sonra Kütahya mollası oldu. Oradan Medine-i Münevvere mevleviyetinden seksen akçe ile emekli olarak Medine'de fevt oldu (1000 — 1591). Fakîh **(fıkıh âlimi)**, metin ve lûgat mütehassısı idi. **(Dürer haşiyesi)** ve **(Tercih-i beyyinat)** ve siyasiyata ait risaleleri vardır.

Sahah cevherîyi tercüme edip Sultan Mehmed Han camiine koydu. «Kimyay-ı saadet» i dahi tercüme etti.

Abdülkadir efendi: Emir Kisüdar-zâde diye meşhurdur. Evvelâ Kütahya mollası oldu, sonra Trablus kazası verildikte razı olmayıp büyüklere dil uzattığı için nefyolundu **(sürüldü)**. Fevkalâde hiddetli di. Zeyl-i şakaayıkta yazmıştır ki sözleri dürüst değildir. Yenişehir kazasından azledildi ve fevtoldu. Sene (1000 — 1591).

Mevlânâ Mehmed Aydinî: Akhisardan'dır. Mısır diyarında nice zaman kadı, sonra Medine-i Münevvere'de Şeyh-ül-

(1) Fâtih medresesi. Yüksek öğrenim veren medrese.

Harem oldu. Fâdıl ve mâhir bir kimse idi. Üç lisanda şiirleri vardır. Harirî makamatına kısa bir şerhi vardır. Şeyh ül-Harem iken fevtolup Baki'de defnedilmiştir. (1000—1591).

Şem'î efendi: Kâmil bir insandı. Halkın çocukları ve büyüklerin huddâmını **(hademelerini)** okutmakla geçinirdi. Derviş soylu bir kimesne idi. Mesnevîyi, hafız divanını, Gülistan'ı ve Bostan'ı Türkçe şerhetmiştir. (1000 — 1591) senesinde fevtoldu.

Sûdî efendi: Bosnalıdır. Marifet sahibi mert bir adamdır. İlmiye mesleğine girerek bir miktar emekli vazifesiyle kanaat edip, İbrahim paşa sarayında gılman-ı Has (S.B.) talimine meşgul iken vefat eyledi. Sene (1000 — 1591) Mesneviye, hafız divanına şerhleri ve kâfiye, şâfiye ve Gülistan'a tercüme ve şerhi vardır.

Abdürrahim Çelebi: Kınalı-zâde Ali efendinin küçük kardeşidir. Siroz kadısı olup 1000 senesinde vefat etti.

Molla Abdülkerim İmâm-ı Sultanî: Manisalıdır. İlmiye mesleğine girip Manisa'da müderris iken Selim han oğlu Sultan Murad, ol diyara vardıkta imamları vefat edip yeri bunlara olmuştu. Sultan Murad tahta cülûs edince yüksek mertebelere ulaştı, akranı arasında mümtaz oldu. Sonra kazaskerlik tekaüdü ile serfiraz **(benzerlerinden üstün)** oldu.

Bir takım garip halleriyle meşhurdur. Bunlardan biri, Yehud taifesi nârenci destar **(sarık)** ile mollayanî amameler sarınıp sabah akşam karanlıklarda farkedilmezlerdi. Bunları yasak ettirip kırmızı ve mor çuha takke giymek ile tanınmalarını temin etmiştir. Kasımpaşada Müslüman mahallelerine yakın yahudi mezarlarını kaldırıp, bir gece içinde bir mescit yapmıştır. Nihayet derdimend **(zavallı)** maymunlara acayip oyun oynatıp, yahudi vasıtasıdır deyû nice günahsız hayvanı katlettirmiştir. (1002 — 1593) senesinde öldü.

Sultan Murad devri şeyhleri:

Şeyh Mehmed Çelebi: Sultan Mehmed camiinde vaiz idi. Sadr-ı şeriadan ders okuturdu.

Şeyh Mehmed efendi: Hamîdîdir. Ayasofya vâizi idi. Geveze ve gözü pek bir adamdı.

Şeyh Emir efendi: Süleymaniyede vâız idi.

Şeyh Hızır efendi: Yayabaşı-zâdedir. Dindar ve hoş lehçeli bir vâız idi.

Şeyh Tatar İbrahim efendi: Hadis âlimi idi. Sultan Mehmed camiinde ezberden tefsir naklederdi.

Şeyh Şaban efendi: Nakşibendidir. Emir Buhârî zâviyesinde **(küçük tekke)** irşat **(uyarma)** ile meşguldü. Pâdişah hazretleri ziyaretine varırdı.

Şeyh Kurd efendi: Ehl-i hâl ve rüya tâbirinde kemal sahibi mürşid-i aziz idi.

Şeyh Hasan efendi: Koca Mustafapaşa camiinde seccade nişin **(seccadede oturan)** tanınmış azizdir. (S.B.).

Şeyh Mahmud efendi Üsküdarî: Baba efendi vefat ettikte Rumeli kazaskeri bulunan Sun'ullah efendi târifiyle Ferhad paşa, Sultan Mehmed camiine vâız yaptı. Tatlı dilli bir şeyh, faziletli ve işbilir olmakla devlet büyüklerinin kalbini kazandı. Sonra Hoca efendi adamlariyle ülfet ettikte **(kaynaşma, görüşme)** Sun'ullah efendi terbiye ettiğine pişman olup müftiliği zamanında iltifat etmedi. Hoca-zâdelerin rağbeti artıp Ciğale-zâde ve bazı vezirler perşembe ve cuma günlerinde va'z meclisine devam edip, gittikçe halk müracaatlerini arttırıp, giderek bir mertebeye vardı ki, pâdişah-ı cihan **(cihan pâdişahı)** bile kutb-u zaman **(zamanın ermişlerinin başı)** olduğuna itikat etti.

Sonra Rüstem paşa kerimesi Ayşe hanım müşarüileyhe **(ona)** cami ve hankah **(tekke)** yaptırıp, Sultan Mehmed camiindeki va'zından vaz geçti. Şeyh Ebül-Vefâ gibi, camiinde hatiplik ve imamlık işlerini kendi yapıp irşatla meşgul olup kerâmet şöhreti dünyayı tuttu. Bir çok şehirlere halifelerini gönderip tarikati zamanımıza kadar devam etmiştir.

Sultan Murad merhumun Has mürşidi ve mütehassıs terbiyecisi pîr şeyh Şuca' efendidir, bu şeyh, Sultan Murad Manisa'da iken gördüğü bir rüyayı tâbir etmiş ve tâbiri ayniyle çıkmış, sonra nefesinin tesiri ile halk arasında meşhur olmuştur. Sultan Murad pâdişah olup İstanbul'a gelirken bu şeyh Şüca'ı da beraberinde götürüp kendisine muhteşem sa-

raylar verdi. Pâdişahın yakınlarından oldu «Pâdişah şeyhi» adiyle meşhur oldu. Onun kapısına kapılananlar yüksek mevkiiere nâil olurlardı. Evi, divan erkânının başlıca müracaat yeri olmuştu. O kadar ki ona müracaat eden büyüklerin kalabalığından yanına varmak için kolaylık kapıları kapanmıştı.

İstanbul'da bir memuriyete tâyin olunan veya memuriyetinden azlolunan elbette ol azizi ziyaret eder, elini öperek ona intisap etmekle şeref duyduğunu söylerdi. (998 — (1589) de vefat etti.

———o———

Tafsîl-i Havâdis-i Asr-ı Sultan Mehmed Han(1)

(Sultan Mehmed Han asrı vekayiinin tafsili)

Cülûs-u hümâyunun **(pâdişahın tahta çıkışının)** üçüncü günü bütün devlet erkânı matem elbiselerini çıkarıp destbûs-i hümâyunla müşerref olup **(pâdişahın elini öpmekle şereflenip)** terakkiler verildi (2). Yalnız yeniçeri taifesine «altı kere yüz bin ve altmış bin altın» verildi.

Müjde ile Manisa'ya varan Bostancı başı Ferhad ağaya (3), hizmeti karşılığında para ve diğer yirmi filorilik kadar in'am **(nimet verme)** olup, kendi ricasına göre tekrar bostancı başılıkta bırakıldı.

Sancaktan bile **(Manisa'dan beraber)** gelen Lala Mehmed paşaya, dâyeleri **(pâdişahın** dadısının) zevci olmağın **(olmakla)** vezirlik verdiler. Yine sancaktan **(Manisa'dan)** gelen kulları defter olunup kanun üzere dirlikleri verildi. Ağaların kimi mirahor, kimi kapıcı-başı, ve kimine bölük ağalığı verildi.

Hocaları molla Nevâli, cülûstan evvel vefat etmekle Sadeddin efendi kemâkân **(eskiden olduğu gibi)** Sultan hocası oldular.

O ayın yirmi üçüncü cuma gecesi Çavuş-başı ağa gönde-

---

(1) Üçüncü Sultan Mehmed (16 Cemaziyelevvel (1003) ve (27 ocak 1595) târihinde pâdişâh olmuştur. Üçüncü Murad'ın oğludur.

(2) Kanunen verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılır.

(3) Ferhad ağa, Manisa'da bulunan şehzâde Mehmed'e, pâdişâhlığını bildiren tezkereyi götürmüştü.

raylar verdi. Pâdişahın yakınlarından oldu «Pâdişah şeyhi» adiyle meşhur oldu. Onun kapısına kapılananlar yüksek mevkilere nâil olurlardı. Evi, divan erkânının başlıca müracaat yeri olmuştu. O kadar ki ona müracaat eden büyüklerin kalabalığından yanına varmak için kolaylık kapıları kapanmıştı.

İstanbul'da bir memuriyete tâyin olunan veya memuriyetinden azlolunan elbette ol azizi ziyaret eder, elini öperek ona intisap etmekle şeref duyduğunu söylerdi. (998 — (1589) de vefat etti.

———o———

Tafsîl-i Havâdis-i Asr-ı Sultan Mehmed Han(1)

(Sultan Mehmed Han asrı vekayiinin tafsili)

Cülûs-u hümâyunun **(pâdişahın tahta çıkışının)** üçüncü günü bütün devlet erkânı matem elbiselerini çıkarıp destbûs-i hümâyunla müşerref olup **(pâdişahın elini öpmekle şereflenip)** terakkiler verildi (2). Yalnız yeniçeri taifesine «altı kere yüz bin ve altmış bin altın» verildi.

Müjde ile Manisa'ya varan Bostancı başı Ferhad ağaya (3), hizmeti karşılığında para ve diğer yirmi filorilik kadar in'am **(nimet verme)** olup, kendi ricasına göre tekrar bostancı başılıkta bırakıldı.

Sancaktan bile **(Manisa'dan beraber)** gelen Lala Mehmed paşaya, dâyeleri **(pâdişahın** dadısının) zevci olmağın **(olmakla)** vezirlik verdiler. Yine sancaktan **(Manisa'dan)** gelen kulları defter olunup kanun üzere dirlikleri verildi. Ağaların kimi mirahor, kimi kapıcı-başı, ve kimine bölük ağalığı verildi.

Hocaları molla Nevâli, cülûstan evvel vefat etmekle Sadeddin efendi kemâkân **(eskiden olduğu gibi)** Sultan hocası oldular.

O ayın yirmi üçüncü cuma gecesi Çavuş-başı ağa gönde-

---

(1) Üçüncü Sultan Mehmed (16 Cemaziyelevvel (1003) ve (27 ocak 1595) târihinde pâdişâh olmuştur. Üçüncü Murad'ın oğludur.

(2) Kanunen verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılır.

(3) Ferhad ağa, Manisa'da bulunan şehzâde Mehmed'e, pâdişâhlığını bildiren tezkereyi götürmüştü.

rilip, pederleri zamanında Diyarbakır'dan ma'zûlen (azledilerek) geldikte Yedikulede hapsolunan divâne İbrahim paşa zalim ve seffak (kan dökücü) ve Bî-bâk (korkusuz) olduğuyçün katlolundu.

Ertesi gün, merhum pâdişah (ölen sultan Murad) zamanından kalan ağalar, cüceler, dilsizler —ki fürce (fırsat) bulup işlere karışırlardı— taşra çıkarılıp çoğuna Mısır'da bir miktar ulûfe tâyin buyuruldu.

Cemâziyelâhırede büyük çıkma (1) ferman olunup, ıç oğlanları kanun üzere harem-i hümâyundan ocaklara çıktılar.

Tevcîh-i vezâret-i uzmâ be-Ferhad paşa (Vezâret-i uzmâ'nın Ferhad paşaya verilmesi):

Sadrâzam olan Sinan paşa, Sultan Mehmed zamanında, düşmanı olan Ferhad paşadan intikam almayı düşünürken, ümidinin hilâfına, der-i devlette (S.B.) Ferhad paşa kaymakam bulunmakla, Cenâb-ı pâdişahiye tekarrüb hâsıl edip (yaklaşıp), Cemâziyelâhırenin altıncı günü —ki perşembe idi— vezâret-i uzmâ (sadrâzamlık) kendusune ihsan olunup yeni mühür verildi. Eski mührü almak için de Sinan paşaya adam gönderildi. O dahi (Sinan paşa) Belgrad kışlasından can atıp gelürken yolda Hâtem-i vekâlete (sadrâzamlık mührü) varan âdem rast gelip mührü aldı ve kendûsu Maalkaraya ferman olundu (sürüldü).

Belgrad'da, vezirlerden Saturcu-Mehmed paşa kaymakam, defterdar Hacı-İbrahim paşa Hazine Nazırı ve Defterhane olmuştu. Defterleri mühürleyip kaleye kodular.

Fesâd-ı Eflâk ve Boğdan ve hücum-u îşan ber İbrâil ve Akkerman.

---

(1) Bir pâdişâhın tahta çıkışı münasebetiyle saraydaki koğuşlar arasında yapılan nakiller hakkında kullanılan tâbirdir.

(Eflâk ve Boğdan küffârının fesadı ve İbrâil ile Akkerman'a hücumları):

Evvelce Boğdan voyvodası Bender üzerine varıp mîr-i Bender **(Bender emiri)** Ahmed bey gazileriyle müttefikan karşı koyarak cenk edip, tekrar Kili ve Akkerman üzerine gelip Akkerman'ı muhasara eyledi. Vilâyet halkı evvelce Gazi-Giray handan yardım istemeleriyle, Adil-Giray bir miktar asker ile irişüp hücum ettiklerinde kararı firâra **(kaçmağa)** tebdil edip mel'unların kimi maktul ve kimi firâr ve nicesi dahi esir oldu.

Eflâk voyvodası Mihal mel'un, habis **(fesatçı, kötü)**, seraskerini İbrail'e gönderip ansızın bastıklarında, halk kaleye girip küffar, varoşu tâlân ve ihrak etti **(yaktı)** ve tabur kurup muhasaraya başladılar.

Tekrar üç dört bin tâtâr-ı sabâ-reftar **(rüzgâr gibi süratli yürüyüşlü Tâtâr)** askeri buz üzerinden Tuna'yı geçip imdat etmekle taburları bozulup binden ziyade kâfir kırıldı. Tekrar mel'unlar Macar ve Eflâk ve Erdel eşkiyasından yirmi bin kadar asker toplayıp toplar ile gelip İbrâil'i muhasara niyeti ile hücum ettiklerinde kale halkı karşı çıkıp bir miktar cenk **(harp)** ettiler. Lâkin küffar bisyar **(çok)** ve mukavemet müşkül ve düşvar **(güç)** olmakla, kaleye girip cenge başladılar. Tuna nehrinin buzu çözülüp, yardım güç olduğundan mel'un küffar metrise **(sipere)** girip kaleyi dövmeğe başladı. Ve lâğımlar yürütüp azîm cenk itmeleriyle halk me'yus olup vire ile çıkmağı konuştular.

Kara-çavuş Mehmed bey ve Mustafa çavuş araya girip Macar beylerine dinlerince yemin verip kimesneye zarar olmayacağına kefil olmakla gemiler ile cümlesi öte yakaya geçürülmek üzere kavl **(söz)** olundu. Sonra ümmet-i Muhammed'i geçürürken bin yük kadar mallarını alıkoyup halkı feryat ve figan ederek sürüp çıkardılar. Ve küffar kuşatup ehl-i islâmdan güzidelerini **(seçilmişlerini)** esir eylediler. Ve kimini soyup, kimini öldürmeğe başladılar. Kara çavuş bu hali gördükte «Bire kezzablar! **(yalancılar!)** kani akdiniz? bir millette bu olur mu?»

Dedikte Macar beyleri kılıç ile küffarı menedip bir kaçını öldürdüler. Ve halkı Tuna'dan geçürüp gönderdiler.

Mihal mel'un evvelce zikrolunduğu üzere Maraş beylerbeyisi Mustafa paşayı şehit etmekle tuğyânı mezid olup (isyanı artıp) her tarafa karışıklığı ulaştırdıkta askerinden dört bin kadar küffar Silistre tarafına yağmaya gidip Silistre mîrilivâsı Mustafa paşa agâh bulunmağın (haberi olmakla), çok asker toplayıp ol mel'unların yolunu kapayıp, dört bin kâfirden yüzü kurtulmayıp kılıçtan geçürdü. Ve tamam intikam hâsıl oldu.

Serdârî-i Ferhad paşa be cânib-i Eflâk ve Boğdan:

(Ferhad paşanın Eflâk ve Boğdan üzerine serdârlığı): (1)

Evvelce yerköyü tahrip olundukta der-i devlete (devlet kapısına) feryatnâmeler gelip Mihal mel'un komşusu olan kâfir hükümdarlarından yardım isteyip yüz bine yakın asker ile, umumiyetle Tuna ve Karadeniz sahilinde olan varoşları tahrip ve yağma ve halka zarar verdiği haberleri pâdişahın kulağına ulaştıkta vezir-i âzam serdâr olup evvel baharda ol cânibe (tarafa) gitmeğe memur oldu.

Gereken harp levazımı görülüp nevruz (2) dan evvel askerle gelip, yakın ümerâya emirler gönderildi. Rusçuktan Yerköyü yakasına geçmek için köprü, mühimmat, tonbazlar ve kereste hazırlanması için emr-i âli çıkarılıp lâzım olan mühimmat ve bu iş için ustalar tedarik edilmesi hususunda Silistre ve Niğbolu ve Vidin beylerine tekrar tekrar tenbihler yapıldı.

Aynı zamanda sadrâzam varıncaya değin (kadar) mümkün mertebe muhafaza olunmak için Anadolu beylerbeyisi Lala-Mehmed paşa serdâr tâyin olunup Vidin'e vardı. Sinan paşa-zâde Mehmed paşa —ki Rumeli beylerbeyisi ve Budin

(1) 17 Şaban 1003 — 27 nisan 1595).

(2) İlkbaharın başlangıcı, Celâlî takvimine göre yılbaşı.

muhafızı idi— mansıbı **(mevkii, memuriyeti)** Vidin muhafasında olan vezir Hasan paşaya verilip mühimmatın hazırlanmasına memur olup, selefi **(kendinden evvelki)** Mehmed paşa Budin'den kalkıp Belgrad'a geldi.

Gulüv vü sipah ber Ferhad paşa
(Sipahilerin Ferhad paşaya karşı ayaklanması):

Ferhad paşa sefer işlerine çalışırken, bin üç senesi şabanının on ikinci günü (22 nisan 1595) divandan çıkıp sarayına giderdi. Meğer, evvelce Gençe kalesinde üç sene kapanıp muhafız vazifesini yaptıktan sonra bölüğe mülhak **(eklenmiş)** olmak şartiyle hizmet yapıp gelen on bin kadar kul oğulları (1) mülâzemetten **(gidip gelmekten)** âciz olup, Dîvân-ı âli kapısında Ferhad paşaya selâma durup:

«Muhafaza hizmetimizi edâ ettik. Şartımız mucibince esâmilerimiz (isimlerimiz), Asitâne (İstanbul) defterine geçip ulûfelerimiz der-i devletten (devlet kapısından) çıksın. Beklemekten hâlimiz harap oldu.»

Deyu ziyade ısrar ettiklerinde, Ferhad paşa bunlara:

«Sizin vazifeniz Gence ve Tebriz hazinesinde verilemek ferman olunmuştur. Niçin emir beklemeyip fitne çıkarmağa kalkışırsız? Büyüklerine itaat etmeyenlerin kendileri kâfir ve avratları boş olduğunu bilmez misiniz?»

Diyerek üzerlerine hiddetle hücum etmiş, onlar dahi sonu fitneye varacak olan bu sözden muztarip olup sür'atle bölükleri halkı arasına girip:

«Üç sene mükemmel surette Gence kalesini düşmandan muhafaza edip, vazifelerimizi istediğimiz için bizi kâfir yaptı, böyle serdardan ne umarız!»

---

(1) Kuloğlu, yeniçeri ocağında, babaları gibi askerlik eden yeniçerilerin çocuklarına verilen isimdir.

Deyu nice fitneli sözler ile fesadı tahrik eylediler **(harekete getirdiler)**. Nihayet cümle sipahi ve silâhtar taifesinden bundan evvelki vezir Sinan paşa ve havadarları da anlar ile ağız birliği edip ertesi günü divana geldiklerinde:

«Ferhad paşanın başı kesilmeyince ulûfe almazız» demeğe başladılar ve her kim ulûfe keselerine yapışıp götürmek dilediyse taşladılar. Ağalar ol güruha pend edip **(nasihat edip)** söylediler, sudmend olmadı **(kâr etmedi)**.

Çavuş-başı ve kapıcılar-kethüdası varıp nasihat eylediler, onlar da taşa tutuldular. Anlar dahi kaçıp gidince, fitneleri arttı.

Daha sonra: «Bütün Gencelilerin ulûfelerini teslim edelim, sizin muradınız ne ise müsaade olunsun» dediler, tesir etmedi:

«Biz akçe kabul etmeziz, divan kapısından vezirleri sağ çıkarmazız. Elbette Ferhad paşanın başı!..» deyu isteklerini arzettiler ve edebi terkedip hürmette kusur etmekte ısrar ettiler.

Bu hal pâdişaha arzolundukta kazaskerleri nasihate gönderdiler ki, şâir Bakî efendi ve Ebussuud-zâde Molla efendidir, vardıklarında anları dahi eslemeyup:

«Ferhad paşanın başı!...» diye ayak bastılar. «Ol mahal Ferhad paşa dahi pây-i serîr-i âlâya **(pâdişaha)** arzedip:

«Ben bendeden (kuldan) sâdir olan söz, mahallinde Lala-Mehmed paşa vesair vezirler hazır idiler ki, büyüklere itaat etmeyenlerin dinlerine zarar mukarrerdir (kararlıdır) dedim. Bu sözde ne hatâ vardır? Bu kulunuz bu dünyadan gitmekle pâdişaha vezir eksik olmaz. Lâkin bu muratlarına müsaade olunduğu surette, giderek isyanları şiddetlenip onlara mukavemet etmek müşkül olur. O hale gelir ki devletin emirlerini yerine getirmek mümkün olmaz. Bu gailenin (sıkıntının) giderilmesinde alınacak en güzel tedbir budur ki, yeniçeri ağası huzurunuza girdikte şifahen tenbih buyurulsun ki, odalardan silâhlı fazlaca yeniçeri götürüp cebehane altında duralar, bostancı başı kulunuz da memur ola ki, tuvâna (dinç) bostancılardan vâfirini (pek çoğunu) silâhlı olarak ve Demir kapı önünde hazır eyleyeye ve cümlesi işaretinizi gözeteler. Vezirler divandan çıktığı vakit sipahiler hücuma geçerlerse, her taraftan ortaya alıp cezalarını vereler.»

Vezir-i âzamın bu telhisi (1) pâdişahın mizâcına hoş düşüp bu tedbiri kuvveden fiile çıkardılar.

Kazaskerler arzdan **(pâdişah huzurundan)** çıkıp vezirler arza girmişlerdi. Bu sırada pâdişah, bizzat Ferhad paşaya hitap edip buyurdular ki:

«Sen yalnız bunda dur. Benim tarafımdan tekrar vezirlerim varup nasihat etsinler. Eğer kârgir olmazsa (fayda vermezse) senin dediğin tedarikleri görelim.»

Hakikaten vezir-i âzam pâdişahın huzurunda kalıp, vezirler sipahi taifesine nasihate vardıklarında ol hettâk-i bî bâkler **(korkusuz yırtıcılar)** eslemeyip taş urup hücum ettiler. O sırada yeniçeri ve bostancı başı, pâdişahın işareti üzerine boşanıp varup ân-ı vâhidde **(bir anda)** sipahi taifesini dağıttılar. İki kişi bir yerde kalmayıp perişan ve fitneleri ortadan kalktı.

Ol kavgada damad-Halil paşanın başı ve Lala-Mehmed paşanın pazusu taş zahmiyle **(yaralamasiyle)** âzürde olup **(incinip)** yeniçeri ağasiyle birlikte divanhâneye geldiklerinde tafsîl-i hal arzolundu ve divan dağıldı.

Ferhad paşa binüp sarayına geldi ve dahi tefekkür edip **(düşünüp)**, tahrîk-i eşkiyâya bâis **(eşkiyayı kışkırtmaya sebep)**, kendüsünün düşmanı olan Koca-Sinan paşa ile Ciğalazâde Sinan ve havadarları olduğuna kat'î olarak inandı ve bu hususu pâdişaha arzetti.

Sinan paşa hakkında, gözüne mil çekilip Karahisara iclâ olunup **(sürülüp)** sâirlerinin dahi haklarından gelinmek için ferman-ı pâdişahi sudur edip **(çıkıp)**, ol dahi tedarike azimet ettikte **(hazırlığa başladıkta)** bazı ukalâ **(akıllılar)** mahremleri ve ağaları nasihat edip «bu kötü âdet misal olup başkalarına da sirâyet eder» deyu mil çekmekten ferâğat **(vaz geçme) rica ettiklerinde**, Sinan paşayı Malkara'ya, Ciğala-zâdeyi Karahisara iclâ **(sürgün)** ile iktifa ettirdiler. Ve «Fitneye sebeptir» deyu Siyavuş paşayı Konya'ya nefyedip, diğer suçlu zannolunan şerirlere cezaları verilip fitne tamamen defedildi.

---

(1) Sadrâzamların pâdişahlara yazdıkları yazı.

Ertesi, taraf-ı saltanattan **(pâdişah tarafından)** yeniçeri zümresine yüz bin kuruş in'am olunup ve on nefer ocak ağaları **(zabitleri)**, hil'at (S.B.) ile ikram olundu.

Teveccüh-i Ferhad Paşa be cânib-i Eflâk

(Ferhad paşanın Eflâk tarafına gidiş):

1000 senesi Şabanının 17 nci günü vezir-i âzam Ferhad paşa, Eflâk seferi çin, alay ile Dâr-üs-saltana'dan **(İstanbul-dan)** çıkıp Davud paşaya kondu. İkinci vezir olan İbrâhim paşa, kaymakam tâyin edildi. Yeniçeri ağası Yemişçi-Hüseyin paşa Âsitâne **(İstanbul)** de kalıp, zağarcıbaşı (1) ağa, on bin yeniçeri neferleri ile sefer-i hümâyuna tâyin olundu. On kıta kadırga ile toplar vesaire mühimmat Tuna ile Rusçuk'a gönderildi. Lâkin, damad İbrahim paşa —ki kaymakam idi ve vâkıâ görünüşte mühimmatı tamamlamakla meşgul görünürdü— fakat Ferhad paşaya gizliden düşmanlığı olduğundan mühimmat ve levazımı lüzumu kadar göndermezdi.

Ferhad paşa yolda giderken pâdişaha istigaasenâmeler **(yardım isteme)** gönderip «Bükreş önünde düşman müheyyâ **(hazır)** olup serhaddimiz olan Rusçuğa yakin olduk, henüz yanımızdaki asker kalil **(az)**, bulunanlar da âlil **(sakat)** tır. Düşmanın hakkından gelmeğe fazla asker lâzımdır,» deyu nice kere bildirmişti. İbrahim paşa ise:

«Pâdişahım! Askerin kalbi Ferhad paşadan tamamen nefret üzeredir. Anın önünde adüvye sine germezler (düşmana göğüs germezler). Zamanında istenildiği kadar iş görmezler. Cümle askeri kılıçtan geçirse dahi kenduye itibar ve âlemi altında durmağı arzu etmezler.»

Deyu arz ettiği gibi, bu yalan sözlerine müfti Bostan-zâdeyi de iştirâk ettirdi. Daha sonra kazasker Bâkî efendiyi,

---

(1) Yeniçeri ocağının altmış dördüncü ortasının (bölüğünün) kumandanına verilen isimdir.

vezirlerden Cerrah-Mehmed paşayı, Hasan paşayı, Ciğale-zâdeyi de kendisine uydurdu. Ve, bu sözlerinden garazı hissolunmasun için:

«Bana serdarlık gerekmez, sadâret için garazım yoktur, muradım din ve devletin muzaffer olması, ve pâdişahıma yakışır hizmet edebilmektir.»

Deyup Koca-Sinan paşayı, Ferhad paşa üzerine tercih ederdi. Bu arada Sinan paşanın birkaç bin altını da sözü dinlenenleri râzı etmekle, onlar da İbrahim paşanın sözlerini teyid eylediklerinden **(kuvvetlendirdiklerinden)**, pâdişah da Ferhad paşanın azline meyletti.

Ahvâl-i Ferhad paşa:

Ferhad paşa ise Şabanın yirmi birinde Davudpaşadan kalkıp Çorlu'ya vardıkta tüfenk-endaz kul-karındaşı yazılmak ferman edip Hüseyin nâm bir sipahiye ağalığını verdi. Ve her menzilde tahrir olunup **(yazılıp)** ikindi vakitlerinde otak önünde selâmlarlardı.

Arbede-i topçiyan ve ihvânan-ı kul der Edirne:

(Edirne'de kul tâifesinin ve topçuların patırtısı):

Ramazan-ı şerifte Edirne'de on gün oturak ferman olunup bu esnada atik seferliden dört yüz nefer topçu gelip hâlâ ferman olan mevcuda ilhak olunup **(eklenüp)**, bunlara ortaları için başka bir çadır lâzım olmakla orduda bir büyük çadır satılırken alıp kurdular. Kul-karındaşları dahi mezbur çadıra müşteri çıkıp veresiye istediklerinde, çadırın sahibi, topçulara para ile sattıktan sonra tekrar talep **(istemek)** ve mağrurane topçular çadırına hücum eylediklerinde, topçular dahi toplanıp nasihat eylediler. Kabul etmeyip şütüma ağaz ettiklerinden **(sövmeğe başladıklarından)**, bunlar dahi kalkıp kimini döğüp, kimini mecruh edip dağıttıklarında, sahib-i devlete **(sadrâzama)** varıp şekvâ **(şikâyet)** eylediler. Yüz verilmeyip cümlesi merdud oldu. (S.B.).

Bu esnada Ramazanın beşinde Boğdan ve Eflâk vilâyetleri eyâlet kılınıp (1) Saturcu-Mehmed paşaya tevcih olunup cümle memâlik **(bütün memleketleri)** mukaataa ile (S.B.) kayıt ve defterdarlığı dahi Yenişehirli-Mehmed beye verildi. Ve on iki bin muvazzaf kul yazılmak ferman olundu.

Vusûl-i Ferhad paşa be-nehri Tuna :

(Ferhad paşanın Tuna nehrine ulaşması):

Şevval ayının sonlarında vezir-i âzam gelip Rusçuğa dâhil oldukta **(girdikte)** köprü kerestesi hazır olmuştu. Niğbolu'dan tonbazlar (S.B.) gelip zilka'denin başında köprü yapılmasına başlandı. Dil **(esir)** tutulup, kötü kişi Mihal kâfirinin cemiyeti ile Bükreş'te olduğu ve Erdel ve Macardan yetmiş bin kadar imdat geldiği haber alındı.

Zilka'denin evvelinde Rumeli beylerbeyisi Hasan paşa Eflâk ve Macardan aldığı beş yüz kadar esir, dört bin kadar baş ile alaylar gösterip gelip orduya katıldı. Vezir-i âzam sekiz direkli bir sâyebân **(gölgelik)** altında oturup köprü ahvaline bakardı. Beş altı günde köprü Rusçuk önünde nehrin ortasında bulunan adaya ulaştı. Ötesi Yerköyü kalesine varınca geniş olup ancak beş yüz kıta tonbaz gemileriyle tamam olurdu. Kale yakınında nehir biraz sığ olmakla, büyük kazık kesilmesi için sancak beyleri tâyin olundu...

Köprü bu suretle yapılmakta iken, Belgrad'da dört bölük halkı ile sâbık defterdar İbrahim paşa mevâciplerin **(aylıklarını)** verip otururlardı Vezir-i âzam Ferhad paşa dahi Mihal gailesini bertaraf ettikten sonra Belgrad'a gitmek tahmininde idi.

---

(1) Eflâk ve Buğdan), bu târihe kadar imtiyazlı birer prenslik hâlinde idare edilir ve bu iki voyvodalığa «Memleketeyn — İki memleket) denilirdi. Bu târihte bu iki prensliğin imtiyazlı vaziyetlerine nihayet verilerek vilâyet haline getirilmiş ve her birine birer vâli tâyin edilmiştir.

Ferhad paşanın azli ve Sinan Paşanın sadrâzamlığı:

Evvelce yazıldığı gibi dâmat İbrahim paşa ve diğer Sinan paşa havadarları fırsat bulup gamz ve nifak **(ara bozuculuk ve münâfıklık)** ile pâdişahı Ferhad paşadan çevirip, daha sonra azlettirdiler. Şevval ayının selhinde **(Şevvalin son günü)** (1) Sinan paşa davet edilerek vezirlik mührü kendisine gönderildi.

Sinan paşa zilka'de gurresinde **(birinci günü)** gelip vezirlik makamına oturdu ve derhal selefi **(kendinden evvelki)** Ferhad paşanın izâlesi **(ortadan kaldırılması)** tedarikine başladı.

«Eflâk voyvodası Mihal ile gizlice müttefik olup, İslâm askerini idam hususunda birlik yapmıştı» deyû isnatlarda bulunduğu gibi «küfrü irtikâp etmiştir» deyû küfrüne ve katline fetvâlar verdirip, pâdişahın mührünü alıp, vücudunu ortadan kaldırmak üzere Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağayı tâyin etti ve eline bu hususa dâir bir hatt-ı hümâyun verdi. Ayrıca cebehâne ve sefer mühimmatını (S.B.) zapt için başka bir emir gönderildi.

Birkaç gün evvel Ferhad paşaya, kendi adamlarından bazısı can atıp irişmiş ve aleyhinde dönen entrikaları bildirmişti. Bunu işitince Ferhad paşanın canı başına sıçrayıp hayattan me'yus oldu. Ancak şu kadar tedbir alabildi ki, divan edip «İstanbul'a acele gitmek lâzım geldi» deyüp yarar ve tuvâna **(yiğit)** adamlardan üç bin kadar bahadır ile binip mahfice **(gizlice)** mührü Saturcu-Mehmed paşaya verdi. Ve sefer mühimmatı ile ne kadar harp levazımatı varsa cümlesin Mehmed paşaya teslim edip, askere ait işleri, herkesin önünde tavsiye eyleyip etbâiyle **(kendine bağlı olanlar)** at boynuna düşüp, Kapıcılar kethüdasına rast gelmiyecek bir yoldan temiz bir suyun akışı gib çekilip gitti ve Âsitâne **(İstanbul)** deyû, geceyi gündüze katıp yürüdü.

Kendisinden sadrâzamlık mührünü almağa memur edil-

(1) Koca Sinan Paşa (29 Şevval 1003 — 7 Temmuz 1595) te dördüncü defa veziri âzam olmuştur.

miş olan Kapıcılar kethüdası Ahmed ağa Rusçuğa gelip, iki gün evvel Ferhad paşanın gitmiş olduğunu öğrendi. Olup biteni Saturcu-Mehmed paşa ile beraber hükûmete arzettiler.

Sinan paşa henüz İstanbul'da idi ve Şam kulları sefere gelmişlerdi. Sinan paşa Şam askerine:

«Ferhad paşanın katline fetva vardır, başı benim, malı sizin!» deyüp, ol korkusuz süvarileri Ferhad paşanın yolu üzerine saldı.

Fetvanın tafsîli budur ki:

Tuna yalılarının çoğundan Ferhad paşaya şikâyetçiler gelip «ehl-i iyâlimiz kâfire esir olduğundan maada meclislerinde iyâlimize kadeh sürdürürler! İslâm gayreti yok mudur?»

Dediklerinde paşa hiddet ve şiddetle:

«Ya siz anların avratlarını esir ettiğiniz hoş mudur?» demiş ola. İşte bu sözleri dolayısiyle küfrüne ve katline fetva verilmişti. Müfti Bostan-zâde Ferhad paşanın düşmanı ve Sinan paşanın sadık dostu idi. Bu yüzden fetvâ vermekte mahzur görmedi.

Silâhtar Ağası Rıdvan ağa, Şam kulu ile, Ferhad paşa üzerine gönderildikten sonra, vezir-i âzam Sinan paşa dahi kendi tedarik görüp sefere çıkmak hazırlıklarına başladı.

Gönderilen Şam kulu yolda Ferhad apşanın hazinesi katar katar gelirken rast gelip Bî-muhâbâ **(çekinmeden)** yağma ettiler. Hattâ kendisi yüksekçe bir yerden bakıyordu.

Bir başkasından menkuldur ki **(nakledilir ki)**:

Şam kulu Ferhad paşaya rast geldiklerinde, Ferhad paşa birkaç kese sim ü zer **(altın ve gümüş)** saçıp, ol tâife para yağmasiyle meşgul olduklarında vezir uzayıp mesafe kateyledi **(yol aldı)**.

Şamlılar, mal taksiminde birbirleriyle kavgaya düştüler ve yollara dökülen esvabı yağmaya giriştiler. Bu arada Ferhad paşa, İstranca dağlarına düşüp, İstanbul yakınına ulaşıp «Litroz» denilen mahaldeki çiftliğine zilhiccenin birinci günü vâsıl oldu ve anda **(orada)** gizlenip, oradan para ve cevahirden nesi var nesi yoksa valide sultana hediye etti ve karşılığında cürmü affolunmak müjdesiyle mesrur oldu **(sevindi)**.

Sinan paşa Rusçuğa erişip, Ferhad paşa işinden ferağat etmişken **(vaz geçmişken)** Âsitânede **(İstanbul'da)** kaymakam olan damat İbrahim paşa garip bir hile dahi yapıp, Alaman oğlu demekle meşhur Salamon adındaki yahudi vasıtasiyle Ferhad paşadan bir murassa' (S.B.) hançer alıp:

«Cürmü affolundu. Gizlenmekten çıksın, çiftliğinde ve kande **(nerede)** dilerse orada otursun.»

Deyû, bu surette affı bildiren hatt-ı hümâyunu çıkartıp gönderdi. Zavallı gafil Ferhad paşa, ol hatt-ı hümâyunu berât-ı eman bilip pâdişah yazısında ve hükümdar sözünde adl ve insafa aykırılık olmaz itikadiyle inanıp, evvelâ ağaları meydana çıktı ve sonra kendisi meydana çıkıp ahbapları ziyaretine gider oldu.

Fakat bir sabah seher vakti kazâ ve kaderin sevkiyle Bostancıbaşı Ferhad ağa, nâgihânî bir belâ gibi âmansız, güçlü kimselerle çiftliği basıp, Ferhad paşayı yakalayıp götürdü ve Yedikulede hapsetti.

Bin dört senesinin Safer ayının beşinci günü idi. Ba'de el-gurub **(güneşin batışından sonra)**, İbrahim paşa Okçuzâde kalemiyle bir telhis (S.B.) yazıp pâye-i serîr-i alâ'ya **(pâdişaha)** gönderdikte, medlûlünce **(içinde yazıldığı gibi)** Ferhad paşanın katlini bildiren hatt-ı şerif **(pâdişah yazısı, fermanı)** çıktı.

Derhal Çavuş-başı Çoban Süleyman ağa gönderilip vakt-ı işâda **(sular kararduğı vakit)**, Kulel-i seb'aya **(Yedikuleye)** irüb zahm-i kemend-i küşende-i bî aman ile **(âmansız öldürücü kement yarası ile)** ol düstur-u vakuru **(vakarlı sadrâzamı)** cansız eyledi. Merhumun cesedi, Eyüp yakınında hazırlamış olduğu künbete defnedildi.

Kelâm-ı munsifâne :
(İnsaflı söz)

Merhum Ferhad paşanın Acem seferlerinde bu kadar hizmeti ve Şah oğlunu götürüp a'dâya **(düşmana)** bu mertebe hakaretine karşı bu veçhile mükâfat olundu! Merhum Sultan Murad Han, merhum paşanın **(Ferhad paşanın)** kadrini bilip daima himaye ederdi. Lâkin Sultan Mehmed Han safdil ve sâde-derun **(saf yürekli)**, hile ve hud'a yollarını he-

nüz öğrenmemiş olduğu için, garaza binâen söylenen uydurma sözlere inanıp, ahval böyle oldu (1).

Koca Sinan paşanın Eflâk tarafına hareketinin tafsilâtı:

Paşay-ı mezbur **(Adı geçen paşa)** 1003 senesi zilka'desinin on birinde Davudpaşa sahrasına çıkmıştı ve Âsitânede **(İstanbul'da)** İbrahim paşa yine kaymakam kalmıştı.

Sinan paşa Edirne'ye varıp ve andan Çalık-Kavak derbendinden geçip Şumnu'dan ve Hezar Girad'dan varıp, zilka'de sonlarında orduya dahil oldular. Mezkûr köprü Yerköyü hisarına yakın olmuştu, tamamlattırılıp zilhiccenin yarısında vezir-i âzam cümle asker ile geçip ve Rumeli eyaleti askeriyle vâlisi Hasan paşa Çarhacı **(öncü)** ve Saturcu-Mehmed paşa Şam kulu ile sağ kola ve Selânik ve Niğbolu beyleri köprü muhafazasına tâyin olundu.

Âsitâneden **(İstanbul'dan)** gelen yedi kıta kadırga dahi cebehane ve mühimmat (S.B.) ile Rusçuğa yanaşıp zilhiccenin on yedisinde Yerköyden dahi göçüldü.

«Kalugeran başı» ki —meşe-zar **(meşelik)** derbent olup ilerisi Bükreş boğazı ve andan Bükreş dört mil idi —ol mişe-zâra konuldu.

Boğaza karakollar varıp halk sükûnda iken Bükreş boğazından toz kopup küffar alayları göründü. At oğlanları ürküp cadırlara geldiler. Asker binüp karşıladılar. Vezir-i âzam saf bağlayıp önlerinde olan batağa tahtalar döşeyip yeniçeri taifesi mişezâra **(meşeliğe)** düşüp ve dağ başına on şâhi top (2) çıkarıp küffârı topladılar (3). Orta yoldan İslâm askeri yürüyüp mel'unları gerüye sürüp, toplar dizilip galebe suretini gösterdiler. Biraz kâfir kırılıp ikindi vakti bâkîsi perişanlık ile boğaz önünde durdular. Cümle asker âmâde... Vezir Kalogeran derbendinin beri başında karar etti.

---

(1) Nâimâ, gayet iğneli, fakat ince ve zarif bir üslûpla pâdişahı, yâni Üçüncü Mehmed'i mükemmelen tenkit etmektedir. O devirde bir pâdişahın tenkidi, değme kimselerin harcı değildi.

(2) Uzun menzilli top.

(3) Top ateşine tuttular.

Küffar, Bükreş boğazında ateşler yakıp gulgule ve hareket üzere bayraklar ile gece içinde bir alay camusları sürerlerdi.

Behcet-üt-tevârihte masturdur ki **(yazılmıştır ki)**: Kalogeran köprüsü yakınları ormanlı ve bataklı yer idi. Oraya inildikte bir alay küffar çıkıp kıtale başladılar ve orman ağzına toplar ve tüfenkçiler dökülüp muzâyaka **(sıkıntı, zorluk)** verdiklerinde, Saturcu-Mehmed paşa, Haydar paşa, Hüseyin paşa, Ayas paşa-zâde Mustafa paşa pek çok asker ile köprüyü geçip düşmana karşı durdular.

Dahve-i kübrâdan (1) iki namaz arasına kadar muhkem cenk ettiler. Düşmandan on iki top alınmakla gerçi galebe göründü. Lâkin mahall-i mezbur **(adı geçen yer)** batak ve ormanlı yol olmakla sâlif-üz-zikir **(evvelce zikredilen)** Mehmed paşa kaçar iken mecruh ve Hüseyin paşa ve Haydar paşa ve Mustafa paşa bataklara batıp şehit oldular.

Serdâr-ı âzam hazretleri **(yâni Koca Sinan paşa)**:

Men zeraal fiten, Hasad el mihan

Yâni «Fitne eken, mihnet biçer» anlamınca ol sâl-i Nühûset-meâlde **(O uğursuz senede)** kendûden gareze mebni sudur eden ahvâl-i şeâmet-meal, netice-bahş-i sû-i hal olup **(garezi yüzünden kendisinden çıkan uğursuz haller, kötü bir şekilde neticelenmiş olup)** küffarın bu hücumunda kendu dahi kaçıp bir batağa düştü. Rahşından ayrılıp **(yörük at)** batağın birinden çıkıp birine düşerek oturup, kâh dururken, Hasan nam bir Rumeli bahadırı yetişip arkasına alıp bataktan çıkardı.

Mezbur deli-Hasan «Batakçı» adı ile şöhret bulup sonra Koca-Murad paşaya deli-başı olmuştu.

Küffârın kaçışı:

Ol gece darbzen toplar **(kale döven toplar)** üzerinde bir yeniçerinin fitili veznesine ateş ulaşıp barutu alevlendiğinde yakınında olan barut sergilerine varıp bir gürültü ve duhan

(1) Kaba kuşluk, öğleden evvelki iki üç saatlik zaman.

(duman) peyda olucak askere gulgule düşüp gülbank (2) sadaları göklere çıktı. Küffâr askeri «İslâm askeri gece baskını yaptı» deyû birbirine girip gece kaçtılar. Voyvoda Mihal, ılgar ile Bükreş'e vardı. Ve biraz kâfir askeri, Boğdan semtine gitti. Bundan sonra ordularını kaldırıp Bükreş'te karar kıldılar.

Rûz-i kitalde (kıtal gününde) vakit dar olmakla ormanın öte başına, sahraya varılmak güç olup gerüye dönülerek, nüzul olundu (konuldu). İki gün meks (S.B.) olunup küffârdan dil (esir) getirdiler. Küffârın Bükreş'e vardığı haber verilmekle zilhiccenin on sekizinde Hasan paşa, askeriyle geçip derbendi geçerek sahraya kondu ve akıncılar etrafa dağılıp esir, zahire ve hayvanat sürüp getirdiler.

Mihal Bükreş'i tahliye edip Tirgovişte'ye vardı. Anda dahi karar etmeyip (orada dahi duramayıp) Erdel sınırında olan Sa'bel-mürur (geçilmesi zor) dağlar tarafına gitti.

Vezir-i âzam zilhiccenin yirmisinde derbendi geçip asker ile Bükreş'e varıp sahraya nüzul etti (indi). Bükreş kiliselerine mihrap ve minber konulup namaz kılındı. Ve kubbeler üzerine konulan yaldızlı topları ve salibleri (putları) kırıp suretleri bozdular.

Küffârın def'i hususunda serdârın meşvereti ve hisar yapılması:

Vezir-i âzam otağında, âyan ve erkân (S.B.) toplanıp «Eflâk ve Boğdan vilâyetleri kâfire verilirse her vakit nice kedûret (tasa, kaygu), ve isyanları da zahmete sebep oluyor. Hemen bunları tamamen kaldırıp bundan sonra bir müstahkem kale yapılıp başka bir eyâlet kılına... ve Tirgovişte derbendine dahi bir kale yapıla...» denildikte, hazır olanlar bu fikri savab zannedip karar verdiler (1). Buna göre telhis (S.B.) yazılıp Asitâne'ye gönderildi. Ve eyâleti, Saturcu-Mehmed paşaya verildi. Vezir-i âzam cümle âyan ile Bükreş varoşuna (2) varıp Aleksandr voyvodanın manastırı —ki eski

(1) Sözlüğe bakınız.

(2) O tarihe kadar Eflâk ve Boğdan imtiyazlı birer prenslik halinde ve yerli prenslerle idare edilirdi. O târihte, bu imtiyaz kaldırılarak, merkeze bağlı bir eyâlet haline getirildi.

(3) Bir kalenin dış tarafındaki mahalleler.

kale yeri idi— mimarlar iki kat hisarlarını tamir etmeğe başladılar. Kereste ve mühimmat tedariki sipariş olunup zilhiccenin sonlarında kale yapılmasına başlandı ve on iki günde tamamlandı. Tafsilâtı gelecek salde **(senede)** zikrolunur.

Macaristan sınırında küffâr hareketinin zikri:

Sinan Paşa-zâde Mehmed paşa serdar olup Engerus **(Macar)** serhadi muhafazasına memur olup, şevval ayının birinde Budin'e varıp Belgrad'dan donanma ile gelen zahireyi anbara koyup etraftaki serhad kalelerine nöbetçiler gönderdi. Kendisi çadırlar ile Gürz-İlyas denilen yere çıktı.

Anadolu beylerbeyisi, Bosna, Karaman, Sıvas, Budin, Tameşvar, Halep, Sigetvar beylerbeyisi ve yeniçeri kethüdaları ve sipahı, silâhtar, ulûfeciyân-ı yemin, ve ulûfeciyân-ı yesar (S.B.) bölükleri, eski Budin'de dernek edip oturdular. mevâcip **(maaş)** ve zahireleri verildi.

Yanık beylerbeyi Osman paşadan «Bec'de **(Viyana'da)** Nemçe **(Avusturya)** kralının cemiyeti olup, taburu bu tarafa gelecektir» deyû haber geldi. Bâdehû **(bundan sonra)** zilka'de sonlarında küffâr, elli bin kadar piyâde ve yirmi bin kadar süvari ile gelip Usturgon'u muhasara ettiler. Beru tarafta serdar vesair beylerbeyi, cümle asker on bin kadar ancak vardı. Çokluk olan düşmana varılmak makul görülmeyip düşman mukabelesinde olan dağa arka verip oturdular ki, imdada hazır olalar... Ve kaleyi mümkün mertebe müdafaa edeler.

İslâm askerinin Usturgon (Gran) tarafına teveccühü: (1).

Zilhiccenin birinci günü Sinan paşa-zâde ki serdardır, maiyetinde Budin beylerbeyisi Sofu-Sinan paşa, Tameşvar beylerbeyisi Mihaliçli-Ahmed paşa, Sigetvar beylerbeyisi Tiryaki-Hasan paşa, Halep beylerbeyisi Mahmud paşa ve Yanık

(1) Uusturgon muhasarası (28 Zilka'de 1003 — 4 Ağustos 1595) te başlamış ve dört gün sürmüştür.

beylerbeyisi Osman paşa, on bin asker ile Usturgon üzerine varılıp düşman karşısına kondular. Varıldığı gün bir miktar cenk olup ertesi yine düşman üzerine varılıp, kâfir taburdan çıkıp kat kat dizildi.

Osman paşa küffâra hücum edip, aldığı Ciğer-delen kalesini bıraktırdılar. Ol cânibde **(tarafta)** olan topları çivilediklerinden küffâra dehşet gelmekle dördüncü günü alayını tertip edip giderken serdar olan Yadigâr (1), ârîzî cür'et elde etmek için mest ü lâ-ya'kıl olup (2) at arkasında istifrağa **(kusmağa)** başlayıp kendüyü yitirmişti. «Hemen yürüsünler!» deyû söyledi.

Onun bu halini görenler ta'n **(sövmek)** ve lânete başladı. Askerin erâzili **(rezilleri)** daha fazla dil uzatıp Mehmed paşa ve Osman paşaya çavuşlar geldikte Osman paşa:

«Bu sefîhin sözünü işitmekten ölmek yeğdir!»

Deyû yürüdüler. Tepedelen yakınına varıldığı gibi küffâr tüfenk serpüp nice gaziler ile Osman paşa şehit oldu.

Bundan sonra Tuna yalısında olan yeni tabya ki, küffârın metrisleri **(siperleri)** idi, ona teveccüh olulup tabyayı fethettiler ve içinde olan mel'unların kimi Tuna'ya dökülüp ve kimi maktul oldu. Derhal küffâr taburundan imdat edip yürüdüler. İki asker meydanda birbirine karışmağa yakın olup top ve tüfenk atılırken serdar, asker sındı sanıp etbâı ile **(adamlariyle)** yüz döndürüp Budin'e doğru teveccüh etmekle (3) sairleri dahi firar ve Budin yolunu ihtiyar ettiler.

Tiryaki-Hasan paşa, ahvalin böyle neticelendiğini görünce orduya gelip çadırlarını bozdu, cümle ağırlıklarını öküz arabalarına yükletip «Varadin topu» ki, sultan Süleyman

---

(1) Naîmî'nın istihfaf ederek işaret ettiği serdar, Sinan paşazâde Mehmed paşadır ki, Osmanlı târihlerinde «Muhannes—Korkak, nâmert, kadın tabiatlı) mânalarına gelir.

(2) Aslında korkak bir adam olan bu devşirme, biraz cesaret elde edebilmek için o gün içki içmiş, fakat fazlaca kaçırdığı için kusmağa başlamış ve at üstünde duramaz hale gelmiştir.

(3) Naîmâ, nezaketen kaçtı demiyor da, teveccüh etti diyor.

merhum yadigârı idi, öküzleri koşturup Budin'e doğru gittiler. Bundan sonra serdar, otağına gelip gördü ki, otağda bir ferd **(bir kimse)** yok... Kıymetli eşya yerlere saçılmış yatur. Levendler bir miktar yağma edip Budin'e doğru gittiler.

Kâfir bu hali, Türklerin bir hilesi sanıp, kaçanları takip etmedi. Uzaktan çadırları toplayarak geldi, nefes alan bir tek kimsenin dahi olmadığını anladıktan sonra çadırlara girip yağma etti.

Andolu kulu, serdarın ahvalinden habersiz, bir bayır aşırı yerde idi. Bosnevî Şah-oğlu sülâlesinden Kara-Ali bey Anadolu beylerbeyisi Lala-Mehmed paşanın akrabasından olmakla bir iki çorbacı **(yeniçeri zâbiti)** ile kaleden çıkıp pâşây-ı mezbûre **(adı geçen paşaya)** geldiler ve:

«Serdar gitti, siz neye durursuz? Allah yol versin, hemen vaktiyle gidin» dediler. Bir miktar asker gidip, etraf bayırları asker kaplamış görüp, bunları İslâm askeri sanıp durdular. Fakat küffâr askeri olduklarını kalede haber alınca hayrete düştüler. Kimi gidelim, kimi kaleye girelim deyûp, neticede kaleye girdiler.

Ol gece arpa dağıtılmasından, kaleye bin dört yüz atlı girdiği malûm oldu. Bolu beyi Şemsi paşa-zâde bile girmişti. Kara-Ali bey Mehmed paşaya:

— Size bir yarar kılâvuz koşayım, küffâr ganimet, işret ve gaflette iken bir iki yüz kadar yarar adamlarınız ile çıkıp gidin. Zira bunda mahsur olan yeniçeri ve kul oğlu me'yus oldukta vire ile (S.B.) verirler, nam sizin olur.»

Dedi. Mehmed paşa cevabında:

— Çıkarsak kaleyi boşalttı demezler mi? Gitmek müşküldür.

Deyüp kat'î cevap verdi. Ertesi gün küffâr Kara-Ali beyi davet edip «Gelsin, konuşalım» dediler. Asker büyükleri cümle Ali beye varıp, hâlin icabına göre cevap vermesini uygun buldular. Ve yanına birkaç gün-görmüş çorbacı (S.B.) koşup gönderdiler.

Uyvar generali Palfi Mikloş nam mel'un ki, serhadlerde, islâma olan müthiş düşmanlığiyle meşhurdur ve Yanık kalesini ağaç top ile alan hınzırdır, Ali beye dedi ki:

«Sizinle kadimi (eski) komşuluğumuz vardır. Askerlerin hâli malûmunuzdur. Size ve iyâlinize faydalı olan, vire ile (S.B.) kaleyi vermektir.»

Ali bey dahi cevabında:

«Bizim askerimize ne oldu? Onların maksadı kaleye yardım koymaktı. Hâlâ Anadolu beylerbeyisi Mehmed paşa ve Şemsi paşa-zâde Mahmud paşayı üç bin nefer tuvâna, güzide (S.B.) ve bahadır asker ile gözünüzün karşısında kaleye kodular. Kaleyi anlar zaptetti. Benim alâkam kalmadı.»

Dedikte ertesi gün kırp pare top kurup mel'unlar kaleyi dövmeye başladılar. **(Bu vakanın gerisi, gelecek sene vukuatına kaldı).**

Çünkü serdar Mehmed paşa Budin'e geldi, asker büyükleri bir yere gelip müşavere (S.B.) den sonra Yanık eyâleti Mahmud paşaya verilip Belgrad'a asker sürmeğe adamlar gönderildi. Neograd ve ol havalinin kâfirleri bu keyfiyet vukuundan sonra «fırsattır» deyup Vaç kalesi üzerine gelip muhasara ettiler. Kale içinde olan askerler mertçe direnip pek çok kâfir düşürdüler. Küffâr me'yus olup, hâib ve hâsir **(isteğine ulaşamadan)** dönüp, taşrada buldukları hayvanları sürüp gittiler.

(1004 senesi vekayinde **(olaylarında)** zikrolunur.)

Âsi Mihal'in Bükreş ve Tergovişte kalelerini istlâsı:

Vezir-i âzam Sinan paşa Bükreş'te ağaçtan hisar yapıp! top ve gereken mühimmat (S.B.) ile bin nefer yeniçeri ve bin nefer kul-oğlu (S.B.) yazarak oraya koyup 1004 muharrem ayının on üçünde (18 eylül 1595) Tergovişte sahrasına vardı. Halk daha evvel kaçmış olmakla boş bulup Bükreş gibi buraya dahi ağaçtan kale yapmağa başlayıp iki kat ve etrafı derin hendek kesilip bir ayda tamamlandı. Toplar, mühimmat ve asker konuldu. Zahireleri ve mevâcipleri **(maaşları)** verilip safer ayının 12 nci günü geri dönüldü.

Evvelki yere gelindiğ gün, âsi voyvoda Mihal asker ile ormandan çıkıp Tergovişte'ye sarıldı. Ordudan top sesleri işitilirdi. Üç günde zorla kaleyi alıp içinde kalan Ali paşa ve Koçi beyi vesair âyânı (S.B.) şişe geçirip ateşte kebap edip, geride kalan askeri esir ve kaleyi yakarak çekilip gitti.

Ol gün kalenin muhasara haberi serdara gelip imdat istenildikte, islâm askeri muztarip olup dururken ordugâha yakın ormanlıktan üç yüz nefer kâfir çıkıp, Rumeli askeri vardıkta cümlesi mecruh ve münhezim **(mağlûp)** dönmekle musibetlerin birbirini kovalamasından askere dehşet gelip tekrar kaleye dönmek hususunda görüşüldükte bir iş yapmağa mecal kalmayıp tekrar Bükreş'e geldiler.

Burada on beş gün oturak ferman olunup asker ve tüccar önce geçmek ardınca olmağın hiç kimse geçirilmemek için muhkem tenbih ile adamlar tâyin olundu.

Gittikçe askerin korkusunun arttığı görüldükte Bükreş'te olan toplar çekilip cebehâneler (S.B.) ile arabalara yüklenip, yaptıkları hisarı tahliye edip yaktıktan sonra artık orada barınmağa mecal kalmayıcak **(kalmamakla)** gece yarısı göçüp köprü yakınına gittiler ve ılgar ile boğazı geçip Yerköye gelip üç gün oturak ettiler.

Ve şaşkınlıktan kötü bir tedbir olmak üzere köprü başına adam tâyin olunup on bin kadar araba ve esirden pençik **(Bir nevi vergi. S.B.)** alınmağa başlandı. Çünkü evvelce İslâm askeri Erdel sınırına akın edip nice bin araba, esir ve devab **(binek hayvanı)** sürüp orduda ucuz baha ile satmışlardı. Sürü sürü koyunları tüccar alıp sair eşya ile köprüden geçerken emin ve kâtip köprü başına oturup, geçenlerden «beşte bir» adı altında akçe toplarken, Mihal mel'unu küffâr askerin sürüp yakına geldiğ malûm olunca, ol maldan vaz geçildi. Sinan paşa gece yüzü ile geçip cümle askere de izin verldi. Sabah olunca yeniçeri ve toplar ve cebehânenin bir miktarı geçip, henüz sair ağırlıklar yerinde dökülüp kaldı.

Müzâhame **(itip kakmak)** tan ortalık mahşer gününe döndü. Herkes şaşkın ve gafil iken iki namaz arasında küffâr alayları görünüp Yerköyü sahrasına tabur **(müstahkem mevki)** kurdular. Sonra ağırlıklara hücum edip yağmaya başladılar.

Bir kere piyade alayları dahi Tuna yalısından yürüyüp bayırdan top ve tüfenk atarak köprüyü ortadan kestiler. Üzerinde olan asker ve ağırlık Tuna'ya dökülüp bazıları köprü üzerine «Medet Allah!» diyerek Tuna akıntısı ile gidip feryat ve figân cihanı titretti.

Bu defa da suyun öte tarafından bu tarafa geçmesi imkânsız olan İslâm askerine, küffâr-ı bî aman **(aman bilmeyen küffâr)** kılıç koyup bir tekine bile aman vermeyip kanları seller gibi aktı! Nice bin müslüman ortalıkta zayi ve telef olup akıncı taifesinin ekserisi karşı yakada bulunmakla hiç biri de kurtulamayıp, bu suretle akıncılarımızın kökü kesilip münkariz oldu (1). Top ve cebehânenin çoğu düşmana nasip olup, Yerköyü varoşunu mel'unlar yaktılar ve toplarla dövmeğe başladılar. Bu mertebe bir musîbet ve hasârat (S. B.) hiç bir vakitte vâki olmamış ve böyle bir inhizam bir târihte görülmemiştir.

İstilây-ı küffar ber-hisar-ı Yerköyü:
(Düşmanın Yerköyü hisarını istilâsı)

Ol zamanda hisara bir miktar asker kapanmıştı. Küffâr üç gün dövüp, safer ayının onuncu günü yürüyüş ile alıp, içinde olan müslimîni **(müslümanları)** katl-iâm edip topları döndürüp orduya atmağa başladı.

İtâat-ı Boğdan be-Tatar Han
(Boğdan'ın, Tatar Hanına itâatı):

Bu esnada Tatar Hanı Gazi-Giray han hazretlerinden nâme ile ağaları gelip, Han, askeriyle Boğdan'a gelip, reâya

(1) Bu târihe kadar Türk akıncıları, Avrupalıları en ziyade titreten bir kuvvetti. Avrupa'nın göbeğine kadar bir fırtına gibi ilerleyen bu korku bilmez kuvvet, asıl Türk ordusu cepheye varmadan önce düşman ülkelerini târümar eder, düşmanın maneviyatını sıfıra indirerek, Türk zaferlerini kolaylaştırırdı. Koca Sinan paşanın birbirini takip eden hataları yüzünden bu vurucu Türk kuvveti maalesef bu köprü hâdisesinde tamamen düşman kılıcından geçmiştir. Koca-Sinan paşanın bu uğursuz fenalığı, Türk târihinin unutamıyacağı bir felâkettir.

itâata razı ve fesâda sebep olan Mihal ile mürted olan Rıdvan'ı ele geçirmeğe mütekeffil **(kefil)** oldular.

Bundan sonra Tatar büyüklerinden birinin kendilerine hâkim tâyin olunması istida ettikleri nâmesinde yazılı ve ağalarının konuşmalarından anlaşılmış olmakla buna rıza verilmeyip göz yumuldu.

Usturgon hisarının küffâra teslim oluşu:

Geçen sene zilhiccesinde küffâr Usturgon'u muhasara edip üzerlerine gelen Budin askeri bozulduktan sonra melunlar şiddet ile hisarı dövmeğe mübaşeret **(başlamak)** ve içinde olan ehl-i İslâma zaaf ve zarûret müstevlî olmakla **(istilâ etmekle)** dûr u draz **(uzun uzadıya)** cenk ve cidalden sonra mukavemetten âciz olup, safer ayının başlarında vire (S.B.) ile kaleyi küffâra teslim ettiler. Kaleden çıkan müslümanlar kırk elli miktar gemilere süvar olup **(binip)** cümle Budin tarafına gittiler.

Vişgrad hisarının küffâr tarafından istilâsı:

Usturgon'u aldıktan sonra küffâr, hisar-ı mezbur **(adı geçen hisar)** yakınında Vişgrad denilen sa'ba **(çetin)** kaleyi dahi ihâta edip **(kuşatıp)** Budin yeniçeri ağalığından ma'zul **(azledilmiş)** Osman ağanın hiyaneti ile anlar dahi vire (S.B.) edip içinde olan halk Budin'e gittikte mesfur **(adı geçen)** Osman ağa mürted olup **(islâmiyeti terkedip başka dine girmek)** krala vardı ve şapka-puş **(şapka giyerek)** bendesi olup ol kalelerde evvelce küffâr zamanında kemerler altında barut hazineleri olduğu malûmu olmakla, küffâra haber verip küffâr dahi gemiler ile alıp gittiler.

Sinan paşanın azliyle Lala-Mehmed paşanın Sadrâzam olması:

Çünkü Eflâk taraflarında Sinan paşanın kötü tutumu ile İslâm askerinin mağlûbiyeti ve oğlunun cebbanlığı **(kor-**

kaklığı) sebebiyle Usturgon'a küffârın zafer bulduğu ve kendunun can atıp Budin'e kapanıp bir işe kaadir olmadığı haberleri gelip mesâib-i müteradifeden **(birbirine benzeyen belâlardan)** ehl-i slâmın ve erkân-ı devletin ciğerleri püryan oldu.

Bu kazâyâ **(bu meseleler)** marûz-u huzûru pâdişah oldukta **(pâdişaha arzolundukta)** Rebiülevvelin on altısında paşa ma'zul ve Malkara'ya tard ile **(kovulmakla)** mahzul **(rezil, rüsvâ)** olup hâtem-i sadâret **(sadaret mührü)** Lala-Mehmed paşaya verildi. Paşay-ı mumaileyh marîz olmakla **(hasta olmakla)**, destbus ettiği **(el öptüğü)** günden gayri divana varmak müyessir olmayıp şir-i pençeden firâşa düşüp **(yatağa düşüp)** onuncu günü vefat edip cenazesi Şeyh Vefâ yakınında defnolundu.

Sinan paşanın beşinci defa sadrâzam oluşu:

Kaymakam İbrahim paşa, bu iki defa sadaret değişikliğinde, mührü hümâyunun kenduye verilmek ümidinde idi, müyesser olmadı. Çünkü, Ferhad paşanın öldürülmesine sebep olduğu için pâdişah kendisine dilgîr **(gücenmiş)** idi. Bu yüzden uzaklaştırılarak mahrumiyet ile cezalandırılmış idi.

Lâcerem **(besbelli, ister istemez)** Sinan paşanın adamları fürce **(fırsat)** bulup «Pâdişahım, Sinan paşa kulun bir umur-dîde **(gün görmüş)** pîr, ve fenn-i vezârette maharet görmüş bir vezirdir» deyû tarif etmeleriyle, sadâret mührü Sinan paşaya inâyet buyuruldu.

Malkara'dan ılgar ile gelip Rebiülevvel sonlarında (1) divana vardı.

Bu defa Sinan paşa ile İbrahim paşa arasına şikak **(uyuşmazlık)** düşüp, bir dereceye vardı ki, divan-ı âlide müşâfehe ve İbrahim paşaya **(karşılıklı konuşma)** azarlarcasına hitap edip:

---

(1) Sinan paşa beşinci sadaretine (28 Rebiülevvel 1004 — 5 Aralık 1595) te tâyin olunmuştur.

«Kaymakamlığında her tarafa münasip olmayan serdarlar gönderip ihtilâle sebep olduğun yüzünden âlem bu hale geldi. Bunca mesâib (belâ) kötü tedbirinden ve kıllet-i aklından (aklının azlığından) olmuştur» dedi.

Ve yine bir defa dahi huzûr-u pâdişâhide yüzüne karşı buna benzer soğuk kelimeler söyleyip:

«Benim için pâdişaha ameli manda olmuş demişler, eğer bu sözü söyleyen İbrahim paşa ise gelsin saray bahçesinde kendu ile sırıklaşalım, mızrak oynayalım» ve yine huzur-u hümâyunda İbrahim paşanın eteğine yapışıp çekmiş.

Bu gibi haller yüzünden büyük küçük herkese rahatsızlık gelmişti.

Sinan paşanın, pâdişahı sefere çıkmağa teşvik etmesi:

Bir gün tek ve tenha, Koca-Sinan paşa huzûr-u pâdişâha güzel bir fikir arzetti:

— Pâdişahım dedi, bundan sonra düşman memleketlerine serdar (başkumandan) tâyin etmek büyük hatadır. Zira, böyle olunca iki şekilden biri husule gelmektedir. Serdar olarak ya sadrâzam veyahut vezirlerden biri gönderilmektedir. Eğer, ordunun başında sadrâzam gönderilirse, Asitane-i devlette (İstanbul'da) sadaret kaymakamı olarak kalan vezir, sadrâzam olmak hevesine düştüğü için, cepheye giden sadrâzamın yüz ağarttığını istemeyip mühimmat (s.d.) göndermez, bu suretle de sadrâzam cephede bir iş göremez.

Eğer cepheye gönderilen bir vezir ise, vezir-i âzam hased edip «Şayet iyi iş görür, zafer kazanırsa pâdişahın gözüne girer, bu yüzden vezir-i âzamlığa lâyık görülür» diye düşünür ve bu korku ile vezirin iş gördüğünü istemez.

Bu yüzdendir ki nice saldir (senedir) bunca hazineler ve asker telef olup, bir iş görülmez. Böyle olmaktansa merhum ceddiniz (dedeniz) Sultan Süleyman Han hazretleri gibi bir kere olsun bizzat sefere azimet buyur ki, nice fütuhata sebep olup, bundan sonra sulh akdetmeğe imkân hâsıl ola. Ve gazve-i Hüsrevânenden (hükümdarca gazandan) din düşmanlarına korku düşe...

Hoca Sadeddin efendi dahi vezire yardımcı olup, Salâtîn-i cihâna (cihan sultanlarına) fâtihlik lüzumunu, gazâ ve

cihâdın faziletini anlattı ve Sinan paşanın sözlerini tasdik ve teyit etti. Bu suretle pâdişah da sefere gitmeğe razı oldu.

Sultan Murad Hanın hocası olan Hasan Can oğlu Hoca Sadeddin, evvelce oğlunun kederi ile matem köşesine çekilmiş ve henüz yeni pâdişah tarafından bir iltifat görmemişti. Bu defa, valide sultanın sevkiyle yine eski makamına iade kılındı ve evvelce olduğu gibi işler, onun eline teslim olundu.

Sefer levazımının tedarikine pâdişahın fermanı çıktı. Hoca Sadeddin efendi mülâzım-ı Rikâb-ı Hümâyun olmağa memur kılındı (S.B.).

Recep ayı başında Cerrah-Mehmed paşaya hazineden yüz elli bin altın verilip zahire satın alması için Belgrad'a gönderildi. Ve kış mevsimi olmasına bakılmayıp, alınan zahireler Belgrad'a gönderildi.

Orduy-u hümâyun varınca, Belgrad'da mîrî anbarları zahire ile dolu bulunup yollarda olan köprüler tamir olunmak için ve diğer mühimmat için emirler gönderildi.

Belgrad'da zahire nezaretinde olan defterdar-ı sabık Karaman beylerbeyisi Hacı-İbrahim paşaya ve Şıkk-ı Sânî defterdarı (S.B.) Kejdehan Ali çavuşa müekkeden **(üstüste)** evâmir-i âliyye gönderilip köprüler ve sefineler ve tonbazlar (S.B.) vesair mühimmat-ı lâzımeyi hazır etmeleri tenbih olundu. İstanbul'da Mehterhâneye müteallik mîrî otaklar ve cebehâne mühimmatı, Nişancı-Hamza paşaya havale kılınıp, Karaman ve o havaliden deveciler tedariki büyük mirahor Tırnakçı-Hasan ağa ile Konevî-Ali-zâde Mehmed çavuş namındaki mert adama sipariş olunup sefer levazımı tedarikine tam ehemmiyet verildi.

Sinan paşanın vefatı ve
İbrahim Paşanın sadrâzamlığı:

Yukarıda yazıldığı gibi vezir-i âzam Sinan paşa sefer hazırlıklariyle meşgul iken ömrü âhır olup, düşmanı olan Ferhad paşayı katlettikten sonra kendunun ömrü dahi bir seneye varmayıp (1004 senesi şabanının beşinci perşembe

günü — 4 nisan 1595) vefat etti (1). Namazı Ayasofyada kılınırken Kapıcılar kethüdası Ahmed ağa sadaret mührünü götürüp câmi-i şerifte seccade üzerinde olan İbrahim paşaya teslim etti. Yanlarında bulunan ulemây-ı izamdan **(büyük bilginlerden)** Hoca Sadeddin efendi ve gayrileri ve bazı vezirler ol mahalde tehniyet **(tebrik)** ettiler. Namaz kılındıktan sonra Sinan paşayı Parmakkapı yakınında yaptırdığı türbesinde defnettiler.

Yeni vezir-i âzam İbrahim paşa kendu sarayına geldi, âyan-ı devlet ve saltanat erkânı üç gün tebrik merasimini yaptılar.

Hoca Sadeddin efendi ile Şeyhülislâmın çekişmeleri:

İbrahim paşaya sadaret mührünün ihsan olunduğunun üçüncü günü Hoca efendi tehniyeye **(tebrike)** gelip, sadrâzam ile birlikte oturdu. Ol mahalde Tuna yalıları muhafazasında olan Mehmed paşa-zâde Hasan paşadan mektup gelip Mihal ve diğer Eflâk boyarlarının (S.B.) mahzarları ve zarâatnameleri (S.B.) gelip hazır olmakla hâce-i cihan **(yâni Sadeddin efendi)** ile vezîr-i âlîşan **(yâni İbrahim paşa)** okumağa başladıkları sırada nagâh **(ansızın)** müfti Bostan-zâde dahi tebrik için çıka gelmekle meclise tesadüf edip, vezirin iki tarafında her ikisi karar edip, alt yanlarında, ol iki sa-

(1) Arnavud devşirmelerinden olan Sinan paşa, hilekârlığı, yalancılığı, kibir ve gururu ile tanınmıştır. Devletin başına, 13 sene süren meş'um Avusturya seferinin açılmasına sebep olmuştur. Rumeli serdarlıkları sırasında beceriksizliği, korkaklığı yüzünden Osmanlı ordularının mağlûbiyetine ve bilhassa köprü muharebesinde bütün akıncılarımızın imhasına sebep olmuştur. Bilhassa oğlu Mehmed paşayı serdarlığaa tâyini, en büyük fenalıklarındandır.

Sinan paşa, âlimleri, şairleri hiç sevmez ve onlara «Toprak başına olsun» derdi. Ölümü dolayısiyle bu cümlesi kendine bir şiirle iade edilmiş ve târih düşürülmüştür.

Kerkese' (toprak başına!) der idi târih didim
Nola öldü ise ol bed-ahd (toprak bâşına!)

hib-i saadetin evlâd-ı kiramları dahi tertip üzere oturup gelen kâğıtlar Hoca efendinin elinde bulunmakla yüksek sesle okumağa başlamak suretiyle müşavere kapısını açtı.

Hoca efendinin münasip gördüğü tedbiri, müfti efendi nakz ider şekilde mütalâa dermeyânına başladı ve böylece, karşılıklı sual ve cevap ve nihayet şiddetli münakaşa oldu. İki taraf da seslerin yükseltti.

Hoca efendi ile müftü arasında şu yolda münakaşa olmuştu. Hoca Sadettin efendi:

«Mademki Eflâk boyarları ve Mihal cürümlerini itiraf etmişler. Münasip budur ki, onları me'yus edecek cevap verilmeyip sadakatlerine ve nedametlerine delâlet için Mihal'in oğlu rehin olarak alına. Ve bu şekilde mektuplar yazıla...» dedi.

Müfti Bostan-zâde ise:

«Bundan sonra Mihal'in ahdi (söz vermesi) ve ne de islâmı makbul olmamak gerektir.»

Diyerek nizâa ve mücadeleye başladılar. Sonunda anlaşamayıp, ve bunun devamı münasebetsiz hallerin zuhuruna sebep olacağını görerek müfti efendi yerinden kalktı ve vezire dönüp:

«Biz tebrike gelmiştik, münakaşaya gelmedik, Allahü Teâlâ makamınızı mübarek eyleye...»

Deyû evine dönüp gitti. Müfti efendinin bu suretle müşavereden çekilip gitmesi Hoca Sadeddin efendiyi huzursuz bıraktı ve:

«Ben, Reis-ül-küttaplık edip, gelen kâğıtları okuyor ve doğruyu meydana çıkarmak için meşveret murat etmişken, önce fikirlerimze muhalefet, daha sonra da meşvereti terkeylemek lâyık mıdır? Dîn ve devlet işi olduğuna göre garezi bir tarafa bırakıp güzel güzel müşavere ile hizmet tamamlansa olmaz mı? Meşihat-ı islâmiyeye (Şeyhülislâmlığa) bu tutum münasip midir?»

Deyû hayli kelimeler ettikten sonra, tedbiri yalnız kendusu edip, Mihal'e ve boyarlara lâzım gelen cevapları Reis-ül-küttap Mûsâ Çelebiye yazdırdı, andan kalkıp yerine gitti.

Teveccüh-ü Pâdişah-ı islâm be-gazve-i Eğri:
(İslâm pâdişahının Eğri gazvesine hareketi):

Çün sefer levazımı yazıldığı gib ferman mucibince hazırlanıp, bahar mevsimi girdi. Ramazan-ı şerifin on beşinde tuğlar (S.B.) dikilip şevvalde, bayramdan sonra atlar çayırdan gelip otağ-ı hümâyun **(pâdişah çadırı)** Davudpaşa sahrasına kuruldu.

Şevval-i mükerremin yirmi dördüncü günü (21 haziran 1596) muhteşem alaylar tenbih olunup pâdişah, zafere alışık askerleri, cümle ulemâ **(bilginler)** ve küberâ **(büyükler)** ile ve mevkib-i hümâyun **(pâdişah alayı)** ile çıkıp sefere azmetti.

Yollarda Sadeddin efendi her gün vezirlerden evvel pâdişaha yanaşıp umur-u âlemi **(dünya ve devlet işlerini)** söyleşip Edirne'ye varıldıkta Hoca efendinin ikinci oğlu Es'ad efendi Edirne Kadısı bulunmakla babasına hürmeten pâdişah hazretleri İstanbul kadılığını ona ihsan edip, mevkib-i hümâyun **(pâdişah alayı)** Filibe tarafına müteveccih oldukta Esad efendi İstanbul'a gitti.

Sadaret kaymakamı Hadım-Hasan paşa, o sıradaki İstanbul kadısı Abdülhalim efendi tarafında bulunmakla, valide sultn hazretlerine şefâat içn yalvardı. Abdülhalim efendiyi yine İstanbul kadılığında bıraktırarak, Esad efendiyi İstanbul'a koymayıp geri döndürdü.

Bu garip durum Hoca Sadeddin efendiye aksedince vezir-i âzama vardı, sadaret kaymakamı Hasan paşanın edepsizliğinden şikâyet ve oğluna karşı yaptığı ihâneti hikâye eyledi. Sadrâzam dahi otağ-ı hümâyuna **(pâdişah çadırına)** varıp meseleyi arz ve Hoca efendinin teessürünü bildirdi.

Pâdişah hazretleri:

«Mehd-i ulyây-ı saltanat **(pâdişah validesi)** hazretlerinin şefaati ile olmuştur. Nihayet Mevlânâ Esad efendi başka bir yoldan teselli edilsin.»

Deyû cevap suretinde ferman-ı hümâyun sudur etmekle sadrâzam İbrahim paşa dahi Esad Efendiyi kazaskerlik pâyesiyle (S.B.) teselli etti.

Bundan sonra Sofya'ya girerken Hoca efendiye maraz-ı Hummâ isabet edip Eğri fetholununca şifâ buldu.

Hazret-i pâdişah zilka'denin sekizinci günü Edirne'den hareket ve beşinci menzilde **(konakta)** Filbe'ye vardılar. Filibe kadısı Çelebi Kadı, Meric nehrine nazır **(bakan)** bir muazzam kasr **(köşk)** bina edip pâdişah-ı âlempenâh hazretlerine bir âlî **(büyük)** ziyafet eyledi. Filibe'de dört gün tekaüt esnasında iyş ve işret olunup Çelebiye mevleviyyet (S.B.) ile Filibe kazasında yeniden ibkaa **(yerinde bırakmak)** ve kayd-ı hayat ile **(ölünceye kadar)** verdiler.

Biraz ileride Sinan paşa-oğlu Mehmed paşa mükemmel alay ile gelip pâdişahı selâmladı. Bir menzil ileride destbuse **(el öpmeğe)** nâil oldu.

Ertesi gün, zahire için evvelce Belgrad'a gönderilmiş olan Cerrah-Mehmed paşa istikbale gelip alay gösterdikten sonra şeref-i destbûsî ile müşerref **(el öpmekle şereflendi)** ve Belgrad'a varınca her gün bir vezir alay gösterip Belgrad'a varıldığı gün vezir-i âzam İbrahim paşa cümleden ziyade alay gösterip hesapsız derecede takdire mazhar oldu.

Bundan sonra Belgrad'a karşı «Hünkâr tepesi» denilen bir tude **(yığın)** üzere pâdişahın otağı kuruldu. Toplar ve tüfenkler atılıp şenlikler oldu. Bundan sonra askere anbardan zahire dağıtılmasına başlanıp, bir kısmı dahi gemilerle Tuna'dan serhadler (S.B.) tarafına gönderilmek ferman oldu.

Bu esnada Usturgon kalesini kâfire aldırıp serhad muhafazasında taksîrâtı **(kusurları)** sebebiyle Sinan paşa-zâde Mehmed paşa, pâdişahın gazabına uğrayıp Belgrad kalesine hapsedildi. Ve cümle develeri, mal ve mülkü, ağırlıkları devlet namına zaptolundu. Belgrad'da merhum Sinan paşanın nüzul emini tâyin ettiğ Gejdehan çavuş ki, şikk-i sânî (S.B.) pâyesinde idi. Anın dahi, hizmetinde bazı kusurları pâdişahın kulağına erişmekle kale kapısında asılması ferman olunmuş iken, kalede haps ve mallarının müsaderesi **(elinden alınması)** ile iktifa olundu **(yetinildi)**. Daha sonra ikisi de affolunup serbest bırakıldı. Sinan paşa-zâdenin vezirliği dahi iade edildi. Fakat mal ve mülkü mîri tarafından elinden alındığı için sefer mühimmatından habbeye malik olmamak-

la Belgrad muhafazasında alıkodular. Ama Gejdehar büyük gayret sarfederek sefere bile gitti.

Devlet erkânının, ordunun takip edeceği cihet hakkında meşveretleri:

Pâdişah-ı âlempenah hazretleri Belgrad'dan kalkıp Sava nehrin geçip Salankamen civarına vardıkta ümerâ ve küberâ (S.B.) vezir-i âzam otağında toplanıp meşverete başladılar ki «Âya! komran **(Komorn)** muhasarasına mı başlamak iyidir, yoksa Eğri fethine azimet mi daha hayırlıdır?» diye konuşuldu.

Ciğale-zâde «Komorn fetholunup Tuna yalıları muhafaza olunmak münasip görünür» dedikte, diğer vezirler:

«Komran bir meşhur kale değildir. Hazret-i hükümdarın **(pâdişahın)** teveccüh buyurduklarına değmez ve bu kalenin fethiyle iftihar edilemez ve küffâr devletleri de dağdar **(pek açıklı)** olmaz. Lâkin Eğri kalesi bir hısn-ı hasin **(sağlam)**, bilhassa Nemçe **(Avusturya)** şehirleriyle dahi Erdel vilâyetleri arasında bir hadd-i fâsıl **(ayırıcı hat)** olup etrafında madenler olmakla şöhret bulmuş ve küffâr arasında hayli itbar bulmuştur. Bu takdirde ol fetholunmakla din ve devlete menfaatı çoktur, dediler.

Divan bu son fikri kabul edip Eğri'ye doğruldular. Tetel ve Varadin kaleleri önünden Segedin sahrasına geçmek için Tuna nehri üzerinde sefineler üzerine bir köprü kurulması ferman olunup, yeniçeri ağası neccarlar ile **(dülgerler)** ileri varıp dört günde köprü tamam ve hazır oldu.

Pâdişah-ı âlempenah hazretleri, cümle vezirler ve sipah (S.B.) ile ol cisrden **(köprüden)** Tuna'yı geçip Segedin sahrasına indiler ve toplar, cebehâne (S.B.) vesair ağırlık geçince bir gün meks ve ârâm **(durup dinlenme)** den sonra göçülüp beşinci menzilde **(konakta)** Segedin kalesi karşısında darb-ı Hıyam olundu **(çadırlar kuruldu.)**

Vakaayı-i Sene Hams ve Elf

(Bin beş senesi vakaayii)
(Hicrî 1005 senesî Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1596 senesi ağustosunun yirmi beşinci pazar gününe isabet eder.)

Pâdişah-ı âlempenah Tise suyu kenarı ile Segedin sahrasına nüzul buyurduklarında **(indiklerinde)** ol mevkide Rumeli emir-ül-ümerâsı (S.B.) vezir-i saf-şiken **(düşman saflarını yırtan)** Hasan paşa, umumen Rumeli askeri ile gelip alay gösterdiler. Alayların gayet müzeyyen **(ziynetli)** huddâmının (S.B.) ekseri âletleri müzehheb **(altınlı)**, hayli muhteşem vezir idi. Şevket ve şanı diğer vezirlere gaalib göründü. Ol vezir namdarın **(namlı)** vusûlünden sonra İslâm askerine taze kuvvet geldi. Kal'aküb topları, müşârünileyh Hasan paşa Vidin sahilinden Tuna gemilerine koyup bazı Rumeli ümerâsına muhafaza ettirerek Segedin'e dek Tise suyundan götüdüp yetiştirmek ile lâyıki veçhile hizmet etmekte maharet gösterdi.

Ol mahal serhadden **(hudut boyundan)** feryatçılar gelip mahzar (S.B.) ve şikâyetnâmelerini pâye-i serîr-i âlâya **(pâdişaha)** arzettiler. Mazmunu **(mânası)** bu idi ki:

«Küffar Hatvan kalesini muhasara etmek üzeredir ve bunca hasar yapmıştır. İmdat erişmezse müstevli (S.B.) olmak mukarrerdir. Mahsur olan (sarılmış olan) müslümanları kılıçtan geçirmesinden şüphe edilemez.»

Hemen pâdişah-ı cihan «lüzumu kadar asker ile Ciğalâzâde varıp yetişsin!» deyû ferman buyurdular.

İstîlây-ı küffâr ber-hisâr-ı Hatvan:
(Hatvan hisarını küffarın istîlâsı):

Ciğala-zâde Sinan paşa eğerçi hazırlanıp Hatvan imdadına çıktı. Ama seyrinde **(yürüyüşünde)** gayet betâat üzere **(çok ağır)** hareketine binaen zamanında yetişemeyip, küffâr Hatvan'a müstevlî olup sükkânın **(içinde oturanları)** belki kadın, belki çocuk cümlesini katl-iâm edip kaleyi yere beraber yıkıp harap ettikleri haber-i vahşet eseri orduya vüsul buldu **(ulaştı)**.

Bu mahalde, bu taksîre **(kusura)** binâen Ciğala-zâdenin pâdişahın kahrına uğraması büyük küçük herkes tarafından beklenirken, aslâ azarlanmaması, ihtiyar ve genç herkesin hayretini mucip oldu.

Bu esnada asker, mevâcib **(maaş)** talebi bahanesiyle defterdar Hacı-İbrahim paşaya hücum ettiklerinde azlolunup yerine Gejdehan-Ali çavuş baş defterdar oldu.

Muharremin on sekizinde «lezez ulûfesi» (1) çıkıp, onunla beraber bütün kul taifesinin **(askere)** her birine kanun üzere biner akçe in'âm verildi. Bundan sonra Sunluk kalesi yakınında varıldıkta sefain **(sefineler, gemiler)** ile ol mahalledek götürülen toplar ve cebehâne ve gülleleri, Tise suyu andan öte aksi tarafa aktığı için, Eğri'ye götürülmek üzere gemilerden çıkarılıp ve Sunluk etrafında olan mahallerden gâvlar **(öküzler)** tedarik olunup, ve ahşaptan kızaklar yapılıp, toprağa temas eden kısımları yağlarla yağlanıp toplar ve ol makule âlât **(âletler)** ol kızaklara yüklenip esvâr-ı bârdar

(1) Yeniçerilere her üç ayda bir maaş verilirdi. Her üç aylığın hususî bir adı vardır. Muharrem, Safer, Rebiülevvel aylıklarına, bu ayların birer harflerini alarak «Masar ulûfesi», Rebiülâhır, Cemaziyelevvel, Cemaziyelâhır aylıklarına (Recec)ulûfesi, Recep, Şaban, Ramazan aylıklarına (Reşen ulûfesi» Şevval, Zilka'de, Zılhicce aylıklarına da «lezez ulûfesi» denilirdi. Bu taksitlerin hepsine birden «mevâcip» denilirdi.

koşulup **(yük çeken öküzler koşulup)** cerr-i eskal (S.B.) sanatı ile Eğri semtine doğru çektiler.

Yuvarlaklar ile diğer âletleri ve cebehâneyi (S.B.) asker-i islâma dağıtıp devâba **(yük hayvanlarına)** yükleyip Eğri'ye varıncaya kadar götürülmek ferman olundu. Sunluk mevkiinden göçülüp, üçüncü konakta Eğri kalesi eteğinde olan deşt-i pehnâya **(geniş ovaya)** vüsul bulup **(varıp)** cebehâne âletlerini defter mucibince herkese teslim ettiler.

Eğri Muassarası (1)

(1 Safer 1005 — 24 eylül 1596)

1005 senesi Muharreminin yirmi sekizinci günü Şehinşah-ı cihân **(pâdişah)** Eğri sahrasına darb-ı hiyam edip **(çadırları dikip)** iki gün teneffüs ve metris **(siper)** âletlerini tertip ve yerini tecessüs ettiler.

Bu kale uzak mesafeden dağ gibi görünür çok yüksek bir kale olup, kat kat burçları ve yanlarını koruyan bârûları **(kale duvarları)** dört tarafını gözleyen dolma palangaları vardır. Asıl hisar, bir dağ üzerine kondurulmuş olup üç tarafı kaya üzerinde muhkem taş ve kireç ile mülemma ve içi o şekilde dolma ki, aslâ top kâr etmez ve şark tarafında madenî bir dağ bitişik olup ve tabyaları, istihkâm için genişliğine ve derinliğine hendek kesilmiş bir müstahkem kaledir.

Hisarda iki kâfir beyi olup biri Çasarın **(imparatorun)** akrabasından Nemçe **(Avusturya)** serdarı, ve biri Macar beyi idi.

Anlara ve diğer kale ahalisine davet için bir emri şerif gönderildi. Pâdişahın bu emrinin metni şöyle idi:

«Eğri içinde olan beyler vesair ahali bilmiş olunuz ki şevketle azimetim Eğri fethidir. İmdi, Allahü Teâlânın emri şerifi ile sizi dinimize davet ederiz. Eğer müslüman olursanız size zararım do-

---

(1) Eğri kalesi Budin'in 137 kilometre kuzey doğusunda ve Tısa nehrinin kollarından birinin üzerindedir. Türkler tarafından bu kere muhasara edildiği vakit kale muhafızı «Paul Nyary» idi. Bundan başka ikinci derecede 9 kumandan daha vardı.

kunmayıp haliniz üzere emval ve emlâkinizi olduğu gibi tasarruf edip âsude olun... Ve eğer dine gelmezseniz, kaleyi bırakıp çıkıp memleketinize gidesiz. Yoksa bu davetin birini de kabul etmeyip cenge başlar, bana ve askerime karşı top, tüfenk ve Humbara atarsanız, sonra Allah ve Resulullah hakkı için sizi katli âm edip birinizi halâs etmem (kurtarmam). Bilmiş olasız.»

Pâdişahın bu emrini götüren adamı mel'unlar yakalayıp «casustur» deyû hapseylediler. İslâm askeri metrise **(sipere)** girip bir gece içinde kalenin etrafına toplar kurulup pâdişahın fermaniyle kale muhasara olunup her kola bir vezir tâyin olunup «Allah, Allah!» ile cenk ve muhasaraya başladılar ve gece gündüz durmayıp top, tüfenk ve lâğımlar atmağa başladılar.

Metristen ve kaleden atılan top ve tüfenk âvâzesi cihanı tutup barut duhanı **(dumanı)** sehâb-ı muzlim gibi **(siyah bulut gibi)** âlemi kaplayıp gülle ve fındık **(kurşun)** atımından islâm askeri şehit düşüp cenk ateşi gittikçe alevlendi. Lâkin müslüman askeri ve gaziler asla aldırmayıp merdâne **(mertçe)** hamle ve şîrâne **(arslan gibi)** cenge girişip yüz çevirmediler. Lâğım ve top yarasından delikler açılıp bir haftada kale duvarlarının dış katı alınıp küffâr içerü katına girdiler. İslâm askerleri cenge şiddetle devam ettiler.

Feth-i Hisâr-ı enderun-u Eğri:
(Eğri hisarının iç kısmının fethi):

İki üç kere lâğımlar atılıp gedikler açıldı. Lâkin birkaç gün gece gündüze pek fazla yağan yağmurdan müslüman askerleri yürümekte müşkülât çeker oldu. Ama gece gündüz toplar ile dövmekten de geri kalmıyorlardı.

Safer ayının 18 inci günü «Destârî-Mustafa ağa» ya yeniçeri ağalığı verildi. Ertesi yevmüssebt **(cumartesi)** ki, saferin on dokuzuncu günüdür, ziyade yağmurlar yağıp kalenin her veçhile fethi müşkül olmuş iken asker-i islâm bütün zahmete rağmen hücum hususunda bütün gayretlerini sarf ettiklerinden, kalede olan küffârın kalblerine heras **(korku)** düşüp vakt-i duhâda **(kuşluk vakti)** canlarını kurtarmak ümidiyle istîman edip **(aman dileyip)** avâtıf-ı mülûkâneden

mal ve canlarına aman ihsan olunup, ertesi iki nefer beyler ve sekiz nefer beyzadeleri çıkıp metrise, vezirlerin yanına geldiler. Sunluk beyi Bektaş bey, kaleye rehin gönderildi.

İki taraftan ahd-ü âman kararlaştırıldıktan sonra mezburları **(adı geçenleri)** huzur-u hümâyuna **(pâdişahın huzuruna)** gönderip «bizden ikimiz islâma gelmek isteriz» demekle, ağır hil'atler (S.B.) giydirdiler.

Fetih ve zafer nevbetleri çalınıp şenlikler ettiler. Rumeli beylerbeyisi Hasan paşa ve yeniçeri ağası ve topçubaşı ve cebecibaşı kaleye girip zaptettiler.

Katl-i âm-ı küffâr-ı Eğri
(Eğri küffârının katl-i âm edilmesi):

Saferin birinci **(13 ekim)** pazar günü küffâr çıkıp bir menzil yer götürmeğe sipahi oğlanı ağası tâyin olunmuştu. Giderken yeniçeri taifesi ellerinden bazı esvap çekip alıp hakaret esnasında, henüz çadırlar arasından çıkmadan, derunları **(içleri)** yanmış serhad askerleri ve Tatar askeri, bunların Hatvan müslüman halkına ettikleri gadrin intikamı olarak, kılıç üşürüp bir anda cümlesini kılıçtan geçirdiler. Bir tek kimse dahi kurtulmadı (1).

Gerçi pâdişah-ı âlempenah çıkan beylere âman kâğıdı verip yemin etmişti. Lâkin ol, çıkan kimselere tahsis olunup beş bin kadar uryan küffâr kılıçtan geçirildi. Esasen serhad Türkleri, Eğrililere karşı aslâ itimat etmezlerdi ve:

Yokdur sizinle viresmiz
Eğrili, gidi Eğrili

şeklinde türkü bağlamışlardı. Bu defa da vücuda götürdüler.

Ol beyler Belgrad'a gönderilip, iç hisar zaptolunup, kol

(1) Eğri fethinden kırk gün evvel Hatvan kalesi de Avusturyalılara vire ile teslim olmuştu. Fakat Avusturyalılar Hatvan halkını kadın, çocuk, ihtiyar bir tek kişi bırakmadan derilerini yüzmek suretiyle işkencelerle ve vahşice öldürmüşlerdi. Serhad askerleri bu vahşeti unutmamışlardı. İntikam hırsiyle ciğerleri yanıktı. Bu katli âm, düşmanın 40 gün evvelki ahit bozuculuğunun bir mukabelesi idi. Hammer bile bunu kabul ve itiraf etmektedir.

kol açılan gediklerin tamirine başlandı. Yevm-i mezburda, Hatvan kalesinin yapılmasına Karaman beylerbeyisi Hızır paşa ve Sunluk ve Segedin beyleri tâyin edilerek gönderildi.

Dilsiz Ağa, fetih müjdesiyle İstanbul'a revân oldu. Yirmi üçüncü günü timar erbabından her beş nefere birer kil hınta (buğday), kaledeki muhafaza erbabına zahire cemolundu. Büyük toplar metristen kaleye naklolundu. Yirmi beşinci cuma günü pâdişah-ı cihan, varoşta olan büyük kiliseyi camie çevirip cuma namazını kıldı (1).

Küffâr topluluğunun gelişi:

Bu sırada gelen casuslardan gayri, alınan diller (esirler) haber verdiler ki çasar (imparator) olan Maksimilianus, Çeh, Leh, Papa ve İspanya vesair çeşitli küffârdan yardım isteyerek kalabalık asker toplayıp yüz bin kadar piyade ve süvari ile üç menzil yakın yerde Tokay kalesi yakınında Mohaç ovasına inerek tabura girdi.

Düşman, İslâm askeri ile mukateleye (S.B.) ittifak edip «ya islâmı ortadan kaldırırız veya cümlemiz din uğruna kırılıp gideriz!» deyû harekete geçmek üzere olduğu haberleri tahkik olundu.

Fetihnâmede (S.B.) yazıldığı gibi mevkib-i âlî (pâdişah alayı) serhadde peyveste olduğu (ulaştığı) küffârın malûmu oldukta Baç (Viyana) ve İspanya kralları! Ve papa ve Duka ve Erdel'in ve yedi kralın nefîr-i âm (bütün halkı toplayarak) üslûbu üzere üç yüz bin (2) kadar askeri Eğri câniplerinde toplanıp yüz pare toplar ve mürettep cebehâneler ile müheyya (hazır) bir yere geldiklerinde fâsid fikirleri üzere müslümanlar Eğri kalesini döğerlerken ansızın orduy-u hümâyuna şebhun (gece baskını) ideler.

---

(1) Osmanlı harp an'anelerine göre bir şehir zaptolunduğu vakit, o kasabanın en büyük kilisesi fetih hakkı olarak câmie çevrilirdi. Ayasofya da, fetih hakkı olarak câmie çevrilmişti.

(2) Müttefikler ordusunun 120 bin, Osmanlı ordusunun da 110, 120 bin arasında olduğu anlaşılıyor.

Fetih haberini işittiklerinde, kaleden me'yus oldular. Menzil yakınında tabur kurup Eğri'den kalktıkları gibi kale üzerine varıp gerû hisarı almak kasdinde oldukları haber alınmakla asker-i islâm ile üzerlerine varılıp mukabeleye **(karşı koymağa)** karar verilmişti. Çasar **(imparator)** olan mesfur **(adı geçen)** Maksimiliyanus a'mâ ve a'reç **(topal)** olmakla karındaşı tacını Hersek Matyos'a giydirip cümle askeri ona tefviz eyleyip **(bırakıp)** ol dahi Erdel ile bir olup orduyu basmak bahsi ile dolular içmişti, deyû bazı tevârihte **(târihlerde)** yazar ve bazısında «Nadajdi gümüş ayak» ki, kralın veziri idi, bile tâyin olunduğunu yazar.

İrsâl-i Câfer Paşa:
(Câfer paşanın gönderilmesi):

Küffâr taburu yakına gelip düşmanın asâkir-i bî-şümar **(sayısız askerler)** ile yaklaşıp kasd-ı gezend ettikleri **(kötülük kasdettikleri)** muhakkak oldukta, cesur ve şecaatli vezirlerden tavâşî (S.B.) Câfer paşa bir miktar askerle üzerlerine gönderilmek emrolunup altı bölükten silâhtar ve ulûfeciyân-ı yesar ve müteferrikalardan (S.B.) zeâmet ve timar (S.B.) erbabı bile koşup gönderdiler.

Câfer paşa ordudan ayrıldığı dem **(vakit)** âkıbet-endişlik edip **(işin sonunu önceden düşünüp)** düşman tarafına casuslar gönderip düşmanın değerini ve sayısını tefahhus ettikte **(iyice araştırdıkta)**, yedi kral ve umum küffâr cemiyet edip islâmın ortadan kaldırılmasına, yahut bu uğurda cümlesi kırılmağa ittifak ile asker-i deryâ misal **(denizler gibi asker)** çekip geldikleri haberini aldı.

Bunun üzerine Câfer paşa, bu öğrendiklerini bildirip:

«Buncileyin encümene (bu kadar çok düşmana) bu kadar asker-i yesir (az asker) ile benim vardığım, bu tarafı tezlil ve tahkirdir. Benim vücudum gittiği gam değildir, din uğruna feda olsun... Fakat namus-u saltanata kesr terettüp eder (devletin namusu kırılır.)»

Deyû bildirdi.

Vükelây-ı devlet **(devlet vekilleri, büyükleri)** ol serdar-ı

namdara (o namlı kumandana) taallül (oyalama) isnad edip sonra Rumeli emirülümerâsı (S.B.) Veli paşayı, eyâleti askeri ile ve otuzu pâre top ile Câfer paşaya koşup:

«Min ba'd (bundan sonra) bahaneyi koyasın (bırakasın), düşmanı haklayasın!»

Deyû acı haberler gönderdiler. Câfer paşa dahi «Bu yanlış fikir, bir kazânın zuhura gelmesine başlangıçtır» deyüp, ancak kenduye mashub (birlikte götürülen) olan asker ile küffâr taburu üzerine vardı ve alaylarını bağlayıp toplarını ikiye bölüp yarısını bataktan öte tarafa geçitten geçirip kurdu.

Daha küffâr gelmemişti. Sonra karşıdan kara dağlar gibi küffâr alayları nümâyan oldu (göründü) ve Mohaç sahrasını kapladı. Câfer paşa bir kaç serhadli ile bir püşte (tepe) üzerine çıkıp küffâr ordusuna nazar eyledi (baktı). Gördü ki bir bahr-i bî pâyândır (nihayetsiz bir denizdir), sahrayı tutmuş, çalkanıyor, Câfer paşanın yanında ancak üç bin adam vardı. Geldiğine binâen bir miktar elleşelim sandı. İkindi vakti idi. Bir miktar cenge başlar gibi oldular. Küffâr âhen-puş (zırhlı küffâr) alayları hark edip (yarıp) alem üzerine indiler ve rast geldiklerini vurup düşürdüler. Câfer paşa batak arkasında göğsünü gerip dilîrâne (yiğitçe) durup cenge ayak diredi.

Pişgâhında (önünde) şatırları (S.B.) ve iç oğlanlarına varıncaya kadar kırıldı. Az kalmıştı ki paşayı dahi alalar. Askerin nicesi şehit olup, geride kalanı kaçmağa yüz tutmuşken kendusu dayanıp dönmedi. Bazı kâr-azmûde (tecrübeli) ağaları, dizginini devşirüb dediler ki:

«Devletlû, az asker ile çokluğa karşı durulmak bahadırlık değildir. Ta'n-ı düşmandan (düşmanın yermesinden) çekinerek kenduyu beyhude yere telef etmek, tehlikeye can atmaktır. Onda biri kadar, belki binde biri miktarı olmayan az asker ile bu kadar cemiyete karşı durulmaz. Bu surette gerü asker islâma avdet ile adam lekelenmez, askerinizi ve kendi vücudunuzu böyle telef etmekten cumhur asker ile birlikte harp etmek daha faydalıdır.»

Deyüp semt-i selâmete sarfetmeleriyle **(selâmet tarafına)** akşam dahi olmuştu, şeb-i tar içinde **(karanlık gecede)** at başını Eğri altına çektiler. Giden toplar, eşya ve eskal **(ağırlık)** cümle küffâra kaldı. Otuzdan mütecaviz piyade ve süvari şehit oldu.

Eğer gece olmasaydı, bir kişinin dahi kurtulması muhal **(imkânsız)** idi. Üç günlük yol, kaçış sırasında bir günlük yol oldu. Ve ol gecede bu vak'a sebebiyle cihan velvele ile doldu.

Hâdise pâdişaha arzolununca «Câfer paşayı takip eden düşman askerinin gece karanlığı içinde orduyu basmak ihtimali vardır» dediklerinde, Veli paşa, Rumeli emirülümeralığından azl, evvelce olduğu gibi mansıbı **(memuriyeti)** Mehmed paşa-zâde Hasan paşanın vezirliğine eklenerek asker ile orduy-u hümâyunu ihata ve muhafaza etmek ferman olundu.

Devlet erkânının meşvereti:

Sabahleyin farz olan namaz kılındıktan sonra vezir-i âzam İbrahim paşa ve Hâce-i cihan **(yâni Sadeddin efendi)** vesair vezirler ve devlet erkânı otağ-ı hümâyunda toplanıp küffâr ile olacak mukabele ve mütareke hususları müşavere olunup devlet erkânının çoğu bazı mânasız sebepler beyanı ile düşmana karşı koymaktan vaz geçmek reyinde bulunduklarında, Hâce-i hakikatbin **(hakikati gören hoca)**, Mevlânâ Sadeddin efendi söze başlayıp:

«Elbette din düşmanlariyle karşılaşmak vacip olup üzerimize gelen küffar ile cümlemiz şehit oluncaya dek mukateleye (S.B.) ikdam vaciptir. Zira biz anların üzerine varmayıp başka tarafa münharif olduğumuz (saptığımız) takdirde küffar izhar-ı celâdet edip (yiğitlik gösterip) bizi takip etmesi mukarrerdir ve zayıf askerimizi pusuya düşürmek mümkündür. Bilhassa bu devlet-i âliyyede bir Osmanlı pâdişahının bir düşmandan, sebepsiz yüz çevirdiği işitilmiş değildir.»

Deyû ol mecliste söylediğinden maada huzur-u hümâyuna girdiklerinde pâdişah hazretlerine dahi buna benzer sözleri şifahen söyledi ve:

«Bu kale eteği pest mahal olmakla dardır. Din düşmanları üzerimize gelirse meydan dardır. Eğri etrafında olan dağ kalelerine

mel'unlar top çıkarırsa hal müşkül olur. Taburları olduğu sahra bir vâsi yer imiş. Mühim ve lâyık olan budur ki düşman bizim üzerimize gelmezden evvel biz anlara hücum etmek üzere umumen ol sahraya varıla...»

Deyûp sözleri pâdişahın kalbine tesir edip, ecdattan miras olan şecâatleri zuhura geldi. Bunu n üzerine bazıları «Rumeli vâlisi Hasan paşa asker ile küffâr üzerine gitmelidir» fikrinde bulundular. Fakat «Bu büyük iş, paşalar varmakla olur biter iş değildir illâ bizzat pâdişah hazretleri tamam asker-i islâm ile varmak ve muhkem tedarik görülmek gerektir» demekle pâdişahın hareketine rızay-ı şâhâne hâsıl oldu.

Tatar Han biraderi Fetih-Giray Sultana, Reis-ül-küttap kalemiyle mektup yazılıp:

«Olaki bir iki dil alasız» diye tenbih olundu. Bundan sonra sadrâzam İbrahim paşa Eğri kalesine varıp, götürecek topların intihap edip akşam namazına kadar, reis efendi kalemiyle kale muhafazasına asker yazıp ve gedikleri perkidüb Sofu-Sinan paşa ile, vezirlikle birlikte Lala-Mehmed paşayı dahi eyâleti askeri ile kale muhafazasında koyup gurup **(güneşin batışı)** vaktinde pâdişahın otağına gelip harp hazırlığı ile meşgul iken hoca efendi tarafından bir tezkere geldi. Mazmûnu **(içindeki)** şöyle idi:

«Eğerçi Anadolu askeri kale muhafazasına tâyin olunmuş, ama tabur (S.B.) ile mukabele hînînde (zamanında) pâdişahın bir canibi boş kalmak lâzım gelur. Mahall-i hatardır (tehlikelidir), küffar kaleye hücum ederse imdat varınca dayanırlar ama rûz-u mesafta (savaş için saf haline gelince) kaleden harp yerine imdat erişmek güçtür. Gerektir ki Anadolu askeri resm-i kadim üzere (eski usule göre) sağ kol canibine tâyin oluna...» (1).

Filhal Lala-Mehmed paşanın askeriyle ihzarına **(hazırlanmasına)** ferman gönderilip mucibi üzere hareket olundu. çoğu zahiresiz, atları ve kenduleri aç ve muhtaç iken «ga-

(1) Halbuki, Osmanlı harp an'anesine göre muharebe Rumelide ise, Rumeli askeri sağ kola, Anadolu tarafında ise Anadolu askeri sağ kola konulurdu.

zây-ı ekberdir!» deyû yer yer münadiler **(tellâllar)** nida edip Bunca gündür kale fethine sa'y eylemiş **(çalışmış)** askerin din gayreti ile islâm askeri hazır olup harb ve darbe çeki düzen verdiler.

İslâm askerinin küffâr tarafına teveccüh ettiği:

Rebiülevvel ayının gurresinde **(birinci günü)**, **sabahleyin** kollar ve cenahlar **(yanlar)** düzülüp pâdişah-ı âlempenah hazretleri mütevekkilen Aallellah **(Allaha tevekkül ederek)** kemal-i şevket ve dârât ile süvar olup **(ata binip)** yürüdüler. Ol gün asr-ı evveledek **(ikindi zamanı)** gidilip Câfer paşanın evvel konduğu menzile nüzül olundu **(inildi)**. Vezir-i âzam bir püşteye **(tepeye)** çıkıp küffâr taburunun çadırlarına nazar-ı im'an **(dikkatle bakma)** salıp, yarınki günü karşılıklı safların düzüleceğini iz'an eyledi.

Güneş batarken otağına gelip, akşam namazını kıldıktan sonra, pâdişah tarafından acayip bir mektup geldi. Mektupta şöyle yazılıyordu:

«Sen ki lalamsın, bunda muharebe için sizi serdar edip ben buradan İstanbul'a revâne olsam (yollansam) olmaz mı?»

Buyurmuşlar. Vezirin canı başına sıçrayıp hayretten dona kaldı. Ve böyle bir işin mümkün olamıyacağını yazmak ve mâni olmak için Reis efendiye telhis (S.B.) tesvid (S.B.) ettirirken bir adam gelip «pâdişah sizi ister» dedi.

Akşam üzeri vezir-i âzam, Reis efendi ile otağa gelip hazır oldukta kapı ağası Gazanfer ağa otağdan çıkıp vezir ile bazı kelimat edip **(konuşup)**, ikisi beraber derûn-i bârigâh'a girip huzur-u pâdişaha girdiler. Anlar içerude iken Fetih-Giray sultan tarafından taburdan alınmış altmış üç nefer âhenpuş **(zırhlı)** kâfir, elleri bağlı, zincire vurulmuş diller **(sirler)** gelip otağ önünde dizildi. Dilleri **(esirleri)** sorguya çekmek üzere iken Gazanfer ağa ile sadr-ı âli **(sadrâzam)** içeriden çıkıp, vezir Gazanfer ağaya:

— Saadetlû pâdişahımızın nezîr buyurdukları florileri şimdiden ayırıp emanet verin!

Deyûp, ağa dahi:

— Öyle edelim, dedi.

Sonra esirleri söylettiler. Küffârın adetlerinin çokluğu ve cenk âletlerinin fazlalığı ve kralların, islâm şehirlerinin mahvına ittifak ettiklerini ve Erdel Ban'ı olan Sigismond lâin bile olduğunu uzun uzadıya beyan ettiklerinde, cümle esirler katlolunup sonra vezir-i âzam, otağına geldi.

Sabah üzeri saflar tertip olunup süvari ve piyade hazır olup, rebiülevvelin dördüncü günü ki, cuma günü idi (1), ağırlık geruye kalıp İslâm pâdişahı yemin ve yesar **(sağ ve sol)** alaylariyle aheste aheste yürüyüp dahva-i kübrâda **(kaba kuşlukta)** top erişmiyecek kadar uzak yerde karar kılındıktan sonra, bazı ehl-i vukuf gelip:

«Tertip olunan saflar, taburdan çok uzak ve tabur önü bataktır, top, ve tüfenk erişmez ve çerhacıların (2) eli düşmana yetişmez. dahî ileri varmamak ayıptır.»

Demekle bir miktar daha ileri varılıp duruldu.

Pâdişah-ı cem-cah, kutup gibi alem **(sancak)** önünde karar edip altı bölük halkı (S.B.) kafadar oldu. Pâdişahın karşı tarafı bir miktar küşâde kılınıp **(açılıp)** bir tarafında vüzerây-ı izam (S.B.) tertip üzere, ve diğer tarafta Hâcei- cihan **(yâni Hoca Sadeddîn efendi)** iki kazaskerler ile durdular. Ahmal ve eskal **(ağırlıklar)** gerude durdu. Müteferrika (S.B.) zümresi muhafazasına tâyin olundu. Yeniçeri askeri tüfenk berduş **(tüfenk omuzda)** pîş-i pâdişah-ı cem-cahda (pâdişahın önünde) cûş ve hurûş ile durdular. Top arabaları dahi önlerinde zincirler ile bağlanıp Rumeli vâlisi olan Hasan paşa Tameşvar beylerbeyisi ile bir cânibde, Anadolu ve Karaman ve Halep ve Maraş beylerbeyileri bir cânibinde, sairleri yerli yerinde, Diyarbakır emirülümerâsı mutat üzere talîa **(öncü)** serdarlığı Ciğale-zâdeye ısmarlandı.

---

(1) Cuma günü Rebiülevvelin üçüncü günüdür.

(2) Yürüyüş halindeki ordunun süvari olan öncüleri.

HAÇOVA MEYDAN MUHAREBESİ

Birinc günü muharebe:

Çün iki asker birbirini gördü. Çerhada Sinan paşa ve Fetih-Giray ve Diyarbakır beylerbeyisi Murad paşa ve sair dilâverler meydana at sıçratıp ve nâralar urup ok ve kılıç ile savaşıp, küffâr ile elleşmeğe başladılar. Arada olan bataklık engel oluyordu. Biraz savaştılar, mezbûr batak, Haçova'da vâki bir küçük nehrin batağıdır ki, yer yer geçitleri vardır. Her yerden geçid vermezdi. Giderek cenk kızışıp mukabele-i pâdişahide olan vezirler ileri varıp safları tertip ve askere istimâlet **(gönül alma)** ve gayret vermekle cenge teşvik ettikten sonra geri gelip pâdişah-ı islâma olanı anlatırlardı.

Küffârın, uzak sürer uzun topları olmakla asker-i slâmı kendulere yaklaştırmayıp, asır vaktine karib **(ikindi vaktine yakın)** pâdişahın üzerinden bir top danesi geçip, bölük halkı alaylarından aşırı düşüp, hamdolsun kimseye zararı olmadı. İslâm pâdişahı, askeriyle tehlikeli mahalde durmuş olmakla, hünkârı ol mahalden kaldırıp, sonradan şehit olan müteferrika ağası (S.B.) Yunus ağanın hazır kurulmuş çadırına ilettiler.

İslâm safları aslâ yerinden hareket etmeyip yerinde sabit oldular. Asr-ı sânî **(ikindi)** vaktinde çerhacıların savaştıkları batak ki, kenarında bir kilse vardı, cümle küffâr piyadelerine yatak idi. Mel'unların piyadelerinden birkaç bin hınzır içtikleri şarabın gururiyle kilise yanındaki bataktan beru tarafa geçmeğe başladılar. İslâm askeri üzerine tüfenk yağdırdıklarında, oraya yakın bir püşte **(tepe)** ardından Cığale-zâde Sinan paşa kemin aşub **(pusu aşıp)**, çerhacı taifesi, ol mel'unları araya alıp tarfat-ül-ayn içre **(göz yumup açıncaya kadar)** kılıçtan geçirdiler ve lâşelerini batağa doldurdular. Tâbl ve kûsların (S.B.) ve kesilmiş atlarını pâdişahın önüne götürdüler.

Geride kalan mel'unlar yarım can ile kaçtıklarında, taburlarına varmadan Tatar askeri ardını alıp cümlesi mağlûp

ve esir ve giriftar-ı kaydü zincir olup **(zincire vurulup)** güruh güruh Tatar gazileri, ol mel'unları pâdişahın önüne götürdüklerinde cümlesinin kellesini seyf ile **(kılıç ile)** galtan etmek **(gövdeden ayırmak, yerde yuvarlamak)** ferman olundu.

Ol gün hamdolsun yüz aklıkları olup lâkin akşam erişip havada dahi yağmur belürmekle iki taraf dönüp eğlendi. Ve herkes yükünü, durduğu yere yıkıp keyfe mettefak **(rast gele)** nüzul eylediler **(indiler, kondular)**. Bazıları çadırlarını kurup içine girdiler. Bir mertebe ihtilât ve sıkışıklık idi ki, askerin ekserisi **(çoğu)** at arkasında gönderine dayanıp durdu. Sabah oluncaya kadar karakollar askerin etrafını muhkem korudular.

Mukaatele-i der rûz-i sânî ve inhizâm-ı küffâr bi-avn-i Rabbânî

(İkinci günkü muharebe ve Allahın inâyetiyle küffarın mağlûbiyeti):

Rebiülevvel ayının beşinci cumartesi günü (1) seher vakti pâdişah-ı islâm atına binip kûslar (S.B.) uruldu. Ve râyât-ı feth ve zafer **(fetih ve zafer sancakları)** açılıp alaylar tertip olunup Cenâb-ı hakka mütevekkil olarak din düşmanları üzerine teveccüh ettiler. Gördüler ki dünkü gün batak arkasında cemiyet eden küffardan, kilise yanında bir kâfir kalmayıp cümlesi ol gece taburlarına girmişler, tulû'i şems vaktinde **(güneş doğarken)** batağın geçitleri muhafazasına mukayyet olmayıp **(işe önem vermeyip)** sol taraftaki geçitten yarım mil uzak sahrada bir kilise yakınında alaylarını düzüp hâilsiz **(engelsiz)** mukabele kasdında olup karşılıklı durmak tedbirinde oldu.

Hemen asker-i slâm derya gibi coşarak yürüyüp ol bataktan düşman taburu tarafına geçip, tabur üzerine alaylarını kurdular.

Yeniçeri dilâverleri tüfenge el urup toplar dahi tertip üzere dizilip herkes kol kol yerli yerinde durdular. Lâkin pâ-

(1) Cumartesi günü, Rebiülevvelin dördüncü günüdür.

dışahı bataktan öteye geçirmeyip otağ-ı hümâyun önünde durdurub hassa-i hümâyun olan huddâmından gayri **(pâdişâh hizmetine memur olanlardan başka)** ne kadar asker taifesi varsa bataktan öte tarafa geçip alaylar bağladılar.

Serdârı talîa **(öncü serdârı)** olan Ciğala-zâde çerhacılar ile tabur önüne varıp günün ilk saatlerinden iki namaz arası geçinceye kadar muharebe edip, lâkin küffâr, ikindi zamanına kada raslâ taburdan **(müstahkem mevki)** baş göstermeyip, meğer ki tedarikleri muhkem imiş.

İkindi zamanı oldukta nâgâh **(ansızın)** piyade askerini koçılar **(bir nevi araba)** ile taburdan döküp ardlarınca fevç fevç bahr-i âhenin mevç gibi **(demirden bir deniz dalgası gibi)** süvari alaylarını da onlara kafadar edip, on bin kadar tüfenk endaz piyade ve akabince **(arkasından)** beş altı bin den fazla Nemçe **(Avusturya)** atlısı ile ve kezâlik topların cümlesini hazır edip bi rsırada tüfenk ve darbzenlere **(kale döven toplar)** ateş verip domuz sürüsü gibi bir yürüyüş yürüdüler ki Zal ve Rüstem olsa karşı koymaları tasavvur olunmazdı (1).

Macar askerinin hücumu, gazilerin yanında malûmdur. İlk anda hücumların ateşine durulmak muhal olduğu (S.B.) vakaları tetkik edenlere gizli değildir.

Melâin **(mel'unlar)** evvelâ meymene-i İslâmyâna **(İslâmların sağ tarafına)** yürüyüp demir dağ gibi kırılmak ka-

(1) Bu muharebede düşman ordusunun miktarı 110 veya 120 bin kadardı. Bataklıkta saplanıp ölen, Türk kılıcı ile öldürülenlerin sayısı ise en az 50 bindir.

Osmanlı ordusunun sayısı da 100 veya 110 bin kadardı. Düşman ordusu Avusturya Arşidüklerinden Maksimiliyen ile, âsi Erdel voyvodası Sigismond Bathory kumandasında idi. Bu muharebede meşhur Avusturya kumandanlarından Ditmar von Koenisberg Bavyeralı Frans-Berger de ölenler arasındadır.

bul etmeyup, sağ kol saflarını geriye püskürtüp, sağ kol tarafında harbe hazır olan kapı-kulu alayları üzerine düştüler ve hücum zoruyle bataktan beru geçurdüler.

Mukaddemetülceyş olanları ise **(öncü olanları)** Tatar askerinin içine girerek Fetih-Giray'a arka verdiler. Küffâr askeri, sağ kol tarafından dahi batağı berûye geçip otâğ-ı hümâyun üzerine hücum edip pişgâh-ı pâdişaha **(pâdişâhın önüne)** erdiler.

Ol mahal, Rumeli emirülümerâsı Hasan paşaya «Gelip erişesin!» deyû ılgar ile Çavuş gitmiş idi. Buna binaen, Rumeli askeri ile Hasan paşa, ol mahall-i hevlnâke **(o korkunç yere)** can atıp erdikte, sağ koldan orduy-u hümâyun üzerine varan küffârın ardlarında hamle ettikte, kefere tüfenk endazları ana yüz tutup durmadan tüfenk serpip, fındık **(kurşun)** yağdırmakla, Rumeli askerinin dahi yüzünü çevirip, o anda çoğu sipahiler, nusretten me'yus olup, firara yüz tutup düşmandan yüz çevirdiler.

Geride kalan asker dahi mutad hilâfı, üsküflü iç oğlanlarını meydanda görmekle, pâdişâhı dahi kaçmış zannedip girîze **(kaçmağa)** yüz tuttular. Taraf taraf dağılıp Budin ve Belgrad semtlerine gittiler. Küffâr dahi «Zaferyap olduk!» mülâhazasiyle ordu çadırlarına girip yağmaya el vurdular.

İki binden ziyade Melâîn **(mel'unlar)** ileri sürüp pâdişâhın seccadesine bir ok menzili kadar mahalde cenk edip ordu içinde tüfenkten ferağat olunup **(vaz geçilip)**, müslüman ve kâfir birbirine seyf ile **(kılıç ile)** girişip yaka yakaya cenk eder oldular.

Vezirler ve erkân-ı devlet (S.B.), pâdişâhı ihâta edip **(sarıp) durdular**. Bazı melâîn (S.B.) otâğ-ı hümâyun iplerine el urdukta, Enderun ağaları (S.B.) hep birden kılıç üşürüp katleylediler.

Mevlânâ Sadettin efendi pâdişâh hazretlerine «Zafer, sabırladır, güçlük, kolaylıkla beraberdir» anlamlarını beyân, tefsir ve sabır ve sebatın zafer yolu olduğunu anlatıp, ol dindar pâdişâh, hazret-i peygamber aleyhissalât vesselâmın hırka-i şeriflerini giyip, yapısı, birbirine yapıştırılmış duvar

gibi yerinde durup, Cenab-ı hakka münâcat eyledi. Ağlayarak ve huzu' (S.B.) ve niyâz (S.B.) ile Cenâb-ı Hakka elini kaldırdı ve fetih ve zafer rüzgârı, tuğ-u Muhammedi perçemin estirdi.

Ateş saçan küffâr, İslâm askerleri çadırlarını kaplayıp ganimet mallariyle perişan olıcak **(olunca)** Allahın inâyetiyle, düzgün safları bozulup, kurulmuş çadırlara birer ikişer kâfir, gâlibâne girip, pervasızca gaarete **(yağmaya)** meşgul oldukları sırada İslâm aşkerinin at oğlanları, aşçı, at, eşek, katır sürücüleri, deveci, seyis ve orducu hizmetkâr tâifesi, çadırlara giren küffâra girişip balta ve nacak ve buldukları âletler ile kırmağa başladılar. Bu sebep ile Melâine **(mel'unlara)** zaaf-i hâl târî olup **(belirip)** karara mecalleri kalmayıp. taburlarını özleyip kaçtıklarında «küffâr bozuldu!» deyû âvâze olup, işiden ehl-i İslâm dönüp mel'unların ensesine düşüp, öyle kırdılar ki, sahih rivâyete göre az zamanda yüz bin kadar küffâr yere düşüp, güneş batarken ol geniş meydanda küştelerden püşteler **(ölülerden tepeler)** yığılıp, piyâdelerinden tek kimse kurtulmayıp, kılıç artığı olan süvarileri gece karanlığında bir yerde duramayıp her tarafa perişân ve sabah olunca sahra ve dere demeyip girîzan oldular **(kaçtılar)**.

Allaha hamdolsun, o yüksek dereceli pâdişâh, Allahın inâyetiyle mansur ve muzaffer (S.B.) olup, doğruluk ve yerinde sebat etmenin berekâtiyle, bir iyi nam elde etti. Ve din ve devletin ırz ve namusunu tekmil eyledi. Öyle ki, kendinden evvelki pâdişâhlardan hiç birisi bu mertebeye erişememişlerdi.

Siyâk-ı âhar

(Başka bir söz gelişi):

Buraya gelinceye kadar bazı bilirkişiler yazısıdır ama, ol gazâda hazır olan Defterdar Peçevî İbrahim Efendi biraz bu şekle aykırı yazmıştır. Galiba kendisi Anadolu beylerbeyisi Lala-Mehmed paşaya intisabı **(mensup olması)** sebebiyle

onun kolunda olup, yorgun alaylar kavminden olmakla taassub edip **(aşırı taraf tutup)** ve bütün vak'ayı tetebbu ve tahrir etmiştir.

Her halde bir ehl-i vukuf **(işe vâkıf)** kimse olmakla anın dahi **(Peçevî İbrahim Efendinin)** kelâmının **(sözlerinin)** meâli naklolundu.

Mezbur demiştir ki:

Çün sabah İslâm askeri alayları dizilip ol cenk mahalli olan kilise tarafına gidildi. Görüldü ki mezbur **(adı geçen)** kilise yakınında küffâr diyarından kimse kalmayıp tabura (S.B.) gitmişler. Pes **(imdi, bundan sonra)** İslâm alayları geçitten geçip tabur semtine yürüdüler. Küffâr, top ile, varanları yaklaştırmayıp uzaklaştırırdı. İkindi vakti yaklaşıncaya kadar küffâr, aslâ baş göstermedi. İkindi vakti küffâr harekete gelip güruh güruh göründüler. Evvelâ piyâde Nemçe **(Avusturya)** alayları, cümlesi âhenpuş **(demir kuşanmış)**, ellerinde birer harbe ve birkaç alay dahi gök demire bürünmüş, ellerinde on beşer, yirmişer dirhem **(kurşun)** atar tüfenkler olan birkaç alay tüfenkendaz **(tüfenk kullanan)** Macar haydutları ki, yüz alaydan ziyâde piyâde, her alay beşer yüz kadar kâfir idiler. Eâdehu **(sonra)** Macar'ın atlı alayı sâfi sırıklı ve bayraklı kuhsâr-ı pür eşcar **(ağaçla dolu dağlık)** gibi görünürdü. Ve bir nice Nemçe **(Avusturya)** ve Çek ve Leh **(Polonyalı)** vesair cins kimselerin süvari alayları ki, her bir kâfir üçer beşer Macar tüfenkleri götürür. Bunlar dahi elli alaydan ziyade idi. Küffâr, kendi târihlerinde bu askeri mübalâğa kesret **(çok)** üzere yazıp, her memleketten ve her milletten çasar **(imparator)** imdadına gelen kralları ve Hersekleri isimleri ve her birinin askeri sayısını tâyin eyleyip, iki yüz alaydan ziyade yazmışlardır. Ve bunlardan başka, bir kısım asker dahi henüz gelmemişti demişler..

Bilcümle piyadeleri önünce askere fındık **(kurşun)** serpearek yürüyüp geldiler. Sinan paşaya, Murad paşa ve Bostancıbaşı-Ali paşa imdada gönderilip mülhak oldu **(ona katıldı)**.

Lâkin küffâr, toptan tüfenkendaz (S.B.) olmakla, mukavemet mümkün olmayıp İslâm alayları perakende batağı geçip sahraya yayıldılar.

Küffâr askeri, top ve tüfenk atarak, kös (S.B.) ve trampetelerin çalarak bataktan geçip orduya doğru yürüdüler.

Hasan paşa, Rumeli askeriyle sağ kolda, taburun karşısında geçit başına varıp durmak ve küffârı menetmek ferman olmuştu. Gelip oraya durdu. Fakat küffârın hücumundan bir an dahi orada duramayıp tüfenk zorundan diğer alaylara katıldı.

Küffâr, korkusuz İslâm ordusuna varıp, henüz İslâm ordusu mağlûp olmadan evvel yağmaya koyuldular. Hattâ, bir iki bayrak ile bir nice kâfir, hazine-i âmireye **(devlet hazinesine)** hücum edip muhafazasında olan Sipahi ve Yeniçeri dağıldılar.

Küffâr, hazine sandıkları üzerine çıkıp haçlı bayraklarını diktiler ve raksa **(oynamağa)** başladılar.

Çün bu hal manzur-u pâdişâh-ı Deryâ-neval (1) oldukta, Hoca efendi **(Hoca Sadeddin efendi)** huzur-u hümâyunlarında hazır idi. Bu garip manzarayı gördü. Pâdişâh hoca efendiye:

— Şimdengerû çâre ve tedbir nedir?

Buyurmuşlar, Hoca Efendi dahi:

— Pâdişâhıma lâzım olan yerinizde durmaktır. Harp hali böyledir. Ecdâd-ı izâmınız **(büyük dedeleriniz)** zamanlarında olan tabur muharebeleri de çok vakit böyle olagelmiştir.

Mu'cizât-ı Muhammediyye ile **(Hazret-i Muhammed'in mu'cizeleriyle)** inşallah fırsat ve nusret **(üstünlük)** ehl-i İslâmındır. Hatır-ı şerifinizi hoş tutun!

Deyû teselli ettiler.

Menkuldür ki **(nakledilmiştir ki,)** küffâr büyükleri hazret-i pâdişâhı ol halde, at üzerinde tamam sırtta ve Hoca efendi de rikâbı **(üzengi)** beraberinde durup iki elleri duaya

(1) Bu hal, bahşişi, deniz gibi çok olan pâdişah tarafından görülünce,

kalkmış tazarru' ve ibtihalde **(kendini alçaltarak ve bütün varlığiyle yalvarıp yakarmada)** tasvir ettirip, gûya ki, okur üfürür deyû resmin altına Nemçe lisanında «Hoca Efendinin duası kabul oldu» deyû yazmışlar.

Ahvâl-i firâriyan:

(Kaçanların ahvâli):

Ol vakitte, iç oğlanlarından (S.B.) serâser (1) elbiseleriyle otuz kadar gulâm (S.B.), eğerli ve eğersiz birer bargire binip kaçmakla, diğer askerden bir kısımlarının da kaçmalarına sebep oldular. Bunlar, pâdişâhı soranlara: «Bir koçıya (2) binip ikindi vakti mirahor ağa önüne düşüp gittiler» demekle büyük perişanlığa sebep oldular.

Küffârın mağlûp olması:

Çün küffâr askeri İslâm ordusuna girip ömründe görmediği ganimetleri görüp çadırlara müstevli oldu **(her tarafı kapladı)**, ve içinde olan eşyayı eline geçirmekle meşgul olup muharebeyi bir tarafa bıraktılar. O sırada İslâm askerinin ancak dört bölükte biri kaçmıştı.

Akşam zamanı da yakın idi. İslâm askeri artık zaferden ümitlerini kesip, yalnızca Allahın yardımını beklerken, ilâhî yardım zuhur etti. Çadırlarda olan at oğlanı, aşçı, kara kullukçu gibi gaziler, yer yer küffâra koyulup balta ve kazma ve kürek ve lobut gibi âletler ile hücum edip vâfir **(bir çok)** mel'unu tepelediler. Derhal o sapıtmış kavimde mağlûbiyet eserleri göründü. Ve:

«Kâfir kaçtı!» sadasını kopardılar. Ordu etrafında serseri gezen ürkmüş alaylar dönüp hücum edip yetiştiklerini

(1) İpekli ve altın gümüş işlemeli kumaş adıdır. Büyüklere giydirilen kürkler, bu kumaştan yapılırdı.

(2) Bir nevi araba.

kılıçtan geçürdüler. Saf saf zincire çekilmiş harbî piyadeler ceste ceste (azar azar) düşüp çoğu korkudan helâk ve nice bin küffar kılıçtan geçip, nicesi dahi bataklara batıp, anda başları kesildi.

Vezir Sinan paşa (1), yanında olanlar ile orduy-u hümâyunun sağ tarafına gelmiş yirmi bin kadar kâfir atlusunu bu-çuk saatte kılıçtan geçirip, nicesini dahi suya döktü. Canını kurtarabilenler kaçtılar. Fakat bunların üzerine de Fetih-Giray'ın Tatar askerleri her taraftan yürüyüp kıra kıra taburlarına döktü.

Küffâr, çadırlarında sığınmağı istedilerse de buna da muvaffak olamayıp çadırlarını ve cümle eşya ve mühimmatı (S.B.) bırakıp tek başlarına dağlara düştüler.

Onar bin filorilik 97 pare âlâ topları, humbaraları ve emsalsiz şâhî darb-zenleri **(kale döven topları)** ve mükemmel cebehâneleri (S.B.) zaptolundu.

Küffâr tarafında galip olma âsârı görülmüşken, az zamanda bu kadar küffâr nüfusunun kırılması, insan işi değildir deyû, bu muharebeyi görenler itiraf ettiler. Ve herkes bu en büyük gazânın, Mohaç ve Çaldıran muharebelerinden daha üstün olduğunu ispat ettiler. Zira bu gazâda kırılan küffâr, Mohaç'ta ölen küffârın iki misli olduğunda şüphe yoktur dediler.

Gururun uğursuzluğu hakkında:

Peçevîli (2) nakleder: Zaferle sona eren bu sefer, pâdişâhın tahta cülûsu akabinde vâki olmakla, cülûs bahşişi verilen kapı kulları seksen binden ziyade olup, ve elli binden fazlası bu seferde mevcut idi. Rumeli ve Anadolu vesair eyâletler ve akıncı ve eşkinci (S.B.) ve Tatar ve bunların hizmetkârları altmış binden fazla iken bu kadar askerin inhizamı-

(1) Ciğala-zâde Sinan paşa... Koca-Sinan paşa değil.

(2) Tarihçi Peçevî-İbrahim efendi.

na (yenilmesine) ihtimal verilmezdi. Hak alîmdir ki (**Allah bilir ki**) bu kadar kalabalık askerin harp meydanında pekaz asker kadar cümbüşü ve bahadırlıkları görülmedi. Zira küffârın hücumunu görenlerin malûmudur. Küffâr o garip tertip ile şiddet ve çokluklarına güvenerek ve gururlanarak geldiler. İslâm ordusunun da bu tarafta, kendi çokluklarına güvenleri vardı.

İslâmların halleri bir kıl üzerinde kalıcak (**kalınca**), küffârın dahi kemâl-i gururlarından ehl-i İslâmı çokluk ile selb edip (**mahvedip**) «Âl-i Osmanın güzide (**seçilmiş**) askeri perişan oldu, meydan bize kaldı» sanıp vücut vermedikleri erâzil asker kılıçsız ve mızraksız, küffârı bi mertebe kırdılar ki kıyâmete kadar devirlerin kitâbelerine nakşolundu. Sene (1005 — 1596) yılının Rebiülevvelinin beşinci günü bu büyük fetih müyesser oldu.

Sadrâzamlığın Ciğale-zâde Sinan paşaya verilmesi:

Çün muharebeden dönüldü. Ciğale-zâde Sinan paşa, sadrâzam İbrahim paşadan evvel pâdişâhın huzuruna girip «Bu fetih ve zafere kulunuz sebep oldum!» deyû iftihar yollu bir çok lâf ve güzaf (**boş lâkırdı**) edip, Hoca Sadeddin Efendi ile Gazanfer ağa dahi «Eğer isteklerine müsaade olunursa sadrâzamlığa lâyıktır» deyû imdat etmeleriyle, kendüye sadrâzamlık mührü verildi.

Vezir-i âzam oldum deyû, sevinç ile kendi otağına gelip tehniye (**kutlama**) ve destbûs ettirdi (**el öptürdü**).

Bununla berâber iptidâ çarhadan firar eden (**kaçan**) kendisi idi, deyû naklederler.

İbrahim Paşa, sadrâzamlığın Sinan Paşaya verildiğinden habersiz, düşmanın mağlûbiyeti sevinci ile pâdişâhın huzuruna gelip konuşma sırasında aslâ pâdişâhtan değişik bir hal görmemekle kendi otağına gelip, düşmanı kahretmekte yoldaşlığı zâhir olanlara inâm ve ihsana meşgul olup, kendinin azli hatırına bile gelmedi ve kaçanların geri çevrilmesi için ulaklar gönderdi.

Pazar günü sabah olunca İbrahim Paşa, vüzerâdan (vezirlerden) Cerrah - Mehmed Paşa ve Ca'fer Paşa ile birlikte ata binip düşman taburunda kalan çadır, âletler ve küffâr müdafaa tertibatını görmek üzere küffârın serildiği yere gidince, Hoca Efendi de Otağ-ı hümâyuna (**pâdişah çadırına**) vardı. «Bu ana dek sadâret mührünün İbrahim paşada durduğunun hikmetini» Gazanfer ağadan sordu. Ol dahi «bilmezem» deyû cevap vericek (**verince**) hâce-i cihan (**yâni Hoca Sadeddin Efendi**) ın garibine gidip:

«Çünkü (**mademki**) İbrahim Paşayı azil, murad-ı hümâyunları değil idi, dünkü gün Sinan Paşanın iltimasına müsaade buyurulmamak gerek idi. Çün bu mertebe oldu, (**yâni mademki her nasılsa sadrâzamlık mührü Sinan Paşaya verildi**) bir günde bundan dönmek izhâr-ı televvündür (**dönekliktir**), bu yüzden belki bir fitne kopa...» demiş..

Gazanfer Ağa da «Ben bu kelâmı (**sözü**) pâdişaha demeğe kaadir değilim, çünkü pâdişâhın İbrahim Paşaya muhabbetini görüyorum» dedikte ol mahalde büyük mirahor Ahmed ağa bir nâdân (**cahil, kaba, nobran**) Türk?! olmağın (1), cür'et edip «Hoca Efendi lisanından bu nasihati pâdişaha nakletmekte ne hatâ vardır?» diyerek, bunu pâdişâha söylemeği üzerine aldı.

Esasen Gazanfer Ağa frenk asıllı idi (2), bu yüzden Ciğale-zâde ile aynı cinsten olduğundan, Ahmed Ağanın teşebbüsüne müsaade etti ve dedi ki:

«Pâdişâh hazretleri tabur seyrine gitse gerektir. Seni yanlarına çağırdıklarında: (**Hangi ata süvar olacaklarını**) sor.»

Ol Türk nâdân dahi?! at götürdüğü sırada münasebet düşürüp:

---

(1) Esefle söyleyelim ki, Osmanlı imparatorluğunda devşirmelerin hâkim oldukları bu asırda, imparatorluğun asıl ve mert unsuru olan Anadolu Türkü, zaman zaman bu şekilde hakaret görmüş, «Kaba Türk» denilmesinde bir utanç duyulmamıştır.

(2) Macar asıllı idi.

— Hoca Efendi hazretleri taşrada, mühr-ü şerif İbrahim Paşada olduğundan dedikoduya ihtimal veriyor.

Dedikte Pâdişâh bir miktar teemmül edip **(düşündü)**:

— Kapıcılar kethüdası (S.B.) varsın alsın ve götürsün Sinan Paşaya versin, buyurduklarında Kapıcılar Kethüdası dahi varıp, paşayı çadırında bulmayıp tabur tarafına revân oldu **(gitti)**. Vezir dahi **(yâni İbrahim Paşa)**, tabur seyrinden gelür iken yolda rast gelip vâki hâli bildirdikte, haymesinedek **(çadırına kadar)** maiyet ile gelip, mührü teslim edip, ol dahi götürüp Ciğale-zâdeye teslim etti.

Aslına bakılırsa fetih ve nusret, zafer, İbrahim Paşa yüzünden olmuştu (1). Ciğale-zâde bir kuru iddia ile sadâreti elde etti. Ama bundan sonra pâdişah, Ciğale-zâde ile anlaşamayıp, ol acayip tedbirlere baş vuran vezirden garip haller zuhur eylemeğe başladı.

Her hâli pâdişahın ve sipâhın kalblerinin dehşete düşmesine, ve bütün halkın kendinden nefretine sebep oldu. Hattâ, eşkiyanın çoğalmasına ve edep dışı hareketlerine de osebep oldu.

Kaçanların cezalandırılması:

Ciğale-zâde Sinan Paşanın kötü hareketlerinden biri budur ki:

Düşman taburu, Allahın inâyetiyle makbur **(Tanrı gazabına uğramış, yenilmiş)** ve fetih olunduğunun ertesi günü kendûsu sadârete nâil olduğu gibi işlere başlayıp askerin mevcut olanını da olmayanını üç gün zuamâ, tımar erbâbı ve Kapı-kulu (S.B.) yoklanıp otuz bin neferden ziyade askerin

(1) Hakikatte de böyle idi. Zaferin kazanılmasında en mühim âmillerden biri İbrahim paşa idi. Fakat Ciğala-zâde, zaferden sonra, İbrahim paşadan evvel pâdişahın huzuruna girerek, sanki bu zafer kendi eseri imiş gibi yalan ve dolanlarla pâdişâhı ikna etmiş ve böylece sadrâzamlık mührünü almağa muvaffak olmuştu. Nâîma, hakikati ne güzel ifade ediyor!

kaçak namiyle dirlikleri (S.B.) kesilip, her kande bulunurlarsa **(her nerede)** katillerine ferman olduğundan başka, kaçanları yakalayarak ağır şekilde cezalandırdı.

Meselâ Müteferrika (S.B.) Yunus Ağa —ki muharebe sırasında pâdişah hazretleri onun çadırına inmişti— ve bir bölük ağası ve bazı tanınmış asker büyüklerinden güzide **(seçilmiş)** adamların boyunlarını vurdurdu. Şehid Yunus Ağa, eski vezir merhum Koca-Sinan Paşanın mirahoru idi. Ciğale-zâde Sinan Paşa, nice günahsızların bu şekilde kanını akıtarak gûya âleme ibret gösterdi. Ve küffâr, İslâm askerine **(el-Harbü hud'atüm — Harp, hiledir)** diyerek hile tasavvur etmiş iken, bu «Kaçak» adını takıp, İslâm askerini lekeledi. Aynı zamanda, kaçak adını verdiği kimselerin varını yoğunu mîriye (S.B.) alıp, bulduğunu katlederek, nicelerini de başka diyarlara kaçırdı.

Muharebeden sonra Belgrad'a gelinince Habeş eyâletinden ayrılmış olan «Sührab Paşa» ile «Câhî» adlı müteferrikayı (S.B.) kocakarı elbiseleri giydirip teşhir (S.B.) ederek dünyaya rüsvâ etti. Bundan sonra, nice dirlikleri kesilen (S.B.) asker varsa, can korkusuna düştü. Aynı zamanda bu, hilekâr kimselere bir hile yolu açtı. Garâz erbabı, düşman olduğu kimselere «kaçak» lık isnat etmeğe başladı.

Böylece, bu muharebenin başında kaçmış olanların başına dünyayı dar getirdi. Onlar da, hiç bir yerde barınmak imkânını bulamayınca Anadolu diyârına geçip, toplanarak (Celâlî eşkiyası) hâlini aldılar.

«Men zera'a fiten, Hasad el-mihen — Fitne eken mihnet biçer» anlamınca bu çeşit nâ ma'kul **(aklın kabul etmediği)** tutumlar, kendinin de makamından uzaklaştırılmasına sebep oldu.

Kötü tedbirlerinden biri de budur ki, Tatar Hanı olan Gazi-Giray Hanı, hanlıktan azlederek, ol seferde bulunan karındaşı Fetih-Giray'ı Han yapmakla, Tatarların arasında karışıklık çıkarıp, sonunda Fetih-Giray Hanın öldürülmesine sebep oldu.

İslâm askerinin Eğri'ye avdeti:

Küffâr askeri mağlûp olduğu gece, yatsı vaktine kadar kösler (S.B.) çalınıp şenlikler oldu. Ertesi gün divan kurulup bu büyük zafer kutlandı. Üç gün evvel sahrada oturulup asker yoklandıktan sonra Tırnakçı-Hasan Ağaya yeniçeri ağalığı verildi.

Taburdan alınan doksan yedi pâre topla Solnok (**Szolnok**) kalesine çekilmek için beylerbeyilere, sancak beylerine, asker vesaireye tevzi olunup, Rebiülevvel ayının on birinde —ki Ruz-i Kasım idi— Eğri kalesine avdet olundu.

Bu ayın ortalarına doğru, bu ibretlere şâyân gazâ fetihnâmesi (S.B.), Kapıcıbaşılardan Ali Ağa vasıtasiyle Asitâneye (**İstanbul'a**) gönderilip memalik-i mahrusada (**Osmanlı ülkesinde**) (S.B.) şehir donanması tenbih olundu.

Eğri kalesi muhafazasına bin nefer kul-oğlu (S.B.) ve bin Eğri yeniçerisi yazılıp üç bin yeniçeri ile Turnacı-başı (S.B.) nöbetçi tâyin olundu.

Rumeli beylerbeyisi Veli Paşa dahi Budin muhafazasına gönderilip birkaç bin yeniçeri bile koşuldu (**beraberinde gönderildi**).

Avdet-i pâdişah be dârüssaaltana:
(**Pâdişahın saltanat merkezine dönüşü**):

Rebiülevvel ayının sonlarında, pâdişâh-ı âlem-penah) (1) saadet ile Eğri'den göçüp Solnok ve Segedin yolu ile Varadin'e ve oradan Belgrad'a geldiler. İki gün istirahatten sonra dördüncü vezir Hasan Paşayı Belgrad'a Serdâr koyup Darüssaltana'ya teveccüh buyurdular.

Sinan Paşanın azli ve İbrahim Paşanın sadrâzamlığı:

Sinan Paşanın huşûnet-i tab' (**kaba, sert tabiat**) ile, mü-

(1) Âlempenah, herkesin sığındığı, mânasınadır.

lâyim olmayan hareketi ve kötü tedbiri sebebi ile şâh ve sipah kendûden **(kendinden)** tamamen nefret etmişti.

Seferden dönüp Edirne'ye yakın «Harmanlı» mevkiine gelindikte valide sultan tarafından «Kıllı dilsiz» denmekle tanınmış «Dilsiz Süleyman ağa» gelip, zaferi tebrik eden mektuplar getirip yolda, araba-i hümâyuna **(Pâdişahın arabasına)** yanaşıp sipariş olunan umuru **(kendisine verilen vazifeyi)**, işaret ile pâdişâha anlattı.

Harmanlı'ya inilir inilmez Çavuşbaşı Kitapçı-Ömer ağa gönderilip, vezirlik mührü Ciğale-zâde Sinan Paşadan alınıp, eski sadrâzam İbrahim paşaya teslim olundu. Ma'zul **(azledilmiş)** vezir Ciğale-zâde, Gelibolu geçidinden geçirilip Akşehir'e nefy **(Sürgün)** ve anda **(orada)** âtıl ve hâli **(boş ve işsiz)** oturmak ferman buyuruldu.

Yeni sadrâzam İbrahim Paşa, pâdişâhın elini öpmek şerefine mazhar olduktan sonra saadetle otağına (S.B.) geldikte Mirahor Ahmed Ağa —ki kadiyeyi tahrik edenler, yâni sadâret mührünün İbrahim paşadan alınıp Sinan paşaya verilmesine sebep olanlardandır— azlolunup diğer Sinan Paşa havadarları **(taraftarları)** dahi cümle matrut **(koğulmuş)** ve mahzul **(hakîr, rüsvâ)** kılındı.

Fetih-Giray Han olduktan sonra yine Gazi-Giray Hanlıkta ipka olundu. Belgrad'a Mehmed Paşa-zâde Hasan Paşa alakonulmuş iken, azlolunup yerine Saturcu-Mehmed paşa serdâr oldu. Bütün bunlar, İbrahim paşanın sadrâzamlıktan azlinde parmakları olduğunun cezası idi.

Hoca efendi dahi **(Hoca Sadeddin efendi)** hocalıktan çıkarılarak, bundan sonra silsile-i ulemâya (S.B.) ve diğer işlere karışmayıp münzevî (S.B.) olmak ferman olundu.

Sözün kısası, bu mübârek zaferde vâkıa Ciğale-zâdenin hizmet ve şecaati zuhura gelmişti, fakat «bu zaferin kazanılmasının yegâne müsebbebiyim» deyû hodfuruşlukla **(kendini beğenmişlik)** sadrâzam İbrahim Paşanın ve diğer vezirlerin mesâilerini **(çalışmalarını)** mahvedip vezirliğe talip olmağa cesaret edişi, pâdişâhın tab'ına (S.B.) ağır geldiğinden başka «Mühür kendûye verilmekte geciktiği için halk

arasında fitne alâmetleri ve dedikodu vardır» deyû pâdişâhı korkutarak vezir olduğundan, hatır-ı hümâyun ziyade muğber **(hatırı kırılmış)** idi. Bundan başka Ciğale-zâde Sinan Paşa kendi nefsinde dilâzar **(hatır kırıcı)**, ve gazabli ve müdâra bilmez mütehevvir **(gözü dumanlı)** ve korkusuz olmakla muharebeden kaçanlara ceza vermekte acele ve ifrat edip (S.B.) pek çok insan katlettiğinden herkesin kalbi kendûden **kendisinden)** nefret edip zevâlini isterlerdi. Azlolunup ,yine İbrahim Paşa vezir olduğunda herkese taze hayat geldi.

Andan göç olunup Davudpaşa sahrâsına inildikte, Nişancı «Lâm-Ali Çelebi» Eğri ve tabur fetihnâmelerini Ciğale-zâde nâmına yazıp beyhude sitâyişlerde **(medihlerde)** ifrat etmeğin **(ileri gitmekle)** azlolunup Mûsâ Çelebi divana dahil oldu **(nişancı oldu)**. Yerine Okçu-zâde Reis-ül-küttap oldu.

Ertesi gün, gün doğuşundan evvel kaymakam Hadım-Hasan Paşa ve müftü Bostan-zâde alay ile gelip Davudpaşa bahçesinde el öperek fethi ve İstanbul'u teşriflerini pâdişâha tebrik ettiler.

Cümâdel'ûlâmn altıncı günü idi, cümle âyân ve erkân (S.B.), İslâm askeriyle rikâb-ı hümâyun (S.B.) önünce düşüp kemal-i şevket ve dârât ile **(büyük gösteri ile)** saray-ı hümâyuna ulaştırdılar.

Üç gün, üç gece şehir donanması olup Karaman eyâleti Nûh paşaya verildi. Ol esnada Hoca efendiye cefâ için büyük oğlu Mehmed efendiyi Anadolu sadrından (S.B.) azledip yerine «Hasan Can» sülâlesine (1) büyük düşmanlığı olan Mekke-i Mükerreme'den azledilmiş olan »«Kuş-Yahya» tâyin olundu.

İki gün sonra Rumeli sadrı (S.B.) damad efendi ve mezbur Kuş-Yahya ve Rumelinden ayrılmış şâir Bâkî efendi Meclis-i âsafide **(sadrâzam meclisinde)** toplanıp Hoca Efendiyi **(Sadeddin Efendi)** iclâya **(sürgün etmeğe)** çalışıp, Mekke-i Mükerreme kazasına gönderilmek için Okçu-zâde kale-

(1) Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in, hiç yanından ayırmadığı müsahibi Hasan Can'ın torunu idi.

miyle telhis (S.B.) yazdırdılar. Vezir-i âzam dahi ol telhis mûcibince valide sultana ve mukarreb **(pâdişaha yakın)** ağalara tezkere yazıp bu hususu telhis etmiş iken kâğıtları göndermekte iki gün geciktirdikten sonra gönderdi. Bu aralıkta Hoca Efendi kaziyeden **(meseleden)** agâh olup mukârribân-ı Harem-i Sultânî **(pâdişâh haremi yakınlarına)** haber gönderip:

«Hoca Efendi bir pîrdir **(ihtiyardır)** bedduâsından endişe olunur. Atebe-i aliyyeden **(pâdişâh sarayından)** kendisini uzaklaştırmayalım. Ama bundan sonra devlet işlerinde hiç bir şeye karışmayıp münzevî olsun **(köşeye çekilsin)** ve bundan sonra ömrünü ibâdete hasretsin.»

Deyû cevap gelip ve badehu silsile-i ulemâ (S.B.) lâzım geldikçe sadrâzam kendileri işe girişip lüzumuna göre müftî-i enam **(Şeyhülislâm)** Bostan-zâde efendi ile meşveret ederleıdi.

Fetih-Giray Hanın ahvâli hakkında:

Evvelce, Eğri cenginde Ciğale-zâde vezir-i âzam oldukta Kırım Hanı Gazi-Giray'ı azlettirip, biraderi Fetih-Giray Ham «Eğri cenginde azîm **(büyük)** hizmette bulunmuştu» deyû Han nasbettirdi. Fetih-Giray, Hanlığı kabulde çok tereddüt edip «Bu hizmet-i celile **(büyük hizmet)**, Gazi-Girayındır. Benim ulu biraderimdir ve atamdır» demişti. Fakat Ciğale-zâde zorla, ısrarla Hanlığı kabul ettirmişti.

Bu kere İbrahim paşa vezir-i âzam olunca, Gazi-Giray Hanı tekrar hanlıkta ipka hususunda vezirler ve âyân ile görüştü. Neticede, Gazi-Giray'ın hanlığa rağbeti **(isteği)** ve Tatar ile ülfeti **(kaynaşması)** ve umum Tatarın kendüye itaati, aklen meydana çıkıp, Hanlık Fetih-Giray'da kalırsa fitneye sebep olup Gazi-Giray Han isyan eylemeği bildiren bir mektup meydana çıktı.

Bunun üzerine iki kıta Hanlık kararnâmesi yazılıp, müteferrika-başı Çerkes-Handan Ağaya teslim olunup tenbih olundu ki:

«Kırım iklimine vüsulunda eğer Tatar askerinin Gazi-Giray'a fazla sevgisini görürsen, Gazi-Giray'a Hanlık karârnâmesin veresin. Eğer Fetih-Giray, Tatarı kendüye münkaâd etmiş ise (boyun eğdirmiş ise), Hanlık karârnümesini verip, Gazi-Giray'ı der-i devlete dâvet eyleyesin.»

fından yazılan fermân) alınıp Kefe'ye vardıkta, Gazi-Giray ge**fından yazılan fermân) alınıp** Kefe'ye vadıkta, Gazi-Giray gemiye girip İstanbul'a hareket etmek üzere idi.

Handan ağa, bu hale nazaran, Hanlık menşurunu Gazi-Giray'a teslim ve nice hileler talim eyledi **(öğretti)**. Bu hale nazaran Gazi-Giray Han İstanbul'a gitmekten vaz geçip, gemiden çıktı ve Kefe'ye varıp Handan ağanın öğrettiği hileye baş vurdu ve karârnâmesini gösterip Hanlığını ilân etti.

Fetih-Giray Han dahi bu kaziyeyi **(meseleyi)** hissettikte evvelce kendüyü **(kendini)** Hanlıkta bırakmağı müştemil **(kavrayan, temin eden) bir** hatt-ı hümâyun getürtmüştü.

Gazi-Giray, emr-i şerifi **(pâdişahın emrini)** meydana çıkardıkta Fetih-Giray dahi hatt-ı hümâyunu **(pâdişahın fermanını)** gösterip, Hanlık kavgası başladı. Böylece de Tatarlar iki fırka oldu.

Bundan sonra ser-i şerife müracaat olunarak kadı Abdurrahman efendi:

«**Fetih-Giray'ın** temessükü (S.B.) ki, hatt-ı şeriftir **(pâdişah yazısıdır)**, sonra gelmekle karârnâme oldur **(odur)**».

Deyû Gazi-Giray'ı Hanlıktan uzaklaştırmağı açıklamış iken, Kefe müftüsü Âzakî, Gazi-Giray ile ülfetine **(kaynaşmasına)** binaen:

«Devlet-i Osmaniyenin meydana çıkışından bu ana gelinceye kadar memâlik-i İslâmiye emr-i hümâyunla zaptoluna geldiğinden maada, Fetih-Giray'ın elinde olan temessük, hatt-ı şerif olduğu şüphelidir. Şayet musanna' olsa **(belki uydurmadır)**. Eğer muhteviyatını teyit eden (S.B.) bir emr-i şerif olaydı, ona göre hareket olunurdu. Ve illâ hat ile olmaz. İtibar tuğrayadır. Böyle olıcak **(olunca)** emr-i hümâyun muci-

bince Gazi-Giray, Handır ve itaat etmeyenler âsi olduğu şüphesizdir» deyû fetvâ verdi.

Bu suretle Hanlık, Gazi-Giray'da karar kıldı. Fetih-Giray'ın temessükü (S.B.) boşa çıktı. Bütün Tatar, Gazi-Giraya inkiyat edip **(boyun eğip)** Fetih-Giray hayrette kaldı.

Bazı ahmaklar kendüye **(Fetih-Giray'a)** cebir ve teklif-i anif edip **(sert ve kaba teklifte bulunup)** «Gazi-Giray Han ulu biraderindir. Gerektir ki huzuruna varıp bîat et **(Onun Hanlığını kabul et)** ve mazeret dermeyan eyle.»

Dediklerinde, vâkıa zavallı Fetih-Giray, razı olmayup, biraderi ile karşılaşmağı istememiş, ve iki tarafın ahvali ve der-i devlete arzolunup yeni ferman gelinceye kadar sabretmek lâzım iken nâdânlar **(bilmez, cahil, kaba)** zorlayıp, o saf kalbli Hanzâde **(yâni Fetih-Giray)**, biraderi Gazi-Giray'a varup elini öptü.

Huzurundan taşraya çıkarken, kapı önünde toplanmış olan Gazi-Giray adamlarından bir kısım Tatar mirzaları bulunup içlerinden biri, biçare Fetih-Giray'ın başına bir külünk urup, sairleri de kılıç üşürüp pâre pâre eylediler.

Bununla da yetinmeyip küçük çocuklarına varıncaya kadar cümle ocağını bile katl ve berbat eylediler. Bu suretle Gazi-Giray, münâzaasız, Hanlık mesnedinde (S.B.) karar-edip, mirzalar ve cümle Tatar itaat etmekle kavga ve ihtilâl ortadan kalkmış oldu.

Fetih-Giray yakışıklı, güzel yüzlü taze bir bahadır ve pâdişâhlığa lâyık bir yiğit iken, Sinan paşanın **(Ciğale-zâde)** münasebetsiz himmeti ile pareleníp evlât ve ikabı **(torunları)** mahvoldu.

Gazi-Giray Hanlıkta müstakil olup, Çerkes vilâyeti ortasında ferman ile bir kale yapılmasına başlamıştı. Tamamladı.

Bu esnada Handan Ağa şâdgâm **(halinden memnun)** İstanbul'a gelip, yukarıda izah olunduğu gibi Tatar arasında

nizâ ve şikak **(kavga ve anlaşmazlık)** vâki olduğunu bildirdi. Pâdişâh-ı âlempenâh hazretleri ziyade huzursuz olup zaman icabı ketmettiler **(sakladılar)**.

Vaç seferi ve Saturcu-Mehmed Paşanın serdârlığı:

Pâdişâh-ı âlempenâh (S.B.), ol serhadlerde eğlenmeyip Dârülssaltanaya **(İstanbul'a)** doğru hareket buyurduklarında, tekrar Çasar **(imparator)** asker toplayıp Yanik kalesi üzerine yürüdükleri pâdişâha bildirildikte evvelce Belgrad'a serdâr olunan Hasan Paşa, Ciğale-zâdenin nasb-gerdesi **(tâyin ettiği)** olmakla, Vidin muhafazasına tâyin olunup Şabanın gurresinde **(birinci günü)** Tuna yalısı muhafazasından gelip beşinci vezir makamına oturan Saturcu-Mehmed paşa, İslâm askerine serdâr oldu.

Saturcu-Mehmed paşa, parasız olduğunu beyan etmekle, sadrâzam İbrahim paşa bu hususu pâdişâha arzedip, cebehâne ve mühimmatını tamamen mîriden (S.B.) alıverip on bin filori harçlık dahi taraf-ı şehriyâriden **(pâdişâh tarafından)** in'am olundu.

Vezir-i âzam, kendi atların ve katarların verdikten sonra diğer vezirlere dahi deve ve katır salıp alıverdi. Altı bölük ve yeniçeri kethüdası Ali Ağa, on bin kadar yeniçeri ile sefere memur oldu. Ekmekçi-zâde Ahmed efendi sefer defterdarı olup mevâcib **(maaşlar)** için iç hazineden (S.B.) bin yük akçe verildi.

Rumeli, Anadolu, Karaman, Sıvas, Diyarbakır, Maraş ve Rakko eyâletleri bile memur oldu.

Serdâr Saturcu-Mehmed Paşa, tedârikini görüp Şevval ayının yirmi üçüncü perşembe günü alay ile binip, vezir-i âzam, Şeyhülislâm, vezirler ve âyân-ı kiram (S.B.) uğurlama merasimine maiyetleriyle birlikte katılarak, Darüssaltanadan **(İstanbul'dan)** çıkıp otağa nüzul eyledi.

Tatar hanına dahi sefere gitmek için mektup gönderildi. Serdâr Saturcu-Mehmed Paşa, on beş gün Halkalı menzilinde (**konağında**) eğlenip lâzım olanları tamamladıktan sonra göçüp, konaklaya konaklaya İslâm askeri Edirne'ye, oradan Zilhiccenin yedinci günü Sofya'ya ve yirmi dokuzuncu günü Belgrad sahrasına indiler.

Vakaayi-i Sene Sitte ve Elf

(Bin altı senesi olayları)
(Hicrî 1006 senesi Muharreminin birinci günü, Milâdî 1597 yılının Ağustos ayının 14 üncü perşembe gününe tesadüf eder)

Serdâr-ı İslâm Saturcu-Mehmed Paşanın Tata (Dotiş) kalesi fethi için hareketi:

Bin altı senesi Muharreminin ikinci günü Serdâr Saturcu-Mehmed paşa Belgrad'a dahil oldu. Yirmi gün oturak nidâ olunup **(ilân olunup)** askere zahire dağıtıldı ve mühimmat görüldü. Sekizinci günü Anadolu beylerbeyisi Mehmed Paşa gelip askeri ile orduya katıldı.

Asker, Sava nehri üzerinde olan köprüden Sirem tarafına gün begûn geçerlerdi. Yirmi üçüncü günü Serdâr dahi geçip Sirem sahrasına kondu.

Bosna beylerbeyisi Hafız-Ahmed paşa Budin muhafazasında idi, gelip Zemon **(Zemlin)** sahrasında mülâki (S.B.) oldu (1). Ve Osek'te Diyarbakır vâlisi Murad Paşa gelip orduya ulaştı.

Böylece yollar geçilerek Saferin on ikisinde «Can kurtaran» konağına varılıp Rumeli beylerbeyisi Veli paşa ve Budin beylerbeyisi Mihaliçli-Ahmed paşa Budin'den karşı gelip Budin'e yakın Göl başında karşıladılar.

---

(1) (23 Muharrem 1006 — 5 eylül 1597).

Evvelce küffâr Yanik kalesini muhasara etmişti. Müşavere olunup **(aralarında konuşulup)** imdadına varılmak mukarrer kılındı **(kararlaştırıldı)**. Altı badaluşka **(bir nevi top)** (S.B.), dört kolonborne **(küçük tip top)** mühimmatı Budinden Dal sahrasına nakli ferman olundu.

Veli Paşa ve Ahmed Paşa asker ile varup topların nakline gittiler. Serdâr dahi Saferin yirmisinde Dal sahrasına indi. Burada Sıvas ve Rakka eyâleti askeri ile beylerbeyileri geldiler.

Bu esnada Yanık'tan adamlar gelip diller **(esir)** götürdüler. Haberleri bu idi ki Maksimiliyanos kırk elli bin kâfir ile evvelce Yanık'ı muhasara etmişti. Serdâr ve İslâm askeri Göl başına konduğu haberi gelmekle kalkıp Komran **(Komorn)** adasına geçtiler. Ol aralıkta Yanık gazileri fürce bulup **(fırsat bulup)**, kaleden kaçıp iki bin miktarı esir alıp bir iki bin kâfir dahi katlettiler.

Bundan sonra toplar geldikte göçülüp **(hareket edilip)** Safer ayının yirmi altıncı günü Tata kalesi yakınında konulup, durmaksızın toplar kuruldu ve dövmeğe başlandı. Tata kalesi, Yanık kalesinin fetholunduğu sene fetholunmuştu. Fakat sonra küffâr müstevli olup **(istilâ edip)** almakla tekrar fethi lâzım gelmişti.

Safer ayının selhinde **(son gününde)** umumen kapı-kulu iki bölük olup biri Estergon **(Usturgon)** tarafına, biri Komran **(Komron)** tarafına karakola çıktılar ve kaleye lâğımı atılıp ziyade üzerine düşüldü.

Lâkin açılan gedik yokuş yerde olduğundan yürüyüş eden **(hücum eden)** gazileri humbara **(bomba)** ve taş ile döndürdüler. Gerçi duhul **(girmek)** müyesser olmadı ama, mahsur olanlar **(kuşatılanlar)** dahi lâğım ve toptan sıkılıp «bundan sonra bir gün durulursa mahvolmak mukarrerdir» deyû gece kaleden inip sazlığa firar ettiler **(kaçtılar)** ve Komorn kalesine gittiler.

Anadolu beylerbeyisi Mehmed paşa ol gece karakolda bulunmakla takip edip bir miktarını katl ve kimini esir eyledi. Kale yakınındaki gölün akıntısı Komran **(Komorn)** tara-

fına olup meçrası **(yatağı)** batak ve sazlık olmakla bir miktar küffâr ana girip kurtuldular.

Rebiülevvelin gurresinde **(birinci günü)** kale zaptolunup, sekiz gün dahi orada kalındığı müddetçe Yanık kalesinin top atışı ile harap olan yerleri yapılıp yirmi bin kile zahire konuldu. Kale içinde bulunan kul-oğulları (S.B.), ağalariyle birlikte gelip «kaleyi muhafaza müddetimiz tamam oldu» deyû, deftere girmek istediler. İkşier akçe terakki ile (S.B.) bir sene dahi mühlet verilip Asitâneye **(İstanbul'a)** arza havale olundu.

Ve aynı ayın sekizinci günü göç olup Acıgöl başına konduklarında Karaman beylerbeyisi Nûh Paşa geldi, onuncu günü eski Budin'e inildi.

Meşveret ve Vaç tarafına hareket: (1)

Bu esnada Budin halkı arzuhal edip **(halini arzedip)**:

«Usturgon küffâr eline düşelidenberi Budin serhad olup **(sınır olup)** Emn-ü, aman **(emniyet) kalmamıştır.** Hisar-ı mezburun **(adı geçen hisarın, yâni Estergon'un)** fethi çok mühimdir. Kasım gününe dahi zaman vardır. Sonra dahi küçük yaz olur. Küffârın cemiyeti bu sene ol mertebe değildir. İnşallah teveccüh buyurulsa fethi müyesserdir. Olmazsa der-i devlete (S.B.) yazıp, muhzırlar ve şekvânâmeler (S.B.) göndeririz.»

Dediklerinde, müşâvere olunup **(konuşulup)**, yeniçeriler:

«Zaman tenkdir **(dardır)**, metris zamanı geçti. Estergon hisarı sair kalelere kıyas olunmaz» dediler.

Fakat Budin halkı ilhah eylediklerinde **(işin üzerine çok düştüklerinde)** Serdâr dönüp anlara etti:

«Eğer cümleniz metris **(siper)** imdadına gelürseniz, can

(1) Naîmâ'nın Vaç kalesi dediği «Waitzen» kalesidir. Peştenin 37 kilometre kuzeyindedir.

ve baş ile hizmette olursanız, biz dahi İslâm askeri ile o tarafa teveccüh ederiz,» anlar dahi:

«Baş ve göz üstüne» deyûp muhkem ahdettiler. Topçu başı yirmi kıta bedaluşka **(Bir nevi top)** ve on adet kolonborne **(bir nevi küçük top)** mühimmatiyle gemilere konup gitmek tertibinde iken Allahın emriyle ol gece şiddetli bir kış vukua gelip bir zira' **(eski uzunluk ölçülerinden)** kadar kar yağdı. Mecburen Estergon'dan ferağat olundu **(vaz geçildi).**

Mezbur ayın on ikinci gününde Tiryâki-Hasan Paşa gelip o esnada Erdel-oğlu Tameşvar kalesini muhasara ettiği haberi gelmekle henüz orduya gelmemiş olan Sıvas beylerbeyisi Mahmud paşa ve Rakka beylerbeyisi Ali Paşa ve Adana beylerbeyisi Mehmed Paşa, yanlarında olan asker ile Tameşvar imdadına varmak için emirler gönderildi.

Bu sırada küffârın taburu Estergon'u geçip Vaç'a geldiği haberi gelmekle Tabu üzerine varılması kararlaştırılıp asker-i İslâm **(İslâm askeri)** beş günde Peşte sahrasına geçip aynı ayın on beşinci günü Serdâr dahi köprüden geçti.

Ertesi gün pek fazla kar yağıp gece gündüz askere çok zahmet verdi. Yine aynı ayın on sekizinci günü göçülüp «Armutlu» denilen yere varıldı. Ertesi gün, ol mahalde gemi ile gelecek toplar beklendi. Tatar tâifesi taburdan yirmi nefer dil **(esir)** getürdü. Erdel'in dahi imdada erişmesini haber verdi.

Bundan sonra göçülüp o ayın yirmi birinci günü (24 Rebiülevvel 1006 — 1 Ekim 1592) Vaç yakınına nüzul olundu. **(inildi).** Mezbur hisar Budin'in bir mahallesi makamında olmakla fethini murat ettiler **(arzu ettiler).** Küffâr dahi Vaç'ın üst yanında Tuna yalısında bir tabur ile, bir dar boğazda konmuş ve kaleyi boşaltmıştı. Taburun bir tarafı Tuna ve bir cânibi azîm **(büyük)** sa'b **(çetin)** dağ ve önüne, enliliğine ve derinliğine hendekler kazılmış ve yer yer tepelerde tabyalar kurmuş, içine top ve tüfenk endaz **(tüfenk taşıyan)** doldurmuş, üzerlerine varılmağa imkân yok. Ardlarına geçmek, dağı üç dört günde dolaşmağa bağlı idi.

Varıldığı gibi İslâm çerhacıları **(öncüleri)** çıkıp kâfire

doğruldular. Üç dört Macar alayı dahi taburdan çıkıp bir miktar elleştikten sonra kaçamak verip askeri top altına çekerdi.

Bizim askerin tertibi şöyle idi:

Anadolu ve Karaman ve Bosna ve Sıvas beylerbeyisi sağda, Rumeli ve Budin askeri solda, kapı-kulu ve yeniçeri ile Serdâr kalbte **(ortada)** durup, Diyarbakır beylerbeyisi Murad Paşa ve Sigetvar beylerbeyisi Deli Nasuh Paşa çerhada (S. B.) Bezl-i makdur ettiler **(elden geleni yaptılar)**.

Ertesi günü Kasım günü idi. Evvelki şekil üzere cenk olunurken İspanya'dan gelen piyâde kâfirlerin belli başlı bir kaptanı gelip itaat etti ve İslâma döndü.

«Dağ başında cenk eden piyâdeyi bozup ol mahal zaptolunursa fetih mukarrerdir» demekle biraz yeniçeri ve at oğlanı tırpan ve nacak ile yürüyüp ardlarınca Bosna ve Budin askeri kafadar oldu.

Varıldıkta azîm sandıklar ve taburlar etmişler.. Cenk ettiler. Rumeli beylerbeyisi dahi gönderilip hah nâ hak **(ister istemez)** melâini **(mel'unları)** meşelikten çıkarıp sahraya sürdüler. Vâfir **(birçok)** kâfir kırıldı. Lâkin, taburdan azîm **(büyük)** alaylar çıkıp alay alay imdat etmekle top ve tüfenk askere zarar verip tekrar silâhtar kolu ile imdat olundu.

Bundan sonra küffârın serdârı Maksimilyen (1) taburdan çıkıp alay alay yürüdüler ve Taburdan azîm toplar atılıp çok sıkıntı verilmişken İslâm askeri harp meydanında merdâne **(mertçe)** durup gün akşam oluncaya kadar muharebe ettiler. Akşam erişip, tabl-ı âsâyiş **(dinlenme davulu)** çalındı.

Dağ başında olan küffâr üzerine Sigetvar Paşası Deli-Nasuh paşa serdâr olup atından inip, piyâde önlerine düşüp cenk etmişti. Tekrar atlanıp **(ata binip)** şevki olan **(istekli olan)** dilâverlerle meydana girip akşam oluncaya kadar olkadar dilâverlikler ettiler ki tarifi mümkün değildir.

---

(1) Düşman ordusunun kumandanları «Kollonitsch, Nadasdy, Palffy» gibi meşhur kumandanlardı.

Ertesi gün harpten el çekip mecruhları **(yaralıları)** timar ve şehitleri mezara gömdüler. Daha ertesi günü Rumeli askeri ile Budin askeri ordunun önüne geçip tabur karşısında kondular. İslâm askeri dahi fevç fevç **(küme küme)**, varıp o gün dahi akşama dek cenk ettiler.

Daha sonra müşâvere olunup **(konuşulup)**, kış mevsimi erişmekle tabura zafer müyesser olmayıp «Tuna ve Drava üzerinde olan köprülere halel ermek **(bozukluk)** korkusu vardır. İmdi askeri selâmet yakasına çıkarmak evlâdır» deyû ittifak edip **(bu fikirde birleşip)** o ayın yirmi sekizinci günü —ki pazar idi— ağırlıklar ileri gönderilip asker gerûye ricat eyledi **(çekildi)**.

(Nuhbe'de) yazılan budur ki:

Vaç hisarı altına vardıkları gece metris **(siper)** kurulmağa başlanıp ve mahsur olan küffâra korku düşmekle kalenin bazı yerlerini ateşe urup **(verip)** tabura mülhak oldular **(katıldılar)**.

Ertesi günü hisarda pek çok zad ve zevad **(azıklar, yiyecekler) ele girdi demiştir)**.

Vaç hisarı gerçi hâli **(boş)** idi. Lâkin tabur anda iken **(orada iken)** içine adam komak muhataradır, **(tehlikedir)** deyû mukayyed olunmadı.

Re'y-i serdar:
(Serdârın reyi):

Karşı konulduğu günün ikinci günü serdarın reyi ile üç yüz katar deve üzerine bayraklar dikilip sipah alayları ardınca dizdiler. Iraktan **(uzaktan)** bir mehabetli alay görünüyordu. İslâm askeri serdâr ile «Armudlu» menziline, sonra Peşte'ye geçilip Koyun ovasının yanında değirmenler mukabelesinde **(karşısında)** konuldu.

Ol mahalde:

«Erdel-oğlu hayli zamandır Tamışvar'ı muhasara üzeredir»

Deyû feryatçılar gelip, Sıvas beylerbeyisi Mahmud Paşaya, Bosna askeri ve bazı Rumeli ümerâsı (S.B.) koşulup gönderilmek tedbir olundu. Rebiülâhırın ikinci günü mezbur (adı geçen) Mahmud Paşa göçüp gitti.

Ve kul (asker tâifesi) ulûfe için gulüv (üşüntü, ayaklanma) ettiler.

Yanık kullarının dahi umuru görülüp, üç günde Tuna üzerine köprü kurulduktan sonra beşinci günü Serdâr geçip «gürz - İlyas tepesi» yakınına kondu. Ol esnada küffâr dahi taburunu bozup memleketlerine perişan oldukları (perişan halde gittikleri) alınan dillerden öğrenildi.

Sekizinci günü «Hamza bey sahrasına» konuldukta Budin beylerbeyisi vedâ edip gitti. Bundan sonra askere icâzet verilip (müsaade edilip) serdâr dahi tayy-ı merâhil ederek (S.B.) o ayın sonlarında Belgrad'a girdi (29 Rebiüleâhır 1006 — 9 Aralık 1598).

Serhad ahvalini (sınır işlerini) ve seferi ,olduğu gibi der-i devlete (S.B.) arz ve ilâm eyledi (S.B.). Karaman beylerbeyisi Nûh Paşa ve Bosna beylerbeyisi Tiryaki - Hasan Paşa Budin muhafazasında kaldı. Maraş vâlisi dahi bile tâyin olundu.

Bin nefer kul-oğlu yazılıp terakki (S.B.) ile bölük halkından Budin'e kapandılar. Rumeli askeri Peçuy'da, Anadolu askeri Ösek'de, Backa ve Sonbor'da kışladı. Bölük halkına icâzet verilip (izin, müsaade verilip) ağaları Belgrad'da kaldı.

Bu esnada Koca-Murad Paşa ve Budin Kadısı Hâbil efendi ve Murad Paşa damadı Kadı-zâde Ali Paşa kâfir ile haberleşip sulh ve salâh (barış) söyleşmeğe Vaç sahrasına varıp, kâfirden dahi birkaç şaykalar (S.B.) geldiler. Küffârın burnu havada olmakla netice (sonuç) vermedi.

İbrâhim Paşanın azli ve
Hadım-Hasan Paşanın sadrâzamlığı:

Serdâr Saturcu-Mehmed Paşa «Bu sene Tatar Hanı gelmediğinden gayri, me'mul olan (ümit edilen) askerden dahi

gelenler pek az idi» deyû arz ve itizar etmişti **(özür dilemişti)**.

Pâdişâh-ı âlempenah hazretleri, evvelce Han maddesi için sadrâzam İbrâhim Paşaya gücenikti. Bu defa da asker varmadığı (1) meselesi eklendi. Valide Sultan tarafına İbrâhim Paşanın taksiri **(kusurları)** ve Hadım-Hasan Paşanın bezl-i mal ve tedbiri ona redif ve tetimme (S.B.) oldu (2).

Bir gün ikindiden sonra Şeyhülislâm Bostan-zâde, huzur-u hümâyuna davet olunup ağaaz-ı kelâmda **(söze başlandıkta)** Pâdişâh hazretleri buyurdular ki:

«Sadâret-i uzmâyı **(Sadrâzamlığı)**, âhare tevcih murad-ı hümâyunumdur **(başkasına vermek isterim)** kime verilmesi enseb ola **(en münasip olur?)**».

Dedikte, Müftü Efendi dahi :

«Pâdişâhım! İbrâhim Paşa kulunuzun azli icap ettirir cürmü **(suçu)** var mıdır?»

Deyû sordukta:

«Cürmüne nihayet yoktur. Bilhassa Gazi-Giray Hanı **(Kırım Hanı)** yerinde bırakmakta ayak direyip, Fetih-Giray gibi bir vücudun öldürülmesine sebep olması büyük cürüm değil midir?»

Dedikte, Müftü dahi:

«Cerrah-Mehmed Paşa ikinci vezir olmakla yol **(yâni sıra)** onun değil midir?»

---

(1) Yâni, hududa, gereği kadar asker göndererek yardım etmediği,

(2) İbrahim paşa, Kırım Hanı Gazi-Giray'ı azlederek yerine Fetih-Giray'ı tâyin etmiş, böylece Kırım'da kardeş kavgasına sebep olarak Fetih-Giray gibi bir bahadırın şehadetine sebep olmuştu. Pâdişâh bu yüzden İbrahim paşaya gücenikti. Naîmâ'nın ifadesine göre İbrahim paşa, valide Sultanı da ihmal etmiş görünüyor. Halbuki, Hadım-Hasan paşa valide sultana devamlı olarak büyük paralar, yâni rüşvet göndermek suretiyle valide sultanın kendisine dostluğunu temin etmişti. Pâdişah da validesinin sözünden çıkmazdı. İşte İbrahim paşanın azli ile Hadı-Hasan paşanın tâyininin sebepleri bunlardı.

Dedi.

Pâdişâh hazretleri de:

«Öyledir ama tedbir ve tasarrufu yoktur **(işe sahip olacak iktidarda değildir).**»

Buyurdu.

Hadım-Hasan Paşayı tercih **(üstün tutup)**, ve İstanbul muhafazası sırasında tedbirli hareket ettiğini açıklarlar. Müftü efendi dahi pâdişâhın, Hadım-Hasan Paşaya karşı olan meylini hissetmekle onu methe başladı ve liyakatini (S.B.) ıtra' **(övmede aşırılık)** eyledi.

Rebiülevvelin yirmi üçüncü günü divandan sonra Kapıcılar-Kethüdası Abdullah Ağa, Pâdişâh tarafından gelip mühr-ü şerifi **(sadrâzamlık mührünü)** İbrâhim Paşadan alıp Hadım-Hasan Paşaya teslim etti. İbrâhim Paşa ber-mûcib-i ferman **(ferman mucibince)** Üsküdarda Salacak iskelesi yakınında olan bahçesinde oturdu (1).

Hasan Paşa her hafta sadef-i dürr-ü hilâfet **(hilâfet incisinin sedefi)** olan Valide Sultan hazretlerine meblâğ-ı azîme **(büyük para)** ve hedâyây-ı vâfire **(pek çok hediyeler)** göndermek şartiyle, sadrâzamlık rütbesine nâil olmuştu. Ol sebepten, sadrâzamlığı zamanında bütün memuriyetleri akçe ile **(para ile)** satıp, hadden ziyade rüşvet alıp, âlemi birbirine kattı.

Manasıp taliplerine **(memuriyet isteyenlere)**:

«Sizden aldığım paraları kime teslim ederim biliyor musuz?»

Deyû nâ makbul **(akıl almayan)** kelimeler söylemekle, valide sultanı halkın diline düşürüp hetk-i perde-i edeb etti-

---

(1) Şeyhülislâmın, pâdişâhın arzusunu hisseder etmez, değersiz bir adam olan Hadım-Hasan paşayı lüzumundan fazla meth-ü senâ etmesi dikkate şayandır. Ulemâ artık, pâdişahların arzusuna göre harekete başlamış demektir. Hadım-Hasan paşa, pâdişâh Üçüncü Mehmed, Eğri seferine giderken İstanbul'da sadaret kaymakamı olarak kalmıştı. Hasan paşa, Osmanlı târihinde Hadım sadrâzamların beşincisidir.

ğinden **(edep perdesini yırttığından)** başka, Gazanfer Ağa ile dahi iyi geçinmedi. Günden güne karşılıklı hased ve muâdat **(karşılıklı düşmanlık) arttı** (1). Hattâ o gafil vezir, Gazanfer Ağanın vücudunu ortadan kaldırmağa kastedip (S.B.), kimesne vâkıf olmadan pâdişâhın rızasını **(razı olmasını)** almak için cuma günü Ayasofyada seccade üzerinde pâdişaha yanaşıp bazı müfsitlikler isnadiyle (S.B.) katline **(öldürülmesine)** izin istediğinde, pâdişâh garaz-ı mahz **(halis, katıksız garaz)** idügin anlayıp razı olmadı.

Sadrâzam, söylediğine pişman olup ol sevdadan ferağat etmişti **(vaz geçmişti)**.

Pâdişâh hazretleri bu hususu validelerine söyleyip, valide dahi Gazanfer Ağaya nakledicek **(edince)**, ağa dahi şu şekilde fikrini söyledi:

«Sadrâzam Hasan paşa aşikâre irtişâlar alıp (rüşvet alıp), (beni valide sultan hazretleri kısta (S.B.) kesmiştir) deyû etrafa duyurmak, küçük ve büyük, bay ve geda (fakir) ya şikâyet etmekle sizi teşhir (S.B.) edip dillere düşürdü. Bu şikâyetten muradı avam eşkiyasını başınıza üşürüp kulu (askeri) gulüv ettirmekle (ayaklandırmakla) sizi pâdişah huzurundan uzaklaştırmaktır ki kendisi işlerinde müstakil ola. Ve daha önce benim kanımı haksız yere akıtmak ister ki bu fâsit fikrini pâdişâha bildirecek kimse bulunmaya...»

Deyûp bu hususa yeniçeri Ağası Tırnakçı-Hasan Ağayı şahit gösterdi.

Pâdişâh hazretleri Hasan Paşa ahvalini tefahhus buyurdukta **(iyice araştırdıkta)** erbab-ı menasıba **(mevki sahiplerine)** valide sultan hazretlerini tezkir ettiğini **(hatırlattığını)** haber verdiler.

Bu sırada Şeyhülislâm Bosnan-zâde intikal edip **(vefat edip)** sadrâzam Hasan Paşa, Şeyhülislâmlığın Şâir Bâkî efendi ile Kara Çelebi-zâdeden birisine verilmesini arzeyledi. Fa-

(1) Gazanfer ağa, Kapı-Ağası idi. Aslen Macar'dır. Zeki bir adamdı. Bir çok kimseleri himaye ederek yetiştirmiştir. Sarayın en nüfuzlu kimselerindendi.

kat ikisine de pâdişâhın müsaadesi olmayıp Hoca Sadeddin Efendinin Şeyhülislâmlığa getirilmesi ferman buyuruldu.

Hasan Paşa, Hoca Sadeddin Efendiyi münasip görmeyip üç defa telhis gönderip (1) Bâki Efendinin tâyini arzolunmuş iken, pâdişâh tarafından geri çevrilip «Sadeddin Efendi tâyin oluna...» deyû ferman çıktı.

Hasan Paşa ile Hoca Sadeddin Efendi arasında eskiden berû düşmanlık olduğundan Paşa, Hoca hakkında nice yersiz ve uygunsuz kelimeler yazmağa cür'et ettiğinden pâdişâh muğber olup **(gücenip)**, mansıb-ı iftâda **(Şeyhülislâmlık mevkiinde)** Sadeddin Efendiyi yerleştirdi. Bu suretle Sadeddin Efendi hem Muallim Sultan **(pâdişah hocası)** ve hem müftî-i zaman **(zamanın müftüsü, Şeyhülislâmı)** olmakla iki saadete nâil ve iki riyaseti hâiz oldu.

Böylece sadrâzam Hasan Paşa aleyhinde Hoca Sadeddin efendi, Kapı Ağası Gazanfer Ağa, Tırnakçı-Hasan Ağa, üçü birleşip, Paşanın valide sultan hakkında mekr ve keydi **(hilesi)olduğunu,** ve dahi nice müfsitliğini meydana çıkarıp katlinin vâcip olduğunu pâdişaha anlatarak, pâdişâhı hiddetlendirdiler.

Ramazan ayının ikinci günü (2 Ramazan 1006 — 8 Nisan 1598) iskelede valide sultan, yaptıracağı câmiin temelini atmağa başladığı sırada vâki olan toplantıda Bostancı-başı Ferhad Ağa gelip, Sadrâzam Hasan Paşayı yakalayıp ve bir kayığa koyup, ferman mucibince Yedikuleye götürüp hapseyledi.

Beş altı günden sonra, gece içinde katlolunup, medresesi altında bulunan türbeye gömdüler.

Yeniçeri ağası Tırnakçı-Hasan Ağa varıp sarayın mühürleyip mâmelekini **(varını yoğunu)** alıp mîriye (S.B.) teslim etti. Ama, hazinedarını kendi hanesine götürüp hapsettikten sonra helâk ve nâbedid etmeğin **(kaybetmekle, yok etmekle)** umulan mertebe malı elde edilemedi.

---

(1) Telhis, sadrâzam tarafından pâdişâha sunulan yazılı kâğıttır. Arapça, hülâsa mânasına gelir.

Hasan Paşanın katlinden sonra Cerrah-Mehmed Paşanın Sadrâzam olması:

Sadrâzamlık mührü İbrâhim Paşaya verilmek umulur ve hattâ kararlaştırılmış bulunurken, Hoca Efendi vaz geçirtirip, mühür, Cerrah-Mehmed Paşaya teslim edildi (1).

Küffârın, hile ile Yanik Kalesini istilâ etmesi:

Yanık kalesinde yeniçeri ağası olan fâcir **(kötü kişi S.B.)**(2) beylerbeyisi Mahmud Paşanın zıdd-ı kâmili **(tamamen zıddı)** olup, küffâr tarafından bir habbe zahire gelmez iken, bunları iğfal ve idlâl için **(doğru yoldan çıkarmak için)** gemiler ve arabalarla yük yük hamur gelür idi. Muhafaza erbabı **(yâni kale muhafızları)** şaraba düşüp ve bunları **(kale bedenlerini) boş** koyup, kapıcılar kapıyı beklemez oldu.

Bu hususta Paşanın ve başkasının sözünü dinlemeyip, yalnız hisarın sağlamlığına güvenip gaflet ettiler.

Peçuy sancağı, beylerbeyisine arpalık (S.B.) olmakla zahiresi ekseriya arabalar ile Peçuy'dan gidip, her sene ikişer üçer yüz araba zahire gider ve dönüşte küffâr yollarını bekleyip cümle **(bütün)** öküzlerini alırdı. Bu suretle Peçuy'dan beş altı bin öküz dâr-ı harbe gitti. Bazı nâhiyede aslâ öküzler kalmayıp reâya(avratı ile sapan çekip çift sürer oldu. Ramazan başlarında küffâr arabalara çok taaddi edip **(saldırıp)** Yanık ve Eğri'ye giden birkaç yüz zahire arabaları üzerine geldi.

---

(1) Cerrah-Mehmed paşaya cerrah denilmesinin sebebi, vaktiyle pâdişah Üçüncü Mehmed'i sünnet etmiş olmasındandır. Başka da bir meziyeti yoktur. Ehliyetsiz, silik bir şahsiyettir.

(2) Naîmâ bu Yeniçeri ağasının adını vermez ise de, bu ağanın adı (Yahya ağa) dır.

Kul-oğlu ağası Kotuz Muslu Ağa ve kethüdası Ali Ağa, yanlarında olan atlı askerlerle kaçıp kalan piyade ve üç yüz Backa'lı tüfenk endazı sürüp, nicesini esir edip Backa'dan giden bir iki bin öküzü arabalariyle sürdü götürdü.

Evvelce Yanık kalesine iki bin kadar cebeci (S.B.) ve iki bin kul-oğlu (S.B.), yazılmıştı. Bunların çoğu Peçuy'da ve Koban'da, **İstûni-i Belgrad'da** evlenip, bu yüzden Yanık kalesini bırakmakla, hisar nerede ise bomboş kalmıştı.

Bir sene evvel Tata kalesi ağaç top ile alınıp bir tek kimse kurtulmamışken aslâ kimse mütenebbih olmayıp **(uslanmayıp)** ihtiyata riâyet etmediler. Düşmanın keyd ve mekri **(hilesi)** görünüp dururken «kaza gelince göz kör olur» anlamınca basiretleri bağlandı.

Bir gece Palgı (1) dedikleri hınzır ki Komran **(Komorn)** kaptanı idi, birkaç bin piyade küffâr hazırlayıp kendi dahi bir iki bin süvari ile gelip peyda ettiği ağaç topu örtüp kendi askerine bile göstermedi ve Yanık kalesine götürüp beri tarafta **(yâni kaledeki muhafızlar)** gaflet içinde olup bir kat çam tahtası ile yapılmış kapısını kapayıp çekme köprüsünü bile çekmemişlerdi.

Birkaç mürted (S.B.) kâfir gece yarısı kapıya gelip «Nöbetçi!» diye taşradan çağırdılar. Bekçi uyanıp «kimlersiz?» dedikte, kâfirler «Peçuy'dan zahire getirdik, yolda düşman ulaştı, arabalar ile kaçarak güçlükle kurtulduk. Şimdi ardımızdan gelip bizi basarlar, kapıyı açıp zahireyi kaleye alın!» deyûp, sual ve cevab sırasında ağaç topu kale kapısına nezaketle yanaştırdılar. Nöbetçi oğlan dahi «varayım, kapıcıya haber vereyim» deyûp gitti. Bu kadar güft ü gû **(dedikodu)** olunca topu istedikleri gibi yanaştırıp ateş ettiler. Kapı pâre pâre oldu. Güruh güruh **(kalabalık)** mel'unlar girip içeride kimi sarhoş, kimi bengi **(keyif veren bir otun tiryakisi)** olup, gafiller tehlikeyi görünce can başlarına sıçrayıp iki taraftan düşmana hücum edip, hattâ dışarıya çıkaracak

(1) Osmanlı târihlerinin Palgı dedikleri kumandan Palffi'dir. Bu vak'a sırasında diğer Avusturya kumandanı da Schwarzenberg'tir.

hale getirmişken, düşmanın çokluğu bunların mukavemetini kırıp döğüşü döğüşü **(dövüşe dövüşe)** cümlesi şehit oldular.

Yanık kalesi bu hile ile küffâr eline geçti.

Rivâyet edilir ki:

Yeniçeri Ağası olan mest-i fâciri (S.B.) Palgı dedikleri (1) kâfire canlı olarak götürdüler. On beş yirmi bin kadar altın, yanınca bile bulundu.

«Bu altını neye sakladın? Kale muhafazasına sarfetsen olmaz mı idi? Böyle kale mi beklenur?» deyûp başını kestirip bir göndere diktirdi ve «kale muhafazasında ihmal edenin hâli budur!» deyû nidâ ettirip gezdirdiler. Müslümanlardan ancak beş altı kimse kurtulup Budin'e geldiler. Bunlardan başkası diyâr-ı âdeme gittiler **(öldüler)**.

Şaban ayının yirmi dokuzunda Budin beylerbeyisi bu ahvali yazıp serdâra arz ve ilâm eylediği **(bildirdiği)** haberi vâsıl oldu.

Ağaç topun heyeti:

Meselâ bir büyük havan, dibek gibi tunçtan dökülmüş falyesi (2) dibinde ve orta yerde de ve etrafında dört beş dökme halkaları ve bile ökülmüş muhkem kulpları vardır. Seccade kadar çar köşe **(dört köşe)** altı parmak kalınlığı bir muhkem pelit tahtası etrafında ol kulplara mukabil halkalar mıhlanıp her köşesinde ve ortasında bir karış yoğun mismarlar **(çiviler)** kakılmıştır. Ucu taşrada durur. Ol havanın içine barut doldurup ağzına tahta halkalardan frengi urgan ile muhkem bent ederler **(bağlarlar)** ve iki tekerlekli bir araba üzerine korlar. Arabanın, gerûden uzun mertek oku vardır.

---

(1) Avusturya kumandanı Palffy.

(2) Faliye, eski ağızdan dolma toplarda hartucu ateşlemek üzere, topların kuyruk kısımlarında hazne üstüne ağızlık ve yemleme otu konulmak için açılmış olan deliğin adıdır.

Havaî fişenk gibi ateş ettikte, arabanın doğru ileri gitmesine ol ok sebeptir. Kapı önüne yakın iletip ateş verdiklerinde doğru kapuya varup ne kadar muhkem de olursa yıkar ve çivileri kapu tahtasına mıhlanıp barut zoruyle ne kadar muhkem olursa da yine yıkar.

Varad kalesi seferinin başlangıcı:

Çün hengâm-ı şitâ encame erip **(kış günleri sona erip)**, bahar yakın oldu. Belgrad kışlasında olan Saturcu-Mehmed Paşa kemakân **(eskiden olduğu gibi)** Serdârlıktan kalıp yeniden sefer etmek ve küffâr cânibine **(tarafına)** gitmeğe memur olup Belgrad sahrasında çadırları dikti ve levazımı tertip ettiği gibi mühimmatın tamamlanması için emir verdi.

Geçen sene belli başlı iş görülmediğinden başka Yanık gibi hisar dahi elden gidip, askerin ve Tatarların bulunmayışı itizarı (S. B.) makbule geçip bu defa müstevfi **(yeteri kadar)** hazine ve asker gönderildi. Ve der-i devlette müşavere olunup serhad umurunda ehl-i vukuf olanlar **(bilgi sahibi olanlar)** dediler ki:

Tameşvar serhaddinde **(sınırında)** Erdel-oğlu, kalelere el uzatıp Lipve, Yanova, Varad hisarlarını küffâr almıştır. Şöyle ki bu defa ol tarafa sefer olmazsa Tameşvar dahi elden gider. Bu mânada Tameşvar serhadlerinden mahzarlar **(imzalı dilekçe)** gelip serdârın telhisini dahi getirdiler.

Cerrah-Mehmed Paşa ol tarafların ahvalini serdâra havale daha doğrudur. Estergon Yanık semtlerinde küffârın taburu var iken ol tarafları muhafaza etmek ehem **(en mühim)** görünür» dedikte bu sene kaleler yeteri kadar zahire ve asker ile imdat olunup Erdel üzerine sefer olunmak gerektir, Erdel vilâyeti garet **(düşman ülkesine yağma hücumu)** edilmedikçe Eflâk ve Boğdan zaptolunmaz» deyû ayni fikirde birleştiler. Bu da İstanbul'a bildirildi, bu şekilde de hatt-ı şerif çıktı, bu hususta hayır ne ise serdâra havale olunup hil'at (S.B.) ile gönderildi. Gazi-Giray Hana dahi kanun üzere harç-

lık ve mektup ile kapıcı başı-Ali Ağa gönderilip, ziyade Tatar askeri ile serdâra ulaşmak ferman buyuruldu.

İstanbul'da bölük halkına iki mevâcib (aylık) verilip cizye defterleri (S.B.) satıldı. Gulâmiyelerini (S.B.) aldılar. Üç hazineden beş yüz yük akçe ile ordu ve bölük halkı şaban ayının gurresi ki, Nevruz Sultan idi (1), İstanbul'dan çıkıp Belgrad'a teveccüh ettiler.

Serdâr dahi Ramazanın on ikinci günü Rûz-ı Hızırda Belgrad sahrasına otaklarını çıkarıp «Hünkâr tepesi» denilen yere dikti.

Şevvalin yirmi üçüncü günü Rumeli beylerbeyisi Veli Paşa ki, Üsküp'te kışlamıştı, gelip kondu. Zilka'denin on dördüncü perşembe günü serdâr Belgrad'dan taşra çıkıp, Han hazretlerinin gelmesi kararlaşmıştır deyû tedariki için Tuna yalısı kadılarına zahire tedariki için çavuşlar gönderildi.

Erdel vilâyetine sefer kararlaştırılmış olmakla Zilhiccenin otuzuncu günü Belgrad'dan aşağı «Taşlık Burnu» denilen noktadan Tuna üzerine köprü kurulmasına başlandı. Büyük bir gayretle on sekiz günde sekiz yüz elli zira' (2) kadar uzun bir köprü tamam olup, İslâm askeri Erdel semtine geçmeğe başladı.

Aynı gün Tatar Hanı tarafından adam gelip Rusçuk'a vâsıl olduğunu bildirdi.

Budin muhafazasına memur olan Karaman ve Maraş eyâtelleri ve beylerbeyileri id-i adhâdan sonra (**Kurban Bayramından sonra**) Belgrad sahrasından göçüp ol tarafa gittiler ve Zilhicce ayının sonlarında serdâr dahi köprüden geçerek Pançova sahrasına kondular.

(Bu seferin geride kalan ahvali gelecek senede beyan olunacaktır inşallahü teâlâ.)

---

(1) Nevruz, Celâlî takvimine göre güneşin Hamel burcuna girdiği gündür ki, mart ayının 21 inci günüdür ve Türklerde bugün sene başı addedilir. İranlılar Nevruzu millî bayram addetmişlerdir.

(2) Eski uzunluk ölçülerindendir. 75 ile 90 santim arasında değişen şekilleri vardır.

Serdârî-i Hüseyn Paşa
be-cânib-i Basra

(Hüseyin Paşanın Basra tarafına serdâr olduğu)

Bu sene, Basra semtlerinde isyan eden Seyyid mübarek cibilliyetinde merküz olan habâseti **(yaradılışında, tabiatinde olan alçaklığı)** meydana çıkararak nice bin müfsit ve şaki kendüne refik **(arkadaş)** ve havadar olup Basra ve Lahsa serhadlerinde olan kasabaları, köyleri, benderleri **(limanları)** urup insanları katl ve malları yağma etmek suretiyle büyük zararlar yaptığı için meşhur vezirlerden Hasan Paşaya Ramazan başlarında Bağdad eyâleti verildi ve şehrizûr ve ol serhadde olan emirlere ve askere serdâr tâyin olundu.

Evvelce o havalideki şehir ahalisi bu kötü niyetli adamın fena maksadını işittiği vakit Acem Şahı tarafına adam gönderip yardım istemişlerdi. Bu yüzden bu adamın zararını def için Şah tarafından üç bin kadar Kızılbaş ile üç nefer Korucubaşı gönderilmişti. Fakat bunlar da evvelkilerden ziyade zulüm ve tecavüzlerde bulundukları için hukkâm **(hâkimler)** der-i devlete **(devlet kapısına)** bu husus bildirilmekle Zilhicce başlarında defedilmeleri için Acem Şahına nâme **(mektup)** yazılarak gönderildi.

Bu senenin diğer vak'aları:

Ve yine bu tarihte valide, şâh-ı cihan (1) Safiye sultan, binasına tevcîh-i himmet ettiği **(yapılmasına gayret ettiği)** medrese henüz tesis olmaksızın, cihet-i tedrîsi **(öğretme hususu, öğretmenliği)** Ebül Meyâmin Mustafa Efendiye verilip, Süleymaniye câmiinde en'am sûresi evvelinden ders-i âm oldu (1).

---

(1) Cihan pâdişâhının validesi.

(1) Dersiâm, câmilerde verilen ders, câmilerde umuma ders vermeğe izinli müderris, yâni öğretmen.

Bu sene Şabanında Yeniçeriler kâtibi Mehmed efendi, Yenikapı Mevlevihânesini tamamladı ki, hâlâ dostların toplandıkları bir yerdir.

Cerrah-Mehmed Paşa, rütbe-i sadârete nâil oldukta **(sadrâzam olunca)** Ciğale-zâde Sinan Paşaya kaptanlık rütbesini vererek izaz ettiler **(saygı gösterdiler)**. Vezirlerden Hızır Pasaya Mısır ül Kahire eyâleti tevcihi ile ikram olundu. Ve yine bu sene vekayiindendir ki **(olaylarındandır ki)** Karaman beylerbeyi sefer-i dûrâdurda olup **(uzun uzadıya seferde olup)**, vilâyet boş **(başsız)** kalmakla Larende'de suhte **(softa)** namına üç binden fazla eşkiya zuhur edip her türlü fesada ve halkın malını zapta ve evlât ve iyâl-i nâsa **(halkın çoluk çocuğuna)** taarruz etmekle hadsiz hesapsız alçaklık ve zulüm yaptıklarından, memleket halkı birleşip ol erâzil **(reziller)** ile harp ederek pek çoğunu katlettiler.

Vak'a-i garîbe **(Garip vak'a)**:

Bu sene de zuhur eden umurdan garip **(tuhaf)** biri budur ki,

Rebiülâhırın on sekizinci cuma günü öğle vakti Şam-ı şerif alay beyisi Bekir bey hâtunu **(karısı)** ki, Şam âaynından «Çeribaşı kızı Ayşe hâtun» derlerdi, vakt-i hamlden **(doğum vaktinden)** üç ay geçtikte ikiz iki velet doğurduktan sonra bir cerab ilka edip **(bir dağarcık, torba koyup)** bu torba yarıldıkta âzaları tam, fakat henüz canlanmamış on dört veled **(çocuk)** zuhur eyledi. İkisi erkek, on ikisi kız üç aylık idi.

Bu makule **(bu türlü)** işler imkânsız değildir. Hukemâ **(Hakîmler)** buna galat-ı tabîatı tabîat yanlışı) derler. Madde çokluğu, mizaç itidali, ve talihin kuvveti yardımı ile kuvvet-i musavvire, tahammülü miktarı maddeyi taksim ve tasvir ve mahallin vüs'atine göre **(yerin genişliğine göre)** âzanın tenâsübünü tamamlayıp ve küçültüp mebde'-i feyyaz **(feyiz verici başlangıç, Cenab-ı Hak)** tarafından isti'dat ve kabiliyete göre tenâsüb-i a'zâ **(âza tenâsübü)** ve ruh-baş olur **(ruh verici)**.

Bin Yedi Senesi Olayları

(Hicrî 1007 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1598 senesi Ağustos ayının 4 üncü Salı gününe rastlar)

Varat seferi ahvâli hakkında:

Geçen sene de serhadd-i Engerûs'a **(Macar sınırına)** serdâr olan Saturcu-Mehmed Paşaya hatt-ı hümâyun **(pâdişâh yazısı, fermanı)** gönderilip ol sene nakz-ı ahd edip **(ahdini bozup)** Eğri vak'asında, krallar ile birleşerek Müslümanlara zarar vermeğe çalışan Erdel voyvodası Jigmond (1) dedikleri mel'una gûsmal için **(kulağını bükmek için)** «Erdel memleketine girip yakıp yıkıp tâlân **(çapul)** ve gaâret **(yağma)** ve zarar verip, gayri bir hisara ve kaleye itibar etmemek» üzere sıkı tenbih edildi. Hoca-i şehriyârî **(pâdişah hocası)** tarafından dahi bu mânada nasihat verici mektup gönderildi.

Saturcu-Mehmed Paşa, Belgrad yakınında köprüden Tuna suyunu geçip Pançova sahrasına geçen sene sonunda konmuştu. Zilhiccenin yirmi beşinde «Beçkerek» sahrasına konup anda meks ü âram **(durma, dinlenme)** ihtiyar etmişti.

Bin yedi senesi Muharremi ortasında Rumeli beylerbeyisi Veli Paşa vefat edip yeri, Anadolu beylerbeyisi Mehmed Paşaya verilmekle, Mehmed Paşa Osek'te toplanmak üzere iken, göçüp, ordûy-u hümâyûna katıldı.

Anadolu eyâleti Eğri beylerbeyisi Sofu-Sinan Paşaya ve onun yeri, Solnok Mirlivası Bektaş Paşaya verildi.

---

(1). Âsi (Erdel = Transilvanya) voyvodası Sigismond.

Adı geçen Beçkerek kasabası —ki, Mehmed Paşa merhumun evkafındandır —ol konakta Tatar Hanının gelişini beklemek adı altında tam elli beş gün oturak olundu. O sırada Budin'den feryatçılar gelip Tata kalesine küffârın müstevli (S.B.) olduğunu bildirdi. Der-akab **(arkası sıra)** İstuni-i Belgrad'dan dahi adam gelip Palota'nın muhasara olunduğunu ve küffârın toplantı ve hücumunu bildirdi.

Acele olarak Semendire askeri Budin muhafazasına tâyin olunup gönderildi .

Gazi-Giray Hanın gelişi:

Bir iki gün evvel «Han, yakına gelmiştir» deyû haberler ulaşmakla alaylar tenbih olunmuştu. Muharrem ayının yirmi altıncı günü (26 Ağustos 1599) kırk, elli bin Tatar askeri ile Gazi-Giray Han hazretleri gelip, serdâr dahi müretteb **(tertipli)** ve mükemmel alaylar ile istikbal edip **(karşılayıp)** otâğına indirdi ve azîm **(büyük)** ziyafetler ve pâdişâh hil'at-i fâhireleriyle (1) riâyetler eyledi.

Han Hazretleri dahi vaz'ı mülûkâne ile **(hükümdarca davranışlarla)** serdâr ve âyana türlü nevâziş ve iltifatlar gösterdi. **Bâdehû (sonra)** serdâr, önüne düşüp han hazretlerini hazırlanmış olan çadıra götürüp döndü. Serdârın otağına yakın bir âlî **(yüksek)** otak han için, bir otak da haremi için kurulup, cümle levâzımı ihbar olundu **(hazırlandı)**.

Yüz nefer mirzâlara hil'at ve Han'a zerdüz **(sırmalı)** bohçalar içinde mükemmel iç dış elbîseleri, fâhire **(parlak, güzel, şanlı)** olmak üzere samur kürkleri ile iki mücevher eğerli, murassa' rahtlı (1) at armağan verildi.

Muharrem ayının yirmi yedinci günü serdâr ve beyler ve bölük ağaları, tekrar Han hazretlerine varıp mülâkat etliklerinde, der-i devletten (S.B.) gelen hatt-ı hümâyun (S.B.)

---

(1) Teşrifat kaftanı... Pâdişâhlar, herhangi bir kimseyi taltif için hil'at verirlerdi.

(1) Murassa', kıymetli taşlarla bezenmiş demektir, Raht da at takımı mânasına gelir.

okunup tamam olunca Han ve serdâr ayak üzere durup duadan sonra meşveret için serhad **(sınır)** ihtiyarları ve ehl-i vukuf **(bilirkişiler)** ileri geldi.

«Ne yoldan Erdel ülkesinin gaaretine **(yağmasına)** varılmak gerektir» deyû vâfir **(çok)** müşavere (S.B.) olundukta, sınır ahvalini bilenler âgâz-ı kelâm edip **(söze başlayıp)**:

«Erdel vilâyetine girecek üç yol vardır. Biri Lipve Kalesi yolu, biri Şebeş ve Loğoş ve biri de Varat (1) yoludur» dediler.

Gazi-Giray Han «ma'kul olanı, öyle bir yoldan varılmalıdır ki, eğer düşman karşı koyarsa cenge imkân ola...»

Dedikte, serhad ihtiyarlarından biri:

— Pâdişâhım, Şebeş ve Loğoş ve Lipve yolları, çetin olmakla buyurulduğu gibi geçmek kabiliyeti yoktur, düşman bilirse, cenk ve karşı koyma tasavvur olunmaz. Ol sıfat ile muttasıf olan (S.B.) geniş cadde, Varat yoludur ki, her veçhile fesîh ve arîzdır **(geniştir)**.

Gazi-Giray Han dahi:

— Varat kalesinde olan küffâr çıkıp, askerin yolunu bağlayıp hasara **(zarara)** kadir midirler? Ol ihtimal var ise evvelâ kale fetholunup, sonra gidilmek icap eder mi? Ve kaleyi muhasara ettiğimizde fazla beklemek lâzım gelür mü?

Diye sordu. Orada bulunup serdârın hatırını hoş etmek için bazı dalkavuklar «iki üç top atmakla kalenin fethi mümkündür» deyüp «evvelâ hisar zaptolunup, daha sonra Jigmond üzerine gidilmek doğru olduğunu» söyleyip, bu konuşmaya göre karar verildi.

Ol tarafa gidilmek mukarrer olıcak **(olunca)**, ordu defterdarı Ekmekçi-zâde, kale zaptı için gereken mühimmatın (S.B.) tedârikine başladı.

Bu esnada, Belgrad'dan çıkalı, Han gelinceye kadar iki ay kadar zaman geçip, sefer vakti yarıya gelmişti. Beçkerek'te elli beş gün oturak olmuş ve müddet az kalmıştı. Safer ayı

(1) Türklerin Varat dedikleri kalenin adı Gross-Waradein'dir.

nın başlarında Tameşvar ağalarından Yoğun Ağa denilen şahıs, İslâm askerine kılâvuz tâyin olunup göç eylediler.

Maroş nehri kenarında Çanat kalesi (1) altına inildi ve muhasara olunup birkaç top atıldıkta içinde bulunan küffâr, kalelerini bırakıp etrafta olan cengelistana (**ağaçlık, sazlık yere**) kaçtılar. Çanad kalesi yorulmaksızın ele geçip, Tatar askeri, kaçan küffârı devşirüp kimini katl ve çoğunu esir ettiler. Olgün serdârın otağı önünde yüz elli kadar kâfir katl olunup Çanad eyâleti, o sırada Belgrad Nazırı olan «Şakşakî» İbrâhim» beye verildi.

O sırada Nişancı olan Abdi Çelebi lâtife olarak şu beyti söylemişti:

Şimdî zamâne mansıbı ekser şakîdedür
İnanmaz îsen işte birî «Şakşakî» dedür

Oradan da göçülüp (**gidilip**) bir dağ başında olan Delagoş nam palanka eteğine konuldu. Bundan sonra Arad kalesi sahrasına konuldukta, hâlî (**boş**) bulunmakla zaptolundu.

O sırada Erdel-oğlundan elçi gelip «Han hazretleri bizi şevketlû pâdişâh hazretleriyle barıştırsın» deyû mektuplar getirdi. Bu esnada pek fazla yağmur yağıp askere zorluk vermişti.

Safer ayının dokuzunda Erzurum beylerbeyisi Mustafa Paşa, eyâleti askeri ile geldi. Safer ayının on birinci gününde Maroş suyundan İslâm askeri bin güçlükle geçip kenarında birkaç konak gittikten sonra ordu, Bey denilen virane bir palanga yakınında köprü başına indi. Orada göle askeri, serdârı karşıladı ve iki Badaloşka (**bir nevi top**), biri Göle'den, biri dahi Tameşvar'dan tedarik olundu.

Safer ayının yirmi dört ve yirmi beşinde birkaç ırmak

(1) Çanad kalesi, Banat eyâletindedir. Tameşvar'ın 70 kilometre şimalinde ve Maroş nehrinin sağ sahilindedir. Küçük bir kaledir.

ve bataklıklar bin meşakkat ile geçilip Varat (1) sahrasına, sekizinci konakta varıldı. Van beylerbeyisi Yusuf Paşa, ol mahalde gelip orduya katıldı.

Çanad mevkiinden Han ayrılıp başka yoldan küffâr diyârını gaaret etmeğe **(yağma etmeğe)** gitmişti. Varat yakınında geldi. Safer ayının yirmi dokuzuncu gününde Varat kalesi altına konuldu. Bu kale, Erdel ile Nemçe **(Avusturya)** arasında, etrafı varoşlu (S.B.), mamur ve âbâdan **(bayındır)** bir hisar idi. Sağlamlığı ve genişliği o kadar idi ki, yirmi bin askere güncâyiş **(sığınma)** mümkündü. Varoşundan (S.B.) taşra bağları olan Peşte'ye varıncaya kadar binaları tahminen, İstanbul surlarından Davudpaşa bahçesi menziline **(konağına)** varırdı. Zîbâ **(güzel, süslü)** bağ ve bostanları, gökyüzünü tutmuş bir büyük şehi ridi ki, tâbir olunmaz. Kaleye bundan evvel birkaç bin Nemçe **(Avusturya)** askeri girip, bir iki senedir anlar musallat olmuş ve Macar tâifesi nahiyeler ve köylerde karar kılmışlardı.

Muharebe ve Varat'ın muhasarası (kuşatılması):

Evvelce Tatar askeri gelip varoşa (S.B.) ulaştıkta, mevcut olan küffâr çıkıp, bir gün bir gece elleşip, nihayet Tatar gazileri varoşu yaktılar. Küffâr, ehil ve iyallerini koçilerle, başka taraftan çıkarıp kaçtıklarında, Tatar askeri ardlarından erişip **(yetişip)** büyüklerini katledip, küçüklerini yakalayıp pek çok ganîmet elde ettiler.

Bundan sonra Tatar Hanı ve serdâr, askerin namdarlariyle meşveret edip (S.B.).

«Düşman memleketlerini tahrip etmek kâfi midir. Yoksa Varat kalesinin zaptına çalışmak mı doğrudur?»

Denildikte, cümlesi ağızbirliği ile:

«Osmanlı ülkesine yakın böyle metin bir kaleyi —ki Er-

(1) Osmanlıların Varat dedikleri bu kaleye Macarlar «Nagy-Varda», Almanlar da «Gross-Waradein» derler.

del ve Nemçenin **(Avusturya'nın)** kilididir ve yol üzerinde mel'unların en kuvvetli engelidir— koyup gitmek ma'kul değildir **(akıllılık değildir)**».

Demekle, bu fikir uygun görülüp Rebiülevvel ayının gurresi **(birinci günü)** ki —cuma günü idi— varoşun (S.B.) kârgir, müzeyyen **(süslü)** evlerine girilip metris **(siper)** kazmağa hacet olmadı. Mevcut olan üç pâre top ile dövmeğe başladılar.

Evvelâ, yalnız düşman memleketlerini tahrip ile memur oldukları için câmengir olmasın deyû **(eteğe sarılmasın diye)** top götürmedikleri ve diğer kale zaptı için gereken âletler mevcut olmadığı ve vaktin de darlaşıp, böyle müstahkem **(istihkâmlı, kuvvetli)** bir kalenin az zamanda alınmasının mümkün olmıyacağı aşikâr iken, serdâra hoş görünmek için bu dolambaçlı fikre saplanmanın büyük hatâ olduğu muhakkaktı.

Vakta ki kale dövülmeğe başlandı, gayet sağlam, kuvvetli olduğu anlaşıldı. Evvelce, «bir iki top atımı ile zaptolunur» fikrinde bulunanların sözleri yanlış çıkmakla bu defa «vaktiyle krallardan biri kırk beş gün muhasara edip zaptetmeğe muvaffak olamayıp ricat etmiş **(geri çekilmi)**» diye söylenmeğe başlandı.

Üç top kifayet etmeyip «Eğri beylerbeyisi olup evvelce kendisine Anadolu eyâleti verilmiş olan Sofu-Sinan Paşaya emirler gönderilip:

«Orduya gelesin, Eğri'de olan toplardan, levazımı (S.B.) ile birlikte on pâre top getürüp yetiştiresin» deyû ferman olunmuştu. Cevap gelmesi terâhiye düştükte **(işde gayretsizlik görülünce)**, Kapı kethüdası olan ve «Bayır tilkisi» denmekle tanınmış olan şahsa ısrar edildikçe:

«Haber geldi, topları arabalara bindirmişler, çekecek camusları Eğri köylerinden toplayıp koşmuşlar.»

Şeklinde yalan cevaplar verirdi. Velhasıl, Eğri'den mühimmat gelmeyip etrafta olan palangalarda bulunan barut vesair mühimmat azar azar toplanıp sarfolundu ve bir iş

görmeğe de kifayet etmedi. Bir iki lâğım atılıp kale çok müstahkem (**sağlam**) olmakla tesir etmedi.

Bu esnada Tatar tâifesi akına gitmek istedikçe serdâr : «İnşallah fetihten sonra bile (**beraber**) gideriz!» deyû, Erdel vilâyetine Tatar ve akıncı askerine icâzet (**izin**) vermeyip, sebepsiz bunca asker ve ılgara rağbet edenleri âtıl (S.B.) bıraktı. Allahın hikmeti, ol günlerde, kırk günden ziyade devamlı olarak yağmurlar yağıp, yağmurların fazlalığından ova ve dereleri sel aldı. Kale etrafı yumuşak toprak ve ekseri yerleri ziyade batak olmakla asker hayrette kaldı. Yeniçeri metrislerini (**siperlerini**) sel basıp, çamur ile doldurdu. Çamurlar çadırlara da gelmekle zabitler ıstırap içinde kaldılar.

Şehir içinde olan nehir her gün taşarak, geçit vermez olup ,orduda çadırdan çadıra varılmaz oldu. Rüzgârın şiddeti o kadar fazla idi ki, çadırların kazıklarını söküp atardı Hayvanların ayakları, karınlarına kadar batardı.

Halk, birkaç gün inek ve koyun etinin çokluğu ile gıdalandı. Birer ikişer akçeye koyun aldılar. Çoğu Solnok reâya sından ve birazı harbî reâyadan sürülmüş, Varat sahrası sürülerle dolmuştu.

Erdel-oğlu dedikleri mel'un ise geçilmesi zor dağlara girip tehassun etmişti (**sığınmıştı**). İslâm askeri bu zahmetler le hayretler içinde ve sel ve çamur belâsiyle canından bezmis durumda iken nâgâh (**ansızın, vakitsiz**) Budin tarafından feryatçılar gelip:

«Seksen bin kadar kâfir, eski Budin'i tahrip ve ahalisini katl ve ta'zib edib (**eziyet edip**), hâlen büyük toplar ile Budin kalesini muhasara etmiştir. Eğer imdatta tekâsül olunursa (**kayıtsızlık gösterilirse**) Budin elden gider.»

Deyû mahzarlar (**bir çok imzalı dilekçe**) getirdiler.

Bundan evvel de gün başına (**her gün**) birer feryatçı gelip:

Vaç'a ve eski Budin tarafına teveccüh (**yönelmek**) üzeredir. oldu (**gitti**). Bu esnada Eğri'den toplar gelmesine halk inti Gelen düşman ağır düşmandır. Bir iki bin asker göndermekle olmaz. Bizzat serdârın yetişmesi lâzımdır.»

Deyû arzlar ve mahzarlar dahi gelmişti. Bu meseleden serdârı ve askeri hayret ve dehşet kaplamışken, Varat önünde İslâm askeri meşakkat içinde bağlanıp kalmakla, küffâr Budin üzerine geldikte, fırsatı ganimet bilen Mihal dahi hile ile Tuna'yı geçip Niğbolu tarafında muhafız olan Hafız Paşayı basıp kaçırdığı ve büyük hasarlar **(zararlar)** yaptığı haberi şâyi oldu **(yayıldı)**.

Arkasından Budin yakınında, evvelce fethedilmiş olan Tata, Bespirem (Wszprim) ve Papa kalelerine dahi küffâr müstevli (S.B.) olduğu haberi geldi.

(Bu korkunç vak'aların tafsilâtı zikrolunsa gerektir.)

Birbirine benzeyen musibetlerin işitilmesinden akıllar şaşıp, imdat için asker gönderildiği takdirde mesafe uzak olduğundan başka Tise ve Tuna gibi, deryaya benzeyen iki nehirden asker geçirmek, köprüye mütevakkıf bulunduğundan, Gazi-Giray Han ve diğer devlet büyükleri ile müşavere olunup:

«Çaresi şimdilik Han hazretleri birkaç bin Tatar ılgar ettirip, Peşte yakasında nümâyan olalar **(görüneler)** ve, serdar ve Han dahi geliyor deyû âvâze çıkarmakla, mahsur olanları **(kuşatılmış olan kaleler halkını)** kuvvetlendireler.»

Ferman mucibince Tatar askeri o tarafa ılgar ile revân oldu **(gitti)**. Bu esnada Eğri'den toplar gelmesine halk intizarda iken Sofu-Sinan paşa tehîdert **(eli boş)** çıkagelüb **«Top çekecek câmus bulunmadı»** deyû ol dünyanın bunağı mânasız özürler beyan eyledi.

(Elhasıl) İslâm askerine şiddet ve musibetler birbiri ardınca gelip, emellerinin husul bulmasından ümitlerini kestiler. Yirmi günedek Varat etrafında yiyecek kalmayıp, zahireyi Tatar askeri, uzak yerlerden getirmeğe muhtaç olmakla bir kile arpa üçer beşer altına satılır olmuştu.

Evvelce Han, Tatar askeri ile Erdelistan'ı **(Erdel ülkesini)** tahrip için akına izin istedikçe serdâr olan: «İnşallah bir iki günedek kaleyi fethedip bilece **(beraber)** gideriz» diyerek, bu ümitle boş yere vakit geçirdi. Ne kale alındı, ne de arzuya göre akın oldu. Soğuğun şiddetinden el ayak tutmaz oldu.

İslâm askerinin
Belgrad tarafına avdeti (geri çekilişi):

Varat kalesinin fethi husûle karîn olmayıcak **(mümkün olmayınca)** Budin'i kurtarmak için Peşte yakasına gitmek namı ile **(bahanesi ile)** Varat'tan kalkılıp Solnok tarafına revân oldular **(gittiler).**

Yollardaki dereler, yağan pek fazla yağmur yüzünden umman deryâsı gibi olup, Tameşvar Paşası İsmail Paşaya dahi gidilürken köprüler yapmasını sipariş edilmişti. Aslâ mukayyed olmayıp **(ehemmiyet vermeyi)** bir köprü bile hazır etmemiştı.

Gelirken ancak üç su geçilmişti. Birinin köprüsü vardı. Dönüşte on iki büyük nehirden sallarla geçmek lâzım gelip, her birinden bin mihnet ve meşakkat ile geçildi.

Sularda bir çok kimselerin hesapsız davarları helâk olup, kendileri dahi soğuğun şiddetinden dert hâsıl ettiler. Ve zahiresizlikten yavan buğday yedikleri için askerin çoğu zahîr marazına müptelâ olup **(dizanteriye tutulup)** döküldüler, kaldılar. Bu söylenen sulardan topları palamarlarla çekip geçürdüler.

Koca-Murad Paşa bu sefer de Diyarbakir beylerbeyisi idi ve Halep beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Sofu-Sinan Paşa, her biri birer boyunduruğa girip top çektiler. Halkı tergip için **(isteklendirmek için)** böyle meşakkatlere katlandılar.

Göle'den Varat'a üç günde varılmış iken, bu defa on iki günde bin mihnet ile gelindi. Her konakta soğuktan, açlıktan ve zahiresizlikten bataklarda nice yüz adam kalırdı.

Göle sahrasında Tiryaki-Hasan Paşanın kethüdası İskender ki, sonra Paşa olmuştur, feryatçılıkla gelip, küffârın Bespirem, Palota ve Tata kalelerini aldığına dâir doğru haberi getirdi ve imdat gönderilmesi için çok ısrar etti. Fakat mevâid-i arkubiye (1) ile ertesi günü geri gönderdiler. Oradan

---

(1) Arkub, Arapların Amalika boyundan yalancılığı ve sözünde durmamazlığı ile meşhur olmuş birinin adıdır. Mevâid-i arkubiye de, aldatıcı, oyalayıcı vaatler demektir.

kalkılıp Solnok'a gelindi. Göle ve Solnok'ta yiyecek için büyük arbede **(kavga, gürültü)** olup, bir ekmek bir altına satılırdı. Anda **(orada)** bir gün oturak olundukta, evvelce zahire gemileri orada hazırdır ümidiyle gelinmişti. Asker gördüler ki, Tise nehrinde zahire gemilerinden eser yok.

Budin'e gitmek efsanesi dahi asker dilinde bir bahane olup açlığın fevkalâde artmasiyle nâtuvan olan asker, deryâ gibi huruşa gelip **(coşup)**, hemen yeniçeri gulüv edip **(baş kaldırıp)** serdârın otağını başına yıkıp, ve her biri eline birer hizem-pâre alıp **(odun parçası alıp)**, kaçarken serdârın bir çok darbelerle başın **(başını)** yarıp, taş ile pazusunu bereledîler. Matbah **(mutfak)** ve kilerine koyulup ân-ı vâhidde **(bir anda)** yağma ettiler. Eğer zabîtler erişmese vücudunu pâre pâre edeceklerinde şüphe yoğidi **(yok idi)**.

Bundan sonra defterdar Ekmekçi-zâdenin çadırın **(çadırını)** yıkıp gaaret **(yağma)** ettiler. Zabitleri tavassutu ile **(aracılığı ile)** hele fesat defolundu. Ve Budin'e gitmekten vaz geçilip tuğlar (S.B.) Segedin yoluna gönderildi.

Güneş batıncaya kadar serdâr, çadırları etrafında gezip, korkusundan otağına girmeğe utandı.

Bundan sonra Budin'i Allaha ısmarlayıp Segedin'e yöneldiler. Segedin'de Tise nehri üzerinde zahire gemileri bulunup askere dağıtılmakla bir miktar bedenlerine tâb ve tuvan **(güç, kuvvet)** geldi.

Ol mahalde Kasım günü gelmekle küffârın, toplarını bataktan güçlükle çıkarıp bir iş göremeden gittikleri haberi geldi ama, Budin'in varoşunu (S.B.) yakıp yıkmışlar ve nice halkı öldürüp işkence etmişlerdi. **(Bu haberlerin, elem ve kaderi mucip olduğu anlatılsa gerektir.)**

Serdâr **(Saturcu-Mehmed paşa)** bu musibetli haberlerden mahzun olup elem ve gam ile canından bıktı ve sıhhati bozulup nahîf ve zar oldu **(zayıf ve dermansız oldu)**. Bu enduh **(tasa)** ve ıstırap ile Varadin köprüsünden Belgrad'a geçip Gazi-Giray Hana Sonbor ve Tatar askerine Segedin sancağı kışlak olundu. Rumeli beylerbeyisi Peçuy sancağına gön-

derildi. Yeniçeri ve bölük halkına ve kendi etbâına (**adamlarına**) kışlaklar verip mevâciblerini Belgrad'ın mütemevvillerinden (**zenginlerinden**) ve bazirgânlarından borç alıp teslim eyledi.

Kasım günü geçip pek çok kar yağıp şiddetli kışlar ve soğuklar oldu. Bu meşakkatli seferde bir netice hâsıl olmayıp, pek çok zararlar göründü.

Müftîy-ül-enam Hoca Sadeddin efendinin, serdâr ile dostluğu ve alâkası olmağın (**olmakla**) bu esnada kendûye (**kendisine**) nasihati havî bir mektup göndermişlerdi. Faydalı nasihatleri ihtiva ettiği için, burada anlatılması münasip görüldü:

Serdâr Saturcu-Mehmed paşaya,
Hoca Sadeddin efendinin mektubu: (1)

İslâm ülkelerinin hududu, Cenab-ı Hak tarafından mahfuz (**muhafaza edilmiş**) ve gazilerin fetihlerden ve ganimetlerden memnun olmaları duaları sabah akşam vazifemizdir.

İslâm ordusunun sipehsâlarlığından (**başkumandanlığından, serdârlığından**) maksat, hududun ve şehirlerin muhafazası ve fesat ehlinin koparılıp atılmasıdır.

Geçen sene Yanık gibi sağlam bir kale düşmanın tegallübünden (**üstün gelmesinden**) masun olmayıp (**korunmayıp**), beraberinde Bespirem, Palota ve Samartin (**Saint-Marton**), Papa ve Tata gibi nice kaleler ve palangalar elimizden çıktı. Nöbet, Budin'e, İstuni-i Belgrada', belki Eğri'ye geldiği açıkça görünüyor. Çünkü serhadden bu şekilde arzlar gelmekle, kaybedilenlerin geri alınması ümidi ile Han hazretlerine samimî ve halis dostluk gösterilerek asker göndermesi temin ve felâketler defdilmiş olup, ikinci snede bütün istek-

(11) Hoca Sadeddin efendinin mektubu pek tumturaklı kelimelerle ve pek ağdalı yazılmıştır. Aynen tercümesinden esaslı olarak bir şey anlamak kolay değildir. Bu yüzden imkân nisbetinde aslına sadık kalınarak meâlen tercüme edildi.

lerinize çalışılıp hesapsız asker gönderilmişken, köprüyü Erdel semtine kurup elli beş gün geçirilerek, Han hazretlerine intizar namiyle oturup beklemekle, düşmana, ne tarafa gidileceği belli edilmiş oldu. Hem, ilerlemeğe gayret edilmemekle korku, aciz ve askerin azlığı, düşmana duyurulmuş oldu.

Bu kadar fazla oturmakla asker hapsedilmiş ve mâneviyâtı bozulmuş olduğunu düşman anlamakla ağırlıklarını dağlara çektiler.

Der-i devletten yazılıp gönderilen pâdişâh nâmesinde:

«Kale zaptetmek yılı değildir, Erdelistan **(Erdel ülkesi)** içine akın salıp tahrip edesin!» deyû buyurulmuş iken, iki kale ile oyalanıp kışa kaldınız. Düşman fitnesini İslâm ülkesinde defetmeden, bir iki kalelerini almak zamanın icaplarına uygun değildi. Alındığı surette, bizden alınan kalelerimize bedel olmaz ve onunla düşman zebûn olmaz.

Eğri fethi ile ne ateşler söndü! Estergon — Usturgon ve Komorn — Komran kaleleri alınmış olsa, Yanık dahi muhafaza ve Budin ahalisi memnun edilmiş olurdu. Ve yakınındaki kalelerin dahi geri alınması ihtimali olurdu. Taburları karşı gelmediği takdirde:

«Erdel içlerine güruh güruh Osmanlı askerleri ve takım takım Tatar askeri gönderip ve akınlar salarak, her şeylerini yakıp yıkıp, hânedanlarını viran ve hânümanlarını **(mülklerini)** tâlân ideler ve Budin, Eğri, İstoni-i Belgrad taraflarını muhafaza etmeği de ihmal etmeyesiz.»

Deyû tekrar tekrar hatt-ı hümâyun gönderilmişken büyüklerin emirlerine karşı gelmek uğursuzluğu ile bir iş görülmeyip, kale zaptetmek için gereken hazırlıkları yapmadan üç top ile Varat gibi sağlam bir kaleye sarkıp başından sonuna kadar bütün İslâm askerlerini zebûn etmek ve serhad **(sınır)** muhafazasına ehemmiyet verilmemekle Budin ve etrafını viran etmeğe sebep oldunuz.

Varat altında Osmanlı ordusunu bekletip, Tatar askerini dahi hapsettiniz. Düşman toprakları içine akın etmek iste-

yenleri yasak edip, Erdel içi rahat kaldı. Erdel voyvodası ümitsiz ve askerimiz galip iken, fırsatı kaçırıp, memleketleri âsûde olmakla Mihal dahi askerimizin kale önünde bağlandığını görerek, Erdel cânibinden korkusu kalmayıp, memleketimize koyuldu ve ol diyâr ahalisinin derisi soyuldu.

Bu zaman, Âl-i Osmân'a olan hesapsız zarar, bu iki yılda tedbirsizlik ve takdirin müsaadesizliği ile oldu. Cenab-ı Hak beterinden saklaya...

Han hazretlerine itiraz olundukta makul ve makbul özürler yazarlar, derler ki:

«Kale muhasarası, Tatar kârî **(işi)** değildir. Ama ılgar ile memleketleri tahrip ve küffâr memleketlerini yağma ederek zahire hazırlamak Tatarın vazifesidir. O hususta taksirimiz mi oldu? **(kusurumuz mu oldu?)**. Her veçhile emre itaatten başka işimiz yoktur. Gel dediniz, geldik; ur dediniz, urduk; otur dediniz, oturduk; kışla dediniz, kışladık; bekle dediniz, bekledik. Uğrunuzda soğuklar çektik. Ahır damlarında yattık. Serdârın emrine itaat et dediniz, ettik!»

Deyû özürler yazarlar.

Zor bir kale üzerine, İslâm pâdişahının emri tutulmayıp düşüldü. Tahtgâh-ı Engerûs **(Macar hükûmet merkezi)** ve yetmiş yıldan beru mahrus olan **(muhafazası sağlanmış olan)** bir İslâm şehrini düşman ayakları altında çiğnenip sekiz bin hanesi yıkılmış, mescitleri, medreseleri, mabetleri, muallimhane, han ve haneleri yok olacak dereceye gelmiş olup, bu ciğerleri yakan musibet ile gece gündüz uyanık kimselerin ah ve vahları boşa gitti ve serhad ehlinin günleri siyah oldu.

Din düşmanları kalelerimizi yer yurt edindiler. Yaz ve kış etrafımızda hazır ve bizi mahvetmek için kötü tedbirlerimizi gözetler oldular. Harp âletleri hazır, metris **(siper)** levâzımı bu kalelerde konulmuş, şaykaları (S.B.) fevkalâde olup bizim sığınağımız olan kaleler, sinmiş düşmana kuvvet oldu. Kulak isterken gözden çıkıldı.

Askerin zayıfları hâlâ dökülüp gelmekte... Serhadlerden gelen kâğıtlarda:

«Medet! Nevruzdan (S.B.) evvel gelünsün! Nevruzdan bir aya yakın zaman geçti. Henüz asker döküntüsü bu taraflara gelmekte... Kışlağa gönderilenler ise memleketleri yağma ve reâyâya işkence ile meşgul... Ve vazifelerini tamamen isterler... Halbuki onda biri bile yok... Şer'i Muhammedî yerine getirilmiyor, zulüm ve bid'atlar (S.B.) arttı. Zapt-ü rapt kalmadı. Allaha ve Resûlünün emri tutulmamakla hakkâm **(hâkimler)** emri dahi tutulmaz oldu.

Zulü muğursuzluğu şuna sebep olur ki, serdâr olan akrabasını ve kendi adamlarını mevki ve tımar ve pek çok mal sahibi etmekle, birbirinden bunu görüp kanun şekline girmiştir. Meselâ:

Ferhad Paşa ağaları birkaç yılda ikişer, üçer yüz bin akçelik zeâmet (S.B.) sahipleri olmadılar mı? Mahsulleri fevkalâde olmakla efendilerine dahi ziyade hizmet ve sadâkat etmek lâzım iken, ihtiyaçları kalmayınca, vaktinde hiç birisinin acıyıp efendileri olan Ferhad Paşaya ağlayanını görmedim. Kimi nefer ve çavuş iken, bir yılda efsane ile kâh defterdar, kâh kapıcıbaşı (S.B.), kâh nüzul emini (S.B.) olup altı bin kızıl altın elde etti.

Daha bunun gibi niceleri... Ve düşen mahlûlleri (1) mahalline ve serhad ehline vermeyip, nefsini hıfzetmekle vakitlerini zâyi' eden devlet vükelâsına şer'an ne lâzım gelür? fetvasını sizden isteriz.

Ümittir ki **(ümit edilir ki)** bu yıl dahi hafakaan-ı kâlb ile geçinmeyevüz, mübalâğa değildir. Bütün esrara vâkıf olan Allaha şahittir ki yüreğimiz oynar oldu. Korku ve dehşet her tarafımızı sardı.

«İşlerinizde müşavere ediniz!» emrine uyulmayıp hodreylik **(kendi kafasına gitmek, inatçılık)** ve hod-pesendlik **(kendini beğenmek)** hırdemend işi **(akıllı işi)** ve akıllı gidişi değildir.

---

(1) Mahlûl, vâris bırakmadan ölen kimseden kalan arazi, mülk ve cihet hakkında kullanılan bir kelimedir.

Peygamberimiz dahi vahy ile mugayyebâta (1) vâkıf iken, istişare ile memur olup, ümmetinde de sünneti üzere hareket edilirken, terkolunup birkaç maiyet adamlarınız ve hademeleriniz sözleriyle büyük işler yürütülmesine çalışmanız, kimse tarafından doğru görülmemiştir.

Siz, fukaralıktan ağlarsınız, adamlarınızın hazine sahibi oldukları söylenir. Etrafınızdakilere aldanmak büyüklere düşer mi?

Bir kale ki, kıral bir târihte kırk beş gün dövüp almağa kadir olmayıp dönmüş... Ol târihten berü dahi ziyade sağlamlaştırılmasına himmet edilmiş iken, üç top ile almak istemek ve ol bahane ile pâdişâh emri olan mühim işlerden geri kalmak akıldan uzak idi. Ve Budin'i bu şekle komak revâ mı? Bu kadar ümmet-i Muhammed'in diyârına ve İslâm ve devlete zaaf irgürenin cevabını kim verir? Hüküm, büyük ve müteal olan Allahındır.

Eğri azmak cengi:

Bu sırada Engerüs **(Macar)** serhaddi semtinde zuhur eden küçük vak'alardan biri de Eğri azmak cengidir. Serdâr Mehmed Paşa **(Saturcu)** Belgrad'a girdiği vakit Budin muhafazasında olan askere toplanan zahireyi gemilere koyup Muharrem ağa nam adamını serdâr edip, yanma tüfenk endazlar (S.B.) koşup donanma ile gönderdi. Eğri azmak dedikleri adada Kanije küffârı ve etrafında olan palangaların (S.B.) haydutları toplanıp Lahaşa palangası altında Altınoluk boğazında birkaç bin kâri şaykalarla seher vakti gemilere hücum ettiler.

Adaya tüfenk endaz (S.B.) piyade döküp karadan dahi cenge başladıklarında İslâm askeri direnip karada olan küffârı **(kâfirleri)** döndürdüler, hücum ve gayretle hamdolsun küffâr münhezim oldu **(bozuldu, mağlûp oldu).**

Bu gaileyi **(sıkıntıyı)** Recep ayının gurresinde **(birinde)**

(1) Beş duygu ile duyulamayan ledün halleri, hikemî sırlar...

(lefedip selâmetle geçtiler. Budin'de zahire darlığı olduğundan Sigetvar ve Kopan taraflarından Deli-Nasuh bey kâfi miktarda zahire eriştirdi. Sonbor'dan Gazi-Giray Han dahi bir bölük Tatarı Uyvar semtine akına gönderip hayli (birçok) esir çıkardılar.

Küffârın Bespirem, Palota, Papa ve Tata kalelerini istilâsı ve Budin'in birinci defa muhasarası:

İslâm gazilerinin Erdel vilâyetine azimeti kararlaşınca, küffârın serdârı olan Maksimilyan geçmiş senede imdadına gelen frenkten beş bin atlı, on iki bin tüfenk endaz (S.B.) İtalyan askeriyle, karındaşı Hersek Matyas dahi Nemçe (Avusturya) Alaman ve Macar vesair küffâr askeri ki, altmış binden ziyade piyade ve süvari ile gelip Yanık kalesi yakınında cemedip, Erdel-oğlu imdadına erişmek üzere meşveret ettiler. Fakat serdâr, Varat kalesini muhasara edip Erdel-oğlu yalçın dağlara sığınmış olmakla:

«İmdadın çendan (o kadar) lüzumu yoktur. Budin serhaddi tarafları hâli (boş) kalıp Budin kalesini muhasara etmenin fırsatı zamandır. Ya zafer bulup alırız, zafer olmazsa bari bu gürültü ile Varat tahlis olunmuş olur.»

Deyû güruh-i enbuh ile (kalabalık bir güruh ile) yürüyüp evvel Bespirem (Weszprim), Palota, Papa ve Tata kalelerini Müslümanların elinden aldıktan sonra Rebiülâhırda kırk pâre top, tüfenk ve cenk âletleriyle eski Budin'e konup, piyadelerinin fazlasını gemileriyle daha evvelden göndermişlerdi.

Mah-i mezburda (adı geçen ayda) Budin varoşunu muhasara ettiler (1).

---

(1) Avusturyalılar Budin'i (26 safer 1007 — 28 eylül 1598) pazartesi günü muhasaraya başlamışlardır. Avusturya kumandanı Arşidük Mathias'tır. Daha evvel Estergon — Usturgon ve Yanık kalelerinin düşman eline geçmesiyle, Budin şehri artık bir hudut şehri haline gelmiştir.

İki taraftan bir nice gün muharebe ve mukateleden sonra varoşun (S.B.) duvarları top darbeleriyle yerle bir olup, Tuna tarafları açık olmakla din düşmanları hem sudan, hem karadan ziyade hücum ettiler. Nihayet muhasaranın yedinci gününde seher vaktinden güneş batmcaya kadar aşırı derecede cenk ve cidal ve harp ve kıtal olup, muhafaza için kalede olanlardan Maraş beylerbeyisi Sinan Paşa, evvelce Papa beylerbeyisi olup İstuni-i Belgrad muhafazasında iken Budinin kurtarılmasına gelen Semender Paşa şehit ve Bosna beylerbeyisi Tiryaki-Hasan Paşa ve Semendire beyi Mehmed bey mecruh olup **(yaralanıp)** geride kalan İslâm gazilerinden dahi eceli gelenler gidip, küffârdan dahi pek çok adam telef oldu.

Fakat müşrikler güruhu çokluk üzere safi ateş olup, durmadan yürüyüşler ve hücumlar edip İslâm askeri müdafaadan dermansız kaldılar. Bunun üzerine varoşun müdafaasından vaz geçip **(kalenin dış kısmı)**, kale muhafazasına ehemmiyet vermeği kararlaştırdılar.

Ol gece bütün asker Budin kalesine girip varoşunu hâlî kodular. Ertesi gün küffâr, varoşu tenha bulup kemâl-i gurur ve sevinç ile girdiler, ve hiç beklemeden kırk pâre topu yer yer metrislere **(siperlere)** kurup her gün binden ziyade top ile kaleyi iyice dövüp lâğımlar yürüttüler. Gece ve gündüz kalenin zaptı için hesapsız gayret sarfettiler.

Muhasara edilmiş olan İslâm gazileri dahi müdafaa hususunda ellerinden geleni yaptılar. Varat altında bulunan serdâra ve Tatar hanına birbiri ardınca feryatnâmeler gönderdiler ve:

«Bizzat erişmezseniz, kalenin elden gitmesi mukarrerdir» deyû imdat istediler. Fakat Tatar ve diğer askerin kimi muhasarada, kimi ol tarafta perakende dağınık olmakla göçüp gitmek mümkün olmadı.

Yalnız Han hazretlerinin yarar adamlarından şehbaz Mirza, bin Tatar askeriyle ve anın ardından Eğri beylerbeyisi Bektaş Paşa Eğri kulu ile, daha sonra iki Tatar sultanı dahi yirmi bin kadar Tatar ile gönderilip, gerû feryatçılar geldik-

te, Hanın biraderi Kalgay (1) Selâmet-Giray birkaç bin Tatar ile akından gelip ilk gelen askeri yolladılar.

Budin'de, varoş cenginde şehit olan Sinan Paşanın yeri, Budin beylerbeyisi Mihaliçli-Ahmed Paşaya, ve Budin, hâlâ orduda mevcut olan Tameşvar beylerbeyisi Dev Süleyman Paşaya verilip, ana dahi yedi sancak beyleri ve bölük halkından terakki ile birkaç yüz nefer koşulup birbiri ardınca gönderildi.

Budin muhasara edileli kırk gün olmuştu. Evvelce Budin beylerbeyisi Ahmed Paşa ve serasker:

«Biz hem Budin kalesini, hem Peşte'yi muhafazaya kadir değiliz. Peşte'den ferağat olunup **(vaz geçip)** ahalisi Budin'e geçsin.»

Deyû akıl almaz mülâhazada iken Solnok beyi Kulaksız Osman bey, ki Demirkapı'da nice yararlığı görülmüştü, Solnoklu serhad gazileriyle ikindi vakti yetişip ol fikr-i fâsidi **(fâsit düşünceyi)** bozdu. Peştelileri yanına alıp sabahadek **(sabaha kadar)** küffâra karşı Peşte'den vâfir **(birçok)** toplar dizip cemiyetlerini sokak sokak etti. Diğer asker dahi erişip, Budin'den dahi asker inip hücum ettiklerinde küffârın yüzü dönüp Kasım günü ve kış mevsimi girmekle Budin muhasarasından vaz geçti. Fakat varoşta olan câmileri, mescitleri, binaları ve sokakları yaktı, tahrip etti ve Vaç ovasına doğru çekilip gitti. Allahü teâlâ, Budin kalesini bu suretle hîle ve istilâları elinden kurtardı.

Niğbolu'da Mihal mel'ununun hilesiyle Hadım Hafız Ahmed Paşanın bozguna uğraması:

Evvelce Bosna beylerbeyisi Hafız Ahmed Paşa, Tuna yalıları muhafazasına memur olup Vidin serhaddine gitmişti. Bu senenin Rebiülevvelinde yanında muhafaza hizmetine tâyin olunan Adana hâkimi Ramazan-zâde **(Mehmed Paşa)**, bir

(1) Kırım veliahtlarına Kalgay denilir.

kaç sancak beyleriyle Vidin'den kalkıp muhafaza yoluyle Rusçuk ve Silistre taraflarına gitmek üzere iken yolda Niğbolu yakınında Senadin sahrası denilen yere kondu.

Âsi Eflâk voyvodası Mihal (1), Erdel seferi başlayınca, isyan ettiğine pişman olup iğfal (S.B.) yolunu tutmuştu. Fakat, Osmanlı ordusunun Varat'ta bağlanıp kaldığını öğrenince hilesini meydana götürmeğe başlayıp «Ditmo=Dimo» adındaki lâini elçilik ile Hafız Paşaya göndererek, «Ayaklarına kapanmak için izin istedi ve yeniden sulh akdetmek için kulluğu kabule hazır olduğunu» bildirdi.

Hilekâr elçi, Hafız paşa ile buluşup ahvali bildirdi. Mihal, iclâl sahibi **(azametli)** vezirin ayaklarına yüz sürmeğe gelecekti. Muayyen günde Hafız Paşa, Tuna sahilinde muhteşem otağını kurup ziyb ve ziynet ile **(süs ile)**, esbab-ı ihtişam **(ihtişam sebepleri)** tertip olunup Mihal'in geçeceği gemiye intizara başlandı. Uzak yoldan kırmızı çuha örtülü koçiler **(bir nevi araba)** görünüp, Mihal'in elçisi olan Ditmo= Dimo lâininden soruldukta:

«Hazine ve hediye arabalarıdır» deyû cevap verdi. Herkes elçinin sözüne inanarak bunu beklerken düşman aksi taraftan görünüp silâhsız olarak seyre dalan halka koyuldular. Mihal-i Dal'ın (2) askeri yirmi binden fazla olup Hafız Paşanın yanında ancak üç bin adam vardı. Bunların da harp âletleri yoktu. Uzaktan görünen hediye arabaları meğer top arabaları imiş. Melâin **(mel'unlar)** küffâr **(kâfirler)** cenge başladılar. Bir miktar muharebe olunup mukavemet muhal olmakla **(imkânsız olmakla)** firarı ihtiyar ettiler **(kaçtılar)**.

Bu birden bire çıkan musîbetten Paşanın aklı başından gidip at boynuna düşüp münhezimen **(mağlûp olarak, bozularak)** Tırnovi tarafına gittiler. Nice ümmet-i Muham-

---

(1) Mihai Vitcazul.

(2) Naîmâ Eflâk voyvodası Mihal'den bahsederken daima naklı olarak Mihâl-i Dâl, yâni (Doğru yoldan çıkmış, azmış Mihâl» diye bahseder.

med şehit olup bu kadar bâr ü bengâh **(büyük ağırlık)** küffâra nasip oldu.

Bu galebeden sonra Mihal-i Dâl, Niğbolu kalesini muhasara etti. Fakat Zağra halkından hayli **(epeyce)** asker cemolup düşmanın defedilmesi için hücum ettiler. Yirmi gün kadar kale halkı ile muharebeden sonra taşradan hücum görüp muhasaradan fâriğ olup **(vaz geçip)** Tuna'yı geçtiler ve Bükreş tarafına gittiler.

Mervidir ki **(rivâyet olunur ki)**, Hafız Paşanın cümle mâmelekini **(varını yoğunu)** yağma ve gaaret etmişlerdi. Giydiği libas **(elbise)** ve destarını **(sarığını)** dahi Mihâl'e götürdüklerinde, mel'un ebedî ihânet **(hainlik)** kastedip Paşanın selimisini **(bir nevi kavuk)** ve libasını **(elbisesini)** bir fertûde avrete **(bunak bir kadına)** giydirip:

«Serdârı tuttum, görün!» deyû askerine gösterir ve «Anınla bunun farkı yoktur» deyû şemâtet **(gürültü)** edip gülerdi.

Bundan sonra mezbûr paşa **(adı geçen paşa)**, Niğboluya gelip kalenin harabelerini mamur etti ve Hezar-grad'a varıp kışlak tedbirinde iken Tuna yalıları muhafazasına der-i devletten **(devlet kapısından)** dördüncü vezir Mahmud Paşa tâyin olunup Edirne'ye geldiği haberi gelmekle, kış günlerinde göçüp, Şumnu yakınında Mahmud Paşa ile görüşüp cumâd'el-âhire ortalarında Dar-üs-saltanaya dahil oldu **(girdi)** ve dördüncü vezirlik pâyesiyle **(rütbe, derece)** şeref buldu (1).

Vezir-i âzamlığın üçüncü defa İbrâhim Paşaya verilmesi:

Serdâr **(Başkumandan)** Saturcu-Mehmed Paşa bir iş göremedikten başka, küffârın **(kâfirlerin)** Budin kalesini muhasara ve tahrip ettiği serdârla, sadrâzam Cerrah-Mehmed

(1) Hafız paşanın Niğbolu bozgununun târihi (28 safer 1007 — 30 eylül 1598) dir.

Paşanın taksîrâtına hamledilerek **(kusurlarına verilerek)** ikisi dahi azledildi. «İbrâhim Paşa, yarar, iş bilir, kuvvet ve kudret sahibi ve şanlı bir vezirdir, her veçhile serdârlığın hakkından gelir» deyû cumad-el-âhirenin dokuzuncu günü (1) hâtem-i vezâret **(vezirlik mührü)** kendilerine verildi.

Cerrah-Mehmed Paşa nekris hastalığına tutlmuuş olmakla divâna **(Bakanlar Kuruluna)** varmaktan kalıp, Nişancı Paşayı sarayına götürüp, şikâyet arzuhallerini ona okutup, kanun üzere hükümler vermeğe ve iş sahiplerinin işlerini görmeğe memur etmişti.

«Vekâlet ile sadrâzamlık olmaz» deyû pâdişâha bildirip azlettirdiler.

İbrâhim Paşanın Uyvar seferine serdâr olması:

Vezir-i âzam İbrâhim Paşa dört ay der-i devlette mukim olduktan sonra **(ikamet ettikten sonra)** vilâyet-i Engerûs-u menhus **(uğursuz Macar vilâyeti)** üzerine serdâr olup gitmeğe memur oldu. Kaptan Halil Paşa kaymakam, Ciğale-zâde Sinan Paşa ikinci defa kaptan olup, sefer mühimmatını tekmil ettikten sonra Şevvalin yirmi yedinci günü azîm **(büyük)** alaylarla İstanbul'dan çıkıp, yeniçeri ağası Tırnakçı Hasan Ağa ve altı bölük vesair kapı-kulunu (S.B.) yanına alıp ol cânibe yöneldi.

Hasan Bey-zâde, târihinde der ki:

(Serdâr Saturcu-Mehmed paşa ile seferde bulunup dönüş zamanı kışın şiddetli günlerine rastlamakla bin meşakkat ile İstanbul'a girdiğimde, İbrâhim paşayı, sadrâzamlık mesnedinde **(mevkiinde)** bulup, tezkereciklikleri (2) hizme-

(1) Cerrah - Mehmed paşa Cumâd-alâhire 1007 — 6 ocak 1599) da azledilmiş ve ayni gün damad İbrahim paşa üçüncü defa sadrâzam olmuştur.

(2) Divan-ı hümâyunun **(Bakanlar Kurulunun)** yazı işleriyle meşgul olan memurunun ünvanıdır.

tinde bulunmak müyesser oldu.

Pâdişâh-ı âlempenah hazretleri Enderûn-u hümâyun dan **(yâni iç hazineden, pâdişaha mahsus olan hazineden)** sefer masrafları için para vermekte tereddüt gösterdiği için, serdâr-ı ekrem göç emrinde **(yâni sefere çıkma hususunda)** terâhi ihtiyar etti, **(gayretsizlik gösterdi)**. Sonunda Hoca efendiye baş vurarak, pâdişâhtan hazine istemek için yardım istedi. Hoca efendi **(Hoca Sadeddin efendi)** mehd-i ulyâ **(valide sultan)** ve şâh-ı kal'a-küşa **(kale fetheden pâdişâh)** taraflarına darâatnâme (2) yazıp, o sırada meşveret bahanesiyle huzûr-u şehriyârîde **(pâdişâhın huzurunda)** toplantı olunca Hoca efendi şifahen dahi **(pâdişâhtan)** hazine istemeğe cür'et etti. Valide Sultan hazretleri de yardım etmekle kâfi miktarda hazine verilip, gecikmeksizin göç olundu.

Burhan efendi sefer defterdarı, Lâm-Ali Çelebi defterdar kaymakamı, Okçu-zâde asaleten Nişancı ve Medhî Çelebi Reis-ül-küttap kaymakamı olup sair memuriyetler dahi münasibi ile verilip serdâr ve yeniçeri ağası belirli askerlerle yola revân oldular.

Üç yüz nefer yemin ve yesar bölüklerinden mülâzim yazılıp ruzmerre **(her gün)** ikindi divanına hazır olurlardı.

Silivri konağına varıldıkta Ebüs-suud-zâde efendi vefat edip, Şeyhülislâm Hoca efendi hazretlerinin büyük oğlu Mehmed efendi, pederinin ricasiyle sadr-ı Rumeli **(Rumeli kadıaskeri)** oldu. Fakat sefer mühimmatı hazır olmadığından serdâr-ı âzamla birlikte gitmesi müteazzir **(özürlü, güç)** olmağın **(olmakla)** kendilerine bedel, kuzat **(kadılık)** ruznâmesiyle, kadıların eşrafından Mevlânâ Masum efendi gönderildi.

Ve Mûsa Çelebi-zâde Mahmud efendi baş defterdarlıkdan azlolunup yerine Mevlânâ Burhaneddin efendi defterdar nasbolundu **(tâyin olundu)** ve sefer mühimmatını tamamlayıp Edirne'de orduya yetiştirmek şartiyle İstanbul'a gönderildi.

---

(2) Kendini çok küçülterek yazılan mektup.

Yeniçeri Ağası Tırnakçı-Hasan Ağa, yeniçerilerle Çatalca menzilinde ordudan ayrılıp Kırkkilise yolundan Belgrad'a gitti.

Sabık Serdâr Saturcu-Mehmed Paşanın öldürülmesi ve Ekmekçi-zâdenin hapsolunması:

İbrâhim paşa **(sadrâzam)**, serdâr olup İstanbul'dan çıkınca Belgrad'da bulunan Mehmed paşaya **(Saturcu-Mehmed paşa)** emir ve istimâletnâme (1) gönderip serhad umurunu ve asker mevâcibini **(maaşlarını)** ve diğer mühimmat ahvalini sipariş ile iğfal eyledi. Ve serdâr-ı ekrem, on ikinci günde Edirne'ye vardı.

Evvelce sefer defterdarı olan Ekmekçi-zâde Ahmed Paşayı azl ve hapsedince, kalkıp Edirne'ye gelmişti. Gizlenmiş iken, serdârın kethüdası (S.B.) Mehmed Kethüda vasıtasiyle meydana çıkıp paşa ile buluştu. Bezl-i emval ile amel edip **(bol bol mal dağıtıp)** defterdar Burhan efendi Üsküp semtlerine mal tahsiline gönderildi ve yerine Ekmekçi-zâde, defterdar oldu.

Lâkin «Mezkûrun **(yâni Ekmekçi-zâdenin)** tâyini işin icabıdır, yine birkaç gün sonra yakalanarak hapis ve malının elinden alınması lâzımdır» deyû der-i devlete telhis (S.B.) yazıp, mucibince hatt-ı hümâyun gelmişti (2) emir saklandı ve münasip vakte bırakıldı.

Hasan Bey-zâde, târihinde der ki:

Serdâr Filibe sahrasına nüzul ettikte **(indikte, konduk-**

---

(1) İstimâlet, gönül alma, vaadederek kandırma demektir. İstimâletnâmede, bu mânada yazılan mektup demektir.

(2) İbrahim paşa bir taraftan Ekmekçi-zâdeyi defterdarlığa tâyin ederken, diğer taraftan pâdişaha, bu tâyinin göz boyamak için olduğunu, ilk fırsatta yakalanarak hapsedilmesine ve malının elinden alınmasına müsaade olunması için emir verilmesini istemiş, pâdişâh tarafından da bu emir gönderilmiştir.

ta) Sonbor muhafazasında olan Gazi-Giray Han tarafından Asitâneye (İstanbul'a) revân olan Abdülâziz ağa, pâbûs-ı vezire inüb (vezirin ayağını öpüp):

«Saturcu-Mehmed Paşanın, Silistre eyâletini Tatar Hanı Gazi-Giray'a arpalık olarak verdiğini» bildirdi ve Saturcu-Mehmed Paşa kalemiyle yazılmış menşûru (S.B.) gösterip, serdârdan dahi, ayni şeyi istedi.

Vâkiâ serdâr (İbrâhim Paşa) bunu yapmak istemedi, fakat bu takdirde, Hanın isyan edip Sonbor'un muhafazasını terketmesinden çekindiği için Saturcu-Mehmed Paşanın verdiği emrin aynı bir emir verdi. Fakat derhal İstanbul'a gizlice mektup gönderip:

«Verdiğim emir maslâhat icabıdır. Hakikatte Saturcu'nun verdiği emir en büyük hatâdır. Eğer tahkik olunursa, Tatar Hanı ile Saturcu'nun vifak üzere (aynı fikirde) oldukları anlaşılır ve kendüne uydurup kaçmaları ihtimali mevcuttur» diye bildirdi.

Hakikatte de Tatar Hanının, Saturcu ile birlikte kaçmaları kararlaştırılmış iken, bu tedbir ile İbrâhim Paşanın Hâb-ı hargûşine (tavşan uykusu) ve gönül alıcı mektuplarına firifte olarak (aldanarak) kalmıştır.

Defterdar dahi az zamanda bir çok mal tahsil edip ulûfe verildi. Sonra göçilüp Filibe'ye geçildi. Sofya yakınında Hacı Karaman menziline konuldukta yeniçeri ağası bir konak ileride olmakla sebükbar (ağırlıksız olarak) dâvet edildi. Ol gün Yeniçeri Ağası koçi ile gelip güneş batarken serdârla buluştu. Tenha bir yerde meşveretten sonra (konuştuktan sonra) gece karanlığı basınca yine yerine gitti.

Meğer o sırada, Saturcu-Mehmed Paşanın katli hakkında İstanbul'dan hatt-ı hümâyun gelmiş. Ol hizmetin edâsı (yerine getirilmesi, yâni Saturcu'nun katledilmesi) ağaya sipariş olunmuş ve acele Belgrad'a erişmesi tenbih olunmuş.

Ağa, durmaksızın yola çıktı, Zilhiccenin on ikinci gününde Belgrad yakınında Hisarcık denilen menzile (konağa) vardıkta serdâr-ı sâbık (Saturcu-Mehmed Paşa), ağalarını ve

yanında bulunan zabitleri istikbale gönderip alaylar ile (ağayı) Belgrad sahrasına kondurdu.

Kaza ve kader hükmünden gafil olan ve eski ve sadık dostu Gazi-Giray Han kendisini davet ve ihtiyatlı olmasını tenbih etmişken basîreti bağlanıp mütenebbih olmadı. (**Aklı nı başına almadı**). İbrâhim Paşanın istimâlet mektuplarına (**kandırıcı mektuplarına**) ve, ne ki istemiş ve yazmış ise her istediğinin yerine getirilmesine itimat ederek mağrur oldu ve ziyafet hazırlıklarını görüp ağayı ve ocak zabitlerini ikindi vakti yanına davet etti. Ve her birine hil'atler (S.B.) giydirip pek çok riâyetler ettikten sonra ağa, hatt-ı şerifi (**pâdişâhın emrini**) gösterip, hazır olan yayabaşıları (S.B.) tutup hizmeti edâ ettiler (**yerine getirdiler**). (1) Saturcu-Mehmed Paşa derdmendi (**zavallı**) bu suretle diyâr-ı âdeme (**âdem diyarına öbür dünyaya**) gitti. Eiçareye Kurban Bayramı, kara bayram oldu.

Kethüdası İbrâhim hasta idi. Bir gemiye binip paşanın müezzini Hüseyin adındaki nedimi (S.B.) ile Boçka yakasına geçti ve Sonbor'da Gazi-Giray Han yanına varıp sığındı ve nice fâsit haberler ile Hanı nefret ettirdi. Han, Kırım tarafına gitmek tedarikinde iken, bazı mirzaları mâni olup geri bıraktılar.

Beri taraftan İbrâhim Paşa sür'atle hareket ederek Batçana denilen mahalle geldikte Yeniçeri Ağası tarafından bir gedikli gelip, Saturcu-Mehmed Paşanın hakkından gelindiği haberini getirdi. Yeniçeri Ağası, serdârın (**Saturcu'nun**) mu-

---

(1) Kırım Hanı, Saturcu'nun en samimî dostu idi. Han, İbrahim paşanın tatlı mektuplarına inanmamasını Saturcu'ya söylemiş ve yanına çağırmıştı. Fakat zavallı Saturcu, entrikacı İbrahim paşanın mektuplarına tamamen inanarak kendisini öldürmeğe memur olan ağayı parlak bir surette karşılamış, ona muhteşem ziyafet vermiş, fakat tam ziyafet sofrasına oturulduğu vakit Yeniçeri ağası, pâdişah tarafından gönderilen idam fermanını okuyarak, neye uğradığını anlayamayan Saturcu'nun boynuna derhal kemendi atmış ve onu boğmuştur.

hallefâtını (1) mühürleyip kethüdasının dahi mâmelekinin (varının yoğunun) zaptolunduğunu yazıp bildirdi. Bunun üzerine Paşa (İbrâhim Paşa) derhal Sipahiler Ağası Alaca-Mehmed ağa ile Muhzır Ağayı çağırıp:

«Defterdar Ekmekçi-zâdenin bütün emlâkini (S.B.) alıp, mallarını teftiş eylen!» deyû buyurdu.

Ertesi gün adı geçen mahalden göçilüp beşinci menzilde (konakta) Zilhiccenin on yedinci günü alay-ı azîm (büyük alay) ile Belgrad sahrasına konuldu. Ekmekçi-zâde, Belgrad kalesinde mahpus ve kurtulmaktan her surette me'yus iken, «İslâm askerinin işlerini ve sefer levazımını tedarik etmekten haberdar, her şeyi bilir bir defterdardır» deyû İbrâhim Paşaya telkinde bulundular. Bunun üzerine bir gün hapisten çıkarılıp defterdarlığı kemâkân (eskiden olduğu gibi) uhdesinde bırakılmakla kâr ü bârına (kazancına, kârına) revç verildi. Ol dahi dâmen der meyan edi p(eteği belinde, işe hazır olup) sefer işlerinden hiç birinde İslâm askerine zahmet çektirmedi. Hazine ve mühimmat umurunu gereği gibi mükemmel gördü.

Serdâr-ı Kâmgâr (mutlu), Zilhiccenin sonuna kadar Belgrad'da oturup anbar ve zahireler hususunu ve donanma gemilerini ehemmiyetle gözden geçirip hazırladı.

Serdâr-ı Ekrem İbrâhim Paşanın garip halleri:

Peçevili (Müverrih Peçevî İbrâhim Efendi) bu makamda Alaca-Mehmed Ağadan nakleder, Alaca, der ki:

Çünkü Saturcu-Mehmed Paşanın katli haberi geldi. Bu sırada Paşanın (İbrâhim Paşanın) meclisinde idik. «Bu haberi kim getirdi? kizbdir (yalandır), aslı yoktur!»

Deyû gazaba geldi, herifi getirtti.

— Sen bunu kimden işittin? dedikte adam:

— Kendüm orada hazır idim. Deyicek (deyince) Paşa:

(1) Ölen kimsenin bıraktığı şeyler.

— Bak şu kâfire... Benim huzurumda dahi yala nsöyler! Pâdişâh başı için bunun aslı çıkmazsa seni işkence ile katlederim!

Dedi ve mecliste hazır olanlara hitap ederek:

«Ey müslümanlar! Bu ne olmaz iştir? Pâdişahtan izinsiz ve benim haberim yoğiken Yeniçeri Ağası şöyle namdar bir veziri katleyleye!. Buna itimat eylemen!. Muhakkak kizbdir. **(yalandır)**!

Deyû kâh şart, kâh yemin edip vardıkta ağzı köpürdü, mecnuna döndü.

Râvi eder **(yâni bu hikâyeyi anlatan der ki... Yâni Alaca-Mehmed Ağa der ki:)**

Ben karşısında idim, işaret etti, yanına vardım. Yavaşça bana:

«Sen Ekmekçi-zâdeyi kande **(nerede)** bulursan varup kaldır, çadırına götür, muhkem hapseyle!» dedi.

Taşra çıkıp Mehmet Kethüdanın çadırında buldum. Kalktıkta **(kalkınca)** musâhabet ederek **(konuşarak)** bile gittim ve «bizim çadıra buyurun» dediğimde, mütegayyir oldu **(bozuldu)**.

(Zira ravî mezkûr Alaca-Mehmed Ağa ol zaman cellât başı makamında idi.)

«Sebep nedir?» dedi, ferman malûmu oldukta Kethüda ya adam gönderdi. Kethüda, kendi çadırından, hakikati söylemeden Ekmekçi-zâdeyi götürdüğüne gazaba gelip, Paşayı vardı ve Alaca-Mehmed Ağadan şikâyet etti. Paşa, yemin etti ki, «haberim yoktur, kizbdir **(yalandır)**. Bir bölük ağası nedir ki senin haberin benim iznim olmadan bir defterdarı fuzulî **(haksız, yersiz)** hapse götüre?» deyû buna benzer sözler söyleyip Alaca'yı getirtti.

«Sen niçin bu defterdar adamı hapsetmişsin? Ben mi dedim? Kethüdam mı izin verdi?» deyû, divan ehline hitap etti:

«Görün Müslümanlar, ne güne kalmışı? Bir bölük ağası, âdemiyyet alâkası yoğiken şöyle bir müteayyin ademi **(ünlü adamı)** hapsede! Ben bunu katlederim!»

Deyû, bir saat şetm edip (**sövüp**) sonra yüzüne bakıp:

«Kâfir seni!» deyû baş parmağını avucu içine alıp sıkıp ve böylece «Muhkem hapseyle!» demeğe işaret etti.

Mehmed Kethüda, ahvali bilmez idi (1):

«O halde, buyurun, salıversin!» dedi. O vakit Paşa:

«Bu lâtife midir? Bir saat evvel hapset, bir saat sonra salıver, bu olur iş mi?»

Deyince meseleyi anlayıp gitti. Kethüda gittikten sonra İbrâhim Paşa Alaca'yı yanına çağırıp:

«Bukağuladın mı? (**Zincire vurdun mu?** hele pek tut!»

Diye tekrar sıkı tenbih ettiler. Alaca dahi:

«Sultanım, güzel ama, sonra beni Kethüda beyden nice kurtarırsız?» deyû yalvardı.

İbrâhim Paşa da ona:

«Ol yabana söyler, sen beni dinle!» deyû beyan etti.

İbrâhim Paşa, bu makule garip halleri çok, hile ve hudasına nihayet yok bir vezir idi, deyû tahrir eylemiştir.

Mezbûr Ekmekçi-zâde sonradan fırsat bulup Alaca'nın teftişi fermanını alıp, derdmendin (**zavallının**) mâmelekini (**varını yoğunu**) Alaca minderinedek sattırdı ve başına, dünyanın ukuubetini (**eziyetini, işkencesini**) getirdi.

BU SENE OLAYLARININ GERİDE KALANLARI

(Yâni 1007 — 1598 senesinin)

Şeytanın teşvilâtına (2) uyan bir fürûmâye-i meçhûl-ünneseb (**nesebi meçhul bir soysuz**), İkinci Sultan Selim evlâdından, şehit Sultan Süleyman adındaki şehzâde olduğunu iddia ederek İstanbul etrafında bazı kasaba ve köylerde, sal-

(1) Paşasının, yâni İbrâhim paşanın ne kadar entrikacı olduğunu demek bilmiyordu. Onun sözünü hakikat zannetmişti.

(2) Kötü bir şeyi güzel göstererek kandırma.

tanatta hakkı olduğu lâfını etmekle, yakalanıp ser-i sevdâzedesi **(sevdalı başı)** kesilip cesedi, âvihte-i cengâl-i siyâset kılındı **(siyaset çengeline asıldı)** Rebilâhır, sene 1007).

Sene-i mezbûrede **(adı geçen senede)** Françe dukasının harp âletleriyle dolu beş pâre kalyonu (1), gaflet ile Sakız adası limanına lenger salıp **(dmir atıp)**, küffârı kaleyi istilâ etmişler iken, muhalif rüzgâr esmesi, İslâm tarafına uygun düşüp, küffârın kalyonları ister istemez küffârdan ırak düştükte, adaya çıkmış bulunan dört yüz kadar frenk kılıçtan geçirildi. Ramazan ayında...

Turan pâdişâhı Abdullah Han ki (2) sayısız asker ile Horasan diyârına mutasarrıf olmuştu. Bu esnada vefat etmekle oğlu Abdülmü'min Han tahta geçti. Uygunsuz hareketlerine Özbekler tahammül edemeyip, hücum ile pâreleyip yerine Nureddin Muhammed Han Turan ve Horasan tahtına cülûs etti.

Bu sene içinde Acem Şâhı Şah Abbas, Horasan'a asker çekip mezbûru **(Muhammed Hanı)** Herat'ta katl ve Horasan'ı istilâ edip fetholunan Horasan kaleleri ki, yirmi dört adettir, anahtarlarını, fetihnâme ile, bağlılık suretinde Osmanlı pâdişâhına hediye eyledi. Zilhicce ayında elçisi der-i devlete vâsıl oldu.

---

(1) Yelkenli ve kürekli bir nevi eski ahşap harp gemisinin adıdır.

(2) Naîmâ'nın Turan pâdişâhı dediği şeybanîlerden Özbek Hanı İkinci Abdullah Handır. 1598 de onun ölümüyle yerine oğlu Abdülmü'min geçmiş, fakat kısa bir müddet sonra da onun yerine Canbey ailesinden Baki Muhammed Han geçmiştir.

Vekaayi-i Sene Semâne ve Elf

(BİN SEKİZ SENESİ OLAYLARI)

(Hicrî 1008 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1599 senesinin Temmuz ayının 24 üncü Cumartesiye tesadüf eder)

Serdâr-ı Ekrem İbrâhim Paşanın Uyvar cânibine hareketi:

Bin sekiz senesi Muharremülharâmının gurresinde **(birinci günü)** Pâşây-ı Kâmgâr **(Mutlu Paşa)** Belgrad'da hazırlanmış olan donanma gemilerini kaldırıp kendi dahi atına süvar olup köprüden geçerek Zemon=Zemlin sahrasına kondu. Birkaç günden sonra göçüp Muharremin on sekizinde Ösek menziline **(konağına)** vardı. Bir hafta anda **(orada)** oturup yirmi dördünde köprü geçildi ve yirmi yedisinde Mohaç sahrasına varılıp orada Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Rakka beylerbeyisi Ali Paşa geldiler.

Muharremin yirmi dokuzunda yoklama yapıldı, İslâm askeri alayları tertip olunarak mevcutları serdâra arzolundu.

Evvelce, Saturcu-Mehmed Paşanın katli dolayısiyle, Gazi-Giray Han münfeil olup **(gücenip)** seferde serdârla beraber olmaktan çekinerek vehme düşmüştü. Bu defa sefere gelmemek ve Sonbor'dan kalkıp gitmek arzusunda olduğu bazı hareketlerinden anlaşılmıştı. Korkusunu def için ağır, kıymetli hediyeler ile oradan Mihaliçli Ahmed Paşa ve Sıvas beylerbeyisi Mahmud Paşa ve Silâhtar Ağası Sonbor'a gönderilip tâ'zim ve tevkir ile **(saygı ile)** sefere davet ettiler. Bir hafta

kadar-orada ikametten sonra Saferin yedinci günü Balıkçı-zâde Mustafa Çavuş Erdel elçisi ile geldi. On birinci günü Tuna yalısında Gölbaşına konuldukta, Hanın mektubu gelip «Beç (**Viyana**) tarafından sulh ricası için kendûye haber ve adam geldiğini» bildirdi. Tunadan donanma gelmekle şenlikler oldu. Yirmi birinde (**Safer ayının**) Can kurtaran sahrasına konuldu. Ol gün, güz mevsiminin başlangıcı idi. Dört gün ikamet esnasında Han hazretleri gelip karşı yakada ârâm etmekle (**durmakla**) Serdâr-ı ekrem kayık ile varıp mülâkat etti (**buluştu**).

Burada İstuni-i Belgrad gazileri gelip küffârdan bıraktırdıkları iki kıta ağaç topu getirdiler.

Safer ayının yirmi yedisinde azîm şevketle (S.B.) Budin yakınında Gürz-İlyas sahrasına konulup Tatar askeri dahi öte yakada Peşte'ye kondu. Donanma gemileri dahi gelip Budin ahalisine taze can geldi. Koban zahiresiyle Budin beylerbeyisi dahi geldikte hemen ol gün Tuna üzerine köprü yapılmasına başlandı. Kızılhisara döşeme kestirmeğe çok asker ve karakollar gönderilip bütün zuamâ (**zeâmet sahipleri**) ve tımar erbabına (S.B.) bey başına bir kile zahire ki yarısı dakik (**un**) ve şaîr (**arpa**) olmak üzere Budin kalesine teslim olunmak ferman olundu.

Dört günde köprü tamam olup asker, Peşte yakasına geçmeğe başladı. Rebiülevvelin yedinci günü Serdâr dahi geçip öte cânipte karar kıldı.

Küffâr taburu Estergon = Usturgon karşısında «Ciğerdelen» de olmakla üzerine varılmağa karar verilmişti. Aynı gün Han'a, mükemmel at ve raht (**at takımı**) ve hil'at (S.B.) ve murassa' şimşir (S.B.) vesair Pâdişâh ihsanları verilip Canbulat-zâde Hüseyin Paşa dahi asker ile gelip kondu.

Rebiülevvelin onuncu günü oradan göçilüp «Armutlu» denilen menzile konuldukta Vaç keferesi ol gece hisarı ateşe verip kaçtılar. Yirmi birinci günü Vaç yakınına konuldukta taburdan (**düşman taburundan**) adam gelip «Sulh için üç günedek asker hareket etmesinler »deyû mehil talep olunup, üçüncü günde elçi evvelâ Han'a, sonra serdâra vardı. Beri

taraftan Murad Paşa ve Tatar Hanının Ahmed Ağası ve Mehmed Kethüda tabura gönderilip iki günden sonra, adem-i sulh haberi **(sulh yapılamıyacağı haberi)** gelmekle göçüldü.

Neograd kalesi bir dağ başında havale idi. Toplar atıp. askere zarar etmedi. Suhuletle **(kolaylıkla)** geçildi. Vişgrad karşısında, Tuna kenarında Viregel kalesi yakınında yeni palanga tahliye olunmuş olup **(boşaltılmış olup)** içindeki halkı kaçarken çoğu maktul ve esir oldu. Bu hisarın üç tarafı sazlık ve batak idi. İslâm askeri, bulunan cebehanesini (S.B.) ve topunu alıp palangayı (S.B.) yaktılar. Ertesi günü Viregel kalesini dahi bıraktılar. Yeniçeri Ağası varıp yaktılar.

Çün melâin **(mel'unlar)** yol üzerinde bulunan drahtistânı **(ağaçlık yer)** kesip yolu kapayıp karşı yakaya toplar koymuştu. Tahvil-i tarik olunup **(yol değiştirilib)** çengelistan **(sık orman)** içinden selâmetle geçildi.

O ayın yirminci günü tabur üzerine **(düşmanın müstahkem mevkii üzerine)** varılmak mukarrer olup, taburdan Usturgon'a = Estergon'a iki köprü kurup, İslâm askerinin hücumunu bildikte kale altına geçmek istediği haberi gelmişti.

«Sür'at ve istical **(acele)** ile erişmek gerektir» deyû bazı bahadırları inandırdılar. Serdâr dahi bir gün bir yerde konmayıp Ciğer-delenedek gitmeğe karar verdi.

Mehmed Kethüda ol gün mukabeleden **(karşılaşmaktan)** ibâ eyleyip **(çekinip)**:

«Yarın varılmak daha doğrudur» demekle Han dahi muvafakat etmekle **(kabul etmekle)** kondular.

Ertesi yirmi ikinci günü ağırlığı gerû koyup alaylar ile Ciğer-delen sahrasına varıldıkta küffâr askerinin cemîan **(toptan)** öte yakaya güzar edip **(geçip)** hisar altına konmuş ve köprü kesilmiş bulundu. Tabur yerinde kalan birkaç hasta kâfir katlolunup Estergon'a karşı konuldu.

Hilekâr küffâr, barış bahanesiyle anda **(orada)** asker-i İslâmı birkaç gün avk murad edip **(alakoymak isteyip)**, rehin namiyle Nemçe **(Avusturya)** ümerasından (S.B.) birkaç mel'un gönderdiler.

Murad Paşa ve Kethüda ve Ahmed Ağa öte yakaya geçip

Hersek Matyaş (**Arşidük Mathias**) ve Palfi ve Grof ile Estergon'a bedel, Eğri verilmek üzere birkaç soğuk sözler söyleşip olmayacak itirazlarda bulundular.

Küffâr, mahzâ Tatar askerinin Uyvar diyârını garet (**yağma**) etmemek için oyalar idüğü bilinur iken gerû vücut verilip varma-gelme oldu. Daha sonra iki tarafın da rehinleri gerû geldiler. Küffâr dahi Komorn'a (**Komran'a**) doğru gitti.

Aynı ayın yirmi dördüncü günü Serdar ve ümerâ, Gazi-Giray Han ile müşavere edip, mademki ferman, bu sene de küffâr diyarının tahribi idi, serdâr ol havalide (**o taraflarda**) karar edip Tatar askeri akına gönderildi.

Rebiülâhırın ikinci günü Varat suyu geçilip beşinci günü Uyvar yakınındaki sahraya konuldu. Akına gönderilen asker bir miktar esir ve mevâşi (**binek ve Kasaplık hayvanı**) aldılar. Fakat bu kadar askere göre murat üzere gaarat ve hasarat olmadı.

Serdâr Uyvar yakınında iken beylerbeyiler varıp, küffârın Komran'a konduğu haberini götürdüler. Kış yakın olmakla «bundan sonra dönüştür» deyû bölük ağalarına tenbih olundu.

Nuhbe târihinde naklolunduğuna göre Rebiülevvelin yirmi sekizinde ricat olunup (S.B.), Ciğer-delen sahrasına konuldu. Daha sonra Fülek ve Hatvan yolundan Rebiülâhırın altıncı günü Peşte sahrasına konuldu ve timar erbabından zahire bedeli olarak binde ikişer altın toplandı.

Rebiülâhırın on dördüncü günü rûz-u kasım olup, Budin etrafında hendekler kesildi ve Gazi-Giray Han izin isteyip Kırım tarafına yöneldi.

Bu sene dahi Serdâr-ı ekrem, Han'ı alakoymağa çok çalıştı ise de mümkün olmadı. «Tatar askerinin bundan sonra daha fazla durmağa mecalleri kalmamıştır!» deyüp gitti.

Tatar Hanı ile Serdârın arası şekerab (**bozuk**) idi. İbrâhim Paşa, ne denlû tevazû etti ise, Han âlîcahlık gösterip (**yükseklik gösterip**), aslâ güler yüz göstermedi. Ve bir kere

otağına gelmedi. Ekseriya at üstünde mülâkat olup görüşürlerdi (1).

Daha sonra Sonbor ve Baç yoluyle Rebiülâhırın yirmi ikinci günü Fudvar karşısında konuldukta Asitâneden **(İstanbul'dan)** Kapıcılar (S.B.) gelip Hâce-i cihan Şeyhülislâm allâme-i devran **(devrin en büyük bilgini)** Sadeddin Efendi vefat edip sadâret-i Rumdan **(Rumeli kadı-askerliğinden)** emekli Sun'ullah Efendinin müftü olduğu ve donanma gemileri ile Belgrad'a giderken Yusuf Paşanın küffâr ile muharebede şehit olduğu haberini verdiler.

Ayın yirmi beşinde Eğri azmık denilen yere konulup oi mahalle yakın ada içinde donanma gemilerinin yoluna toplanan küffârı def için bir iki gün oturak tenbih olundu Ve Mihâl-i lâinin Erdel'i istilâsı haberi yayıldı.

Ayın yirmi dokuzunda Sonbor'a varıldıkta mesfur **(adı geçen)** Mihâl tarafından mektup ile adam gelip Erdel vilâyetini zaptettiğini ve itaatte sabit-kadem olduğunu bildirdi.

Cumâda-l-ûlânın üçünde Varadin köprüsü geçilip yakınına konuldu. Kapı-kuluna mevâcip **(maaşları)** verilip yedinci günü Belgrad sahrasına konuldu. Yeniçeri Ağası Tırnakçı-Hasan Ağa olmahalde istizan idüp **(izin alup)** Asitâne'ye gitti. Anadolu eyâletine ve sâir askere icâzet **(izin)** verilmeyüp Belgrad kışlasına girdiler. Bu sefer de Allahın inâyetiyle kuraklıktan asker refahiyet **(bolluk, rahatlık** ve ganimet üzere olup iyab ve zahabda **(gidip gelmede)** zahmet çekilmedi.

Papa kalesindeki frenklerin itaati:

Evvelce Françeden Nemçe **(Avusturya)** imdadına bir miktar asker gelip, bunlardan üç bin kadar frenk, Papa ka-

(1) İbrâhim Paşa tarafından yüzüne gülerek öldürülen Saturcu-Mehmed paşa, Kırım Hanının çok iyi dostu idi. İbrâhim Paşanın, onu öldürtmesi, Hanı kuşkulandırmıştı. Nitekim Han, bütün davetlerine rağmen bir kere dahi İbrâhim Paşanın çadırına gelmemişti. Çünkü ona güvenemiyor, belki de bir suikastle, Saturcu-Mehmed Paşa gibi kendisinin de öldürüleceğinden korkuyordu.

lesi muhafazasına tâyin olunup bir yıllık güzeşte **(geçmiş)** ulûfeleri verilmediğinden gayri, yerli Macar ile de bozuşup birkaç kere dövüşmüşlerdi. Sonunda, frenk galip gelip Macarları kırdıktan sonra Budin muhafazasında kalan Rumeli beylerbeyisi Mehmed paşaya adam gönderip ulûfeleri verilmek şartiyle hisarı teslimi vaadedip Ustuni-i Belgrad muhafazasında kalan Bosna beylerbeyisi Derviş Paşaya dahi müracaat etmişlerdi.

Mezbûr **(adı geçen)** Mehmed Paşa, taahhüt edip Kethüdası Abdi Ağaya üç dört yüz kadar adam koşup Ustuni-i Belgrad beyi Arnavud-Hasan Paşayı dahi askeriyle bile **(beraber)** koşup gönderdi. Vardıklarında, kendi taraflarında **(kendilerine karşı olan)** küffârı katledip evlât ve iyallerini esir etmişler... Belli başlılara birer ikişer esir verdiler ve mezbûr Hasan beye, üç nefer namdar kâfire **(kâfir kadın)** koşup Belgrad'a gönderdiler.

Ulûfeleri altmış bin altın tutmakta idi. Der-i devlete telhis olundu **(yazıldı)** meblâğ-ı mezbûr **(adı geçen miktar para)** gönderilmek ve asker varmak üzere iken Nemçe askeri alaca karda hücum edip top ve tüfenkle muhkem muhasara ettiler. Derdment **(zavallı)** frenkler imdat ümidi ile bir aydan ziyade cenk edip me'yus olduklarında bir gece çıkıp etraflarında olup altı mil yer olan Ustuni-i Belgrad cânibinde (S.B.) dağlara düştüler. Yol dahi bilmezlerdi. Nemçe **(Avusturya)** ve Macar askeri takip edip çoğunu kırdılar. Ancak beş altı yüz kadar frenk mecruh ve nâtüvan **(dermansız)** cenk ederek Ustuni-i Belgrad'a düştüler. Bir miktarı serdâra gidip, beş yüzü anda karar kıldı.

(Bu kaziyede (bu meselede) buraya gelinceye kadar olan tafsilât fezlekedendir.)

Ama Hasan Bey-zâde ve Abdülkadir'in rivâyeti:

Papa kalesinde olan merkum (S.B.) frenkle, Ustuni-i Belgrad muhafazasında kalan Bosna beylerbeyisi Derviş Paşaya mektup gönderip «küzeşte **(geçmiş)** ulûfelerimiz verilip muayyen vazifelerimiz ile bizi kabul ederseniz, üç ayda bir ulûfelerimiz verilmek şartiyle Papa kalesini ehl-i İslâma tes-

lim edip, biz dahi cümle iki bin nefer-i frenk hizmetinizi kabul edip piştgâh-i vezir-i ekremde **(sadrâzamın önünde)** canımızı feda ederiz» demişler.

Güzeşte **(geçmiş)** ulûfeleri altmış bin kadar flori olmakla serdâr-ı ekrem bütün şartları kabul ve ahvali pâye-i serir-i âlâya **(pâdişâha)** arzedip altmış bin flori getürüp, on bin florisini yol harçlığı adiyle verip ve ahitname-i hümâyun (S.B.) dahi yazıp Derviş Paşaya gönderdi. Ol dahi Papa kalesi frenklerine gönderip ol güruhun reisleri —ki Kardinal demekle ma'ruftur ve reislik alâmeti arasına bir zincir-i zer **(bir altın zincir)** bendetmekle **(bağlamakla)** mevsuftur **(vasıflandırılır)**— ana bir zincir-i zerrin **(altınlı bir zincir)** işletip altmış bin altın ile bile **(birlikte)** gönderdi.

Ahitname, harçlık ve altın zincir Papa frenklerine vardıkta kaleyi müslümanlara teslim edip kendüleri çıkıp iki bin müsellâh **(silâhlı)** frenk, Derviş Paşaya, kavuştular ve andan **(oradan)** arz (S.B.) ve mektuplariyle ağalarından birini hemrah edinip **(yol arkadaşı edinip)** Belgrad'a gelip makam-ı ubûdiyette yat ve yarağlarıyle **(silâhları ile)** mukim oldular **(ikamet ettiler, oturdular).**

Serdâr-ı ekrem dahi anlara iltifat edip Kanije seferine gittikte iptida metrise bu frenkler girip ol metrise **(sipere)** girdikleri gece bakî mevâcipleri **(maaşları)** olan elli bin floriyi dahi kendülere teslim ettiler.

Bu tâife, sefer hizmetinde ve harpte tamam kulluklar edip her seferde serbazlık **(yiğitlik)** ve kemal-i celâdetle **(bütün şecaatle)** sair kefereden mümtazlık ederlerdi **(seçilirlerdi).**

Sultan Osman Han (1) Hotin seferine gittikte birkaç yüz frenk —ki ol tâifenin geride kalanlarıdır— hemrah olup **(yol arkadaşı olup)** alay-ı hümâyun ile bile **(birlikte)** idiler. Hotin cenginde dahi dakika fevtetmediler **(kaçırmadılar).** Hususâ **(bilhassa)** melâîn-i sakaalibeden **(İslâv mel'unları)** alınan Rus ve Kazak kâfirlerini siyaset için **(öldürülmek üze-**

(1) İkinci Genç Osman.

re) verdiklerinde zinde sîh'a (**kavi şişe**) sançıp (**geçirip**) ateş ile kebap çevirip enva ta'zip (**azap**) ile helâk ederlerdi.

Evsâf-ı hamide-i serdâr İbrahim paşa (Serdâr İbrahim paşanın övülmeğe değer vasıfları)

Peçuylu eder: (1)

İbrahim Paşa merhum, müdârası (2) galip bir adam, sehâ ve keremi (**cömertliği, lûtfu**) herkesçe malûm idi. Gayet rahim ve şefik (**merhametli ve şefkatli**) görünüp, bir kimesne, huzurunda bûkâ eylese (**ağlasa**), bile (**beraber**) ağlardı Ve kâhî (**bazı**) gayet ile honilik (**kanlılık**) edip, sonra fevkalâde acımakla işitenlerin yüreğini dağlardı.

Huzuruna gelen kâfire bir nevi istimalet verir (**vaad ederek kandırır**) ve iltifat gösterir idi ki tamam razı ve şakir (**şükreden**) gidip, işiten küffâr ol hevese düşüp dâm-ı müdârâsına (**hile, tuzak**) giriftar olurdu.

Semendire sancağında ve Tameşvar yakasında ne kadar delikanlı tuvâna (S.B.), cenge kadir reâya (S.B.) var ise, kendûye (**kendine**) gelip, bayraklar alıp, bölüğü bir koldan eşkiya def'ine ittifak ettiler ve bunlara in'am ve ihsanı (**bağışı**), zabitlerine, üzerinde arslan sureti nakşolmuş bir Selânik seccadesi idi. Anı alıp, reâya arasında anınla iftihar eder giderlerdi.

Bu esnada reâya dahi gerçi yüz bulup Pojga kadısı üzerine gulüv (S.B.) ile katlettiler. Lâkin serdâr bu zararı ehven-i şerreyin (**iki şerden hafif olanı**) kabilinden ihtiyar edip: «Ben sipariş ettim, dem-i hederdir» (3) deyû ellerine te-

(1) Müverrih Peçevi İbrâhim Efendi.

(2) Yüze gülmesi, yalandan dostluk göstermesi.

(3) Naîmâ'nın anlattığı gibi, İbrâhim Paşa bu serdârlığı sırasında hıristiyan tebaaya gayet adilâne ve güzel muamele etmek suretiyle onları Osmanlı idaresinden memnun bırakmıştır. Hattâ reâya, kadıyı öldürdükleri halde, hıristiyanları haklı çıkarmak suretiyle onları bütün Osmanlı idaresine bağlamış ve böylece zapt-ı raptı sağlamıştır

messük verdi «bu temessükü vermek icâzettir» deyû itiraz edenlere «serhad reâyasını teftiş ile harp sahasına mı kaçıralım?» derdi.

Sonra bu müdârânın, katî çok faydası zuhur etti.

Bu yüzden vilâyet mamur olup Drava'dan öte vâki sancaklara otuz seneden fazla zamandan beri haydutlar musallât olup bir kaleden bir kaleye, muhafız asker olmaksızın gidilemez olmuştu. Köylere dahi çıkılamazdı. Kaleleri ve ülkeleri defalarca yakmışlar ve yıkmışlardı.

Reâyâ, Paşanın bu istimâleti üzerine **(gönül alması, hoş muamelesi üzerine)** kalkıp haydut tâifesini döve döve yakaladılar ve gelecek senede Kanije dahi fetholunmakla tamamen kökleri kesildi gitti.

Bundan başka bu seferlerde askeri gereği gibi zaptedip reâyâ terekesinden **(bir ölünün bıraktığı malların hepsi)** zulüm ile bir habbe aldırmazdı. Lâcerem **(elbette)** reâyâ arabalar ile zahire çekip yol üzerinde dökerler ve satarlardı ve yolca giderler iken asker, ekin basmak vâki olmadı. Bu kadar zapt-ı raptta ancak bir deveci salbolundu **(asıldı)**, birkaç bargir mîri için damgalanmıştı (1).

Mihâl'in itaati:

Hafız Ahmed Paşanın inhizamından sonra (S.B.), Güzelce Mahmud Paşa sipahilerin başında olarak Mihâl üzerine gönderilmişti. Mihâl-i bed-faal evvelce veregelmekte oldu-

(1) Naîmâ'nın şu tasviri şayan-ı dikkattir. Osmanlı devleti, yükselme devrinde, meselâ Kanunî zamanında, hıristiyan tebaaya karşı gayet adilâne davranır, en küçük bir zulüm yapmaz, hiç bir hıristiyanın malına el uzatılmazdı. Bu yüzden, hıristiyan devletler idaresindeki ahali, âdil Osmanlı idaresine geçmeği cânü gönülden isterdi. İdare bozulduktan sonra bu adilâne hareketten de eser kalmamış, hıristiyan tebaa yer yer isyana başlamıştı. Fakat Naîmâ'nın anlattığına göre İbrâhim Paşa Kanunî devrindeki adalet devrini yaşatmak suretiyle âsayişi teminde büyük muvaffakıyet göstermiştir.

ğu haraç malının iki mislini göndermeği taahhüt ederek, voyvodalık kendine inâyet olunmak ricasiyle müşarünileyh Paşanın şefaat etmesini yalvardı. Rebiülâhır ayında (1).

İbrahim Paşanın Halep'te, Şam neferlerini katlettirmesi:

Bu senenin Rebiülâhırında meydana gelen olaylardandır ki Şam yeniçerisinin, mîri malı tahsili bahanesiyle Halep diyarının fukarasına musallât olmaları ve ezâ ve cefaları haddi tecavüz etmişti. Bu yüzden Halep beylerbeyisi Hacı-İbrahim Paşa, zikrolunan Şamîlerden **(Şam yeniçerilerinden)** on yedi şahsın boynunu urdurdu. Bu yüzden iki kul arasında nice müddet şikak **(uyuşmazlık)** düşüp hesapsız haksız yere kan döküldü.

Gürcü hâkimi Simon'un, Van emirülümerâsı Câfer Paşa eliyle esir edilmesi:

Gürcü hâkimleri görünüşte pâdişâh fermanına itaatli, fakat içten isyana hazır olup, bunlardan Simon (2) Gori kalesini ansızın istilâ edip, bir miktar viran ettikte, Tebriz ve Van emirülümerâsı vezîr-i Dilir **(yiğit vezir)** Câfer Paşa, hakkın inâyetiyle esir etti. Yine gürcü beylerinden Aleksandr Hanın başını kesip oğullarını yakaladı ve mezbûr **(adı geçen)** Simon ile beraber o senenin Rebiülevvelinde Dergâh-ı Hüdâverdiğâra **(pâdişaha)** gönderdi. Yedikulede mahpus olup

(1) Mihal'in affını rica etmesi, samimî değildi. Erdel ve Boğdan'ı da istilâ etmek istediği için, Osmanlılar tarafından emin olmak istiyordu. Nitekim bu emelinde muvaffak da olmuştur. Fakat bir sene sonra Avusturyalılar tarafından öldürülmüştür.

(2) Simon, Gürcistan'ın eski Karthli krallarından Birinci Luarsab'ın oğludur. Gori kalesini eline geçirerek, İranlılar himayesiyle Osmanlılara karşı gelmiştir.

bir müddet sonra müslüman olmuştu. Birinci Sultan Ahmed Han zamanında vefat etmiştir.

Simon'un. Yedikulede mahpus olduğu sırada yazdığı rübâidir (S.B.):

Gaaret-zede-î çarh-ı sitemkâr oldum
Halkun gözüne ânun için hâr oldum
Ger gitti ise esb-ü-şütür bâriyle
Bârîye şükürler ki sebükbar oldum

Hükmî Çelebinin cevabı:

Bir Kal'asını almağ ile (gôrî) nin
Gör şimdi yedî-kullede dizdar oldun (1)

Kira'nın katli hikâyesi:

Garip vak'alardandır ki İstanbul'da Kira demekle ma'ruf **(tanınmış)** bir Yahudiye âcuze **(âcuze bir Yahudi kadını)** harem (S.B.) vasıtasiyle hayli şöhret bulup, harem kadınlarının rüşvet vasıtası olmakla, büyük işlere karışıp nice meşhur adamlara mansıp **(memuriyet)** alıverip rüşvete meylettirerek iç halkını **(sarayın iç halkını)** idlâl **(yoldan çıkarmak)** ve işleri baştan başa karıştırmakla, sipahi tâifesi cemiyet ve hücum edip, zikrolunan mel'une-i müfsideyi **(ol mel'un ve müfsit kadını)** istediler.

Kaymakam Halil Paşa, işin zararı ihtimaldir ki kendûye **(kendine)** ve sadef-i dürr-i hilâfet **(hilâfet incisinin sedefi)** valide sultana isabet eder diye korktu. Çavuş-başı Kazgancızâdeyi gönderip Yahudiyenin **(yahudi karısının)** evini bastırıp oğullariyle birlikte yakalattı. Sipahi zümresi sabretmeyip, acuze-i mezbûreye ve oğullarına hançer üşürüp, üçünü bile pâreleyip lâşe-i habîselerini (S.B.) meydana bıraktılar.

(1) Yazdığı rubâiye nazaran Simon'un kültürce kuvvetli olduğu anlaşılıyor.

Ve mel'unenin rüşvete vasıta olan elini ve mevzi-i fercini **(kadınlık âletini)** kat'edip **(kesip)** ol mel'un kadına intisap ile mansıp sahibi olanların kapılarına mıhladılar, astılar.

Bu vak'adan Mehd-i ulyâ hazretleri **(valide sultan)** ziyâde bîhuzur olup **(huzuru kaçıp)** bu edepsizliğe cesaret edenlerin def'inde çalışmadı deyû Halil Paşaya gücendi ve az müddette ol gücenmeye binaen Halil Paşa azledilerek Tavaşi (S.B.) Hafız paşa Kaymakamlık makamına getirildi (1).

Bu bapta asrın müftüsü Sun'ullah Efendi dahi tahrîk-i cemiyet-i sipaha **(Sipahi cemiyetini kışkırtmağa)** razdar **(sırra vâkıf)** dır deyû bu hususa teşrik ettiler (S.B.)

İşin hakikati budur ki; bazı işlerin yapılmasına vasıta olan kimselerin eliyle para ve hediye alınmak her asırda eksik olmayan bir şeydir. Ma'kul haddi aşmadığı halde hekîmane hile ile def'ine çalışmak lâzım iken umumun hücumuna sebep olan bu makule fesadı uyandırmak için devlet namusunu parçalamanın sonunda vehamet (S.B.) muhakrrerdir.

Celâlîlerin ilk çıkışı ve isyan eden sekban tâifesinden Kara-Yazıcı Abdülhalim'in zuhuru:

İslâm askeri, nice şuhur ve a'vam **(nice aylar ve yıllar)** küffâr ile boğaz boğaza ve öte yakanın askeri Engerûs **(Macar)** gazasına revân olmakla etrâk-i bî idrakten!? **(idraksiz Türklerden?!)** ve ekrâd-ı dalâlet-nihaddan **(azgın tabiatlı kürtlerden)** nice şakiler cadde-i itaatten huruç **(itaat yolundan çıkıp)** ve kulel-i hiyanet ve isyâna uruç edip **(hiyânet ve isyan kulelerine çıkıp)**, Kara-Yazıcı demekle ma'ruf (S.B.)

---

1) Yahudi kadını Kira, her türlü saray entrikalarına âlet olmuş mel'un bir kadındır. Bu yol ile muazzam bir servet sahibi olmuştur. Bir aralık İstanbul gümrüğünü iltizama almış ve karşılığında kalp akçe vermişti. Bu kalp akçeler Sipahiye dağıtılmak istenmiş, işte bu yüzden Sipahiler isyan ederek Kiray'ı parçalamışlardır.

Abdâlhalim nam sekban bölük-başısı ser-eşkiya **(eşkiya başı)** ve reâyânın can düşmanı olup memâlik-i mahrusadan **(Osmanlı memleketlerinden)** Reha **(Urfa)** etrafında ref'i livâ-i isyan etti. **(İsyan bayrağını çekti.)**

Evvelce Habeş beylerbeyisi olup bin yedi târihi sonlarında Anadolu teftişine tâyin olunan Hüseyin Paşanın zulüm ve tuğyânı **(azgınlığı)** pâdişâha bildirildikte, ber-mûcibi-i ferman-ı âli **(ferman-ı âli gereğince)**, Karaman mütesellimi (S B.) Mehmed Çavuş, İçel erlerinden bin kadar adam ile Aksaray yakınında üzerine vardı. Bir iki saat muharebeden sonra bozulup Konya'ya gelmişti. Bu haber der-i devlete (S.B.) vardıkta ol asırda üçüncü vezir olan Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa (1), öte yakada bulunan askere serdâr tâyin olunup bin sekiz Muharreminde (M. 1600) Üsküdara geçmişti. Konya'ya yakın vardıkta Hüseyin Paşa bir iki menzil önünce gidip Reha **(Urfa)** kalesini istilâ eden Kara-Yazıcı'ya mülhak olmakla **(katılmakla)**, kırân-ı Nahseyn vâki oldu (2).

Derakap Mehmed Paşa dahi varup mezbûr hisarı muhasara ve tazyik eyledikte, Kara-Yazıcı'ya, Hüseyin Paşayı teslim etmek şartiyle kendine sancak verileceği vaadolundu. Kara-Yazıcı, Hüseyin Paşayı feda edip kaleden aşağıya indirdi ve kendi, sulh ahitnamesi gereğince Urfa'dan kurtulup, kendine verilen Amasya sancağına gitti.

Rivâyet olunur ki Kara-Yazıcı, muhasara sırasında tüfenk endazlara (S.B.) kurşun bulamayıp, kurusları eritip fındık **(kurşun)** dökerdi. Ol dahi zarurî âman diledi.

Hüseyin Paşa kayd ü bend ile **(bağlanarak)** Asitâneye **(İstanbul'a** gönderilip, divanda eli ayağı kırıldıktan, bir bar-

---

(1) Muhannes Mehmed Paşa... Bu kelimenin mânası için sözlüğe bakınız.

(2) Yıldız ilminde Merih ile Zühal yıldızının aynı burcun herhangi bir derecesinde bulunmaları için kullanılır ve uğursuzluk sayılır. Karayazıcı ile Asi Hüseyin Paşanın birleşmelerini de Naîmâ buna benzeterek uğursuz telâkki etmiştir.

gire bindirilip sokaklarda teşhir (S.B.) kılındıktan sonra ibret olmak üzere Odun kapısında çengele asıldı.

Bundan sonra Kara-Yazıcı dalâl-ı kadîminde **(eski azgınlığında)** devam etmekle, Mehmed Paşaya hüküm geldi ki, mezbûru dahi **(adı geçeni, yâni Kara-Yazıcı'yı)** dahı ele getüre...

Serdâr-ı müşarünileyh, Yazıcı üzerine varıp, Yazıcı dahi isyanla dönüp mübâşir-i harb ü kital oldukta **(harp ve kıtala başladıkta)** Paşanın Çâker Ağa nam kethüdası ve bir nice ağaları düşüp **(yâni ölüp)** ve serdâr sonunda galip oldukta, Yazıcı firar edip **(kaçıp)**, Sıvas hududunda bazı sarp dağlara tahassun etti **(sığındı)**. Hengâm-ı şitâ **(kış zamanı)** gelip, Mehmed Paşa Diyarbakır şehrine kışlağa gitti.

Evvel bahar geldikte, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa tekrar Diyarbakır'dan kalkıp ferman mucibince Kara-Yazıcı üzerine âzim oldu **(gitti)**. Lâkin Sıvas beylerbeyisi Mahmud Paşa sefere azimet edip **(gidip)** der-i devlete geldikte:

(Mezbûr şaki **(yâni Kara-Yazıcı)** itaat etmiştir. Min ba'd **(bundan sonra)** fesattan el çekmiştir. Mücerret Sinan Paşa-zâdenin taaddisinden **(zulmünden)** korunmak için bir derbende tahassun etmiştir **(sığınmıştır)**. Büyük işlerde kullanmağa lâyık kimsedir».

Deyû, Şeyhülislâma ve kaymakama bildirip ve her haline kefil olmağın **(olmakla)** cürmü affollunup, Çorum sancağı verildi.

Mahmud Paşa, geri Sıvas'a gönderilip, Kara-Yazıcı ile varıp içelde zuhur eden suhte **(softa)** vesair eşkiyayı defetmeğe memur oldu ve Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşa, der-i devlete gelmek ferman olundu.

Hasan Bey-zâde tahriri üzere:

Sun'ullah efendi birader-zâdesi Çelebi Kadı, Kara-Yazıcı'dan mâl-i frâvan **(çok mal)** alıp, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşanın aleyhine ve Kara-Yazıcı'nın cürümlerinin affına dair yazılan mektupta itimat edip, Sinan Paşa-zâdeyi serdârlıktan attırıp, Çorum sancağını Kara-Yazıcı'ya verilmesine çalıştı.

Yemen ahvali hakkında:

Vilâyet-i Yemen'de, imam ve Mehdi namında zuhur eden müfsit ve sair urban **(Araplar)** ile Yemen beylerbeyisi Hasan Paşa nice eyyâm **(günler)** cenk edip gaalip geldikte, nicesinin başları kesilip Mehdi namına olan şaki **(haydut)** dahi ele getürülüp, hakkından gelindi. Ve Dukagin sancağı beyi olup Yemen muhafazasında kalan Kethüda Sinan Paşa, vâki olan muharebelerde yararlıklar eyleyip Kevkeban hâkimi Mehmed ve Moha hâkimi Abdurrahman dahi hulûs ile **(samimiyet ile)** inkıyat **(boyup eğme)** ve itaat ve gereği gibi hizmet edip biavnihî teâlâ **(Allahın inâyetiyle)** a'dâya **(düşmanlara)** gaalib oldular.

Hâlâ muhafaza için cebehane (S.B.) ve Rum askeri **(Anadolu askeri)** lâzım olmağın **(olmakla)** sâir mühimmatla der-i devlete arzolundukta Mısır'dan müstevfî **(lüzumu kadar)** asker ve cebehane tedarik ve ber veçh-i istical irsal olunmak **(gönderilmek)** için Mısır beylerbeyisi Hızır Paşa ve sâir ümeraya istimaletnâmeler **(kandırıcı, gönül alıcı mektuplar)** ve Kevkeban ve Moha hâkimi mezbûrane **(adı geçenlere)** birer hil'at (S.B.) ile istimaletnâmeler irsal olundu. Derakap **(derhal)** murat ettikleri mühimmat ve levazımı (S.B.) dahi sür'atle gönderdiler.

Vakaayii Sene Tis'a ve Elf

(BİN DOKUZ SENESİ OLAYLARI)

(Hicrî 1009 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1600 senesi Temmuz ayının 13 üncü Perşembe gününe rastlar)

Serdâr-ı ekrem ve vezîr-i mükerrem İbrâhim Paşanın Kanije cânibine gidişi:

Çün hengâm-ı şitâ (**kış günleri**) geçip fasl-ı bahar (**bahar günleri, faslı**) erişti. Geçen sene Zilhiccesinde serdâr-ı ekrem Kurban Bayramı namazını Belgrad'a kıldıktan sonra sahraya çıkıp, asker cem'i (S.B.) için bir ay kadar ârâm (S.B.) ve tekmil-i mühimmâta (**mühimmat ikmaline**) kıyam edip der-i devlette kapı-kulunun (S.B.) mevcuduna mevâcib (**aylıklar**) verilip cizye defterleri (S.B.) tevzi olunmuştu. Mah-ı mezbûrun (S.B.) evâilinde (S.B.) Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa neferi ile, ve bölük ağaları ve topçiyan (**topçular**) ve cebeciyan (**cebeciler**) Darüssaltanadan (**İstanbul'dan**) çıkıp Belgrad'a gittiler ve adı-geçen ayın sonlarında orduy-u hümâyuna dahil oldular (S.B.)

Çün evvelce taraf-ı devlet-i âliyyeden (**Osmanlı devleti tarafından**) Hân-ı âlişan hazretlerine evâmir-i âliyye (S.B.) sadır olmuştu (**çıkmıştı**). Hân-ı âlişan Gazi-Giray Han cânibinden (**tarafından**) gönderilen Sultan ile birkaç bin Tatar askeri dahi yakin geldikleri haberi vâsıl oldu.

Tekmîl-i levâzımdan sonra sene tis'a ve elf (**bin dokuz**) Muharremi sonlarında Sava köprüsünden Zemon (**Zemlin**)

sahrasına geçilip donanma gemileri ile zahireler Budin tarafına irsal olundu (S.B.). Ve Estergon (**Uusturgon**) kalesi teshiri (S.B.) niyeti ile yedinci menzilde Ösek'e (**Essek**) varılıp asker-i İslâm köprüden ubur için (S.B.) üç gün ârâm (S.B.) olundu.

Tiryaki-Hasan Paşanın gelişi:

Bundan evvel Kanije küffârı gayet azgun ve mağrur olup her bâr Tuna ve Drava kenarlarında gezip yolları keserler ve Belgrad değirmenlerinden kâhî adam kaparlardı. Bu defa köprü başında Pornovar palangasını (**Baranyavar**) yakıp vâfir (S.B.) hasarat ettiklerini mumaileyh Paşa işittikte, ol zaman Budin eyâletinden ma'zul (S.B.) olup Peçuy'da (Pecs) oturmakta idi. Alelâcele yanında mevcut etbâı (S.B.) ile ılgar edip Drava yakınında küffâra yetişti. Melâin (**mel'unlar**) anları gördükte köprüden geçip iki suyun arasında kondular, köprüyü bozdular.

Tiryaki-Hasan paşa, malûmu olan geçitten geçüb küffâra hücum ettikte münhezim olup (S.B.) firar ettiler. Kimini katl, kimini esir edip, bâkisi (S.B.) Drava suyuna dökülüp cehenneme gittiler. Belli başluları ile menkûs (**başaşağı**) bayraklarını önüne katıp Ösek'te (**Essek'te**) serdâra mülâki oldu (S.B.) iltifata ve ikrama mazhar oldu.

Serdâr-ı ekrem (S.B.) giriftar olan (**yakalanan**) küffârdan ahvali istifsar (S.B.) etti. Badehu sefer ahvalinden söz açılıp Estergon (**Uusturgon**) üzerine varılmak Hasan Paşa ile istişare (S.B.) olundukta:

«Hak Taâlâ âsân eyleye (S.B.) her kârın (işin) müşkülü mülâhaza olunup ana göre tedarik olunmak gerek. Ol tarafa teveccüh olunduğu takdirde Kanije küffârı gelip bu köprüleri bozup, avdette asker-i İslâma rahne (S.B.) verir. Hâlâ mühim olan oldur ki hu semte yakın küffâr elinde olan Bobofça (Babocsa) kalesi bâri fetholunup bu etrafı muhafaza için içine asker kona... Tâ ki Budin yolu elde ola...»

Dedikte cümle beyler ve paşalar bu tedbiri beğendiler.

Zamîr-i serdârda dahi câygir olan (S.B.) Kanije fethi idi. Hasan Paşa sevki dahi mütabık düştü.

Ösek **(Essek)** köprüsü geçildikte tuğlar (S.B.) sol kola döndürülüp Bobofça semtine gönderildi. Bu esnada Mihâl-i be-faalin (S.B.) Dimo **(Ditmo)** nam elçisi gelip hediye ve mektup getirmişti. Mezbûr elçi Reis-ül-küttab (S.B.) Hamza efendi ile Saferin on altıncı günü köprü geçildikten sonra der-i devlete gönderilip göçüldü. Şikloş'a varılıp kalesinden «çul tutmaz» derler, On sekiz okka atar bir top alındı.

Bobofça kalesinin fethi için Murad Paşa ve Mehmed Kethüdanın gidişleri:

Şikloş menzilinde (S.B.) Diyarbakır beylerbeyisi Murad Paşa ve Mehmed Kethüda'ya müstevfi (S.B.) asker koşulup Bobofça muhasarasına gönderildi. Ol günü orduy-u hümâyundan ayrılıp revâne oldular (S.B.) Kale-i mezbûreyi **(adı geçen kaleyi)** varıp muhasara eylediklerinde küffâr çıkıp biraz cenk oldu. Sigetvar beyi Deli-Nasuh bey şehit düştü. Hendeke çalı dökülüp toprak sürmeğe mübaşeret ettiler **(başladılar)** Üçüncü gün serdâr-ı İslâm Sigetvar'a gelmekle küffâr, vire (S.B.) edip hisarı teslim ettiler. Mehmed Kethüda bunları çıkarıp «Balatın = Balaton» gölünde Neograd iskelesine ulaştırdı.

Serdâr Şikloş'tan kalkıp Peçuy'a ve andan Sigertvar'a konup bu kalelerden birer top alıp Bobofça'ya gelip muhafazasına asker konuldu.

Serdâr-ı ekremin Kanije hisarına teveccühü:

Bobofça'da müşavere olunup «Budin ahvali nice olur?» denildikte Hasan Paşa **(Tiryaki)** etti:

«Elhamdülillah Bobofça'nın suhuletle (kolaylıkla) fethi müyesser oldu. Bu etrafta Mekomorya ve Balaton gölü kalelerinin kilidi ve

küffâr diyârının en kuvvetli yeri Kanije hisarıdır. Anın dahi fethi müyesser olursa azîm maslâhat (büyük iş) görülmüş olur. Küffâr gafil iken hemen varup muhasara olunmak gerek.»

Dedikte ukalâ makul (S.B.) görüp bu tedbiri istihsan ettiler **(beğendiler).**

İbrâhim paşa «Budin cânibi nice olur?» dedikte, cümle beyler: «Hasan paşa Budin'e gitsin ve muhafazasına ihtimam etsin (S.B.). Biz Kanije'yi muhasara edelim» deyû ittifak ettiler.

Hemen ol gün Budin eyâleti Hasan Paşaya tevcih olunup ol cânibe gönderildi ve Budin muhafazasında olan Rumeli beylerbeyisi Lala-Mehmed Paşa, eyâleti askeri ile hisardan beş balyemez top (S.B.) kaldırıp İstoni-i Belgrad'da olan Françe tâifesini yanma alıp Koban yolu ile ber-mucib-i ferman **(ferman gereğince)** orduy-u hümâyuna gelirken, yol üzerinde vâki «Bolondwar = Brandvar» palangasını bir gün döğüp ertesi günü vire ile aldı. Lâkin halkı, memleket reâysâından dönme eşkiya olmakla cümlesini katletti.

Ol tarafta Lâve **(Lak)** palangasını dahi küffâr tahliye (S.B.) ve firar etmekle zaptedip gitti ve Kanije'de orduy-u hümâyuna katıldı.

Serdâr-ı ekrem Bobofça'yı geçtikten sonra Tatara akın için ferman verildi. Rebiülevvelin gurresinde (S.B.) tenk derbent geçilip Kanije sahrasına nüzul olundu (1).

Kanije kalesinin tavsîfi ve muhasarası:

Evvelâ bu hisar, aynı isimdeki nehir üzerinde vâki düz adada, varoşu toprak dolma metin ve müstahkem (S.B.) bir kale olup iki cânibi **(tarafı)** birer ok atımı, nehre varıncaya kadar sazlık ve batak ve mezkûr nehir, Balaton gölünden çıkıp Drava'ya akar idi. Etraf ve eknafı (S.B.) ormanlı dağlar... ne Metris **(siper)** ile yakın varmak kabil, ne lâğım ile atmak

(1) Türk ordusu Kanije önüne (1 Rebiülevvel 1009 ve 10 Eylül 1600) târihinde gelmiştir.

mümkündür. Ne denlû (S.B.) top ursan gömülür kalır.

Serdar-ı âzîm, inâyet-i hakka tevekkül edip (S.B.) muhasara ferman etti. Günde dörder beşer yüz dane atılur idi. Sigetvar kapısı cânibinden on yedi gün dövülüp karşı yakadan dahi dövülmek lâzım gelmeğin **(gelmekle)** top erişemez yerden su üzerine çubuktan hasır misali çitler ki, ekâlise derler, döşenip ancak bir araba geçer yol yapılıp bir gün ancak dayanırdı. Gerû tamir ve tecdit (S.B.) olunurdu. İki taraftan çitler döşenip batakları odun yükleri ile doldurmağa çalışılırdı.

Kaledeki küffâr barutunun ateş alması:

(15 Rebiülevvel 1009 ve 24 eylül 1600) pazar günü, kuşluk vaktinde bir azîm sada kopup âdem gövdesi kadar taşlar ve topraklar havaya perran olup **(uçup)** iki saat kadar zaman gubar ve duhan **(toz ve duman)** içinde kale nihan (S.B.) oldu kaldı. Badehû **(sonra)** açılıp gördüler ki, kalenin iki azîm (S.B.) kalesi vardı. Biri havaya uçmuş... Meğer içerude müslüman esirleri gece ile top gediklerini doldurmaktan gelirken, baruthane kapısını açık bulup, biri yanmış fitil bırakmış... İçinde olan bin kantardan fazla barut ve cebehane (S.B.) üzerinde zindan içinde olan yüz yetmiş esir, avret ve oğlan ve dahi üzerinde beyleri ile sarayı, cümle havaya atılıp helâk oldular.

Bundan sonra birkaç gün geçti, kaleden top atılmaz olup gâhı tüfenk atılırdı. Mahsur olan (S.B.) melâin-i Hâsirin (S.B.) bu müthiş felâket ile dembeste olup **(soluğu kesilip)**, vâki hali **(olanı)** krala ilâm (S.B.) ve imdat erişmek bâbında ikdam ettiler (S.B.) (1).

(1) Türklerin Kanije dedikleri bu kale Macarlar (Nagy - Kanisza ve Almanlar da «Gross Kanisa» derler. Türkler kaleyi muhasara etikleri vakit kale muhafızlığında Georges Paradiser» adında bir kumandan vardı.

Küffâr taburunun gelişi:

Evvelce Nemçe Çasarı **(Avusturya imparatoru)** Ferdinandoş, Budin üzerine asker cem' etmişken Hasan Paşanın Budin'e girdiğini işidüp, Kanije imdadına nefîr-i âm (S.B.) ile teveccüh etmişti. Yüz kadar top, ve kırk bin piyade ve süvari ile bu ayın yirmi sekizinci günü gelüp karakolları ve alayları göründü ve Kanije'ye yakın yerde tabur kurdu (1).

İsâm askeri karşı vardılar. Lâkin küffârın tüfenk endazları (S.B.) atlı askerini döndürdüler. Yeniçeri, metrisinden çıkıp, ancak frenk tâifesi kaldı. Anlar dahi vardığı gibi dönüp firar ettiler **(kaçtılar)**. Beyler ve zabitler, bayrakları ile orduya arka verip durdular. Küffâr, topları dizüp ehl-i İslâm etrafına atmağa başladı. Lâkin gülle, ordu üzerinden geçüp metrisleri döverdi. Aüşama kadar alaylar cenge durup, bâdehu **(sonra)** küffâr taburlarına varup ol gece azîm hendekler ve kulelerle tabura (S.B.) istihkâm verdiler.

Ertesi gün yine küffâr, piyadesini ve toplarını önüne dizip yürüdü. Serdâr-ı ekrem (S.B.) dahi süvar olup bir batağın ardında alay bağlattı. Yeniçeri ve beylerbeyileri kollar kolunca durdular. Küfffâr yürüdüğü gibi, beyler ve paşalar kışınlayup, yeniçeriye gelince onlar dahi kaçtılar. Meydanda ancak bayrak sahipleri ve ehl-i ırz **(namuslu)** zabitler kalmıştı. Ormanlara sığınıp durdular.

Hava dumanlı olmakla küffâr, askerin ahvâlinden haberdar olmayıp, bunların mukabelesiz **(karşı koymadan)** döndükleri hile ve âl (S.B.) olmak hayal ederlerdi. Bu veçhile akşam olup tabl-ı âsayiş **(istirahat davulları)** çaldıları.

Ertesi gün ki, Rebiülâhır gurresi (S.B.) idi. Küffâr taburu üzerine varılıp harbe karar verilmeğin **(verilmekle)** umumen beylerbeyiler vesair asker atlanıp piyade ve süvari, tabur yakınına vardılar. Sabaha yakın, küffâr taburları olan mahalde mişezare **(meşeliğe)** birkaç bin tüfenk endaz (S.B.)

(1) Bu imdat ordusunun başında Lorraine hânedanından Mercoeur dükası Philippe Emmanuel adında bir Fransız asılzadesi vardı.

ve darbzenler **(kale döven top)** komuşlar. Ansızın, varan askere tüfenk ve darbzen fındıklarını bâran-misal **(yağmur gibi)** yağdırdılar. Ol esnada nice gaziler şehit oldular.

Asker-i mansur (S.B.) ol mahalden tabur üzerine varıp muharebeye meşgul olduklarında keminde olan **(pusuda)** müşrikin (S.B.) hâlâ ordu askerden hâlidir, deyû zahire ve barut getirip kaleye girmek fikriyle yürüdüklerinde serdâr-ı namdar, orduda bulunan müteferrika (S.B.) vesair asker ile süvar olup yeniçeri zümresini önüne katıp küffâra karşı çıkmıştı. Küffâr-ı hâksâr (S.B.) yeniçeri alayına hücum ettikte, koyun sürüsü kurttan ürker gibi yeniçeriler firar ederken **(kaçarken)** serdârın önünden güruh güruh geçtiler. Serdâr-ı ekrem bunlara:

«Behey yoldaşlar! Niçin böyle edersiz?»

Diyegörüp cenge tergip ve tahris eyledi (S.B.) müfid olmadı **(fayda vermedi)**. Serdâr anları koyup bizzat küffâr alaylarına karşı gittikte melâin **(mel'unlar** tüfenk - endazları önüne katıp çadırlara duhul **(girmek)** mertebesine yakın olmuş ve arada bir batak kalmıştı.

Yanında olan üç dört yüz sipahi ve silâhtar ile eriştiği gibi tüfenk serpip, iç-oğlanlarından ve sipahilerden nicesini şehit ettiler.

Serdâr bir püşte (S.B.) ardına geçip durdu. O mahalde yeniçeri ağası kılıcını düşürmüş, feryat ederek serdârın yanma gelip:

«Hâl nice olur? Cümle ehl-i İslâm paymal (S.B.) oluyor?»

Diye ağladı. Serdâr ona bakmayıp, Rumeli ve Anadolu beylerbeyisine ve Mehmed Kethüdaya ve topçu-başıya dört kıta buyrultu yazıp, asker tabur üzerinden dönüp, ordu cânibine **(tarafına)** gelmek fermân eyledi. Serdâr, yanında asker olmadığından azîm müzayekada **(sıkıntıda)** bunalmıştı.

Asker bilcümle gelip, küffâra hücum eylediler. Küffâr bunlara dahi tüfenk serpip cenk eylediler. Mehmed Kethüdanın atı düşüp, yedeğine bindi. Yeniçeriye ne kadar ikdam

(S.B.) olundu, kırk elli neferden ziyade bulunmayıp, çadırlarından baş göstermediler (1).

Topçular beş darbzenle (S.B.) iki kolonborna (S.B.) götürüp, serdâr önünde birkaç kere attılar ve küffârı birbirine kattılar. Küffâr toptan bir miktar havf edip **(korkup)** çadırlara giremediler. Akşam dahi olup iki yatsu namazına dek ol makamda ârâm olunup (S.B.), tarafeyn **(iki taraf)** döndüler.

Bu cenkte biraz kâfir kırılıp bundan sonra taburdan çıkmadılar.

Yine bu ayın üçüncü günü tekrar İslâm askeri piyade ve süvari, tabura varıp hücumlar ettiler. Akşama dek cenk oldu. Rebiülâhırın dördüncü günü tabur muhasarası için müşavere (S.B.) olunmuştu. Orduda mevcut olan bir iki bin Tatar hilâf yollardan varıp küffâr taburuna gelen zahire arabalarını alıp ,sair asker dahi zahire yollarını kesmekle zebûn düşürüp, kaleye barut imdadı dahi mümkün olmayınca, Rebiülâhırın yirmi beşinci günü küffârın mukavemeti sarsılıp gece yarısı kalkıp gittiler. Dökümtü makule eşyaları devşirilip biraz ganimet (S.B.) alındı.

Kanije hisarının fethi
ve küffârın çıkışı:

Düşman taburunun inhizamından sonra (S.B.) bir hafta miktarı dahi hisar dövülüp mahsur (S.B.) olan küffâr, tabur inhizamından haberdar oldukta imdattan yeis gelip birkaç gün dahi inatlarından ısrar edip, nihayet İslâm askerinin hücumundan zebûn olup (S.B.) Yanoş Tuvan (?) nam bey ki, helâk olan beyin yerine bey olmuştu. Atlı-başı Mikloş Tuvan (?) ile bir yere gelip «Tabur gitti, bize dahi imdat gelmez, barut ve cebehânemiz yok, Türkler güç ile **(zorla)** kaleyi aldıktan sonra bize âman vermezler. Hemen kaleyi ve

(1) Naîmâ'nın şu tasvirinden de anlaşılır ki, artık devşirme yeniçeri ordusundan, vatan müdafaasında hayır kalmamıştır.

rip halâs olmak yeğdir» deyû meşveret ettikte Macar zümresi vireye razı olup, Nemçe **(Avusturya)** güruhu biraz inat edip sonra anlar dahi dönüp müttefik oldular.

Mah-ı mezburun **(adı geçen ayın)** cumartesi gecesi tamamen yağmur yağmış iken sabahadek yine cenk kesilmeyip:

«Yarın yürüyüştür (Umumî hücumdur)»

Deyû askere tenbih olunmuş ve yürüyüş yolları odun ve meşe ile yarıya yakın dolmuştu. Seherle beraber asker-i İslâm yürüyüşe muntazır iken (S.B.) nâgâh **(ansızın)** kale kapısı üzerine vire sancağı dikilip «âman sadası» ayyuka çıktı.

Serhaddin mutemet (S.B.) adamlarından Peçuy'lu Koca-Sinan çavuşu rehin istediklerinde gönderilip içeruden iki üç belli başlı kâfir, boğazları altın zincirli, biri Macar, ve biri Nemçe beylerinden çıkıp serdâr-ı ekreme geldiler ve hil'atlar giyip (S.B.) muratları üzere âman kâğıtları aldılar.

«Barutumuz kalmadı, yoksa kaleyi darb-ı dest (S.B.) ile alamaz idiniz. Bizim ile Yanık ve Eğri viresi gibi muahede edip sonra ardımızca **(arkamızdan)** asker gönderip kırar ve esir idersiz, ahd böyle mi olur? dediklerinde serdâr-ı ekrem yemin eyleyüb, cebehâne ve toplar pâdişahındır, bâki ne varsa götürün, bir kimseden rencide (S.B.) olunmazsınız.»

Deyû teselli verdi. Bu kere küffâr yüz bulup:

«İçeride atlımız ancak iki yüz kadar er ola... Bâkileri piyade bin beş yüz kadar cenkçi ve avrat ve oğlandır, ne götürseler gerek?!»

Dedikte, esbaplarını götürmek için iki yüz deve fermân olundu.

Ertesi gün Rebiülâhırın on dördüncü pazartesi günü idi, bütün İslâm askeri alaylar bağlayıp durdular. Seher vakti kalenin anahtarlarını götürüp serdâr-ı âlişana (S.B.) teslim ettiklerinde, âyinleri üzere alay kurup mal ve iyalleri (S.B.) ile güruh güruh çıktılar. Hattâ tavuk ve kazlarını, tekne ve beşiklerini bile develere yükletip yakın yerde kondular.

Cebeci başı ve topçu başı ve Mehmed Kethüda girip cebehâneyi ve topları zaptettiler. Elli bir kıta büyük top ve yir-

mi beş kıta darbzen (S.B.) defter olunup, kiliseleri câmi oldu.

Asker varıp, mahsur-u mezburun (S.B.) yiyecek vesair metaa ait satılık şeylerini satın alıp dostane **(dostça)** muamele ettiler.

Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa ve Mehmed Kethüda koşulup (1) üç gün gittiler. Kapornuk nam harbî kule göründükte, adamları gelip karşılayıp, bir gün anda **(orada)** oturup, giden paşalara azîm hediyeler ve çorbacılara **(zabitlere)** yüz donluk çuha ve devecilere birer donluk çuha verilip döndüler.

Âlî merhum, bu veçhile târih dedi:

Fetholub kal'a bozuldu tabur (1009)

Ebced hesabiyle bir başka târih te şöyledir:

Kanije kal'asın aldı serdâr (1009)

Bihamdillâhi teâlâ kal'a-i mezbure **(adı geçen kale, yâni Kanije)** bugûne **(bu şekilde)** kolaylıklar İslâm kaleleri arasına zam olundu. Ve Hasan Bey-zâde inşâsiyle (S.B.) fetihânemeler (S.B.) yazılıp etraf memleketlere ulaklar ile sevinçli haber duyuruldu. Kanije müzafatından (S.B.) bir çok kaleler ve Berzence kalesi dahi zaptolundu. İçlerine ümerâ (S.B.), kadılar ve muhafızlar ve neferler tâyin olundu.

Fetih haberi ile südde-i saâdete **(saadet eşiğine, pâdişâha)**, defter emini olan Abdi efendi gönderilip beşâret haberi vardığında dâr-us-sultanada üç gün üç gece şehir donanması ferman olunup şâd ve handan **(sevinçli, neşeli)** âyin yaptılar. Diğer kasabalarda dahi şenlikler olmağı çün emirler gönderilip emsar-ı memalikte **(büyük şehirlerde)** âyin bağlandı. Serdâr tarafına avâtıf-ı husrevânî **(hüküm-**

(1) Kaleden çıkıp giden düşmanı salimen götürmek üzere muhafız olarak beraberlerinde gidip.

darca âtıfetler) zuhura gelip hil'at ve kemer ve hançer ve tiğ (S.B.), Mücevher ve otâğ-i ziba **(süslü)** ve tuhaf giranbahâ **(pahalı)** gönderilip sadâret, kayd-ı hayat ile **(ölünceye kadar)** kendûlere olmak üzere hatt-ı hümâyun isdar (S.B.) olundu. Ve cümle beylerbeyilere ve ümerây-ı saf-ârâya **(asker saflarını süsleyen ümerâya)** şemşir **(kılıç)** ve hil'at gönderildi. Hattâ, vak'ayı nakleden Hasan Bey-zâde der ki, gazâ fetihnamesinin yazılışında bu hakire de hil'at ve şemşir irsal olundu **(gönderildi).**

İnâyet-i ilâhiyenin ve eltaf-ı hafiyenin zikri:
Allahın inâyetinin ve gizli lûtufların zikri:

Evvelâ, ol seferlerde hazır olan guzat **(gaziler)** bilirler ki, Engerûs **(Macar)** seferlerinde İslâm askeri iki yerde elem ve ıstırabı, her yerden ziyade görüp sıkılmışlardı.

Biri, Eğri fethinden sonra, yedi kıralın tabur muharebesi (1) ve biri dahi Kanije kalesi muhasarası ki, hem tabur cengi ile İslâm askeri ziyade sıkılmış idi ki, hiç bir seferde bu ıstıraba düşmemişti. Yedi gün sabahtan akşamadek cenk ederlerdi. Ve her gün kâfirin galebesi zahir olurken Müslümanların, muharebeyi terketmelerini hile zannederlerdi. Bu hâl üzere min indillah (S.B.) küffârın kalblerine ru'b **(korku)** ilka olunup görünüşte mucib bir sebep yok iken rah-ı idbâra düşüp (S. B.) kaçtılar ve kale dahi metanette ol rütbede idi ki, top darbeleriyle teshiri **(elde edilmesi)** mümkün değildi. Eğer barutlarına ateş düşmese, alınmak muhal **(imkânsız)** idi. Zira kırk üç gün muhasarada henüz yollar, yarı derecede olmuş ve andan öte serâpa **(baştan başa)** batak olup en zor yeri kalmıştı. Ayın zamanda kaht ve galâ **(kıtlık ve pahalılık)** müstevli olup (S.B.) bir okka tuz bir kuruşa bulunmadığından gayri, kasım günü gir-

(1) Naîmâ (Haçova meydan muharebesini) kastediyor.

mekle yeniçeri bir gün dahi tehir etmeyip (geciktirmeyip) zarurî avdet ederlerdi. Hasılı avn-ı bârî (Allahın yardımı) yârî kılıp vaktiyle küffârın idbârı müyesser ve hisar dahi güzel bir şekilde müsahhar (ele geçirilmiş) oldu. Lillâhül Hamd ve'l-minne...

Bahşiş ve ihsanların zikri ve dönüş:

Bundan sonra kalenin tamiri ve mühimmatı görülüp eyâleti, Köstendil beyi Alacailli-Hasan Paşaya ve kazâsı Kadri efendiye tevcih ve yirmi kadar oda ve çorbacı ile (S.B.) Sekban-başı Safer Ağa muhafazasına konulup sipahilik şartiyle üç bin nefer kul-oğlu (S.B.) ve terakki ile vâfir (S.B.) asker yazıldı.

Sigetvar ve Peçuy ve Şikloş ve Ösek (Essek), mezbur Hasan Paşaya arpalık ve Kanije tamam beylerbeyilik kılındı. Umumen bölük halkına ikişer akçe terakki (S.B.) verilip Budin ve Eğri kul-oğulları deftere geçti.

Andan göçilüp Perzence yakınına konulup anda (orada) müceddeden (yeniden) bir palanga (S.B.) bina olundu. Sonra Drava üzerinde Yakova nam kasabada köprü bina edilip geçildikte Ösek'e varıldı ve askere icâzet (izin) verilip Rumeli beylerbeyisi Pirzerinde ve Anadolu Banyaluka'da kışlağa gönderildi. Yeniçeri Ağası dahi icâzet alıp Asitâneye (İstanbul'a) revâne oldu. Serdâr-ı zafer-şiâr dahi gelip Belgrad'a vâsıl oldu (vardı).

Hacı-İbrahim Paşanın, Kara-Yazıcı'yı defetmek için Serdâr oluşu:

Geçen sene de Kara-Yazıcı dedikleri şakiye Çorum sancağı verilip fesattan rücû etmek (vaz geçmek) şartiyle af suretinde birkaç gün müdârâ olunduğu bundan evvel zikrolunmuştu. Dalâl-i kadîminde (eski azgınlığında) musır olup

hakkından gelinmek mühim olmağın (olmakla) Şevval ayının on birinci günü Halep eyâletinden ma'zul (azledilmiş) Hacı İbrahim Paşa altıncı vezir iken Celâli-i mezbur (adı geçen Celâlî, yâni şaki) üzerine Serasker ve Bağdad eyâletinden münfâsıl (ayrılmış) Hasan Paşa serdâr tâyin olunup, İbrahim Paşa Asitâneden serdâra mülâki olmağa gönderildi.

Eğer Hasan Paşa Bağdad'da eğlenmek ihtimali olursa, yanında olan Anadolu askeri ile varup Yazıcı'yı ve biraderi Deli-Hasan'ı ne hâl ile mümkün ise ele getürmek ferman olundu.

Mezbur Hacı-İbrahim Paşa dahi kenduye koşulan asker ile yola düştükte Kayseri'ye sahrasında eşkiya güruhu karşı gelip iki taraf askerinin karşılaşması vâki oldu.

Celâlî askerleri yirmi bin kadar vardı. Büyük bir muharebe olup Hacı-Paşa münhezim (SB.) oldukta Celâlî askeri münhezimlere kılıç koyup on beş kadar çorbacı ve bin neferden ziyade yeniçeri düştü.

Hacı-Paşa kaçıp Kayseriye hisarına güçlükle düşüp, beraber kaleye düşenlerden maada taşrada kalanların çoğu eşkiya elinde maktul oldu (öldürüldü).

Bazı tevârihte (târihlerde) Hacı-İbrahim paşa inhizamını (S.B.) bin sekizde yazmışlardır. Lâkin Kara-Yazıcı'nın hükmü târihi ve ekseri târihlerin rivâyeti, bin dokuzda olmak üzeredir. Mezkûr şakinin verdiği hüküm sureti budur ki, ehemmiyetine binâen naklolundu:

Hükm-ü Kara-Yazıcı:
Kara-Yazıcı'nın hükmü: (1)

«Kayseriye sâkinlerinden işbu hâmil-i hükm-ü şerif (bu

(1) Kara-Yazıcı tarafından Kayseriyeli birine verilen bu yazılı kâğıt, cidden dikkate şâyândır. Bu hükme nazaran Kara-Yazıcı, Osman oğullarının hâkimiyetini Anadolu'dan atmağa, ve onun yerine kendi hükümdarlığını ilâna karar vermiş görünmektedir. Osmanoğulları hakkındaki kanaatleri de dikkate şâyândır.

hükmü şerifi taşıyan) Mehmed nam kimesne, bi'inâyetillahi teâlâ (Allahın inâyetiyle) münhezim olan (mağlûp olan) serdar Hacı-İbrahim Paşa muharebesinde, bu cânibe kemâl-i ihlasla (samimî olarak) itaat etmekle cemî tekâlif ve rüsumdan (bütün vergilerden) muaf eyledim. Ve eline bu hükm-ü hümâyunu verdim ve buyurdum ki dest-i Osmaniyan bu taraflardan bilkülliye münkati ve saltanat bilâ nizâ' bana mukarrer ve mukadder oldukta (Osmanoğullarının eli bu taraflardan tamamen kesilip, saltanat kavgasız, gürültüsüz benim oldukta) tarafımdan tâyin olunan emir ve hüküm mucibince mezburu (yâni Mehmed nam kimseyi) muaf ve müsellem tutup (S.B.) rüsum ve tekâliften bir nesne teklif etmeyeler. Her kim bu hükme itaat etmezse cezası verilür. Ve bu hükm-ü şerifi elinde ipka edip (bırakıp) mazmûn-ı Hümâyunu ile amel eyleyeler. Şöyle bilileler. Bin dokuz senesi Rebiülâhır ayı ortalarında yazıldı.»

Kira vak'ası:

Sarayın gizli işlerinde vasıtası olup, erbab-ı menâsıba vasıta-i rüşvet olan (mevki sahibi kimselerin rüşvet alıp vermelerine vasıta olan) Kira nam Yahudiye, oğlu ile, kaymakam Halil Paşa sarayında merdiven ayağında paralandığı Hacı Halife'nin (Kâtip Çelebinin) fezlekede tâyin ettiği üzere geçen sene de zikrolunmuştu. Lâkin bu târih sahibi ve Kara Çelebi-zâde Aziz efendi tahrirleri (yazıları) üzere bin dokuz senesinde olmak görünür. Hattâ, mezbure Kira'nın bir oğlu Müslüman olup katilden halâs buldu (kurtuldu). Aksak Mustafa Çavuş derlerdi, Sultan İbrahim devrinde vefat etmiştir. Kira'nın muhallefatı (S.B.) miri (S.B.) tarafından alınıp, cevahir ve akardan (S.B.) maada, halis emtia-i ticaret beş yüz yük akçeye baliğ oldu deyû yazmışlar.

Kaymakam Halil Paşanın azli ve Hadım-Hafız Paşanın kaymakamlığı:

Kira maddesinde kaymakam Halil Paşa göz yumup, sipa-

hilere itiraz etmemekle müttehem (S.B.) olduğundan, rütbesinden azlolundu ve kaymakamlık Hafız-Paşaya verildi. Bu hususu yine bin dokuz senesi şevvalinde yazmışlardır. On günden sonra Hafız Paşa dahi azil ve yerine Yemişçi Hasan Paşa kaymakam olmuştur. Nitekim tafsilâtı zikrolunsa gerektir.

Kaymakamın azlinin sebebi:

Hafız Paşa, bundan evvel Kanije seferine teveccüh sırasında, Mihal-i dâl'in **(azgın Mihal'in)** elçisi Dimo **(Ditmo)** nam lâin, Yanova ve Lipve kaleleri ahvâli için serdâr-ı ekrem sadrâzam İbrahim Paşaya gelmişti.

Serdâr-ı ekrem İbrahim Paşa, Reis-ül-küttap adına yanında bulunan Yazıcı-zâdeyi, bazı arzlar ile (S.B.) Dimo'nun yanına koşup, südde-i seniyeye (S.B.) gönderip, zikrolunan iki kalenin Mihal'in elinden istihlâsı için **(kurtarılması için)** Mihal'e müdârâ olunmağı ısmarlamıştı.

Mezburan **(yâni Mihal'in elçisi Dimo ile Reis-ül-küttap yerine Yazıcı-zâde)** bab-ı hümâyuna girdiklerinde yukarıda adı geçen Hafız Ahmed Paşa kaymakam bulunuyordu. Hafız Ahmed paşa, evvelce Niğbolu muhafazasında iken Mihal, hile ile onun üzerine gelip, Hafız Ahmed Paşanın münhezimen **(bozularak)** kaçmasına sebep olmuştu. Merhum Dimo, o hâdisede, Mihal namına elçilik ile gelip **(hazine geliyor)** deyû paşayı iğfal edip, halbuki hazine arabasıdır, deyû gösterdiği kırmızı çuha ile örtülmüş Mihal'in top arabaları çıkıp, der hal Mihal dahi basıp, paşanın mâmelekini **(nesi var nesi yoksa)** gaaret ve nice nüfusu şehit etmişti. İşte ol ukde **(düğüm)** paşanın kalbinde yer etmekle, bu defa Dimo ayağıyle geldikte, paşa ol lâinden intikam almak isteyip, Şeyhülislâm Sun'ullah efendiden fetvâ istedi. Sun'ullah efendi de: «Gerek Mihal'in, gerek elçisi olan mel'un hilekârın hiç bir veçhile ahit ve âmanı (S.B.) şer'an makbul olmayıp katil ve telkil (S.B.) olunmaları vâcibdir» deyû mufassal fetvâ verdi. Bu fetvâya göre Hafız Ahmed Paşa da Dimo'yu, hiç vakit ge-

çırmeksizin böğründen çengele urup en şiddetli işkencelerle öldürtmüştü.

Bundan başka bu Hafız Ahmed Paşa, sadrâzam İbrahim Paşa Kanije altında bulunurken, İstanbul'dan emr-i şerif ile **(pâdişah emri)** serhad kalelerinin neferlerini, zahirelerini ve iletlerini yoklamağa bir çavuş göndermişti. Halbuki, serhad umuru serdârın nezaretine ait idi. Ona itimat etmeyip çavuş göndermesi dahi, Dimo meselesine ilâve edildi. Sadrâzam bu iki maddede aynı ihanet müşahede etmişti. Bu hâl, serdâra çok ağır geldiği için, kaymakam Hafız Ahmed paşa tarafından gönderilen çavuşu Belgrad kalesinde mahpus edip mehd-i ulyâ valide sultan hazretlerine ve Bab-üs-saade ağasına arzlar (S.B.) yazıp:

«Elçiye zevâl aklen ve şer'an, akıl ve kemal sahiplerince merdut iken (S.B.), Dimo'nun öldürülmesi, bu fakire mahz-ı ihânet (hâlis ihanet) olduğundan maada, minba'd (bundan sonra) bu tarafa elçi gelmeyip, barış kapısı kapalı kalıp, ve bu taraftan krala kimesne varamayıp ahitlerin yerinde bırakılması memnu olmak lâzım gelir. Bundan sonra, zahiren istenilen «artık serdârın kavl ve fiiline (sözüne ve işine) itimat ve pâdişah vekili olduğuna itikat olunmasın» demektir. Bundan sonra sulh işlerini kuvvetlendirmek ve serdârlık ahvalini yürütmek nice mümkündür? Hususâ ki, bu tarafların ahvali tam istiklâl ile bende-i pür-melâle (bu kederli kulunuza) verildiğinde, başka bir şekil yoğiken, dost ve düşman ve bilhassa asker-i bî-geran (sayısız asker) ve saf-şikene (düşman saflarını bozan) karşı, bir çavuş sadakati bu kulunuza tercih oluna. Verilen emr-i şerifte ana itimat olunduğu tasrih olunmuş ola (açıklanmış ola). Dahi asker-i İslâm bu abd-i müstehâma (şaşırmış kula) itibar eder mi? Ve sipariş ettiğimiz hizmetlere gider mi?»

Serdâr İbrahim Paşa, daha bunun gibi nice doğru ve makul fikirler yazdı. Pes bu acayip mealdeki **(mânadaki)** mektup pâdişâha vâsıl olduktа **(ulaştıkta)** hemen ol saat Hafız Paşayı kaymakamlıktan azleylediler.

Yemişçi Hasan Paşanın kaymakam oluşu:

Hafız Ahmed Paşanın yerine Yemişçi-Hasan Paşa sadâret kaymakamı olup, serdâr-ı ekrem İbrahim Paşa tarafına gönül alıcı ve teselli edici hatt-ı hümâyun (S.B.) ve mektuplar irsal buyuruldu (**gönderildi**).

Mihal-i dâl askerinin inhizamı:

Nice salden beri (**seneden beri**) Eflâk, Erdel ve Boğdan taraflarına kemal-i mertebe ihtilâl verip mekr ü âl ile (**hile ile**) ol vilâyetleri eline geçiren Mihal-i bed-faal'in, fitne ve fesadı mütemadi olmuşken bundan evvel ol câniplere (**taraflara**) irsal olunan (S.B.) serdâr vezir Mahmud paşa, yanında olan asker ile varıp ve donanma ile Tuna yalısında muhafazada olan Kıbrıs beylerbeyisi Şaban Paşa dahi kadırgalar ile Eflâk yakasına geçti. Şaban Paşa, yapılması ve tamiri ferman olunan Yerköyü kalesini, kemal-i istihkâm üzere bina ve tamir ve Tuna nehri üzerine köprü yapılmasına başlandığı sırada guzât-ı zafer-karîn (**zafer elde eden gaziler**) Eflâk vilâyetine her taraftan akınlar salıp Mihal-i dâl'ın (**azgın Mihalin**) dâr ve diyârını (**memleketini**) gaaret ve hasaret ettiler (**yağma ettiler ve zarar verdiler**).

İslâm askeri Bükreş ve Tergovişte nam şehirlere varmakla Mihal, kendi veziri ve seraskeri Karaçobanı olan Banfilita nam lâini mübalâğa asker ile İslâm askeri üzerine gönderip mukatele (S.B.) olundukta bi-avnillâhi teâlâ (**Allahın inâyeti ile**) İslâm askeri geldi. Melâinin (**mel'unların**) çoğu tu'ma-ı tîg-ı âbdar (**keskin kılıca lokma**) ve serdâraları dahi misâfir-i dârülbevar (**cehenneme misafir**) olıcak, kellesi ile altın başlı alemleri (**bayrakları**) ve tabl ve nekkaareleri (S.B.) alınıp divan-ı hümâyuna gönderildi.

Mihâl-i lâin dahi iki defa muharebede münhezim (**mağlûp**) olmakla yanında olan melâinlerin (**mel'unların**) ekseri (**çoğu**) kırılıp cümle topları, barut ve cebehânesi alınmakla

kendusu hayattan ümidini kesip nâbedit oldu **(kayboldu)**.

Ve fetihnâme ile **(fetih mektubu ile)** İbrahim çavuş Acem Şahına gönderildi.

Bu sene vak'alarının geride kalanları:

Der-i devlette sikke ahvâli **(para meselesi)** ihtilâl üzere olmakla, bu sene Rebiülevvelinin beşinci günü Yemişçi-Hasan Paşanın kestirdiği yeni akçe çıkıp, filöri iki yüz yirmiden yüz yirmiye, ve kuruş seksen akçeye düşürüldü.

Recep ayında Tebriz muhafızı Cafer Paşanın intikali haberi geldi **(vefatı haberi)**.

Şevval ayında yasâğ-ı sultani ile **(pâdişah yasağı ile)** ümmül hâbâis **(fenalıkların anası)** adlı fahişe **(yâni içki)** tesettür ve ihtifa edip **(örtünüp, gizlenip)** Hamr emaneti **(şarap emenati)** kaldırıldı.

Geçen sene yazılmış olan Gürcistan hâkimi Simon, memuren ve der-i devlete gelip Yedikulede hapsolunduğunu fezlekede **(Kâtip Çelebinin eseri)** bu sene vekayiinden olmak üzre tahrir etmiştir **(yazmıştır)**.

Vakaayii Sene Aşr ve Elf

(BİN ON SENESİ OLAYLARI)

(Hicrî bin on senesi Muharreminin birinci günü, milâdî 1601 senesi temmuzunun ikinci salı gününe tesadüf eder)

İbrahim Paşanın vefatmdan sonra sadrâzamlığın Yemişçi-Hasan Paşaya verilmesi:

Geçen sene sonunda İbrahim Paşa Nemçe **(Avusturya)** kralı ile müsaleha murad edip bahar mevsimi eriştikte sulh ve salâh akdi için vekâleten vezir Murad Paşa ve Mehmed Kethüda serhade irsal olunmuştu **(gönderilmişti.)** Varıp Estergon'da **(Uusturgon)** kral vükelâsiyle mülâkata âzim oldular **(buluşmağa gittiler)**. Semendire beyi ve tüfenk-endaz (S.B.) bin nefer sekban (S.B.) Mehmed Kethüdaya bile koşulup ve başına Eblak **(Alaca)** sorguç sokup gönderildi. Ösek **(Essek)** köprüsünün öte başında muhkem bir palanga (S.B.) yapması sipariş olunup kifayet kadar asker ve top verilip geçen sene Zilkadesinin gurresinde (S.B.) frenkler ile beraber tevecciih etmişti.

Serdâr-ı ekrem dahi Zilhicce ayının sonunda otâğını Belgrad kalesi karşısında Zemon **(Zemlin)** sahrasına kurmuş ve der-i devlette Yeniçeri Ağalığı verilip gönderilen Hüzanfer Ağa damâdı Ali ağanın gelişine müntazır olup **(bekleyip)** durmuş ve Kanije eyâletini Tiryaki-Hasan Paşaya vermiş ve Murad Paşa, Mehmed Kethüda ile tahminen Ösek'e varmıştı.

Bu esnada Paşanın mizacı münharif **(bozulmuş)** ve gittikçe marazı **(hastalığı)** artmış olup dört beş gün geçtikten sonra alâim-i redie **(kötülük alâmetleri)** zuhur edip, Amcazâdesi Mürteza Paşayı dâvet edip mühim işleri vasiyet etti.

Ertesi gün Muharrem ayının otuzuncu günü ikindiden evvel ömrü âhir ve can kuşu tâir oldu **(uçtu)**.

Mürteza Paşa ve Defterdar Ekmekçi-zâde, muhallefatını (S.B.) mühürlediler. Rumeli beylerbeyisi Mehmed Paşa Piriştine'den kalkıp Alaca-hisara geldiği haberi gelmişti. Merhum vezir, Mehmed Paşayı serdâr eylediğini ilâm **(bildirmek)** ve sür'atle erişmek bâbında ikdam ettiler. Ertesi gün gasl olunurken (S.B.) Mehmed Paşa gelip namazı kılındıktan sonra Bayram Bey câmii harreminde, türbesinde emaneten defnolundu **(gömüldü)**.

Merhumun vefatı haberi ile serhad ahvâli pâdişâha ve divan erkânına yazılıp ulaklar ile gönderildi.

Murad Paşa ve Mehmed Kethüda Ösek köprüsünün öte başına, sipariş olunan palangayı yapmışlardı. Anda dahi emr-i şerif gönderilip «Öseki de muhafaza edesiz» denildi. Birkaç günden sonra Yeniçeri Ağası dahi Belgrad'a dahil olup **(girip)** İbrahim paşanın cenazesi İstanbul'a nakil ve Şehzâde câmii harreminde yola bakan türbesinde defnolundu.

Asrın şairleri vefat târihini bu veçhile söylemişlerdir:

(Oldu Sahn-ı adn Paşaya mekân)

Çün İbrahim Paşanın haber-i intikali (S.B.) Muharremin yirminci gününde der-i devlete vusul buldu, hâtem-i sadâret **(sadâret mührü)** Hasan Paşaya verilip, alelâcele Belgrad'a erişmek babında ferman-ı âlîşan (S.B.) sudur eyledi. Düsdûr-i mükerrem **(sadrâzam)** yirmi gün kadar der-i devlette (S.B.) mekin olup **(oturup)** eski serdârın hayme ve hargâh **(çadır)** vesair esbabı, ağırlık ve sefer âletleri, develeri hediye yoluyle kendûye **(kendine)** verilip hattâ muhallefesi **(dul karısı)** Ayşe sultan dahi namzet kılındı.

Yeni vezir Hasan Paşa «Bu sene de hurûca **(çıkmağa,**

serhade gitmeğe) mecal olduğu takdirde geç varılmakla, bir iş görülmek muhaldir **(mümkün değildir)**, ne hâl ise ol tarafta Lala-Mehmed Paşa serdâr olup muhafaza eylesin, gelecek sene de tam tedarik ile gidilsin.» deyû özür etmiş iken, Şeyhülislâm Sun'ullah efendi hilâfına zâhip olup **(aksini düşünüp)** «hâlâ serdârın acele gitmesi çok mühim ve çok lâzımdır» deyû Cenab-ı pâdişahiye söyleyip ibram etmekle (S. B.) bir veçhile tehire **(geciktirmeğe)** derman olmayıp, nihayet Belgrad cânibine atf-ı inan eyledi **(o tarafa yöneldi)**.

Ama, bu ibram (S.B.) için Sun'ullah efendiye bîhuzur olup **(huzursuz olup, gücenip)** şeyhülislâmlıktan azlettirmeyince hareket etmedi. Deri devlette ilmiye ve askerî mansıplarını kendi reyi üzere münasip kimselere tevcih (S.B.) edip, ve fetvâ riyasetinden Edirne pâyesine (S.B.) varıncaya kadar değiştirip, kimini terfi, kimini azil ile tahkir etti.

Şeyhülislâm Sun'ullah efendi yerine Hoca-zâde Mehmed efendi, ve sadreyn (S.B.) Bostan-zâde efendi ve Şemsi efendi yerlerine Abdülhalim efendi ve Esad efendi, İstanbul kadısı Kethüda Mustafa efendi yerine Edirne'den mazul (S.B.) Kabakulak-Mustafa efendi, anın yerine Yahya efendi tâyin olunup, yedinci vezir olan Halil Paşa kaymakam ve Hafız-Ahmed paşa üçüncü vezirlikle bekâm (S.B.) kılındı.

Evvelce Ağalıktan mazul (S.B.) Tırnakçı'ya Bağdad eyâleti tevcih olunmuştu. Bağdad, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşaya verilip Hasan Paşa, haslar ile (S.B.) der-i devlette vezir oldu. Nişancı Okçu-zâdenin mansıbı **(memuriyeti)** selefi (S. B.) Hamza efendiye verildi.

Safer ayının dokuzuncu Perşembe günü azîm alay ile İstanbul'dan çıkıp aslâ çadır ve eskal **(ağırlık)** götürmeyip ılgar künan **(ılgar ederek)** sebük-bar **(ağırlıksız)** gidip, şöyle ki her konakta kendûye meşeden çadırlar yaparlardı ve sayesinde **(gölgesinde)** istirahat ederdi. Bu veçhile müsareat ile (S.B.) yirmi yedinci günde Belgrad'a erişip Zemon sahrasında İbrahim paşanın otâğına dahil olunca **(girince)** haymeye girmek nasip olmadı. Orduya eriştiği gibi mühimmatı ikmale gayret etti ve askere zahire dağıtıp on beş gün kadar ol

mahalde ârâm (S.B.) ve levazımatın tamamlanmasına kıyam etti (1).

Küffârın, İstoni-i Belgrad'ı istilâsı:

Çün sâbıka (evvelce) Kanije hisarı fetih ve teshir olunduğundan cümhur-ı küffâr münfail ve dilgir (S.B.) olmuştu. Kış mevsiminin sonuna doğru Nemçe (Avusturya) ve Macar serdârı ile Hersek Matyaşı Yanık sahrasına gelip dernek ettikten sonra, yirmi pâre top ve on şâhî (S.B.) ve kırk elli bin kâfir Nemçe ve Macar ve Çeh ve Leh askeri cemiyet-i azîme ile kalkıp İstoni-i Belgrad üzerine düşüp baharın başlangıcında muhasara eyledikleri haberi ile Belgrad'a feryatçı geldikte, serdâr tarafından mukaddema (evvelce) Rumeli ve Anadolu beylerbeyisi ve Bosna askeri imdada gönderilmişti. Lâkin bu asker henüz Ösek (Essek) köprüsünü geçmeden Küffâr-ı hâksâr ikdam edip dokuzuncu günde vire ile hisarı (İstoni-i Belgrad'ı) aldı ve asker koyup zaptettikten sonra yakınında tabur bağlayıp oturdu.

Tiryaki-Hasan Paşanın Kanije kalesine girişi:

Bundan evvel Kanije fethinden sonra muamileyh Tiryaki-Hasan paşa, Budin mühimmatını (S.B.) görüp kış sonunda Budin defterdarı Mangır Kuşu Mehmed efendiyi kalede koyup kendi Belgrad'a revâne oldu (S.B.). Gelip serdâra mülâki oldukta, Kanije eyâletini kendûye alıp Budin eyâ-

(1) Yemişçi Hasan Paşa Arnavud asıllı bir devşirmedir. (21 Muharrem 1010 — 22 Temmuz 16601) de sadrâzam olmuştur. Osmanlı târihlerine «sert sözlü, pek yüzlü, anud» vasıflariyle tavsif edilir ve «Bir mertebe şum ve bir derece uğursuz diye halk içinde mezmum idi» denilir. Ve yine «fâsid garaza binaen bir nice âyan-ı devleti katledip, meşhur bir hizmeti dahi görülmemekle» denilir.

serhade gitmeğe) mecal olduğu takdirde geç varılmakla, bir iş görülmek muhaldir **(mümkün değildir)**, ne hâl ise ol tarafta Lala-Mehmed Paşa serdâr olup muhafaza eylesin, gelecek sene de tam tedarik ile gidilsin.» deyû özür etmiş iken, Şeyhülislâm Sun'ullah efendi hilâfına zâhip olup **(aksini düşünüp)** «hâlâ serdârın acele gitmesi çok mühim ve çok lâzımdır» deyû Cenab-ı pâdişahiye söyleyip ibram etmekle (S. B.) bir veçhile tehire **(geciktirmeğe)** derman olmayıp, nihayet Belgrad cânibine atf-ı inan eyledi **(o tarafa yöneldi)**.

Ama, bu ibram (S.B.) için Sun'ullah efendiye bîhuzur olup **(huzursuz olup, gücenip)** şeyhülislâmlıktan azlettirmeyince hareket etmedi. Deri devlette ilmiye ve askeri mansıplarını kendi reyi üzere münasip kimselere tevcih (S.B.) edip, ve fetvâ riyasetinden Edirne pâyesine (S.B.) varıncaya kadar değiştirip, kimini terfi, kimini azil ile tahkir etti.

Şeyhülislâm Sun'ullah efendi yerine Hoca-zâde Mehmed efendi, ve sadreyn (S.B.) Bostan-zâde efendi ve Şemsi efendi yerlerine Abdülhalim efendi ve Esad efendi, İstanbul kadısı Kethüda Mustafa efendi yerine Edirne'den mazul (S.B.) Kabakulak-Mustafa efendi, anın yerine Yahya efendi tâyin olunup, yedinci vezir olan Halil Paşa kaymakam ve Hafız-Ahmed paşa üçüncü vezirlikle bekâm (S.B.) kılındı.

Evvelce Ağalıktan mazul (S.B.) Tırnakçı'ya Bağdad eyâleti tevcih olunmuştu. Bağdad, Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşaya verilip Hasan Paşa, haslar ile (S.B.) der-i devlette vezir oldu. Nişancı Okçu-zâdenin mansıbı **(memuriyeti)** selefi (S. B.) Hamza efendiye verildi.

Safer ayının dokuzuncu Perşembe günü azîm alay ile İstanbul'dan çıkıp aslâ çadır ve eskal **(ağırlık)** götürmeyip ılgar künan **(ılgar ederek)** sebük-bar **(ağırlıksız)** gidip, şöyle ki her konakta kendûye meşeden çadırlar yaparlardı ve sayesinde **(gölgesinde)** istirahat ederdi. Bu veçhile müsareat ile (S.B.) yirmi yedinci günde Belgrad'a erişip Zemon sahrasında İbrahim paşanın otâğına dahil olunca **(girince)** haymeye girmek nasip olmadı. Orduya eriştiği gibi mühimmatı ikmale gayret etti ve askere zahire dağıtıp on beş gün kadar ol

mahalde ârâm (S.B.) ve levazımatın tamamlanmasına kıyam etti (1).

Küffârın, İstoni-i Belgrad'ı istilâsı:

Çün sâbıka **(evvelce)** Kanije hisarı fetih ve teshir olunduğundan cümhur-ı küffâr münfail ve dilgir (S.B.) olmuştu. Kış mevsiminin sonuna doğru Nemçe **(Avusturya)** ve Macar serdârı ile Hersek Matyaşı Yanık sahrasına gelip dernek ettikten sonra, yirmi pâre top ve on şâhî (S.B.) ve kırk elli bin kâfir Nemçe ve Macar ve Çeh ve Leh askeri cemiyet-i azîme ile kalkıp İstoni-i Belgrad üzerine düşüp baharın başlangıcında muhasara eyledikleri haberi ile Belgrad'a feryatçı geldikte, serdâr tarafından mukaddema **(evvelce)** Rumeli ve Anadolu beylerbeyisi ve Bosna askeri imdada gönderilmişti. Lâkin bu asker henüz Ösek **(Essek)** köprüsünü geçmeden Küffâr-ı hâksâr ikdam edip dokuzuncu günde vire ile hisarı **(İstoni-i Belgrad'ı)** aldı ve asker koyup zaptettikten sonra yakınında tabur bağlayıp oturdu.

Tiryaki-Hasan Paşanın Kanije kalesine girişi:

Bundan evvel Kanije fethinden sonra muamileyh Tiryaki-Hasan paşa, Budin mühimmatını (S.B.) görüp kış sonunda Budin defterdarı Mangır Kuşu Mehmed efendiyi kalede koyup kendi Belgrad'a revâne oldu (S.B.). Gelip serdâra mülâki oldukta, Kanije eyâletini kendûye alıp Budin eyâ-

(1) Yemişçi Hasan Paşa Arnavud asıllı bir devşirmedir. (21 Muharrem 1010 — 22 Temmuz 16601) de sadrâzam olmuştur. Osmanlı târihlerine «sert sözlü, pek yüzlü, anud» vasıflariyle tavsif edilir ve «Bir mertebe şum ve bir derece uğursuz diye halk içinde mezmum idi» denilir. Ve yine «fâsid garaza binaen bir nice âyan-ı devleti katledip, meşhur bir hizmeti dahi görülmemekle» denilir.

letini defterdar-ı mezbure (adı geçen) mangır Kuruş Mehmed efendiye tevcih ettirdi.

Varıp Kanije'ye girdikten sonra Serdârın vefatı haberi gelip matem künan (**matem tutarak**) kalkıp Sigetvar yakınında çadırlarını kurup oturdu.

Acayip alâmet:

Bir gün gayet güneşli idi. Nâgâh (**ansızın**) bir sıyt (**çatırdı**) bir sada zâhir oldu. Şöyle ki, atlar ürktü. Anı gördüler ki hesapsız gûrab (**karga**) safları, çadırlar üzerinden birbirine girip cenk ederek Kanije'ye doğru gittiler. Bir saatten sonra anın misli bir güruh kartal safları azîm hengâme ile çadırlar üzerinde cenk ederek gerû ol semte gittiler. Görenler taaccüpte kaldı. Hasan Paşa (Tiryaki) basiret sahibi müteyakkız (S.B.) (**uyanık**) adamdı:

«Bu bize min indallah (**Allah tarafından**) tenbih ve işaret ve iki bölük küffârın cengine alâmettir» deyûp, ol zaman İskender Paşa Hasan Paşanın Kethüdası idi. Yanına davet edip «Belgrad'a var, serdâr kim olursa bize ilâm, ve Kanije tarafına bir miktar asker tâyin ettirmeğe ikdam eyle.»

Deyû yolladı ve kendi Kanije'ye varıp tedbir ve tedarike meşgul oldu. Sigetvar, Peçuy ve Pojga sancaklarına zahire tedariki için adamlar gönderip ve küffâr tarafına casus yolladı.

Casus gelip: «Küffârın azîm cemiyeti Yanık altında otururlar ve dillerine Budin söylenur, nihayet frengistandan seksen bin frenk gelecek imiş, ana bakarlar» deyû haber verdi. Sonra yine casus gönderip habere müntazır oldu.

Küffârın, Kanije hisarına teveccühü:

Bundan akdem (**evvel**), imparator, Roma ve İspanya ve Fransa'dan imdat isteyip altmış bin kadar kâfir gemiler ile Venedik körfezinden Hırvat serhaddine vasıl olup (**varıp**)

İtalya askerine Papanın kardeşi serdâr olmuştu (1). ve bu cânipten Zirin-oğlu ve Hersek beyleri ile Ferdinandoş-Kıral mesfurlara **(adı geçenlere)** mülâki olup Mekomarya diyârında Varadin menziline gelip kırk iki azîm **(büyük)** toplar getürdüler ve müşavere eylediklerinde cümlesi Kanije muhasarasını revâ gördüler

Zirin-oğlu etti:

«Şimdi bize lâyık oldur ki Berzence ve Bobofça kalelerini tamir edip muhafazasına asker koduktan sonra Kişvar haslrını feth idevüz, bâdehû kopan ve ona tâbi parkanı halkı perakende ve perişan olurlar. Sonra İstoni-i Belgrad'da olan Nemçe (Avusturya) ve Macar askerine varıp mülâki olup, İslâm serdârı anda gelürse imdat idevüz. Üzerimize gelürse anlar dahi bize medet iderler.»

Dedikte tedbiri beğenilmeyip Kanije üzerine gelmeğe ittifak ettiler deyû casus gelip gizlice Hasan Paşaya haber verdi. Hasan Pasa bu haberi bir ferde **(hiç kimseye)** ifşa etmeyip **(duyurmayıp)** küffârın Budin tarafına hareketini açıkladı. Beylere ve alay beylerine mükemmel zahire, yat ve yerâğınız ile **(alât ve edevatınız, silâhlarınız ile)** bir saat evvel erişesiz, Mekomarya'ya akın edelim» deyû adamlar gönderdi. Beyler dahi cemolunan zahire ve asker ile Sigertvar'a girmişlerdi.

Küffâr askeri bir menzil Kanije yakınına gelip topları yetişince üç gün tevakkuf ettiler **(beklediler)**. «Türk askeri Budin semtine gitsin biz dahi Kanije'ye yapışalım, hele evve-

(1) Düşman ordusu iki kısımdı, Birinci ordu Duc de Mercoeur kumandasında, ikinci ordu da (Ferdinanoş kral) denilen Arşidük Ferdinand kumandasındadır. Bunlardan birincisi İstoni-i Belgrad'ı, ikincisi de Kanije'yi muhasaraya memurdur.

Naîmâ'nın dediği gibi Avrupa'nın bir çok yerlerinden yardım kuvvetleri de gelmiştir. Nitekim Papa Sekizinci Clement'in yeğeni olan Aldobrandini, 10 bin kişilik bir kuvvetle gelmiştir. Diğer Toskana ve Mantoue gibi İtalyan şehirlerinden de asker gelmiştir.

lâ kale halkı, ne âlemdedir görelim?» deyû casus gönderdiler. Casusları gelip geri döndü ve «Türkün aslâ sizden haberi yok, ancak Hasan Paşa der imiş ki, kâfir askeri Budin'e gider, ben dahi anlardan sonra Mekomorya'ya akın ederim, deyû haber verdikte küffâr bundan pek memnun oldu. Sonra aşağıda tafsil edildiği gibi imtihanlar edip hisar önüne geldiler.

Serdâr-ı İslâm Yemişçi-Hasan Paşanın küffâr taburu tarafına azimet ettiği:

Yemişçi-Hasan Paşa Belgrad'da iken İstoni-i Belgrad'ı **(Stuhlweiszenburg)** küffârın muhasara ettiğini işitip imdat göndermişti. Sonra Ösek'e gitmek üzere iken İstoni-i Belgradın küffâr tarafından alındığı haberi gelip, Kanije'den dahi muhasara haberi birbiri ardınca geldi. Ösek'te kârdan **(iş bilir)** paşalar bir yere gelip müşavere eylediler. Kimi, Kanijeye varmak lâzımdır, kimi lâzım değildir deyû her biri bir söz söyledi. Sonunda dediler ki, biz Kanije'ye vardıkta İstoni-i Belgrad altında olan küffâr taburu üzerimize gelip iki askeri bir yere götürmüş oluruz. Min ba'd **(bundan sonra)** cevap vermek müşkül olur. Doğrusu budur ki, tabur cenginden dönüşte imdada yetişürüz diye Kanije'ye istimâletnâme (S.B.) gönderile...

Bu şekilde mektuplar gönderilip İstoni-i Belgrad'a teveccüh olundu. Can-kurtarana varıldıkta, imdada gönderilen beyler ve Budin askeri ile Mangır Kuşu Mehmed Paşa istikbal ettiler **(karşıladılar)**. Müşavere olunup «Hâlâ küffâr taburu üzerine varılmak gerektir, bâ'dehû **(sonra)** kale zaptı tedbir oluna» deyû karar verildi.

Budin'den sekiz badaloşka, dört kolonborne (S.B.) götürülüp Rebiülâhırın gurresinde **(birinde)** İstoni-i Belgrad sahrasına varıldı. İki mil civarında **(Çarka boğazı)** demekle maruf iki dağ arasında vâki sazlığa küffâr arka verip önüne hendek kesmiş. Göl ayağından geçmek için ol gün köprü ku-

rulup ertesi gün alaylar ile tabur üzerine varıldı. Havale olunan yerlere toplar çıkarılıp istenildiği şekilde taburu dövdüler. Ve top tüfenk cengi oldu. Ertesi sabahtan akşama kadar kıtal oldu (S.B.).

Hasan Bey-zâde tahriri üzere **(Hasan Bey-zâdenin yazdığına göre)** ol gün yeniçeri kaçıp küffâr bir mertebe yürüdü ki serdârı bozup almağa yakın olmuştu. Hak teâlâ muhafaza eyledi.

Peçuy'lu eder **(Peçevî İbrahim efendi)** Mehmed Kethüda sekbanı, tabur yakınında bir çetin yere girip tüfenk ile çok kâfir kırdılar. Bu esnada kâfirin dört piyade alayının her birinde beşer yüz kadar kâfir vardı. Birkaç darbzenle (S.B.) yürüyüp, filhal İslâm askeri çerhacılarını sahradan ayırdılar. Serdâr, silâhtar zümresini gönderdi. Faydası olmadı. Güneşin batması yakın idi. İki taraf da döndüler.

Ertesi gün gerû alaylar ile köprüden geçilip cenk yerine varıldıkta, küffâr, meğer ol mahal dar olup, sıkılmakla sahraya çıkmak tedbirini etmişler. Top arabalarını yer yer etrafına dizip piyade ve süvari ayak ayak yürüdüler. Yakın erişen askeri top ve tüfenk ile defederek teenni ile **(ihtiyat ile)** giderlerdi. Bütün gün ancak üç top menzili kadar yer yürüyüp sahraya çıktılar. sîlâm askeri dahi, el taşı irer yerde dururlardı.

Bayraklar ve sırıklar tüfenk fındığından **(kurşunundan)** rîze rîze **(parça parça)** olmuştu. İkindi vaktinde Mehmed Kethüda ve Budin beylerbeyisi Mehmed Paşa küffâra hücum edip, ikisi dahi cenk ederek şehit, ve bedenleri harp meydanında kayboldu.

Hasan Bey-zâde ve Abdülkadir tahriri üzere, Rumeli askeri bunlara kafadarlık ile memur iken Mehmed Paşanın mezbur **(adı geçen)** Kethüdaya garezi olmakla kafadar olmadı, sair asker dahi hareket etmedi. Ama Peçuy'lu **(Peçevî İbrahim efendi)** der ki:

Ben, Paşa yanında hazır ve cenge nâzır idim. Mezbur Paşa habersiz iken mezburanın **(adı geçenlerin)** alayları vardıkları ile döndükleri bir oldu. Sonra paşaya, şehit düştükleri

haberi geldikte haberleşmeden vardıklarına teessüf etti. Mezburların sözleri bühtandır **(iftiradır)** deyû yazar.

Ol gece melâîin **(mel'unlar)** o mahalde geceleyip ertesi yine vech-i meşruh üzere **(anlatıldığı şekilde)** aheste **(yavaş)** hareket ile gidip Polata **(Palota)** kalesi yolu üzerine bir boğaza kondu ve filhal **(derhal)** bir azim hendek kesip min ba'd **(bundan sonra)** üzerine varılmadı. Kışın yaklaşması bahanesiyle dönülüp Rumeli beylerbeyisi Mehmed paşaya Budin eyâleti zamîme kılındı **(ilâve edildi)**.

Turnacı-başı (S.B.) ile dört bin Yeniçeri mezbur Paşaya koşulup Budin muhafazasına gönderildi. Anlar dahi tayyi merâhil ederek **(merhaleleri, konakları katederek)** Segedin semtine geldiler. Kasım günü geçip, kış faslı girmişti. Kanije tarafına imdat tedârikini gördüler.

Küffârın muhasarası altında
Kanije ahvali:

Vaktâ ki küffâr askeri Mekomorya'ya ve beyler ve zahire Sigetvar'a gelmişti. Beyler bir saat evvel erişmeğe Hasan Paşa adam gönderip anlar dahi kalktılar. Küffâr bir menzil **(konak)** yerde konup casus göndermişti.

Rebiülevvelin sekizinci perşembe günü beş bin küffâr askeri, Kanije altına dil **(esir)** almağa gelip kuşluk vaktinde «Bec kapısı» semtinde göründüler. Hasan Paşa, topçu başıya:

«Olmaya ki top atasın **(sakın top atmayasın)** ve atludan bir kimse kaleden dışarı çıkmaya. Zira kâfirin muradı dil **(esir)** almaktır. Hemen piyade gaziler tüfenk ile cenk etsünler» deyû tenbih edip kapılara adam kodu.

Tenbih edildiği gibi hareket edildi. Öğleyedek dövüşüp birkaç kâfir ve at yaraladılar. Küffâr, gerû dönüp taburlarına geldikte Ferdinandoşe ahvâli naklettiler. Ferdinandoş, bunların kale altına kadar vardıklarına inanmadı ve çok azarladı.

Ertesi, beylerinden birini tâyin edip «Ola ki bir dil alasız» deyû gönderdi.

Cuma günü salâ vaktinde gelip, kalenin topu altına girdiler. Tüfenk-endaz (S.B.) gaziler öğle namazı vaktinedek eskisi gibi cenk ettiler. Bâdehû **(sonra)** kâfir durup:

«Muhammed dini hakkı için bari bir top atın!»

Diyegördü, fakat Hasan Paşanın tenbihi üzere:

«Kalede bir tane topumuz yoktur. Olsa atıp sizi öldürmekte çekinir mi idik?» dediler.

Küffâr, gerçek sanıp sevinç ile Ferdinandoş krala ahvâli söylediler. Mezbur dahi küffâr beylerini davet edip ertesi yine gönderdi. Ol gün dahi üslûb-u sâbık üzere **(eskisi gibi)** muamele olunup bu defa çok cenk ettiler ve:

«Top atın, kralımız duysun!» deyû niyaz ettiler. Yine kel'evvel **(evvelce olduğu gibi)** cevap verildi ve:

«Biz bunda birkaç günlük misafiriz. Böyle cezire yerde insan durur mu? Pâdişâhımızın nice bin böyle palangası (S. B). var.» dediler, amma, kaçan ki Hasan paşa bu tedbiri öğretip, «topumuz yoktur sözünü söylen» demişti. Ağalar itiraz edip «Bu sözü düşmana söylemek iyi değildir, üzerimize gelmeğe kasitleri yok ise de, tamaha düşüp gelmelerine sebep olur» dediklerinde Hasan paşa:

«Siz sözümü tutun, bilmediğiniz yer vardır, ben topları mahalline saklarım!» dedi.

Küffâr güruhu dönüp sevinç ile Ferdinandoş'a, işittikleri sözleri söylediler. Ferdinandoş dahi memnun olup beylerini meşverete davet etti:

«Casus gönderip haber alalım. Hakikaten giderlerse cümlesini kıralım ve Yanık altında olan kral Hersek Matyaş ne tarafa azmederse ana göre hareket edelim!» deyû bazıları fikir yürüttükte kimi beğenmeyip «Sigetvar'ı muhasara edip alalım, Ösek'edek cümle kaleleri zaptede, biz beriden, onlar öteden Türkleri ortadan kaldıralım» dediler.

Zirin-oğlu orada idi. Ona «Sen ne dersin?» denildikte etti:

«Ben, Sultan Süleyman zamanında Sigertvar'a kapanmıştım. Taşra kalesi kolaydır, ama iç kalesi müstahkemdir (S.B.) Her kaleye kırkar top gerektir ve etrafında olan gölü Sultan Süleyman yüz bin yük

yapağı doldurduktan sonra bir ol kadar toprağı su üzerinden aşırıp kaleye havale eyledi. Ve zor ile aldı. Sizin dahi olkadar kuvvetiniz var ise ve Türk askeri üzerinize gelmezse belki bir maslâhat (iş) görürsünüz ama, bildiğim budur ki, eğer bu yıl Kanije'yi kurtarabilirseniz bundan büyük hizmet olmaz. Fakat anda dahi (yâni Kanije'de) bir sâhir-i mekâr (büyücü düzenbaz) adam vardır. Anın hilelerine akıl ermez. Yirmi senedir biz anın kâse kâse zehirlerini içmişizdir. Her ne vakit ki hastalığı veya öldüğü yayılsa, derakap vilâyetimizin birinde zuhur eder, neticede dâr-ı diyârımızı harap etmiştir. Bu ânedek kimse önüne duramayıp, kendine muârızları (S.B.)üzerine hile ile galip olagelmiştir!» deyûp hâmuş oldu (sustu).

Frenk beyleri dinlemeyip:

«Bu şahıs bizim cengimizi görmemiştir. Yahut Türk ile birliktir, bize korku verir» deyû sözlerine kulak asmadılar.

Ferdinandoş «hele yarın varıp Kanije altında konalım, eğer Türk bırakırsa hoş, ve illâ muhasara edelim, bu Macar hainleri görsünler, Kanije nice olur! Andan sonra anların hakkından gelmek gerek. Zira her yerde Türkün kılıncı salarlar» deyû bu söz üzerine karar ettiler.

Küffâr taburunun Kanije hisarına gelişi:

Heybet ve salâbet-i menhûsa (S.B.) ile küffâr-ı Haksâr tabl ve kûslarını, nefir ve nakusların çalarak alaylariyle gelip kuşluk vaktinde nehir kenarında Beç semtine kondular. Ol mahalde Berzence'den zahire arabalarının ve askerinin ilerusu göründü. Kâfir anı görüp: «Kale halkını götürmeğe arabalar geliyor» dediler. Ve nida ettiler ki: «Türk yakasına kimse geçmeye... Hazırbaş durup Türkler kaleden çıkıp gittiklerinde ardlarından erişip cümlesini kıralar!»

Halbuki gelen arabalarda zahire vardı. Askerle beraber zahire tamamen kaleye girip, beyler paşanın **(Tiryaki Hasan Paşanın)** huzuruna vardılar ve:

«Bu asker **(yâni düşman askeri)** ne makule askerdir, arada cenk ve cidal yok.»

Dedikte paşa lâtife yüzünden:

«Misafirliğe gelmişlerdir. Hamdolsun. Çünkü siz eriştiniz, bundan sonrası karpuzlar ile ziyafetlerini alsınlar!» dedi.

Topların atılmadığının hikmetini burada bildiler. Toplar atılsaydı, kaleye zahire ve asker giremezdi, dediler.

Bundan sonra Hasan Paşa topçuları yanına çağırdı:

— Bu kalede ne kadar top vardır? dedi.

— Büyük ve küçük yüze yakın top vardır, dediler.

— İmdi cümlesin hazır edip gülbank Muhammedi (S.B.) çekildikte iptida büyük topa ateş edip, sonra hepsini bir uğurdan küffârın topluluğuna doğru atasız.

Dedi. Pes, cümle topları doldurup müntazır oldular **(beklediler)**. Hasan Paşa iki rekât namaz kılıp dua etti. Sonra, evvelâ büyük topa, daha sonra cümle toplara ateş verip yerlerzeye geldi **(titredi)**. Küffâr birbirine girip neye uğradıklarını bilemediler.

Ferdinandoş kral, dört beyleriyle otururken üçünü top urup helâk etti. Ve nice bin nüfus zâyi ve telef olduktan sonra çadırlarını kaldırıp suyu geçmek istediler. Gaziler çıkıp akşamadek azîm cenk eylediler. Küffâr suyu geçip Sigetvar yakasına kondular.

Küffâr beyleri Ferdonandoş krala gelip:

«Gördün mü Türk bize ne âl etti **(hile)**? İmdi bunlara âman vermeyip cümlesin kıralım, âleme ibret olsun!» dediler. Kral etti **(dedi)**: «Göreyim sizi, intikam günüdür!» ve toplar dizip metrise girdiler.

Muhasaranın başlangıcı:

Evvelâ üç batarya Rus topunu attılar ki biri kale aşuru gitti, ikinci top Hasan Paşanın sarayında bir ocağına vurdu ve Sigetvar yakasına sekti gitti. Üçüncü top Yeniçeri Ağası Sefer Ağanın odasına uğradı, ama kimseye zararı dokunmadı. Bâdehû **(sonra)** kırk iki azîm topları altı yerden kurup kahî cümlesine bir yerden ateş verdikçe şiddet-i darbdan

(vuruşun şiddetinden) kale keşti-var lerzan olurdu **(gemi gibi sallanırdı).**

Evvelce Hasan Paşa zahire ile beş yüz kadar serahoru alakoyup öküzlerini defter ile her ocağa tâyin etmişti ve bâkisi çıkıp gitmişti.

Serdâra haber gönderilmesi:

Çün küffâr kaleye geldi. Hasan Paşa âyanı toplayıp meşveret (S.B.) edip «Gerçi barut var, suya ihtiyaç yok, zahiremiz dahi kifayet etse olur. Şimdi bize lâzım olan, serdâr Belgrad'dan kalkmadan clup biteni bildirmektir. Benim bir adamım gider, yeniçeri ocağından dahi adam gerek..»

Dedikte, odabaşılardan Mehmed ve Ahmed tâyin olundu.

Serhad gazilerinden «Kara Pençe» demekle maruf **(tanınmış)** bir yiğit ki, her dili bilirdi, odabaşıları yanına alıp kaleden çıktı. Sabahadek Sigetvar'a düşüp andan Şikloş'a, dördüncü günü Belgrad'a varıp ahvâli serdâra bildirdi. Serdâr dahi meşveretten sonra Hasan paşaya mektuplar yazıp, «Biz dahi varmak üzereyiz» deyû cevap yolladı.

Bunlar gelip kale muhasara olunmuş, kuş uçmaz, gördüler. Odabaşılar Sigetvar'da kalıp, Kara Pençe kıyafetini tebdil ederek mektubu içeri soktu. Mahsur olanlar (S.B.) okuyup, serdâr imdadımıza gelir ümidinde oldular.

Kalenin ahvâli:

Bu taraftan küffâr her gün hisara binden fazla top urup duvarları münhedim oldukça **(yıkıldıkça)** gaziler lihaf ve câmehabların **(yorgun ve yataklarını)** doldurmakla her gece gedikleri kapatırlardı. Ve Hasan Paşa her birine istimalet verirdi (S.B.).

Başlangıçta bir hafta kadar kapılar kapanmayıp gaziler taşrada cenk ettiler ve hayvanat dahi çıkar gezerken küffâr bir dil **(esir)** ve hayvan almağa kadir olmadı. Ondan sonra

küffâr, Mehmed Kethüda geçidinden geçip Sigetvar yakasında on dört yerde metris kurdular ve beş top ile altı bin kadar asker, Bec yakasında kalmıştı. Sonra nehri saz ile doldurmağa başlayıp üzerine çubuklar döşediler ve kaleden yana sepetler koyup içini uzun odun ile doldurdular. Tamam hendek başına götürüp büyük tabyaya bağladılar ve hendeğin arzına **(enliliğine)** göre bir köprü düzüp kalafatlı çam varilleri içine, araba dingilleri gibi iki adam yürütecek kadar olup sürdükçe ol variller tekerlek vari dönerdi. Tamam kale yerine geldikte, iki Timur çengel ile kaleye muhkem iliştirip tâ ki köprü hareket etmeye.

Bunun üzerine kırk gün geçip henüz köprü suya salınmadan, Hasan Paşa birkaç fedaileri yakmağa gönderdi. Bir küçük sefine ile gece varıp küffâr sermest **(sarhoş)** uykuda iken neft ile ateşe verdiler. Üzerinde olan küffâr ile köprü bir saatte berbat oldu.

Serdârdan imdat isteyiş:

Bundan evvel Hasan Paşa tekrar mektup yazıp Kara Pençe ile serdâra gönderdi ki:

«Elbette bâri Sigetvar'a dek gelmek gereksiz. Tâ ki mahsur olan (S.B.) askere kalb kuvveti hâsıl ola... Ve illâ kale elden giderse bir dahi alınmaz, sonra cevap veremezsiz!» demişti.

Kara Pençe dahi uğrun kapıdan çıkıp Sigetvar'da olan odabaşıları aldı ve Osek'te serdâra vardı. Serdâr müşavereden sonra İstuni-i Belgrad'da tabur üzerine gitmeği mukarrer edip «Dönüşte imdada yetişürüz» deyû istimaletnâme verdi (S.B.).

Odabaşılar gerû Sigetvar'da kalıp Kara Pençe Kanije kalesine girdi. Tenhaca mektubu Hasan Paşaya verdi. Mefhumu **(içindeki)** malûm oldukta, Hasan Paşa başka bir mektup

yazdırıp, vâfir **(çok)** nevâziş **(okşama)** ve tahsinden sonra:

«Biz dahi varmak üzereyiz!» şeklinde yazdı.

Ertesi gün divan eyleyip «Serdâr-ı azîmüşşanın mektubudur» deyû tekrim ile **(saygı ile)** okuttu. Halk gerçek sanıp canü gönülden:

«Din yoluna başımız feda!» deyû sabit kadem olup **(ayak direyip)** İslâm askerinin gelmesini beklediler.

Küffârın tedbiri:

Çün küffârın yaptığı köprü yandı, tekrar sıçan yollarını yirmi günde doldurup bir köprü daha yaptılar. Tabya yanından suya saldılar. Hasan Paşa birkaç gaziler tâyin etti. Gece ile bir çengele urgan bağlayıp ucunu yere götürdüler ve çekip üzerinde olan melâin ile **(mel'unlar ile)** birlikte kale yanına aldılar. Kâfirler duydukta suya dökülüp gark oldular. Bu dahi küffâra rahne oldu (S.B.).

Bundan sonra çamdan gemiler yapıp üzerine pelid tahtası ve dahi gön ile (S.B.) kapladılar. Tâ ki tüfenk ve Humbara kâr etmeye... Ba'dehû suyun başına indirip içine yüzer adam girdi ve bu esnada küffâr, gece azîm **(büyük)** şenlik etti.

Hasan Paşa, Kanije altında olan geçide adam gönderip küffâr geçerken gece ile iki dil **(esir)** aldılar. Birini tenha götürüp söylettikte, küffârın, İstûni-i Belgrad'ı aldığını ve şenliğin, onun için olduğunu haber verdi. Hasan Paşa etti **(dedi)**:

— Nedendir ki şimdiyedek alınan diller **(esirler)** cümle sizin tâifedendir? Askeriniz arasında Macar ve Hırvat yok mudur?

Esir cevap verdi ki:

— Macarlar, Türkler ile birliktir diye kale yanına uğratmazlar.

Paşa dönüp sordu:

— Macar askerinin adedi kaçtır?

— Hırvattan gayri otuz bin Macar vardır.

Bundan sonra Hasan Paşa esiri çıkarıp ikinci esiri ge-

türüp ayni sualleri sordu. O dahi anın gibi söyledi.

Hasan paşa:

«Taşra götürün ve başlarını kesin!»

Deyû aşikâre eliyle işaret ettikten sonra Beşli Ağası Kara-Ömer Ağayı çağırıp tenhaca ona dedi ki:

«Var bunları kalede olan Beş yüz Macar serahoru (S.B.) içinden geçür ve onlara:

«Bunlar Macardır ve üç gecede bir nöbet ile bin fedâi Macar bize yardıma gelir Ben dahi sizdenim. Küçükten gelip paşanın kulu olmuşum. Elim altında bin kadar adam ve bu kadar mal ve erzak vardır. Bırakıp gidemem. Ama kaleyi alsalar haz ederim. Lâkin sizin aranızda kalenin alındığını istemeyen çok adam vardır. Ve bu kalede bir yıllık zahire vardır. Ve barut ve otuz bin Türk vardır. Meğer burada kışlayıp, buz üzerinden bir hal edesiz ve paşamız şimdi sizi öldürmeği emretti. Ben mâni oldum. Toprak gayreti vardır. Ben de sizdenim. Sizi âzât edeyim. Gördüğünüzü ve benim iyiliğimi zabitlerinize söylen!» diyesin... Diyerek Kara-Ömer'i öğretti. Kara-Ömer dahi paşanın öğrettiği gibi söyleyip ol iki kâfirin ellerine birer miktar beyaz ekmek verip gemi ile gûya gizlice küffâr askerleri tarafına gönderdi.

Bu iki dil (esir) dahi Ferdinandoş krala varup gördüklerini, işittiklerini bildirdiler. Kral gayet üzüldü ve neticesini öğrenmek intızarı ile hayrette kaldı.

Kethüda ve Mankırkuşu Mehmed paşanın başları:

Bu esnada bir gün seher vakti küffâr tarafından bir âvaz zâhir oldu ki: «Sizinle cevabımız vardır, top atman!»

«Cevap nedir?» dediler. Küffâr dedi:

«İmdi bilmiş olasız ki serdâr Yemişçi-Hasan Paşa, İstuni-i Belgrad altında bozuldu. Ve kaleyi alamayıp döndü. Mehmed Kethüdanın ve Budin paşası Mehmed paşanın başlarını bizim serdârımıza gönderdi. İşte ikisinin dahi başı!»

Diye kale karşısına dikekodular. Ve dediler ki:

«Yarın yukarıdan cümle askerimiz bunda **(buraya)** gelir. Siz kime dayanırsız? Serdârınız bozulup gitti. Gelin kralın kalesini verin, ve katilden halâs olun **(kurtulun)**. Hasan paşa bir ehl-i keyif muânid **(inatçı)** adamdır. Sizinle cümle telef etmek ister. Siz ona bakmayıp başınızı ve malınızı selâmete çıkarın. Kralın ahit ve âmanı vardır. Yarın İstuni-i Belgrad'dan Hersek Matyaş geldikte size âmân vermez. Eğer bu başlara inanmaz iseniz Mehmed Paşayı ve Mehmed Kethüdayı bilenlerden bir kimse çıkıp görsün ,ana zarar dokunmaz ve kralımız in'am eder» dediler.

Hasan Paşanın cevab-ı bâ-savâbı:

Kale ahalisi bu meselenin duyulmasından bozulup, hâl müşkül oldu.

«Serdâr bozulup küffâr geldikten sonra zahire ve barutumuz az kaldı. Hâl nice olur?» deyû Hasan Paşaya gelip mezbur kâfirin sözünü naklettiler ve «çare, tedbir günüdür» dediler.

Akıllı Hasan paşa itti **(söyledi)**:

«Ey gaziler! Malûmunuzdur ki ol melâin (mel'unlar) sizi kayırdığından nasihat etmez. Ol başlardan ve kâfirin yaygarasından hiç üşenmen! Bilmiş olun... Size birkaç sözüm var. Benden yana kulak tutun. . Bu mel'unların gösterdikleri başlar gerçek midir, yalan mıdır? Evvelâ Karapençeyi gönderelim. Diyelim ki sahih haberi götürdü. Sahih olduğu surette biz kaleye anlar için kapanmadık. Pâdişâh sağ olsun. Hemen bir ednâ (en aşağı) kuluna buyursa onlar gibi olur. Bizim kapanıp sâbit-kadem olmamız (ayak dirememiz) din-i İslâm uğruna ve hak yolunadır. Ama kalenin inşallahü teâlâ alınmayacağına birkaç delilim vardır.

Biri budur ki, merhum sadrâzam İbrâhim Paşa bu kaleyi muhasara ettiği vakit bu kadar gün döğüp alamayıcak (alamayınca) «eğer Hak teâlâ fethini müyesser ederse Medine-i Münevvereye vakfolsun» dedi. Bundan sonra fethi müyesser oldu. Mercudur ki (umulur ki) ol Sultan-ı Enbiyaya (Hazret-i Muhammed'e) vakfolan, kâfire düşmeye...

Ve biri dahi budur ki, küffâr-ı hâksar, Rebiülevvelin on ikinci gecesi Peygamberimizin velâdeti (doğumu) gecesi gelip muhasara etti. Server-i enbiyâ (Peygamberlerin en ileri geleni) hazretleri âleme rahmet için geldiği gece hürmetine bu kalede mahsur olan (S.B.) ümmti dahi ümittir ki rahmetinden behre yap ola... (S.B.)

Biri dahi budur ki, her akşam gülbank-i Muhammedî getürüp Allah Allah dediğinizde taşradan küffâr kırk iki pâre topu bir uğurdan atar ki kalede ne çok adam kapanmıştır demiyeler.

Hak teâlânın ism-i şerifi hürmetine gayret-i ilâhiye zuhur ve hak taâlâdan rica ederim ki, kale alınmadığından gayri küffâr-ı hâksar askeri toplariylen çekip selâmetle gidemeyeler.»

Dedikte halk müteselli olup (S.B.) sözünü fâl tuttular. Ve Hasan Paşa dedi ki:

«Metristen **(siperden)** çağıran kâfire aslâ cevap vermen. Zira sözden, âşinalık kesbolunup, mağlûp galibe meyletmek tabiidir. Ve hemen kılıç gösterin» ve sonra:

«Mümkün olur mu ki bir kimse **(düşmanın sırık üzerinde gezdirdiği)** iki başı düşüre!» dedikte, Peçuy'lu Behram çeribaşı ileri gelip: «Himmetinizle ona top göndereyim» dedi. Hasan Paşa etti:

«Göreyim seni ,işini Allah rast getüre!»

Ol dahi varup başlara mukabil «bülbül topu» demekle meşhur topu attıkta iki baş dahi suya düştü. Kâfir, zehir yutmuşa dönüp şetm ederek **(söverek)** gittiler.

Hasan Paşa, Behram Çeribaşıya, bu iş karşılığı bir timar verdi (S.B.).

Küffâr, Ferdinandoş krala varıp olup biteni bildirdiler. Gazaba gelip «Her kim kaleden bir dil **(esir)** getürürse on pâre köy vereyim» dedi. Melâîin **(mel'unlar)** gayret ettiler. bi iznillahü teâlâ **(Allahın inâyetiyle)** kaadir olamadılar.

Hersek Matyaş'ın gelişi:

Ol günün ertesi alessabah küffâr askeri harekete gelip piyade ve süvari Komran tarafına teveccüh ettiler **(yöneldiler)**. Öğle vakti Hersek Matyaş alayları ve ağırlığı gelip, ça-

dırları kuruldu. Güruh güruh kondular. Mel'un-u mezbur bir azamet ve gurur ile geldi ki İslâm askeri gözüne zübab mesabesinde **(sinek gibi)** görünüyordu. Sonra bir azîm divan edip, cümle ahvâli ortaya getürüp söyleştiler. Kanije'den sahih haber vermeğe kimse kaadir olmadı. Ferdinandoş kral ağlayıp:

«Ömrümde ben bunlar gibi kavm görmedim. Her bar ki **(her ne vakit ki)** içerü söz söylense kılıç gösterirler» dedi.

Hersek Matyaş:

«Ya Türkü ne söyletirsin? Meğer sen muhannes misin (1), yahut cenk ahvâlini bilmez misin? Ben yukarıda İstoni-i Belgrad gibi kaleyi alıp Türk askeri ile bu kadar zaman cenk edip belli başlı nice kimselerini kestim. Sen üç aya yakın zamandır bir palangayı almağa kadir olmadın!»

Deyû aralarında nice dedikodu oldu.

Ol muhasara eden melâîn **(Mel'unlar-:**

«Biz fethedemedik, gerû çekilelim. Siz metrislere girip fetheylen!» demekle ilzam ettiler **(susturdular)**. Bundan sonra Matyaş tekrar hisar cânibine adam gönderip:

«Serdârınız Sigetvar'a gitti. Yalnız bize karşı duramadı. Biz, iki azîm asker bir yere geldik. Yedi kral burada mevcuttur. Size selâm ettiler. Muradınız pâdişâhınıza hizmet ise ancak olur. Şimden sonra kıştır. Kralın hisarını verin. Size hiç bir yerden zahire ve imdat gelmek ihtimali yoktur. Sağ ve esen çıkıp gidiniz. Aslâ bir kılınıza zarar ve ziyan gelmez»

Deyû mülâyemetle **(yumuşaklıkla)** vâfir söz söyledi ve «kerem eylen, bize bir belli cevap verin!» deyû niyaz eyledi.

Kaleden kılıç gösterip mel'unu tüfenge tuttular. Bilâhare şetm iderek **(söverek)** gitti. Zira, Türk, bu kadar askeri görüp korkuya düşmüştür ve eğer şimdi bir cevap verirlerse zaaflarına ve hisarı teslim edeceklerine delildir, deyû tecrübe

(1) Mihnet, alçak, kadın tabiatli demektir.

için gelmişti. Dönüp, kale halkının bu durumunu söyledikte, Matyaş gazebe gelip:

«Yarın yürüyüş edelim **(umumî hücum yapalım)** ve kaleyi alıp cümlesini katledelim!» dedi.

Küffâr askerinin Kanije kalesine hücumu:

Top darbesinden kalenin çok yeri yerle beraber olup, su üzerinde çeşitli hile ile köprüler ve tabyalar ihzar etmişlerdi **(hazırlamışlardı)**. Ve karada yaptıkları gemileri dahi ol gün suya salıp yürüyüşe **(umumî hücuma)** nida ve «çadırlarda hiç kimse kalmasın!» diye tenbih ettiler. İçeriden de dil **(esir)** almağa üç adam gönderdi. Kale altına geldiler ve filöri gösterip:

«Elbette bir iki Türk gelip bizi içeri götürsün, müslüman olmak isteriz» dediler. Hasan paşa:

«Dil **(esir)** almağa gelmişlerdir, topa ateş edin, göreyim sizi» dedi. Nişan alıp attılar. İkisini götürüp biri yere düştü.

Kral gayet elem çekip, iki bin sekiz yüz serden-geçti fedai kâfir yazdı ve «Her kim bedene **(kale duvarının üstüne)** çıkarsa on pâre köy vereyim, ve Hasan Paşayı getirene kırk pâre köy temlik (S.B.) edeyim!» deyû nice vaatler etti. Ertesi pazar günü yürüyüş **(umumî hücum)** kararlaştı.

Vezir Hasan Paşanın tedbiri:

Çün, küffâr, gemileri suya saldı. Hasan paşa ol gemilerin geleceği yere karşı, kalenin dolmasını yarıp balyemez toplar (S.B.) koydu ve saçma ile doldurup bâdehû **(sonra)** vecde askeri **(askerin ileri gelenlerini)** yanına çağırıp hayır dualar etti. Her birine istimalet (S.B.) verip:

«Ey gaziler! Küffâr çokluğundan üşenmen. İnşallah fırsat bizimdir. Her bar ki küffâr ehl-i İslâm üzerine nâr-ı fitne ikat ile (fitne ateşi yaka), Hak Teâlâ kendi lûtfundan ol ateşi söndürür. Göre-

yim sizi, din uğruna dilîrâne (yiğitçe) duruşub cenk edelim. Ölenlerimiz şehit ve gazilerimiz dünya ve ahirette aziz ve saîttir. Her biriniz, kullu kulunuzda hazır baş olup top ve tüfenk ve edevat-ı harp ve cenk (S.B.) ile müheyyâ (hazır) durun. Küffâr yürüdükte merdâne direnin. Ümittir ki bu tedbirleri rast gelmeye.»

Deyû nush (nasihat) ve tahris etti (hırslandırdı).

Andan, cümle gaziler birbiriyle ve tevabi ve levâhıklariyle (kendi adamlariyle) emek ve ekmek ve tuz hakkını helâllaştılar ve âhiret hakkı, ve kardeşlik hakkı ki yiğitlik kaidesidir, helâl ettikten sonra mabeyinlerinde (aralarında) ahd-i peymân (yemin) bu minval üzere münakit olki (akdolundu ki), mademki tîg-i berran ile (keskin kılıç ile) arsa-i heycada (harp meydanında) cemian kelleler galtan ola (yerde yuvarlana), bu hısn-ı vîrânı (bu viran kaleyi) adüvvü bed-gümana (kötü niyetli düşmana) vermeyip ölünceye kadar cenk edeler.

Bu kavl ve karardan sonra gaziler kaviyyülkalb olup (kavi kalbli olup) yerli yerine varıp kükremiş arslan gibi makamlarında sabit oldular.

Bu taraftan küffâr dahi gece ile cebe ve çevşenin giyip (1) fevç fevç bayraklar ile metrislere (siperlere) doldular ve ol gemilere fedai serden-geçtiler dolup, sabah yeri ağarmağa başladıkta işaret topuna ateş ettiler. Şiddet-i darbından zemin ve zaman harekete geldi. Topun güllesi, Sigetvar kapısı yanında kırk ayak duvardan geçip Mahmud çorbacı odasında karar kıldı. Derakap (hemen) küffâr dört taraftan hücum edip gemileri yürüttüler. Tam kale hendeğine yakın oldukta içeride evvelce hazırlanmış olan topiara ateş verildi.

Bi avnillâhi teâlâ (Allahın inâyetiyle) her biri gemilerin kimini ortadan, kimini suya beraber urup içinde olan melâin (mel'unlar) ile suya garp eyledi. Küffâr bu hâli göricek (görünce) belleri bükülüp, nefesleri tutuldu. Yine gayret-i cahiliyeyi elden komayıp bezl-i makdur ettiler (elden geleni

(1) Halka veya zincirden örme bir zırh.

yaptılar). Guzât-ı islâm bu kesret ve izdiham (**bu çokluk ve kalabalık**) ile hücumu görüp gönüllerine biraz havf ve heras (**korku**) düştükte, derhal vezîr-i dilir (**cesur**) Hasan Paşa asker-i İslâma karşı durup anları gazaya hırslandırarak:

«Arslanlarım! Gayret ve hamiyet günüdür. Yüz çevirmen... Bir saat sabit-kadem olun. Şimdi küffâr hâib ve hâsir (**hiç bir şey elde edemeden**) makhur olur.»

Deyû nice hakîmâne nevaziş (**okşama**) ve tahris (**tamahını arttırma**) etmekle gürûh-i mücâhidin dahi gayret kemerini dermeyan (**ortaya sürüp**) ve can ve başlarını din yoluna Allahü teâlâya feda ve kurban eylemeği bidiriğ tutup (**esirgemeyip**) her biri hazır baş durup kaleye yürüyen küffâr ile azîm savaş eylediler.

Serdâr-ı yeniçeriyan (**yeniçerilerin serdârı**) Sefer ağa dahi, zîr ve bâlây-ı hisarı (**hisarın alt ve üstünü**) perkârvar devredip düşmanın zararını def için sonsuğ çalışırdı. Mezbur Sefer ağa, ol vakit Sekban başı idi (S.B.). Sonra Paşa olup şöhret kazanmıştır.

Kaleden atılan top güruh güruh küffâr melâinini (**melunlarını**) cânib-i nirana (**cehenneme**) gönderdi.

Sıyt ü sadâ-i cenk-âveran ve hâyhûy-ı erbâbı tuğyan ve âvâze-i tabl ve nefir ve şa'şaa-i şemşir ü tîr, sâika-i top ve tüfenk-i ra'd âhenk ve nâra-i ehl-i cenk bir mertebeye vardı ki,, zemin ve âsüman lerzan oldu (Naîmâ'dan aynen ve Naîmâ'nın üslûbuna nümûne olarak aldığımız ve satırın açıklamasını aşağıya çıkardık.)

Cengâverlerin gürültüleri ve sesleri, taşkınlık erbâbının hay ve huyu ve davul ve nefîr âvâzesi kılıçların parıltısı, gök gürültüsünü andıran top ve tüfenk yıldırımı ve cenk ehlinin nârâları bir dereceye vardı ki, yer ve gök titredi.)

Mısra': Sanasın koptu ol yerde kıyamet

Velhasıl bu cenk şiddetinden yedi kat gökte melâike-i rahman, ibret bakışıyla nâzır olup küffâr güruhunun perişanlığını hazret-i Rabb-i müstean tarafından rica ederlerdi.

Kaba kuşluk vaktine dek cenk ve cidal üzere olup, sonra

inâyet bâri **(Allahın inâyeti)** yârî kıldı. Küffârın yüzü dönüp cemiyetleri perişan ve on sekiz bin kadar kâfir, binâm ve nişan oldu **(nam ve nişanı kalmadı)**. Burc u bârûya **(kule ve duvarlara)** tırmanıp çıkmış iken, bozulup taburlarına firar ettiler.

İnce Kara-Ahmed Ağa nam topçu başı ol gün küffâr topluluğuna pertab eylediği **(attığı)** top, bi iznillâhi teâlâ hatâ eylemeyip cemiyetlerini sokak sokak perişan ederdi.

Papanın karındaşı (1) tüfenk ile urulup sonra mürd oldu. Otuz bin asker sahibi bir mel'un idi.

Ma'reke **(harp meydanı)** âhar olduktan sonra cümle Hasan paşa huzuruna gelip el öptüler. Ve gazayı tebrik ettiler. ol dahi cümlesine nevaziş ve iltifat gösterip, hezar **(bin)** tahsin ve âferinler ve hayır dualar eylediler.

Bu yürüyüş **(umumî hücum)** ma'rekesinden sonra gazilerin gözü açılıp gönülleri küşade oldu (S.B.) ve mehâbet-i küffâr **(küffârın heybeti)** kalblerinden zail oldu **(silindi)**. Her biri sedd-i iskender gibi kaviülkalb oldular. Ve küffâra, tekrar yürüyüş ideler deyû rica etmeğe başıadılar ve havf ve haşyet **(korku)** küffârın kalbine müstevli olup (S.B.) bi avnullahi teâlâ **(Allahın inâyetiyle)** min ba'd **(bundan sonra)** yürüyüşe kalkamadılar.

Nasihat:

Bu makule umur-u muazzama-i cihadda **(bu şekilde büyük harp işinde)** pişvay-ı asker olan **(askere önder olan)** âkil ve böyle kârdan müdebbir **(iş bilir tedbirli)** ve değme yaygaraya vücut vermez sabit-ül-kalb bahadır gerektir ki yanında bulunan asker dahi, fiiline itimat ve kavline itikat edip **(işine güvenip, sözüne inanıp)**, sebat göstererek şecaatleri müstahkem ola ve ittihad-ı kulub ile **(kalb birliği ile)** bir maslâhat görüle ve böyle evkaat-ı zîkada **(dar zamanlarda)** sabır

(1) Papa Sekizinci Clement'ın yeğeni Aldobrandini. Naîmâ bunu, Papanın kardeşi olarak yazar.

ve sebat çok mühimdir. Böyle ahvâlde hile kullanmakta çok fayda vardır.

Küffâr-ı hâksârın meşvereti:

Bundan sonra Matyaş ve Ferdinandoş, beyleri davet edip olup bitenleri konuştular. «Bu kalenin suyu çok, lâkin açlık ile halkı zebun olur. Türk askeri gelürse döğüşürüz. Bozarsak kale halkına korku düşer, kaleyi verirler, olmazsa kışlarız... Lâkin havalar bozulfmadan topları gönderelim.»

Denilmiş iken, Malta hâkimi Don Juan etti:

«Şimdi biz topları kaldırırsak, içerideki Türk bizi adam yerine komaz ve Türk askeri Sigetvar'dan üzerimize gelmeğe niyetleri yoğise de, işittikleri gibi gelürler. Topsuz karşı duramazız. Zira kılıca geldikte bizim hâlimiz bellidir. Hemen doğrusu budur ki evvelkinden ziyade topları havâle edelim, aslâ göz açtırmayalım» deyû ittifak edip, top ateşini şiddetlendirdiler ve kale etrafını kapadılar. Günde iki bin dane **(gülle)** atar oldular. Kalenin duvarlarından eser kalmayıp tabya gibi sade toprak yığınları şekline girdi. Haneler ise hâke **(toprağa)** beraber oldu.

Lâkin, guzât-ı islâm **(İslâm gazileri)** ikdâm-ı tam edip (S.B.) gündüz yıkılan gedikleri gece yaparlar ve hisarın deliklerini kaparlardı. Ama küffâr gündüz attığı gibi gece dahi eksik etmeyip durmadan top atmakla çok kimse şehit olurdu.

Tedbir-i barut:
(Barut hususunda tedbir):

Bu esnada kalenin barutu tükenmeğe yakın olup, Hasan Paşa topçuları ve dizdarı **(kale ağası)** davet edip bu bapta meşveret etti. Ve dizdar etti:

«Cebehânede küffârdan kalma nihayetsiz kibrit **(kükürt)** ve küherçile vardır. Barut olmak mümkündür» dedikte tefahhus olunup **(iyice araştırılıp)**, muhafazada olan yeniçeri-

lerden beşinci ağa bölüğünde Uzun Ahmed, Acemi oğlanı iken (S.B.) barut kârhânesinde **(imalâthanesinde)** işlemişti. İleri gelip:

«Bu fende maharetim fvardır. Kibrit **(kükürt)** ve güherçile olıcak **(olunca)** âsândır **(kolaydır)**. Kömürün iyisi fındık ağacından olur, söğüt dahi el verir!» dedi.

Kale etrafı safi söğütlük idi. Kesip kömür yaktılar ve kütüklerinden bir havaa peyda edip birkaç kimse ol hizmete tâyin olundu. Ve her gün lüzumu kadar barut yetiştirirlerdi.

Hasan Paşanın hademelerinin küffâra kaçması ve iş bilir kimsenin akıllıca tedbiri:

Son yürüyüşten **(umumî hücumdan)** sonra bir gece Hasan Paşanın iç oğlanlarından (S.B.) aslı Macar olan iki kilerci oğlanı kaçıp uğrun kapıdan çıkıp aslına rücû eyledi **(yâni tekrar hıristiyan oldu.)**

Bunların kaçışından Paşanın adamları ıstıraba düşüp : «Kale ahvâlini düşmana bildirirler» denildikte Hasan Paşa:

«Epsem olun, anların tedariki görülür» deyû gazilere teselli verdi. Ve dil **(esir)** almağa tekayyüt ısmarlandı **(ehemmiyet verilmesi tenbih edildi.)** Geçit başına varıp birkaç kâfir getürdüler.

Hasan Paşa nöbet ile getürüp etti **(söyledi)**:

«İki güvendiğim adam gönderdim, varıp kralınızla buluştu mu?»

Esir «Beli dedi, ve krala söylediklerini naklederek, kral bunlara kaledeki asker adedini sordukta, bilmeziz, nihayet adam çoktur, ama zahireleri azdır, hemen fırsat zamanıdır, topları urun demişler.»

Hasan Paşa tekrar sordu:

«Biz içeriden gülbank (S.B.) götürdüğümüzde. Ne miktar adam tahmin ederler?»

Esir cevap verdi:

«Kimi yirmi bin, kimi otuz bin tahmin ederler.»

Hasan Paşa, eli ile iki esirin başlarının kesilmesini işaret

etti. Cellâtlar alıp götürdüler. Fakat Hasan Paşa daha evvelinden Ömer Ağaya tenbih etmiş imiş... Ömer Ağa hemen yetişip iki esiri cellâdın elinden alıp:

«Bunları ben katlederim!» dedi. Sonra bu iki esiri tenha bir yere götürüp onlara:

«Ben sizdenim, evvelki esirleri dahi ölümden ben kurtardım. Ol iki oğlanı Paşa kasd ile gönderdi ki, kalenin perişanlığını krala söyleyeler. Bu suretle belki kral kışlaya... Zira, Sigetvar'da olan Türk ordusundan adam geldi. Ve sizin içinizdeki Macar askeri ile dahi ittifak ettik. Anlar taşradan, bunlar içeruden çıkıp, serdâr dahi sizi şebhun (gece baskını) etseler gerek... Ve içeride olan Macar askeri nöbet ile üç gecede bir biner adam gelir gider. İmdi krala benden selâm eyle, gafil olmasın. Kalede bir yıllık zahire ve barut vardır. Ana göre hareket etsin.»

Deyup, ellerine bir miktar beyaz ekmek verip salıverdi. Esirler dahi varıp cümle ahvâli krala anlattıklarında kralın keyfi kaçtı.

Bundan sonra Hasan Paşa kâtip getirtip serdâra hitaben mektup yazdırdı. Âdet üzere tâzimden sonra şöyle yazdı:

«Bundan evvel size mektup gönderip elhamdülillah-i teâlâ askerimiz vâfir (çok), barutumuz bir miktar az idi. Fakat kâfirden kalan kibrit (kükürt) ve küherçileden her gün iki kantar barut yapılır ve zahiremiz vâfir olup üç ay rayegân (zahmetsiz) yeter. Nihayet Macar askeriyle de ittifakımız vardır. Anlar ile haberleşip siz dahi olvakitte gelmek için, küçükten oğul yerine beslediğim Kenan ve Handan adındaki iki oğlanı taşra gönderdim. Macar kavmiyle gizlice söyleşip, krala kalenin kıtlığını ve barutu olmadığını ve diledikleri yalanı söyleyip yine fırsat buldukta kaçıp gelin diye tenbih ettim. Oğlanlar dahi gûya firar suretinde çıkıp, mürted olduk (kâfir olduk), deyû kâfirleri inandırsalar gerektir. İmdi siz hazır olup ol vakitte erişmeğe sâyi eyleyesiz (çalışasız) ve Handan ve Kenan ne haber getürürlerse ona göre size bildiririz vesselâm...»

Hasan Paşa bu mektubu mühürleyip, bir atlas keseye koyup, üzerine muşamba, sonra meşin dikip bir âbâ kalçın içine kodu. Ve Kara-Pençeyi davet etti, ona:

«Bu mektubu küffârın ordugâhına bırakasın! Ola ki bulup serdarlarına götüreler. Ve sen bir an durmayıp serdâra varasın. Askeri kaldırıp getirmeğe çalışasız!» deyû yolladı.

Kara Pençe dahi, münasip elbise giyerek uğrun kapıdan çıkıp mektubu bir münasip yerde çamura bulaştırıp bıraktı ve kendi Sigetvar'a gitti.

Allahın izni ile Paşanın tedbiri takdire uygun gelip ol mektubu buldular ve doğru krala götürdüler.

«Gördün mü içeruden serdâra göndermişler. Giderken kim bilir ne hâl oldu ki düşürmüşler!» deyûp açıp okudular. İçindekin malûm oldukta:

«Gördün mü! Ol iki oğlan casus imiş. Hele bir tecrübe edelim!» deyup oğlanları getirdiler.

—Siz paşanın ne hizmetinde idiniz, adınız nedir? dediler. Anlar dahi:

— Birimiz Handan, birimiz Kenan... Paşa bizi küçükten besledi, sünnet etti. Lâkin biz müslüman olmadık. Yine babamızın dinine girdik, dediler.

— Bizim casusumuz geldi. İçeride barut yokmuş, bir herif barut dökermiş, gerçek midir?

Diye sordular. Oğlanlar:

— Evet, gerçektir, dediler.

— Ya siz bize barut yoktur demiştiniz, şimdi sizin neye geldiğiniz malûm oldu!

Deyup cellâda verdiler. İkisinin dahi başını kesip kaleye karşı diktiler ve kaleye seslenip:

«Hasan paşa, Hasan paşa!» Al Handan ile Kenan oğlanların başını!. Serdâra gönderdiğin mektubun dahi tutuldu. Ve ahvâl öğrenildi» dediler.

Bu kere kale halkı oğlanların başlarını gördükte gayri ihtiyarî gülüştüler. Hasan Paşanın akıllıca hilesini tahsin ettiler.

Fakat bir rivâyete göre oğlanlar, Ömer ağa vasıtasiyle salıverilen esirlerin sözleri ile katlolunmuştur. Ol esirler varıp, Ömer Ağa küffârın iyiliğini istediği için, Paşa iki oğlanı

casus gönderdi deyû haber verdiğini krala söyledikleri gün oğlanlar katil ve kaleye karşı asıldı. Mektup hikâyesi bu minval üzeredir.

Beyit:

Kad-i yâre kimisi ar'ar (selvi) demiş kimi elif
Cümlenin maksûdı bir amma rivâyet muhtelif

Kıssa-i mektûb-i Hasan Paşa:
(Hasan Paşanın mektubunun hikâyesi):

Bir gün Hasan Paşa, beyleri ve zabitleri davet edip etti: «Bu gece kalede ne kadar top ve tüfenk var ise işaret zamanında şenlik için hazır eylen!»

Anlar dahi «N'ola» deyû hazır oldular. Gece yarısında üç defa gülbank ile toplara ateş verip azîm şenlik ve şâdmanlık (**sevinç**) ile hay-ı huy izhar ettiler (S.B.). Sarhoş kâfirler at arkasına geldiler ve «aslı ne ola?» deyû dört tarafa müterakkib durdular (**beklediler**).

Bu tarafta Hasan Paşa Kanije defterdarı Şaban efendiyi çağırdı —ki eli kalem tutar bir kimse idi— ikisi tenha kalıp vezire (**serdâra**) bir mektup yazdırdı.

Mefhumu (**anlamı**) şöyle idi:

Sigetvar'a gelmişsiz, kudumunuz (gelişiniz) mübarek ola... Bize gönderdiğiniz üç yüz elli yeniçeri filan ağa ile ve yüz bin altın ve yüz kantar barut ve seksen kantar kurşun ve yüz kantar peksimet pazartesi gecesi, gece yarısında gelip düşman haberdar olmadan Allaha hamdolsun kaleye dahil oldu (girdi). Lûtfetmişsiniz. Lâkin ihtiyacımız yoğidi (yok idi). Zira bir yıllık zahire ve barutumuz vardır. Ve otuz bin kadar dilâver askerimiz müheyyadır (hazırdır). Nihayet ricamız budur ki gelecek pazar günü bizim İskender kethüdaya on beş bin kadar fedai yarar asker koşulup irsal buyurula (gönderile). Seher vakti gelip erişeler. Ve kendünüz zahmete girmeyip oturasız. Bu tarafta küffâr askeri içinde Macar beyleri bizim kadîmi dostumuzdur. Kale muhasara olası her gece bin nefer tüfenkendazları (S. B.) bize

imdada gelürler ve taşrada ne olursa bize bildirirler. Mezbur beylerin (adı geçen Macar beylerinin) eli altında olan otuz bin Macar askeri bizden yana olup şöyle sözleştik ki, gelecek pazar günü seher vakti biz içeriden çıkarız, anlar taşradan, İskender kethüda dahi Sigetvardan berû yürüyüp küffârı berbat idevüz. Taburları etrafında hendek yoktur. İnşallah fırsat bizimdir. Hayır duadan ferâmuş buyurmayasız (unutmayasız) ve bundan akdem (evvel) iki adam gönderilmişti ki tecessüs edeler (araştıralar) ve fırsat bulduklarında kralı katledeler. Bi emrillâhi teâlâ derdmendler (zavallılar) ele geçip şehit oldular. Lâkin iki adam dahi tedarik olunup bir sanat ile irsal olunmuştur (gönderilmiştir). Ümittir ki krala zafer müyesser ola.»

Deyû mektubu tamam edip mühürleyip atlas keseye vaz **(koyup)** ve muşambaya sarıp Kara-Ömer'den dil biliyor bir adam istedi. Samosko Osman derler bir şahsı, frenk kıyafetine koyup yüz elli altın ve altı bin akçe bir tımar verip «mektubu küffâr ordusuna bırak» deyû sırran **(gizlice)** tenbih eyledi.

Sonra taşra çıkarıp, seni vezire gönderirim. Vardığında «kale hâli mükedderdir **(kederlidir)** ve küffâr kışlamak tedbirini gördüler. Beş on güne dek erişmezseniz hâl müşkül olur dersin. Mektup sorarsa, yoktur, ele girmek korkusundan vermediler deyû ağızdan söyleyesin, eğer ele girersen **(yâni düşman tarafından esir edilirsen)** kendini altı bin kuruş bahaya dek kesesin. Seni kurtarayım. Ve kale ahvâlini sual ederlerse, mahut mektup ahvâlini söyleyesin.»

Deyû öğretti. Ol dahi el öpüp revâne oldu (S.B.) ve gece, mektubu yol ortasında bırakıp Berzence'ye doğru gitti.

Sabahleyin bir atlı kâfir mektubu yolda bulup aldı. Gördü ki ehl-i İslâm mektubudur. Doğru krala götürüp: «Bir Türkü, içeriden çıkarken-üzerine hücum edip elim yakasında iken mektubu koynunda görüp çekip aldım. Ben ona meşgul iken kaçtı» deyû hâdiseye uygun yalan söyledi.

Tercüman götürüp mektubu açtı. «Bu kâğıdı kaleden Hasan paşa serdâra göndermiş, içinde çok şey var. Aşikâr okunmaz» deyû tenhaya gidip içindekini krala tamamen an-

lattıkta kral şaşkına dönüp, varıp vezirini davet edip bu hususta meşveret etti.

Vezir etti:

«İçerude dostumuz Ömer ağa bize Macar hiyanetini haber vermişti. Ne dedi ise doğru çıktı. Şimden sonra tedbir nedir?» dedikte Ferdinandoş etti:

«Doğrusu budur ki bugün çadırları bir yere toplayıp etrafına hendek çektirevüz. Yarın azîm divan edip Macar beylerini getürüp cümlesini kırayuz. Andan sonra Türk üzerimize gelürse döğüşürüz.

Bu mektubu getirene azîm riâyet etti ve:

«Bu mektup ele girmese hâl müşkül olurdu. Hıristos bizi esirgedi» deyû derhal çadırları bir yere getürüp hendek kazmağa nidâ olundu.

Hasan Paşa, küffârın hareketini görüp dil (esir) almağa adam kodu. İki kâfir tutup getirdiler. Bir bir çağırıp: «Doğru söylen, sizin aranızda bizim dostumuz çoktur, göreyim sözün doğru mudur?» deyû söyletti.

Mektup ahvâlini haber verdi ve Macar askeri çadırlarını bırakıp kaçtı, dedi.

Hasan Paşa:

«Bire gerçek mi?!»

Deyup elini alnına vurup ağlar gibi gözünü sildi. Ve tekrar Macar ahvâlini sordu.

«Cümle çadırlarını yağma ettiler, ben gördüm» dedikte, Hasan Paşa bir siyah destemalı (mendili) soğan suyuna batırmış, hazırlamıştı. Onun ile gözünü silip vâfir elem ve hüzün ile ağladı. İki kâfiri dahi bir bir söyletip bu muameleyi eyledi. Ve başlarını kesmeğe eliyle işaret eyledi.

Kara-Ömer Ağa bu iki esiri yanına aldı. Macarlar içinden geçirip cellât elinden kurtarıp ellerine birer parça beyaz ekmek verdi ve:

«Ben sizdenim. Pazar günü sakınasınız. Kurtulan Türk

elbette vezire varıp asker getirir. Macar kavmı kaçtı ise de etraftadır. Bu Macarlar da anlardan geldi.»

Deyup gönderdi. Anlar dahi varıp zabitlerine söyleyip krala duyurdular. Ferdinandoş kral, bunları getürüp söyletti. Ömer ağaya **vâfir (çok)** dua etti. Kazdıkları hendekte câbecâ **(yer yer)** kuleler yapıp toplar kodular ve topçulara yüzer altın bahşiş verip her gün kaleye iki evvelki kadar top atmağa başladılar.

Serdâr Yemişçi-Hasan Paşanın Sigetvar'a gelişi:

Çün, umumî hücumdan sonra küffâr kış mevsiminde kale altında kışlamak arzusuyle nice zir ü zemin **(yer altında)** rübah-veş **(tilki gibi)** in kazıp evler ve ahırlar tedarikinde olup bir yere gelmişlerdi.

Bu tarafta Kara Pençe-Osman, zikrolunan mektubu beynelküffar **(küffâr arasına)** bırakıp Sigetvar'dan odabaşıları alıp serdâra gitmişti. Anlar dahi Mohaç'a gelip dördüncü günü orduda serdâra girdiler. Kale ahvâlini bildirip:

«İmdada mecal var mıdır? Kale elden giderse hâl müşkül olur.»

Deyû vâfir söz söylediler. Serdâr emreyledi. Ulûfe verilip: «Bugün akşama kadar dağıtılsın, yarın Kanije üzerine giderim!» dedikte bazı erkân **(devlet büyükleri)**:

«Kasım günü geçti. Bundan sonra asker ile bir yerde durulmaz ve hayme hargâh **(çadır ve büyüklerin çadırı)** dahi kurulmaz. Gitmek zamanı değildir.»

Diyicek **(deyince)** serdâr yemin eyledi ki: Askerden bir fert **(bir kimse)** gelmezse de yalnız kendi adamlarıyle gide... Ve gelenleri bu haber ile yollayıp anlar dahi üçüncü gün Sigetvar'a gelip, odabaşılar yine orada kalıp Kara Pençe içeri girip olup biteni söyledi.

Zuhûr-ı şiddet-i şitâ bi emrillâhi taâlâ (Allahın emriyle şiddetli kışın zuhuru):

Bu tarafta gerçi küffâr bir yere gelip etrafına hendek çekip Macar ile aralık oldular. (**Biz İtalya ve frengistandan ölmeğe geldik, bu kaleyi almayınca gitmeziz, kışlarız**) derken muhasaranın yetmiş beşinci günü ki çarşamba günü idi, öğle zaman nagihân (**ansızın**) cihanı kara bulut kaplayıp muhalif şimal rüzgârı esip, aheste aheste yağmur yağmağa başladı. Üç ay kadar zaman olmuştu ki bir katre yağmur düşmemişti. Yağmur gittikçe ziyade olup bâd-ı serd (**soğuk rüzgâr**) ile sular donmağa yüz tuttu. Akşamdan sonra yağmur ile karışık kar yağıp gece yarısında safi kar yağmağa başladı. Üç gün üç gece durmadan kar yağıp adam kuşağına çıktı.

Küffâr-ı hâksâr, hâli mükedder iken gayret-i cahiliyeyi (S.B.) elden komayıp topları atarlar ve inkisar (**kırılma**) izhar etmezlerdi.

Bu esnada serdârın Sigetvar'a geldiği haberi şâyi olup (**yayılıp**) mahut (**sözü geçen**) mektup dolayısiyle küffâra pek fazla dehşet ve korku istilâsından gayri, el ayak tutmadan kalıp mal ve ağırlıklar değil kendi başlarını kurtarmağa dermanları kalmayıp güruh güruh kaçmağa yüz tuttular.

İnhizam vem firâr-ı küffâr (Küffârın inhizamı ve kaçışı):

Ferdinandoş, bu hâli görüp firârileri döndürmeğe adam tâyin etmişti. Mecal olmadı.

Hasan Paşa ol gece dil (**esir**) alıp söylettikte:

«Küffârın hâli mükedder oldu. Topları çeken bargir ve öküzler Macarlar tarafında olmakla hepsini kaçırmışlar. Toplar metriste (**siperde**) kaldı. Yarın, içeriden ve taşradan asker hücum eder deyû perişan oldular» dedi.

Ol gece kar sâkin olup hava açılmıştı ve bir azim bârid (**soğuk**) rüzgâr esip suları dondurdu. Hasan Paşa, Kara-Ömer

Ağayı davet edip:

«Üç yüz yarar yiğit hazır olsunlar, inşallah zafer müyesser olur!» dedi ve kendi bayrağını verip bunları taşra gönderdi. Nehir suyu donmuştu. Buz üzerinden yürüyüp geçtiler. Karşılarına bir kâfir beyi gelip:

«Beni içeru getürün, müslüman olmak isterim!» deyû takkesini çıkardı. Ömer Ağa bunu paşaya gönderdi. Gördü ki başında mücevher taç var. Altına kürsü koyup sordu. Cineviz kaptanı olup:

«Bin neferim var idi. Çadırımda kırk bin altın nakit ve eşya kaldı. Bırakıp İslâma geldim ve kale rehini olarak aldığım toplar kaldı» deyû ağladı.

Paşa ona bir mutalla (**yaldızlı**) tülbent sarıp iman telkin etti. Ve gazileri toplayıp:

«İşte küfârın hâli bu kıyafette... Göreyim sizi, erlik günüdür» dedi ve Ömer Ağa için Peçuy sancağını vaadeyledi. Ve ne kadar top ve tüfenk var ise hazırladılar. İçeride olan gaziler, cümle küffâr tarafına nâzır durdular.

Taşra giden asker ile Ömer Ağa küffâr metrisine (**siperine**) yakın vardıkta kaleden yekpare Allah Allah ile toplara ateş verilip top ve tüfenk ve nârâ ve gülbank (S.B.) sadası âsümânâ (**gök yüzüne**) erdikte, küffârın başına cihan dar olup birbirine girdiler. Ve min ba'd (**bundan sonra**) kararı firara (**kaçmağa**) tebdil edip, Ferdinandoş kral ile çadırlarından taşra kaçtılar. Ve Sigetvar tarafına çıkıp biraz durdular.

Bu tarafta Ömer ağa evvelki metrisi basıp dokuz yüz kâfiri hemen kılıçtan geçirdi. Ve yüz elli kadar kâfiri esir edip içeru gönderdi. Ve ol metriste olan on iki pâre topu ve cebehâne ve barutu içeri çektiler.

Paşa, sabah namazını kılıp Sigetvar kapısının üst yanında oturdu. Bir kese altın ve bir kese kuruş yanına koyup baş ve dil (**esir**) götürenlere akçe döktü.. Ve önünde başlar, kubbevar (**kubbe gibi**) yığılıp tahminen on sekiz bin baş gelmişti. Bu ahvâli yazıp serdâra ol mahalden adam gönderdi.

Sonra atına binip binefsihî (**bizzat kendisi**) küffârın met-

rislerine geldi ve gazilere istimâlet verdi (S.B.).

Kalede ancak altı yüz adam koyup bu kere toptan askeri taşra çıkardı. İnce-Kara demekle maruf Topçubaşı, Paşayı karşılayıp:

«Himmetinizle küffârın kırk beş pâre topunu zaptettim» dedi. Paşa buyurdu, her birinin birer tekerleğini çıkardılar. Ol gün tamam metrisler zaptolundu. Öğle zamanına dek küffâr Berzence tarafını tecessüs (S.B.) edip, gördüler ki gelür gider yok...

«Türk bize ne acep âl eyledi **(hile eyledi?)** deyû Ferdinandoş kralın yanına toplandılar. Mel'un bunları cenge teşvik edip dörder kat piyade ve süvari alaylarını düzdü ve metrisler üzerine yürüdü

Bu tarafta Hasan Paşa kalenin bütün toplarını küffâr üzerine döndürüp kendi toplarını dahi alaylarına karşı müheyya **(hazır)** kıldı. Ve:

«Fırsat bizimdir, üşenmen!» deyû gazilere teselli edip topları ateş ettiklerinde melâînin **(mel'unların)** alayları perişan ve ekserisi bînam ve nişân (S.B.- oldu.

Derakap guzât-i islâm **(İslâm gazileri)** hücum ettiklerinde atlusu kaçıp, piyadesini çadırlara varıncaya kadar kırdılar. Ol sahra, küffâr lâşesiyle dolup, bu defa Hasan Paşanın önüne otuz bin kadar baş yığıldı.

Hasan Paşa askeri durdurup «çadırlara girmenin saati var şehbazlarım, sabreylen!» dedi. Kâfirler çadırlarına girip Ferdinandoş şaşırmış «nice edelim?» derken görür ki, küffâr çadırlarını bırakıp gidiyorlar.

Hasan Paşa, İnce-Kara'yı şahin topa gönderip ol dahi Ferdinandoş kralın çadırlarına nişan alıp attıkta Allahın izniyle hatâ etmeyüp Ferdinand'ın başı üzerinden geçip otâğını pâreledi, ve nice kâfiri helâk eyledi.

Bu taraftan gaziler dahi harekete geldikte Ferdinandoş etbaı (S.B.) atlandırıp:

«İş işten geçti, Türk geçidi aldıktan sonra hâl müşkül olur» deyû sürüp Pavlit geçidine götürüp halkı savdılar ve güçlükle geçip yüz kadar adam ile râh-ı idbâra **(talihsizlik**

yoluna) düşüp firar eyledi. Ordusu ve hazinesi ve raht **(at takımı)** ve tahtı yerinde kaldı.

Hasan Paşa dahı ikindi namazını kıldıktan sonra metris ve kaleden üç bin adam ile Muslu beyi ve Ömer beyi küffârı ordusuna gönderdi ve onlara:

«Olmaya ki küffârı tamamen yok etmeden ganimet toplamağa bakasız ve her yoldan ikişer bayrak aheste aheste varıp, ardınızda kâfir komayıp kıra kıra gidin» deyû tenbih etti. Ve buradan dahi olanı yazıp serdâra bildirdi.

Bundan sonra Hasan Paşa akşam namazını kılıp kaleye girdi. Bu taraftan gaziler anlatıldığı şekilde yürüyüp çadırlara vardıkta, kalan küffâr anları görüp firar etti **(kaçtı)**. İki yatsu zamanı tabura girip zaptettiler ve her kapıda bayrak dikip adam kodular. Hasan Paşaya bildirip azîm ateşler yaktılar ve sabahadek zevk ve safalar sürdüler.

Kaçak küffâr dağlara düşüp sahralarda perakende oldular. Hasan paşa sabah namazından sonra kahramanvari süvar olup orduya geldikte gaziler istikbal edip **(karşılayıp)** mübârek-bad-i gazâ için **(gazâyı tebrik etmek için)** el öptüler. Ol dahi anlara nevâziş ve tahsin (S.B.) gösterip hayır dua eyledi. Ve Ferdinandoş kralın otâğına doğru varıp içeri girdi. Gördü ki, bir âlî **(yüksek)** taht, etrafı trabzan, biri altın biri gümüş parmaklıkların başları elvân cevahir ile murassa' ve müzeyyen (S.B.) ve direkleri başına birer elmas konulmuş ki, her biri Rumeli haracı değer idi.

İki tarafında on ikişer kürsü konulmuş, kırmızı kadife örtüler ile saçakları inci ve sırma ile örülmüş her biri zîkıymet **(kıymetli)** ve taht önünde tahminen altı zira' (S.B.) uzunluğu semat **(sofra)**, ol dahi sanayi güna gün ile **(türlü türlü sanatlar ile)** müzeyyen idi.

Hasan Paşa anda iki rekât namaz kılıp hamdü senâ ve fetih şükranesi için dua edip ağladı. Ve bu nusret (S.B.) mücerret hak teâlânın inâyeti ve hazret-i Resûl-i ekremin mucizatı eseridir deyup, kılıcını çıkarıp tahtı ortadan kılıçladı ve geçip üzerine emîrâne **(emirce)** oturdu. Sair beyler ve ağalar ol kürsiler üzerine alâ merâtibihim (mertebelerine göre) otur-

dular. Hasan Paşa cümlesine hitap edip vâfir (S.B.) vaaz ve nasihat eyledi. Sabır ve sebatın lüzumunu söz ve kalb birliği ile serdâra itaat etmenin faydalarını bildirdi. Ve «Her kim bu gazâda bulundu ise inşallahü teâlâ meğfurdur **(günahları bağışlanmıştır)**» dedi.

Sonra «Otâğa evvel gelen kimlerdir?» diye sual etti. Yedi nefer ilerû gelip üç yeniçeri, dört serhadlı kendûlerin bildirdiler. Hasan Paşa onlara:

«Bu otâğda, cebehâneden gayri her ne var ise sizindir!» dedi.

İbret alınacak söz:

Gece ile tabura gelen asker, gerek Ferdinandoş'un otâğından, gerek gayri çadırlardan emval **(mallar)** ve eşya gaaretine **(yağmasına)** el koymayıp serdârın taksimine intizar ile sabahadek beklediler. Ol sahib-i şecaatlerin istikametleri **(Ol şecaat sahiplerinin doğrulukları)** serdârlarına bu mertebe itaatlerinden malûm olur. Hasan Paşa dahi kral otâğını cümle eşyasiyle ol yedi nefere verip tamahkârlığa düşmediği, ne kadar himmeti yüksek olduğuna delâlet eder.

Her kaçan ki asker böyle itaatli, ve serdâr olan cömert tabiatli ve temiz huylu ola... Elbette mazhar-ı lûtf-i Rabbil'ibad olup **(Allahın lûtfuna mazhar olup)** ve âkibet-il-emr **(sonunda)** fevz ve nusret ile **(başarı ve zafer ile)** dilşat **(gönlü sevinçli-** olagelmişlerdir.

Evsâf-ı ganâim:
(Ganaimlerin vasıfları):

Zikrolunan kırk iki pâre top ve beş şâhî darbzen (S.B.) metriste kalmıştı. Her biri türlü sanatlarla yapılmış kıymetli ve mevzun (S.B.), gûya ki eritilmiş altındır. Cüsselerinde heyet-i garibe **(garip bir şekil)** ve tılsımat-ı acîbe **(acayip tılsımlar)** kuyruklarında simurg-i Ankaa (S.B.) ya benzer çâsar **(imparator)** ve Papa her birinin kaamet ve eşkâline benzer

heykeller olan sâmirı (S.B.) nin sihri zannedilir, mahir ustalar elinden «âyâ (acaba) dün mi çıktı?» denildi.

Bunlardan maada on dört bin dalyan tüfengi ve olkadar külünk ve kürek ve nice zerrin (altından yapılmış) tepsi ve sahan ve bunca sîmin (gümüşten yapılmış) evânî (kaplar) ve leğen ve eliiden ziyade otak, on bin kadar hiyam (S.B.) ki pür yât ve yerağ (S.B.) ve tabl ve kös ve nefir, nakus (S.B.), ve sandık ve koçi araba ve bilcümle mâmelek ki had ve adedini Hâlik-ı ins ü melekten (insan ve melekleri yaratan hâlık) gayri kimse bilmez. Ve nice taht ve yadigâr ki vasfa (târife) gelmez.

Yiyecek kısmından nice sîmın ve çinî kaplarda et'ime ve eşribe ve edviye (S.B.) karanfil ile terbiye edilmiş mide ilâcı ve zencefil ve mideye kuvvet veren sair zahire, kale ahalisine bir sene yeterdi. Cümle barut ve cebehâneyi Hasan Paşa buyurdu, ne kadar serahor ve topçu ve cebeci var ise kaleye çektiler.

Tâkîb-i guzat be-küffâr
(Gazilerin küffârı takibi):

Ol gün üç bin kadar yarar gaziler Hasan Paşa fermanı ile Ömer ağaya koşulup küffârın ardınca gönderildi. Pavlit geçidine geldiklerinde küffârın bîhad (hesapsız) koçilerini emval ve erzak ile mâlâmal (dolu) gördüler. Derhral cümlesi yağma olunup kıymetli olan eşya alındı ve kaba esvap yerinde kaldı. Gaziler sudan geçip güruh güruh dökülmüş küffâr üzerine hücum edip yürüdüklerinde bayrakların bırakıp firar ettiler (kaçtılar). Ardlarından yetişip bihâd (S.B.) kâfir kırdılar. Yalnız belli başlı mülebbes (giyinmiş) kâfir altı bin kadardı. Ekser kaptanlar (kumandanlar) esir alınıp kaleye götürdüler.

Hasan Paşa:

«İçeride olan kâfir esiri çoğaldı» deyû emreyledi. Herkes getürdüğü esirin kale hendeğinde başını kesip lâşesini suya verdi.

Bazı esirlere inhizamın **(mağlûbiyetin)** aslını sual ettiler. «İçeriden çıkan kâğıt ele geçtikten sonra içimize korku düşüp gözümüze yeşil başlı Türkler hayaletler gibi görünmeğe başladı ve siz hücum ettikçe anlar dahi hücum eder gibi görünüyorlardı» derlerdi.

Bu inhizamda Malta Herseği Don Juan nam muânid **(inatçı)** bir tarafa gidemeyip libâsını çıkardı. Ve bir kebeye sarılıp hasta gibi dört gün bir hendekte yattı. Beşinci gün Mekomorya'dan Zirin-oğlu adamları gelip tabur dökûntüsü ararken üzerine gelip ol dahi «Beni götürün!» deyû niyaz etmekle Zirin-oğluna ilettiler. Kendini bildirdikte ikrama ile vilâyetine gönderdi.

Bu cenkte yetmiş seksen bin kâfir kılıçtan geçtiğinden gayri, İtalyan ve Nemçe **(Avusturya)** piyadelerinden kurtulanlar yollarda dökülüp dondu kaldı. Bir bölüğü dahi üryan ve nâlân, diyarlarına revâne olup ancak canlarını kurtardılar.

Peçuylu, Ömer Ağadan nakleder:

«Küffârı takip ettiğimizde yer yer onar on beşer kâfir cem olup ateş yakıp otururlardı. Bizi gördüklerinde harekete kudreti olan ayak üzeri kalkıp şapkasını çıkarır tâzim eder gerû otururdu. Biz dahi kırmaktan **(öldürmekten)** usanıp, bir bölük âciz ve zebunu öldürmek erlik değildir, deyû incitmez olduk, ve ileriye canluca, mülebbes **(giyinmiş)** ve müsellâh **(silâhlı)** kâfir kesmeğe giderdik.

İleride bir koçiye halel gelip tenk **(dar)** mahalde kalmış. Ardınca iki yüz koçi (S.B.) irkilip henüz eli ayağı tutar koçaşlar bargirlerine binip kaçmışlar. Elbise ve erzaka kim bakar!... Sim kadehler **(gümüş kadehler)** ve evâniler **(kaplar)** kısmı alınıp, bâkisi **(geride kalan)** yerinde terkolundu. Sonra, yerinde kalan cebehâne ve tofpları Hasan Paşa iki ay kadar zaman sarf-ı tâb ü tüvan edip **(güç kuvvet sarfederek)** güçlükle kaleye naklettirirdi. Ve mezbur Ömer Ağanın pek çok hizmeti geçmekle, Peçuy sancağı, Hasan Paşanın arpalığı iken (S.B.) Ömer ağaya verdi.

Kanije'nin bundan sonraki ahvâlinin zikri ve serdâr:

Bu tarafta Yemişçi-Hasan Paşa **(serdâr ve sadrâzam)** asker ibramına **(ısrarına)** bakmayıp Sigetvar'a gelmişti. Ol vakit ki şiddetli kış olup herkes kendi başı derdine düştü. Asker hücum edip serdârın otâğını taşladılar. On üç gün Sigertvar'da ârâm (S.B.) olunduktan sonra cümada-l-ûlânın on ikinci günü zorla kaldırıp Belgrad cânibine **(tarafına)** döndürdüler.

Hasan Paşanın ol mektubunu götüren Şikloş'ta serdâra müjde haberini götürdü. Mektubu okuyup mesrur oldu (S. B.) O gün ikindiden sonra ikinci mektup gelip suretini aldı ve aynı ile Asitâneye **(İstanbul'a)** gönderdi. Bâdehû serdâr cümle askere icâzet **(izin)** verip kendi Şikloş'ta kaldı.

Mâh-ı mezburun **(adı geçen ayın)** on beşinde Ösek **(Essek)** köprüsüne geldiler. Evvel geçenler geçti. Sonra bu ayın yirmisinde soğuğun şiddetinden Drava suyu donup gece içinde köprü bozuldu. Üzerinde bulunan gark ve helâk oldu. İkinci günü tekrar köprü yenilemeğe başladılar. Bundan sonra Hasan Paşa Şikloş'a gelip serdâra mülâki oldu (S.B.) Çok riâyetler edip cümle arzları **(teklifleri)** fazlasiyle makbule geçti.

Muslu beye Köstendile sancağı, Ömer Ağaya Peçuy sancağı emirler yazılıp, bile **(beraber)** kapanan gazilere beşer akçe terakki ve dirlik verilip Hasan Paşa İskender Kethüdayı Asitâneye gönderdi. Pâdişâh-ı İslâm bu gazây-ı ekberden **(bu büyük gazâdan)** şâd-kâm **(memnun)** olup zikrolunan vergileri kabul etti. Ve şenlikler olup Hasan Paşaya vezaret **(vezirlik)** hasları (S.B.) ihsan etti. Üç hil'at-ı fâhire (S.B.) ve murassa' şemşir (S.B.) ve üç müzeyyen at gönderdi. Serdâr dahi kezalik riâyetler edip kendi kethüdası Mustafa Kethüdayı Peçuy'a gönderdi. Tâ ki Kanije'ye müstevfi **(kâfi miktarda)** zahire tedarik eyleye. Ve kendi Şikloş'tan göçüp Belgrad'a râvane oldu.

Bu esnada dağlar gibi buz parçaları Sava nehri üzerinde

olan köprüyü dahi bozup tekrar yapılıncaya kadar asker gemiler ile geçtiler. Bu seferde çok zahmet çektiler. Hezar ta'b **(bin sıkıntı)** ile Belgrad'a kışlağa dahil oldular **(girdiler)**.

Yeniçeri Ağası Ali Ağa, Sultana nikâh kılması için serdâr-ı ekrem tarafından vekil olup Asitâneye gönderildi.

Bu tarafta Ferdinandoş üç topunu, ki kale rehini ile almıştı, sahipleri dâva edüp Papa kaleyi hükmeyledi. Ol ecilden **(o yüzden)** aralarına fitne düşüp birbirine girdiler. İki ay bu veçhile mürur eyledikte **(geçtikte)** bir nice gaziler seyir tarikiyle küffâr ordusu cânibine **(tarafına)** gidip yüz kadar dinç atlı kâfir görüp pusuya girdiler. Üzerlerine hücum edip semtine yürüdüler.

Yirmi kadar kâfiri derzincir **(zincire vurup)** kaleye götürdüler. Meğer melâîn (S.B.) topları yerinde midir deyû tecessüse (S.B.) gelmişlerdi.

«Şimdi kralın tedariki nedir?» diye sual olundukta:

«Evvel baharda iki yere hareket etseler gerektir, kral Budin üzerine varıp, Hersek Matyaş Kanije'ye muhasaraya gelse gerektir. Kalenin şark tarafında olan Sigetvar kapısının iki tarafında kuleler ki vardır, muhasara sırasında kâtip ve emin tâyin olunup kapı yemininde **(sağ tarafında)** olan kuleye on sekiz bin gülle ve yesarındaki **(solundaki)** kuleye yirmi bin gülle ve bundan maada sair duvarlara otuz bin dâne örilüb bâki top dâneleri metriste kaldı. Cümlesi doksan altı bin dâne **(gülle)** dir.»

Deyû haber verdi. Der-i devletten mukaddema **(evvelce)** adam geldikte hüküm ve hatt-ı hümâyun (S.B.) getürüp sâbık serdâr İbrahim Paşanın tâyin eylediği kule miftahına **(anahtarına)** takılan zincirin yanına bir kat altın zincir dahi **(daha)** takıp maan **(beraber)** bir altın levha ki üzerinde tuğralı emir sureti yazılmıştı «Yeniçeri Ağası her kim olursa olaltın zincirli levhayı boynuna asıp dua ve senâ ile kale kapısını aça ve kapaya...» deyû ferman olunmuş ve sultan Mehmed Hanın hatt-ı hümâyununu «Seninle muhasarada olan gazilere okuyup anlatasın!» deyû namdâr Hasan Paşaya göndermişlerdi.

SÛRET-İ HATT-I HÜMÂYUN
(Hatt-ı hümâyunun sureti)

(Elhamdülillâhi'l-lezî faddalnâ alâ kesîrün min ibâdihi'l-mü'minin ve fevveza ileynâ Mekaalid masâlihi'l-müslimin vesselâm alâ seyyid'el-mürselin... (Amma baad)

Sen ki Kanije beylerbeyisi ihtiyar kulum ve müdebbir vezirim Hasan Paşasın. Bu sâl-i ferhunde-falde rehnümünî-i ikbal tevfikk-i zülcalâl ümmet-i Muhammede yâver olup eylediğin hizmet südde-i ulyâya arzolunup sa'y-i bîdirîgün meşkûr ve namın, nîk-nâman defteri silkinde mestur olmuştur. Berhudar olasın. Sana vezaret verdim. Ve seninle mahsur olan kullarım ki muktazây-ı tertîb-i saltanat ile mânen oğullarımdır. Yüzleri ağ ola...

Melhuzdan ziyade çalışıp, cân ve başların din uğruna ve bizim yolumuzda diriğ etmediler ve makdûr-i beşer olan say'y-i cemîli yerine getürüp râh-ı hâk'da azîm çalışmışlar. Ab ve âteş arasında kâh garik ve kâh harik olmaktan perhiz eylemeyip bür ü bedende ta'yîn oldukları mahalden ayrılmamışlar ve kâh neberdgâha çıkanları küffârı kaçırıp ve cenkçilerin kırıp yürüyüş eylediklerinde cüyûş-u âhen-puşların girîzan ve emval ve ganayimi rîzan eylemişler. Barekâllah fihüm. Bundan böyle dahi senin sözüne râm olup her ne hizmet teklif edersen edâsına dikkat ve ihtimam üzere olalar. Sana itaat ve inkiyat üzere oldukları benim rızay-ı hümâyunuma sebeptir. Bu pendnâme-i tammemi gazi kullarım mahzarında okuyup (Etîullaaha ve etîurresûl ve ülil' emrü minküm) mânay-ı şerîfini anlara bildiresin. Seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin vergi cümle makbul-u hümâyunum olmuştur. Cümlenizi hak teâlâ hazretlerine ısmarlarım.»

(Pâdişahın hatt-ı hümâyununu aynen buraya aldık. Aşağıya da meâlen tercümesini vermeği muvafık bulduk.»

Hatt-ı Hümâyunun meâlen tercümesi

«Elhamdülillâhillezi... Ama sonra:

Sen ki Kanije beylerbeyisi ihtiyar kulum ve tedbirli vezirim Hasan paşasın. Bu talihli senede ikbalin kılâvuzluğu, Cenab-ı Hakkın tevfiki ümmet-i Muhammede yâver olup eylediğin hizmet bana bildi-

rilip esirgemediğin çalışmaklığın şükranla karşılandı ve adın, güzel adlar defterine yazıldı. Berhudar olasın. Sana vezirlik verdim. Ve seninle beraber kalede muhasara edilmiş olan kullarım ki, mânen oğullarım demektir, yüzleri ak olsun.

İstenilenden ziyade çalışıp canlarını ve başlarını din uğruna ve bizim yolumuzda esirgemediler. Bir insanın yapabileceğini yaparak hak yolunda çok çalışmışlar, su ve ateş arasında kâh boğulmak, kâh yanmaktan çekinmeyip kule ve duvarların üzerinde tâyin olunan yerlerden ayrılmamışlar... Bazen savaş meydanına çıkanları küffârı kaçırıp ve küffâr cenkcilerini kırıp, umumî hücum yaptıklarında demirlere kuşanmış düşman askerlerini kaçırmışlar ve mal ve ganimetlerini döküp saçmışlar... Bundan böyle dahi senin sözüne râm olup itaat üzere olmaları benim rızay-ı hümayunuma sebeptir.

Bu öğütlerimi gazi kullarım huzurunda okuyup (Allaha ve Resûlüne ve büyüklerinize itaat ediniz) mânay-ı şerifini anlara bildiresin.

Seninle muhasarada olan kullarıma verdiğin vergiler tamamen makbulüm olmuştur. Cümlenizi cenab-ı hakka ısmarlarım!»

Ol gün, bu hatt-ı hümâyunu Hasan Paşanın divanında açıp okuduklarında ağlamadık kimse kalmadı. Pâdişâh-ı İslâma hayır dualar olunup sonra şenlikler oldu. İğtinam olunan (**ganimet olarak alınan**) topları içerü kaleye almağa üç ay durmadan çalıştılar. Ol bînazir (**emsalsiz**) nevreste (**yeni yetişmiş**) frenk oğlanları ki hüsn ile mümtaz idi (**güzellikle diğerlerinden seçilmiş idi**) soğuktan elleri ve ayakları düşüp kabil-i istihdam olmadı. Hattâ nicelerini kurtarmak için katlettiler.

Mukaddema (**evvelce**) tâbi olan frenkler gelüp İspanya ve İtalyan oğlanlarından ucuz baha ile iki yüz kadar oğlan aldılar.

Ol kış geçip, evvel bahar olıcak, üç bin kadar köy ahalisi gelip itaat ettiler. İki binden ziyade reâya (S.B.) Ösek, Pojaga, Peçuy, Şikloş ve Bosna'dan gelip kale tamirine başladılar. Evvelkinden daha kalın olmak üzere yapılmağa başlayıp, söğüt ağaçlarını kırıp palangayı yeniden yaptılar. Ve baştan başa badana çalıp, yeni minare ve mescit ve saray ve

cebehâne bina ettiler. Toplar üzerine sâyeban **(gölgelik)** ve bir yeni hamam yaptılar. Ve min ba'd gaazîler, Bec'e varıncaya kadar çeteye seğirdüb esir ve ganaim (S.B.) almaktan hâli kalmadılar.

Topların Belgrad kalesine nakli:

Çün bu iş küffâra büyük bir belâ, felâket oldu. Mahza ol topları istihlâs **(kurtarma)** arzusiyle nefîr-i âm edip **(halkı askere sürüp)** Kanije'ye gelmek niyetinde oldukları o târihte Bosna'dan münfasıl **(ayrılmış)** olup, işleri düzeltmeğe ve tertib-i ahval sügur **(serhad işlerini tertibe)** memur olan vezir Gürcü Mehmed paşanın mesmuu olıcak **(duyunca)**, zikrolunan toplar Belgrad'a gelmek münasip olmağla etraf memleketlerden adamlar çıkıp muayyen bir vakitte Kanije hisarına toplanıp küffârın haberi olmadan yükleme için hazırlanan sayısız âletler ile çıkarılıp emin yere götürülmek için mahfice **(gizlice)** emirler ve itimat edilir kimseler gönderilmeğin **(gönderilmekle)**, muayyen bir vakitte ferman mucibince on bin kadar adam defaten **(birden)** her taraftan gelip Kanije halkı bile agâh değil iken geciktirmeden ol topları çıkardılar. Ve az zamanda Sigetvar'a ve andan Drava nehri kenarına getürüp hazır olan gemilere yükleyerek kısa bir zamanda Belgrad iskelesine indirdiler.

Salâtîn-i selef **(evvelki pâdişâhlar)** zamanlarında diyar-ı Engerûs kılâından **(Macaristan kalelerinden)** ve bozulan taburlardan ganimet olarak alman toplardan, ihtiyaçtan ziyadesi belde-i mezbureye **(adı geçen şehre, yâni Belgrad'a)** getürülüp kalenin bir mahallinde konulmakla ol mahal mâlâmal **(dopdolu)** olup bir dahi içeri koymağa mahal kalmamakla, Kanije'den gelen toplar için Belgrad kalesi duvarına müttasıl **(bitişik)** bir münasip mahalde müşarünileyh Mehmed Paşa, müstakil bir tophane bina edip içte ve dışta eski ve yeni topları tertip ettikten sonra, her zaman temizlemek için ulûfe ile mahsus adamlar tâyin etti.

Hasan Paşanın serdârlığı ve Kara-Yazıcı'nın inhizâmı (bozulması):

Bundan evvel Asitâne'den (S.B.) Hacı İbrahim Paşa, Bağdad eyâletinden münfasıl (S.B.) vezir-zâde Serdâr Hasan Paşaya mülâkat ile memur olup maan **(beraber)** Kara-Yazıcı üzerine gönderilmişti.

Mezbur **(adı geçen Hacı-İbrahim paşa)** hod-re'ylik edüp **(kendi kafasına gidip)** serdâra mülâki olmadan Kayseriyede şakî-i mezbûr ile **(Kara-Yazıcı ile)** döğüşüp bozulmuş ve kaleye girmiş idi.

Bu haber-i muvahhiş (S.B.) Diyarbakır yakınında cemiyet üzere olan Hasan Paşanın mesmûu oldukta **(duydukta)** bilâ tevakkuf (S.B.) göçüp sene bin on Safer ayının on ikinci gününde Elbistan yaylağında müfsit Kara-Yazıcı askeriyle Sepetli denilen yerde karşılaşıp mübâşir-i harb ve kital oldukta **(harp ve kıtale başladıkta)** kuşluk vaktinden ikindiye dek cenk uzayıp sonunda nesîm-i feth ve zafer **(fetih ve zafer rüzgârı)** Hasan Paşa tarafından esmekle Celâlî askerleri münhezim (S.B.) ve perişan ve otuz bin şakînin üçte ikisi tu'ma-i tîğ-i perran oldu **(uçan kılıcın lokması oldu).**

Kara-Yazıcı, hayme ve hargâh ve bâr u bengâh (S.B.) döküp bakiyet üs süyuf **(kılıç artığı)** eşkiya ile firar ederek gelip Canik dağlarında karar eyledi. Hasan Paşa dahi ardınca sürüp Tokat şehrine girdi.

Bazı İstanbul vak'aları ve
Kara-Yazıcı'nın ölümü:

Cümada-l-âhirede Celâlî başları gelip Ramazanda Kara-Yazıcı'nın Canik dağlarında mürd olduğu haberi vâsıl oldu. Ve mezburun **(adı geçenin)** biraderi Deli-Hasan, sağ ve esen kalıp yerine geçti. Der-i devlette (S.B.) üçüncü vezir olan Hafız-Ahmed paşa Anadolu muhafazasiyle memur olup Rebiülâhırın yirmisinde Üsküdara geçip Bursa'dan Kütahya'ya gitti.

Şevvalin on ikinci günü rûz-i hızır olup der-i devlette kaymakam Halil Paşa o gün kaldırılıp, yeri, ol asırda üçüncü vezir bulunan Şahinci-Hasan paşaya verildi.

Ol gün merhum İbrahim Paşa metrûkesi **(İbrahim Paşadan dul kalan)** Ayşe Sultan, ki vezir ve serdâr Yemişçi-Hasan Paşaya namzet kılınıp dönüşü akabinde Yeniçeri Ağası Ali Ağa, Paşa tarafından, tezvice (S.B.) vekil olup gönderilmişti. Vezirin Kapı Kethüdası Yemenli-Hüseyin Ağa ve Defter Emini Abdi Çelebi o gün alessabah vekil-i müşarünileyh ile bir yere gelip dört bin altın mihr ile nikâhı kıydılar.

Evvelce, Kira demekle meşhur ve Sipahiler elinde katlolunan Yehudi kadınına nisbetle itham edilmiş olanlar tart ve azil olunduklarında, büyük Mirahor Nasuh Ağa dahi Sipahi tâifesfinin irâdesiyle azledilmişti. Fakat merd ve işbilir olmağın **(olmakla)** yine münasip bir mansıb **(memuriyet)** ile behremend olması **(nasiplenmesi)** pâdişah tarafından arzu edilir gibi hissolunup, lâkin Sipahi tâifesinden endişe olundukta, Nasuh Ağanın, serdâr tarafından behreyâp kılınması **(nasiplendirilmesi)** bâbında inâyet-i âliyye zuhur edip, bu münasebetle nikâh tebriknamesi ile mezbur Nasuh Ağa Belgrad'a serdâr tarafına gönderildi.

Oraya vâsıl olup müjde eyledikte, Yeniçeri Ağalığı veyahut yine büyük Mirahorluk verileceği ümidinde iken, ikisinin dahi verilmesine imkân olmamağın **(olmamakla)** sonradan kapıcıbaşılık ihsan olundu.

Bu Nasuh Ağa, sonra paşa olmuştur ki ahvâli zikrolunsa gerektir.

Zilka'de ayının yirminci günü Yeniçeri Ağası Ali Ağa, alay ile İstanbul'dan çıkıp Belgrad tarafına, serdâr-ı ekreme mülâki olmak üzere (S.B.) revâne oldu. Bunun zamanında zorba odabaşılar zuhura gelip, geceleri ağayı meydana getirip istemediklerini defter ile azil ve nasbederlerdi.

Kara-Yazıcı'nın biraderi Deli-Hasan'ın isyanı ve, muhasaradan sonra Hasan Paşanın şehit edilmesi:

Vaktâ ki Kara-Yazıcı Canik dağlarında fevt oldu **(vefat etti)**. Kethüdası olan Şah-Verdi'den menkuldür ki (S.B.):

Mezburun **(adı geçenin, yâni Kara-Yazıcı'nın)** meytini **(ölüsünü)** pâreleyip her pâresini bir yere defnetmişler, tâ ki Osmanlı bulup ateşe yakmayalar.

Mezbur Şah-Verdi ve Yular-Kastı ve Tavil nam kimseler ki her biri büyük bir belâ şakî idi. Kara-Yazıcı'nın biraderi Deli- Hasan yanma gelip birkaç bin eşkiya ile Canik'ten çıkıp Hasan Paşanın Diyarbakır'dan gelen ağırlığını gaarete gittiler ve bir mahalde basıp istedikleri gibi yağma ve gaaret ettikten sonra güruh-i enbuh ile **(kalabalık bir güruh ile)** durmadan Tokad'a geldiler. Hasan Paşanın yanında mevcut asker olmamakla hücumlarına takat getiremeyip Tokad kalesine tehassun etmişti **(sığınmıştı)**.

Eşkiyanın askeri şehri gaaret ve yağma ettikten sonra paşanın «Cennet bağı» dediği murassa' (S.B.) ve mücevher şekûfelerini (S.B.) bozup tâlân eyledi (S.B.). Bununla dahi kanaat etmeyip «elbette kaleyi alurum ve paşayı giriftar ederim **(yakalarım)**» deyû şehir kenarına konup hisarı muhasara eyledi. Bu haber der-i devlete vâsıl oldukta Tavâşi zümresinden (S.B.) ol asırda Diyarbakır beylerbeyisi bulunan Hüsrev paşaya vezâret **(vezirlik)** verilip Kürdistan askeriyle Celâlî def'ine namzet kılındı.

Lâkin Hasan paşanın mansıbının Hüsrev Paşaya verildiği haberini iletmeğe **(götürmeğe)** kimesne cür'et edemeyip, varan kapıcı-başıyı katl kastedip «böyle mahalde beni azl, hânedân-i pâdişâha hiyânet iken niçin ben azlolurum?» deyû, varan serhengi **(çavuş)** kovmuştu. Âhar **(nihayet)** karındaşı dergâh-ı âlî kapucu-başılarından, İbrahim ağa ile vardıkta anı dahi tehdit ve tard etmişti.

Eşkiya zümresi galip gelip bir ay kadar hisarı muhasara ettiler. Kaleden bir Türk bedbaht çıkıp, kapı önünde olan Nişîmengâh ki **(oturacak yer)** tahta havli ile çevrilmişti. «Hasan Paşa her seher anda gelür, oturur» deyû haber vermekle Şevvalin evâhirinde **(sonlarında)** eşkiyadan bazı habisler ol mahalli nişane alıp, tüfenk ile Hasan Paşayı urup şehit etti.

Bu suretle Deli-Hasan'ın aksây-ı merâmı (**son emeli**) kolay lıkla hâsıl olmağın (**olmakla**) leşker-i menhûsün (**menhûs askerini**) kaldırıp Anadolu vilâyetlerini gaarete azimet edip göçtü gitti.

Hasan Paşa emvâlini (**mallarını**) gaaret ettiklerinde nükudu (**parası**) kalkan ile, dîbâ, çuha ve kumaş gibi mütenevviayı kılıç zırai ile ölçüp üleştiler ve, bundan, ziyade kuvvet bulup yedi sekiz sene memleketleri zîr-i dest-i tasallutlarına aldılar (**kimseye rahat vermeyecek şekilde elleri altına aldılar**).

Bu senenin geride kalan olayları:

Bu sene Muharreminde silâhtarlıktan çıkma Yavuz-Ali Ağa ki, Malkoç lâkabı ile mülekkaptır (**lâkaplandırılmıştır**), Mısır vâlisi oldu. Ve bu sene de Françe pâdişahı der-i devlete mektup gönderip sâbıkaa (**evvelce**) Cezayir korsanları Françe kavmine taaddi eylediklerini (**zulüm ettiklerini**) defalarca ilâm itmeğin (**etmekle**), müekke (**tekrar**) hükümler gönderilip «Cezayirli, min ba'd (**bundan sonra**) Françe cânibine taarruz eylemeyeler» deyû tenbih olunmuştu. Halbuki müteneb·bih olmayıp evvelkinden ziyade reâyâsına ve bazirgânlarına dahlolunduğun (**karışıldığını**) kazâya defterile ilâm eylemeğin (**eylemekle**) defterin bir sureti gönderilip ahde muhalif (**aykırı**) iş eyledikleri için gaaret ile alınan malları her kimde ise noksansız alıverilip bu fesadı eyleyenler, kim olursa olsun âman verilmeyip eşedd-i siyâsetle (**en şiddetli cezalarla**) haklarından gelinmek üzere tekrar hükm-ü şerif gönderilmişti.

Bu sene de ulemâ toplanıp kaymakam Halil paşaya varmışlardı. Ve «Hilâf-ı şer' (**şeriate aykırı**) hareket eden Sipahilerin haklarından gelinmek gerektir» deyû toptan söyleşmişlerdi. Sözleri telhis olunup (S.B.) mucibince hatt-ı şerif varit oldu.

Lor pâdişâhı İbrahim Han, bu sene de Şah Abbas'ın pençesine tutulmuştur.

Mısra:

Tılsım-ı keyânî şikest

Vakaâyi-i Sene İhdâ Aşer ve Elf

(BİN ON BİR SENESİ OLAYLARI)
(Hicrî (1011) senesi Muharreminin birinci günü, Milâdî 1602 senesinin Haziran ayının 21 inci Cuma gününe rastlar)

Hasan Paşanın, İstoni-i Belgrad = (Stuhlweiszenburg) fethine gidişi:

Geçen sene sonlarında serdâr-ı mezbur mühimmatı tamamlamağa gayret sarfederek Sava nehrine köprü yaptırıp çadırları ile teşra çıkmıştı.

Asitâne'de (S.B.) Kapu-kulunun ikişer mevâcibi (S. B.) verilip cizye defterleri (S.B.), Ebülfeth Sultan Mehmed câminde **(Fâtih câmii)** füruht ve tevzi edildikten sonra (S.B.) yeniçeri ağası ile Belgrad'a revâne olmuşlardı. Gurre-i Muharremde **(Muharremin birinde)** orduy-u hümâyuna dahil vesair asker dahi etraf ve eknaftan gelip dahil oldular. Zahireleri verilip donanma ve zahire gemileri Budin'e gönderilip Sirem sahrasına göçülüp Muharremin on beşinde Can kurtarana inildi.

Budin'den Badoloşka (S.B.) toplar gelip o ayın yirmi ikinci gününde İstoni-i Belgrad muhasara olundu (1). Budin'-

(1) İstoni-i Belgrad (22 Muharrem 1011 — 12 Temmuz 1602) cuma günü muhasara edilmiştir.

den Lala-Mehmed paşa dahi gelip kalenin cenup tarafında «Uzun Varoş» önüne kondu.

Vezir-i âzam bir koldan ve Yeniçeri Ağası yedi kıta top ile kapıya karşı bir koldan, mezbur Mehmed paşa Rumeli askeri ve beş top ile Bosna beylerbeyisi Derviş Paşa ve Budin askeri metrise **(sipere)** girip toprak sürüp tabyalar yaptılar.

Üç bin nefer serden-geçti ve dört yüz nefer mülâzim yazılıp mülâzimler, vezir-i âzam hizmetinden ayrılmazlardı. Bir kaç gün hisarı döğüp dört yerden lâğım attılar. Mehmed Paşa kolunda, varoşun harabe kapısını küffâr seddidüp **(kapayıp)** korur idi. Yürüyüş ettikleri gibi müceddeden **(yeniden)** bina ettikleri büyük kuleyi bıraktırıp aldılar ve «Battal kapu» dedikleri kule önüne toplar kurup döğmeğe başladılar.

Birkaç gün döğüldükte dökümtüsü zerinden çıkmak mümkün olmuştu. Kâfir dahi içeruye bir duvar çekip metris etmişlerdi.

Saferin on yedinci günü taam yerken Rumeli beylerbeyi Lala-Mehmed Paşanın bir kulu **(bu askerin adı Ahmed'tir)** eline bir bayrak alıp ayak ayak yürüyüp kuleye çıktı ve bayrağı dikti. Anı görüp filhal **(hemen)** yeniçeri ve gayri seğirdip kuleye doldular ve beş altı karavolcu kâfir bulup kaçırdılar. Lâkin kâfir ol duvara dayanıp çendan **(o kadar)** kayırmadı. Bu taraftan İslâm gazileri yürüyüp tüfenkle küffârı ol duvardan dahi ayırdılar ve Mehmed Paşa ile içeri girip varoşu aldılar.

Serdâr bunların kuleye çıktığını işidüp derhal ol mahalle gelip çâdir kurup oturdu. Gaziler her taraftan hücum ettiğini görüp küffâr iç hisara kaçtı. Anı dahi muhasara edip toprak sürdüler. Varoştan cânibe bir kulesini lâğım ile uçurup gedik açıldıkta küffâr-ı hâksar istimân edip (S.B.) vire ile (S'B.) hisarı verdi.

Birkaç belli başlısı çıkıp hil'at giydi. Serdârları yüzü yanık Sgrof'a-(1) riâyet olunup çıkan küffâr ile vilâyetlerine gönderildi. Mirliva ve asker tâyin olunup muhafaza levâzımı tekmil

(1) Teslim sırasında kale kumandanı Kont İsolani idi.

edildikten sonra saferin sonlarında göçülüp Budin'e teveccüh olundu.

Serdârın Erdel tarafına azîmeti:

Erdel'in müstakil beylerinden Sikel Mozes (1) nam bey kalesine, mutadın hilâfına Erdel voyvodası cebren ve kahren girip hazine ve cebehânesinden dilediği kadar eşya gasben (S. B.) alıp, adamlarını katletmeğin (etmekle) mezbur, kış mevsiminde kaçıp serdâra iltica (sığınmak) ve muavenet (yardım) rica eylemiş ve Erdel'in fethini boynuna almıştı. Serdâr dahi mezbur ihtiyar beyin sözüne itimat edip gitmeği karar alıştırmıştı. Lâkin İstoni-i Belgrad fethi mühim olmakla takdim etti (S.B.).

Vakta ki Allahın inâyetiyle fethi müyesser oldu Erdel'e gitmekte bir mahzur kalmadı. Bu kasitle Budin'e varılıp köprüden Peşte sahrasına geçildi. Küffâr taburu Estergon mukabelesinde Ciğerdelen nam mevkide idi. Her akşam İslâm askeri «Allah, Allah!» dedikleri gibi, küffâr dahi sabah akşam hep birden yezûş diye çağırırlardı. Ve ardınca üçer azîm top atarlardı. «Yezûş» lâfzı «Yesu'» dan galattır. Yesu' ise, İncilde İsâ Aleyhisselâmın ismidir.

Küffârdan atılan topların sadâsı Peşte sahrasında işitilirdi.

Sofu-Sinan Paşa Budin muhafazasına başbuğ tâyin olunup, Kadı-zâde Ali Paşa Budin beylerbeyisi idi. İstoni-i Belgrad'da mezbur Ali Paşa tüfenk ile urulup mecruh olmuştu ve sal ile götürmüşlerdi.

Ali Paşa, Budin kadısı Hâbil efendi ile serdâra gelip «Küffârın topu işitilürken gitmeniz münasip değildir. Muhakkaktır ki siz bir iki menzil yer gitmeden küffâr askeri gelip

(1) Osmanlı târihlerinin Sikel Mozes dedikleri bu Moses-Szekeley, Avusturya kumandanı Basta'ya karşı serdâr-ı ekrem Yemişçi-Hasan paşadan imdat istemiştir.

bizi muhasara eder, sonra pek çok pişmanlığa sebep olmak korkusu vardır» dedi. Hasan Paşa cevap verdi ki:

«Biz dahi küffârın toplarını işidürüz. Lâkin Erdel-oğlu, Tameşvar eyâletinde bu kadar kale alıp Lipve ve Yanova'yı zapteyledi, yanına kalmak insaf değildir. Esasen düşman taburunda yedi sekiz bin kâfir ancak hazır bulunup mücerret, ehl-i islâm Edel'e gitmesünler diye hile ve dâm **(tuzak)** eylerler. Bir mahalle yapışmağa kudretleri yoktur. Hatırınızı hoş tutunuz!»

Deyû teselli verdi. Ali Paşa:

«Sultanım, bu gece benim casusum geldi. Taburda seksen binden ziyade kâfir, kırk top ile hazırdır. Muratları Budin'i muhasara etmektir!» deyû haber verdi. «Ve bu takrîri Hâbil efendi tescil etsin, hilâfı çıkarsa hakkımdan gelünsün...» dedi.

Serdâr Yemişçi-Hasan Paşa bir anu **(inatçı)** ve kenut **(nankör)** Arnavut olmakla sözünden dönmeyüp:

«Küffârın hilesi tevatüre ermiştir, buradaki toplantısı, bizi Erdel'e gitmekten men içindir. Ne muhasaraya, ne muharebeye kudreti vardır» dedikte, Rumeli beylerbeyisi Mehmed paşa «Bu takdirde bendenizi sebükbar **(ağırlıksız)** çapule gönderin. Fülek ve sıçan verâsına akın edeyim. Ve küffâr memleketini gaaret edeyim» dedi. Ona dahi rıza vermeyüp ertesi Solnok'a doğru göçüp gitti.

Rebiülevvelin gurresinde (S.B.) beş top ve yüz pâre şâhî ile dört menzilde Solnok'a dahil oldu. Dört günde Sarvaş palangasına kondular. Göle **(Kiyola)** ve Tameşvar askeri dahi gelip orduya dahil oldular (S.B.). Ve müşavere etmek üzere iken Budin'den feryatçılar gelmek ile ol cânibe dönüldü.

Küffârın Peşte'yi muhasarası
Budin'in ikinci defa muhasarası:

Küffâr askeri, serdârın gitiğini işittiği gibi toplarını kaldırıp Fernandoş kral Macar ve Hırvat ve frenk askerini ve kaptanlarını **(kumandanlarını)** önüne katıp mah-ı mezburda

(o ayda) eski Budin'e gelüp Çil adasına tombaz gemileri ile köprü bağlayüp Kız adasına geçti. Ve donanma gemileriyle yürüyüp, Peşte'nin Tuna kenarı duvarsız olmakla, köprüyü bozup girdi.

Karadan ağaç top ile sarıldı. İslâm askerinin bir bölüğü Tuna yalısında olan büyük kaleye tahassün edip **(sığınıp)** Budin'den bir iki şayka gelüp, kudretleri olan asker ve halk karşıya geçtiler. Geride kalan zayıf erkek ve kadınlarla çocuklar, hepsi yakalandılar.

Beş bin kadar kâfir, girip Peşte'yi zapteyledi. Maadası, eski Budin altında tabur kurup Gürz-İlyas üzere olan palangayı aldılar. Budin hisarını muhasara edüp Gülbaba cânibinden on pâre top ile toprak kule önüne ve Bec kapısından metrisler ve toplar kurup muhkem dövmeğe başladılar.

Serdârın ricati ve küffâr-ı hâksârın raksı:

Feryat için gönderilen çavuşlar ılgar ile Saroş mevkiinde serdâra vardıkta can başına sıçrayıp bölük halkından Poyraz ve Öküz-Mehmed ve Deli-Balta ile diğer neferleri iki bin namdarları terakki ile yazıp Anadolu beylerbeyisi Nûh Paşaya koşup, ılgar ile evvelce imdada gönderdi. Ve kendi dahi avdet edip geldiği yoldan acele ile dört günde Peşte'ye varup yakınında kondu.

Gördü ki, küffârın hesapsız askeri ol havalide güruh güruh oldu, kemâl-i şiddet ve germiyet (S.B.) ile cenge başlamışlar. Ve Budin kalesi yirmi sekiz pâre top ile dövülüyor. Aslâ islâm askerinin gelişinden korkuları ve çekinmeleri yok. Ve Peşte'de küffâr mâlâmal olup **(dopdolu olup)** bugünlerde ele geçirilmesi imkânsız ve küffâr, Kızlar adasından Peşte'ye köprü bağlayıp, İslâm askerini Tuna'ya ve Budin'e yaklaştırmaz.. Serdâr, Budin'i bırakıp gittiğine nâdim ve eylediği Arnavud inadına pişman oldu amma, ne faide...

Nice müşavereden sonra bir iki yerden Peşte'ye on pâre top kurulup muhasara olundu. Poyraz ve Öküz ve Deli-Balta

misali zorbalar dahi metrise yeniçeri gibi girip adamlariyle başka bir kol oldular ve mezburlar, adamları olan zorbalar ile metrise gelüp gittikçe Murad paşa ve Mahmud Paşa ve sair beylerbeyiler ayak üzere durup iraktan bunları selâmlar idi Bunlar, cümle paşaları ve büyükleri bir hoşça haklarlar idi.

İki taraftan Budin kütür kütür dövülürdü. Küffâr tabu runa karşı Tuna kenarında dört badaloşa (S.B.) kurulup, anınla köprüler kesildi. Peşte'ye küffâr geçemeyip yalnız Budin üzerine üştüler. On beş gün geçince-İslâm ordusunda büyük bir kıtlık ve pahalılak meydana geldi. Bir kile un yirmi altına, ve bir kile arpa on beş altına çıkıp ol dahi bulunmayıp, çaresiz asker Budin'den zahire getirdi.

Geçen sene de Mahmud Paşa Tuna kenarında Budin'in iki ahuru arasını çit ile kapayıp su kapusundan inen yolun dahi iki tarafını çitten dolma duvar yapmıştı. Ol sebepten şaykalar sığınıp orduya işler idi. Bu mertebe dahi olmasa, şaykalar duracak yer bulamayıp, Budin'e imdat gelmesi ve gitmesi bertaraf olurdu.

Budin hisarından zahire almak zararlı idi. Halkı zahirelenmekten men ettiler. Mümkün olmadı. Kimi paraya tamahtan satar, kimi de dostuna verirdi. Âhar, Ali paşa ve Hâbil efendi ve Yeniçeri ağası serdâra gelüp:

«Sizden bize imdat ihtimali yok. Buna mukabil burada on gün daha durursanız Budin'in olanca zahiresi tükenir. Hemen bize Mehmed Paşayı bir miktar asker ile bırakıp varın gidin!» dediklerinde, Mehmed paşa bunu kabul etmek istemeyip:

«İki senedir mütevaliyen **(durmadan)** muhafaza ederiz. Birine dahi emrolunsa bizden ziyade hizmet ederdi.»

Dedikte Budinliler ayağına düşüp minnet eylediler. Vezir-i âzam dahi yalvarıp sakalını öpüp ferman etmekle sonradan razı oldu. Bin nefer terakkili ve bin nefer bölüğe geçmek şartiyle kul-oğlu yazılıp, kâfi hazine verilip Mehmed Paşaya hil'at-ı fâhire (S.B.) giydirildi.

Akşam namazından sonra serdâr Yemişçi-Hasan Paşa önüne düşüp gitti.

Mezbur Mehmed Paşa (Lala) nefsinde vakarlı, müeddep **(edepli)**, zabit **(disiplini kuvvetli)**, yıldızı parlak, mehîb-ülikaa **(heybetli çehreli)** bir kimse idi. Kulun **(askeri)** tuğyanı (S.B.) zamanında zahire için gülüvv edenleri (S.B.) kaptırıp döverdi ve kimse karşı koymaya cesaret edemezdi. Büyükler utanır, küçükler korkardı.

Ol gece sabahadek islâm askeri Su kapusundan Budin'e girip topları dahi içeri çektiler. Ertesi, Rebiülâhırın birinci günü, serdâr göçüp Keşket varoşuna, oradan Varadin'e gitti. Dört büyük topları, asker elleriyle çekip götürdüler. İkisini Sonbor'da ikisini de Başka'da koyup yürüdüler ve Varadin köprüsünü geçip Belgrad'a revâne oldular.

Bu taraftan Mehmed paşa **(Lala)** Budin'e girince divan edip âyan ve erkâna (S.B.) cümle tatyip ve istimâletler verdi **(Hepsinin hatırını hoş etti)**. Her birine arz-ı muhabbet eyleyüp memur oldukları gediklerine gönderdi. Seher vaktinde beş yüz kadar atlı intihap edip Ova kapusu semtinde Keşişlik yolunda küffârdan bir iki alay herbâr durup karakol beklerlerdi. Üzerlerine gönderdi. Hemen vardıkları gibi bozup hayli kâfir kırdılar ve nicesini esir eylediler.

Küffâr Gürz-İlyas üzerine toplar çıkarıp on gün durmadan cenkler ve yürüyüşler ettiler. İslâm askeri bunları tüfenk ve humbara ile püskürtüp, gelen küffâr herbâr **(her defa)** bozdular ve geri döndürdüler.

Bir gün düşman, azîm hücum ve yürüyüş ettiklerinde dev-Süleyman Paşa, ihdas ettiği (S.B.) varil humbaralarını küffâr üzerine yuvarlayıp, içlerine vardıkta içinde olan demir pâreleri nice bin kâfiri kırdı. Bununla defettiler.

Bundan sonra tekrar Bec kapusundan lâğımlar edüp toprak sürmeğe başladılar. Ve yine bir gün var kuvveti bazuya getürüp kaleye bir iki bin top urulmakla duvarı yıkıp azim gedikler açtılar ki yürüdükleri takdirde hâl müşkül idi. Ol gece İslâm askrei birbirleriyle helâlleşip, ölüm erı oldular ve Mehmed paşanın reyi ile, Rebiülâhırın onuncu günü seher

vakti Ova kapusundan toptan piyade ve süvari çıkıp ansızın metrisleri bastılar. Küffâr gafil bulunup, taburları uzak mesafede olmakla imdat gelinceye kadar islâm askeri iki saat ol kadar kâfir kırdılar ki metrisleri tamamen söndürüp, topları çivilediler ve barutlarının çoğunu kaleye çekip, geride kalanına ateş verdiler.

Budin kadısı Hâbil efendi ki, seksen yaşından fazla idi ve gayetle pîr idi. Guzâtı **(gazileri)** cenge teşvik edip kendi eliyle bir kâfir öldürdü.

Bu esnada durmadan azîm yağmurlar dahi yağıp min ba'd **(bundan sonra)** metriste durmak zamanı geçip küffâr yeis ve hüsran ile (S.B.) toptan çekip Estergon'a doğru gitti. Guzat, ardınca varıp batakta kalan toplarını basıp Budin'e getürdüler.

Mehmed Paşa her birine ihsanlar eyleyip, ahvâli serdâra bildirdi. Serdâr Yemişçi-Hasan Paşa dahi, Asitâne-i Saadete **(İstanbul'a)** arzedip haslar ile, üçüncü vezirlik, seraskerlik beratını irsal eyleyip, Rumeli eyâletini Murad paşaya tevcih etti.

Gazi-Giray Hanın Tatar askeriyle gelişi:

Çün vezir-i â'zam Hasan Paşa (Yemişçi) Varadin köprüsünü geçip Zemon **(Zemlin)** sahrasına geldi, ıraktan **(uzaktan)** bir asker görünüp «Gazi-Giray Han geldi» deyû haber verdiler.

Seferden dönüş zamanında, vakitsiz gelmesinin sebebi vardı. Meğer biraderleri Selâmet-Giray, Mehmed-Giray ve Şahin-Giray izhâr-ı ukuk edip **(isyan edip)**, kimi Rumeli, kimi Anadolu'ya gidip, Deli-Hasan'ın yanına varmışlar. Deli-Hasan itaat ederse şayet, bile bulunan karındaşını hanlığa rica eyleye. Ve bir iki seneden beri sefere gelmediğinden pâdişâh kendisine muğber **(kırgın)** olduğundan belki azline mü-

saade oluna deyû vehme düşüp (1) serhadd-i mansûreye (S. B.) varıp, muhafaza hizmetinde olmağa gelmiş, sahray-ı mezburda Han, Tatar âyanı (S.B.) ile serdâr Hasan paşaya bizzat mülâkat etti. Ve hem-rikâb olup (S.B.), Rebiülâhır sonlarında Belgrad'a dahil oldular.

Gazi-Giray Han, Ekmekçi-zâde menziline indi. Bu defa Han hazretleri, Hasan Paşa ile üns ü ülfet **(kaynaşma dostluk)** ve iki günde münavebe ile **(nöbetle)** birbirine ziyafet eylediler.

Bundan sonra kendine Peçuy, ve Tatar askerine Sigetvar, Kobon ve Mohaç ve gayri Drava nehrinin mâverâsı **(ötesi)** kışlak tâyin olunup o cânibe gitti. Tatar askeri köy ve kasabalara yerleştiler. Han hazretleri de o kış Peçuy'da ayş ü işret **(yeyip içme)** edip, Bağdadlı Fuzulî'nin Nik ü bed manzumesine nazire ve kahve ve bâde **(şarap)** münâzarasını (S.B.) nazma getürüp bir risale yazdı. Ama biraderi Selâmet Giray'dan emin olmayıp daima efkârında idi ve meclisinde zikri herbâr (S.B.) tekrar olunup, bir defa Ahmed Ağası ki, Tatar ana Kapı-Ağası derler «Beni halime komadın, senin karşında tutup, basıp sarı öküz gibi boğazlasam bu hâtıradan kurtulurduk» dedi. Han hazretleri cevabını kadere havale etti.

---

(1) Tatar hanına ait bu birkaç satırı, Naîmâ'nın ifadesini hiç bozmadan aynen aldık. Fakat, Naîmâ'nın ifade tarzına alışmayanlar için bu pragraf açıkça anlaşılmayabilir. Bu bendin çıkça ifade ettiği mâna şöyledir:

«Kırım Hanı Gazi-Giray, Osmanlı ordusu seferden dönerken Tatar askeriyle birlikte gelmişti. Bu, vakitsiz bir gelişti. Bu vakitsiz gelişin sebebi şu idi. Han Gazi-Giray, bir iki seneden beri, devletin davetine rağmen seferlere gelmemişti. Pâdişâh bu yüzden ona kırgındı. Tam bu sırada, kardeşleri de kendisine karşı isyan etmişler, ve Celâlî eşkiyası Deli-Hasan'ın yanına gitmişlerdi. Deli-Hasan, günün birinde eşkiyalıktan vaz geçip hükûmete itaat ederse, kendi yanında bulunan Tatar şehzâdelerinden birinin hanlığa tâyinini pâdişâhtan isteyebilir diye vehme kapılan Gazi-Giray, bu vehim yüzünden vakitsiz serhadde gelmişti.

Umumî terakki (S.B.)

Vezir-i â'zam, Belgrad'da Kapı-kulunun mevâciplerini (S.B.) verip bölük halkına umumen ikişer akçe ve piyade askere birer akçe terakki ihsan etti ve yeniçeri ağasını İstanbul'a gönderip bölük halkına vesair askere icâzet (S.B.) verdi. Kendûsu dahi sebükbar **(ağırlıksız)** ılgar fikrinde oldu.

Deli-Hasan'ın Kütahya şehrini istilâsı ve Mahmud Paşanın gidişi:

Geçen sene sonlarında mezbur ser eşkiyâ **(eşkiya başı)** Deli-Hasan, Tokad'da Hasan paşayı şehit ettikten sonra kalkıp gaaret ederek Anadolu semtine gitmişti. Def'ine memur olan Diyarbakır beylerbeyisi vezir Hüsrev Paşaya Şam, Halep ve Maraş eyâletleri askeri tâyin olunmuş iken, kimse itaat etmeyip Sivas yakınına geldikte, kışın yakınlaştığını bahane edip, yanında olan asker dağılıp gittikleri müfsid-i mezburun **(yâni Deli-Hasan'ın)** mesmuu olup **(işitip)** bî-bak ve bî-pervâ Anadolu muhafazasında olan Hafız Paşa üzerine yürüdü. Paşay-ı mezbur Habîr oldukta (S.B.) cenge kudreti olmamakla Kütahya kalesine girip tehassün (S.B.) etti. Derakap şaki-i mezbur **(adı geçen şaki)** askeri ile gelip üç gün kaleyi muhasara ettikten sonra beri ve bâran **(kar-ve yağmur)** zamanı olmakla şehri yakıp kışlamak için Karahisar'a gitti. Bu haber-i muvaşşiş (S.B.) der-i devlete (S.B.) vasıl oldukta vezirlerden Güzelce-Mahmud paşa Recep yanında serdâr tâyin olunmuştu.

İstanbul'da değişiklikler:

Bu ayın yirmisinde Kul tâifesi (S.B.) hareket edip su-i tedbir olundu **(kötü hareket edildi)** deyû itiraz etmekle Saatçı-Hasan Paşa refolunup **(kaldırılıp)**, Güzelce-Mahmud Pa-

şa kaymakam oldu. Ve müşavereye dahil olan Yeniçeri Ağası Ali Ağa dahi azlolunup yeri, Bostancı-başı Deli-Ferhad Ağaya verildi. Saatçı-Paşa Yedikuleye gönderildi.

Ayın yirmi ikinci Cumartesi gecesi Müftü efendi azil ile yerine Sun'ullah efendi ikinci defa Şeyhülislâm oldu. Aynı gün Anadolu kadı-askeri Esad efendi azil ve yerine İstanbul kadısı Ebu'l-Meyâmin Mustafa efendi, anın yerine de Mısırdan ma'zul (S.B.) Abdülvehhap efendi geldi.

Gazanfer Ağa ve Darüs-saade Ağası Osman Ağa vak'ası:

Recep ayının yirmi üçüncü günü Sipahi zümresi dergâh-ı şâh-ı cihâna **(pâdişah dergâhına, yâni saraya)** gelip ayak divanı (S.B.) olmasını rica ve celâlî, melâlî ve memleket ahvâlinin ihtilâlini, şifahen arz etmeği istida ettiler. Pâdişah-ı âlempenah, Bab-ı saadetten (S.B.) arz-ı dîdar **(yüzünü gösyerip)** ve hazırlanan taht-ı âlî gerdun-u nazir (S.B.) üzere oturup Şeyhülislâm Sun'ullah efendi ve kaymakam Mahmud Paşa ve Sadreyn (S.B.) Ahi-zâde ve Ebülmeyamin Mustafa efendi ve ulemâdan müderrislere varıncaya kadar otuz nefer âyan ve diğer divan erbabı huzurunda, Sipahiler tarafından Hasan Halife, Poyraz Osman ve Kâtip Cezmi, pâdişaha vasıtasız olarak arzuhal edip dediler ki:

«Pâdişahım! Asker-i İslâm seferde iken Celâlî hanümanları istisal (S.B.) ve ecille-i ekâbiri ezille-i esâgir rütbesine isal (devlet büyüklerini, zelil küçükler derecesine indirdiler) ve seraser (baştan başa) memâlik-i mahrusayı Pâmal (S.B.- eyledi.

Erzurum eyâleti Köse-Sefer paşanın sekbanları ve leventleri elinde, Sıvas eyâleti Alaca-Atlu demekle maruf Ahmed paşa zorbaları hükmünde, Karaman eyâleti, Deli-Hasan ve Merzifon, Kastamonu, Kangrı sancakları Tavil ve Kara-Said zaptında olup, Celâlîler dünyayı tuttu. Beş altı kere serdâr tâyin olundu, bir maslâhat görülmedi. Devlet büyüklerinin ihmali ve mahrem-i esrâr-ı saltanat olanların (S.B.) iğfâlı bu acayip işe sebep olmağla bihasebe'l-şer' ve'l-kaanun her birinin cezası verilmek ve diğerlerine ibret olmak ve din ve devletin mühim işlerinden olduğunu...»

İş'ar etmeleriyle evvelce kaymakam olup Yedikulede mahpus olan Saatçı-Hasan Paşa meydana getirilip «Mühim devlet umurunu pâdişaha, olduğu gibi bildirmediği, kaymakamlığı sırasında retk ü fetki **(idareyi)** kendi havasınca etti» deyû itham edilerek siyaset meydanına getirilmiş iken her maddeyi pâye-i serir-i ûlâya **(pâdişâha)** bildirdiğini gösterir hutut-u şerife müveşşeh **(pâdişah yazılariyle süslenmiş) telhisler (S. B.)** ibraz ile ibray-ı zimmet edip (S.B.) kurtuldu.

Ve müsteşar-ı saltanat ve mü'temeni umûr-u mülk-i millet olan **(ve mülk ve memleket işlerinin güveniliri olan)** dördüncü vezir Tırnakçı-Hasan paşa intikâm meydanında boynu vurulmağa çökertilmişken, yeniçerilerin şefaatiyle affolundu. Ve Tavaşi (S.B.) zümresinden Hüsrev paşanın serdârlığına bâis olmak töhmetiyle Kapı-Ağası Gazanfer ağa ve Darüs-saade ağası Osman ağa mazhar-ı itap (S.B.) ve tîğ-i âbgûn ve âteştâb ile **(su renginde ve ateş gibi sıcak kılıç ile)** kelleleri uçuruldu.

Ol iki beyaz ve siyah baş siyaset meydanına yuvarlanınca dedikodular da kesildi ve pâdişah erkân-ı devleti selâmlayıp Harem-i Has'a (S.B.) revân ve halk dahi gülbank-i duâyı (S. B.) felek-i eflâke **(göklere)** yetürüp perişan oldu. (1).

Yemişçi-Hasan Paşanın İstanbul'a hareketi ve Lala-Mehmed Paşanın serdârlığı:

Vezir-i â'zam, Tatar Hanını Peçuy kışlağına gönderdikten sonra, serhad umurunu Lala-Mehmed Paşaya ve Belgrad'da

(1) Bu sipahi isyanının hakikî sebepleri daha derin olsa gerektir Anadolu hakikaten eşkiya elinde inlemekte idi. Bu Celâlî eşkiyasını bertaraf etmek için gönderilen devşirme vezirler de Anadolu halkını soyup soğana çeviriyor, zulüm altında inletiyordu. Binaenaleyh Anadolu halkı hem eşkiyadan, hem devleti temsil eden devşirmelerden çekiyordu. Yeniçeriler tamamen devşirme olduğu halde, Sipahiler Türk unsurundandı. Bu defaki Sipahi isyanı, devşirme zulmüne karşı bir ayaklanma mahiyetinde gibi görünmektedir.

zahireleri ve diğer mühimmat tedarikini defterdar Ekmekçizâde ile vezir Mehmed paşaya sipariş edip kendi Kethüdası Mustafa Ağayı Bosna ve Budin eyâletlerinden zahire toplamağa gönderip «Der-i devlette kulun **(askerin)** hareketinden kendine zarar gelmesi ağleb-i ihtimaldir» deyû sebükbar (S. B.) bir bölük hizmetkâr ile çıkıp ılgar eyledi.

Yagodine nam mahalde Hasan ağa nam kapıcı-başı gelip Sun'ullah efendinin dilhâh-ı sipah **(Sipahilerin isteği)** için müftü olduğunu haber verdi. Ve kapı Kethüdası (S.B.) Yemenli Hüseyin ağadan mektup getürüp:

«Vücudun sana gerekse çok acele gelesin!»

Demekle bir an tevakkuf etmeyip **(durmayıp)** acele yola revân oldu. Lâkin Morava nehrinin taşması ve buz parçalarının, üzerinde şiddetli akması gecikmeye sebep oldup ne hâl ise bir tenk mahalde **(dar bir yerde)** buz üzerinden geçip Niş'e varıldıkta Asitâneden (S.B.) tekrar mektup ve adam gelüb, Gazanfer Ağa vak'asını bildirdi.

Bundan sonra hiç durmayıp Harmanlıya geldikte, iki nefer kapıcı-başı hatt-ı hümâyun ile valide sultanın mektubunu getürdü. Bu iki mektup da sadrâzamın İstanbul'a davetini bildiriyordu.

Vezir ve bu fakiri davet edip, cevabnâmelerini yazdırıp derhal evelki iki bevvab ile **(kapıcı ile)** gerûye gönderildi.

Oradan Edirne'ye vasıl olup, Ekmekçi-zâde sarayına indi.

Bu fakir, ol vakitte Edirne kadısı bulunan Zekeriya-zâde Yahya efendi —ki sonra Şeyhülislâm oldu —mahkemelerinde ârâm edip yedinci saatte vezir ile birlikte kalkıp cânib-i dârüs-saltanaya **(İstanbul'a)** ılgar olundu. Silivri ile Karıştıran arasında, kapı kethüdası Yemenli Hüseyin Ağa ile Süleymaniye mütevellisi (S.B.) Sarı-Ali Ağa karşı gelip:

«Bu gece her halde saraya girmeniz lâzım gelmiştir. Eğer yarına tehir olunursa, Sipahiler zorba gönderip sizi defederler. Taraf-ı saltanattan Silivri kapısı bevvablarına (kapıcılarına) tenbîh olunmuştur.»

Demekle, paşa dahi arabadan çıkıp çapkuna süvar olup sür'at ile, Şaban ayının yirmi beşinci gecesi, dördüncü saatte bab-ı mezburdan **(adı geçen kapıdan)** girip saraya dahil olduğu saatte, pâye-i serîr-i âlâ'ya **(pâdişaha)** telhis ile kudûmunu **(gelişini)** bildirdikte:

«Hoş geldin, kudûmun mübarek ola!»

Deyû, pâdişâhın cevabiyle müftehir ve mübâhi oldu (S.B.).

Ol gece kaymakam Mahmud paşa haberdar oldukta bizzat **(sadrâzam ile)** mülâkat eyledi ve gitti. Akabinde iki kadıasker efendiler gelip mülâki oldular. Gidecekleri vakit sadrâzam Yemişçi-Hasan paşa ikisine hitap edip dedi ki:

«Efendiler, bundan **(buradan)** giderken Şeyhülislâma varıp bizden dua ve selâm götürüp diyesiz ki, buraya inmeden, yoldan, doğruca saadethanelerine **(evlerine)** varıp mülâkat edecek idik. Geç vakit olmakla, huzurlarına mâni olmayalım deyû sabaha bıraktık. Yarın ne vakit müsait olursa sorup bana bildiresiz.»

Sabah oldu. İki kadı-askerden hiç bir cevap gelmedi. Meğer seher vakti zorba başıları müftüye varıp:

«Tedbirsiz vezirin **(yâni sadrâzam Yemişçi-Hasan paşanın)** serhad işlerinde vâki olan taksiri (S.B.) sebebi ile a'dâ-i din **(din düşmanları)**, müslümanlara galip ve İslâm şevketi sâlip (S..B) olmuştu» deyû vezir-i mezburun katline fetvâ alıp, fetvayı, kaymakam Mahmud paşaya götürdüler.

Bir rivâyette Şaban ayında vezir-i â'zam Asitâneye yakın oldukta Mahmud Paşa i'mâl-i mekr ü firib edip **(hiel ve aldatıcılık edip)** zikrolunan vech üzre fetvayı almış ve sipahilerin eline vermekle tekrar onların toplanmasına sebep olmuştu.

Hâlâ fetvayı tenfiz **(infaz etmek, fetvanın icabını icra etmek)** kasdı ile, kadı-askerleri getürüp ellerine verdi ve:

«Bu fetva meşru mudur?»

Deyû sual etti. Onlar da «Meşrudur» deyicek (deyince): «İmdi, meşruiyetini siz dahi yazın!»

Deyû, zorbaların önünde ikdam eyledikte (S.B.), anlar dahi meşruiyetini tahrir ve imza ettiler.

Vezir-i â'zamın katli için Mahmud Paşanın telhisi ve Hasan paşanın tedbiriyle pâdişahın imtinâı (S.B.):

Mezbur Mahmud paşa, zorbaların, ber mûcib-i fetvâ **(fetvâ mucibince)** Hasan paşayı katletmek istediklerini yazıp, eğer müsaade olunmazsa fesad-ı azime sebep olur deyû telhis edip (S.B.) fetvâyı da, kadı-askerlerin yazdığı imzalar ile birlikte telhis içine koyup huzur-u hümâyuna gönderdi.

Bu taraftan Yemişçi-Hasan paşa haberdar oldukta, bu fakiri davet edip pâdişaha bu mazmun üzere **(mâna üzere)** bir tezkere yazdırdı ki:

«Mahmud paşa, bu garaz-i fâsid icrası için zorba eşkiyasına otuz bin filöri vermeği taahhüt eyledi. Ve eğer müsaade buyurulursa birkaç günedek lisana gelmeyecek en büyük fesatlara kalkışmaları mukarrerdir. Ve hâlen Mahmud paşanın telhisine lâzım olan cevap «vezir-i â'zamdan sudur eyleyen (S.B.) işler, cümlesi benim marıfetimledir, cürmü zuhur eder ise ben hakkından gelebilirim. Benimle vezirim arasına kul niçin karışır? Karıştıklarına aslâ rızây-ı hümâyunum yoktur» deyû işaret buyurularak gönderilmelidir. Bundan sonra kapıcılar-kethüdası kulunuza dahi hemen fermân-ı hümâyun sâdır olmak gerektir ki, bu gece varıp, hiç ihmal etmeden Mahmud paşanın hakkından gelip **(öldürüp)** fitneyi defeyleye...

Eğer, «Bu denlü **(bu suretle)** sipahiler ile mukabele nice mümkündür?» deyû sual buyurulur ise, yeniçeri tâifesini bu bendeleri kendime tahvil eylemişimdir **(kendime çevirmişimdir)»**.

Deyû gönderildi.

Sadrâzam Hasan paşanın tezkeresine pâdişah vâkıf olduktan sonra, Mahmud paşanın tezkeresine bu suretle cevaplar yazılarak gönderildi. Fetvâ ve imza kâğıtları alakonulup,

Kapıcılar-Kethüdası Kasım ağa, huzur-u hümâyuna davet olundu ve:

«Bu gece elbette Mahmud paşaya varılıp hakkından gelesin! Ve bu telhis ile fetvâları vezir-i â'zama veresin!»

Deyû tenbih buyurmuşlar. Mezbur Kapıcılar-kethüdası, kâğıtları vezir-i â'zama götürüp, kendi hocası olan Ebulmeyamen Mustafa efendinin kâğıdını gizledi. Ve Mahmut paşanın katline memur olduğunu bildirip gitti. Fakat Mahmud paşa, korku ile kaçıp bulunamadı. Paşa, gelen fetvâyı muhafaza edip, müftünün ve kadı-askerlerin yazıları olduğunu bildi.

Vezir-i â'zam Hasan paşanın Yeniçerilere sığınması ve onların cemiyeti ve sipahilerin telâşı:

Çün Mahmud paşa gönderdiği telhis (S.B.) gelip okundu. Aklı başından gidip neye uğradığını bilip ıstıraba düştü. Zorbalar (**yâni sipahiler!**) müntazır dururlardı.

«Çün pâdişah fetvâ ile amel etmeyip Hasan paşayı himaye eyledi, biz saraya varır kendimiz katlederiz!»

Deyip, çıkıp at meydanına varıp bu bapta müşavere eylediler.

Hasan Paşa bu kaziyeden (**meseleden**) habîr olıcak (**haberdar olunca**) sarayının kapısını kapayıp, zevcesi sultan (**Ayşe sultan**) mekânına yakın bir odaya girdi. Zira henüz zifaf vâki olmamıştı.

Sipahi zorbaları alay ile saray kapısına gelip, kapanmış bulduklarında, Hasan Paşanın tedarikinin muhkem idigün bilip:

«Demir kapıyı kırmak fazla çalışmak ister, akşam da yakındır. Vakit tenk (**dar**) olmakla bugün işi tamamlamak mümkün olmaz, yarına bırakalım.»

Deyû dağıldılar. Bu fakîr-i nâtuvan (**bu kuvvetsiz fakir**) dahi ol anda beyt-i ahzânıma (**hüzünlü evime**) revân oldum idi.

Hasan Paşa, halk salât-ı işâ ile (**akşam namazı ile**) mes-

gul iken kıyafet değiştirerek piyade iki yarar hizmetkâr ile kule kapısından çıkıp «Yeniçeri ağası kapısı» demekle marut sarây-ı dilküşâya **(gönül açan saraya)** varıp, o emsalsiz yerde pinhan olmuş **(gizlenmiş)**, ol gece Yemenli Hüseyin ağa ile, Sarı-Ali Ağa, bu abd-i hakirin menziline uğrayıp «devâtiniz ile (1) birkaç tabaka kâğıt alıp ağa kapısına varasız.»

Dediler ve acele ile gittiler. Bu hakir dahi acele üzere atlanıp ağa kapısına vardım. Gördüm ki Hasan Paşa (sadrâzam Yemişçi) meclis başkanlığında oturur, Yeniçeri Ağası, etbâiyle (S.B.) makam-ı hizmette ayakta durur. Fakiri görünce yanına çağırıp, pâye-i serîr-i âlâya **(pâdişâha)** bir kâğıt yazdırdı ki meâli şöyledir:

«Hâlâ mesned-i iftâda olan (Şeyhülislâm olan) Mevlânâ Sun'ullah efendi cemâ'yaya mu'in (Yardımcı) ve penah (sığınma yeri) olup, sabıkaa (evvelce) biraderzâdesi Çelebi Kadı nam Hakka nârâzi (Hakka razı olmayan) vasıtası ile Celâlî Kara-Yazıcı'dan otuz bin kuruş alıp Sinan Paşa-zâde Mehmed paşayı azlettirdiğinden başka zorbalar ile ittifak edip, zorbaları kâh divana gulüv ettirip (isyan ettirip) Kapı-Ağası ile Kızlar Ağasının başlarını kestirip ve hâliya (şimdi) vekîl-i saltanat-ı uzmâ olan (S.B.) Hasan Paşanın katline müteallik teklifler dağdağasiyle (gürültüsüyle) âlemi kaygulandırmaktadır. Bunlardan maadâ lisana gelmiyecek tedariklere başlayıp her fitnede hazır, şer ve fesada bâistir (sebeptir)» deyû cümle yeniçeriler merkum müftünün vücudunun izalesi (öldürülmesi) lâzımdır ki, bu zorbaların tuğyânı bertaraf ola derler. İzale olunmazsa (öldürülmezse) bâri Rodos adasına sürgün edilip fetvâ hizmeti (Şeyhülislâmlık) bir salih ve mütedeyyin (dindar) kimseye verilmek mühimdir.

Anadolu kadı-askeri Mevlânâ Mustafa efendi dâîleri (S.B.) her veçhile salih ve dindar ve afif (iffetli) ve perhizkârdır. Mansıb-ı fetvâ (fetvâ makamı, şeyhülislâmlık) ana inâyet buyurulup, yeri, İstanbul'dan münfasıl (ayrılan) Mevlânâ Mustafa dâîlerine sadaka buyurulmak babında ferman pâdişâhımızındır.»

---

(1) Eski devrin mürekkep hokkası.

Deyû bu şekilde telhis (S.B.) tamam olup paşaya verildikte bir destmâle (**mendile**) sarıp hazır eyledi. Bundan sonra cümle vezirler ve ulemâ ve meşayih (**şeyhler**) ve cebeci, topçu ve tersane halkı ve ehl-i hiref (**sanat erbabı**) ağalarına hitaben buyurultular (S.B.) yazıldı. Ve «her kim ki pâdişâha itaat üzeredir, harp âletleriyle Süleymaniye harreminde hazır ve emre müntazır bulunalar!» deyû davet ve ol gece taraf taraf buyurultular gönderildi.

Vakt-i şafiide (S.B.) ağa imamına iktida ile (S.B.) sahib-i devlet (**sadrâzam**) sabah namazını kılıp andan sonra, akşam yazılan telhis (S.B.) bir mutemet (**güvenilir**) adamiyle atebe-i halvetserây-ı hümâyuna (yâni pâdişâh'a) gönderdiler.

Güneş doğmasına yakın orada bulunmaları ferman olunan tavâif (**tâifeler**) Süleymaniye harreminde ve yeniçeri, müsellâh ve mürettep ağa sarayının merdiveni ayağında âdet-i me'lûfeleri üzere (**alıştıkları âdetleri üzere**) odabaşıları ile durdular. İçlerinden bigâneleri (**yabancıları**) taşra sürdüler.

Bundan sonra vezir (**sadrâzam**) ve yeniçeri ağası Ferhad Ağa merdivenin yukarısında durup bir hatt-ı hümâyun çıkarıp Bektaşiyane (**Bektaşilere, yâni yeniçerilere**) karşı okundu. Pâdişâh hattının içindekiler şöyle idi:

«Siz ki yeniçeri kullarımsız. Berhudar olasız. Nimetim sizlere helâl ola. Abâ-i kiram ve ecdad-ı izâmım (babalarım, dedelerim) zamanlarından bu âne gelinceye kadar sizden hiyânet ve habâset (alçaklık) ve arzu dışında hareket sadır olmayıp daima rızay-ı şerifimi gözleyip vezir-i âzamıma muin (yardımcı) olup, zorba eşkiyasının haklarından gelinmeğe imdat ve ikdam eyleyesiz. Benim duam ve hüsn-ü teveccühüm (S.B.) sizinle biledir (beraberdir).»

Çün Yeniçeriler hatt-ı hümâyunu dinlediler, pâdişâha hayır dua edip, aynı zamanda gizlice öğretildikleri üzere ağız açıp:

«Bizim dahi hayır sözlerimiz vardır. Isgaa buyurup (kulak verip) pâdişâhımıza arzetmenizi rica ederiz. Ol akvâl-i hayir-iştimal (O

hayırlı sözler) budur ki, müftü olanlar, pâdişâh-ı islâma hayırhah (S.B.) olurken, hâlâ müftü Sun'ullah efendi devlet-i âliyeye bedhah (S.B.) olup, Kara-Yazıcı'dan, biraderzâdesi Çelebi Kadı eliyle otuz bin altın alıp, Sinan Paşa-zâdeyi azlettirdi. Sonra zorbalar ile müttefik olup dîvânı bastırıp ağaların başını kestirdi. Şimdi vezirlerin başını talep ettirip (istetüb), muradlarınca fetvâlar veriyor. Cümlemizin arzumuz budur ki, mezbûrun (adı geçenin) hakkından geline! Ve Mahmud paşa dahi sâî bil'fesâd (S.B.) olduğu için katloluna!. Ve zorbalar dahi sipâhilerden istenilüp, teslim ederlerse febihâ (ne âlâ)... inad edip vermezler ise cümlesinin hakkından gelinmeğe ikdâmımız mukarrerdir (S.B.). Kıtal lâzım gelürse vakitlerine hazır olsunlar, biz hazır durmuşuz!»

Dediler. Vezir-i âzam dahi «ale'r-re's ve'l-ayn! (baş ve göz üzerine)» deyup cevap vererek ağa ile makamlarına gelip oturdular.

Vezirler ve ulemâ, hariç pâyesine (S.B.) varıncaya kadar vesair âyan ve erkân (S.B.) umumen toplandılar. Ciğale-zâde orada bulunmaktan imtinâ ettikte (S.B.), Çavuş-başı gönderilip cebren ihzar olundu **(hazır bulunduruldu)** sonra belli başlı zorbalar defter olunup esâmileri çalındı ve her biri için mürd timarı emri yazılıp zabitlerine teslim olundu.

Sipâhi cemiyeti:

Bu taraftan zorbalar seher vakti Arslanhane önünde toplanıp, saf bağlayıp dururlardı. Vezir-i âzam bölük ağalarına cumhur müvacehesinde **(topluluk karşısında)** emirler verip dedi ki:

«Sipâh tâifesine varup bu esâmi sahiplerini sipâhiden talep edin (S.B.). Eğer teslim ederlerse febiha... Alup getürün. Ve illâ vakitlerine hazır olsunlar. Umum ile üzerlerine varılup haklarından gelinmek mukarrerdir (S.B.).»

Ağalar sem'an ve taaten **(baş üstüne)** deyup revâne oldular. Sipâh cumhurunun önüne varıp, evâmiri **(emirleri)** gösterip zorbaları talep ettiklerinde (S.B.):

«Birisini dahi vermeziz! Pâdişâh cümle sipâhtan geçmek (**vaz geçmek**) ne ihtimaldir?»

Deyû cevap viricek, ağalar sipâh yanında kalıp, kethüdalar bu haber-i na sevab üzere (**bu sevap olmayan cevap üzere**) vezire geldiler. Bu esnada sarây-ı âmire (S.B.) cânibinden iki kapıcı zâhir olup (**görünüp**) fetvâ telhisini götürüp sadrâzama teslim ettiler.

Paşa açıp gördü ki, arzı muktezasınca fetvâ ve kadı-askerlik tevcih olunmuş. Derhal Anadolu kadı-askeri Ebul-Meyamen Mustafa efendiye teveccüh edip (**yönelüp**):

«Allah mübarek eyleye! Pâdişâh-ı âlempenah hazretleri mansıb-ı fetvâyı (**Şeyhülislâmlık makamını**) size tevcih buyurdular.»

Dedikte, Mustafa efendi âhare (**başkasına**) hitap olunur kıyas edip, hem Rumeli kadı-askerlerinden aşuru câlis olmakla (**oturmakla**), bir hoşça fehm edemedi. Paşa kalkıp, fermanı ifhamdan sonra (**anlattıktan sonra**) müsâfaha (S.B.) edip bazusundan tutup vezirlerin üzerlerine geçirdi. Ve huzzâr-ı meclise (**mecliste hazır olanlara**) destbûs-ı tehniyet-i fetvâ için (**Şeyhülislâmlığı tebrik babında el öpmek için**) işaret eyledi (1)

Cümle ulemâ (**bilginler**), tertip üzere tehniyet etti-

(Naîmâ'nın, bu paragraftaki ibâresi biraz muğlak gibi görünür. Hâdise şudur:

Evvelce sadrâzam pâdişâha, Sun'ullah efendinin Şeyhülislâmlıktan atılarak yerine Ebülmeyamin Mustafa efendinin tâyinini telhis etmişti (yâni istemişti). İşte o sırada pâdişâhtan gelen fermanda, sadrâzamın isteğinin yerine getirildiği bildiriliyordu. Sadrâzam, yeni Şeyhülislâma, şeyhülislâmlığını tebliğ edince,, Ebulmeyamin Mustafa efendi böyle bir tâyini beklemediği için şaşırmış, başkasına söyleniyor zanniyle iki tarafına bakınmağa başlamıştı. O vakit sadrâzam, mecburen hocanın kolundan yakalayıp onu asıl mevkiine, vezirlerin üstüne âdeta sürükleyerek oturtmuştur.

ler **(tebrik ettiler)**. Bundan sonra sâhib-i devlet **(sadrâzam)**, pâdişâha vekâleten, yeni müftiden şu fetvâyı sordu:

«Defter olunan zorba eşkiyasını teslimde imtina' ve azgınlık ve inat üzere içtima edip, pâdişah emrine itaat etmeyen sipâhi zümresi hakkında ne buyurursuz? Şer'an ne lâzım gelur?» dedikte yeni Şeyhülislâm:

«İslâm sultanının emrine itaat etmemekle cümlesi bâğî **(âsî)** olurlar. Kıtalle cemiyetleri tefrik **(ayrılıp)** defterleri temzik olunmak **(yırtılmak)** lâzım gelir».

Deyû cevap verdikte, paşa tekrar bölük kethüdalarına hitap edip:

«Varın, ol cemiyet edenlere bu cevabı bildirin, ve ol şâkileri alup getürün! Eğer inat ederlerse, pâdişâh, ol zümre-i gümrâh (yoldan sapmış zümre) kulluğundan geçmiştir. Cümlesinin defterleri ateşe urulmak mukarrerdir (S.B.). Sonra nedâmet (pişmanlık) muteber olmaz (fayda vermez). Ve siz ki mezbûr tâifelerin zabitlerisiz, şöyle ki siz dahi bu babta himâye eder şekilde ihmal edüp talep ve ikdamda ihtimam etmezseniz, pâdişâh-ı âfak, sizin hakkınızda darb-ı a'nak (boyun vurulmak) emrolunmuştur. Cümlenizin merdiven ayağında boyunları urulmak mukarrerdir.»

Dedi. Anlar dahi oltarafa gittiler.

Bu esnada vezir-i âzam, Kapıcı-başılara nigâh edip **(bakıp)** ol zümreden Davûd Ağa —ki Genç Osman vakasında vezir-i âzam olmuştur— anı yanma çağırıp, gizlice kulağına dedi ki:

«Kırk nefer kapıcı ile sabık müftü Sun'ullah efendi hanesine varıp onu yerinden kaldırıp iskeleye getürüp bir sefineye **(gemiye)** koyup, Rodos'a iclâ eyle **(sürgün eyle)** deyû ferman eyledi. Mezbûr (S.B.) dahi kırk nefer kapıcı ile müftü menziline (S.B.) vardıkta gördü ki, Sun'ullah efendi mukaddemce **(evvelce)** firar ve ihtifâ eylemiş (gizlenmiş)...

Sadrâzam yine Kapıcı-başı Hamza ağayı ve orta defterdarı Murad efendiyi çağırıp «Bu gece firar eyleyen Güzelce-Mahmud paşanın, varıp sarayını mühürleyesiz» dedi. Anlar dahi gittiler. Bu sırada İstanbul kapıları kapanmak için ya-

ya-başılar gönderildi. Kethüdalar gerû at meydanına varıp kapıların kapandığını bildirdiklerinde ol kavme **(sipâhilere)** ru'b ve heras **(korku)** müstevli olup, filhal **(şimdi)** perişan ve her biri bir tarafa girîzan **(kaçmış)** oldukları haberi geldi. Yeniçeri ağâsı Ferhad ağa kol gezmeğe süvar olup, müsellâh **(silâhlı)** Yeniçeri umumen şimşîr-i âbdârın miyânına bend idüb **(kılıcını beline takıp)**, acemi oğlanı, cebeci, topçu ve tersaneli askeri önüne düşüp İstanbul sokaklarını devr ve zorbaları aramağa gitti. Diğer devlet erkânı yerlerine dağıldılar.

Vezir-i âzam o gün dahi Ağa kapısında (S.B.) kaldı. Yeniçeri ağası İstanbul'u dolaşırken Darphane (S.B.) yakınında olan, sipâhi eşkiyasının mekânı «Kurşunlu Han» ı basıp, içeride olanların esvap ve emvalini (S.B.) yağma ve nicesini ele getürüp idam eyledi.

Bu şekilde de iki kul arasında **(yeniçeri ile sipahi arasında)** adâvet **(düşmanlık)** vâki oldu. İstanbul surlarının kapıları kapanmakla, şehir halkı, ölülerini bile sur dışına çıkaramadılar. Ol gün ve ol gece böylece kaldı.

Poyraz'ın ve diğer eşkiyanın katli:

Ol günün ertesi ki, cuma günü idi, yine seher vakti Seyhülislâm ve cümle vezirler ve ulemâ-i kiram ve erkân ve a'yân-ı vâcib'el-ihtiram **(hürmete şâyân olan devlet büyükleri)** ve umumen kapı-kulu Huddâm-ı şâh-ı âlîmakam **(yüksek makamlı şah hademeleri)**, dünkü gibi ağa kapısına davet olunup salâ zamanınadek müşâvere ve tetmîm-i umûr-ı din ü devlet için **(din ve devlet işlerini tamamlamak için)** türlü konuşmalardan sonra sadrâzam, pâdişahla mülâkat için atına binip, yeni müftü ve Anadolu Kadı-askeri Mustafa efendiyi bile **(beraber)** alıp, bu denlû silâhlı piyâde asker önüne düşüp, huzur-u hümâyuna vardıkta, Destbûs-i saâdet me'nus ile **(pâdişâhın elini öpmekle)** müşerref oldu.

Lâzım olan umur-u cumhuru (**cumhur işlerini**) söyleşip müşâvere olunduktan sonra yine ol müretteb alay ile sarây-ı âmireden (S.B.) çıkıp, at meydanında olan sarây-ı dilküşâya (**gönül açıcı saraya**) varıp, sahib-i devlet (S.B.) sarayında karar ettikten sonra asker tüfenkler atıp, süvariler silâhşorluklar edip, şenlikler ve şatâretler (S.B.) gösterdiler.

Müftü ile Kadı-asker, bir miktar sohbet ve mükâleme (S. B.) den sonra menzillerine gidip, paşa, makam-ı hükûmette âram ve mesâlih-i nâs ile meşgul oldu. Bundan sonra halk-ı âlem ve vücûh-i ümem (**milletin büyükleri**) fevç fevç destbûse (S.B.) gelip tehniyet-i kudûm (S.B.) ve eşkiyanın ve fitnenin kaldırılmasından dolayı teşekkür ettiler.

Ol gün iki şahıs birbiri ardınca sür'atle gelip zorbalardan Poyraz-Osman ile Öküz-Mehmed'in yakalandığını ihbar (**haber vermek**) ve «Sipahiler ağası Mustafa ağa getiriyor!» diye müjdelediler. Hemen mezkûr ağa, ol iki mağrûru getürüp, vezir huzurunda el bağlayıp durdular. Paşa, Poyraz-ı nâsâz'a (**uygunsuz Poyraza**) hitap edip:

«Osman bey, biz sana seferde hadsiz hesapsız riâyet ve iltifat edüp mansıplar (memuriyetler) ve terakkiler ve sayılamıyacak kadar harçlıklar vermiştik. Bizimle sözleriniz ve ahdiniz böyle değil idi. Ne bâis oldu ki (ne sebep oldu ki) a'dâmız ile ittifak eyleyesiz?»

Dedikte, Deli-Poyraz, mazeret ağzını açıp:

«Ey Pâşây-ı ser-efraz! (ey başkalarından üstün olan paşa), beni niçin söyletirsin? Ben ol suçu eylemedim ki itizâra (özür dilemeğe) mecâl ola... Küfrân-ı nimet ettiğim (nankörlük ettiğim) yoluma, izime geldi. Beni mazhar ettiğin ihsânı öyle basmadım ki beher takdir gözüme durmaya!. Her türlü cezayı hak ettiğim meydandadır. Hemen, kemal-i ihsanınızdan anı rica ederim ki bu günahkâr kulu, avratlar gibi kemend ile katlettirmeyip, seyf ile (kılıç ile) öldüresiz!»

Dedi. Paşa cevabında:

«Allah saklaya ki senin gibi bir merd-i şecîi (**şecaatli bir merdi**) izâle (S.B.) ettirevüz. Bilhassa biliyoruz ki seni ken-

di haline komamışlardır. Ama erbab-ı hilâfa (**muhalefet erbabına**) tâbi olmağa sebep ne oldu? Anı beyan muradımızdır.»

Deyû ibram (**ısrar**) edicek, Poyraz cevap verdi ki:

«**İstanbul'a geldiğimde ol tâifeyi (sipâhileri) bu makule tedarikte görüp haltlarından (onlara karışmaktan) çekindim. Kâtip Cezmi ve diğerleri başıma üşüp kande gidersem (nereye gidersem) ardıma düşüp derlerdi ki, behey Osman bey! Biz bu maslâhatı (işi) görmüşüz. Gerek Şeyhülislâm ve vezirler ve gerek kazaskerler ve diğer erkân ve büyükler cümle bizimle biledir (beraberdir). Elbette bu maslâhat (iş) görülür. Hemen senin teferrüd (S.B.) ettiğin kalur. Belki müdahale etmediğin için (işe karışmadığın için) zarar çekersin deyup, beni kaldırıp bir gün Sun'ullah efendinin kethüdası menzilinde tertip olunmuş âlî (büyük, yüksek) bir ziyafete getürdüler. Zorbalarla içtimaım (toplanmam) ol gün vâki oldu. Yine ihtilât etmedim (karışmadım). Bâ'dehu (S.B.) Mahmud paşa tarafından dâvet edildim. Bizzarure (S.B.) icâbet ettirdiler (S.B.). Ol, hod (kendi) bu tedarike dâmen-dermiyan edüp (eteğini beline dolayıp) bizzat dedi ki: Osman bey! Biz bu maslâhatı görmüşüz. Hemen senin imtnâın (çekinmen) yanına kalur. Cumhura (topluluğa) muhalefet etmenin mânası yoktur. Husûsâ ki, yoldaşlara otuz bin filori i'nâm ve ihzar olundu (S.B.). Andan dahi mahrum kalacağın akıl kârı değildir, deyû nice mukaddemat (S.B.) irâd edup, andan beni kaldırıp Müftü Sun'ullah efendiye, sonra kazaskerlere götürdüler. Anların dahi her biri nice edille (deliller) tahkik eyledi. Çün, gördüm ki cümle kibar (büyükler) bu tarafa gidip icma ve ittifak etmişler, ortada otuz bin filori dahi zikrolundu. Şeytan itmâı ile (şeytanın verdiği tamah ile) araya girip, sonra zorbalarla içtima ve ittibâ' (S.B.) ve düşen fitneyi yapar oldum» dedi.**

O zaman vezir-i âzam:

«Hâlen müftü olan Ebul-Meyâmen Mustafa efendi anlara tâbi değil mi idi?»

Dedikte, Poyraz-Osman yemin edip:

«Anlar (**yâni Ebul-Meyâmen Mustafa efendi**) başkalarından fazla çalışırdı.»

Dedikte, sadrâzam Hasan paşa bu fakirin yüzüne bakıp, olbapta istiğrab gösterdi. **(şaşkınlık gösterdi).**

Poyraz sözünü bitirdikten sonra paşa, Bölük ağası Mustafa ağaya buyurdu:

«Var bunları Bâb-ı hümâyuna ilet... Huzûr-u hümâyunda bu ahvali söylesünler!»

Dedikte, ikisini dahi alıp huzur-u pâdişâhiye ilettiklerinde aynı şekilde olanları tafsilâtiyle anlattılar. Pâdişâhın işareti üzerine boyunları vuruldu.

Bir iki günden sonra zorbalardan **(Tepegöz Rıdvan)** ele getürülüp sarây-ı âmirede katlolundu. Kazaz-Ali, Burnaz-Mehmed mâkulesi defterli zorbalar birer ikişer ele girip Bab-ı hümâyunda cümlesi tîğ-i siyâsetle **(siyaset kılıcı ile)** katlolunup haklarından gelindi. Ama, sipâhiler kâtibi Cezmi nam bedbahtın bulunmasına çare olmayıp kimse izine ermedi. Meğer, birkaç bin altın istishab edip **(beraberinde götürüp)** kendini meyit şeklinde **(ölü şeklinde)** tabuta koyup Üsküdara geçirtmiş. İstanbul surlarından bu hile ile çıkıp, birkaç hizmetkârı ile atlanıp firar eylemiş **(kaçmış).** Hizmetkârları, ol filorilere **(altınlara)** tamah edip ve kühsarda **(ormanlıkta)** kendini katl ve dinarları taksim sırasında münazaaya düşüp, nihayet birbirleriyle arbede etmekle, biri kaçıp bu haberi ifşâya **(yaymağa)** bâis oldu **(sebep oldu).**

Hüseyin Halifenin katledilmesi:

İhtilâlcilerin reislerinden Hüseyin halife nam şahıs; Kapı ağasının katledildiği gün, şifâhen pâdişâha nice bî-edebâne **(edepsizce)** kelimeler itmeğin **(etmekle)** izâlesi **(ortadan kaldırılması)** pâdişahın muradı iken, Hasan Paşa vakasında yeniçeriler tarafından korunup, hattâ zorbalar defterine dahi kaydedilmesine bile mâni olunduğundan, göz yumulup aslâ lisana bile götürülmemişti.

Mekum şâki, tamamen emniyet hâsıl edip «halâs oldum!» deyû pervsızca Ramazan geceleri kahvehanelere çıkıp yârânı

ile zevk-i nihânî **(gizli zevk)** ve sohbet-i kâmrânî **(kutlu sohbetler)** üzere iken, Ramazanın on birinci gecesinde, birden bire kahvehaneden kaptırılup, huzur-u hümâyuna gönderildikte, derhal âdem diyarına gönderildi **(öldürüldü)**.

Velhasıl bu tarik üzere zorba eşkiyaları cümle ele girip vücûd-i bi-sudlarından **(faydasız vücutlarından)** âlem tathir olundu **(temizlendi)**.

Güzelce-Mahmud Paşanın hali:

Mahmud Paşa ise bu vak'a evvelinde kaçmış ve gizlenmişti. Meğer sofî kıyafetine girip «Zincirli servi» semtinde mütemavvilân-ı İstanbul'dan **(İstanbul zenginlerinden)** merhum Hacı-Hüsrev'in bina ettiği câmi civarında olan hankahda (S.B.) —ki bazirgân câmii demekle meşhurdur— ârif-i billâh eşşeyh Ramazan Kuddise sirrehû hazretlerine iltica eylemiş (S.B.), ve böylece canını kurtarmıştır.

İki fırkanın düşmanlığı, Tırnakçı Hasan paşa ve Ali Ağanın katli ve sadrâzamın beğenilmeyen hareketleri:

Bu vak'alardan sonra Yeniçeri ile Sipâhî arasına adâvet **(düşmanlık)** düşüp, biribirini tenha buldukça katleder oldular. Hususiyle İstanbul'dan taşrada bu iki tâife arasında kâr û zâr **(cenk, kavga)** eksik olmadı.

Yemişçi-Hasan Paşa ise, zorbaları kırıp, fitne ehline bu mertebe tefrika kırıklık verip «bu makule korkunç bir gaileyi (S.B.) defettim» deyû pâdişâha karşı imtinâna (S.B.) başlayıp, pâdişâha ziyade yakın ve makbul olduğuna tamamen mağrur oldu. Ve «Arzettiğim hiç bir şey reddolunmaz» deyû gayet mesrur (S.B.) olmuştu.

Bu, kendine müyesser olan **(nasip olan)** feth-i aziz ve nasr-ı mübînin her lâhza şükrü vâcib olup perhiz ve tak-

vâsı (S.B.) mezîd olmak (S.B.) münasip iken, unf ve ceberûtu **(kabalık ve gururu)** arttırıp nefs-i emmâresinin (1) dilediğini yürütüp hadd-i itidalden ziyade (S.B.) şiddet ve sebepsiz kan dökmeğe başladı. Ve fazla gururundan, beğenmediği kimseleri, küçük bahanelerle ortadan kaldırır oldu.

Bunlardan biri, bir gece yeniçeri ağalığından çıkma Ali ağayı —ki Kapı ağasının damadıdır— sebepsiz boğdurup, herkes hayretler içinde iken, ol gecenin ertesi günü divâna varıp, arzdan çıkarken (S.B.), işaret edip yüksek fikirli vezirlerden Tırnakçı-Hasan paşayı Bâb-üs-saade (S.B.) sakafı altında **(tavanı altında)** çökertüp boynunu vurdurdu.

Bunların cürmü ne idüğü malûm olmadı **(bunların suçlarının ne olduğu anlaşılamadı.)**

Ancak, evvelce Hasan Paşaya Bağdad eyâleti verilip gitmişti. O zaman Azmi-zâde efendi bu kıtayı demişti:

Aceb olmaz bu rûz-i mâtem için
Kerbelâdan eğer denilse şedid
Ne Alî kaldı ne Hasan ne Hüseyin
Bir Yezîd itti cümlesini şehid

Ve, evvelce sadrâzam kaymakamı olan vezir Saatçı-Hasan paşayı öldürmeğe kastedip bazı sebepler ile Trabzon'a iclâ **ile (sürgün ile)** dergâh-ı Hüdavendigârdan **(pâdişah yanından)** böylece teb'îd etti **(uzaklaştırdı).**

Sâbık sadaret kaymakamlarından Tavâşî (S.B.) Hafız Paşayı dahi mağdûben **(kendisine kızarak)** kulel-i seb'a'da **(Yedikulede)** (1) hapsedip kurtuluştan ümidini kesti.

---

(1) İnsanı fenalığa zorlayan nefis, istek...

(1) Naîmâ, dilediği vakit, hemen hemen bugünkü Türkçe gibi açık yazabildiği halde, bazan da herkesin, her vakit (Yedikule) dediği yerin adını tamamen Arapçalaştırarak (kule) nin çoğulu olarak Kulel ve (yedi) adedinin karşılığı olarak da (Seb'a) kelimesini kullanmak suretiyle (Yedikule) nin adını acayip bir şekle sokmuştur.

Oda-başılık mansıbı ile Silâhtar-ı şehriyârî (S.B.) olan Nakkaş-Hasan ağaya bir gün, huzur-u hümâyuna yalnız vardığında mezbûre (**yâni ağaya**) «Taşra çık!» deyû işaret etmiş, ağanın tereddüt etmesiyle sadrâzamın huzuru kaçmıştı. Bir kaç gün geçtikten sonra bazı suçlar isnat ve arz eyleyip, akşam üzeri taşra çıkarttı. Fakat bu hususta bir cürmü (**suçu**) olmayup, pâdişâhın tenbihi ile taşra gitmediği malûm olıcak (**olunca**), birkaç gün sonra Kapıcı-başılık verildi ve hazineden akçe talep olundukça (**istenildikçe**), pâdişâhı men eder deyû bir gün cellâdı hazırladı. Fakat arza pâdişâhın izni olmamakla maksadında muvaffak olamadı.

Saatçı-Hasan paşayı sürgün etmesinin sebebi bu imiş ki, Saatçı sadrâzam kaymakamı iken, Serdar Yemişçi-Hasan Paşanın uğursuzluğu askerler arasında meydana çıkmakla, seferde, geçmek için uğradığı köprüler kırılıp tedbirinde dahi büyük kusurları meydana çıkmakla, askerler yüzüne karşı:

«Bire uğursuz! Çün mühimmat ve tedarikin bu şekildir, niçin serdarlık işlerini üzerine aldın?»

Deyû serzeniş edermiş (**çıkışırlarmış**). Bu hâdiselerden bahisle kaymakam Saatçı-Hasan paşa:

«Askerin, bu suretle yüzüne karşı geldiği şahıs nice serdar olur? Her halde değiştirilmesi vâcib olmuştur!»

Deyû pâdişâha arzeylemiş imiş. Pâdişâh hazretleri dahi, Saatçının arzını o zaman müfrü (**Şeyhülislâm**) olan Hocazâde Mehmed Efendiye gönderip:

«Doğru mudur?» deyû sual buyurdukta müftü:

«Mahzı iftirâdır (**sırf iftiradır**)» deyû defetmiş imiş.

Mesele Yemişçiye ulaşınca, Saatçiye düşman olup, sonradan Trabzon'a sürgün ile iktifâ etti (**yetindi**).

Kaptan Ciğale-zâdenin sadrâzam olmasından korkarak «zorbalar ile bir olmuştu» deyû öldürülmesi hususunda pâdişâha birkaç kere arz ve telhisler eyledi (S.B.). Fakat, taraf-ı şehriyârîye tesir eylemediğinden dilgir olup (**gücenip**), bir hafta, aslâ özrü yok iken Dîvâna varmadı. Cerrah-Mehmed Paşa ile bu hakir, divân işlerini görüp kendisi yalandan has-

talanarak taşra çıkmadı. Ve bu hareketi, dedikoduyu mucip oldu.

Hâsılı (**Hükümdarların vefası yoktur**) hakikatini, tamamen unutmuş olup, pâdişâha yakın olanlarla müdâraya (S. B.), ve kötü düşünceli kimselerle görüşmelerini terketmeyip, nihayet en yakın dostu olan Müftü Mustafa efendi ile dahi arasını bozdu.

Râziye Hatun-zâde (1) Mustafa Paşa ve onunla aynı fikir ve havada olan Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa ile dahi münaferet üzere oldu (**aralarına tefrika girdi**). Ve yine, Dar-üs-Saade Ağası Abdürrezzak Ağayı dahi Remîde kılıp (**ürkütüp**) cümle ekâbir ve a'yân (S.B.) ile, dostluğu ayrılığa çevirdi (2).

Bu sırada «Tücar akçesi» adiyle fukaraya salgın salıp, Yazıcı-zâde ilkaası ile (S.B.) ulemâdan (**Berat rüşûmu**) alıp zulüm kapısını açtı ve cevr ve sitem elini (S.B.) halka uzattı.

Ve gelecek sene, bu uygunsuz hallerinin cezasını gördü.

Bu senenin geride kalan olayları:

Ramazan-ı şerifin on birinde Cerrah-Mehmed paşa,Celâlî üzerine serdâr tâyin olunmuştu. Yine bu ayın yirmi beşinde refolunup (**kaldırılıp**) yerine Ciğale-zâde memur oldu.

Mısır'dan ma'zul (S.B.) Hızır paşaya Şevval ayında vezirlik hasları (S.B.) tâyin olunup divanda oturmak buyurulmuştu (3). Zilka'de ayının birinde Tuna yalısına muhafaza serdârlığı tevcih olunup gönderildi.

Yeniçeri Ağası Ferhad ağa ma'zul olup (S.B.), yeri Kapıcılar kethüdası Kasım ağaya verildi. Karahisar'da kışlayan Deli-Hasan, Şâhverdi kethüdasını der-i devlete gönderip geç-

---

(1) **Râziye Hâtun, Safiye Sultanın en çok itimat ettiği ve sarayın en nüfuzlu kadınlarındandı.**

(2) **Bu sayılan şahıs'ların hepsi, pâdişâha en yakın kimselerdi.**

(3) **Kubbealtı veziri olmuştu. Yâni Bakanlar Kurulu üyesi olmuştu.**

miş suçlarından istifa itmeğin **(etmekle)**, yeniçeri ocağından Turnacı başı (S.B.) Hüseyin ağa araya girip : «Bundan sonra Rumeli serhadlerinde gaza etsin!» deyû şefaat ve rica olunmakla, hemen kabul olunup, Bosna eyâleti verildi. Ve mezbûr Turnacıbaşı ve Şahverdi ile kendûye **(kendine)** tabl ve alem ve hil'at-i fâhire (S.B.) gönderildi. Mezbûr dahi **(yâni şakî Deli-Hasan)** eşkiyayı dağıtıp Zilka'de ayının birinde Gelibolu geçidinden geçip Rumeline teveccüh eyledi. Ve dört yüz kadar yakın adamlarına bölük rica itmeğin, dokuz akçe ile ulûfeciyân-ı yemin, gurebây-ı yemin ve yesâra (S.B.) ilhak olundu. Ve mezbûr Turnacı başı, Yeniçeri alayı ile Zilhicce ayının on üçüncü günü İstanbul'dan çıkıp Belgrad'a serdâr Mehmed Paşa ordusuna teveccüh eyledi.

Serdâr Mehmed paşa, Budin'den kalkıp Belgrad'a gelmiş ve taşra çıkıp dernek eylemişti. Deli-Hasan ve Turnacı başı, kudûmuna **(gelişine)** müntazır olup durdu.

Zilka'de ayında evvelce serdâr tâyin olunan Ciğale-zâde, hâli üzere kalıp Bursa muhafazasında olan Anadolu beylerbeyisi Nûh paşaya haslar tevcihi (S.B.) ile vezirlik verilip, kapı halkından Silâhtar bölüğü ve ulûfeciyân-ı yemin bölüğü ve sekban başı (S.B.) neferleriyle ve Karaman, Sıvas, Maraş, Halep, Adana eyâletleri tâyin olunup, Celâlî-Hasan'dan ayrılan «Karakaş» Evbaş'm ve «Tavil Bölük-başının) def'i için serdâr kılındı.

Ve Celâlî eşkiyası devletle barıştıkta, yanlarına iltica eden hanzâdelerden Selâmet-Giray, Mehmed-Giray ve Şahin-Giray, dergâh-ı Şehinşaha **(pâdişâha) müracaat** eyleyip Zilhiccenin sonlarında cünhaları affolundu.

Şehzâde Mahmudun şehid edilmesi:

Zilhiccenin yirmi yedinci günü pâdişâh-ı ömer-meşreb **(Hazret-i Ömer ahlâklı, tabiatlı pâdişah,)** Sultan Mahmud nam şehzâdelerini mazhar-ı kahr-ı gazab eyledi!

Tafsili budur ki, meşâyihden **(Şeyhlerden)** biri, şehzâde-

nin cülûsuna vefk (S.B.) koyup bazı ed'iye **(dualar)** ve azâyime (S.B.) müteallik mektuplaşma vâki oldukta Kızlar ağası mütefattın olup **(zihni açık olup)** hünkâra kâğıtları alıp arz idicek **(edince)**, evvelâ şehzâde öldürüldü. Lâkin bu gadr **(zulüm)**, pâdişaha dahi müteyemmen **(uğurlu)** olmayıp bir aydan sonra ol mahzura uğradılar **(yâni pâdişâh da öldü)**.

Mezbûr şehzâde bir seçi, gayyur **(çalışkan)** kimse idi. Herbar (S.B.) hünkârın Celâliler emrinde efkârı olsa teselli verip «Beni serdâr eyle, gönder! Sana zarurî serfüru ettireyim **(baş eğdireyim)** gerek gılıç, gerek ihsan ile anların teshiri kolaydır» dedikçe pâdişâh anı, bu makule sözlerden menederdi (1).

Divân-ı hümâyun önünde
Nadajlı Abdurrahman'ın katli:

Bu sene zuhur eden garip vak'alardandır.
İstanbul'da Behram-Kethüda medresesinin Hâric pâye-

---

(1) Üçüncü Sultan Mehmed, tahta çıktığı gün 19 kardeşini boğdurmuştu. Kendi vefatından 6 ay 13 gün evvel de evlât katili oldu. Naîmâ, kendi oğlunu öldürdükten sonra, Sultan Mehmed'in bir ay geçince vefat ettiğini yazarsa da, Üçüncü Sultan Mehmed, evlâdını katlettikten 6 ay 13 gün sonra anî olarak vefat etmiştir. Bu feci cinayet için bazı sebepler gösterilir.

Birinci sebep: Sultan Mehmed zamanında Anadolu Celâlî eşkiyaları elinde inliyordu. Gönderilen vezirler bir iş göremiyorlardı. Genç, kudretli, cesur olan şehzâde Mahmud, babasına defalarca, Anadolu'ya kendisinin ordu başında gönderilmesini rica etmişti. Bu samimî istek, pâdişahı ürkütmüş, oğlundan şüphe etmesine sebep olmuştu. Gûya oğlu, eşkiya, tâkibi bahanesiyle bir ordunun başına geçerek babasını tahtından ettirecekti!

İkinci sebep: Bir iftiradır. Gûya bir şeyh, şehzâdeye saltanat müjdesi vermiş ve babası için, onu öldürecek tılsımlar yapmış. Şehzâdenin bu şeyh ile yaptığı muhaberelere ait mektuplar Kızlar ağası tarafından elde edilip pâdişaha gösterilmiştir.

siyle (S.B.) müderris olan Nadajlı lâkabı ile meşhur olan Sarı Abdurrahman, bu sene Cemaziyelevvelinin onuncu günü ilhad ve zındıklık (S.B.) töhmeti ile tutulup, Divân-ı hümâyun önünde katlolundu. Ehî-zâde efendi Rumeli ve Esad efendi Anadolu Kadı-askerî idiler. Katline hükmettiler.

Tırnakçı-Hasan paşa, bu katil hâdisesini Esad efendiden sormuştu. Verdiği cevabında şunları yazar:

«Benim Sultanım! Nadajlı hususu sual buyurulmuş. Böyle zındık (S.B.) görmedim. Haşir ve neşir, cennet ve cehennemi, sevap ve ikaabı **(azabı)** tamamen inkâr edip:

«Eveleyse'llezî halakassemâvâti.....»

Nass-ı kerîmine ne dersin? dedim, «kaadirdir, lâkin vukua gelmez» dedi «Bu kârhâneye zeval yoktur» dersin «yevme tübeddil-ül-arze...» nassına ne dersin? dedim. «Tevili ve tevcihi (S.B.) vardır, murad, yine bu neş'ede olan ahvaldir» dedi. «Yevme yekûnünnase kel firâş-il-mebsûs...» ne demektir?» dediğimde: «Dağlar gibi adamlar âlemde perişan olurlar demektir» dedi. Dahi çok Nusûs-i Kaviye (S.B.) ile şübhe-i redîesini **(kötü şüphesini)** izâle (S.B.) ve hak yoluna çevirmek istedik, mümkün olmadı. Bu mertebe zındıktır. Kusur-u aklında eğerçi şüphe yok **(aklında kusur olduğunda şüphe yok)**, fakat dâire-i tekliften hâriç olacak kadar mecnun **(deli)** değil idi.

Zu'munca (S.B.) hayli idare-i bahs eyledi. Mecnun, nusûsu (S.B.) te'vile kadir olmaz. Zındıkm ise, ahz olundukta, sonra tövbesi makbul olmayıp bilâ tehir **(geciktirilmeksizin)** katli vâcib olmakla şer-i şerif mucibince katline hükmolundu. Hazretiniz hazır olsanız, kendi elinizle katlederdiniz. Kendi zu'm-i fâsidince **(fâsit kanaatince)** dünya belâsından halâs oldu, müslümanlar dahi elinden ve İslâm dini dilinden halâs buldu **(kurtuldu)**.

Vakaayi-i Sene İsnâ Aşer ve Elf

(Bin on iki senesi olayları)
(Hicrî 1012 senesi Muharreminin birinci günü, Milâdî 1603 senesi haziran ayının on birinci çarşamba gününe rastlar)

Mehmed paşanın Engerûs cânibine (Macaristan tarafına) Çil-Ada seferine serdâr oluşu ve Tatar Hanının avdeti:

Geçen sene, vezir-i âzam Hasan paşa **(Yemişçi)** der-i devlete geldikte Budin muhafazasında olan Lala-Mehmed paşayı serdâr nasbetmişti. Paşay-ı mezbûr dahi **(adı geçen paşa dahi)** Rebiülevvel başlarında Budin'den kalkıp Belgrad'a geldi. Evvelâ etraf ve eknafe ahkâm-ı şerife gönderip askeri derneğe dâvet ve Belgrad'da topladıktan sonra Asitâneden **(İstanbul'dan)** gönderilen yeniçeri ile Turnacı-başı (S.B.) ve Deli-Hasan henüz vâsıl olmadan zamân-ı sefer **(sefer zamanı)** tenk **(dar)** oldu deyû Belgrad'dan kalkıp Budin cânibine teveccüh etti **(yöneldi)**. Essek = Ösek köprüsünü geçip Karova menziline kondukta, Bosna beylerbeyisi olan Deli-Hasan paşa gelip mülâki oldu (S.B.).

Karakaş-Ahmed ve Tavil-Bölükbaşı, Gelibolu'dan dönüp Anadolu'da kaldılar.

Mezbûr Deli-Hasan itaat suretinde gerçi Rumeline geçti, lâkin Celâlîlik tarzından çıkmayıp evvelâ, Boğazda, kadırgasına bindiği beyi curz'î bahane ile gazab edip tüfenk ile katlet-

ti. Edirne'de bîhad **(hesapsız)** yağmurluk ve saraçhane esvabı vesair levazım (S.B.) alıp, şehre tevzi ettirdi. Edirneliler, bir kaç yük akçe salgın çektiler. Filibe, Sofya vesair köy ve kasabalarda bu şekilde taaddî **(zulüm)** ederek geçip, piyade ve süvari on bin kadar asker ile serdâra geldi.

Bunun askeri, görülmemiş bir garip tavır ve tarzda idi. Kimi üryan **(çıplak)**, boynunda hamâil **(muska, tılsım)** ve kimisinin rikâbma (S.B.) bir deve ardalası asılmış ve arkasına ziller, hamâiller gibi dizilmiş, kiminin başı açık avrat saçı gibi uzun saçı iki yanına sarkmış, kiminin baldırı çıplak ve elinde bir kargı bir mızrak, ucunda iki karış bayrak, bu heyette gelip serdârın otağını ihata ettiler **(kuşattılar)**.

Serdâr, yüz kırk kadar belli başlularına hil'atlar ve bir ol kadar dahi çuhalar giydirdi. Ol mahalde **(orada)** üç dört yüz adamı bölüğe arzeyledi. Paşa «görelim!» deyû ertesi güne salmıştı **(bırakmıştı)**. Nihayet tenfiz ettirdi (S.B.).

Bundan evvel Gazi-Giray Han Peç'te kışlayıp bilâd-ı küffâra **(küffar memleketlerine)** akın etmiş, lâkin ol kadar murad üzere **(istenildiği kadar)** doyumluk almayıp gelmişti. Serdar dahi Budin'den Belgrad'a gelürken varup kendûye **(kendine)** birleşip sohbet etmişti. Bu defa Seksar menzilinden Peçevi'li İbrahim efendi, kendi karîni **(yakını, akrabası)** ve âdemîsi olmakla dâvete gönderdi.

Meğer, sadrâzam Yemişçi-Hasan Paşa tarafından avdete işaret olunmuş... Vardıkta, bilâ tereddüt **(tereddütsüz)**, «an karip **(yakında)** gideriz» deyû cevap verip Celâlî ahvalini sual etti. Ve:

«Anlar ile biz nice cem oluruz?» dedi, tereddüt gösterdi. Mezbûr dahi **(Peçevî İbrahim efendi)** dönüp serdârı haberdar ettikte Ekmekçi-zâde: «Taraf-ı saltanattan bir müteayyin **(tanınmış)** adam gönderilse ta'zim edilmiş olup sözü tesir ederdi» deyû mezbûr İbrahim efendiyi yanına alıp kendisi gitti. Vardıkta biraz mükâlemeden sonra, ertesi Drava suyundan Celâlî geçince tevakkuf edip **(durup)**: «Defterdar efendi ile maan **(birlikte)** gideriz» deyû, mektuplar ile İbrahim efendiyi geriye gönderdi. Ekmekçi-zâde Han yanında kaldı.

Evvelce Yemişçi, defterdar ile anlaşıp «Han giderse, der-i devlette himaye ederiz. Cânib-i pâdişâhiden **(pâdişah tarafından)** muâteb (S.B.) olmaz. Dünyayı fetih mi etse gerek? Bu serdâr maslâhat görürse a'dâmız **(düşmanlarımız)** bize zafer bulur. Hemen serhaddi muhafaza etsin» dediğini bildirdi. Han dahi göçüp ol mahalden kendi diyârına azimet etti. Defterdar dahi gelip yeis cevabını getürdü. (1).

Ol mahalden göçülüp tayy-i merâhil ederek **(konak konak giderek)** Muharrem ayı sonlarında Hamza bey sarayına inildi. Ekmekçi-zâde ol mahalden dönüp Rumeline mal tahsiline gidip Tırpan-Ali efendi ordu defterdarı kaldı.

Küffâr serdârı ve Macar kaptanları **(kumandanları)** ve kral karındaşı, elli bin kadar kâfir taburu Peşte altında olup **(Çil Ada = Csepel = Kızlar Adası)** köprüsünü kurmuştu. Zahire ve mühimmat gemilerini Budin cânibine geçirmemek için mezbûr adaya gelmişler ve top kurmuşlardı. Asker-i İslâmın konduğunu görüp çadırlara toplar attılar. Ekseri halk birer çukur kazıp korunurlardı ve kimseyi kalkmağa komadılar. Ol mahalde defalarca müşavere olunup aslâ bir hayır umulur re'y sudur etmedi (S.B.)

«Yarar atlı akına giderse, küffâr filhal köprü kurup üzerimize gelir. Kim mukavemet eder? Budin'e zahire koymadan kalkıp gitmek dahi münasip değildir. Zahire tevzi olunup arabalar ve develer ile Budin'e naklolunsun, andan sonra gidilsin!»

Dediler. Bu kere, Yemişçi Erdel'e gittiği gibi, kâfirin Budin'i muhasara ettiğini misal gösterip câiz görmediler. Âhar «Adaya biz dahi köprü kuralım, kâfirin tabyası üzerine varalım» deyû köprüye mübaşeret ettiler (S.B.).

---

(1) Bir devşirme olan sadrâzam Yemişçi-Hasan paşanın hiyaneti cidden dikkate şayandır. Devletin en yüksek mevkiini işgal eden bu devşirme vezir, huduttaki askerin başında bulunan kumandanın zafer kazanmaması için Kırım Hanını yardımdan alakoyarak, memleketine gitmeğe teşvik etmiştir.

Ol gece bölüklerden terakki ile sipâhi yazılıp, Silâhtar Ağası Küçük-Osman ağa ve Silâhtar kâtibi Fedâi bey, on pare şâhi (S.B.) ile ve ümeradan bir miktar tüfenk-endaz (S.B.) ve üç bin kadar sekban (S.B.) geçip sabahadek tabya için dizme dizesiz diye tenbih olundu.

Yeniçeri ağası yerine olan Sekban-başı Sefer ağa gelip «Biz dahi ocaktan üç dört bin adam tâyin ettik» dedi. «Yeniçeri geçmesun!» sözünü söylemeği kimse cesaret edemeyip «Yeniçerisiz iş olur mu? Yeniçeri lâzım» sözüyle, ta'n ve havfından **(sövmesinden ve korkusundan)** sükût olundu.

Fakat, çok yeniçeri geçmeğe şuru' olundu **(başlandı)**. Badehu: «Bize hempa **(arkadaş)** birkaç bin atlı gerek!» demeğe başladılar. Her ne kadar:

«Beş on bin atlı, tabura mukavemet edemez, ancak yaya geçip, köprü kurulunca metrise girip öte tarafı korur, köprü tamamından sonra atlı dahi geçer.»

Diye gördüler. Mukayyet olmayıp **(işe önem vermeyip)** «elbette atlı lâzımdır» dediler.

Âhar, paşanın hemşire-zâdesi Sarhoş-İbrahim paşa Köstendil beyi idi.. «Anı tâyin edelim» denildikte, razı olmayıp:

«Elbette Rumeli beylerbeyisi Murad paşa, cümle Rumeli askeriyle geçsin!» dediler. Sonra Bosna'dan ma'zul (S.B.) Derviş paşa tâyin olunup köprü mahalline geldikte:

«Bu köprü bir hatay-ı fâhiş (S.B.) ve tehlikedir» deyû çok söz söyledi. Mehmed paşa:

«Öyle idi zâhir... Ama mecburuz!» dedi. Çünkü yeniçeri İstanbul'da Yemişçiden ve taraf-ı saltanattan **(pâdişah tarafından)** yüz bulup gayet tuğyan **(taşkınlık)** eder olmuşlardı.

«Çünkü siz teşe'üm edersiz **(uğursuz görüyorsunuz)** siz gitmen!» deyû, lâtife yüzünden söyledi. Mezbûr dahi yemin edip:

«Ölmek yanımda bir içim su değildir. Kıyas buyurulmaya ki kendi nefsimi kayırırım! Lâkin namus-u saltanat ve ırz-ı islâmı kayırırım!»

Deyup gitti. Dört beş bin süvari ve on binden ziyade piyade, kayıklar ile geçip kenara bağladılar ve Mehmed paşaya azîm gaflet ârız oldu ki, hâbdan (**uykudan**) başını kaldıramadı. Her bar ki göz açsa, ne söylediğini bilmezdi!. (**Hayret edilecek şey.**)

Gece yarısı olduğu halde ne hendek kesildi ve ne tabya yapıldı. Celâlî sekbanları «Biz öte yakada bu kadar cenk eyledik. Ne hendek kazdık, ne dizme dizdik! Şimdi dahi istemeziz!» dediler. Yeniçeriler, ancak kendileri sığınacak birer çukur kazdılar.

Çün sabah olup Saferin dördüncü günü cerâd-i münteşire (**yayılmış yağmacılar**) gibi piyade süvari karışık ne alay tertip edip durdular, ne metris kurdular. Peşte kurbunda (**yakınında**) tabur üzerine varıp, taşrada buldukları bir iki kâfiri alıp, dil (**esir**) deyû getürdüler. Ve bir kaçını kestiler. Bu taraftan köprü tamamlanmasına fevkalhad (S.B.) ikdam olundu. Lâkin yetişmedi.

Hemen öğleye doğru küffârın alayları yürüdü. Hınzır sürüsü gibi birbirine mülâsık (**yapışık**) gelip, Macar atlusu bizim atluya mukabil olup cenk ettiler. Piyade dahi metrislere dayandı. Lâkin beriden köprü yok ki imdada varıla... Hâsılı ikindiye yakın zamanadek cenk-i mütemâdî olup, bilâhare bu kadar bin adam döğüşü döğüşü (**dövüşe, dövüşe**) şehit ve kimi Tuna'ya düşüp nâbedit oldu (**kayboldu**). Ancak bir iki yüz adam, kimi piyade ve kimi süvari Tuna'dan yeldirüb beri geçti. Ve nicesini şaykalar (S.B.) varıp tahlis ettiler (S.B.).

Beriden top ve tüfenk ile çok kâfir düşürdüler. Derviş Paşa, on kadar iç oğlanı ile küffâr karşısında çok zaman durup kaçanlara istimalet (S.B.) verir, müfrid olmazdı (S. B.). Gördü ki askerden kendûye muin (**yardımcı**) yok. Etbâı (S.B.) ile küffârın bir büyük alayına hücum edip döğüşü döğüşü şehit oldu. Ve bu tarik ile Celâlî askerinden altı bin kadar nüfus telef oldu.

Bundan sonra küffâr-ı haksar, Tuna sahiline toplar getirip cisrin (**köprünün**) tonbazlarını dağıttı. Anınla dahi ka-

naat etmeyip beri yakaya gemiler ile asker geçirip bir gecede metrisler kurdular ve ardınca köprü kurmağa başladılar. Asker-i İslâm, üç gün mukayyet olmadılar **(alâka göstermediler)**. Küffâr dahi vâfir asker geçirip köprüleri tamamlanmağa yakın olmuştu. Dördüncü günü, serdârın fermâniyle Deli-Hasan paşa atlanıp metrislere vardı, mehmâ emken **(mümkün olduğu kadar)** hücum ve ikdam (S.B.) etti. Lâkin hendekleri amik **(derin)** olmakla, girilmek mümkün olmadığından dönüp iki cânipten Tuna kenarı ile metrislerine girdi. Ve bilcümle berû yakaya geçen sekiz bin kadar serdengeçti kâfirin cümlesini tu'ma-i şimşir eyledi **(Kılıca lokma etti)**.

Ancak iki yüz kadar kâfir çam gemilerine binip Tuna ortasına vardıkları gibi anların dahi gemileri devrilip gark ve helâk oldu.

Bundan sonra serdâr ve asker ol mahalden göçüp Budin cânibine varmışlardı. Küffâr gayret-i cahiliye edip, bir nice bin kâfir askeri geçirip cenkler ettiler. Budin'den bir iki bin asker çıkıp iki taraftan hücum ve çoğunu helâk ettiler. Ekall-i kalili **(pek az)** halâs oldu (S.B.).

Bir defa dahi Saferin on ikinci günü serdâr Budin'e zahire korken küffâr yine harekete gelip eski Budin'e güzar (S. B.) etmekle asker-i islâm karşı varıp anda dahi azîm cenk oldu. Âhır-il-emir **(nihayet)** küffâr Peşte cânibine çekilip, köprülerini kaldırmakla dönüldü. Fasl-ı şitâ **(kış mevsimi)** dahi iptida etmişti (S.B.).

Serdâr, Budin ve İstonî-i Belgrad mühimmatlarını tekmil ettikten sonra kul-oğullarını (S.B.) yoklayıp beş yüz yeni kul-oğlu yazdı ve Turnacı-başı Hasan ağayı nöbetçi tâyin etti. Rumeli vâlisi Murad paşayı, eyâleti askeri ile Budin muhafazasına, Bosna Beylerbeyisi Deli-Hasan paşayı **(evvelce eşkiya idi)** Ösek muhafazasına kodu.

Serdâr, Rebiülâhırın on dördünde asker-i islâm ile Budin'den dönüp ayın sonunda Belgrad'a vâsıl oldu. Kendi kışlağına girip askere icâzet (S.B.) verdi. Ve vâki ahvali yazıp, der-i devlete arzeyledi.

Bazı İstanbul olayları:

Muharremde Sofi-Sinan paşaya vezaret (**vezirlik**) verilip Asitâneye davet olundu. Yeniçeri ağalığından ma'zul (S.B.) Ferhad ağaya Şam eyâleti verilip ve sâbıkaa (S.B.) Nûh Paşa Anadolu'ya serdâr gönderilip, Kütahya'dan Hafız Ahmed paşa Asitaneye davet olunmuştu.

Saferin yirmi dördünde gelip, on beş bin filorisi mirî için kabz olunup (S.B.) ertesi (**gün**) Dîvâna varıp makamına cülûs etti. Gerû, ol günü akşama yakın, yeniçeri ağası Abdürrezzak ağa varıp mamelekini (S.B.) taraf-ı saltanattan kabz eyledi (S.B.). On sekiz gün mahpus olduktan sonra itlâk olunup (S.B.) Mihaliç'te olan çiftliğine gönderildi. Zira vezir Hasan Paşa mukaddema (S.B.) mezbûru pâdişaha geçmişti. Harem ağaları şefaatiyle katilden halâs oldu. Ve Muharremde Saatçı-Hasan paşaya Erzurum eyâleti verilip serhad muhafazasına memur olmuştu. Kışın şiddeti yüzünden deryadan Trabzon'a gönderildi.

Nûh Paşanın azil ve Nasuh Paşanın serdârlığı:

Sabıkan (S.B.) Celâlî üzerine serdâr tâyin olunan Nûh paşaya vezir-i âzam Hasan paşanın adâvet-i kadîmesi (**eski düşmanlığı**) olmakla vezâretten azledip Haleb beylerbeyisi Nasuh paşayı vezir ve serdâr tâyin eyledi. Mezbûr Nûh paşa, bir ihtiyar amel-i manda âdem olmakla vilâyeti olan Larende-de tekaütlük etmek ferman olundu.

Sadrâzam Yemişçi-Hasan Paşanın azli ve katli kıssası:

Sadrâzam-ı mezbûr, serhadler muhafazasına kârgüzar (S.B.) serdârlar tâyin ve Celâlî fitnesini sulh ile bir miktar teskin eyleyip serkeşân-ı askeri (**askerin dik başlılarını**) zamam hükmüne râm (S.B.) düşmanlarından ahz-i intikam

ettikten sonra bî-şerik **(ortaksız)** makam-ı istiklâlde mukîm (S.B.) olup giderek ebhire-i redîe-i gurur **(kötü gurur buharları)** dimağına mütesâid (S.B.) ve kibirli burun inbiğinden kibir ve azamet katreleri sahife-i efkâr-ı fâsid olmakla, cümle ahbaplariyle muhabbeti, buğz ve adavete **(düşmanlığa)** müebbedel (S.B.) ve yargarları ile ülfeti, münaferete (S.B.) muhavvel oldu.

Müftü Mustafa efendi ve Râziye Hatun-zâde Mustafa paşa ve yeniçeri ağası Kasım ağa ve sair âyan-ı devlet, bilcümle kendinden nefret etmeğin, Dar-üs-saade ağası Abdürrezzak ile umumen husamâsı **(düşmanları)** serrişte-i ittifakı **(birleşme ipucunu)** perkilüb letâif-i hiyel **(kurnazca oyunlar)** ile Cenab-ı pâdişâh-ı âlempenahın ve mehd-i ulyây-ı ismet-destgâhın **(valide sultanın)** kalplerini Yemişçiden tahvil ve muhabbetlerini adavete (S.B.) tebdil ettiler. Ve su-i âmal **(kötü işleri)** ve mezalimini **(zulümlerini)** nakir, kıtmir ma'rûz-ı pâye-i serîr-i âlem-masîr **(pâdişaha arz)** ettiklerinde pâdişâh-ı âlempenah hazretlerinden Şeyhülislâma ve kibar ve mevâli ve meşâyihine (S.B.) tezkereler çıkıp:

«Vezir-i mezbûrun zulmü vâki midir?»

Deyû sual ederken duyup, müftüden vukuunu istihbar **(haber alma)** ve ne cevap verdiklerini istifsar eyledikte **(sordukta)**:

«Gayr-i vâkidir **(böyle bir şey yoktur)**» deyû cevap verildi, dedikten sonra hatt-ı şerifi isteyip, müftü dahi «zayi ettim» demekle aralarındaki düşmanlık şiddetlendi. Ve menâsıb (S.B.) için tertip eylediği silsileleri husule getirmeyip muhâsamet (S.B.) etti.

İçeride **(sarayda)** ve taşrada **(saray dışında)** adüv vü cânı olanlar birleşip pâdişâha bu yoldan geçtiler.

«Vezir-i mezbûr **(sadrâzam Hasan paşa)** valide sultanı ihraç ve teb'it **(uzaklaştırıp)** edip ağrâzını (S.B.) icra etmek tedarikindedir. Ve bu husus için cümle yeniçeri ile birleşip hattâ bir gece Ayasofya cânibinin kapısını açtırıp, taşra çıkıp sur dışında yeniçerilere mâl-i mevfur **(çok mal)** surralarını (S.B.) bezl ve taksim etmeği kararlaştırdılar.»

Deyû Kasım ağa bühtane (**iftiraya**) cür'et edip, kalanları maksatlarına erişmek için kimi şahit, kimi müzekki (S. B.) oldular.

Pâdişâha ve valide sultana tamam itikat verdiler. Hattâ: «Mühr-ü vezareti (**sadrâzamlık mührünü**) talep etseniz vermeden imtina etmesi mukarrerdir» dediler.

Hattâ bir gün, Davûd Paşada sadrâzam, padişaha mülâkat (S.B.) kasdı ile vardıkta Dar-üs-saade ağası Abdürrezzak ağa buluşturmayıp:

«Aarzolunacak nice mühim umur vardır» deyû tezkere gönderdikte:

«Divan günü arzeyleyesin!» deyû cevap çıktı.

İltifat-ı pâdişâhiden mahcur olduğunu (S.B.) bildi. Ve arz gününe (S.B.) müntazır oldu. Sebt günü (**cumartesi**) divan olup, yeniçeri ağası mukaddemce (**önce**) huzur-u hümâyuna bir tezkere gönderip:

«Alelâcele bildirilmesi mühim nice ahval vardır. Eğer tehir (S.B.) olunursa fitne-i azîmeye müeddi (S.B.) olur.»

Deyup, ol anda arza girmeğe istizan etmeğin (**izin istemekle**), mezun olup girdikte, Hasan paşa hakkında ol denlû söz söyledi ki:

«Eğer ta'cil (**acele**) üzere tedariki görülmezse, yeniçerilere telkin eylediği fesadın zuhura karin olmasını (**yakın**) mukarrer bilesiz. İmtihan için bir kere mührü talep edin (**isteyin**), umumen yeniçerileri ayağa kaldırmazsa bana ceza oluna!»

Deyû pâdişâhı gazaplandırdı. Kapıcılar kethüdası paşaya gelip:

— Ağa arzdan çıktı, Kadı-askerleri talep ettiler.

Dedikte paşa:

— Sebt günü (**Cumartesi günü**) ağa arza girmek neden oldu?

Deyû istihbar edip (**haber alıp**) hurdeye (**teferruatına**) vâkıf oldu. Kadı-askerler çıkıp vezirler girdikte, sadrâzamın dûr u dıraz (**uzun uzadıya**) meksi mutat iken eğlenmeyip alelâcele ve mütelâsiyane (**telâşla**) taşra çıktı. Güneş batma-

ğa yakın valide sultana bir şikâyetnâme yazdırmak üzere iken, oyalanıp, akşam namazına başladıkta, Kapıcı-başılardan Türk-Ahmed ağa namazdan sonra bir destmal **(mendil)** ile bir tezkere ibraz edip (S.B.) «hatt-ı hümâyundur» deyû paşaya teslim etti. Ve ol saat Sütlücede bahçe-i sultana **(Sultan bahçesine)** revân oldu.

Ama, ol hîn-i nühûset-karipde **(o uğursuz anda)** ocak ağalarına haber gönderip tahrik etmekle (S.B.) hatay-ı fâhiş eyledi.

Ocak ağaları filhal **(hemen)** cümle yeniçeriler ile bir yere tecemmü edip **(toplanıp)** gece ağa kapısına üşüp «bâis **(sebep)** sen oldun» deyû ağaları Kasım ağayı bir hanede hapsedip hane kapısını üzerine kilitlediler. Andan sonra güruhları ile müftü efendi ve Kadı-askerlere varıp:

«Yine hâtem-i vezâreti **(sadrâzamlık mührünü)** pâdişâhtan Hasan paşaya muaccelen **(acele)** teslim ettirmeğe gidersiz. Yok derseniz hanelerinizi ihrak ve nice kimselerin demini ihrak ederiz **(kanını dökeriz)** deyû çağırışıp bu maznunu müştemil (S.B.) kâğıtlar yazıp huzur-u hümâyuna gönderdiler. Ol şeb **(gece)**, padişah tarafından haber gelmemekle erteye tehir olundu. Ve anlar dahi ulemâ kapısından dönüp Ağa kapısına geldiler.

Meğer Yeniçeri Ağası Kasım ağa, ol hane-i mukaffelin **(kilitli hanenin)** dervazesini **(kapısını)** koparıp firar etmiş ve doğru yeni sadrâzam olan Cerrah-Mehmed paşaya varıp kendini arzettirip vezarete çıktı. Ve yeniçeri ağalığı, mührü alıp getüren Türk-Ahmed ağaya verilip bu bahane ile Van eyâletinden münfasıl (S.B.) Sarıkçı-Mustafa paşaya dahi vezirlik verildi. Sadrâzamlık mührü ise, Mısır'dan gelecek Yavuz-Ali paşaya gönderilmek tasmim olunmuş...

Çün ol gece bu makule vekayi-i acibe **(tuhaf olaylar)** suret pezir oldu (S.B.). Hafta ahirinedek divan olmamağa tenbih olundu.

Çün sabah oldu, yeniçeri küstahları divan olmadığına dahi bakmayıp bil ittifak saray-ı hümâyuna varıp: «Elbette mühr-ü şerif Hasan paşaya verilmek gerektir» deyû harem

ağalarına ikdam ettiler (S.B.). Meğer ol günü Şeyhülislâm ve bazı meşâyih-i kiram (S.B.) pâdişâhın daveti üzerine saray-ı hümâyuna gelmişler idi. Anda bulunmamakla yeni ağa ile mülâkat edip pend ve nusha (**nasihate**) bezl-i makdur ettiler. (**Ellerinden geleni yaptılar**). Ta ki, bölüklerin ekserisini tahvil ve şikaklarını (**ayrılıklarını**) vifâka (S.B.) tebdil edip, bu gürûh nasihat dinleyip her biri:

«Vekâlette, vezarette ne alâkamız var? Pâdişâh kimi dilerse istihdam etsin!»

Demeğe başladılar. Kethüdaları ve başçavuşları ve muhzır bölükleri ısrar etmişlerdi. Sonradan anlar dahi itaat ettiler. Emekleri zayi oldu.

Hasan paşa, düşmanlarının gamzleri (**ara bozuculukları**) **efsane** iken sahih ve garez ve bahane iken sıdk-ı sarîh (**açıkça doğru**) oldu.

Nihayet bu garip ve edebe muhalif vaziyeti, gazab ateşinin körüklenmesine sebep olup, on gün kadar geçmiş idi ki, birden bire on nefer tavâşi (S.B.) ile Bostancı-başı, taraf-ı âliyeden (**pâdişah tarafından**) gönderilip, Sultan odasının musandırasında Hasan paşayı bulup taşra çıkardılar ve Handan ağa bahçesinde kendûyu katl ve etbâının kârı tamamladılar (1).

Ol târihte Selânik kadısı Gani-zâde efendi, Sun'ullah efendinin damadı olmakla azil ve tahkir olundukta vezirin garez ve taassubu zâhir ve mevlânay-ı mezbûrun tahareti bahir (**temizliği meydanda**) olmağın, bu mahalde Yahya beyin Rüstem paşaya dediği terkib-i bend üslûbunda bu matla'ı (S. B.) tercî-i bend denmişti:

Hasan'ın azli hasen (güzel), katli dahi müstahsen (beğenilen)
Düşse târîhi n'ola, katl-i Yemişçi ahsen (daha güzel)

---

(1) Hasan Paşa yakalandığı vakit, zevcesi Ayşe-Sultan sarayında bulunuyordu. Oradan tavaşiler vasıtasiyle alınarak Sütlücedeki «Hadika-i Hassa» «Handan - Ağa bahçesi» ne götürülerek Üçüncü Mehmed'in huzurunda katledilmiştir.

Yeniçeri ağası Kasım Ağanın,
Yemişçi-Hasan paşaya
Düşmanlığının sebebi:

Kasım ağa, paşanın en sadık dostu ve her işinde yardımcısı ve onun havadarı iken, dönmesine bâis **(sebep)** ve hayırhah iken (S.B.) adüv vü bed-hah **(kötülük istenen düşman)** olmasına sebep bu oldu ki:

(Pâdişâh tarafından) Hafız Ahmed paşayı Yedikulede hapis ve malını müsadere (S.B.) ferman olundukta hassa-i hümâyuna lâyık olmayan eşya füruht olunmak buyuruldukta **(satılmak emrolununca)** Kasım ağa bu hizmete başlamıştı.

Hasan paşa, orta defterdarı olan «Altı Boğaça-oğlunu» divan tarafından gönderip ağay-ı merkuma teşrik (S.B.) ve «mîriye sa'y idesiz **(çalışasız)**» deyû tenbih ile hareket ettirdi. Boğaça-oğlu dahi, ağanın bazı emtiaya (S.B.) tamaına mâni olup, bahaları tayininde münazaalı (S.B.) oldukta, Kasım ağa tahammül edemeyip:

«Pâdişâh bu hizmeti bana sipariş buyurmuş iken sen bu maslâhata **(işe)** neden yakin oldun?»

Dedikte, defterdar sabredemeyip:

«Kapıcılar kethüdalığından on sekiz günde seni bu makama ulaştıran paşay-ı bâ ikbal (S.B.) teşrik eyledi (S.B.) Hususâ ki bu makûle maslâhat, defterdarlara mahsus idüğü kanunnamelerde musarrahtır **(açıktır)**, ağaların alâkası yoktur!»

Deyicek, ağa izhar-ı hiddet eyleyip:

«İnşallah an-karip **(yakında)** senin ve seni gönderenin esvabını dahi bey' **(satmak)** bana nasip olacaktır.»

Dimeğin, Boğaça-zâde bu söze dal budak katıp vezire nakletlerek onu kızdırdı. Ağa vezire geldikte vezir onu azarlayıp:

«İnşallah seni Yanya sancağına muhtaç ideyim!»

Deyû hitap edip aralarında adâvet (S.B.) ziyadeleşmişti. Bilâhare **(sonra)** ağa, mekr-ü-hile ile paşaya galip ve cah **(mevki)** ve canını sâlib olup **(alıp)**, altı Boğaça-zâdeyi dahi azl ile kalmayıp nice müddet Yedikulede mahpus ettirdi ve

mâ-melekin (S.B.) mîriye aldırdı. Ve Hasan paşanın mühürdarını dahi, yeni ağanın hapsine kaldırdı ve zeâmetlerini başkasına verdirdi.

Ol asırda Reis-ül-küttap bulunan Yazıcı-zâde Hamza efendi için —ki ol devlet-i Muradiyede **(Sultan Murad zamanında)** Kemankeş-Ali paşa işaretiyle maktul olandır— «rüsum-i berevât-i ulemâyı **(ulemâ beratı rüsumu)** cemettirdi» deyû müfti il'enâma arz ve ilâm ettirip Bostancı-başı hapsine verdi. Hamza efendi sonra bezl-i emval edip **(bol mal vererek)** güç ile halâs **(kurtuldu)** ve Silâhtar Ağa ricasiyle menas **(sığınacak yer)** buldu. Yerine, Cerrah-Mehmed paşa tezkerecisi kâtip Mim, Reis-ül-küttap oldu.

Kasım paşanın kaymakam oluşu:

Der-i devlette kaymaka **(damla hastalığına)** müptelâ olmağın, Divân-ı hümâyuna, arz günlerinden gayri (S.B.) eyyâmda (S.B.) varamayıp Kâhi sarayında ikindi divanına bile çıkamayıp, Nişancı Hamza paşayı divana çıkarıp, reâyânın şekvâsını (S.B.) isgaa eder **(dinler)** ve umur-u celîleyi kendûye inha ettirirdi.

Bir gün Kasım paşa, müftii'l-enam Mustafa efendiyi kasr-ı hümâyuna dâvet ettirip, ahval-i âlemi söyleşirken, Cerrah-Mehmed paşanın malûl olduğunu ve Kasım paşanın hizmete iktidarı bulunduğunu inha (S.B.) Cenab-ı Mevlânadan **(müftiden)** sudur bulup (S.B.) müftü sözlerine şöyle devam etti:

«Cerrah-Mehmed paşa pâdişâhın emektarı ve zümre-i vüzeranın ihtiyarıdır. Lâkin maraz-ı nekris (nekris hastalığı) sebebiyle kemâ yenbağî (lâyık olduğu şekilde) hizmete kudreti ve divana çıkmağa istitâatı (S.B.) yoktur. Hattâ mevki-i divân-ı sultânî olan Hamza paşayı istima' (dinlemek) ve umur ve hususa istihdam ediyor. Vâkıâ nice etsin? Tedbîr-i bedene mi iştigal etsin, umur-u saltanata mı? (Sıhhatine mi baksın, devlet işlerine mi?) Ama, devlet-i

âliyye büyük devlettir, vekâlet ve niyâbet (S.B.) ile umuru temşiyet (yürütmek) mümkün olmaz. Mumaileyh Cerrah paşa bendelerine, tekaüt inâyet buyurulup yerine Kasım Paşa kaymakam kılınsa, umur-u âlem intizam bulurdu.»

Demekle, Cemaziyelâhirenin sekizinci günü idi, ol gece Cerrah-Mehmed paşa mütekaid olup Kasım Paşa kaymakam oldu. Daima müfti ile müsaafahat üzere olurdu **(dostluk)**. Umur-u külliye ve cüz'iyede **(umûmî ve özel işlerde)** müfti ile meşveret ederdi. Hattâ destârî-Mustafa paşa vüzerâdan olmakla Kâhîce bazı işlere karıştığından Anadolu eyâletine gönderip yerine Kurd paşayı vezarete geçirdi. Vesair menasıba **(memuriyetlere, mevkilere)** dahi dilediklerini tâyin edip ecânibi **(yabancıları)** tarheyledi.

Yemişçi-Hasan paşanın katlinden sonra mühr-ü şerifin Mısır vâlisi Yavuz-Ali paşaya gönderilmesi:

Yemişçi-Hasan Paşa, 1012 senesi Rebiülâhırında azil ve Cemaziyelevvelin onunda katlolunup hil'at-ı vezâret ilbâsına müsteit vezîr, divan-ı bülend-eyvanda mevcut olmamağın **(vezirlik hil'atını giydirmeğe liyakati olan vezir bulunmadığından)**, Hâtem-i Süleymânî (S.B.) hazine-i âmirede mevkuf durup, Cerrah-Mehmed paşa, sonra Kasım paşa kaymakamlık hizmetinde olmuşlardı.

Mısır muhafızı Yavuz-Ali paşa taraf-ı saltanattan davet olunmakla ümerâ-i Mısır'dan **(Mısır emirlerinden)** Pîri Beyi nâip (S.B.) edip der-i devlete şitap etmişti.

Kurb-i visâli istima' olunmağın **(kavuşmasının yakın olduğu duyulmakla)** müh-rü vezaret mukarriban-ı Hazretten **(pâdişâhın yakınlarından)** «Kıllı dilsiz» eliyle Cemaziülevvelde Ali paşaya karşı gönderildi.

Acem serhaddinde fetretin ilk zuhuru:

Bin on iki senesi —ki sene-i bağydır **(azgınlık senesidir)** anda vâki olan kırân-ı ulviyyin (S.B.) sebebiyle biizn-illâhi teâlâ eclâfın **(edepsizlerin)** tegallüp ve hurucu (S.B.) emr-i mübrem (S.B.) olmakla, fitneci âsilerin reisi olan Şah-ı Acem Şah Abbâs-ı nâ-sipas **(şükretmeyen Şah Abbâs)** nakzı ahd ile daire-i edepten çıkıp, fitne ve fesada başladı ve memalik-i mahruseden (S.B.) bazısına zulüm elini uzattı.

Bu fesada sebep bu oldu ki:

Osmanlı devletinin parlaklığı, güneş gibi bütün dünyaya ziya saçar oldu. Az zamanda rikâb-ı hümâyun hizmetine girenler pâdişâhlar tarafından Mısır'ın Kahire'sine Sultan oldular. Diğer memuriyetlerde, bilhassa yeni fetihler dolayısiyle istenilen vazifenin çokluğuna mukabil isteyenlerin azlığı yüzünden, devlet memuriyetleri huddâm-ı askere tevcihi bâbında devlet erkânının zarurî olarak müsamahaları vâki olur. Bu suretle edânî **(alçaklar)** zümresinin, yüksek mertebelere vüsulüne sebep olur.

Tebriz kulu ki idrâkten bî-mâyeler **(mayasız)** iken zaruret yüzünden yüksek mevkilere yükselip Osmanlı saltanatı zamanında fazlasiyle zenginleşip inat, fesat ve isyana tevessül edip, kendilerine tâyin edilene kaani olmayıp reâya emvaline (S.B.) tamah eder oldular. Devlet erkânının sözlerini dinlemez oldukları gibi, ahkâm-ı ilâhiye ve evâmir-i pâdişâhî (S.B.) de aralarında dinlenmez oldu.

Haddinden fazla kibir ve gururları yüzünden, reâyanın emvalini gaaratla kanaat etmeyip ümerâ ve hükkâmm (S.B.) mallarını da hasara cesaret eylediler. Hattâ, yakınlarında bulunan ve kadimden **(eskiden)** itaat üzere olan ekraddan **(Kürdlerden)** Şah-Kulu evlâdından Selmas hâkimi Gazi beye dest-i taaddilerini (S.B.) uzatmakla, zarurî olarak mir-i mezburun **(yâni Gazi bey)** itaatten çıkıp isyana başlamasına sebep oldular.

Mezbûr (**Gazi bey**) pâdişâh tarafından çıkıp, muhalefet tarafında geçerek, Şah cânibine mektup gönderdi, Şahın himayesine girdi ve imdat rica etti.

Şâh-ı rûbah (**tilki suratlı Şah**) ise fırsat bekler idi. Emelinin husule geleceğini anlayınca yanında olan melâhideden (S.B.) Cemşîd nam pelid ile (**Gazi beye**) taç, tiğ (**kılıç**) ve kemer gönderip, her veçhile kendisine yardım edeceğini bildirdi. Gazi beyin İran tarafına geçmesi, Tebrizyan'ın (**Tebriz kullarının**) gayz ve gazaplarını (S.B.) alevlendirdi ise de, yalnız başlarına onunla başa çıkamayacaklarını düşünerek yakınlarında olan Nahcivan askerinden imdat rica ve vilâyetin vâlisi olan Ali paşayı sefere ilcâ eylediler (**zorladılar**).

Çün Tebrizlilerin elçileri Nahcivan'a vüsul bulup istekleri malûm oldu. Namus-u pâdişâhînın muhafazası ve mütemerrit Şahın tedibi (S.B.) için davete icâbetle sefere başladıklarında, Van vilâyeti vâlisi olan vezir Şerif paşa, fitne ve fesat tozlarının teskini için her tarafa müşfikaane nasihatler etti ise de hiç birine tesir etmedi.

Nihayet kethüdası Osman ağayı Revân askerine sipehsâlâr edip (**başkumandan yapıp**) evvelâ ona «iki taraf arasını bulmayı» ısmarladı. «Eğer ol mezhebi kötü kişi, dönerse febihâ (**ne âlâ**) ve illâ harp başlangıcını tertip edesin!» deyû tenbih ederek gönderdi. Ol dahi Nahcivan askerine ulaştıktan sonra Rebiülevvel ortalarında mâhut mekânda, Tebriz askerleriyle mülâkat edip evvelâ mütemerrid-i mezbûr (S.B.) (**yâni Gazi bey**) sefir ile hakka davet olundukta, fart-ı tekebbüründen (**fazla kibirinden**) nush-periz olmayıp (**nasihat kâr etmeyip**), kendinde dahi mukabeleye takat olmadığını bildiğinden eli altındaki memleketinde «Karnı-Yarık» kalesine tahassun ve ilticâ edip (**sığınıp**), sefire top ve tüfenk sesleri ile cevap verdi.

Pes, asker-i islâm hisar-ı mezbûru muhasara niyetine gelip pîrâmenine (**etrafına**) konup, metanet ve irtifaı (**sağlamlığı ve yüksekliği**) gözlerine görünmedi. Büyük bir gayretle hücum edip, halkı üzerine taşlar gibi tüfenk ve ok yağdırıp,

ilk ağızda hisarın eteğine ayak bastılar ve duvar yakınına bayrak diktiler. Bir haftalık muhasaradan sonra, kaleyi, muhasara edenlerin ellerinden kurtrmanın imkânsız olduğunu anlayan Gazi bey, evlât ve iyallerini terkederek, duvarın üstünden kendini atıp Şah tarafına şitap edip üftan ve hîzân **(düşe kalka)** Horasan'a gitti.

Evlât ve etbâı (S.B.) vesairleri bir iki gün dahi müdafaa edip gördüler ki kurtulmağa mecal yoktur. Ehil ve iyalleri ile birlikte istiman ettiler **(âman dilediler)**. Askerin maksadı, mütemerridleri (S.B.) terbiye etmekti. Bu kadarla iktifa olunup (S.B.) kale etrafından uzaklaşmalarına ve diledikleri yere gitmelerine müsaade ile, mal ve menallerinden, askerin tecavüzleri memnu kılındı. Kale dahi, diğer kılâ-ı sultâniyeye **(pâdişah kalelerine)** ilhak olunduktan sonra, Nahcivan askeri kendi semtlerine, Tebrizyan **(Tebrizliler)** dahi kendi yerlerine gittiler.

Kürd Gazi beyin tahriki ile
Acem Şahının Tebriz'e hareketi:

Kürd Gazi bey, İsfahan'da bulunan Acem Şahının ayaklarına yüz sürüp halini arz etti ve imdat rica ederek ve Osmanlılarla vuruşmağa Şahı teşvik etti. Ve dedi ki:

«Diyar-ı Azerbaycan mülk-ü mevrûsun **(miras kalmış memlekettir)**, ahalisi kulların olup kudûmüne **(gelişine)** müntazırdırlar (S.B.). Bilhassa Azerbaycan'ın merkezi olan Tebriz, Gencîne-i menal ve mâl-i firâvanla mâlâmal olup **(hazineler dolusu mal ve eşya ile dopdolu)** hâlâ askerden tehiy **(boş)** iken intihsaz-ı fırsat **(fırsatı kaçırmayıp)** fethi ile müyesser iğtinâm-ı küllî (S.B.) mukarrerdir.»

Deyû Şahı bütün kuvvetiyle harbe teşvik etti. Şah da fırsatı kaçırmayıp Osmanlı eyâletlerine müsallât olmağa karar verdi. Yanında mevcut olan iki üç bin kadar satın alınmış Memlûk askeri güzidesiyle, İsfahan ile Tebriz arası, yirmi günlük mesafe iken de'b-i mülükâneyi **(hükümdarlık an'anesini)** terkedip dokuz günde katederek Rebiülâhırın on

dokuzuncu perşembe günü (Hicrî 1012 — Milâdî 26 eylül 1603) sancaklarını Tebriz sahrasında yükseltti. Bir iki gün içinde o tarafların şerirlerinden Tülüngü ve Gök Tolak namına şöhret bulan eşkiya ve Erdebil hâkimi Zülfikar Han, askeri ile, cümle on beş bin kadar asker cemedip, Tebrizyanla **(Tebrizlilerle)** kale-i merkumeye **(adı geçen kale)** duhulden mukaddem **(girmezden evvel)** mukabeleye azimet kılıp asker, **(Sofyan = Sûfiyan)** nam köy yakınında Eznit nam mevkide konmuştu.

Bu konakta cenk başlangıcı için tertip ile meşgul oldu.

Sûfiyan = Sofyan köyünde Acem Şahının Tebrizlilerle cengi:

Tebrizliler **(Beylerbeyi Lala - Ali paşa ile birlikte)** Karnı Yarık seferinden dönerken Ali Paşa, Nahcivan askerlerini yerlerine göndermişti. Sofyan mevkiinde Şahın da o tarafa doğru geldiği haber alındı. Fakat Ali paşa, askerin maneviyatını bozmamak için bunu gizli tuttu. Yanındaki askerin adedi 1500 kadar ancak var iken, kat kat fazla râfızî askerlerine karşı koymağa niyet etti.

22 Rebiülâhır pazartesi günü sabahın erken saatlerinde Osmanlı askerleri sancaklarını açıp tam bir heybet ve inançla karşı koymağa kalkıştıkta, Şâh-ı surh-u seran **(Kızılbaşların şahı)** dahi sayısız askerleriyle alaylarını tertip ve çirkin sesleriyle kulûb-u mü'minini **(mü'minlerin kalblerini)** terhip eyleyip (S.B.) acayip bir şekilde iki tarafın karşılaşması vâki oldu.

Tebriz askerleri hakikaten seçilmiş dilâverlerden ve güzide cengâverlerden olup, şiddetli hücumları, zaferle neticelenmek ümidi belirmiş idi. Hattâ düşmanın Çerhacı başısı olan Gulâm Ali-oğlu namındaki şakî —ki, şecaatte emsalinden üstündü— harp sırasında Kara-Hasan nam bir gazi elinde mürd oldu **(öldü)**. Daha nice melâhide (S.B.) öldü. Düşman tarafında hezimet yüzü âyan olmuşken **(görülmüşken)** ez kaza ve kader asker arasında «Timurcu-oğlu» demekle

meşhur bir şahıs —ki mezhebinde düşmandan beter idi— harp sırasında neticeyi düşünerek «adedimiz, düşmanın onda biri, Şahın mevcudiyeti de a'dâya kuvvet vermekte.. Şaha karşı Şah gerek» mukaddemesiyle «mukabele ve mukavemet etmek, ham tamah ve soğuk demir dövmekte) deyû iddiasını ispata çalışarak herkesi kaçmaya teşvik edip, yüz kadar adamı ile, henüz İslâm sancakları ber karar (S.B.) iken kaçtı. Geride kalan asker bu hali gördükte anlara dahi vehim istilâ edip, lâkin içlerindeki gayret ateşinin heyecanı ile celâdet gösterip dilrane **(yiğitçe)** cenk eylediler.

İnhizâm-ı Tebriziyan ve Galebe-i Şâh-i Gümrahan!.

(Tebrizlilerin inhizamı ve yolunu şaşırmışların Şahının galebesi):

İranlılar dahi, kendilerinin onda biri kadar olanlara mukabeleden takatleri kesildi. Nice sultanların başı Börksüz (S. B.) ve nice hanların hanedanı öksüz kalıp, muharebe, vakt-ı dahveden hecîredeğin **(ilk kuşluktan öğleye kadar)** mütemadî olmuştu.

Hakikaten Tebriz askerleri cenk hususunda fevkalâde mahir olup, her biri onar, on beşer adam katletmeden şehadet şerbetini içmedi. Hattâ rivâyet edilir ki «kaburgası kalın» demekle maruf bir merd, melâhideden (S.B.) altmış kişiyi öldürmüştü. Fakat sonunda, her birinin başına karınca gibi nice melâhide üşüp çokluk sebebi ile galip geldiler.

Ol ruz-i hâilde **(o korkunç gün)** evvelce Nahcivan beylerbeyisi olan Mahmud paşa ve Ahıska beylerbeyisi olan Halil paşa, nice sürhu ser **(Kızılbaş)** vücudunu sahife-i âlemden sildikten sonra şehit oldular. Fiilen Tebriz vilâyeti vâlisi olan Ali paşa dahi arsa-i neberd içre **(harp meydanında)** şirâne **(Arslanca)** hareket ve dilîrâne **(yiğitçe)** mübarezet edip şâh-ı gümrah (S.B.), şecaatini tahsin edip, andan ayrılıp ve tîğin **(kılıncını)** elinden aldırıp, bir hançer ile rezmgâhda

(Harp meydanında) hadden ziyade kendû huzurunda nice dilâverlikler ettiğini Şah bizzat hikâye etmiş ve «Nahcivanlılar Ali paşaya yardım etmemekle ana gadr ve pâdişâha hiyanet etmişlerdir ve illâ bunun ikdam ve ihtimamı (S.B.) anların muavenetine eklense idi, hal başka türlü olurdu.»

Deyû Acem Şahı münsifâne edâ ve hakkaane kelimat **(kelimeler)** etmiştir. Sonradan mecruh ve dil-fikar **(gönlü yaralı)** esir oldu ve asker büyüklerinin çoğu dahi kılıçtan geçti veya esir oldu (Zâlike takdîr'el-azîz'el-alim.)

Hilekâr Şahın Tebriz kalesini fethi:

Hilekâr Şah, fırsatı kaçırmayıp, kaleyi hâli **(boş)** göricek, Osmanlılara vuruşmağa kat'i olarak niyet etti. Kılıç darbeleriyle kale zaptetmekte aczi aşikârdı. Fakat hile fenninde ehliyeti meydanda olmakla fâsid hayaline şu suretle erişmek istedi ki:

Cenk tozlarını kale halkına karşı kaldırdı. Ümerâ ve askerden, mezheb-i bâtılını kabul eyleyen hayvanat-ı meslûbet-ül-ukunlü **(aklı alınmış)** yanına getürüp mukaddemat-ı teshirde (B) taksir etmemek üzre anları vekil ve sefir kılup gönderdikte varıp «Şah-ı gümrâhın **(yolunu şaşırmış Şâhın)** askerinin çokluğundan bahisle yalan söyleyerek, kaledeki asker adedinin az ve zahirelerinin uzun müddet kifayet etmeyecek kadar noksan ve yakında pâdişâh tarafından da yardım gönderilmesi ihtimali mevcut değildir. Az zamanda kale fethedilecektir. O vakit hepinizin katli mukarrerdir.»

Deyû bir taraftan korkutarak, bir taraftan iyilik yapmak ister görünerek, canlarının kurtulması için teslim olmalarını telkin ettiklerinde, kale halkı bunların yalanlarını, fazla merhametlerinden nâşi doğru sözler sanıp, yirmi iki gün geçtikten sonra Cemaziyelevvelin ortalarında ehil ve iyallerine âman ve mallarına taaddi etmemek (S.B.) üzere istîman (S.B.) eylemeği kararlaştırıp kale anahtarlarını gönderdiler.

Fakat ol ahdinde durmayan Şâh, kilâb-ı revâfızı **(Rafızî**

köpeklerini) iğrâ edip (teşvik edip) ehil ve iyallerini esir, mal ve menallerini yağma ve tâlân kılup kaadî-i belde Şeyh efendi dâr-üd-dalâlde karar etmek üzere istîman (S.B.) ve zu'munca (S.B.) itikad ve itminan (S.B.) verdikten sonra Van cânibine hicret ettikte, sürh-ı seran (S.B.) takip edip ma'mure-i vücudunu harap ettiler. Ve doğru yoldan sapık Şâh, ekser Tebrizlilerin nisvanını **(kadınlarını)** de'b-i kabîhi üzere **(çirkin geleneği)**, güruhe-i fevâhişe ilhak edip **(Fâhişeler kürûhuna katıp)** her birine ücret takdir etmiş ve fahişelik yapmaları için emir vermiştir. Bu suretle müslümanların ırzını hetk etmiştir.

Şâh, Tebriz kalesini zapt, ahalisini esir ve yağma ettikten sonra diğer şehirleri de zaptetmek için her cânibe askerler gönderdi. Kendi dahi Nahcivan üzerine dönüp, Revan kalesinin fethi ümidi ile Tebriz sahrasında bir iki gün kaldı ve ayş-i nûş ile vakit geçirdi.

Ordubâd şehri etrafının ele geçmesi:

Şâhın kıtalarından biri Kasap Hacı nam şaki —ki doğduğu yer, rayfz-ı ilhâd (S.B.) ile tanınmış Ordubad şehri idi,— bu şehir Osmanlılar tarafından ilk zaptedildiği vakit Osmanlılara itaat etmiş ve yarar zeâmet (S..B) ile akranı arasında mevkii yükselmiş iken, yaradılışındaki fenalık dolayısiyle, pâdişahın nimetlerini inkâr edip, ol mecma'ı rayfz-ı ilhâda (S.B.) varıp melâhidenin (S.B.) bir fırkasına baş olmuştu.

Ordubad şehri onun tanıdığı, her tarafını bildiği vatanı idi. Bu bakımdan Şâh, Ordubad şehrinin zaptını ona havale etti. Vaktiyle Devlet-i Osmaniyede rütbe ve mansıp sahibi olmuş iken, tabiatinin rezilliği yüzünden habîslere katılan Bayındır adlı şahsı dahi ona arkadaş yaptı.

Bunlar, şehrin yakınındaki nehri geçip şehir yoluna ulaşınca, şehirdeki melâhide (S.B.) safa ve sevinç ile istikballerine çıkarak, evleri ve sokakları süslediler ve kendileri de süslendiler. Bu suretle şehrin dışındaki bağlık bahçelik kı-

sım zaptedildi. Bir iki gün kale muhafızları kaleyi ve pâdişah hukukunu himaye ve muhafaza edip, sonunda vilâyet halkının yardımı ile kaleyi ele geçirip duvarlarını harap edip rahatça ayş-i nûsa (S.B.) meşgul oldular.

Çırak Sultanın Culha'yı istilâsı:

Yine bir Acem fırkası, Çırak Sultan adındaki bir şahıs kumandasında Culha kariyesinin teshirine (S.B.) gönderilmişti. Varıp, ahalisinin yardımı ile zapteyledikte Asitâne cânibinden zâbit-i mahsul olan Mustafa ağanın makbuzunu reâya istirdat edip (S.B.) bir baş ile güçlükler kurtuldu.

Rafızîlerin Alınca ve Cüvanşir kalelerini istilâsı:

Ve yine bir çok Rafızileri, vaktiyle , eski pâdişahların, zaptetmek için pek çok zahmet ve meşakkat çektikleri Alınca kalesine gönderip, anlar dahi kaledeki melâhidenin (S.B.) yardımı ile hisarı zapteylediler.

Ve yine bir güruh Cüvanşir kalesini zapteyledi. Rafızîler kale ahalisine her türlü zulüm ve eziyeti yaptılar. Bu zulüm haberleri Nahcivan'a ulaştıkça, askerlerin kalblerinde korku artıyordu.

Ordu-bad emîri Hacının esir olması:

Revân vâlisi Şerif Paşa umur ve tecrübe görmüş bir ihtiyardı. Fitne dalgalarından vekarına zerre kadar halel gelmedi. Evvelâ en yakın olan Ordu-bad'ı istilâ eden Kasap Hacının hakkından gelmeğe karar verdi ve bu husus için Hızır Paşa-zâde Mehmed paşayı kumandan yapıp beş altı yüz kadar askerle gönderdi. Ol dahi melâike-i âcal **(ecel melekleri)** gibi alelâcele bir gecenin seher vaktinde yetişip, kötü âyinli melâhide, Rafızî evlerinde kaygusuzca bulunurlarken, **(Os-**

manlı askerleri) belây-ı âsümânî (S.B.) gibi üzerlerine inince az müddette pek çoğunu kılıçtan geçirip bir nicesi dahi tilkiler gibi dağlara ve sahralara perişan düştüler.

Reisleri olan şakî ve şerir (S.B.), hücum sırasında atını hazırlayıp üzerine binmek üzere iken beridi olan şatır (S.B.) ondan evvel davranıp hiç korkusuz onun atına atlamağla, kendisi piyade kaldı ve bizzarure tilki gibi bir ine girdi.

Bir gazi, onun bu halini görürdü. Hemen yetişip yakaladı. Arkadaşı olan Bayındır dahi bir yiğit gazinin kılıcı ile öldürüldü.

Mehmed paşa, kesilen başları ve melâhidenin reisini, başında dalâlet tacı ile sürüp, tedbir sahibi vezirin huzuruna gelince, takdir ve ihsana mazhar oldu.

Alınca tarafından askerin kaldırılması:

Bir fırka asker dahi Alınca semtine gönderilip ol havali araştırırken, bazı melâhide (S.B.) köylerde ayş ve nûş ile meşguller idi. Gazilerin gelişinden haberdar olduklarında kurtuluş semtine giderken ansızın arslanların pençesine düşüp, Şâh cânibinden bazı haberler ve bu taraflara yaklaştığını bildirmeleri üzerine, vâkıa Şâhın gelişi mevhum ve Osmanlı askerinin inhizamı na malûm (S.B.) ise de, alınan diller **(esirler)** çekinmeden Şâhın gelişini rivâyet ve Tebriz askerinin inhizamını hikâye edince, askere korku düşmesin diye âlenen bu haberleri yalanladılar, ve gizli olarak da gereken tedbirleri aldılar.

Askerin, Ordu-bad'ı kurtarmağa gitmesi:

Bir güruh asker dahi Ordu-bad kalesine musallât olup şerirleri def'e gönderilmişti. Giderken evvelce imdat istenildikte, Gence bahadırlarından nice dilîran (S.B.) ol şerir kavm üzerine gelip, kimini mağlûp, kimini helâk ve kimini esir edip

bakiyyetüssüyuf (**kılıç artığı**) tarümar oldukları yolda malûm olunca geri döndüler.

Çün, gaddar Şâhın askeri memleketin her tarafına pervanedar (**pervane gibi**) münteşir olup köy ahalisinden her birine gedâyâne (**fakirane**) birer pervane (**haberci**) gönderdiği meşhur olmakla, askerin bölükleri anlarla muaşeretten kuvvetle çekinirlerdi.

Cemaziyelevvelin on beşinde bir yere gelip müşâvere eylediler ve dediler ki:

«Şâhın huzuru gerçi dillerde mezkûr ve pervanelerde mesturdur. Lâkin nakz-ı ahd (S.B.) akıldan uzaktır. Şah namına Kürt Gazi havadarları olan ekrattan (kürtlerden) sudur etmek ihtimali vardır. Cevâsisler (casuslar) dahi sadra şifâ verir bir nesne bildirmediler. Münasip budur ki evvelâ işin tahkiki için, cânib-i vezirden tecahül-ü umura mebni üslûb-u hakîm üzere nâme-i şâhi irsal olunup, bu cânibe geri geldikte, vaktin icâbına göre hareket edüp işe başlanıla...

Evvelâ Nehcivan hisarı bir kal'a-i süst bünyandır (gevşek yapılı), yapısı topraktır. Duvarları alçak ve ekseri yeri yere beraber olduğundan başka, harp âletleri az olmakla bu kalede düşman ile çarpışma muhaldir (S.B.). O halde devlet namusunun muhafazısının şekli budur ki, bu şehir mallar, iyaller ve askerlerden boşaltılıp, kumandan ve askerlerle beraber Revan kalesine sığınıp orada düşmana müsademe göstereler.

Revan kalesi hakikaten metin ve sağlam ve topları çok, zahire ve âletleri hazır, Gökçe-Su gibi bir nehir, cidârında (duvarından) akar, etrafına münbit topraklar olmakla en münasip yerdir.»

Deyû meşveretleri son buldukta cânib-i Şâha (**şah tarafına**) ilâm ve tahrir olunup (**yazılıp**) paşanın Kürkçü-başısı Mahmud ağa ile gönderildi.

Askerin Revân tarafına gidişi:

Cemaziyelevvelin yirmisine gelince, asker-i islâm Nahcivan'ı kendilerine makam kılıp, bâdehû şâh-ı gümrahın bizzat

huzuru malûm ve yakında geleceği kat'î olup asker-i mehzumdan **(bozgun askerden)** Timurcu oğlu dedikleri uğursuz dahi gelip düşman sayısının fazlalığı hakkında yalanla dolanlar etti.

Bundan sonra durmağa mecal kalmayıp ol gece harp alât ve edevatından yükletilebilecek olanı alıp küçük ve büyük göçmeğe ittifak etmişler iken, kale halkından olup, Rafızî ve mülhidlerin evlât ve ashabından olanlar ayrılık ateşini yakıp, ve suret-i haktan görünüp «Düşman henüz şehre hücum etmeden muhafazadan el çekmek akıllı işi değildir, hâlâ mevcut olanlarımız, pâdişah uğrunda muhafazaya teşmir-i sak **(paçaları sıvayıp)** bu hususta askerin kumandanına muhalefet edelim diye ittifak eylediler.

Seher vakti vezir, askerleri teftiş eyledikte, kale halkı hisarın kapısını kapadılar. Vezir ve âyan-ı asker açmağa ne kadar çalıştılarsa da faydası olmadı. Sonradan adetleri fazlalaştı ve nihayet asker, Revân'a doğru kaba kuşlukta yola girip bir gün bir gecede kaleye girdiler ve düşmanla mukatele (S.B.) için hazırlık esbabına başladılar.

Revan'da yeni hisarın inşası:

Vaktâ ki, Nahcivan'dan Revan üzerine Şâhın hücumu mütevatir (S.B.) oldu. Revan âyan ve ahalisi ve Nahcivan askeri dahi kalelerinde durmayıp Revan hisarına tahassun edeceklerin istima' ettiklerinde, kale sahası tenk **(dar)** olduğundan gayri, kıble tarafında hisar duvarına bitişik müslüman evleri olup yıkmaktan ise havalisine yüksek duvarlar bina, ve evleri hâli üzere bırakmak ehvendir deyû ittifak ettiler. Bu hususta Dersaâdet müteferrikalarından (S.B.) Hüseyin ağa nam sahib-i himmetin reyi üzerinde fikir birliği edip ol dahi kısa aklının muktezası, eski hisarı bir serdâr-ı âlikadr, hesapsız askerle otuz kırk günde tamamlayabilmişken, sâha ve miktarı onun gibi bir hisarı iki üç yüz adam ile yirmi gün içinde tamamlamağa ikdam gösterip bu aym altıncı gününde o tarafta, cenubu, şarkî ve garbî beşer yüz zira' (S.B.) üç taraf-

tan üç duvar binasına başlayıp ve fazla üzerine düşerek, vezir gelinceye kadar on beş günde yarıya erdikte, ol dahi geride kalan binayı kol kol askere taksim, anlar dahi can ve başı himayesiçün gayret edip bi fadlillâhi teâlâ, Şâhın gelişine kadar tamamlamak müyesser oldu.

Kaasıd (Haberci) Mahmud'un gelişi:

Mah-ı mezbûrun **(adı geçen ayın)** yirmi dördüncü günü bundan evvel Şah semtine tahkik-i hal için gönderilen Kürkçü-başı Mahmud ağa, Şah-ı gümrâhın (S.B.) nâmesiyle Revan şehrine gelip, uğursuz metnine ıttılâ (S.B.) olundukta nakz-ı ahit **(ahdi bozma)** bâbında sevkettiği mukaddemat, serâpa **(baştan başa)** başı sonuna uymayan neticesiz iddialardandır.

Kendini beğenip mübalâğalandırmakta fazlasiyle oyunbaz, tehdit ve korkutmada hayli dili uzun olup, hesapsız askeriyle Tebriz'i aldığını, şimdi niyetinin Nahcivan ve Revan'ın fethi olduğunu ve mülk-ü mevrûsu **(babadan kalma memleketi)** Azerbaycan'a istilâdan sonra Gence ve Şirvan'ı fethedip bu sene Kara-Bağda kışlayacağını bildirip «Bu semtte olan raiyyet (S.B.) ve asker, imdad-ı pâdişâha meftun ve mağrur olmasunlar ki işe ilk başladığımızda Âl-i Osmanla mukabeleye azmetmişizdir» deyû bir yığın lâf etmiş, bundan sonra da:

«Kimsenin malına taarruz edilmiyeceğini, müslümanların ehil ve iyallerinin zulümden mâsun olacağını, mezhep ve milliyet sebebiyle itirazdan salim olacaklarını, ve her türlü riâyeti göreceklerini...»

Bildirip, Tebriz halkına zulüm ve eziyeti unutup fünun ve efsunla tahdi'a **(hileye)** sâî **(çalışan)** ve yalan dolan ile tarîk-ı dalâle **(sapıklık yoluna)** düştüğü malûm oldukta asker ve serdâr cidden infial (S.B.) izhar etmeyip gereği gibi müsademeye niyet ve mukateleye azimet kılup, yeni hisarın noksanını tamamladılar.

Vezir, mektub-u Şâhiyi Asitâne-i Saâdete **(İstanbul'a)** aynı ile gönderip olan işleri tafsilâtiyle arz ve ilâm eyledi. Ve

alelâcele civar **(komşu)** eylette olan vâlilere mektuplar gönderip Sıvas'ta serdâr Nûh paşadan istimdat (S.B.) düşman hücumundan şekvâ **(şikâyet)** ve feryat mektupları gönderdi.

Bu vâlilerin ekserisi «cevâb-ı ahmak hâmûşist — Ahmağa verilecek cevap sükûttur) mukaddemesiyle amel edip, pek azı mevâid-i arkub ile **(aldatıcı vaatlerle)** irsâl-i berid ettiler **(postacı gönderdiler)**.

Şâhın Nahcivan şehrini istilâsı:

Şah, Tebriz'i baptettikten sonra birkaç gün Culha nam köyde darb-ı hiyam edip **(çadırları kurup)** Erdebil hâkimi Zülfikar Hanı amme-i asker ile Nahcivan'a gönderdi ve vezir ve halk irtihal etmeden **(göç etmeden)** yetişmeğe ziyade tenbih itmeğin **(etmekle)** tâife-i melâhide (S.B.) ikdam-ı tam ile savb-ı Nhcivan'a vardı **(Nahcivan etrafına vardı)**. Askerin irtihali gününün **(göç ettiği günün)** yarısında yine zulümleriyle Sünnilerin hanelerine girdiler ve bulduklarını nehb ve gaaret (S.B.) ve önlerine gelen reâyaya külli (S.B.) zulüm ve hasarat ettiler.

Ama, şehrin Rafızîleri çün mukaddeme-i ceyşi **(askerin öncülerini)** görüp Acemlerin geldiğini bildiklerinden ilhad ve dalâlet (S.B.) libaslarını giyip sâlâr-ı revâfız **(Rafızîlerin kumandanı)** olan Zülfikar Hanı istikbal edip, ta'zim ve ikram ile en güzel binalara indirdiler.

Lâkin, ehl-i kale **(kale halkı)** ol günü tavaif-i melâhideye (S.B.) top ve tüfenk ile merhaba kılıp ol leylde **(gece)** izhar-ı celâdet (S.B.) ve kaleye yakın yerde akdettikleri encümen-i fücûrlarını **(fenalık toplantılarını)** basıp bir kaçını katl ve hasarat ettiler. Esnay-ı leylde **(gece)** üç yüz kadar evlâd-ı revafız **(Rafızî evlâtları)**, evlâd-ı evramdan **(Türklerden)** kırk nefer üzerine tegallüb ile **(üstünlük ile)** huruç edip:

«Şâh'ın askeri ile müsademeye bizde iktidar yoktur, be-

hemehal hisarı teslim edip canımızı harp ve darp âfetinden kurtarmak çok mühim ve çbk lâzımdır.»

Deyû hah na-hah **(ister istemez)** kaleyi küşat etmekle **(açmakla)** melâhide yanlarında bekâm olup (S.B.), baki kırk nefer, Şâh kudûmunedek (S.B.) mahbûs-ı nazar ve niğâh oldukta **(göz hapsine alındıkta)**, üçüncü günü nâgâh Şâh dahi Nahcivan şehrinde görünüp beldedeki Rafızîler ikram ile karşılayıp zîr-i pây-ı semendine **(atının ayakları altına)** atlas ve dîbâ döşeyip de'b-ı ehli-idalâl üzere **(dalâlet ehlinin usulüne göre)**, atının bastığı yeri secdegâh kıldılar.

Ol hilekâr **(Şah)** çün, vezirin irtihalinden (S.B.) haberdar oldu. Reâyanın inkiyadından minnet-pezîr olmayıp (S.B.) âyîn-i bâtılını (S.B.) aralarında icrâ kıldıktan sonra «ihlâk-i askerde **(askeri öldürmekte)** muavenetleri olmadığından maada tevkif ve mekslerinde (S.B.) bir tedbir eylediler ve emvâl-i Osmâniyânı **(Osmanlı mallarını)** ihfâ eylemişlerdir» deyû cezaları verilmek üzere emrettikte, her birini melâhide karargâhlarında mahpus ve ehil-i iyalleri ile enva' ezaya maruz kılıp, tahsil-i mal için eyledikleri vüfûr-i cevrde **(çok eziyette)** izhâr-ı nedâmet ve biribirlerine levm ve melâmet **(azarlama, başa kakma)** ederlerdi.

Zülfikar Han, kaleyi veren Revafızı **(Rafızîleri)** ve teslime mâni olanları pişgâh-ı bârigâh-ı şâh'a **(Şâhın huzuruna)** getürüb mezheb-i batıllarını ihtiyar edenleri taltif edip (S.B.) diğerlerini ta'zip (S.B.) ve şehit eyledikten sonra, bir iki gün evbâş-ı Kızılbaş **(adî, aşağılık Kızılbaşlar)** Nahcivan'da müsait rüzgâr ile hareket ve tagallüb (S.B.) ve hâne behâne emval-i Osmaniyanî (S.B.) talep edip **(isteyip)** ol ta'zip ile nice zulüm ve azarı melâhide-i diyâra **(memleket melâhidesine)** dahi dıraz kıldılar **(uzattılar)**.

Müslim ve kâfir herkes zulüm ile mağmum olup âşub ve fiten **(kargaşalık ve fitneler)** hadden aştı.

Hüdaverdi paşa câmiinde fahişeli kettirdiklerini indirerek herkesin gözü önünde zinâ ettirip, zu'munca bazı ehl-i sünnet şeâirini **(âdetlerini)** tahkir ve izlâl **(alçaltmak)** eyledi.

Serdâr Mahmud'un hezimeti:

Cünûd-i İslâm **(islâm askerleri)** tamir-i hisarda ikdâm-ı tam üzere iken, Cemaziyelâhırenin altıncı günü semt-i adüvden **(düşman tarafından)** hisar kenarında bir kaasid **(habercı)** askerin gözüne ilişip alelfevr **(derhal)** vezirin huzuruna götürüldükte haber verdi ki «mukaddema Kemah ile Erzincan arasında nice zaman kat'-ı tarik etmekle **(yol kesmekle)** maruf olup istisâli **(yakalanması)** bâbında pâdişahın emri vürut etmeğin Şâha girîzan etmek için **(kaçmak için)** otuz iki nefer baş yoldaşlarından, ikinci olmak üzere madut olan **(sayılan)** serdâr Mahmud'u, dört beş yüz miktarı eşkiyaya başbuğ edip, memalik-i Osmaniyede kendû gibi şerirleri davet için pervâneler **(haberciler)** gönderip, kendine de bilfiil Derelgez sancağını ve eline berat ve misal (S.B.) verdi.

Mezbur şakî **(Mahmud)** tam gurur ile Revan'a yakın geldikte Gence'ye giden bir kârbana rast gelip, aç kurt'koyuna girer gibi girişip cümlesini öldürüp ve hesapsız mal gasp edip, hâlen bazı köylerde ayş ve safada ve câm-ı bâde ile mahmur yaturlar.

İş bilir yiğitlerden birkaç kimse olsa, anî olarak basılmaları kolaydır.»

Dedikte sâlâr-ı asker **(askerin kumandanı)**, fırsatı ganimet bilup derhal beş yüze yakın kimse ılgara memur olup, kethüday-ı vezir-i namdar Osman ağa serdâr kılındı.

Osman ağa, acele ve ılgar ile seher vaktinden evvel mezkûr köye vâsıl ve gökten inen kaza gibi, üzerine inip, her cânibden koyuldular. Melâhide-i bed-girdar **(kötü tabiatlı mülhidler)** dağlara târümar olduklarında, bahadırlar takip edip ekserin **(çoğunu)** tu'ma-i şimşîr-i âbdar eylediler **(kılıçtan geçirdiler)**.

Reisleri olan şâkinin makarrine **(bulunduğu yere)** salâr-ı asker varup hücum göstericek **(österince)** cünûd-i vüfûr **(çok asker)** üzerine düşüp esir ve giriftar eylediler.

Gaziler, bol ganimet elde edip sürûr-i tam **(tam bir se-**

vinç) ile şehre girip, vezirin divanına vâsıl olduklarında, iltifata mazhar oldular. Ol bâğî-i mütemerridin (**kötülükte direnen âsinin**) başı büride (**kesilmiş**) ve postu derîde (**yırtılmış, yüzülmüş**) kılındıktan sonra, ol gün mukaddema alınan Kasap Hacının istilâsı zamanında, reâyaya ettiği ezâ mukabelesinde, başı kesilüp cezası verildiği zikrolunan Serdâr Mahmud paşa ile avenesinden (S.B.) yüze yakın baş ve yanında bulunan, Şâhın otuza yakın pervânesi (**habercisi**), Nahcivan kadısı, Cerrah-zâde arzı ile Asitâneye irsal olundu. Müfsid-i mezbur (**adı geçen müfsit**) hadd-i zatında fart-ı şecaat (S.B.) ile ol tâife-i habîse (S.B.) meyanında mümtaz ve Şâh yanında kadri yüksek ve emsalinden üstün olupğ hezimet haberi birden bire Şâhın kulağına vardıkta Şâh, fart-ı eleminden (**çok şiddetli eleminden**) beyhuş (S.B.) mertebesine varup ahz-ı sar için (**intikam almak için**), mukaddema Nahcivan'da alınan kırk nefer Sünnîlerin katlini ferman eyledi. Unfvân-ı gazabda (**gazabın taze zamanında**) birkaçı şehadet şerbetini içip, hakkın rahmetine kavuşmuş iken, divan erkânı yalvarup güç ile meneylediler.

Acem Şâhının Revan'a gelişi:

Cemaziyelâhırenin on birinci günü ki, Cumartesi idi, seher vakti Revan'ın kıble cânibinden Kızılbaşların bayrakları görünüp sahra ve deşt-i revân'a (S.B.) ol tâife-i hasîse, ervah-ı habîse (S.B.) gibi yayılıp, asıl Kızılbaş, beş altı bin kadar ancak vardı. Anın dahi üç bin kadarı tülengi ve Gök-Tolak namına olan eşrar (**şerirler**) ve bir miktarı ekrâd-ı bednihaddan (**kötü tabiatlı Kürtler**) bir güruh ile müslim-i mecâzî (**gûya müslüman**) Kürd Gazi ve biraderi Koçi ve Seyfeddin, köy kabileleri ve bir miktarı mukaddemâ emâret verilen Mirza paşa-oğlu Şeyh Haydar nam Kürd alayı ve bir miktarı mukaddema Nahcivan ve Kapanistan teshirinde (S.B.) nevvâb-ı Pâdişâha (**pâdişâh vekiline**) delil olmakla rifat bulan (S.B.) Alâeddin Bey halkı, Makuy hâkimi Mustafa bey alayı ve bir miktarı Kürd Zeynel beyin alayı ve Eleşkird beyi Kılıç

Bey ve beriden dönme Berküşad Sancağı beyi Ferah-Ruz bey alayları idi.

Şâh, askerin ortasında, başında kıpkırmızı bir gölgelik ile şevketsaz (S.B.) ve sadây-ı kerrenay ile (1) dehşetpervaz (S.B.)(olup at ve deve ile âdeta bir karanlık haline gelip, bir zaman kale önünde meydan-neverd **(meydanı dolaşan)** olduklarında, kale halkı, Şâhın gösterişinden mer'ub **(korkmuş)** ve mânasız debdebesiyle kalbleri muztarip ve mağlûp olup biliztırar (S.B.) kaleyi teslim edeler zu'm ederlerdi **(zannederlerdi)**.

Çün, İslâm askeri arasında ashab-ı akl ve şinas ve erbab-ı mizan ve kıyas **(akıllı, anlayışlı ve tartıp mukayese yapacak kimseler)** bulunup korkmanın mânasızlığını anladıklarında: **(beyt)**:

İn heme tumturak-ı bî-mâna
Hemeçü tablest bâtıneş hâlî

Meali **(Mânadan mahrum debdebeli söz, davulun iç sesi gibidir)** deyû, Şâhın mânasız debdebesine (S.B.) kıymet vermeyup alarga topları ile ıraktan merhaba kıldılar. Ol gürûh-i mekruh, **(mihnet tepesi)** demekle ma'ruf Püşteye (S.B.) Şâhın çadırını kurup, etrafına askerlerinin çadırları kuruldu.

Ceng-i evvel, der pîşgâh-ı
Revan (Revan önünde ilk cenk)

Şâh-ı gümrah **(yolunu şaşırmış Şahın)** işareti ile bir fırka-i melâhide kale önünden harekete başlayıp kale ahalisine saldırdıklarında İslâm askerinden birkaç bahâdır Nahcivan kapısından çıkıp, iki taraf birbirinin şevket ve salâbetlerini (S.B.) imtihan için iş'âl-i nâire-i kıtal edüp **(kıtal ateşini alevlendirip)** iptida, Kılıç adlı bir merd, cemi âdâya **(düş-**

(1) Kerrenay, zurnaya benzeyen, nefesli sazlardandır.

mana) hamle eder iken hükm-i kazâ ve kader atı sürçüp düşmekle, bütün melâhide (S.B.) başına üşüp şehit ettiler.

Allahın emriyle bu vaz'-ı nâ-hemvar **(bu uygunsuz hareket)** sonunda zafer ve galebenin cânib-i muhâlife **(yâni İranlılara)** müyesser olacağını belli edicek, âkıl-i kârdâne **(iş bilir akıllı kimselere)** tatayyur **(uğursuz saymak)** ve tecrübeli kalblere bir başkalık geldi. Vâkıâ, hüsnü âkibet-i kâr **(işin sonunun iyiliği)** ile mecbure kılınmak dahi tecrübe edilmiş umurdandır deyû, ol demde, gerçi teşeffî-i sudur (S.B.) kılınmıştı. Lâkin gönlün isteği ile, kaderin takdiri mütegayyir olacak **(değişecek)** değildi. Geride kalan asker de yine fütür (S.B.) göstermeyip nâdan mülhidleri (S.B.) top ve tüfenk altına çekip cânib-i kaleden üzerlerine top ve tüfenk havale eylediklerinde birkaçı câm-ı mergi **(ölüm şerbetini)** nûş eyleyicek, rûgerdan oldular **(yüz çevirdiler)**.

İkinci cenk:

O günün ertesi, aynı ayın on ikinci günü İslâmdan iki yüz kadar atlı dilâverler gerû adı geçen kapıdan çıkıp düşmana izhâr-ı celâdet (S.B.) kılup **(gök künbet)** nam mevzi tarafına geçtiler. Akıblerince yüz nefer piyade tüfenk-endaz dahi künbede ihtifa edip **(gizlenip)** vakt-i duhâda **(kuşluk vaktinde)** vezir-i sahib-i tedbîr dahi o kapıya gelip seçilen dilâverleri çıkardı.

Çün asker kalenin ufkundan zuhur etti. A'da **(düşman)** dahi harekete âğaz edip meydân-ı neberde **(harp meydanına)** geldi. İki tarafın çerhacıları harp ve kıtale iştigal gösterip, meydanda hayli kıtal ve nice a'dânın kellelerini pâymal ettikten sonra hisar kenarına Hırâman **(yürüyüp)** ve kemingâh semtine **(pusu tarafına)** yöneldiklerinde zümre-i melâhide (S.B.) akiblerince pusuya gelüp dilâverân-ı serbaz **(korkusuz dilâverler)** düşman tarafına kollarını uzatıp yüze yakın nüfus katleylediler. Ol gün a'yân-ı melâhideden **(melâhidenin büyüklerinden)** Şâhın eşik ağalarından biri mürd olup **(ölüp)** serbâzân-ı guzattan **(korkusuz gazilerden)** kimi harp meyda-

nında murassa' tacını kapıp, kimi musanna' **(sanatkârane)** sorgucunu aldı. Lâşesini kapmağa uğraşan Kızılbaşlardan nicesini dahi tu'ma-i tîgi- **(keskin kılınca lokma)** etmeleriyle düşman dönüp karargâhlarına gittiler. Şâh onun düştüğünden **(öldüğünden)** muztarip olup hamiyetinin fazlalığından! karargâhının uğursuzluğuna hükmedip, sür'atle başka bir tarafa göçüp, şimal **(kuzey)** tarafında top tesirinden masun bir yere çadırlarını kurdu. Ve kendinin hayme-i idbârı (S.B.) etrafında hisar gibi bir duvar yapıb, siper eyledi. Ve askerini hücuma teşvik eyledi.

Üçüncü cenk:

Mezbur ayın on yedinci günü ki, cuma günü idi, Şâh, kaleye doğru sancağı harekete getirince, melâhidenin her biri gulüvv ü âm ile **(umumî ayaklanma ile)** harekete geçti. Evvelki şekilde piyade ve süvari dört beş yüz kadar namdar dilâver, adı geçen kapıdan çıkıp hamle ettiler. Bifazlillâhi teâlâ **(Allahın fazlı le)** ol gün dahi zafer rüzgârı Sünniler tarafına esip, kalenin üstüne bir göz attıklarında, Kızılbaşlar akeblerince sürüp pusu önüne geldiklerinde, gaziler yine düşman üzerine hücum edip, tüfenk ateşleriyle melâhideden (S. B.) nicesinin vücudunu yaktıklarından maada, Emîre hâkimi Şeyh Haydar, nam şakî ki, fazla şecaati ile Râfızîlerin (S.B.) mümtazı, Kürdlerin en cesuru idi, idam olunduğundan düşman rahnedar oldu (S.B.).

Bu defa da iki yüze yakın Kızılbaş katlolunup, beri taraftan ancak altı yedi kimse düştü. Düşman zümresi makhuren (S.B.) ricat eyledi.

Yahşî Kaasıd-ı Şâhın gelişi:

Vakta ki hilekâr düşman, mağlûp olmuş olan askerinin saldırısı, kaleyi müdafaa edenlerin kalbine tesir etmedi. Hile ve tezvire baş vurup, korkunç mektup göndermekle, düşünceleri karıştırmak ve bir takım düzenlerle İslâm askerlerinin

kalbini almak fikrine düşüp, bundan evvel Şerif Paşa Erzurum'da, vilâyeti muhafazaya memur olan Hasan Paşaya ve komşu eyâlette olan sair paşalara yazdığı mektuplar ki, zımnında (S.B.), düşmanın koparılması için imdat idicek «Asker için yolunu tâyin ve her veçhile düşmanın zaafını tahkik edip, Allahın inâyetiyle semt-i mâhuddan vaadolunan asker geldiği takdirde, kaleden asker çıkıp kolayca Kızılbaş kalabalığını bozguna uğratma mümkündür» deyû yazılıp muhasaradan evvel Şatır (S.B.) Mehmed Çavuş ile gönderilmişti.

Mezbur Çavuşu Rafızîler diyarında Şûregül nam kale halkı ele getürüp Şâha hizmet etmekle minnetini kazanmışlardı. Elinde bulunan mektupların birinin arkasına Şâh-ı dalâlet-zamir **(içi dalâletli Şâh)**, istihzâ yüzünden şu şekilde yazdırdı ki:

«Bârekellah! Çok doğru tedbirler ve parlak fikirler isdar (S.B.) buyurmuşsuz. Bu fâsid fikir ve işe yaramaz tedbirden vaz geçin ki, bu yakınlarda size imdat ihtimali yoktur. Vilâyet halkı toptan südde-i saâdetime yüz sürüp inkıyat gösterdiler ki (S.B.) varaka-i mezburenin **(adı geçen kâğıtla, mektubun)** ele geçirilmesi buna delildir. Min ba'd **(bundan sonra)**, mektup göndermeğe dahi mecaliniz olmayıp, kaleyi teslimden selâmet yoktur»

Bu şekilde korkunç kelimeler yazıp eimme-i kurrâdan Yahşî Halîfe nam kaasıd **(haberci)** ile gönderilip, o da, duvar arkasından, haberci olduğunu ihbar edicek, vezirin huzuruna götürüldükte varakanın **(kâğıdın)** önüne ve arkasına bakıldıkta mefhumu **(mânası)** malûm oldu.

Vezir ve orada bulunanlar kaasıdı **(haberciyi)** kovdular. Ama, fâsit kaasıd, Şâh divanına varıp:

«Bana verdikleri varaka, divan erkânından birinin mührü ile ve Şâhın tanınmış işaretiyle işaretli olmadığından; cevaba lüzum görmediler. Şöyle ki, bu defa dahi erkândan biri tarafından bir nâme ile varılsa, Şâhın muradı hayırla neticelenirdi.»

Deyû, fuzulî vekâlete kalkıştı.

Yahşî kaasıdın kaleye gelişi:

Şâh, kaasıdın iş başarabileceğini tahmin etti. Derhal bir mektup yazıp, mektubun altını veziri Hâtem bey ve mûtemed-i devleti Bistam ağa ve korucu-başısı Allahkulu ağa mühürleriyle mühürletip merkum haberci ile gönderdi. O da gelip nâmeyi vezire ulaştırdı.

Mektuba bakıldıkta, makul sözleri ihtiva etmemekle vezir ve orada olanlar dediler ki:

Kale zaptetmek isteyen şahlar, bir takım hilelere tevessül etmeğe lüzum görmezler. Bizimle mertçe cenk ateşini yakıp, maksadına erişsin! Kallaş Kızılbaşların şahı, kalenin her taşına bedel bizden bir baş gitmeyince ve melâhide-i evbaş ile (S.B.) cenk esbabını tamamlamayınca maksadına ulaşmak muhaldir (mümkün değildir.) Pâdişâh uğrunda Revan kalesine bedel melâhide kellerinden kaleler peyda kılmadayın (kılmadıkça), hisarın fethi ihtimal dışındadır.»

Deyû haberciyi uzaklaştırıp kovdular. Fakat efrad-ı askerden bir nicesi ol tilki yüzlü hilecinin üzerine hücum edip resânende-i ahbar-ı muvahhişe **(müvahhiş haberler getirici)** olduğu için hançer üşürüp parelediler.

Zavallı Molla Yahşî, Şâhın bahşişi ümidiyle baş verdi. Lüzumu olmayanı iltizam ile ara bulmak hevesinde olmaktan ise, eyyâm-ı fetrette (S.B.) mihrâb-ı uzleti **(tenhaya çekilmeği)** emin yer bilip susmak pek yeğdi.

Bundan sonra hilekâr Şâh, uzun zaman muhasara ile kaleyi zaptetmeğe azmedip cenk ve kıtal ateşini yakıp, harp esbabını hazırlamağa başladı.

Acem Şâhının nakz-ı ahd ettiği haberinin gelmesi ve İstanbul'da A'yân-ı devletin meşvereti:

Evvelce Erzurum muhafazası için der-i devletten Trabzon'a nefyolunan Saatçı-Hasan paşadan ve Revân ve Nahci-

van emir-ül-ümerâsı Şerif paşadan arzlar (S.B.) ve mektuplar gelip, Acem Şâhı nakz-ı ahd edip, Osmanlı ülkesinin serhaddini istilâ ettiği ve Tebriz'i alıp, Tebriz beylerbeyisi Zincirkıran-Ali paşayı giriftar ettiği **(yakaladığı)** haberi vusul bulup (S.B.) sükkân-ı vilâyete **(vilâyet halkına)** nâmeler ve pervâneler **(haberciler)** gönderip: «Kimseye mezhebini değiştirmesi teklif edilmiyecektir, herkes mezhebinde kalacaktır. Hemen bize itaatte dâim olsun!» deyû bir iki kıta fermanı görüldü.

«Eğer imdat olunmazsa Revân kalesi, belki dahi nice büldan **(beldeler)** elden gitmesinde şüphe yoktur» deyû azîm feryat ve istimdat etmişler **(imdat istemişler)**.

Kaymakam Kasım paşa, Çavuş-Paşayı gönderip müfti, vüzera, ve Kadı-askerleri davet edip akd-i meclis-i meşveret olundu **(Meşveret meclisini topladı)**. Ve isabetli reyleriyle karar bulan tedbir, telhis (S.B.) olunup, pâdişâh tarafından, arz ettikleri veçh üzere tedarikle meşgul olunması ferman olundu.

Bunun üzerine Saatçı-Hasan paşa ol cânibe serdâr, ve dilediği miktar asker ve mühimmat verilmek üzere sipehsâlar **(başkumandan)** nasp olundu. İmdada erişmeleri lâzım olan vülât-ı etrâfa **(etraf vâlilere)** evâmir-i âliyye yazıldı. Lâkin çok zaman geçmeden pâdişah-ı cihan, rahmet-i rahmana irtihal buyurmakla gereği gibi tedarik görülmek, imkânın olacağı zamana te'hir ve işler tevkif olundu.

İntikaal-i Sultan Mehmed İbn Murad Han (1)

(16/17 Recep 1012 — 20/21 Aralık 1603 Cumartesi/Pazar)

Bundan evvel Cumada-l-ûlânın yirmi ikinci pazartesi günü pâdişâh-ı cihan Sultan Mehmed Han, Saray-ı hümâyunlarına giderken bir meczub-u ilâhî (S.B.) yol başında rast gelip:

«Elli altıgünden sonra bir hâdise-i azîme (büyük bir hâdise) zuhur ediyor! Gaafil olma pâdişâhım!»

Deyû feryat etmişti. Pâdişâh ve halk hayretler içinde kaldılar.

Osene Recebinin on dördünde pâdişâh-ı âlempenahm mizaçları münharif olup **(sıhhatleri bozulup)** etibbâ **(tabibler, doktorlar)** tedbiri ile sıhhat-pezîr olmayıcek mâh-ı mezburun **(adı geçen ayın)** on sekizinci günü pazar günü ruh-ı pür-fütuhları cânib-i illiyyine revân oldu. **(Vefat etti).**

Ömr-ü şerifleri otuz yedi sene ve sekiz ay (2) ve saltanatları dokuz sene ,iki aydır. (3) Şehzâde-i kâmkâr **(mutlu şehzâde)** Sultan Ahmed Han serîr-i saltanata **(saltanat tahtına)** teşrif buyurduklarında alessabah cümle vezirler, ümerâ

---

(1) Sultan Mehmed: (16/17 Recep 1012 — 20/21 aralık 1603 cumartesi / pazar) günü vefat etmiştir.

(2) Oldüğü sırada yaşı 37 sene, 6 ay, 26 gün idi.

(3) Saltanat müddeti 8 sene, 10 ay, 25 gündür.

ve sulehâ divan-ı hümâyuna hazır ve pâdişahın zuhuruna nâzır (S.B.) olup durdular.

Vakta ki taht kuruldu, emr-i bîat **(bîat işi)** ve destbûs-i hurşid-tal'at tamam oldu. **(Güneş yüzlü pâdişâhın elini öpme merasimi son buldu).**

Mağfur pâdişâhın nâşı saha-i saray-ı sultâniye hazırlandı ve cenaze namazına, kalabalık halk kütlesi davet olundu. Şeyhülislâm Ebu'l-meyâmin Mustafa efendi imamlık ve er kişilik ünvaniyle namazı kıldırdılar. Ayasofya hareminde, sultan Selim türbesi yanında vâki olan mezâr-ı pür-envarında **(nur dolu mezarında)** medfun ve mütevârî **(saklı)** oldu.

Merhum Sultan Mehmed Hanın vasıfları:

Merhum pâdişâh vakur ve edip, vecîh **(güzel)**, mehib **(heybetli)**, dindar, bütün iyilikleri kendinde toplamış, cömert, dinî şeâire (S.B.) şeriat ahkâmına riayetkâr bir Hâkan-ı âlişandı. Beş vakitte cemaate devam ederdi. Hazret-i Resûl-i ekrem (S.A.) in nam-ı şerifleri anıldıkça ayağa kalkmak âdetleri idi.

Ecdâd-ı kiramları gibi kâhî **(bazan)** şiir derler ve **(adlî)** tehallüs ederlerdi **(yâni şiirde mahlası, adlî idi).**

Evlâdı kiramları:

Sultan Selim, bin beş Ramazanının üçüncü günü vefat etmiştir.

Sultan Mahmud'a da, bin on bir Zilhiccesinin yirmi yedinci günü şehadet şerbeti içirildi. Menkuldür ki **(nakledilir ki)**, şeyhlerden biri «Saltanat tahtına cülûs edeceğine câzim oldum **(kani oldum)** deyû beşâret-nâme **(müjde mektubu)** gönderip, bu mektup ta pâdişâhın eline geçmekle, merkum şeyh katledildikten sonra, şehzâde dahi hiç kabahatsiz şehit edildiler. Şehzâde hareminde medfundur **(gömülüdür.)**

Sultan Ahmed Han, vâris-i taht-ı Hâkaanî oldu **(tahtın vârisi oldu)**. Sultan Mustafa, ihtiyar-ı uzlet etmişlerdi. **(Bir kenara çekilmişlerdi)**. Sonra iki defa pâdişah oldu.

Sultan Cihangir, küçük iken fevt oldu **(öldü)**.

Muallimleri Cafer efendi dokuz yüz seksen ikide vefat eyledi. Haydar efendi dokuz yüz seksen sekizde vefat etti. Azmi efendi dokuz yüz doksanda vefat eyledi. Nevâlî efendi bin üçte vefat etti.

Vüzerây-ı izam:

SİNAN PAŞA: Cülûs-u hümâyunlarında bunlar üçüncü defa vezi-r âzam ve Yanık seferinde serdâr-ı ekrem (1) idi. Ve Ferhad paşa, kaymakam idi. Sinan paşa Asitâneye gelürken Malkara'ya nefyolunup Ferhad paşa ikinci defa vezir oldu ve serdâr dahi Eflâk seferine gidip köprü yaparken azlolunup bin dörtte katlolundu. Sinan paşa bin üçte dördüncü defa sadrâzam oldu. Acele sefere çıkıp Mihal muharebesinde balçığa düşüp rüsvay **(rezil)** ve rû-siyah **(yüzü kara)** halde Rusçuk'a avdet eyledi.

LALA - MEHMED PAŞA: Bin dörtte Sinan paşa yerine vezir-i âzam olmuştu. Onuncu günü vefat eyledi.

SİNAN PAŞA: Sinan paşa beşinci defa gerû sadre gelip pâdişâhı sefere tahrik etti ve sene-i mezbure **(adı geçen sene)** şubatında sefer-i ahrete gitti **(vefat etti)**. Merkum Sinan Paşa, Arnavud cinsindendir. Sultan Süleyman zamanında harem-i

(1) Başkumandan demektir. Eskiden bu vazife ve salâhiyet yalnız pâdişâhlarda idi. Pâdişahlar sefere çıkmaz olunca, kendi yerine başkumandan olarak sadrâzamları gönderirlerdi. Bu suretle serdar olarak giden sadrâzamlara (Serdar-ı ekrem) denilir ve salâhiyetleri kat kat arttırılmış olurdu. Meselâ serdar-ı ekremlere, harbin devamı müddetince, yapacakları masraflardan dolayı hesap sorulmazdı Devletin bütün icra kuvvetini nefsinde cemetmiş olurdu.

hastan (S.B.) Caşnigîr-başılık (S.B.) ile çıkıp Malatya ve Kastamonu ve Gazze ve Trablus sancaklarına mîr-i livâ olup, badehu Erzurum ve Halep ve Mısır eyâletlerine beylerbeyi olup, Yemen'de fetret olmakla yetmiş yedide Yemen'e gidip fetihten sonra gerû Mısır'a iade olundu. Ba'dehu Asitâneye gelip vezirlik ile donanma serdârı oldu.

Dokuz yüz seksen târihinde Tunus ve Halk-ül-vâd'ı fethedip Sultan Murad'ın cülûsunda Asitâneye gelip vezirler silkine (S.B.) girdi.

Seksen sekizde Aceme serdâr olup, derakap Ahmed Paşa yerine sadrâzam oldu. Dokuz yüz doksan dörtte Şam eyâletine tâyin ve doksan yedide yine vezir oldu.

Doksan dokuzda azil, bin birde üçüncü defa vezir-i âzam olup, bin üçte, bin dörtte yine tekrar ma'zul (S.B.) ve mansup (S.B.) oldu.

Yaşı doksandan ziyade iken maraz-ı zahîrden **(dizanteriden)** hastalanıp o sene Şabanının beşinde fevt olup Tevekkül çeşmesi yakınındaki türbesine defnolundu. Beş defa serdâr, beş defa vezir olmak buna müyesser olmuştur. Memalik-i mahrusada **(Osmanlı ülkesinde)** yüz kadar hutbesi okunur, Rüstem paşa ve Mehmed paşadan sonra üçüncüdür.

İBRAHİM PAŞA: İkinci vezir iken sadrâzam olup sefere gitti.

CİĞALE-ZADE SİNAN PAŞA: Bin beşte Eğri gazasında vezir olup kırk beş günden sonra gerû,

İBRAHİM PAŞA: İkinci defa vezir-i âzam oldu.

HADIM-HASAN PAŞA: Bin altıda vezir-i âzam, ba'dehu ma'zul ve maktul olup yerine, Cerrah-Mehmed paşa geldi.

İBRAHİM PAŞA: Üçüncü defa sadrâzamlığa teşrif etti. Kanije'yi fethedip bin onda vefat etti.

YEMİŞÇİ-HASAN PAŞA: Vezir ve serdâr olup geldikte anut **(inatçı)** ve kenud **(nankör)** olmakla katlolundu.

YAVUZ-ALİ PAŞA: Mısır beylerbeyisi iken Asitâneye davet olunup ve bin on ikide sadrâzamlık mührü verildi.

DAMAD-HALİL PAŞA: Bosnalıdır. Harem-i hümâyundan çıkıp, derece derece yükselerek divana vezir ve pâdişaha damat oldu. İbrahim paşa yerine kaymakam olup, sonra ikinci vezir iken, mezbur sene Recebinin on dokuzunda fevt, ve Dikilitaş yakınında Ali paşa câmii önüne defnolundu.

HAFIZ-AHMED PAŞA: Tavâşidir. Kaymakam olmuştur.

SAATÇI-HASAN PAŞA: Bu dahi kaymakam, sonra ma'zul (S.B.) olmuştur.

GÜZELCE-MAHMUD PAŞA: Bu dahi kaymakam olup fitne günlerinde derviş kıyafetine girip gizlenmişti. Sonra yine vezâret rütbesine nâil olmuştur.

HASAN PAŞA: Sokullu-Mehmed paşa oğludur. Tokat'ta tüfenkle şehit oldu. Bağdad vâlisi olduktan sonra Celâli üzerine serdâr olup eşkiya elinde şehit oldu.

SATURCU-PAŞA: Varat seferini edip, Belgrad'da katlolunmuştur.

MUSTAFA PAŞA: Musâhibe (S.B.) Râziye Hatun oğludur. Kubbe-nişin (S.B.) olmuştur.

HACI-İBRAHİM PAŞA: Celâliden münhezim oldukta azlolunup sonra Mısır'da şehit olandır.

TIRNAKÇI-HASAN PAŞA: Bağdad eyâleti kendûye verildikte destbûs edip (S.B.) çıkarken, Yemişçi-Hasan paşa mezburu çökertüp boynunu vurmuştur. Kuruçeşmede meşhur **(Tırnakçı sarayı)** bunun binasıdır. Allah cümlesine rahmet eyleye.

Sultan Mehmed Devri Ulemâsı

EL'MEVLÂ SADEDDİN EFENDİ: Hasan Can oğlu — pâdişah hocalığiyle hizmet-i iftayı **(müftiliği)** câmi' olan **(nefsinde cemeden)** koca Hoca efendidir ki mülk ve millet işlerinde müsteşar ve saltanat işlerinin mahrem-i esrarı (S. B.) olmakla, devr-i Sultan Mehmed handa taayyun-i tam bulup **(tamamen meydan alıp)**, bin sekiz Rebiülevvelinin on ikinci perşembe günü Ayasofya câmiinde mevlid-i şerif okuma cemiyetine azimet için abdest tazelemeğe niyet ettiği halde füc'eten intikal eylediler. Cenazesi, sultan Mehmed câmiine ihzar ve cânşinleri olan **(yerine oturan)** Sun'ullah efendi imamet etti. Evlâd-ı kiramı dört nefer ulemâ ki, imâdüddin ved'dünyâ **(din ve dünyanın direği)** idiler, tabutlarını omuzlarına alıp kasaba-i ebî Eyyüp'te dârülkura' **(okuma evi)** hazîresine (S.B.) defnettiler.

EL'MEVLÂ MEHMED BİN BOSTAN: (Bostan-zâde Mehmed Efendi) İki defa zamanının müftisi olup bin yedide vefat ettiler.

EL'MEVLÂ SUN'ULLAH EFENDİ: Müftiyül'enamdır. Hal tercümesi mufassalen geçmiştir.

EL'MEVLÂ MUHİDDİN: Mehmed bin Sadeddin Hasan Can'dır. Kapı ağasının katlolunduğu fitnede zorbalar fetvâdan azlettirip Yemişçi-Hasan paşaya rağmen yine Sun'ullah efendiyi müfti nasp ettirdiler.

EL'MEVLÂ EBUL-MEYAMİN MUSTAFA EFENDİ: Müşarünileyh **(Sarı Gürz-zâde Kaynı)** demekle maruf ve halk dilinde **(Kaba-Mustafa efendi)** demekle vasıflandırılmış olan fâdıldır (S.B.)

Anadolu sadrı iken **(Anadolu Kadı-askeri)** Hasan paşa kendûyu müfti edip, sonra Hasan paşanın katline sebep olmuştur.

EL'MEVLÂ ABDÜLBAKİ: Sultan-ı şuâradır. Tekrar tekrar sadr-ı Rum olup, mütekaiden fevt olmuştur. Sene 1008.

EL'MEVLÂ HÜSAMEDDİN: Kara Çelebi-zâde efendidir. Rumeline mükerreren sadr **(Kadı-asker)** olup mütekaiden fevt olmuştur. Sene 1007.

EL'MEVLÂ AHMED'EL-ENSÂARİ: Câbir bin Abdullah Radiyallahü anh neslindendir. Âlim ve fadıl kimsedir. İbrâhim Halebî merhumun mültekaasına şerh-i vâfî yazmıştır. Mükerreren sodr-ı Rum olup, sonra Mısır'a, andan Kâbe-i Mükerreme'ye kadı olup Kâbe civarında merhum olmuştur.

EL'MEVLÂ MUSLİHİDDİN: Bostan-zâde demekle meşhurdur. Sadr-ı Rumdan mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ'EL-ÂLİM ALÂEDDİN : Meşhur bi-bostan Çelebi-zâde.. Sadr-ı Rumdan mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ MUSTAFA BİN EBUSSUUD: El-imadi... Elma'ruf bi-molla çelebi... Sadr-ı Rum iken fevt oldu.
Sene 1008.

EL'MEVLÂ ABDÜLHALİM : İbn Muhammed'el-Ma'ruf bi-ahî-zâde... Sadr-ı Rumdan mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ KUŞ YAHYA EFENDİ: Bin altı Recebinde tekaüt edip bir sene sonra Mısır'a giderken deryada şehit oldu.

EL'MEVLÂ ŞEMSEDDİN: Elma'ruf bi-Hoca-zâde... Anadolu sadrından mütekaiden fevt oldu.

EL(MEVLÂ ABDÜRRAUF: Arap-zâde demekle ma'ruf... Kâbe-i Mükerreme ve Mısır Kahire kazalarından mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ YAHYA: Keşmirî-zâde demekle ma'ruf... Üsküdar kadısı ve Nakib-ül-eşraf iken fevt oldu.

EL'MEVLÂ HASAN: Câbî-zâde demekle meşhur, Edirne'den mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ ABDÜLVEHHAP: İstanbul kazasından mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ MUHİDDİN: Râziye damadı demekle meşhur, Rumeli kadı-askeri idi.

EL'MEVLÂ KETHÜDA-MUSTAFA EFENDİ: Anadolu Kadı-askeri idi.

EL'MEVLÂ FEYZULLAH: Kaf-zâde denmekle meşhur. İstanbul kadısı idi.

EL'MEVLÂ KEMALEDDİN: Mehmed bin Ahmed... Taşköprü-zâde denmekle meşhur ...İstanbul kadısı olup mazul idi.

EL'MEVLÂ ABDÜLBAKİ: Dursun-zâde... Mısır kadısı iken fevt oldu.

EL'MEVLÂ HAYDAR: Bursa kazasından mütekaiden fevt oldu.

EL'MEVLÂ HASAN KETHÜDA-ZÂDE: Galata kazasından mütekaiden merhum olmuştur.

EL'MEVLÂ ABDULLAH: Dursun-zâde... Havass-ı Kostantiniyye kadısı idi.

EL'MEVLÂ ŞERİF MEHMED: Süleymaniye medreselerinden birinde idi.

EL'MEVLÂ MUSTAFA HÂLETİ: Azmi-zâde... Şam kadısı idi.

EL'MEVLÂ HASAN EFENDİ: Haremeyn-i Şerefeyn (S.B.) evkafına müfettiş olup Dar-üs-saade ağası Mustafa Ağa tertibiyle zuhur etmiştir. Âlim, cömert, çalışkan, mütteki adam idi. Lâkin nev'inin muktezası üzere kalb kasvetinden hâli olmayıp ceri **(gözü pek)**, ve Hûnî **(kan dökmeğe alışık)** idi. Ama, cömertliğiyle akranı arasında seçilmişti.

Bunlardan başka ulemâ ve fudalaya (S.B.) had ve nihayet yoktur. Ancak bu kadarı içlerinden seçilip yazılmıştır. Allah cümlesine rahmet eylesin ve bizi de şefaatlerinden menfaatlendirsin...

BÜYÜK ŞEYHLER

ŞEYH MEHMED-ÜL-HAMİD: Ayasofya vaızı iken tefsire hâşiye yazmıştır. Hakkı söyler kimsedir.

ŞEYH HIZIR : Yayabaşı-zâde denmekle meşhur... Ulûm-u arabiyede nazirsiz, âlim ve nâsih (S.B.), güzel söz söylemeğe muktedir idi. Eğri gazasında tabur cenginde şehit olmuştur.

ŞEYH ŞEMSEDDİN: Riyazet ve takvası (S.B.) ve nefesinin bereketi **(keskinliği)** tâbir olunur değildir. Eğri gazasında kendiliğinden iştirâk etmiştir. İmam-ı âzam Radiyallahu Anh hazretlerinin menâkıbını Türkçe olarak nazmetmiştir. Ve dahi nice kitapları vardır.

ŞEYH, MÎRMÎRÂN'EL - HÜSEYNÎ'EL-KEMHALI: Ri-ızet ve takva (S.B.) sâhibi, Haseb ve Nesebi (S.B.) sahih, za-ren ve bâtınen şeriftir. Nakşibendi şeyhlerindendir. Eğri ıginde tabur muharebesinde Yayabaşı-zâde ile beraber şe-ıt, ve cism-i pâki (S.B.) ol arsada nâbedit olmuştur **(kay-olmuştur).**

ŞEYH MAHMU DEFENDİ: Üsküdarî... Sultan Murad evrinde zikrolunmuştu. Şanı büyük bir azizdir. Pâdişahlar e vezirler ve ulemâ, zamanın kutbu ve cihanın mütesarrıfı lduğunda şüphe etmemişlerdir. Zamanında tarikatin sulta-ı olduğunda şüphe yoktur.

ŞEYH HASAN EFENDİ: Mustafa paşa zaviyesi şeyhidir. Sonra seyahat ile Yemen diyârına gidip fevt olmuştur.

ŞEYH VAIZ EMİR: Âlim, âmil, fâdıl ve kâmildir. (S. B.) Sultan Süleyman câmiinde vaız olup, her cuma tefsir ve hadis naklinden sonra, herkesin müşküllerini hallederdi. Hakkı söyler bir kimse olup nehy-i münker edip bazı zamanın büyüklerine dil uzatmakla bir iki defa sürgün bile ettiler. Ama Allahın fazlı ile düşmanlarına galip olup yine Dar-ül-saltana-ya **(İstanbul'a)** avdet ederdi.

ŞEYH İSMAİL-ÜL-MEVLEVİ: Galatada Mevlevihanede Mesnevî nakledderdi. Mesnevî-i şerîfe makbul bir şerh yazdı. Âşık-ı fâdıl, sâlik ve kâmil (S.B.) kimse idi. 1013 senesinde ve-fat eti.

Sultan Birinci Ahmed Han Devri

Cülûs-u hümâyun-u Hazret-i Sultan Ahmed Han:
(Sultan Ahmed'in tahta çıkışı)

Hicret-i nebeviyye aleyhi efdal-id-tahiyye'nin bin on iki senesi, Receb-ül-müreccebinin **(kutlu Recep ayının)** on sekizinci günü sadâret kaymakamı vezir Kasım paşa, seher vakti fecir namazını edâ ettikten sonra âdet olduğu üzere divan-ı adalete teveccüh edip Kubbe-i gerdûn-rif'atte besned-nişin oldu **(kubbe altında oturdu)** henüz şikâyetçiler divana girmeden vüzeranın huzuru tenha iken ol zaman Bevvâbân-ı sultânî (S.B.) kethüdası olan Hüseyin Ağa acele Bab-ı saadete (S.B.) davet olunup, Bâb-üs-saade ağası çıkıp bir destmal (S.B.) içre melfuf (S.B.) bir tezkere verip:

«Bu hatt-ı hümâyunu, sadrâzam kaymakamına teslim edesin!»

Diye tenbih eyledi.

Kethüday-ı mezbur dahi ol menşuru (S.B.) götürüp kaymakam Kasım paşaya teslim ettikte, açıp nazar etti. İbârâtı **(cümleleri)** kemal-i iğlak üzere **(anlaşması güç)** yazılmış olmakla kıraatine mecal olmayıp **(okumağa muktedir olmayıp)** Kethüdaya:

— Bunu sana kim verdi?

Deyû sordukta:

— Kapı ağası verip, hatt-ı hümâyundur!

Dedi.

Kasım paşa tekrar sordu:

— Bu hatt-ı bi-nukat **(bu noktasız yazı)** pâdişâhımızın hattına **(yazısına)** benzemez. Elfaz ve ibârâtı (S.B.) okunmaz. İçinde olan «babam» tâbiri... Pâdişâhımızın ise, hayatta babaları yoktur...

Deyup hayli güçlük çektikten sonra Hasan Bey-zâdeyi çağırıp kıraat için **(okumak için)** hatt-ı şerifi eline verdi. Ol dahi vezirin kulağına yakın gelip, acayip mânasını ihfâ **(gizli)** veçhi üzere okudu.

Hattı hümâyun şöyle idi:

«Sen ki Kasım paşasın! Babam Allah emriyle vefat eyledi. Ve ben taht-ı saltanata cülûs eyledim. Şehri muhkem zapteyleyesin; bir fesat olursa, senin başını keserim!»

Kasım paşa hatt-ı şerif mazmûnuna (S.B.) vâkıf olunca. ziyade mahzun olup piçtâba düşüp **(telâşa düşüp)** mütehayyir ve mütegayyir oldu. Ve doğruluğuna bir türlü itimat edemedi. Zira, pâdişah sultan Mehmed Hanın sıhhatinin bozukluğu taşrada kat'iyen duyulmamıştı.

Âhırkâr Kasım paşa, Darüssaade Ağasına bir tezkere yazıp şöyle dercetti ki:

«Bu abd-i zaîfe **(bu zayıf kula)** bir hatt-ı şerif getürdüler. Aslını bilemedik. Yoksa garez bizi imtihan mıdır? Veyahut bir murad mı vardır? Def'i şüphe buyurasız **(şüpheyi gideresiz)**»

Bu varakayı merkum Kapıcılar kethüdasiyle gönderdi. Derakap, Kasım paşayı yalnızca arz odasına davet ettiler. varup gördü. Yeni pâdişah Sultan Ahmed Han taht üzerinde oturur!.

Kasım paşa bunu göricek tamamen inanıp, yer öpüp çıktı. Divanhaneye gelip mesnedinde (S.B.) karar kıldı. Müfti efendiye tezkere yazıp Çavuş-başıyı gönderdi. Andan sonra Mimar ağaya cenaze mühimmatını sipariş etti. Diğer huzuru lâzım olan erkân-ı devlet ve ayân-ı saltanat (S.B.) davet olundu.

Divan halkından herkes, taht-ı hümâyunun taşra çıkıp kurulmasına bir mâna veremeyüp, kimse işin aslına vâkıf olmamakla, Sultan Mehmed Han çıkacak zannediyorlardı.

Müfti Mustafa efendi divana geldiği gibi, vezirler dahi kubbe altında (S.B.) çıkıp Şeyhülislâm ile beraber tahtın yanına varup saf olduklarında, Bâb-ı saadetten bir siyah şemleli **(sarıklı)** mahdûm-i saltanat-mevsûm çıkıp, iki tarafına selâm verip tahta doğru gelip kemâl-i şevket ve mehabnet ile cülûs buyurdu.

Çavuşlar, gülbank-i duâyı (S.B.) evc-i âsümâna **(gök yü-**

züne) eriştirdiklerinden sonra müfti, vezirler ve diğe havas ve avam tertip ve eski üslûp üzere biat ettiler (S.B.).

Divanda cünüd (asker) kalmadıktan sonra pâdişahı enâm (âlemin pâdişâhı) selâmlayıp içeriye gitti. Ve serir (tahtı) dahi kaldırdılar.

Vezirler, ulemâ, küberâ (büyükler) derhal siyah şemleler (sarıklar) getürüp başlarına sardılar. Şemlesi olmayanlar, birer siyah serbent (başa sarılan şey) getürüp destarlarına (sarıklarına) bent ettiler.

Müfti, vüzerâ ve erkân cemîan Bâbı Saâdet yanında olan yerde oturup Sultan Mehmed Han merhumun cenazesini beklediler.

Bu mahalde Kasım paşa, vezir-i âzam olmak sevdasına düşüp müftiyi, tenha (olarak) pâdişâhın huzuruna gönderip sadaret mührünü kendi için rica ettirmek istedi ise de, pâdişâhın müsaadesi olmamakla buluşmak mümkün olmadı.

Teçhiz ve tekfin levazımı (S.B.) tamamlandıktan sonra pâdişâhın tabutu çıkıp kürsü üzerine vazolunup, Şeyhülislâm imamlık ederek namazı kılındıktan sonra, pâdişah içeri girip vüzerâ ve erkân pâdişahın nâşını getürüp Ayasofya hareminde ced (dede) ve pederleri yakınında defnolunup, ruh-u şerifleri için fukara ve yetimler doyuruldu. Ve hatm-i şerif okunup sadakalar verildi.

Bu mahalde yine Kasım paşa huzur-u hüdivendigâra (pâdişâhın huzuruna) varmak istida ettikte kemâkân (eskiden olduğu gibi) müsaadeden uzaklaştırılmakla, bilâhare me'yus ve gussa ve eleme (S.B.) düştü.

Kasım paşa, pâdişâh hocası olan Mustafa efendiye cülûs sırasında iltifat etmeyip sonradan hocanın, pâdişâh yanında kıymetli olduğunu öğrenince hocalık muayyenâtı (S.B.) ve vazifeleri rüûsunu (S.B.) gönderip, atiyye ve hediyeler ile nevazişler etti. Lâkin faydası olmayıp, Ali paşa geldikte (Ya-

vuz paşa) müsteşar ve taraf-ı saltanata hâmil-i esrar olmakla (**pâdişâhın sırlarını taşıyan**) Kasım paşa uzaklaştırıldı.

Donanmanın gelişi ve sadrâzam Ali paşa:

Cülûs-u hümâyun günü kaptan Ciğale-zâde Sinan paşa dahi donanmay-ı hümâyun ile Akdeniz'den gelip ferman ile leb-i deryâda (**deniz kenarında**) Sultan Bayezid köşküne yanaşıp etek öpmekle müşerref oldukta hil'at-ı fâhire (S. B.) ile nevaziş buyuruldu.

Vezir-i âzam Yavuz-Ali paşa, Recebin yirmi beşinci günü alay ile şehre girip kasr (**köşk**) önünden saray-ı âmireye (S. B.) gelicek, âyan ve erkân, Bâb-ı hümâyun (S.B.) önünde kalıp, içeru davet olundu. Biraz meks ettikten sonra çıkıp divanhane-i hümâyuna girip yerine oturdu. Vüzerâ ve Kadı-askerleri davet edip her biri yerli yerine geldiler, oturdular.

Cülûs-u hümâyunu in'âmı (S.B.) vezirin gelişine bağlı idi. Kendi getirdiği iki senelik Mısır hazinesi dahi gerûde kalıp kendisi dilden kadırga ile gelmişti. Hemen ol gün iç hazineden yedi kere yüz bin altın çıkarılıp askere dağıtıldı.

Vus'at-i hazîne-i sultânî (**pâdişâh hazinesinin genişliği**) ve miknet-i aliyye-i Hâkaanî (**ve hüükmdarın kudreti**) dünyaya malûm oldu.

Bütün in'âmlar ve terakkiler eâlî ve âyan (S.B.) ve asakir-i derya nevale (**deniz gibi çok askerlere**) kanun üzere verildikten sonra tekrar hil'at giyip iniş yeri olan Siyavuş paşa sarayına gitti.

Bundan sonra kaymakam Kasım paşa ikinci ve Kurt paşa üçüncü vezir olup divanda oturdular. Sadrâzam, işlerin yürütülmesine dikkat ettiği gibi, narh işlerinde vesair zapt-ü rapt ahvalinde nice tasarruflar edip, akşamdan sonra taşra çıkmaktan halk memnu' oldu.

Şaban ayının birinci günü pâdişâh-ı islâm hazretleri Ebî

Eyyüb-El-Ensarî Radiyallahü anh ziyaretine alay ile vardılar ve ecdad-ı kiramları (S.B.) türbelerini dahi ziyaret buyurdular. Ve mezbur ayın ikinci günü Mısır hazinesi gelip, hazine-i âmireye (S.B.) alındı.

Ol gün Kapı Ağası (S.B.) Mustafa ağa pîr-i fânî olmakla azlolunup yerine Saray Ağası Köse-Mehmed Ağa, Kapı Ağası nasp olundu.

Aynı ayın altıncı günü merhum Sultan Mehmed Hanın validesi saray-ı atika **(eski saraya)** gönderildi.

Ve Darüsaade Ağası Abdürrezzak ağa azlolunup yerine Mustafa Ağa Darüssaade Ağası oldu.

Mah-ı mezburun **(adı geçen ayın)** yirminci günü hazret-i pâdişâh cuma namazını Süleymaniye câmii şerifinde edâdan sonra, gecesi Saray-ı âmireden azîm sûr **(düğün)** ve sürur ile emr-i hitân-ı pâdişâh-ı islâm **(pâdişâh-ı islâmın sünnet işi)** ve sünnet-i kerime-i Resûlullahü Aleyhissalâtü vesselâm icra ve itmam kılındı **(tamamlandı).**

Memalik-i mahrusada (S.B.) olan diğer şehirler dahi kezâlik sevinçle mâlamâl oldu (S.B.) Lâkin iyde **(bayrama)** yakın olmakla pâdişâh hazretleri cederî illetinden **(çiçek hastalığından) dolayı** taşra çıkamadı. Saray halkının sevinçleri gama ve bayram günleri eleme döndü. Çok geçmedi, ifakat buldular **(iyi oldular).**

Sipahilerin gulâmiyeleri

Bazı târihlerde yazıldığı üzeredir:

Devlette, eski günlerden beri altı bölük ihtiyarları yedi yüz yirmi nefer mülâzim yazılıp sene tamamında iki nefere bir defter verilir, biri emin, biri kâtip kaydolunduktan sonra cem'ine gönderilir ve üç yüz altmış cizye ve koyun hakkından her cizye (S.B.) başına onar akçe gulâmiye alurlar ve mîri akçeyi getürüp mîriye teslim ettiklerinde kayıtlarını bozdururlardı. Reâyaya taaddi **(zulüm)** olunmazdı.

Birkaç zaman, seferler bu hususa mâni olup muhassıllar (S.B.) cem etmekle reâyaya zulüm ve taaddi olunduğunu vezir-i âzam Ali paşanın malûmu oldukta «cizye defterleri füruht olunmasın! **(satılmasın!)** ve on akçeden ziyade gulâmiye alınmasın!» deyû ferman-ı âlî sadır oldu, dedikte, cümle kapı-kulu istima eyledikte **(dinledikte)** Rumeli ve Anadolu sipahileri ihtiyarı ileri gelip arzuhal edip «Asitâne-i saadette **(İstanbul'da)** olanlar her sene mülâzim yazılurlar ve defterleri alrular, bizler dahi beraber sefer eşeriz **(sefere gideriz)** ve zahmet çekeriz, mahrum kalmak insaf değildir. Öz akçe gulâmiye, miriden verilip cümle mevcuda alesseviye tevzi olunmak rica ederiz.»

Dediler.

Vezir-i âzam, İstanbul sipahilerine hitap edip:

— Siz ne dersiz?

Dedikte, anlar dahi:

«Ferman pâdişahımızındır. Lâkin bu kulları der-i devlette mekîn **(yerleşmiş)** olup ruz u şeb **(gece gündüz)** bir hizmet düştükte hazır ve fermana nâzır mevcutlarız. Kanun-u kadîm **(eski kanun)** üzere hak bizimdir.»

Deyû cevap verdiler.

Çün öbür tarafta çokluk olup ve seferler esnasında istimâlet (S.B.) mühim idi. İktiza eyledi ki, **(ekser için hükm-i kül vardır)** deyû galip tarafın isteğine müsaade oluna... Pes cizye defterleri verilmeyip onar akçe hesabı üzere gulâmiye verilmek ve alesseviye (S.B.) mevcuda tevzi olunmak ferman buyuruldu.

Ve kadılıklarda bid'at (S.B.) olan umurun kaldırılmasına müteallik meşveretler olup meclis bununla sona erdi.

Ramazan-ı şerifin üçüncü günü sipahilerin mevcûduna on beş altın gulâmiye çıkıp vezir-i âzam önünde verildi.

Ali Paşanın Engerus cânibine serdarlığı ve Ciğale-zâdenin Şark seferi:

Hâlen Engerus **(Macar)** cânibinde imparator ile harp ve kıtal henüz sona ermiş olmayıp, Şah Abbas dahi memalik-i

mahrusaya (S.B.) alem-efraz olmağın **(bayrak açmış olmakla)** Şark ve Garbe asker gönderilmesi zât-ı şâhâne için farz-ı ayn (S.B.) olduğundan, vezir-i âzam Ali paşaya, Ramazan-ı mübarek gurresinde **(birinde)** hatt-ı hümâyun gelip fücceâr-ı Macar **(Macar facirleri)** üzerine serdar tâyin buyuruldu. Ve üç günden sonra sadâret-i uzmâdan mütekaait **(emekli)** ve bil fiil kaptan olan Ciğale-zâde Sinan paşa dahi Kızılbaş Evbaş (S.B.) üzerine kaaidil ceyş **(askerî kumandan)** oldu.

Ol iki serdâr-ı kâmkâr levazım-ı seferi (SB) ihzardan sonra Ciğale-zâde Sinan paşa Zilhiccenin on beşinci günü kendûye tâyin olunan asker ile Üsküdara geçti. Sadrâzam dahi mühimmat görüp sene-i âtiye **(gelecek sene)** evailinde **(başlarında)** revâne oldu.

Hasan Bey-zâde rivâyeti üzere;

Vezir-i âzam, sarayında akd-i meclis-i meşveret edip **(meşveret meclisini toplayıp)** diyar-ı şarka Ciğale-zâde serdâr tâyin olundu. Sadrâzam: «Cânib-i küffâra dahi vüzerâdan **(vezirlerden)** biri sipehsâlar **(kumandan)** nasbolunup müstevfî **(lüzumu kadar)** askerle irsal olunmak **(gönderilmek)** ve biz kendimiz der-i devlette karar eyleyip, iki cânibe lâzım olan imdadı yetiştirip tedarik görmek, isabetli mülâhaza olundu, sizin dahi reyiniz bu bapta nicedir?»

Dedikte, mecliste hazır bulunanlar muhalefetten içtinap edip **(çekinip)**, «Rey makuldur, — bu fikir doğrudur» deyip dağıldılar.

Lâkin, Muallim-i pâdişah-ı âlempenah **(pâdişâh hocası)** yolda zamanın müftisi ile hem-inan oldukta **(at başı beraber oldukta)**:

«Bu hususta olan tedbir-i vezir **(vezirin bu hususdaki tedbiri)** müstahsen ve dilpezir **(gönlün kabul edeceği)** değildir. Elbette cânib-i küffâra vezir-i âzam olan gitmek gerektir ve illâ iş görülmez.»

Demiştir.

Bundan sonra vezir-i âzam müşavere meclisinde görünüşte orada olanların fikirlerini hülâsa ettikte, müsaade buyurulmayıp, **(pâdişah tarafından)**:

«Elbette senin cânib-i küffâra **(küffâr tarafına)** serdâr olup asker ile kitmen lâzımdır. Bu bapta bahane eylemeyip muaccelen **(derhal)** tedarik görüp çıkasın!»

Deyû ferman-ı âlişan sudur etti (S.B.).

Her çend ki bazı mukaddemat (S.B.) ile def'e tasaddî **(defetme işine girişti)** ve sa'y eyledi, müfid olmayıp **(fayda vermeyip)** sonra, stanbul'da kalmaktan me'yus oldu ve sefer tedarikine başladı.

Tebdîl-i menâsib
(memuriyet değişiklikleri):

Ramazanın on beşinde sadr-ı Rumeli damad efendi ref **(kaldırıldı)**, yerine Esad efendi nasp olundu. Zilhiccenin yirmi ikisinde İstanbul kadısı Kaf-zâde Feyzullah efendi ma'zul olup, yeri Yahya efendiye verildi. Selh-i recebde **(Recebin sonunda)** Yemen beylerbeyisi Hasan Paşa Mısır'a, ve Kethüdası Sinan kethüda Yemen'e beylerbeyi oldu.

Evâhir-i Şevvalde **(Şevval sonlarında)** sâbıkaa (geçmişte) kaimmakam olan Kasım paşa, makam-ı hizmette bulunmak zu'mi ile temenni-i sadarette iken **(asdrâzamlığı özlerken)** merhum sultan Mehmed Han hayatında ol makama, Ali paşa tâyin olunup, vâlid-i emcedleri **(ulu soylu)**, ol emri tenfize câzim olmakla **(yerine getirmeğe azimli olmakla)** Kasım paşa ile imtizaç edemeyip (S.B.), «vezâret-i uzmâya taliptir **(sdrâzmlığı ister)** deyû iştihar bulmakla divan-ı âliden iz'aç murad eylediğini Kasım paşa hissetmekle, Basra eyâletine talip olup (S.B.) lâkin bu eyâlet, Hacı İbrahim paşaya verilmiş bulunmakla, Sadrâzam, Kasım paşaya hemen o gün Bağdad eyâleti menşurunu (S.B.) yazıp gönderdi.

Adem-i kabul suretini irâet ettikte **(kabul etmeme suretini gösterdikte)**, vezir-i âzam bî-huzur olup, cebren iz'aç ve Üsküdara ihraç eyledi.

Kasım paşa dahi bizzarure Üsküdara geçip, birkaç ay meks ettikte **(bekledikte)** «elbette gidesin!» deyû ziyade ikdam olup, ol dahi kerhen **(istemeyerek)** kalkıp Yenişehir ka-

sabasına vardıkta, salgınlar salıp, bulduğunu alıp satmağa başladı. Ba'dehu, yaptığı işin cezasını bulup katlolundu. **(Nitekim gelecek sene vukuatında zikrolunsa gerektir.)**

Ve yine Şevval ayı sonunda Şam'dan mazul olup **(azlolunup)** Asitânede vezir olan Sinan paşa oğlu Mehmed paşaya, Karaman beylerbeyliği verildi. Ve, yüz elli akçe kazadan, defterdarlık, sonra beylerbeyilik rütbesine vasıl olan Hacı İbrahim paşaya Mısır eyâleti, Râziye Hatun-zâde Mustafa paşaya Şam hükûmeti, ve Bostancı-başılıktan çıkıp hâlen Şam'a mütasarrıf olan Ferhad paşaya Halep, ve Halep vâlisi Nasuh paşaya Sıvas beylerbeyliği verildi.

Fakat bu karışıklıktan hâli olmayıp, işlerin intizamının bir cihetten bozulmasına, ve mezburlardan **(tâyin olunanlardan)** bazısının su-i haline **(kötü hareketine)** sebep oldu.

Kezalik, Macar serhaddinde cihad üzerinde olan Murad paşaya vezirlik hasları tâyin olundu. Geçmişte Yemen vâlisi olan Hasan Paşa, Asitâneye gelmek ferman olundu. Ve yine geçmişte vezirlik pâyesi verilip oturmak müyesser olmayan Sofi-Sinan paşaya, divana gelmek buyuruldu. Zilka'denin altıncı günü Yeniçeri Ağası Koca, Ahmed ağa ma'zul olup, ikinci kapıcı-başı Nakkaş-Hasan Ağanın yerine ağa oldu.

Bosna'da Deli-Hasan'ın vak'ası:

Anadolu'da tuğyan üzere **(azgınlık üzere)** olan Kara-Yazıcı'nın karındaşı Deli-Hasan nam Celâlî —ki, Tokat'ta Hasan paşa merhumu basıp şehit eden mel'undur— tuğyânı mezid **(ziyade)** olup, şerrini defetmek mümkün olmamakla letâyif-i hiyel ile (S.B.) itaate götürülüp, Bosna eyâleti verilip, Rumeline geçtiği icmalen fezlekede naklolunmuştu.

Hasan Bey-zâde merhum böyle tafsil eder ki:

Şakî-i mezbûre **(adı geçen şakîye)** Bosna eyâleti emri vardıkta, askeri ile Gelibolu geçidine geldikte, Çardak iskelesi ki karşıdadır, Gelibolu halkına ziyade ıstırap düşüp gücü yeten, zevrak ile **(kayık ile)** boğazda vâki Kilid-il-bahr kalesine nakledip, niceler, hemen yerlerinde kapandılar.

Evbâş-ı şehir **(şehrin çapkınları)** kasdettiler ki, cenk edip geçirmiyeler... Yine, aklı başında olanlar men edip «pâdişah fermanına muhalefet etmiş oluruz» deyû yol vermeğe karar verip atebe-i âliyye tarafından **(pâdişâh tarafından)** merkumu geçürmeğe memur olan kadırgasını Çardağa yanaştırıp, Deli-Hasan paşayı içeri aldılar.

Boğuk-Hasan oğlu, hemen kadırgasını çektirmeyip, iskelede seyre durmuştu. Şer ihtimalini vermezdi. Belki «eğer bir şer görünürse kaçarım» derdi.

Deli-Hasan hemen sefinesini ol gemiye yanaştırıp, nerdübanından **(merdiveninden)** çıktıkta, gemi sahibi Boğuk-oğlu bey fakir, karşı vardı ki, destbus eyleye **(elini öpe)**...

Deli-Hasan, bir kere kolçağiyle ağzına urup, bir dirsek dahi göğsüne urup, yıkıp emreyledi, herifi kıçtan deryaya bıraktılar. Herif, deryada dalıp çıkarken emreyledi. Sekbanlar gemiden tüfenk üşürüp şehit ettiler.

Halk bu hali Gelibolu iskelesinden muayene edip bî-akıl **(akılsız)** kaldılar.

Elhasıl, Deli-Hasan geçip Sinan paşa mesiresinde (S.B.) konup, evvelâ kasteyledi ki, geçmesine mâni oldukları için Gelibolu halkını katliâm eyleye...

Yine eizze-i ehl-i sülükten **(tarikat ehli azizlerden)**, kerâmet sahibi, Dâî-Mehmed efendi ki, ol zaman anda **(orada)** seccâde-nişin-i meşihat idi **(şeyhlik seccadesinde oturmakta idi)**. Ana buluştukta nush u pend (S.B.) etmesiyle fâriğ olup **(vaz geçip)** kalkıp gitti. Pesmandelerinden **(geride kalanlarından)** çok tevâbiini (S.B.) Gelibolu ve nevahisi ev-başları ((S.B.) katlettiler.

Ol uğursuz, serhadde varıncaya kadar uğradığı yerleri katl-i rical **(adamları katl)** ve nehb-i emval **(mallarını yağma)** eder bir belây-ı azîm idi. Kethüdası Kurt-kethüdayı Bosna-Saray'a mütesellim (S.B.) gönderip, kendisi askeri ile Belgrad'a varup serdâr Mehmed paşaya mülhak oldukta (S.B.) izhar eylediği evzâ-i kabîha **(çirkin vaziyetler)** ve harekât-ı şenia **(utanılacak hareketler)** Bosna vekayiinin başında yazılmıştı.

Mütesellimi olan Kurt Kethüda Bosna diyârında zul m-i bîşümar **(hesapsız zulüm)** edip sonra debbağ tâifesinden bir emred **(bıyığı çıkmamış)** gulâmı tutup zincire vurduktu halk hücum edip sarayını ateşe vurdular. İstonî Halil nam, suhte **(softa)** Kurt Kethüdayı katledip saray içinde ateşte yak tılar. Banaluka halkı dahi birleşip mezbur Celâlînin **(Deli Hasan'ın)** Banaluka mütesellimi (S.B.) olan âdemîsini sür düler.

Merkum Celâlî Deli-Hasan, serdâr Mehmed paşa yanına vardıkta kâh itaat, kâh isyan suretini göstermekle nice garip hareketleriyle serdârı canından bezdirdi. Ada cenginde siyak-ı mezkûr (S.B.) üzere Celâlî eşkiyasının çoğu kırılıp bakiyyet üs-süyûfu **(kılıç artıkları)** ile eyâleti olan Bosna diyârına var dıkta halk bunun evza-ı nâhemvârına **(uygunsuz hallerine)** tahammül edemeyip ümerâdan Sefer nam kimseyi kendûle re başbuğ ettiler. Ve serdâr Mehmed paşaya şikâyetnâme gön derip tezallüm edip **(yanıp yakılıp)**, müdafaaya memur oldu lar. Sonra Deli-Hasan'ın üzerine gelip, birinci defasında bo zuldular. İkinci defa muhkem tedarik görüp arabalar ve darbzenler ile yürüyüp eşkiyayı bozdular. Deli-Hasan'ın ma melekini **(varını yoğunu)** gaaret ve her birine îsal-i hasarat tan sonra (S.B.) mezbur Hasan, sağ olarak kaçabildi ve İz vornik suyunu yıldırıp geçti ve Şah-verdi kethüdasını Bel grad'da, serdâra gönderdi. Mezbur kethüda kendûden **(Deli Hasan'dan)** dilgir olmağın **(gücenmiş olmakla)**, orada kalıp, bir daha Deli-Hasan'ın yanına varmadı. Paşa dahi kendi kul larından Ruznamçeci Mehmed efendiyi gönderip istimalet verdi (S.B.) Ve vâki hali der-i devlete arzeyleyip mansıbını Tameşvar eyâletine tebdil hususunda şefaat etti.

Kendi tarafından, verdiği sözü tutmamazlık etmediği takdirde, merhum Sultan Mehmed tarafından kendisine bir zarar verilmeyeceği taahhüt edilmiş olup, bu defa, kendini ta rafından berâet-i zimmet ve Bosna ahalisi tarafından taaddî (S.B.) ve eziyet olunduğuna dair kâğıtlar gelmişti. Müsama ha olunup, Bosna'dan Tameşvar beylerbeyliğine naklolundu.

Râfızîlerle yapılan muharebelerin geride kalan kısmı ve Şâhın, Revân kalesini istilâsı:

Evvelce Şâh Abbas Revân kalesini muhasara ve defalarca muharebe ettikten sonra içeriye gönderilen elçi katlolunmakla muhasara altında olanların bu muamelelerinden, âman dilemiyecekleri anlaşılmakla, var kuvvetini bazuya getürüp kaleyi dövmeğe başladı. Ve Kanavâtı **(su yollarını)** tahrip etmekle akan suları kesip, muhasarada olanları bî-ab ve tab **(susuz ve kuvvetsiz)** eyledi.

Eğerçi kalenin içinde kuyu ve hendek kazılıp susuzluğu giderecek kadar su tedarik edildi. Lâkin muhasara günleri uzamak ve imdat gelmesinden ümit kesilmekle zaaf ve ıstırapları tahammülü aştı.

Zilhicce ayında Kızılbaş askeri hücum ederek, umumen Yenihisara girip zaptettiler ve Sünnîlerden nicesini esir edip pek çoğunu şehit eylediler.

Muhasaranın başladığı sırada asker olarak beş altı bin kimse var iken, muhasara yedi ay devam edip bin beş yüz kadar âdem cenk sırasında ölmüş, yarısı, muhalif tarafa dönüp, bilfiil askerden ancak beş yüz kadar kimse baki ve mevcut olup bu şirzime-i kalîle **(bu küçük topluk)** ile ol geniş hisarın sınırlarını mı koruyacak veya düşmanın saldırmasını men etmeğe mi himmet edecektir, deyû vezir ve asker hayrette kalıp hisardan ellerini çektiler.

Düşman ise çoklukları dolayısiyle galip geleceklerine kani ve kaleyi mutlak almağa azîm (S.B.) olup, lâkin Muharrem ayının onuncu günü Melâhidenin matem günleri olmakla, insanlara eziyet etmekten çekinip, onuncu günü hülûl edince **(girince)** hücum ve saldırmaktan tekâsül gösterip (S. B.), fakat bundan sonra hücumları şiddetleneceği mütevatır (S.B.) olmuştu.

Nihayet halkın ısrarı üzerine vezir tarafından nâme yazılıp inâyet (S.B.) istida olundukta, bazı sebeplerle, ricaları kabul olundu ve zulüm elleri kaldırıldı.

Şâh Meclisinin şekli:

Kurtuluş şükraneliği olmak üzere kale halkı, Şâhın dı vân-ı dalâlet-âsiyânına varıp, Muharremin on birinci günü hazır oldular.

Hikâyeyi nakleden, ol asırda Nahcivan kadısı olup, muhasarada bile bulunan Cerrah-zâde der ki:

İm'an ile nazar eyledim **(dikkatle baktım)**, bâr ü bengâhı **(çadırı)** halk arasında «alacak evi» demekle maruf isli, paslı bir çadır divanhanesi olup mahsurlara **(kuşatılmış olanlara)** esbâb-ı tecemmülünü **(süs ve ziynetini)** göstermek için önüne üç dört çift sâyebânı **(gölgeliği)** sütunlar üzere gerup altına bir kaç kaliçe **(küçük halı)** sermişler.

Kendi daha hazır olmadan asker büyükleri olan evbaşlar (S.B.), başlarında ilhad taçları, oturmuşlar...

Ansızın Şâh-ı sebükser **(hafif düşünceli)** gelip anın dahi yüzü mehâsinden (S.B.) hâli ve libası **(elbisesi)** pelas **(çul)** ve âba ve tiğ **(kılıcı)** ve hançeri zer ü zîverden **(altın ve süsten)** âri, divanhanesinin ortasında kıyam **(ayakta durdu)** ve çaresiz ol kavm me'sur **(esir)** etek öpmeğe ikdam gösterdiler.

Bir saat kadar vezir ve halk, elleri göğüslerinde, karşısında ayakta ve emrine mutî **(itaatli)** ve râm **(teslim olmuş)** şeklinde olup, ol düşünceli **(Şâh)** ol hengâmda azamet gösterip, ne vezire hitap etmek suretiyle ona iltifat etti, ne de diğerlerine bir mültefit bakışla baktı. Ancak hitabı, iki tarafında bulunan ehl-i hüsrana (S.B.) oldu ve sual ve cevabı anlarla konuşmağa inhisar edip, bir zaman sonra mahut çadıra girip âyan-ı askeri dahi davet olundukta girdiler.

İçeride hiç bir oturacak vasıta ve yastık yoktu. Bir köşede sade kaliçe **(küçük halı)** üzerinde oturup sol tarafında levend Han oğlu Aleksandr Hanı ve sağ tarafında Simon oğlu Gorgin derbederini oturtup, anın altında Tebriz beylerbeyisi Ali paşayı, andan sonra Kürd Gazi ve emsali oturmuşlar. Ve Aleksandr'ın altında Şerif Paşayı vesair âyân-ı askeri (S.B.)

oturtup ol mülhid fâcir ehl-i sünnete izdira **(hakaret etme)** için üzerlerine kâfirleri geçirdi.

Sonra vezire hitap ve bir nice lâf ve güzaftan sonra, Cerrah-zâde Kadıyı azarlamağa başlayıp:

«Bu cânibe **(yâni İranlılara)** itaat ve inkıyat (S.B.) doğru yol iken, çün sen erbab-ı danişten (S.B.) olasın, niçin fazileti ve sevabı terkeder oldun?»

Deyû serzeniş (S.B.) ettikte ol dahi:

«Huddâm-ı pâdişâh-ı islâma düşen **(pâdişaha hizmet edenlere düşen)** pâdişâh uğrunda canını feda etmek ve erkâna lâzım olan kavga ve kıtale atf-ı inan **(bir tarafa yönelme)** idi. Bu makbul vaziyet, akıl yanında mezmum **(ayıp)** olmayıcak, huzur-u âlilerinde muatep olmamak (S.B.) ümit olunur.»

Deyû cevap verdikte, şöyle böyle beğenir gibi olduktan sonra, şeriat hâdimi olduğunu affına sebep göstererek hemen ol meclisten gitmeğe destur verdi.

Evvelce esir ettiği ulemâ namına olanları:

«Sizler, Kızılbaş tâifesinden birinin katli, yetmiş kâfir katline bedeldir deyû fetvâ verenlersiz.»

Deyû hayasını yarıp, ciğerlerini çıkarıp eşedd-i azabla **(en şiddetli azap ile)** katletmişti.

Şâhın Şirvan'ı istilâsı:

Hasan Bey-zâde tahriri üzere,

Şirvan hâkimi Hadım-Hasan paşadan sonra Kitapçı-Ömer paşa idi. Ol dahi azlolunup Ciğale-zâde Sinan paşa oğlu Mahmud paşaya verilmişti. Alaca-Atlı Hasan paşa ki, Engerûs **(Macar)** seferlerinde şiddet-i şecaat ile nam çıkarıp merd-i mütehevvir **(kızgın, gözü dumanlı)** ve şecî idi (S.B.). Kendüye Erzurum eyâleti verildikte kendûden mukaddem **(evvel)** zevcesi yakınlarından Pîri-Çavuş oğlu Mustafa Çavuş —ki, merhum Sâhib'il-hayrat **(hayır sahibi)** Üskübî Dülger-zâde neslinden bir merd-i acip **(tuhaf bir kimse)** idi— mütesellim (S.B.) gönderip ol dahi varıp kârdanlığa binaen **(iş bilirliğe**

binaen) unf **(sertlik)** göstermekle, Erzurum halkı —ki, şid det-i şekîme ile **(çok dayanıklı)** ma'ruflardır. **(tanınmışlardır)** — mezbur müteselilm (S.B.) Mustafa Çavuş derdmendi **(zavallıyı)** taşlayıp, mâmelekini yağma edip şehirden taşra tardettiklerinde Hasan paşa dahi varmıştı. Şehirli alaylar bağlayıp merkumu içeri komayıp sonra bazı sebepler söyleyip, «şehrimize dahil olmasını **(girmesini)** kabul etmeziz» dediler. Hasan paşa dahi bu ahvali arz ve der-i devlete ilâm ettikte **(bildirdikte)** kendûye Şirvan eyâleti verilip emr-i şerifi gönderildi.

Şirvan'a vardıkta müddet-i yesire de **(kolay zamanda)** zapt edip Mahmud paşa dahi Vezir-zâde olmakla fuzulen hükûmetten hâli değildi. Bir ay zaman geçtikte Hasan paşa vefat edip Şirvan mansıbı Mahmud paşaya mukarrer oldu. Hattâ mezburun **(Hasan paşanın)** fevti **(vefatı)**, ziyafette sem **(zehir)** iska olunmak **(sulamak)** sebebi iledir deyû şüyu buldu **(yayıldı)**.

Ol esnada Kızılbaş askeri Şemahi üzerine gelip muhasaradan sonra istilâ edip Şirvan'a dahi müstevli oldu (S.B.).

Kadîmî ahbaptan, Karabağî Müderris Mehmed efendi nakleder ki, Şâh-Abbas Şirvan'a müstevli oldukta Şeyhlu nam köy ahalisi ve dahi nice köy halkını katliâm edip (S.B.) hattâ etfâl-i bî-mecâl **(dermansız çocukları)** makulelerini harman âletlerinden olan düğen altına bırakıp, üzerlerine düğen yürütüp ol işkence ile helâk eyledi.

Ve Mahmud paşa Semâhi'de iken Kızılbaş muhasara edip sonra acz ile ricat ettikte **(geri çekildikte)** Mahmud paşa dahi ol fırsatta ferce bulup **(fırsat bulup)** azm-i Rum etmekle, Şâh Abbas gelip müstevli olmuştu.

Revan'ı ele geçirdikten sonra Kars'ın muhasarası ve Kızılbaşların bazı müfsitlikleri:

Hasan Bey-zâde tahriri üzere;
Şâh Abbas kale-i Revân'ı muhasara eyledikte Şerif Paşa

istimân (S.B.) ile çıkmış iken Şâhın huzuruna vardıkta kıllet-i mürüvvet **(mertlik noksanı)** ve âdem-i vefâ **(vefa yokluğu)** töhmeti ile bî âman katleylemiş ola.

Ol esnada, muhasarada Kızılbaş askerlerinden bir güruh ile Emirgûne Han, ol havali teshirine ve Akçekale ahzine **(alınmasına)** gönderilip Emirgûne Han dahi Akçekaleyi muhasara ve unveten **(zorla)** müstevli (S.B.) olup, ol havaliyi katl ve gaaret edip Ermeni reâyasını cemian sürüp İsfahan'a gönderdi.

Ol esnada ol ülke alaybeyisi Kenan bey Kars'tan, Kars hâkimi Osman Ağa tarafından dil almağa çıkıp Emirgûne leşkerine **(skerine)** şikâr oldukta (S.B.) Emirgûne mezburu Şâha gönderip, Tebriz'in topçu-başısının döktüğü bir topa Kenan'ı koyup Revâna karşı atıp rize rîze **(parça parça)** etti.

Bundan sonra unveten **(zorla)** Revân'ı almış iken yine Osmanlılara âman verip zâd ve zahire ve katarlarını görüp Kars'a gönderdi. Ve sûr-i Revan'ı **(Revan sûrunu)** hedm (S. B.) ve yerle beraber edip eyâletini Emirgûneye verdi.

Andan kendû kalkıp Kars üzerine leşker **(asker)** çekip Kars'ı muhasara ettikte Kars kulu ve Revan'dan çıkan Osmanlı kulu ki, dört yüz miktarı er, ekseri **(çoğu)** mecruh idi, Acem cengine gözleri alışmak ile yine çıkıp harp ederlerdi.

Şâh-ı gümrah **(yolunu şaşırmış Şâh)** anlara haber gönderip:

«Kars'ı aldığımda bu kere hiç birinize âman vermem...» deyüp, bilâhare Kars'a dahi istilâ edip müslümanlara nâçar **(çaresiz)** Erzurum emir-ül-ümerâsı Köseç **(köse)** Sefer Paşa anların zad **(zahire)** ve tedarikin görüp kayırdı.

Ol esnada Akıska'ya kasdedip, Akıska hâkimi Karakaş Paşa anda **(orada)** idi. Hele hüda saklayıp hıfz eyledi ve üç yüz Acem ol havaliye kale kasdına gönderilmiş... Anlar dahi ol havalide bir muazzam hana konup Ermeni reâyasının avratlarını çekip fıska (S.B.) meşgul olıcak, Ermeniler Erzu-

rum emir-ül-ümerâsı Sefer paşaya dahi haber verip, Sefer paşa dahi Revan'dan çıkan askeri ile hanı basıp,, eğerçi bir miktar tüfenk cengi oldu, ama hanı damdan delip, içeri girdiklerinde mest Acemleri serâpa (S.B.) kırıp, başlarıyn Asitaneye gönderdiler.

Sonra, zikrolunan Sefer paşa ve Karakaş paşa, Ciğalezâde hezimetinde şehit olmuşlardır.

Ama, fezlekede tahrir olunan **(yazılan)**;

Şâh Revan'a zafer buldukta Şerif paşaya ikram edip, imam Rıza tavliyetini verdi. Mezbur dahi bakiye-i ömrünü **(ömrünün geride kalanını)** Meşhed'de geçürdü. Vesair mahsurlara (S.B.) icâzet verdi ve: «İsteyen benim nevkerim olsun!» deyup, kendileri adamlariyle Hızır paşa oğlu Mehmed paşaya kosup üç dört yüz kadar haneyi ehil ve iyalleriyle Kars'a gönderdi.

Bu esnada Erzurum beylerbeyisi ve serdâr olan Saatçı Hasan paşanın dahi ömürleri âhir olup vefat etmekle, asker dağılıp şüru-i maslahat **(işe başlamak)** sene-i âtiyeye **(gelecek seneye)** kaldı.

Vekaayii Sene Selâse Aşere ve Elf

(Bin on üç senesi olayları)
(Hicrî 1013 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1604 senesi Mayıs ayının otuzuncu pazar gününe rastlar)

Sadrâzam Ali Paşanın Belgrad cânibine gidişi:

Sâbıkaa **(evvelce)** vezir-i âzam, memur olduğu Engerûs **(Macar)** seferin defetmeği katî çok sa'y edip **(çalışıp)** müfid olmamakla tedarikini görüp gitmek ardınca oldu. Rumeli ve Bosna askeri ve yeniçeri ağası ve altı bölükten ulûfeciyân-ı yemin ve gurebây-ı yemin (S.B.) bölükleri Engerûs **(Macar)** seferine memur oldular. Baş defterdar Ekmekçi-zâde bile koşuldu.

Sadrâzam Ali paşa, Sofi-Sinan paşayı yerine kaymakam tâyin edip sâbıkaa **(eskiden)** kaymakam olan Hafız Ahmed paşanın hoca-i pâdişâhi ile (S.B.) alâka ve muhabbeti vezire helecan verip, mezburu **(Ahmed paşayı)** Bosna eyâleti ile (S. B.) teb'id murad etti **(uzaklaştırmak istedi)**. Hafız Paşa dahi haric-i şehirde **(şehir dışında)** bir bahçeye göçüp cemmal **(deveci)** ve beggal **(katırcı)** gelmek bahanesiyle beş on gün meks eyledi. Vezir ise : «Elbette kalkıp gidesin!» deyû ferman gönderdi.

Ali paşa mezburun **(Hafız paşanın)** etvarında değişiklik müşahede etmekle tezkere gönderip maznunda (S.B.):

«Beni kana şerik **(ortak)** edersin. Alelâcele kalkıp gidesin ve illâ bizzat varup vücudunu izale ederim!»

Deyû derceyledi.

Hafız paşa hûn-i nâ-hakkın **(haksız kanını)** isaleye **(akıt-**

mağa) kasdettiğini bilip sem'an ve tâaten gûyan **(baş üstüne diyerek)** harekete müsareat **(acele)** ve mühimmatına iştigal suretinde mahifçe **(gizlice)** işe başladı.

Muharrem ayının birinci günü mumaileyh sadrâzam Ali paşa şevket-i kâmile ve alay ile İstanbul'dan çıkıp Davudpaşa'da mansup olan otağına nüzul eyledi **(indi)**. Umumen a'yân ve erkân (S.B.) teşyi edip **(uğurlayıp)** ta'zim ve iclâl **(ikram)** ile gönderdiler.

Ali paşanın Cenab-ı pâdişâhiden gördüğü ikbali bir vezir görmemişti. Bâ vücud-i iltifat, muarızlar (S.B.) sitemi ve mukarripler cevri (S.B.) belini büküp canına kâr etmişti.

Çün müsareate memur idi **(yâni hududa acele gitmeğe memur edilmişti)**.

Mezbur ayın beşinde hareket edicek, pâdişah-ı zişan teşyi-i guzat niyeti ile Halkalı nam menzile varup anda vâki kasr-ı âlide **(âli köşkte)** askerî temaşa eyledi.

Paşay-ı müşarünileyh **(yâni sadrâzam Ali paşa)** iç hazineden sefer harçlığı talep etmişti **(istemişti)** Ol filorinin gelmesine muntazır iken **(beklerken)** bir şedit **(şiddetli)** hatt-ı şerif gelip:

«Başın sana gerekse, elbette yarın kalkıp gidesin!»

Deyû ferman buyurulmakla, gayri **(artık)** tehire mecal olmayıp, ertesi göç mukarrer oldukta **(kararlaştırıldıkta)** bir haber şuyu buldu ki, Bostancıbaşı, ferman-ı hümâyunla, Hafız paşayı, konduğu bahçeden kaldırıp İstanbul'a götürüp sarayında iskân etmiş (S.B.) ve kaymakam olmasına hatt-ı hümâyun sudur etmiş (S.B.).

Ali paşa ise, Sofi-Sinan paşayı kaymakam dikip, hattâ destbûs-i pâdişâhî ile **(pâdişâhın elini öpmekle)** müşerref ettirmişti. Tahallüf **(değişme)** ihtimali muhal (S.B.) iken bir cuma günü Hafız paşa namazda ve Cenab-ı Hakka niyazda idi. Atebe-i âliyeden (S.B.) kaymakamlık için hatt-ı hümâyun vürut etti.

Hafız paşa, sarayına geldikte ertesi gün divan ferman edip, Sofi-Sinan paşa da agâh olsun için: «Yarın divana gel-

sunlar!» deyû kendi selâm çavuşunu gönderdi.

Sofi-Sinan paşa, çavuşu, vezir-i âzamdan gelir tasavvur edip:

— Seni Ali paşa mı gönderdi?

Dedi. Çavuş:

— Hayır, Hafız paşa gönderdi...

Cevabını verdi.

Sinan paşa tekrar çavuşa sordu:

— Yoksa kaymakam mı oldular?

Çavuş:

— Naam **(Evet)**...

Deyu cevû vericek, Sinan paşa filhal (S.B.) kalkıp Hafız paşanın tehniyetine **(tebrikine)** vardı. Ertesi gün Hafız Paşa dahve-i sugrâda **(kuşluk vaktinde)** divana vardıkta davet edip, haremeyn-i muhteremeyn (S.B.) ahvaline müteallik bir iki sahte telhis (S.B.) yazıp ve Muğla sancağı dahi bir şahsa telhis olunup destebûstan (S.B.) sonra huzur-u hümâyunda ol telhisleri okuyup, ba'dehu **(sonra)** taşra çıktılar.

Divan dağılmağa karip **(yakın)** bir telhis dahi yazdırıp, mazmununda (S.B.), «Divan savuldukta vezir-i âzam huzuruna varacaklarını» istizan eylediler **(izin istediler)**.

Telhis yazılıp Hafız paşanın eline verildikte, Hafız paşa koynundan bir varakai sağire **(küçük bir kâğıt)** çıkarıp telhis'in içine ilka edip **(koyup)** ikisini bile **(birlikte)** bir destmale sarup, mühürleyip paye-i serir-i â'lâya **(pâdişaha)** gönderdiler.

Andan saraylarına gelip hüddamlarına **(hademelerine)**:

— Araba hazır mıdır?

Deyû buyurdular.

— Müheyyâdır **(hazırdır)**, dediklerinde:

— Çatalca hayli mesafedir, varılıp yine sabah divana gelmek kabil midir?

Deyû tereddüt suretini gösterip, ba'dehu **(sonra)** fâriğ olup **(vaz geçip)** içeru, haremine girdiler.

Pâdişah hazretlerine: «Vezir-i âzam tarafına gitsem gerek» demiş ve inha etmiş iken, bâis-i feragat **(vaz geçmeğe**

sebep) ne ola deyû havaşisi (**maiyet adamları**) fikir ettiler.

Meğer, muallim-i sultanî (**pâdişâh hocası**) kethüdası Osman çavuş gelip:

«Vezir-i âzama varmanız ne lâzım? Bir gazub ve mütehevvir (**gazaplı, gözü dumanlı**) adamdır. Şayet ihanet eyleye..

Deyû, Hoca efendi tarafından haber getürmüş. Böyle iken, yine mülâkat oldu (**yâni, Hafız paşa yine de sadrâzama gitti**). Meğer sebep bu imiş ki, pâdişâh tarafından «kıllı dil siz» gelip:

«Ben dahi, pâdişah tarafından sizi siparişe müteallik hatt-ı hümâyun götürüp vezir-i âzama gidiyorum. Siz de akabimce (**arkamdan**) gelesiz...

Deyû gitmiş. Ana binaen Hafız paşaya da itimad-ı kalb hâsıl olup Çatalca'ya revâne olmuş. Meğer, evvelce, pâdişâhın gönderdiği telhis içine koyduğu küçük kâğıtta, kendilerine, vezire sipariş etmek ricası (**var**) imiş (1).

---

(1) Naîmâ, burada enteresan bir saray entrikasını anlatmaktadır. Hâdiseyi daha açık olarak anlatalım:

Sadrâzam Yavuz Ali paşa, pâdişâhın zoruyle hududa giderken, kendi yerine sadrâzam olması ihtimalinden çekindiği Hafız Ahmed paşayı İstanbul'dan çıkarmak için Bosna'ya tâyin etmiş, kendi yerine de, itimat ettiği vezirlerden Sofi-Sinan Paşayı kaymakam bırakmıştı. Fakat daha kendisi Çatalca'da iken, pâdişahın bir emriyle, Hafız Ahmed Paşa geri çağrılarak sadrâzam kaymakamlığına tâyin olunmuştu. Usulen kaymakamların, sadrâzamları ziyaretleri merasim icabı idi. Hafız Ahmed paşa, bunun için pâdişahtan izin istedi. Fakat pâdişâh hocası Mustafa efendi, onu, sadrâzama gitmekten menetti. (Sadrâzam hiddetli bir adamdır. Onun arzusu hilâfına kaymakam olduğunuz için sizi öldürür) dedi. Halbuki Hafız paşa pâdişâha gönderdiği telhisin içine koyduğu kâğıtta, sadrâzamın kendisini idam etmemesi için, pâdşahın el yazısı ile bir tavsiyenâme yazılmasını rica etmişti. İşte Kıllı Dilsiz, pâdişahın bu yazısını sadrâzama götürüyordu. Ancak bundan sonradır ki Hafız Ahmed paşa, kalp huzuruyle sadrâzamı ziyarete gidebildi.

Elhasıl Hafız paşa, ol gün sürüp Çatalca'da serdâra buluşup, dönüp ertesi seher vakti divan-ı hümâyuna eriştiler. Serdâr Ali paşa tahminen Edirne'ye erdikte bu cânipte Ebül-Meyâmin Mustafa efendi sadr-ı fetvâdan **(Şeyhülislâmlıktan)** azlazlolunup, mükerreren(S.B.) Sun'ullah efendi Şeyhülislâm oldu. Mevlânâ-yı merkumun azline bâis **(sebep)**, Kasım paşa ile ittihadı **(birlik oluşu)** ve Muallim-i pâdişâhî ile **(pâdişâh hocası ile)** adem-i vedâdı (S.B.) imiş.

Ali paşa gerçi sefere gitti. Lâkin hilâf-ı marazisi **(arzusu hilâfına)** üzere Hafız Paşa kaymakam olduğundan ve havass-ı mukarribinin (S.B.) tasallut (S.B.) ve istilâsından gayet muğber olup, ifrât-ı gamdan **(fazla gamdan)** mizacı bozuldu. Hücum-u gamum ile **(elem ve kederin hücumu ile)** günden güne zayıf olup Sofya menzilini geçtikten sonra, hâli diğergûn **(başka türlü, perişan)** ve ziyade zebûn olup midesi taam **(yemek)** kabulünden kaldı.

Ne hal ise menzil bemenzil Belgrad'da varup anda serdâr olan Mehmed paşa ile içtima edip sefer esbabını hazırlamak üzere iken âlem-i ahrete sefer görünüp **(ahret âlemine sefer görünüp)** Safer ayının yirmi sekizinci günü terk-i cah-ı celâl etti. **(Azametini ve yerini terkeyledi)** (1).

Ciğale-zâde Sinan paşanın
Acem seferinin tafsilâtı:

Ber-mûcib-i re'y-i sâib **(doğru rey mucibince)**, Kızılbaş-ı bed-maaş **(geçimsiz Kızılbaş)** cânibine teveccüh-ü asker olmağın, mukaddema **(eskiden)** Ciğale-zâde Sinan paşa ki, pîr-i salhurde **(ihtiyar)** beylerbeyilerden olup, Eğri fethinden, zaman-ı kalilde **(az zamanda)** vezir-i âzam, ba'dehu Şam vâlisi ve âhar **(nihayet)** kaptan olmakla, kendûye pindarı **(böbürlenmesi)** bir mertebeye varmıştı ki makaam-ı temedduhde **(öğünmek hususunda)** «ene mücâhid-ül-berri ve'l-bahr» **(Ben kara ve deniz mücahidiyim)** demeği âdet etmişti.

(1) 28 Safer 1013 — 26 Temmuz 1604)

Her çend **(her ne kadar)** kendûnun tabiati hilâfı olup, hükûmet-i derya-yı, saltanat-ı dünyaya değişmez iken **(Denia hükûmetini, kaptanlığını, dünya saltanatına değişmez iken)** merhum Sultan Murad Han zamanında muzaffer serdâr vezir-i âzam Osman Paşay-ı namdar **(Özdemir oğlu)** Tebriz'i revâfız **(Râfızîler)** elinden aldıktan sonra dönüşte vefatı arasında müşarüileyhi **(yâni Sinan paşayı)** makamına ikamet edicek **(yerine koyunca)**, takip eyleyen Kızılbaş askerine âsâr-ı hasenesi zuhur etmiştir. Deyû serdâr olmasını vezir-i âzam Ali paşa arzetmekle Şark seferi serdârlığı kendûye tevcih olunup sene-i sâbıka **(geçen sene)** zilhiccesinin 16 ncı günü Üsküdar'a geçip (1) Muharremin on yedinci gününde (2) kalkıp, Silâhtar ve cümle cânib-i yesarda **(sağ tarafta)** olan zümreler ve yeniçeri kethüdası ve Samsuncu ve Anadolu asker ile Şarka teveccüh etti.

İznikmid'e **(İzmide)** vardıkta, sağ kol bölüklerinden olan halk arzuhal edip «Rumeli seferine memur olmuşuz, Anadolu seferinde olsak ulûfelerimiz verilir mi?» dediklerinde «Anadolu'nun cümle kapı-kulu Şark seferine giderlerse ulûfeleri verilur!»

Deyû ferman olmakla, altı bölük ağaları tâyin olundu.

Paşay-ı mumaileyh **(Sinan paşa)** esnay-ı tarikte **(yolda)** rast geldiği eşkiyanın hakkından gelip, Erzurum serhaddine yakin oldukta sâbıkaa **(evvelce)** Deli-Hasan ile hem-rikâb olan Karakaş-Ahmed, tevabii **(adamları)** ile tevbe-künan **(tövbe eden)** dergâh-ı serdâra gelip eylediği evzardan **(günahlardan)** rücû eyledikte, ricasını kabul edip Çıldır beylerbeyliği tevcih ve nush-u pend ile tenbih olundu ki, tevabii **(adamları)** ile askerin öncüsü ola...

Min bad **(bundan sonra)** mezbur, iltifata mazhar olmakla, eşkiya kısmından çok kimesne gelip, uğur-u pâdişâhî

(1) 16 Zilhicce 1013 — 15 Mayıs 1604)

(2) 17 Muharrem 1013 — 15 Haziran 1604)

de canını feda etmek ahdini eylediler. Sefer esbabını tertip için birkaç gün tevakkufa (**beklemeğe**) izin oldu.

Sâbıkaa (**evvelce**) mutbah-ı âmireden çıkıp bir merd bahadır ve fürûsiyette (**Binicilikte**) emsali nadir olmağın yükselen Köse Sefer bülfudûlâne (**gücünün üstünde işlere karışarak**) haddinden ziyade hareketler ve halk arasından leventler toplayıp uğur-u pâdişâhîde bazı hizmetler etmekle, hâlâ Erzurum beylerbeyisi idi, üç dört bin müsellâh askerle istikbal (**karşılama**) ve kendüyü bedrika-i ashâb-ı harb ve kıtal (**harp adamlarına kılavuz**) edip mevkib-i azîm ile (**büyük alay ile**) Pasin sahrasına geldiklerinde, Van beylerbeyisi ve kadimden kızılbaş ile bazı geçmişi olan, nefsi ile yarar Ahmed paşa üç dört bin kadar adam ile gelip mülhak olduktan (**katıldıktan**) sonra tevfîr-i asker için (**askeri çoğaltmak için**) yollarda, hususa sene-i mezbure (**adı geçen sene**) Cumada-l-âhiresinin on beşinci günü Kars havalisine geldikten sonra (1) çerhacı tâyin olunan Karakaş-Ahmed'in iltihakı için on gün dernek ve meks eyledi.

Bu esnada Şâh Abbas, Revan ve Akçakale havalisinde vehm-i azim ile konup küçüldüğünden haber alıcak, Sefer paşa serdâra gelip:

«Hâlen Şâh-i gümrah (S.B.) bir cüz'î Rafiziler ile mahall-i mezbûre revân olup, siz asker ile menzil be-menzil (ağır ağır- gelin... Ve bana bir miktar asker verin. Ilgar edup varalım. İnşallah ümîttir ki Şâh-i, dest-i gerden-beste (eli boynunda) huzurunuza getürelim.»

Deyû, her barki ilhah eyledi (**üstüne düştü**) kâr etmeyip, Karakaş gelmeyince hareket eylemedi. Karakaş gelince, kara kış gelmek mertebeleri dahi olup Sefer Paşa reyine rücû olunmadı (**Sefer Paşanın teklifine dönülmedi**).

Bugüne avk (**geciktirme**), fırsatı fevt (**kaçırma**), ve düşmanı teb'id (**uzaklaştırma**) ve ihmal ile cânib-i hasmı (**düşman tarafını**) teyit eyledi.

---

(1) 8 Kasım 1604.

Bundan sonra bilcümle zaman tenk **(dar)** olmuşken, Şâh-ı gümrahın (S.B.) ardına düşüp ve mektuplar gönderip davet eyledikçe karara mecali olmadı. Asker Nahcivan'a vardıkta Şâh-ı Ravâfız **(Râfızîlerin Şâhı)** Tebriz'i aramkâh (S. B.) eyledi.

Çün kasaba ve köy reâyasını evvelce iclâ etmiş **(sürgün etmiş)** ve ol diyâr, ziraatten hâli kalıp kaht ve galâ **(kıtlık ve pahalılık)** pek fazla olmuştu.

Serdâr-ı müşarünileyhin oğlu **(Ciğale-zâdenin oğlu)** Mahmud paşa, Şirvan beylerbeyisi olmağla ol tarafa gitmek murad etmeğin, â'yan-ı asker serdârın huzuruna girip:

«Deryaya sefer etsen, valideni görmeğe gidersin; karaya sefer etsen oğluna gidersin. Şâh durmayıp girizan (kaçar). Lâkin biz asker-i girân ile (ağır asker ile) akabınca revân olmamız beyhude iş abdır (yorulmaktır). Min ba'd (bundan sonra) varup Tebriz'i muhasara dahi nesne ifade eylemez. Zira Kasım günü yaklaşmıştır.»

Deyû kışlak talebi ile cânib-i Ruma **(Anadolu'ya)** avdet için ilhah **(ısrar)** eyledir.

Her çend ki **(her ne kadar)** serdâr anlara yumuşak tarafından gelip:

«Bu cemiyeti (orduyu perişin etmek hazm ve ihtiyata lâyık değildir, Şah-ı gümrak bizim oklanmış şikârımızdır (avımızdır) ve anı bu kış ele getürmek bizim edna (en az) kârımızdır. Ruma gitmekten Gence ve Karabağ, ki nimeti firâvandır (çoktur), kışlak etmek evlâdır.» (1)

---

(1) Ciğale-zâde Sinan paşa, Cinevizli bir dönmedir. Cerbe deniz seferi sırasında Kaptan-ı Derya Piyâle paşa tarafından babası ile beraber esir edilerek ihtida ettirilmiştir. Asıl adı «Scipione Cigala» dır. Babası, Osmanlı târihlerinde frenk kaptanı denilen «Visconti di Cicala» dır. Babası, Şarlken'in hizmetinde çalışmış bir korsandı. Mesina'da doğduğu rivâyet edilir.

Bu Şark seferinde, ordu erkânının sözlerinde dikkate değer bir telmih vardır. «Deryaya gitsen, anana gidersin!» demekle ona, aslını hatırlatmış oluyorlardı.

Dedikte kavlini (**sözünü**) isga etmeyip (**dinlemeyip**) otağını yıktılar ve acı su başından Tebriz tarafına çevirdiler. Ol dahi Aras nehrini geçip zarurî Şirvan'a gitmekten fâriğ oldu (S.B.) ve Tebriz üzerine birkaç menzil gidip, Şâh dahi birkaç konak önce yürür idi. Bu esnada dahi Sefer paşa ve Sıvas beylerbeyisi Ahmed paşa ve Alacaatlı-Hasan paşa, herbar Şâh üzerine ılgara istizan ettikçe (**izin istedikçe**) rıza vermeyip Van kalesine vâsıl olduklarında askerden her tâifeye bir semti meştâ (**kışlak**) tâyinedip kendi Van'da kalmak tedarikinde oldu.

Serdârın Van kışlağına inişi ve Şâhın muhasarası:

Her çend ki (S.B.) umurdide ihtiyarlar (**gün görmüş ihtiyarlar**) «Çün askere icâzet (**izin**) verildi, münasip budur ki siz dahi serhadde karar etmeyip memalik-i mahrusadan (S.B.) ya Halep'te, ya Âmid'de (**Diyarbakır'da**) kışlayasız, kenâr-ı serhadde (**hudut kenarında**) serdar-ı bî asker (**askersiz serdâr**) elsiz ayaksız bir ser (**baş**) mesabesindedir. Anınçün bu ânedek seraskerden biri serhadde kışlamak vâki olmamıştır» dediler. Lâkin mumaileyh hod rey (**kendi fikrinde**) olmakla kabul etmedi. Ve Van şehrine girdi. Van eyâletini Ahmed paşaya verip, onun da mizacı nâhoş olmakla (**sıhhati yerinde olmamakla**) kendûnun hekim başısını gönderip bir kaç günde işini bitirdi?!. Ve yerini Zincirkıran-Ali Paşaya verdi.

Anasının adı «Lucrece» dir. Avrupa'da neşrolunan bazı vesikalara göre Papa «Sekizinci Clementi» ile Sinan paşa arasında gizli mektuplaşmalar olmuş, Papa, Sinan paşayı tekrar hıristiyan olarak, ordu başında Osmanlı devletine karşı isyana teşvik etmiş ve onunla bu hususta anlaşmış, buna mukabil, Papalık, Sinan paşaya, Osmanlı pâdişahlığını vaadetmiştir! Eğer cesaret edebilseydi, her halde bu dönme vezir, bu hiyaneti yapardı. Fakat kendisinde, Osmanlı imparatorluğu gibi bir dünya saltanatının başına geçmeğe cesaret bulamadığı için bu hiyanete cesaret edememiş olsa gerektir.

Kürdistan beylerine istimalet (S.B.) verip cemiyet ted bir ve tertibini gördü.

Çün Şâh-ı Revâfızın **(Rafızîler şâhının)** bu kaziye **(mesele)** malûmu oldu, bâligan mâ belâğ **(ferah ferah)** cünd-i şeyâtîni **(şeytanların askerini)** cemedip güruh-i mülhidinden Allahverdi hanı pişrev kılıp **(öncü yapıp)**, kendi dahi Van cânibine revâne olup ılgar ile alelgafle (S.B.) varup, berkâr etmek ümniyesiyle zalâm-i leylde **(gece karanlığında)** sahrayı vusul ve anda top erişmez mahalle nüzul eyledi **(kondu)**.

Çün sabah bu mâna zahir oldu, serdâr-ı mumâileyh, Kürd askerine ve yanında bulunan tâife-i kalileye **(az kimseye)** Raziye-zâde Mustafa paşayı serasker edip, anlar dahi çıkıp biraz elleştiler. Lâkin zümre-i revâfız **(Rafızîler zümresi)** bunların iki misli olmakla mütarekeyi evlâ görüp, yine kaleye girdiler.

Ol mahalde Handan ağa, iki oğlu ile Kızılbaşa esir oldu

Serdârın Erzurum'a girişi
ve Şâhın avdeti:

Çün serdâr Van'da kaldığına nâdim oldu. Lâkin ba'delvuku çe faide... **(fakat olduktan sonra ne faydası var?)** Düşündükten sonra netice-i tedbiri bu oldu ki kendi bir tarik ile **(bir yol ile)** kaleden çıkıp Erzurum'a düşe...

Pes, ol seferde, bile olup **(beraber olup)** sâbıkaa **(evvelce)** Asitânede defterdar ve beylerbeyilik pâyesiyle mütekait olan Şmsi paşayı vezirlik pâyesi ile kendi makamına koyup, Van denizinde bir gemiye girip, Adilcevaz kalesine düştü. Anda dahi tevakkufu **(durmağı)** tecviz etmeyip (S.B.) Liva-yı mezbur beyi Emir Şâh beyin vesair kale erbabının bargirlerini alıp ol mahalden ılgar ve sür'at bi-şümar ile (S.B.) Hasan kalesine ve Erzurum tarafına reftar eyledi (S.B.). Yakın olduk-ta Erzurum beylerbeyisi Köse-Sefer paşa istikbal edip, raht, baht ve devabını (S.B.) pişkeş çekti.

Şah dahi serdârın cânib-i âhare **(başka tarafa)** gittiğini tahkik edip Van muhasarasına sa'y **(çalışmak)** beyhude idü-

ğün bilmek ile kırk gün kadar oturduktan sonra göçüp Tebriz ve Nahcivan cânibine revâne oldu ve yolda Osmanlı kalelerinden Mâku hisarına düşüp muhasara eyledi. Lâkin bir iş göremedi.

Bundan sonra Ciğale-zâde Acem seferine memur oldukta kaptanlık Cafer paşaya verilmiş idi. Altmış pâre kadırga (S.B.) ile Akdenize revâne oldu. Bazı tevârihte **(târihlerde)** Kaya Paşa-zâde Mustafa paşa, kaptan kaymakamı oldu deyû masturdur (S.B.)

Vezir-i âzam Ali paşanın vefatından sonra Lala-Mehmed paşanın serdârlığı ve sadrâzamlığı:

Çün vezir-i âzam Ali paşa Belgrad'da vefat eyledi (1). Kurt paaş Mustafası nam Kapıcı-başı, mühr-ü şerifi, der-i devlete getirdiği gün, kaymakam Hafız paşaya teklif olunup, kabul etmemekle, Hâca-i pâdişâhî Mustafa efendi kasr-ı hümâyuna **(pâdişâh köşküne)** davet ve:

«Mühr-ü vekâlet **(yâni sadrâzamlık mührü)** kime verilmek münasiptir?»

Deyû meşveret buyurduklarında:

«Hafız paşa kabul etmez ve Serhadd-i Engerûs'da **(Macar hududunda)** askere bir serdâr mühimdir»

Deyû, bundan akdem **(evvel)** ol cânibde serdâr olan Lala-Mehmed paşaya irsali **(gönderilmesi)** münasip görülüp sene-i mezbure **(adı geçen sene)** Rebiülevvelinin dokuzuncu gü-

---

(1) Ali paşa 22 Sefer 1013 Hicrî ve 26 Temmuz 1604 milâdî târihinde ölmüş ve yerine 9 Rebiülevvel 1013 — 5 Ağustos 1604 târihinde Lala - Mehmed paşa sadrâzam olmuştur. Lala-Mehmed paşa, Sokullu sülâlesindendir. Aslen Boşnaktır. Meşhur müverrih Peçevî İbrahim efendi, onun akrabasıdır. Onun için müverrih Peçevî İbrahim efendi Lala-Mehmed paşadan büyük bir hürmetle bahseder ve ekseriya «Merhum efendimiz» tâbirini kullanır.

nü kapıcılar kethüdası Cafer ağa ile irsal olundu **(gönderildi)**.

Hafız Ahmed paşanın mührü kabul etmediğine illet bu idi ki, bundan evvel Mehmed paşaya serdârlık emri vardıkta:

«Bu cânibde asker-i islâm, vezir-i âzamdan gayrinin serdârlığı ile istihdam olunmayup sene-i sâbıkada (S.B.) Tatar hanı dahi ana binaen (o yüzden) rûgerdan olup (yüz çevirip) vilâyetine gitti. Bosna halkı dahi huruç etti. Bunda vezir-i âzam olmayınca iş görülmez.»

Deyû arzettüğüne binaen vezir-i âzam Ali paşa gönderilmişti.

Bu defa Hafız paşa serdarlıktan ibâ edip **(çekinip)** mukaddema **(evvelce)** Bosna'da hususa Mihal muharebesinde serdârlık şerbetini içmiş ve ol sevdadan geçmiş idi. Anın için mührü kabulden imtina edip (S.B.), Mehmed paşa üzerinde karar kılındı.

Çün Hâtem-i vekâlet **(vekâlet mührü)**, izz ve iclâl ile (S.B.) Mehmed paşaya vusul bulup (S.B.) makam-ı istiklâlde oturdu. Teshir-i bilâd-ı Engerûs **(Macar ülkesini teshir)** ile memur buyurulmağın, askerin mühimmatını teçhiz ve feth ve zafer sebeplerini hazırladıktan sonra umumen İslâm askeri ile kalkıp Budin'e teveccüh eyledi.

Estergon kalesinin zaptı zamirinde **(içinde)** caygir olmağla **(yer etmekle)** Ösek havalisinde Bektaş Paşaya Budin eyâletini verip üç bin kadar güzide asker ile mukaddimet-ül ceyş kıldı **(askere öncü yaptı)** ve Budin cânibine gönderdi.

Küffârın Peşte'den kaçışı:

Lala-Mehmed paşanın sıyt ve saday-ı şehâmeti **(ün ve yiğitlik sesi)** ol cevânibte **(taraflarda)** velvele-endaz olmağla, sâbıka (S.B.) Yemişçi-Hasan paşanın taksiri (S.B.) yüzünden Peşte kalesini alıp anda mütemekkin (S.B.) olan küffâr, kaleyi bırakıp silâh ve harp âletlerinden hiç bir şey alamayıp firar ettiklerinden **(kaçtıklarından)** vezir-i mumaileyh haberdar oldukta, birkaç sefine **(gemi)** ile Tuna'yı geçip zaptetti.

Lâkin küffâr zarar kasdı ve tahrip azmi ile hisarı üç yer-

den lâğım edip gittiklerini, kalede kalmış olan hasta bir kâfir haber vermek ile, lâğımları arayıp buldular. Ateşin baruta ulaşmasına yarım zira' (S.B.) kalduğun görüp, izale edicek, bi-Fazlillahi teâlâ (**Allahü teâlânın fazlı ile**) ol gaaile dahi bertaraf oldu. Sadrâzam ve asker, bu sevinçli haberden sevinip şükreylediler.

Cankurtaran hisarının tamiri ve Hatvan küffârının kaçışı:

Serdâr-ı kâmkâr (S.B.), kale-i Fedvar'ı ve taaddi-i küffâr ile (S.B.) viran olan Cankurtaran kalesini tamir, asker ve zahireleriyn tevfir edip (S.B.) sene-i mezbure Cemazielulâsı başlarında asker-i zafer-rehber ile (**rehberi zafer olan asker ile**), Budin'e vasıl oldukta Peşte'ye uzatılmış olan köprü ki, küffârın tîşe-i adâveti (**düşmanlık baltası**) ile kesilmişti, eski şekli ile kurulmak ferma nolunup, ana binaen sâbıkaa (S.B.) Hatvan kalesine müstevli olan (S.B.) küffâra dahi havf galip olmakla firar ettikleri haberi gelip, muhafazasına zad ve zahire (S.B.) ile tâyin-i ecnad (**asker**) edip, hin-i firarda (**kaçarken**) küffârın yaktığı büyut (**evler**) ve hisarı tecdit (**yenilemek**) için tekit ve tenbih kıldı.

Vaç kalesinin fethi: (1)

Badehu (**sonra**) serdâr-ı namdar, iki seneden beru küffâr tasarrufunda (S.B.) olan kale-i Vaç fethine revaç verip bu kalenin karşısında olan eski Budin'e kondu. Ve nehr-i mezburun iki cânibinden (**tarafından**) donanma sefineleriyle (**gemileriyle**) Tuna üzerinden asker gönderip mâh-ı mezburun (**adı geçen ayın**) birinci günü her canibten (**taraftan**) muha-

(1) Osmanlı târihlerinde Vaç denilen bu Waitzen kalesi, Peştenin 37 kilometre şimalinde (kuzeyinde) dir. Bu kale (21/22 cümâda-l-ûlâ 1013 — 15/16 Ekim 1604) Cuma/Cumartesi gecesi işgal olunmuştur.

sara ettirdi. Azimet-i sadıka hasebiyle ol kalede olan küffâra dahi ru'b (**korku**) galip olup, ol şebden (**geceden**) suret-i sebatta görünüp (**dayanır görünüp**) kale-i mezbure karşısında vâki cezirede (**adada**) olan tabya ve palangaya ateş verdikten sonra nısfılleylde (**gece yarısı**) gemilere girip Estergon cânibine gittikleri malûm olıcak varup zaptettiler.

Estergon'un muhasarası:

Sonra asakir-i islâm ile Estergon kalesine teveccüh olunan (S.B.) cümad-al-ûlânın yirmi dördüncü günü muhasara ve her taraftan top ve tüfenk ile cenge mübaşeret eylediler (S.B). Lâkin hengâm-i şitâ (S.B.) yakın olmağla teâkub-u berf ve bârândan (**kar ve yağmurun birbirini takip etmesinden**) metrislerde karara imkân olmayup, andan başka ekser evkat (**çok zamanlar**) Peşte seferi, Hatvan ve Vaç kalelerinin ve köprünün tamiri maslâhatlarına (S.B.) sarfolunmak mühim olmağla, Estergon muhasarası ve fethi maksûd-ı aslî (**asıl maksat**) olmayıp, ancak küffâra izhar-ı celâdet (S.B.) ve arz-ı kudret (S.B.) kasdolunmakla asker an samimülkalb (**can ve yürekten**) yapışmadıklarından maada, küffâr, Tuna nehri ve verasında (S.B.) tabur kurub ve ol canibden Estergon'a müttasıl (**bitişik**) bir köprü çekip, toplar ile muhafaza eder ve mecruh kâfirler yerine, dinç kâfir kor idi.

Bazı geceler melâin (**S.B.**) alelgafle (**birden bire**) çıkıp metris bastıkça, nice gaziler şehit olup, askerin, muhasara işinde füturu (**bıkkınlığı**) tezayüt bulmakla (S.B.), yeniçeri «Bu zamandan sonra muhasara mukarrerdir» deyû dönüş için takaza (S.B.) ettiklerinde serdâr-ı kâmkâr (S.B.), Kırım hanı Gazi-Giray oğlu Toktamış-Giray ki, ol seferde babası yerine hizmette idi, nice bin Tatar ile ve Rumeli beylerbeyisi Hasan paşayı biraz asker-i cerrar ile (**kalabalık asker ile**) diyâr-ı küffârı tahrip ve gaaret için alakoyup, otuz bir gün muhasaradan sonra kalkıp kendi orduy-u hümâyun ile Budin cânibine teveccüh etti.

Oraya vardıktan sonra serhad umuruna ihtimam (S.B.)

ve kalelerin muhafazası esbabını tamamladıktan sonra aynı sene Recebinin üçünde Belgrad'a vasıl oldu (S.B.)

Budin'de olan eski kul-oğlanlarının vadeleri tamam olmağın, bin neferi altışar akçe ile dört bölüğe kaydettirildi.

Tetimme (S.B.):

Peçevili eder:

Nakkaş-Hasan paşa ol muhasarada Yeniçeri ağası bulunup cebbân-ı bî-âr **(arsız bir korkak)** olmağla, cenk ihtiyar eylemeyip, bir gün metrise varmadı. Bilâhare **(sonra)** serdâr onu azl ile gûşmal edip **(terbiye edip)** ve ahvalini der-i devlete arz ile ırzını payimâl eyledi (S.B.).

Mukaddema **(evvelce)** İbrahim paşa serdâr iken Tatar ve ümerâ ve a'yân (S.B.) Eğri ile Estergon'u istibdal **(değiştirme)** reyini edip «Eğri, Budin'den uzak ve memalik-i islâmiyeye **(İslâm ülkelerine)** çendan **(pek o kadar)** nef'i yoktur» deyû Ahmed ağa, Budin kadısı **Hâbil** efendi, tabura varup bu minval (S.B.) üzere sulh müzakere olundukta henüz karardâde kılınmamıştı **(kararı verilmemişti.)**

Bu defa Nemçe **(Avusturya)** küffârı bu vech üzere sulha rıza verip, on kadar altın zinciri grof ve hersekleri vezir-i âzama geldiler ve vech-i meşruh üzere (S.B.) sulha karar verilip Hüccet (S.B.) ve arz ve mahzar ile (S.B.) der-i devlete merkum Peç'li İbrahim efendi **(meşhur müverrih)** gönderilip, kaymakama ve Şeyhülislâma mektupları verdikte, müfti Sun'ullah efendi:

«Bu, ne gûne olmayacak iştir. Bu sözü lisana ve kaleme götürmek değil, hatıra bile götürmek caiz değildir.»

Deyû, geleni gerûye gönderdi. Mezbur (S.B.) dahi Sirem sahrasına varup paşaya mülâki oldukta, paşa anı aslâ söyletmeyup:

«Biz bu sözün hıcâbın çekeriz!»

Deyû Boçkayı zuhurunu nakle başladı.

Erdel ümerâsından Boçkayı İştevan'ın zuhuru:

Malûmdur ki Cenâb-ı Hakkın irâdesi, bazı kullarının nizam haline taallûk eylese **(işlerinin düzelmesine)** karşı tarafında olan düşmanları arasına ayrılık ve nifak ilkaa eder (S. B.) Mısdâkı budur ki (S.B.):

Kefere cinslerinden Nemçe keferesi ki, mesîhî nev'ilerinden **(hıristiyanlardan)** bir sınıf ve sayılarının çokluğu, diğer nev'ilere nisbetle bir nice zayıf olup, melik-ül-mülük-i nâsârâ ki **(hıristiyanların krallar kralı ki)** imparator ve Kayser ünvanı ile isimlendirilir, Nemçede (S.B.) Avusturya ve Hungarbad **(Macar)** dukaları neslinden ola gelmekle, bu tâife kuvvet bulup, Erdel ve Macar kalelerini külliyet ile zapt ettikten sonra, bu nev'i küffârın asker ve sipahi zuafâsını (S.B.) raiyet ettiklerinden (S.B.) gayrı, envâi cefâ ve eziyet ve Macar ve Erdel cinsinin ehl-i iyallerine taarruz ve ihanet edip, bunlar dahi müdafaaya kadir olmadıkları cihetten, Nemçe tâifesine sûreta serfüru edip **(boyun eğip)** lâkin içlerinden düşmanlıkları son derecede idi.

Ve Nemçe **(Avusturya)** Macara, kadimden beri (S.B.) ihanet üzere olup, Macar ümerâsı (S.B.) Nemçenin edânisi **(aşağı tabakası)** yanında bile reâyadan hor ve hakir idi. Farazâ, yolda geçerken kakma çalıp ve ardından gelürken şapkasını kaldırıp yüzüne tükürmek gibi evzâ' (S.B.) ederlerdi. Zira sâbıkaa (S.B.) Macar, Nemçe üzerine birkaç defa hurûc edip (S.B.) vilâyetlerini almışlar ve azîm kılıç çalmışlardı. Ana binaen araları hilâf ve şikak (S.B.) üzere idi.

Ol zamânedek Macar beyzadelerinden Boçkayı nam bir bahadır kâfir, kendi benî nev'i a'yânını cemedip:

«Biz bu Nemçe **(Avusturya)** tâifesinin eziyet ve ihanetlerine niceyedek tahammül edip taht-ı tasarruflarında (S.B.) mağlûp ve helk-i ırz-ı nâmus ile (S.B.) ne zamanedek memkûb (S.B.) oluruz. Elhamdulillah, Âl-i Osman pâdişâhları, kadimden beri evliyay-ı nimetimiz **(velinimetimiz)** olup, Yanoş-kral, cennetmekân Süleyman han Asitânesine **(İstanbul'a)**

iltica etmekle, mülkü, ilel'inkıraz (S.B.) evlât ve ahfadı elinde bâki kalmıştır. Biz dahi selefimize (S.B.) iktidâ ile (S.B.) ol südde-i kaviye **(kuvvetli kapıya)** istinat edip **(dayanıp)** düşmanlarımızdan intikam alsak evlâ ve hakkımızda en münasibi değil midir?»

Dedikte, Boçkayı'nın bu kelâmını âyân-ı benî nev'i **(kendi cinsinin âyânı)** doğru bulup, pâdişâhın himayesine girerek mal ve iyal siyâneti hallerini muvafık buldular ve mezburu **(Boçkayı)** kendûlere serdâr etmek üzere o sene içinde serdâra mektuplar gönderip:

«Pâdişahın dostuna dost ve düşmanına düşman olup, kulluğunu kabul ve zir-i cenâh-i himayetlerine (himâye kanadı altına) duhul ile (S.B.) kadîmi (eskiden) a'dâmız (S. B.) olup zaruret iktizasiyle hükmü altında olduğumuz Nemçe küffârına kılıç koyup pâdişâh-ı İslâma can ve baş ile hizmeti taahhüt edip, hakikat halimize vukuftan sonra Asitâne-i devlete arzeylemeniz rica olunur.»

Dedikleri, der-i devlet-i âliyyeye arzolundukta, iltiması kabul olunup, serdâra:

«Münasip olduğu veçh üzere muâhede eyleysin!»

Deyû ferman buyurulmakla, mumaileyh serdâr dahi dilhâhı (S.B.) üzere cevap gönderiğin Nemçeye **(Avusturya'ya)** izhar-ı adâveti (S.B.) müteekkid (S.B.) ve Macarlardan kendûye tâbi olanlar yekunen fevmen peyevmen mütezâyit (S.B.) oldu (1).

Macarlarla Nemçelilerin muharebesi :

Sene-i mezbure cümâda-l-ûlâ'sının yirmi yedinci günü, iki nevi kâfir mukabil **(karşı karşıya geldiler)** ve kıtal-ı azim

(1) Avusturyalılara karşı isyan edip, Osmanlı devletinin himayesine giren bu Erdel beyi Boçkay, gariptir ki, Üçüncü Murad zamanında, Türklere karşı Avusturyalılarla birleşmiş olan Erdel prensi Sigismond Bathory'nin akrabasındandır.

eylediler. Çün Boçkay'a asker-i islâm ile yardım edilmişti. Nemçeye galip olup, on binden ziyade kâfir kellesi ve nice diller (S.B.) ve birkaç kıta bayraklar ile kendi adamlarını orduy-u hümâyuna irsal eyledi (S.B.).

serdâr dahi istimalet ile (S.B.) kılıç ve kaftan gönder mekle Boçkayı'ya kuvvet-i kalb hâsıl olup (S.B.) sâbıkan Erdel kalelerinden iken, Nemçe tarafından zapt ve Saturcu Mehmed paşanın muhasara ettiği Vârat kalesini muhasara ile alıp, içinde mevcut olan Nemçelileri katl-iâm ettikten sonra cemiyetlerini dahi bozup, anda dahi nice Nemçelu helâk ettiğinden maada, Tokay nam kalelerini fetheylediğini ve Kaşe kalesini ve nice Nemçe memleketlerini aldığını bil dirdi.

Ve yine, Macarların ekserisinin kendûye lâhik olup (S.B.) minba'd **(bundan sonra)** dahi imdat olunursa nice memleketlerini almak mukarrer idüğünü (S.B.) ve bir miktar imdad ricasını müştemil (S.B.) mektuplar ilel nice esir beyzadeler ihdâ (S.B.) ve irsal etmeğin serdâr-ı namdar dahi, sâlifüzzikir (S.B.) Budin beylerbeyisi Bektaş paşaya terakki ve riayet şartı ile bölük halkından bir miktar asker ve Toktamış-Giray ile olan Tatardan dört bin Tatara Toktamış'ın hemşire-zâdesini baş edip Bektaş paşaya koştu.

Ve Boçkaya'ya Asitâne tarafından atâ olunan (S.B.) Erdel krallığı mensurunu ve hil'at ve üsküf (S.B.) ve alem irsal eylediği rivâyet-i diğerdir.

Boçkayı'nın zuhuru:

Peçevîli **(İbrahim efendi)** der:

Boçkayı'ya izafet ile şöhret bulan emîr, mukaddema kılıf fâra esir olup Boçkayı'ya düşmüş idi. Bir gün bahçesini tımar ederken Boçkayı, Nemçeden acze müteallik söze başlayıp, emîr dahi:

«Beni serdâra gönder, cümle müslüman askerini senin

imdadına getüreyim ve seni Erdel'e kral etmeğe zâmin (S. B.) olayım.»

Dedikte bundan akdem **(evvel)** bu fikir Boçkay'ın kalbinde yer etmiş olmakla, «isyan etmek ihtimali vardır» diye Çasra **(imparatora)** inha olundukta hapse atılmış, fakat isyanına delâlet edecek bir delil bulunmamakla hapisten çıkarılmıştır.

Boçkayı, cevabında emîre dedi ki:

«Erdel ahalisi umumen hıristiyandır. Türke serfüru etmezler **(boyun eğmezler)** ve illâ itaat olunurdu» demiş. Emîr etti:

«Sultan Süleyman zamanında serfüru edip, salim oldular, hâliyâ **(şimdi)** niçin olmayalar?» Ve bilcümle kıyl ü kalden sonra (S.B.) emîri vezire gönderdi. Kayın Mehmed paşa ol zaman Bektaş paşanın tercümanı idi. Emîri vezire götürüp bir iki gün üçü tenha söyleştikten sonra emîri geriye gönderdiler. Üç dört defa varup geldikten sonra muahede işi kuvvetlenib huruç etti **(isyan etti)**.

Ve Tise nehrinin iki tarafında Çasar (S.B.) hükmüne dahil olan kaleleri zaptına alıp İslâmiyandan **(müslümanlardan)** istimdat etti (S.B.) Çasar-ı mezkûr ağrazını (S.B.) tahkik ettikte Baştayı Yorgi **(Avusturya kumandanı Basta)** nam serdârını Nemçe askeriyle üzerine gönderip, mukabeleden sonra Nemçe askeri bozulup vezir-i âzam bir miktar Tatar ve Tameşvar askerini imdadına göndermekle Boçkayı kuvvet bulup Nemçeye tâbi nevâhi **(nahiyeler)** ve köyleri gaarat edip gânâyim-i bî-şümar ile **(sayısız ganimetler ile)** asker-i islâmı ziyafet ve enva' riâyet etti. Vezir dahi mezburu **(Boçkayı)** umumen Macar memleketine kral nasbına müteahhit olup (S.B.) Asitâneye vardıkta icra etmişti. Nitekim zikrolunacaktır.

Güzelce-Mahmud Paşanın zuhuru:

Sâbıkaa (S.B.) Yemişçi Paşanın hilesi ile bir nice müd-

det muhtefî **(saklı)** ve tebdil-i suret ile meşayih-i sofiye (S. B.) zâviyelerinde münzevî (S.B.) olan Güzelce-Mahmud paşa, pdişâhın iltifatına mazhar olup bu sene Safer ayının başında vezaret ile kâmiyap oldu (S.B.). Ve Yemişçi metrûkesi (S. B.) Ayşe Sultan dört yüz bin akçe mihr ile kendûye tezvic olundu (S.B.)

Kasım paşanın kahredilmesi:

Sene-i mezbure **(adı geçen sene)** Rebiülâhırının yirmi kinci günü sâlif-üz-zikr (S.B.) kaymakam olan Kasım paşa ki, Bağdad eyâleti verilip gitmekte tereddüt göstermekle vezir Ali paşa **(Yavuz)** iz'aç ve ihraç (S.B.) etmişti, Üsküdardan kalkdığı gibi reâyaya salgın salıp, bulduğunu alıp zulüm ve taaddi ederek (S.B.) gidip Bursa havalisinde iken cevr ve zulmü, pâye-i serir-i âlâya (S.B.) arzolundukta, vücudunun izalesi için hatt-ı hümâyun zuhur etmekle, Bostancı-başı gönderilip, mezbur dahi vardıkta, tevakkîsine binaen **(sakınmasına binaen)** zafer bulamayıp, bahane ettiği maslâhatı görüp geldi ve kendisini yanaştırmadığını, acayip tavırlar gösterdiğini söyleyince, vezir-i âzam Bostancı-başıyı «hizmeti ifaya kadir olmadın» deyû azil ve yerine bostancılar kethüdası Derviş ağayı nasp eyledi.

Mezbur Derviş Ağa —pâdişaha yaklaşıp, ekseri umur **(işler)** onun ilkasiyle (S.B.) zuhura geldi ki, sonra paşa olan Derviş ağadır— sonra vaktin icabına uyularak mezbur Kasım paşa Kütahya muhafazasına memur olup anda dahi müsâhele (S.B.) ettiği için vücudunun ortadan kaldırılmasına bu tarik ile (S.B.) hüsn-ü tedbir olundu ki, Hafız paşa yerine kaymakam olmak için vaad ve kasem ile **(yemin ile)** hatt-ı hümâyun gönderilip Asitâneye davet kılındı. Ol dahi itimat edip geldikte, yemin yerine gelsin diye, Hafız paşa yerine yalnız bir gün kaymakam kılınıp bazı mesâlih **(işler)** siparişine müteallik üç kıta hatt-ı hümâyun gönderilip ol dahi, gerçek kaymakam oldum sanıp, o gece Hafız paşaya üçüncü vezirliği ve

mirahor sabık İbrahim ağaya mirahorluğu ve tezkereci Mim İbrahim'e, kitabet riyasetini telhis eyledi (S.B.).

Çavuş-başı Çoban Süleyman, vakt-i işâda (S.B.) gelip «Yarın sabah huzur-u hümâyunda müşavere olunacaktır» diye tenbih etmekle, Muallim-i Sultan **(pâdişah hocası)** ve müftiyi vesair vüzerâ ve âyana (S.B.) haberler gönderip davet olundu.

Ertesi işrak vakti **(güneş doğarken)** destbûs için (S.B.) azamet ile divana gidip müfti ve hâce-i pâdişâh-ı Enam huzurunda, mezbur Kasım paşa pâdişahın önünde ruyimal ettikte **(yüz sürdükte)** pâdişah hitap edip, iki defa ülil'emre (S. B.) muhalefetinin **(karşı gelmesinin)** sebebinden sual buyurdukta cevaptan âciz olacak, pâdişâh-ı din-penah (S.B.) şeyhülislâmdan şifahen istiftâ ettikte **(fetvâ istedikte) vücûb-i** katl ile **(katlinin vücubuna)** ifta etmeğin **(fetvâ vermekle)**, işaret-i âliyye ile **(pâdişâhın işareti ile)** bostancılar üşüşüp bilâ mehil **(vakit bırakmadan, hemen)** kellesini kestiler ve lâşesi, pâdişâhın emriyle bir zenbil-keş (S.B.) bargir üzerine arzan (S.B.) konup, Edirne kapısı hendeğine tarh olundu.

Sarıkçı-Mustafa Paşanın kaymakamlığı, teşrifat ve bazı a'yânın mansıpları:

Kasım paşa katlolunduktan sonra pâdişah, cümle mahzarında **(önünde)** kaymakamlığı Sarıkçı-Mustafa paşaya verip:

«Eğer senin dahi bir fesadın zuhur ederse, seni bu yatan gibi tu'ma-i seyf (kılıçla lokma) ederim!»

Buyurdular.

Müfti ve hoca, vesairi menzillerine (S.B.) avdet edip Sarıkçı paşa dahi kaymakamlık mesnedinde (S.B.) karar ve istima-i umura **(işleri dinlemeğe)** başladı. Tebdil-i menaasıba **(memuriyetler değiştirmeğe)** ağaz (S.B.) ve dâd ü dihiş dervâzesîn **(bağış kapısını)** açtı.

Evvelâ harem-i muhterem-i sultanide odabaşılık hizmetinde olan tâvaşi (S.B.) Gürcü-Mehmed paşayı üçüncü vezirlik ile çıkarıp haslar (S.B.) tâyin ettirdi. Şöyle ki, melâz-ı eksernas oldu. Ve baş kapıcı başı Davud paşayı ve büyük mirahor Mustafa ağayı mirmiranlık ile mümtaz ve birer haftadan sonra her birini vezaret ile serfiraz (S.B.) eyledi.

Sultan Mehmed han duhterlerinden **(kızlarından)** birer sultan dahi tezviç olunmakla mükerrem oldular. Ve cebbanlığı **(korkaklığı) hasebiyle** Yeniçeri ağalığından azlolunan Nakkaş-Hasan ağa azlinden sonra İstanbul'a geldikte ahbap ve ensarı **(yardımcıları)** çok olmakla meslûb-ül-uyub **(ayıpları giderilmiş)** olup birkaç gü Rumeli beylerbeyisi olup tâayyün bulmuş (S.B.) idi. Ana dahi vezaret pâyesi verildi. Bununla kanaat etmeyip on ikişer kere yüz bin akçe haslar tâyin ettirdi.

Herkes, bilâ mucip **(sebepsiz)** bu iltifatlara hayran kaldılar.

Cümâda-l-ûlânın sonlarında Mısır'dan ulak gelip Hacı İbrahim paşayı Mısır kulunun şehit ettiklerini ilâm edip (S.B.) gelen arz (S.B.) manzur oldukta oda başılıktan üçüncü vezaret ile çıkan Tâvaşi (S.B.) Gürcü-Mehmed paşayı Mısır vâlisi eylediler. Kadırga ile bir haftada İskenderiye önüne erişip demr attılar. Diyar-ı Mısır'a vardıkta vâliyi katledenlerden bir ferde âman vermeyip ehl-i fitneyi yok etti.

Usât-ı Mısr **(Mısır âsileri)** kılıçtan geçip, sair nâs kemal-i itaate geldikten sonra Mısır hazinesinin teçhiz ve tekmilinde yed-i tulâ gösterip havf-ı siyasetten, **(siyaset korkusundan, öldürülmek korkusundan fitne)** gunûde **(uykuya dalmış)** ve reâya âsude (S.B.) oldu.

Recebin yirmi beşinde, Rumeli vâlisi Tiryaki-Hasan paşa dördüncü vezirlik rütbesiyle ikram olundu. Ve yine aynı ayda Silâhtarı- şehriyarî Tırnakçı biraderi Hüseyin ağa Yeniçeri ağası oldu.

Cezayir-i Garp eyâleti (S.B.), Sultan İkinci Selim asrında oda başılıktan çıkan Mustafa ağaya verildi.

Kaymakam Sarıkçı Mustafa paşanın katli ve Sofi-Sinan Paşanın kaymakamlığı:

Bâdehu (S.B.) der-i devlette (S.B.) kul mevâcibi (S.B.) için zaruret olup, baş defterdar olan Musa Çelebi-zâde Mehmed paşa, mevacip tedarikinde bezl-i makdur **(elinden geleni)** ederken bazı düşmanları «Muallim-i Sultan-ı cihana alâka etmiştir» deyû sadaret kaymakamı Sarıkçı-Mustafa paşaya gamz itmeğin **(ara bozuculuk etmekle)** ol dahi nefsaniyet belâsı ile bilâ mucip **(sebepsiz)** defterdar-ı merkumu azlettirip, yerine vergi toplamaktan habersiz Hafız Mahmudî demekle maruf şahs-ı bî-vukufu **(bilgisiz kimseyi)** defterdar etmekle yanlış işler yaparak, ve mevacibi **(maaşları)** tekmil etmekte taksîr edip **(kusur edip)**, pâdişâhı kendinden nefret ettirdi.

Ve Şeyhülislâm Sun'unllah efendiyi sadr-ı fetvadan kaldırıp yerine Hoca-zâdelerin büyüğü Mehmed efendiyi müfti etmeğe çok çalıştı. Sun'ullah efendi dahi haberdar olmakla Muallim-i sultanî ile **(Sultan hocası ile)** elbirliği edip mezbur kaymakamı **(Sarıkçı Mustafa Paşayı)** hünkâra gamz (S.B.) eylediler. Ve Şeyh şeklinde bazı hamzevîlere yakınlık ile kazandığı kötü itikadı ve fesat ve ibâhate (S.B.) müteallik habâset ve ilhâdını (S.B.) pâdişahın kulağına duyurdular.

Kan dökme ve müsaderatta (S.B.) olan cüret ve fesâdatı huzur-u hümâyunda sabit olduğundan gayri, nasp ettiği defterdarın mevacip **(maaşlar)** tekmilinde acz ve taksiratı (S.B.) bâbında sebeplerin birikmesi ile, Şaban ayının yirmisinde sadreyn (S.B.) arzından çıktıktan sonra, vezir-i mezbur huzur-u hümâyuna yalnız davet olunup, içeri girdikte alakonulup, cellât talep olundu **(istenildi)**. Ol an boynu vurulup cesedini sahn-ı dîvanda vâki çeşme önünde bıraktılar.

Ve kaymakamlık, Sofi-Sinan paşaya verildi.

Zuhûr-i vaîd-i pâdişâhî
(Pâdişâhın korkutmasının neticesinin zuhuru):

Mukaddema Kasım paşa katl ve kaymakamlık merkum Sarıkçı paşaya verildikte pâdişah-ı mezbure hitap edip «Senin dahi halin böyle olacaktır» deyû buyurmuşlardı. Hakikaten çok geçmeyip vaîd-i pâdişâhî (S.B.) zuhur eyledi.

Değişikliklerin tamamlanması:

Sâbıkaa (S.B.) saklanmış iken, meydana çıkıp vezaret ihsan olunan Güzelce-Mahmud paşanın bazı evzâ-ı nâhemvârından **(uygunsuz hallerinden)** tab'ı pâdişâhı mükedder olmakla, Rebiülevvelin on ikinci günü vezaretten azl eylediler. Ve Halep'ten ma'zul (S.B.) Nasuh paşaya vezaret ihsan olunup Anadolu'da fesat ve şenâat (S.B.) üzere olan Celâlî def'ine serdâr tâyin olundu. Zilka'demn ikinci günü Rumeli beylerbeyisi Nakkaş-Hasan paşaya vezaret tevcih olunup Rumeli Hasan Paşaya mukarrer oldu.

Pâdişâhın avı, ve şehzâde Osman'ın doğuşu:

Hazret-i pâdişâh ava meraklı olup 1013 senesi cümâda-l-ulâsının on birinde ki, teşrinievvelin **(Ekim ayının)** yirmi dördüncü günüdür, İstanbul havalisinde vâki Rumeli bahçesinin etrafına havass ve musâhiban (S.B.) ile teveccüh edip sayd-ı şikâra **(avlanmağa)** çıktı.

Ol hînde (S.B.) Dar-ül-Saltana **(İstanbul)** tarafından Darüsaade ağası (S.B.) gelip takbîl-i rikâb-i pâdişâhîden sonra **(pâdişâhın atının üzengisini öptükten sonra)** durup bir şehzâde-i civanbaht doğduğunu müjdeledi.

Çün ol semere-i fuad idi **(gönül yemişi idi)**, vücudu büyük sevinme sebebi olup teberrüken (S.B.) Sultan Osman

tesmiye olunup, yedi gün yedi gece şehir donanması ferman olundu (1).

İde bârî güzin-i âl-i osman

Doğum tarihleridir. Ve yine 1013 senesi Şevvalinin on yedisinde ki, Şubbatın yirmi altısı idi, Sultan Mehmed nam şehzâde dahi doğdu.

Vezir-i âzam Lala-Mehmed paşanın İstanbul'a gelişi:

Çün serdâr-ı Bâ-vakar (S.B.) Belgrad'a gelip karar kıldı, atebe-i aliye tarafından davet ve sür'at ile gelmek ferman olunup, serdâr dahi Belgrad'dan nehzat edip **(davranıp)** sene-i mezbure **(yâni 1013 senesi)** Ramazanının yirmisinde Asitâneye vâsıl olup pâdişâh tarafından nevâziş-i bisyar **(çok iltifat)** gördü.

Sene-i mezbure **(1013 senesi)** Şabanının yirmisinde Anadolu sadrı (S.B.) Kaf-zâde Feyzullah efendiye Rumeli Kadıaskerliği ve anın yeri, İstanbul'dan münfasıl **(ayrılan)** Yahya efendiye verilmiş idi. Zilhiccenin sonunda sadrâzam arzı (S. B.) ile Kaf-zâde ma'zul olup (S.B.) yeri, Anadolu sadrı (S.B.) Yahya efendiye ve onun yeri Kemal efendiye tevcih olundu.

Ve Halil paşa metrûkesi (S.B.) Sultan Murad kızı Fatma Sultan, Tuna muhafazasında olan vezir Murad paşaya tezviç olunup (S.B.) Asitâneye davet olundu.

Gejdehan - Ali paşanın, eşkiyanın def'ine memur edilmesi:

Bu esnada, öte yakada Celâliler çoğalıp Kalender oğlu ve Said nam şakiler nâire-i cevr ile **(haksızlık ateşi ile)** Aydın

(1) Bu sırada şehzâdenin babası Sultan Birinci Ahmed'in yaşı 14 sene, 6 ay idi.

ve Saruhan semtlerini viran ettikleri ve bir cânipden Tavil-Halil'den Ümmet Mehmed'in bükâsı (S.B.) ve bir taraftan Saçlı nam şakinin tahrip ve tenkili (S.B.) Anadolu'ya velvele salıp her taraftan feryatnâmeler gelmeğe başladı.

Pes **(imdi, öyle ise)** imdat lâzım gelmeğin, bir gün kaymakam Sofi-Sinan paşa huzur-u hümâyuna varup «elbette vüzeradan (S.B.) biri serasker olup Anadolu muhafazasına gönderilmek çok mühimdir» deyû ibram eyledikte (S.B.) a'yân ve erkân (S.B.) müvacehesinde pâdişâh hazretleri Davud paşayı tâyin edip «alelâcele çıkasın!» deyû ibram buyurdu. Lâkin Davud paşa:

«Sefere miknetim **(kuvvetim)** ve levazım ve mühimmat (S.B.) tedarikinde kudretim yoktur. Lâkin mîriden (S.B.) iânet olunmasını iltimas ettikte, küçük, âlil (S.B.) ve amel-i manda ve pîr (S.B.) olan zuamâ ve erbab-ı timarın (S.B.) bedelleri cemolup, ol meblâğ ile (S.B.) Davud paşanın sefer mühimmatı tamamlanmak bâbında ferman sadır (S.B.) ve acele olarak toplanmasına müverrih Hasan bey-zâdeyi tâyin ettiler.

Bu mühim iş için çalışırken, Anadolu beylerbeyisi Gejdehan Ali Paşaya âkıbet:

«Cümle eyâlet askeriyle Şark serdârı Ciğale-zâdeye katılmak üzere memursun, giderken, muhafız-ı memleket olan Nasuh paşaya mülâkat (S.B.) ve anınla maan **(birlikte)** varup Tavil Celâlîyi defetmekte anınla el birliği edesin...»

Deyu ferman isdar buyurdular. Zira Tavil'in Karaman ve Anadolu vilâyetlerine istilâsı hadden efzun (S.B.) olmuş idi. Gejdehan dahi hasbelferman **(ferman mucibince)** varup Nasuh paşaya mülhak olup (S.B.) Celâlî-i merkumun üzerine vardıklarında Bolvadin sahrasında tekaabül-i ferikayn **(iki tarafın karşılaşması)** vâki olup, neye müncer olduğu (S. B.) zikrolunsa gerektir.

Vakaayi-i Sene Erbaa Aşere ve Elf

(Bin on dört senesi olayları)
(Hicrî 1014 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1605 yılı Mayıs ayının on dokuzuncu Perşembe gününe rastlar)

Mehmed paşanın Estergan (Uusturgon) cânibine serdârlığı:

Serhadd-i Engerus **(Macar serhaddi)** ahvali tashih olunmak ehemm-i mühimmat idi **(mühim işlerin en ehemmiyetlisi idi)**. Serdâr-ı müşarünileyh **(Mehmed paşa)** asakir-i mansureye (S.B.) kemakân (S.B.) serdâr tâyin ve Estergon fethi, maksud-u pâdişâhî **(pâdişâhın arzusu)** idüğü **(olduğu)** belli olduktan sonra, yeniçer ağası Tırnakçı biraderi Hüseyin ağa maaen **(beraber)** memur olup, sene-i sâbıka **(geçen sene)** Zilhiccesinin yirmi yedinci pazartesi günü azîm alay ile Darüssaltanadan (S.B.) çıkıp Davud paşaya nüzul eyledi.

Abdülb:ki efendi sefer defterdarı olup, Ekmekçi-zâde Rumeline tahsile gönderildi. Sofi-Sinan paşa kemakân (S.B.) der-i devlette kaymakam olup, Davud paşa Kastamonu muhafazasına memur oldu. Nasuh paşa dahi Anadolu'da serdâr ve memleket muhafazası hizmetinde ibka olundu (S.B.).

Serdâr, bir hafta Davudpaşada meks (S.B.) ve Muharremin üçüncü cumartesi günü hareket eyledi. Safer-ül-hayr sonlarında Belgrad'a erişip sefer mühimmatını tamamladıktan sonra Rebiülevvelin dördünde Zemon **(Zemlin)** sahrasından Budin cânibine teveccüh etti.

Serdârın meşvereti:

Ösek'te asker bir yere gelip müşavere eylediler. Serdâr. «Ne cânibe teveccüh olunmak doğrudur?»

Deyû sual ettikte, serhad asker ve ihtiyarlarından bir tâ-ife:

«Hâlen Budin cânibinden birbiri ardınca feryatçılar gelip, küffâr Komran'da hazır ve askerin gideceği tarafı gözlemektedir. Şöyle ki, başka tarafa azm oluna... A'dâ-i din (din düşmanları) kemîn-i fırsattan çıkıp (fırsat pususundan çıkıp) Budin ve İstonî-i Belgrada istilâ etmek mukarrer olmağın (S.B.) her halde Budin cânibine teveccüh (yönelmek) vâciptir.»

Deyicek süst rey **(yumuşak fikirli)** bir tâife dahi söze başlayıp:

«Hâlen Budin ve İstonî-i Belgrad kalelerinin esbab-ı muhafazası müheyyâdır (hazırdır) küffâr müstevlî olduğu takdirde haybet ve hüsrandan gayri (S.B.) bir şeye nâil olamaz. Ama Kanije cânibinde vâki Mekomorya, gayet ma'mur (bayındır) ve mal ve menal çokluğu ile meşhur olup bugüne kadar yabancı ayağı basmamakla halkı âsûdedir. Hâlen askeri zenginleştirmek için ol câniplere teveccüh olunmak evlâdır.»

Dediklerinde, insan tabiati, menfaatine düşkün olduğu için vâkıâ ehl-i tedbir **(tedbirli kimseler)** bu gevşek ve dürüst olmayan fikri tezyif edip **(çürütüp):**

«Küffâr askeri beride cemolmuş iken bizim başka tarafa gitmemiz, anların İslâm kalelerine el koydukları takdirce, tahrib-i belâd (kasabaları tahrip) etmelerine sebeptir. Ve ganimet almak temennisi ile, ol tarafa gitmek kötü tedbirdir.»

Diyegördüler, müfid olmayıp, ekserisi ganimet almağa mâil (S.B.) ve serdârı dahi kendi fikirlerine kaail (S.B.) etmeğin filhal **(hemen)** yeniçeri tâifesi ağaları ile Kanije semtine gönderilip, bütün asker ile ertesi gün serdâr dahi tevec-

cüh etmek musammem olıcak (S.B.) bilfiil ordu kadısı olan Vildan-zâde Mevlânâ Ahmed efendiye serdâr dönüp:

«Mekomorya cânibine gitmenin evlâ (S.B.) olduğuna ittifak-ı ârâ (S.B.) husule geldiğini tescil (S.B.) ve bu bapta hüccet (S.B.) yaz.»

Deyicek, Mevlânâ dedi ki:

«Düşman kafamızda bizi gözetirken bu bölük ihtirasına esir olmuş kimselerin havasına tâbi olmak akıllı işi değildir. Husûsâ ki Hazret-i pâdişah bilmüşahefe (yüz yüze) size hitap edip, Estergon fethi aksây-ı murâdımdır (en büyük emelimdir) buyurmuştu. Ve zımnında (S.B.) siyanet-i memleket (S.B.) ve himâyet-i saltanat (S.B.) var iken mal hırsı için başka tarafa gitmek muktezây-ı diyânet (dinin icâbı) değildir. İslâm memleketlerinden bir köye zarar olsa, pâdişâh huzurunda cevap veremezsiz. Bilhassa Kasım gününe seksen gün olup gaarat (yağma) müyesser olduğu takdirde, yirmi otuz günlük iştir ama, mal ve ganimet sahibi olan asker, bir gün dahi durmaz ve doyumluğunu (yâni yağmadan elde ettiği malını) emin oldukları yere ulaştırmağa can atsalar gerektir. Bu sene de artık onlardan harp için hizmet beklenmez. Ol zaman siz yalnız kaldıkta, küffâr hareket eylese, siz kimlerle mukabelelerine varırsız? Tedarike imkân olur mu? Ama çünkü, zamanda genişlik vardır, pâdişâhın emri üzerine Estergon muhasara olunup fethine çalışılsa, fethi müyesser olmazsa dahi, çalıştıktan sonra husulünü takdire havale etseniz, muâteb olmazsız (tekdir olunmazsınız)»

Dedi.

Mevlâna Ahmed efendi fâzıl (faziletli) ve mert ve tedbir sahibi bir kimse idi. Onun fikirleri, serdârın kalbine tesir edip, serdâr uykundan uyanmış gibi gözünü açtı, ferahladı ve geciktirmeksizin Budin ve Estergon tarafına hareket etti.

Yeniçeri, bir menzil gitmiş iken orduya katılmaları tezammun eden (S.B.) emir gönderildi.

Mevlânâ Ahmed efendi, kötü kişilerin kötülemelerinden korkmayıp müdahene (dalkavukluk) etmediği için vezir Meh-

med paşa ve diğerleri yanında kadr ü kıymeti çok yüksekti.

Ama Peçevi İbrahim efendi demiştir ki:

Müşavere Budin'e yakın Hamza bey sarayından beri tarafta idi. Cumhur (**çoğunluk**), Estergon muhasarasında güçlük vardır, bu sene de Bec'e (**Viyana'ya**) doğru küffâr diyarına akın olunmak gerektir, dediler. Defterdar Bâki efendi ve ordu kadısı bu reye razı olmadılar. Lâkin diğerleri ol semti tercih etmekle, ertesi gün göçülüp giderken yolda arabaları irkilip bir kaçı kalmakla, yeniçeri: «Bu kadar ağırlık ile akına mı gidilür?»

Deyû ta'na (S.B.) başladıklarını serdâr işitip, fikrini değiştirip, muhasarada karar kıldı.

Kâtip Çelebi dahi fezlekede, bu rivâyet sahihtir, dedi.

Serdârın, Estergon muhasarasına teveccühü:

Çün, Estergon fethi niyeti ile ol cânibe (**tarafa**) teveccüh ettiler, Bosna beylerbeyisi asker ile ileri, Budin'e gönderilip yirmi beş pare top ve otuz bin dâne ve on bin kantar barut mühimmatı ile gemilere konup hazırlık ferman olundu.

Mohaç sahrasına varıldıkta sipah tâifesine cebehaneden silâh ve yeniçeriye tüfenk dağıtılıp alay gösterdiler. Rebiülâhırın ortasında Estergon havalisi, İslâm askerinin çadırlarının kurulduğu yer oldu (1)

Hemen ol gün muhasara ve yeniçeri ve ümera (S.B.) kol kol, tâyin olunan mahallerde yürüyüp, top ve tüfenk ile muharebeye başladılar.

Estergon yakınında vâki bir yüksek tepe üzerinde yapılmış olup Estergon'a gizli bir yoldan ittisâli olan (S.B.) (**Saint Thomas — Tepe-delen**) kalesini muhasaraya Budin beylerbe-

(1) Bu muhasara 15 Rebiülâhır 1014 — 29 Ağustos 1605 te vâki oldu. Bu sırada kaledeki kumandan Comte de Dampierre adında, Avusturya hizmetine girmiş bir Fransızdı.

yisi Boşnak Mustafa paşa, bazı askerle tâyin olunmağın, her taraftan yapışıp döğmeğe başladılar.

Geçen sene, Tuna nehri mâverâsında (S.B.) Estergon karşısında (**Parkanı — Ciğer-delen**) tarafına küffâr tabur kurup, zahmetsizce ve kimse mâni olmadan kaleye zahire ve asker ile imdat etmeleriyle, Estergon'un fethine engel olduğu tecrübe ile bilinmiş idi. Ol mahzuru def için Ciğer-delen yakasına asker geçürmek mühim olup, top yetişmez yerden köprü tertip edip, toplar geçirilip, ol cânibinden dahi iç kale döğülmeğe başlandı.

Vişgrad kalesinin fethi:

Bu esnada Estergon muzâfâtında (S.B.) Tuna sahilinde Estergon ile Vaç arasında vâki donanma gemileriyle zahire ve mühimmat gelmeğe mâni olan (**Vişgrad — Wissegrad**) kalesi fethine namzet olan Bosna beylerbeyisi Hadım-Hüsrev paşa, mezbur hisar üzerine varup aman ile feth ettikte, içinde olan frenk küffârı nev'inden olup, Papa tarafından Nemçe (S.B.) imdadına gelip harp kalelerine dağıtılanlardan idi.

Sâbıkaa (**evvelce**), İbrahim paşa istimaleti ile (S.B.) islâm askerine katılıp, ağır ulûfeler almış olan frenkleri görüp, bunlar dahi kendi milliyetlerinden olanlara uyarak gelip pâdişâha bende oldular. Sâbık ve lâhik (S.B.) binden fazla olup, ekserisi cenkte düşmüşlerdir. (**ölmüşlerdir**). (1)

Tepe-Delen'in fethi:

Vişgrad işi hallolunca, Hüsrev paşa askerinin bir kısmı ve mezkûr frenk tâifesi «Tepe-Delen — Saint-Thomas» kalesini muhasara üzere olan Budin beylerbeyisine ilhak olun-

(1) Vişgrad kalesi 24 Rebiülâhır 1014 — 9 Eylül 1605) te zaptolunmuştur.

makla **(katılmakla)**, mahsur olan (S.B.) küffâra havf **(korku)** müstevli olmağın guzât-ı müslimin (S.B.) kuvvet bulup, cümada-l-ûlânın altıncı günü sabah namazından sonra üç top atılıp bir uğurdan yürüyüş ettiler.

Hikmet-i hüdâ, ol seher, bir duman ve bir pus vardı ki, ıraktan adam seçilmezdi. İçeri girdiler, henüz kâfir duymadı.

Pes, ol hücumda Tepe-Delen kalesinin varoşu, ikinci defa da nefs-i Tepe-Delen ve yine ol günde bu kale ile Estergon arasında vâki kuleler ve tabyalar birer birer fetholunup yarım saat kadar zamanda Estergon'a muadil bir kale, bütün tevâbiiyle (S.B.) beraber kabza-i tasarrufa dahil oldu (S.B.). Ve içlerinde mahsur olan (S.B.) küffârdan bir ferd kurtulmayıp dört bin kadar kâfir tu'ma-i şimşir oldu **(kılıçtan geçti)**.

Hattâ kalede başbuğ olan Grof, taşra çıkıp istimalet için (S.B.) ol gece anda **(orada)** kalmıştı. Sair maktuller arasında katlolunmuş bulundu.

Kezalik Vişgrad fetholunmakla zehâir **(zahireler)** ve asâkir **(askerler)** vesair mühimmat, yakın mahalle gelip fırsat kollayıp dururlardı. Serdârın işareti ile, içinde olan asker çıkıp, Küçük-Ada nam mahalde metris kurup, eziyet eden küffar üzerine yürüyüp ol metrislerde iki yüze yakın kâfiri tu'ma-i tîğ etmekle **(kılıca lokma etmekle)**, toplarını zaptettikten sonra iç kale tarafına dönüp ve anlara imdat olunmakla, iç hisara azîm rahne **(gedik)** verdiler.

Varoşun yakılması:

Beri cânipte dahi yeniçeri metrisleri, Estergon varoşuna (B.S.) yakın varup Tepe-Delen tarafından konulan toplar ile döğülür iken, serdâr varoş palangasına ateş verdirip, def'i için küffâr anın üzerine üşüp, itfâsına (S.B.) çalışırken, toplar atılıp haddinden fazla kâfir katlolundu.

Varoşun ve kalenin fethi:

Cümâda-l-ûlânın on altıncı günü üç kere yürüyüş oldu, üçüncü defasında varoş tamamen zapt ve içinde olan iki bin kadar kâfir nâr-ı cahîme **(cehennem ateşine)** îsal olundu **(gönderildi)**.

Ve sâlifülzikr **(evvelce zikrolunan)** Mustafa paşa, Tepe-Delen fethinden sonra Estergon kalesinin su kulesini feth için tâyin olunmuştu. İhtimam edip (S.B.) kuleyi zaptettikten sonra mükâfatlar vaadiyle bazı yiğitler, iç hisarın bazı yerine bayraklar dikip ödülleri aldılar.

Varoş fethinin onuncu günü yürüyüş ilân olunup metrislere doldukta, küffâr, İslâm askerinin müzâhamesini görüp (1) yürüyüş edeceklerini bildi. Ve bir hücuma dahi tahammül olmadığını anlayıp bu ayın yirminci günü ki, pazartesi idi (2), seher vakti Budin Yeniçeri ağası Osman ağa kolundan «el'aman, el'aman» deyû feryat etikleri serdâra ihbar olıcak **(haber verilince)** Peçevilî İbrahim efendi, serdârın mu'temedi ve kale verildiği zaman, çıkıp vire ahvalini söyleşmeğe çıkmış idi, bu defa dahi mezburu **(adı geçeni)** gönderip, iki kâfir çıkıp vire (S.B.) ahvalini söyleştiler.

De'bi kadîm-i Osmânî üzere **(eski Osmanlı an'anesine göre)** âman verilip, o ayın yirmi birinci günü mecruh ve menkûp (S.B.) beş bin dört yüz kâfir, emval **(mallar)** ve erzaktan yüklenebildikleri kadar nesne ile çıkıp sefineler ile darülküfürleri **(küfür diyarları)** tarafına yöneldiler.

Bu esnada bir yarar kaptanları müslüman olup, serdâr tarafından hesapsız ihsanlara nâil oldu.

Ve yine, evvelce adı geçen frenk tâifesinden bu kalede olanlar dahi, İslâm askeri içindeki kendi cinslerinden olan

---

(1) Müzâhame(birbirini ite sıkıştıra hücum etmek mânasınadır.

(2) Estergon kalesi 20 Cemazâelevvel 1014 — 3 Ekim 1605 te vire ile teslim alınmıştır.

frenklere katılıp, kendilerinden evvelkiler gibi riâyet gördüler.

Sonra, Estergon ve Tepe-Delen kalelerinin münhedim olan **(yıkılan)** yerleri tamir, ve, küffâr müstevli olduktan sonra, küfür eserleriyle dolu olan câmii şerif temizlendi ve cuma namazı kılındıktan sonra muhafazaları için müstevfî **(kâfi miktarda)** asker ile muhafız tâyin olunup, fetih ve nusret müjdesi ile, Asitâneye **(İstanbul'a)** piyade ve süvari mukabelecisi (S.B.) Peçevili İbrahim efendi ve ocaktan Küçük-çavuş Kara-Hasan ağa ve dergâh-ı âli kapıcı-başılarından (S.B.) Hızır ağa gönderildikten sonra, fetih ve zafer şükranesi olarak umumen sipahilere ikişer akçe ve piyadelere birer akçe terakki ihsan eyledi.

Bâdehu, serdâr-ı kâmkâr göçüp, Budin ve Belgrad taraflarına teveccüh eyledi.

Allahın inâyetiyle, Estergon'un fethi bir çok hayırlara yol açtı. Bundan sonra küffâr sulh kapısını açıp, inkiyatlarını (S.B.) İstanbul'a duyurdular.

Allahın takdiri, vaktiyle Estergon kalesi yine bu serdâr zamanında küffârın eline geçmişti. Bu yüzden gece gündüz, kalenin fethini düşünürdü. Hamdolsun kısa zamanda fethi müyesser olmakla serdârın gönlü hoş oldu ve ehl-i islâma bâis-i iptihaç **(sevinç vesilesi)** oldu. Ol zaman Hoca-zâde Mehmed efendi fetih târihini, ta'miye tarikiyle bugûne düşürdü (1):

Leşker-i küffâr çıktı hısn-ı Estergon'dan

Boçkayı'nın, Uyvar hisarını istilâsı:

Çün Boçkayı devlet-i âliyye askeriyle yardım gördü. Her cânibe teveccüh etti. Muzaffer olup 1014 Rebiülâhır ortasında

(1) Ta'miye, manzûm târihlerde ebced hesabını doldurmak için, çıkartılacak veya katılacak sayıları işaret etmektir.

serdâr-ı âzam Estergon muhasarası üzere iken Boçkayı dahi Uyvar kalesini muhasaraya istizan (S.B.) zımnında, İslâm askeri ile imdat rica etmeğin **(etmekle)**, Eğri beylerbeyisi Sinan paşa ve Sirem ve Semendire, ve Alaca-Hisar beyleri ve Tırhala beyi Çerkes-Çilağa bey, Tatar ve Çerkesten bir tâife ile gönderilip imdat olundukta, Macar beylerinden Homnayi nam kâfiri kendi askerine serdâr edip, evvelce adı geçen Bektaş paşa dahi varup Uyvar kalesini muhasara eylemiş idi.

Estergon fethinden sonra yeniçerilerden bin nefer yeniçeri ile Zağarcı-başı (S.B.) ve birkaç sancak askerini Bosna beylerbeyisi Hüsrev paşaya koşup ve Uyvar'da olan İslâm askerine mezburu serdâr etti. Vardıkta, kalede olan Nemçe, evvelâ kapıları kapayıp kıtale (S.B.) şürû etmişlerdi **(başlamışlardı)**. Sonra Boçkaya serfüru edip **(baş eğip)** hisarı Macar tarafına vermek üzere âman ile teslim etmeğin, Boçkayı, Uyvar'ı kendi zaptında olmağı rica etti. Bunun üzerine muahede için serdâr tarafından müstakil adam talep etmeğin **(istemekle)**, beyler nasbı ve zaptı mümkün iken, henüz Boçkayın muahedesi yeni olmağla, hatırını hoş etmek için, Rumeli beylerbeyisi Tiryaki-Hasan paşa, ordu kadısı Vildanzâde Ahmed efendi gönderilip, anlar dahi kaleyi, serdârın emriyle Boçkay'a teslim ettikten sonra gelip orduya mülhak oldular (S.B.).

Bu esnada mezbur Tiryakî-Hasan paşa, Rumeli askerinden bir miktar asker ile **(Vesprim — Bespirem)** ve **(Palota—Polata)** kaleleri fethine namzet olup, varup Palota kalesini aman ile zaptettikten sonra gelip Budin havalisinde orduya mülhak oldu (S.B.).

Bu arada Budin beylerbeyisi Boşnak-Mustafa paşa ma'zul (S.B.) ve Silistre mütasarrıfı Kadı-zâde Ali paşa mansup (S.B.) olup, Semendire ve Niğbolu ve Silistre ve Çirmen ve Vize sancakları, Budin muhafazasına tâyin olundular.

Kaleleri onardıktan sonra serdâr-ı zafer şiâr (S.B.) Belgrad tarafına teveccüh tedarikinde oldu.

Boçkay'ın, serdâra gelişi:

Sene-i sâbıkada (S.B.) sadrâzam Asitâneye vardıkta Boçkay ile olan muahede ahvalini huzur-u hümâyuna arzedip bir zıkıymet **(kıymetli)** krone **(Kuron — Taç)** ki, üç bin kadar altından murassa' (S.B.) ve mücevher yaptırıp hâlâ maan **(beraberinde)** götürmüştü.

Evvelce zikredilen **(Belgradlı Seyid Mehmed)** ki, Boçkay yedinde **(elinde)** esir olmakla, serdâr ile Boçkay arasında haber postacısı olup, muahede işlerini söyleşmiş idi, Seyid Mehmed gönderilip Boçkay davet olunmuştu. Serdâr Peşte yakasına indikte, Boçkay'ın vürudu **(geldiği)** haberi gelmekle bâr-gâhlar **(büyük çadırlar)**, zîbâ serâperdeler **(süslü çadır perdeleri)** kurulup asker-i islâm müsellâh (S.B.) ve müzeyyen saflarını tertip edip durdular. Sâyebanlar **(gölgelikler)** altında sandâliler kurulp âyin-i mahutları **(bilinen âyinleri)** üzere ziyafet tertip olunduktan sonra, on bin kadar Macar askeri ve namdar beyleriyle Boçkay gelip serdâra mülâki oldukta (S.B.) kurone dedikleri murassa' tâc-ı zerrîni **(altın tacı)** başına vaz' ve bir murassa' kılıç kuşatıp eski vaad üzere Macar krallığı verilip pâdişâh tarafından inâyet olunan alem ve sancağı teslim ettiler.

Boçkay dahi el öpüp:

«Hâlâ biz pâdişâha kul olduk. Akçe ile alınan kul, ekseriya darb ve ta'nif havfından (dayak ve azarlanma korkusundan) kerhen (istemiyerek) kulluk eder. Ama biz abîd-i ihsan (ihsan kulu) olduğumuz cihetten ezdil ü can (can ve gönülden) kemal-i itaat ve meserret ile kulluk ederiz.»

Deyû cevap verdi.

Pes, ol mahalde şifahen her ahvali söyleşip ahit ve misakı (S.B.) muhkem ettiler. Toplar atılıp azîm şenlikler ve ziyafetlerden sonra veda edip gitti. Bundan sonra da din-i islâma azîm hizmetler etti. Şöyle ki, Nemçe **(Avusturya)** küffârı

âciz kalıp zahiren kıtal ile intikam almağa kaadir olmamakla zehir ile helâkine çalıştılar.

Âhir **(sonunda)** bir fırsat ile sem **(zehir)** it'am edip **(yedirip)** biçareyi idam ile meramlarına nâil oldular.

Mezburun fevti **(ölümü)** der-i devlete arzolundukta yine Erdel beyleri neslinden Bathori Gabor, üsküf ve alem (S.B.) ile Erdel'e kral nasbolundu. Lâkin, mezburun zuhuru, ol tarafın inkisar ve füturuna (S.B.) bâis olup, zarurî sulha boyun eğdiler.

Serdârın mizacı nahoş olmağla, Budin'de birkaç gün oturup, mülâzimîne **(mülâzimlere)** hizmetleri tevzi ettikten sonra Rumeli beylerbeyisi Gazi Hasan paşayı Budin muhafazasında alakoyup Belgrad'a avdet etti.

Anda **(orada)** dahi kapı-kulunun ulûfelerini verip izin ile askeri vilâyetlerine gönderdi. Ve kendi şehre dahil olup **(girip)** anda ol kış ayş ve işrete **(yiyip içmeğe)** meşgul oldu.

Bifadl'illâhi teâlâ **(Allahın fazlı ile)** bu sene de İslâm askeri, murad üzere mansur ve muzaffer olup Engerus seferi açılalı, on iki seferin cümlesi buna muadil olmayıp cümlesinde bu kadar iş görülmedi. Ve bu seferde olan ganaim (S.B.) ve ucuzluk bir seferde olmadı.

Serdâr-ı ekrem Belgrad'a dahil oldukta **(girdikte)**, ikişer kıst (S.B.) ulûfe işlemiş idi. Ekseri bölük halkı Belgrad'da olmakla, altısına bir yerden piyade ve süvari mukabelecisi (S. B.) olan Peçevili İbrahim efendi nâzır tâyin olunup, ulûfeleri verildi.

Nemçe (Avusturya) sulh mukaddemâtının başlaması:

Çünkü Boçkay Nemçeye küllî (S.B.) zarar ve isal-i hasarat eyledi (S.B.). Ol avanda Nemçe imparatorunun karındaşı Hongarya **(Macaristan)** dukası olup, Bec'de oturup, ehl-i islâm ile harp ve kıtal eden (S.B.) Hersek-Matyaş, İslâm askerinin kuvvetini ve Boçkay'ın muhalefetini görüp, Erdel ki

askerinin bir rüknü (**direği**) idi, câni-i inhitata mail olduğunu bilip, serdâr tarafına adamlar gönderip sulh kapısını açtı

Bundan başka Bohemya, yâni Çeh memleketinde Pragu (**Prağ**) şehrinde karındaşına mektup gönderip, eğer ehl-i İslâm ile bu sırada sulh yapılamazsa, memleketimiz azar azar elden çıkıp, kimi İslâm memleketlerine katılacak ve kimi Erdel atlarının ayakları altında kalacaktır, deyû ilâm ettikte, her halde sulhun daha hayırlı olduğunu ol dahi bilip bu bapta karındaşının reyine razı oldu.

Mukaddemat-ı sulhu (**sulh başlangıçlarını**) tertip yolunda bâtıl (S.B.) dinlerince en büyükleri olan Kim-Papa nam papas-ı nâ-sipâsa (**şükretmeyen papasa**) müracaat edicek ol bu reye kail olmayıp (S.B.) «karındaşın inşa eylediği sulhu elbette nakz (**bozmak**) ve razı olmazsa katledesiz!» deyû cevap gönderdikte, papa haberini karındaşına tebliğ ve «elbette papa kelâmını (**sözünü**) temşiyette (**yürütmekte**) çok çalışasız ve illâ dinin emri, senin ile olan akrabalık nisbetinden evlâdır (S.B.), beher hal kıtal olunur» deyû ilâm etti.

Merkum Matyaş: «Ben bu sulhu, halimize en muvafık bulup mukaddematını (**başlangıcını**) tertip etmişimdir, ve min ba'd (**bundan sonra**) bundan geri dönmem» deyû haber gönderdi ve kıtale karar verdi. Macar ile ittifak ve Erdel imdadına varan askerden ve Erdel ve Macardan bir azîm leşker ile (**asker ile**) Prağ tarafına yöneldiği sırada Çasar (**imparator**) mürd oldu.

Bir hükümdarın tahta cülûsu hususu, âyinleri üzere papanın reyine menut idi (S.B.). Mezbur Matyaş, imparatorluğa müsteit iken, sulha razı olmakla, imparatorluğu ondan kaldırıp, küçük kardeşi Maksimilyanus kâfir —ki, Eğri fethinde Sultan Mehmed Gaziye yedi yüz bin kâfir ile?! itiraz ve ol vaka-i azimeye intihaz (**deprenip kalkma**) edip, Allahın emriyle mağlûp olup, firar ile habis canını güçlükle kurtarıp, bundan sonra ata binmemek, kılıç kuşanmamak üzere ruhbâniyet (**papaslık**) ihtiyar edip, Papaya varup bir deyrde (**manastır**) kapanmıştı— anı, ölenin yerine Çasar (S.B.) nasp edip Hongaryaya, yâni Engerus'a (**Macaristan'a**) gönderdi.

Matyaş dahi, helâk olan karındaşiyle muharebe için hazırladığı askeri müheyya edip (S.B.) cenge âmâde olup, hâlâ rim papa tarafından gelen Maksimilyan'a karşı yürüdükte, korkak Maksimilyan, muharebeyi terk edip Matyaş'a inkıyat (S.B.) göstermekle Matyaş, bî cenk ve cidal **(harpsız)** Çasarlık **(imparatorluk)** seririne **(tahtına)** oturup İslâmlarla sulha karar verdi.

Maksimilyan dahi bu bapta itiraz etmeğin, Maksimilyan'ı Bec vilâyetine nasp edip, Matyaş kendi makarr-ı aslisi (S.B.) olan Prağa — Prağ şehrine dönüp çasarlık makamında karar kıldı.

Pes Maksimilyan Bec'e geldikte, karındaşı Matyaş'ın buyruğu ve vasiyeti üzere sulh işinin temşiyetine **(yürütülmesine)** çalışıp, sulh senesinde iki kere yüz bin kuruş verip, yirmi seneyedek mütareke olunup ve sulh senesinden üç sene geçtikte ol müddetten her yıl bazı hediyeler ile arz-ı inkıyat (S. B.) üzere sulh olunmak ricasiyle serdâr-ı bâ-vekaara darâatnâme (S.B.) gönderip iltimas ettikte, ol esnada Şark tarafında Kızılbaş ve Anadolu'da Celâlî eşkiyası tuğyan üzere **(taşkınlık üzere)** olmalariyle serdâr-ı azîm Asitâneye **(İstanbul'a)** gitmk lâzım gelmeğin, ana binaen çasarın iltiması kabul oldu. Ama ol sene sulhun akdi tamamlanmayıp mütarekeye rıza gösterilip vaktine tevakkuf olundu **(beklendi)**.

Vak'a-i Ciğala-zâde der serhadd-i Acem:
(Acem serhaddinde
Ciğala-zâde vak'ası):

Sene-i sâbıkada (S.B.) Şark diyârı serdârı Ciğala-zâde Sinan paşa, çün gaaile-i Van'ı hüsn-ü tedbir ile def ve bu sal-de (S.B.) Erzurum'da yine livâ-i şevketi ref' eyledi **(ululuk sancağını yükseltti)**.

Hasan kalesinde iken oğlu Mahmud paşayı Şirvan'dan kaldırıp Diyarbakır'ı verdi. Ve Şirvan'ı, Hüseyin Paşa oğlu Ahmed paşaya tevcih etti.

Kızılbaşın havâli-i Tebriz'de **(Tebriz dolaylarında)** cemi-

yeti mesmu olıcak **(işitilince)** asker sevkedip sene-i mezbure **(adı geçen sene)** Rebiülâhırının yirmi birinci günü Selmas havalisine gelip Sâh-ı gümrah **(yoldan sapmış Şâh)** dahi Hoyda idi.

Ferikaynın **(iki tarafın)** çerhacısı **(öncüleri)** biribirine mülâki olup (S.B.) leşker-i Kızılbaş **(Kızılbaş askeri)** mağlûben rücû eylediler **(geri çekildiler)**.

Mah-ı mezburun **(adı geçen ayın)** yirmi dördüncü günü Hamele nam mahalle nüzul olunup **(inilip)** gelen bir bölük melâhide (S.B.) dahi münkesir olarak **(kırılmış olarak)** döndüler.

Çün Şebster'i geçüp Tebriz gölü kenarına kondular. Ertesi **(günü)** Şâh, askerini üç bölük edip ve kendi bir püşte üzerinde **(tepe üzerinde)** dururken Erzurum vâlisi Köse-Sefer paşa, meşveretsiz ve tedbirsiz Tebriz beylerbeyisi Tekeli Paşayı, Sıvas vâlisi Râziye-zâde ve iki birader Ahmed paşa ve biraderi ve Haydarpaşa-zâde Ali paşa ve bilcümle on altı beylerbeyi namına kimseyi ve yirmiden ziyade sancak beylerini kendûye uydurup yanlarında olan bî-ser vü sâmân **(başsız ve servetsiz)** leventleriyle (S.B.) tehevvür edip, serdâr tarafından:

«Acele etmesün ve hiffet edip **(hafiflik edip)** çok ileri gitmesün!»

Deyû haber vardıkta serkeşlik **(dik başlılık)** ve tekebbürlük **(kendini beğenmişlik)** edip bi-muhâba (S.B.) Allahverdi Han alayına vurup evvel zahrden **(öğle zamanı)** beyne's-salâteynedek **(iki namaz arasına kadar)** cenk ettiler.

Hakkaa ki Sefer paşa, ma.rekede **(harp meydanında)** mânend-i şîr-ü-pelenk **(arslan ve kaplan gibi)** her ne cânibe âhenk etse sine-i düşmanı çâk **(düşman sinesini yırtıp)** ve hams-ı harb-efkeni **(harp eden düşmanı)** beraber hâk ederdi **(toprağa düşürürdü)**.

Bu hücumlara sürh-u-ser **(Kızılbaş)** tahammül edemeyip döndüler, Zülfikar han alayına iltica ettiler. Müşarünileyh **(Sefer paşa)** anları dahi birbirine katıp vakt-ı asredek **(ikindi zamanına kadar)** cenk etmişti. Gittikçe harp müşted (S.

B.), ve akşama kadar mümted (S.B.) olmak mukarrer oldukta, Kızılbaş tahammül etmeğe mecali kalmayıp ve vakit tenk **(dar)** idügün görüp dest-ü-pâ **(el ayak)** urup Şâh-ı gümrah yanına firar ve yanında karar kıldılar.

Gurûb-u şemsedek **(güneşin batışına kadar)** yarım saat kalmıştı. Bu mertebeden sonra, kaçanı koğmayıp, dönüp tervih **(istirahat ettirme)** lâzım ve mühim iken, Sefer paşa düşmanı takipte ifrat edip serdârı, ve cümle kâr-ubârı **(iş güç, kazanç)** bırakıp dağlara aşuru mesafe-i bâide gitti **(uzak mesafelere gitti)** ve sebükserlik edip **(hafif düşüncelik edip)**, kendi kafasını hâlî kodu.

Kızılbaş askeri perişan oldukta, Şâh, etbâı (S.B.) ile Cebel üzerine **(dağ üzerine)** çıkıp bir veçhle anda dahi duramayıp, yarı menzil mesafede hezar havf ile **(bin korku içinde)** bir püşte üzerine **(tepe üzerine)** konmuştu.

Bu esnada Kızılbaş askeri, Şâh alayı ile i'tizâd edip **(yardım alıp)** «Serdârın ordusu hâlidir **(boştur)**» deyû tekrar dönüp ordu üzerine **(Osmanlı Ordusu üzerine)** hücum edicek serdâr hizmetinde harbe âmâde olan yeniçeri ve silâhtar tâifesi, ol kilâbı **(köpekleri)** karşılayıp tîr ve tüfenk ile **(ok ve tüfenk ile)** cenk ederek döndürdüler. Guruba karip **(güneşin batışına yakın)** olunca muharebe olunup Kızılbaş-ı dilhıraş **(yüreği yanık Kızılbaşlar)** me'yus olup niceleri mecruh ve katlolunduktan sonra ordularının bulunduğu yere dönmüşler iken, ol mahal harb-i adüvden dönen **(o sırada düşmanla harpten dönen)** Sefer paşa topluluğuna rast geldiler. Mezburlar **(Osmanlı askeri)** cenkten dönmüş, yorgun ve miktarları az, ve Kızılbaş askeri dinç olup çok olmakla mukavemet mümkün olmayıp bir bölük Şebester'e doğru firar ve içlerinden Tekeli Paşa ve Celâlî Karakaş-paşa ve Kaçar-Mehmed paşa etbâ'lariyle (S.B.) Kızılbaşı söküp orduya doğru gelmeleriyle halâs oldular. Diğerleri şehit oluncaya kadar cenk ettiler.

Hattâ, Köse-Sefer paşa elinde harp âletlerinden nesne kalmayınca **ya kadar)** cenk edip, bilâhare mecruh olup atı dahi düştükte, Kızılbaşlar tutup bazı mecruhlarla birlikte Şâha ilettiler.

Şâh, anların bazısını katl, bazısını hıfzeyledi. Sefer paşa dahi yarı canlı olarak önüne vardıkta:

«Bana mutî olup (itaat edip) mezhebimi kabul etsen, bir yarar yiğitsin, sana riâyet ederdim.»

Dedikte:

«Sana ve mezhebinde olan mülhidlere (S.B.) hezar lânet!» Deyû, bir yarasına cebîre bağlamışlar (1) iken, anı çıkarıp attı ve:

«Bana şimdengeru şehadet evlâdır (S.B.)»

Deyûp Şâha şütûm-i galîza **(en ağır küfürlerle)** şetm eyledi **(sövdü)**.

Evbâşan-ı Kızılbaş, üşüp şehit ettiler.

Vâkıa, serdâr bunlara defalarca haber gönderip:

«Siz ki beylerbeyilersiz, zinhar makamlarınızda sabit olup kaide-i Osmaniye üzere mesaf edin **(savaş için saf haline gelin)**».

Deyû feryat etmişti. Ama, Sefer paşa nefsinde yarar bir merd-i serkeş **(dik başlı)** ve yanında olanlar Karakaş ve gayri Celâli leventleri, bir bölük hâric-i ez zabt bî-bakler **(zaptı güç korkusuzlar)** söz dinlemeyip, kafalarını hâlî koyup düşmanı takip eylediler.

Bu garip muharebe, Cenab-ı Hakkın gizli bir hikmetine dayanıyordu. Ol ma'rekede **(muharebede)** maktul olan tâifelerin cümlesi levend namı altında vaktiyle bâgî **(âsi)** olanlar idi ki, harbe sürülüp, muvazzaf asker kısmından ol ma'rekede **(harp meydanında)** şehit olanlar nadir **(az)** oldu. Asker in tamamı selâmete çıkmışlardır.

Ol levendan tâifesine, eski cinayetleri karşılığı olarak tedîb-i ilâhî oldu.

Çün akşam olup erişip iki taraf dinlenmek imkânını bulmadu. Kızılbaşlar dönüp, Şâhlarını arayu gittiler.

Serdâr yerinde kalıp, gece Kürdistan beyleri ve a'yânı

---

(1) Cebîre, cerrahlıkta kırık sarmak için kullanılan tahtaya denir.

«Bu kârın **(işin)** neticesi nice olacaktır?» deyû meşveret için serdâra geldiler. Lâkin mülâkat mümkün olmayıp:

«Sahib-i devlet **(yâni serdr Ciğala-zâde-Sinan paşa)** yorgun ve huzurdadır! (1) denilmekle, gelenler gerû dönüp: «Serdar firar etmiş!» deyû mâna vermekle Kürdistan halkı çadırlarını yıkıp giden gidenin oldukta, Karakaş dahi (2) ordu yu bırakıp, geride kalan asker dahi Peyrevlik edip **(ardı sıra gidip)**, Van cânibine revâne oldular.

Halep beylerbeyisi Canbulat-zâde Hüseyin paşa, muharebe gününden bir gün evvel ol mevzia yakın yarı merhalede **(konakta)** nüzul etmiş iken, harp meydanına acele etmemekle taksir ettikten maada, kaçanların:

«Serdar sındı!»

Deyû verdikleri korkunç ve yalan haberi duyunca, gerçek zannedip geri döndü. Sonra bu haberin aslı olmadığı malûm olunca, yine dönüp orduya müteveccih olup, yerli Kürt eşkiyası avdet eden İslâm askerine gezent etmesünler **(zarar vermesinler)** deyû, geçitte vâki derbende konup, gelen asker yanına toplanıp, selâmetle varup Van'a doğru çekildi.

Vak'adan sonra serdâr, orduda kalan askeri yanına toplayıp istimâletler (S.B.) verip, alaylar tertip edip ordu kenarına çıktılar. Düşman cânibine nigâh idüb **(bakıp)**, hareket yok, gördüler.

Öğle vakti herkes, ne zuhur eder deyû hayrette iken Van beylerbeyisi Kaçar Paşa etbâı ile (S.B.) işe yarayan emvali (S.B.) alıp:

«Ne durursuz! Kızılbaş geldi ve topları aldı!»

Sadası çıkıp, min ba'd **(bundan sonra)** giden gidenin olup birbirine bakmadılar.

---

(1) Ciğale-zâde, afyon müptelâsı idi. Her halde o sırada afyon aldığı için kendinden geçmiş bir halde idi. Bu yüzden, ordunun perişanlığına sebep oldu.

(2) Karakaş, meşhur Celâlî eşkiya reislerindendir. Affedilerek kendisine paşalık ve vazife verilmişti.

Serdâr iki bin kadar kapı-kulunun ehl-i ırzı ile kaldıkta piyadeleri develere bindirip cümle hazine ve ordu ve toplar yerinde kalıp, min ba'd **(bundan sonra)** ol mahalde durmak münasip olmamağın, anlar dahi Van tarafına müteveccih oldular.

Bu tarafta Acem Şâhı havfından **(korkusundan)**, «ihtimal ki Osmanlı bir hile etmiş ola...» deyû, iki gün taharri edip **(arayıp)** bâdehû **(sonra)** serdarın **Van'a** reftârını **(gittiğini)** tahkik edicek **(edince)** kalkıp ordu mahalline geldi. Ordunun yerinde yeller eser!... Haybet ve husrandan başka **(zarar ve ümitsizlikten başka)** nesne **(bir şey)** iğtinam edemedi.

Bu yana serdâr Sinan paşa Van'a geldikte, Canbulat-zâde Hüseyin paşa serdârı istikbal edip, askeri selâmete çıkardığını makbul bir hizmet hayal ederek arz ve niyaz ve itizar etti **(geç kaldığı için özür diledi)**.

Lâkin serdârın nâr-ı gazabı **(hiddet ateşi)** ol mertebe idi ki, anın seylâb-ı eşk-i zarâatı ile **(sel gibi akan yalvarma gözyaşlariyle)** muntafi ola! (S.B.)

Pes, mahall-i itaba getürüp:

«Ne sebeple gelüp hizmette bulunmadın?!»

Deyû, kin ve garezine kurban ederek başını kestirdi! (1)

---

(1) Bir İtalyan dönmesi olan Cağaloğlu Sinan paşanın, Osmanlı devletine verdiği zarar ve fenalıkların sayısı pek çoktur. Evvelâ, Haç-Ova meydan zaferinin ertesi günü, sadrâzam olarak, harbin birinci safhasında kaçanların hepsini idama mahkûm etmek, mallarını müsadereye karar vermek suretiyle en az 30.000 askerin, Anadoluya kaçıp dağlara çıkarak Celâlî eşkiyalığı yapmasına ve yıllarca Anadoluyu kan ve ateş içinde bırakmalarına sebep olmuştur.

Bundan evvelki bir bahiste geçtiği gibi, Acem Şahı, çok müşkül durumda iken, kumandanların ısrarına rağmen üzerine varmamak suretiyle, târihî bir fırsat kaçırmış, ve sonunda korkunç bir mağlûbiyetimize sebep olmuştur.

Bu defa da, otuz bin kişilik bir kuvvetle orduya iltihak eden

Menkuldur ki **(naklolunur ki)**:

Canbulat-oğlu, serdâra mülâkat kasdına azmettikte, kendisi mahir bir müneccim olup **(yıldızlar ilmine vâkıf)**, doğduğu talih zayiçesinde kat' delili görüp, onun iyiliğini isteyenler, gitmesine mâni olup, mülâkattan çekindirmek istemişler iken, yine gururuna kapılıp:

«Eğer ben Hufte olsam **(uykuda olsam)**, Ciğala-zâde beni uyandırmağa cür'et etmek hatırına gelmez!»

Deyû mağrurane cevap verdi. Ve ziyankâr serdârın yanına vardığında azm-i âlem-i bekaa etmiştir **(öbür dünyayı boylamıştır)**.

Canbulat-zâdenin katlinden sonra eşkiyanın fesadı müşted olup **(şiddetlenip)**, otuz bin kadar etbaı (S.B.) Haleb'e avdet ve karındaşı Ali bey ve Hızır bey üzerlerine cemiyet edip, Hüseyin paşanın intikamını almak için harekete geçtiler. Tâ ki, fitneleri meşhur Murad paşa **(Kuyucu)** eliyle def olunurdu.

Nitekim zikrolunsa gerektir.

Bâdehû **(sonra)** serdâr Van'dan kalkıp, sene-i mezbure Recebinin yirmi birinci günü Diyarbakır'a geldiler. Lâkin vehm ve gama müptelâ olup vefat etti (1).

Merhumun tamahından nâşi, tebeddülâtı nice ihtilâle sebep olup, Şam'ı, Sinan Paşa-zâdeye verdikten sonra Osman pavşaya tevcih eyledi. Ve Halep vâlisi Nasuh paşayı kaldırıp Kilis ocaklığında olan Canbulât-zâdenin büyüğü Hüseyin Pa-

---

Halep beylerbeyi Canbulat-oğlu Hüseyin paşayı basit bir sebep yüz'ünden idam ettirmiştir. Bunun üzerine Hüseyin paşanın askerleri Halebe çekilerek orada kendisine vekâlet eden yeğeni Ali beyi başlarına geçirerek devlete karşı isyan tmişlerdir. Bu korkunç isyanın fâketli safhaları ileride görülecektir.

(1) Bir rivâyete göre de, birbiri üstüne vukua gelen muvaffakıyetsizlikleri ve devlete verdiği zararlardan dolayı zehir içerek intihar etmiş, ve memleketi de böylece zararlı vücudundan kurtarmıştır.

şaya bazı iltizam şartı ile tevcih eyleyip, mezbur dahi Halep'e vardıkta Nasuh paşa, deri- devletten mukarrer nâme ibraz etmekle iki taraftan kıtal olup nice kimseler öldü.

Âhâr, Hüsyin Paşaya dahi ber-mucib-i emr-i serdâr mukarrernâme gelmekle eyâleti zapteyledi.

Nasuh paşa, Mir Şeref damadı olmakla, mezburun azlinden huzuru kaçıp, Kürt ümerâsı beyninde muin olmakla, anın inkisârı **(kırgınlığı)** sairelere sirâyet edip, cümlesi serdârdan nefret etmişlerdi.

Bu hal ile sefere varup, zikrolunan umur-u hâile zuhur etti.

Sarhoş İbrahim paşanın
Hırvatlarla kıtali:

Çün, Boçkay **(İstvan Bocskay)** asker-i İslâma yardım iltizam etmişti, sadrâzam Mehmed paşa Estergon fethinden sonra, tahrib-i bilâd-ı küffâr için **(küffâr şehirlerini tahrip için)**, hemşire-zâdesi olup bilfiil Kanije beylerbeyisi Sarhoş-İbrahim paşa, ve Boçkay tarafından bir serasker ve biraz Tatar ve Macar, ve Bosna askeri ,cümle yirmi bin kadara baliğ asker ile sene-i mezbura **(M. 1605 — H. 1014)** cümâda-l-âhire sinin beşinci günü irsal etmişti (S.B.).

Beç **(Viyana)** taraflarına gidip Hırvat serhaddinde müçtemi' olan **(toplanmış olan)** küffâra mukabil olup harb-i azîmden sonra nice bin kâfir katlolunup üç defa üzerlerine Nemçe **(Avusturya)** nın azîm askeri gelip üçünde dahi mağlûp oldular.

Ol havalide papa tasarrufunda bulunan Sonbor ve Koermend nam kaleleri fetih ve içinde olan Nemçe kâfirlerini katl edip on bin kadar leşkeri **(askeri)** Bec **(Viyana)** ve Alaman câniplerine gönderip hasarat yaptıktan sonra salimen avdet ettiler.

İhraç olunan **(o memleketlerden çıkarılan)** ganaim (S.B.) ve esir, kabil-i tahrir değildir **(yazılır gibi değildir)**. Nice belli başlı Nemçeliler esir oldu. Ve ekser Macar ümerası mü-

tâbeat edip (S.B.) gelip ordularına vasıl olmuş idi **(ulaşmış idi)**.

Ancak Zirin-oğlu ve Bekân-oğlu (?) kalmış idi.

Mezbur Boçkay'ın seraskeri, anlara nisbet dûn **(aşağı)** rütbe olmakla serfüru eylemeyip **(baş eğmeyip)** baş kaptanlarını gönderdiler.

Sinan Paşa-zâde Mehmed Paşanın öldürülmesi:

Sâbıkaa **(eski)** Şark serdârı Cağala-zâde, mezbur için «Celâlî olup, Şam eyâleti emrini benden Celâliyane zor ile aldı» deyû der-i devlete (S.B.) arz eyledikten sonra Şam eyâletini Osman paşaya verip selefini (S.B.) Şam'da kalebent (S.B.) ve hapsolunmak için emr-i âli verilmiş idi. Sinan Paşa-zâde keenne **(gûya)** alelâcele Asitâneye **(İstanbul'a)** gelip vüzerâ ile **(vezirler ile)** bir gün arza **(pâdişâh huzuruna)** girdi.

Mukaddema **(evvelce)** vâli olduğu yerlerde ırz-ı vezârete **(vezirlik ırzına)** muhil **(bozan)** hafif hareketler ve şeriate aykırı katl ve müsadere (S.B.) eylediği, serdâr-ı mezkûrun arzından anlaşılmakla, arzdan çıkarken **(pâdişâhın huzurundan çıkarken)** döndürdüler. Huzur-u hümâyuna götürüldükte, Asitâneye davetten sonra, gelmede gecikmesi, ve menasıpta (S.B.) zuhur eden nekaayis **(noksanlar)** ve taksirleri **(kusurları)** bâbında bizzat münakaşa buyurup, cevaptan âciz oldukta, nazar-ı âlide boynu vuruldu.

Pâdişah-ı cihânın temaşagâh Edirne'ye gidişi ve İstanbul'a avdeti:

Sene-i mezbure **(adı geçen sene)** cümâda'l-ûlâsında, pâdişâh-ı cihan sayd-ı-şikâr iderek **(av avlanarak)** Çatalca'ya ve

andan üç günde Edirne'ye varup bazı âsâr-ı hayır izharından sonra **(bazı hayırlı eserler gösterdikten sonra)** sekiz gün meks ile **(durup dinlenme)** Anadolu'da Celâlînin tuğyanı **(taşkınlığı)** haberi gelmekle ılgar edip altı günde İstanbul'a avdet buyurdular.

Tavil ile harp ve Nasuh Paşanın bozulması:

Sene-i sâbıkaada **(geçen sene)** Halep'ten münfasıl **(ayrılmış olan)** Nasuh paşa, Celâlî üzerine serdâr tâyin olunmuştu.

Yer yer Celâlî fırkaları tuğyan üzere olmakla (S.B.) muhafaza için her memlekete bir vezir gönderilmek lâzım geldikte, mukaddema **(evvelce)** Davur paşa dahi tâyin olunup acz ve adem-i iktidar **(iktidarsızlık)** izhar etmekle Kejdehan Ali paşaya Anadolu eyâleti verilip askeriyle Nasuh paşaya iltihakı (S.B.) ve eşkiyanın def'inden sonra serdâr Ciğala-zâde yanına varmak ferman olunmuştu.

Mezbur dahi, Anadolu askeri vesair memur olan asker ile, Recep ayının evvelinde **(1 Recep 1014) (12 Kasım 1605)** Bolvadin köprüsünde Tavil ile (1) mülâkat oldu.

Köprünün iki başında iki tarafın askeri durup, Nasuh paşa ata ve cenge kadir olanı bindirip, alaylarını düzüp, toplarını çekip, tabl ve nefîr sadası Künküre-i esîre **(gök yüzüne)** erip, iki leşker **(asker)** arası köprü altı bir miktar sulak olmakla, Nasuh paşa tasavvur ederdi ki, at işlemeyip Celâlî, köprüden geçmeğe ikdam etmeye...

---

(1) Celâlî eşkiyası Deli-Hasan, İstanbul hükümeti ile anlaşarak Bosna vâliliği ile Rumeli'ye geçmişti. O gittikten sonra, Anadolu'daki eşkiyanın başına Tavîl-bölük-başı denilen (Uzun - Halil) (Kalender-oğlu), (Kara-Said), (Saçlı) gibi azılı haydutlar geçmişti. Bunların o sırada en azılısı (Uzun Halil) idi. Nasuh paşa, Uzun-Halil üzerine gönderilmişti.

Ama, üzengileri, zilli, postlu, taylasanlı, garip v eacip kimseler olan Celâlî atluları, bir anda hamle ettiklerinde atları muallem **(öğretilmiş)** olmakla, balçığı beru tarafa sıçratıp kılıç sallamağa başladıklarında Osmanlı askeri bozulup, çoğu kırılıp ve tutulup, tutulanlar dahi ekseri Tavil **(bölükbaşı)** önünde boyunları vuruldu.

Nasuh paşa bir kerâke arkasında, bir yuğrük kısrağa süvar idi. Firara yüz tutup **(kaçıp)**, at başını, Seydi şehrinde Pınar-başı nam mevzide çekti (1).

Tavil **(Bölük-başı)** muğtenim olup (S.B.), Bolvadin kasabasını yakıp yıkıp, ahalisini katl ve müsadere (S.B.) ve tazip (S.B.) ve ol nevahiyi (S.B.) serâpâ **(baştan başa)** tahrip eyledi.

Nasuh paşa, bir iki gün âramdan sonra (S.B.) Kütahya'ya varıp Kejdehan Ali paşaya adâvet-i kadîmesi **(eski düşmanlığı)** olmakla, kendi kaçışını, ana yükleyip Ali paşayı, günahsız olduğu halde katleyledi.

Mezbur Kejdehan, gayet te hadîdüllisan **(lisanı hiddetli)** olmakla, cümle halk, onun dilinden müçtenip **(çekinir)** olup, Nasuh paşa kendûyu ve halkı, mezburun lisanından emin etmek için katletti, deyû fezlekede yazılıdır.

Hattâ bundan akdem **(evvel)** dahi Tavil ile muharebe olunmazdan mukaddem **(önce)** Konya'ya uğradıkta, Karaman vilâyetinin rükn-ü-rekînî **(en yüksek kimsesi)** olan Çavuş-başılıktan çıkma Kara Ali-zâde Mehmed çavuşu dahi nice cünha-i lisan ile, nâhak yere **(haksız yere)** salbetmişti **(idam etmişti)**.

Nasuh paşa, bu fezâhatlariyle **(rezaletleriyle)** halk arasında bed-nam olup **(adı kötüye çıkıp)** pâdişâhın kahrına uğrayacağını kat'î olarak bildiğinden, fenalıklarını örtmek, gizle-

---

(1) Naîmâ, Nasuh paşanın kaçışını ne zarif ve nükteli bir ifade ile anlatıyor. Diyor ki: Nasuh paşa, öyle bir kaçış kaçtı ki, Bolvadiden Seydişehrine kadar eşkiyanın kendisini yakalaması korkusundan dönüp bir kere arkasına bile bakmadan soluk soluğa kaçmış ve ancak atının dizginini, Seydişehrinde çekmişti!.

mek için, İstanbul'a ılgar ve bir seher Üsküdar'a iriştî. Bir kayık ile Sarayburnuna geçip Has bahçe kenarına (S.B.) çıkıp, Anadolu'dan feryatçılığa geldiğini pâdişâha bildirdi.

Pâdişah, merkumu huzuruna getürüp istintak buyurdukta:

«Anadolu'da Celâlîler isyanının, atebe-i aliyyede (S. B.) vükelâ ihmalindendir» deyû ithamlarda bulundu, ve pâdişâh bizzat Anadolu seferine gitmeğe talebkâr **(istekli)** oldu.

Ve hattâ ol an Hoca efendi ve müfti ve vüzerayı kasr-ı hümâyuna ihzar (S.B.) ve Nasuh paşa ile yüzleştirip, iki taraftan muarezat (S.B.) ve münakaşat açıldı ve Cenab-ı pâdişâh bizzat Bursa'ya azimet buyurmağı kararlaştıradı. Pâdişâhın sefere çıkmasında nice mahzurlar vardır deyû, namus-u saltanatı korudularsa da, mecal olmayıp, sonradan cümlesi huzursuz olup, gidip vezirler Bursa seferine mühimmat (S.B.) tedarikine meşgul oldular.

«Henüz donanma gelmemiştir, Kasım günü geçmekle derya seferi muhataradır **(tehlikedir)**» diyû nice mahzurlar beyan ettiler, müfit olmadı **(fayda vermedi)**.

Pâdişâhın Bursa tarafına gitmesi:

Şiddet-i şitâ kemalde iken **(kışın şiddeti en fazla iken)** fırtınaya bakılmayıp, bulunan sefineler donattırılıp, Bursa muhafazasında olan Nakkaş-Hasan paşaya emr-i şerif gönderilip, Bursa sarayını tanzif **(temizleme)** ve zad ü zevad **(azıklar)** hazırlanması ferman olundu.

Ve Bostancı-başı Derviş ağa ki, sonra vezir olup maktul oldu, İstanbul muhafazasına tâyin olundu.

Bu esnada vâlide-i pâdişâh-ı cem-cah **(pâdişâhın validesi)** ahret seferine yönelip merhume olmakla **(vefat etmekle)** cenazesi Ayasofyada pâdişah ve cümle erkân ile götürülüp namazı kılındı. Bâdehû **(sonra)** üçüncü Sultan Mehmed türbesinde defn ve ruhiçün vâfir (S.B.) taam ve sadakalar verildi.

Merhumenin vefâtı sebebiyle şâyet pâdişâh bizzat Bursa'ya hareket ve azimeti feshede (S.B.) deyû ihtimal verilur iken mümkün olmayıp, valide sultanın vefatının yedinci günü olunca bile sabre mecal olmayıp hemen üç pâre kadırga (S. B.) ile azimet buyurulup, Recebin ikinci günü Mudanye iskelesine çıktılar. Ve müzeyyen alay ile Bursa'yı teşrif ettiler.

Bursa sarayına, nüzul edip **(inip)** ertesi gün vüzera ve Kadı-askerler vesâir vükelâ, meşveret için Divan-ı hümâyuna davet olundu.

Kaymakam Sofi-Sinan paşa, rey tedarikinden bî-behre **(habersiz)** olmakla müşavere neticelenmeyip, nihayet Davud paşa ve Nasuh paşa Anadolu hududunda ve birer mevzide muhafazaya gönderildi.

Üveys Paşa oğlu Mehmed paşa dahi, daha Bursa'ya hareket olunmadan, pâdişah hocasına mektup göndererek:

«Yirmi bin kadar asker tedarik eyledim. Bana vezirlik inâyet buyurulursa ne Asitâneden asker ve ne de mühimmat isterim! Varup Celâlîleri defetmeğe bezl-i makdur ederim **(elimden geleni yaparım)**».

Deyû iddia etmişti. Hocanın tavassutu ile kendisine vezirlik elkaabı ile seraskerlik emri gönderilmişti.

Pâdişâh Bursa'ya teşriflerinde merkumu davet ve yine kendûyu göndermek hususunda kendisi ile meşveret irade buyurduklarında, varan emr-i şerife hiç cevap vermeyip, ne atebeye geldi **(pâdişah huzuruna)** ve ne de Celâlî üzerine gitti. Hemen meskeni olan Güzel-hisarda oturup ayş ve işrete meşgul oldu.

Hoca efendi pâdişah yanında hacîl kalup **(utanıp)** ve böyle dürûğa **(yalana)** aldandığına nâdim olup, bir dahi pâdişâhı, sözüne inandırmağa imkân kalmadı.

Sipahi serkeşlerinin gelişi:

Mah-ı mezburun **(adı geçen ayın)** onuncu günü sipah tâifesinden serkeşlik vâdisinde serseri olup gezen küstahlarla (S.B.) sâbıkaa sultan Mehmed Han zamanında Engerus **(Ma-**

car) seferlerinin uzaması hasebiyle serdarlar bunları istimalet (S.B.) kasdiyle her muradlarına **(isteklerine)** müsaade ve küstahlıklarına müsamaha etmeleriyle aralarında sâhib-i miknet **(kuvvet sahibi)** ve neferler arasından reislik heyetinde ağalar zuhur etti.

Bunlar, istedikleri mansıpları (S.B.) aldıklarından, zen ginlikleri isyana sebep olmakla hükkâm üzerine tahakküm ve eşrafa tehekküm **(ciddî görünerek alay etmek)** vâdisinde olup merhum ve mağfur (S.B.) pâdişâh hakkında tefrît edip **(ortalamanın çok altında kalma)** bi-edebânâ **(edepsizce)** haller yüzünden evvelce vezir-i âzam Yemişçi-Hasan paşa reislerinin çoğuna zafer bulup helâk etmeğin **(etmekle)** bâkisi **(geride kalanları)** **havl-i** can ile Anadolu'ya geçip Celâlî gibi salgınlar salmak suretiyle kasabaları tahribe başlamışlardı.

Bunlardan başlıcaları **(Gedus'lu-Ali, Deli-Derviş, Gerjdemdar, Köse-Hamza, Kızılbaş-Mehmed, Arnavud-Hüseyin, Küçük-Halil, Tepesi Tüylü, Kumkapılı)** ve gayrileri:

«Bize zulüm ve ihanet olmuştu!»

Deyû cemiyetleriyle gelip kaymakam Sofi-Sinan paşa meclisinde cebe ve cevşen (1) ile vüzera **(vezirler)** ve Kadıaskerler mahzarında **(önünde)** söze başlayıp, bunlar, nice zamandır kahre uğradıklarından ve pâdişâh uğrunda eyledikleri hizmetlerin bilinmediğinden, kimi maktul, kimi hanümanından **(ev, bark)** dûr **(uzak)** ve mehzul (S.B.) olduklarından şikâyet ve içlernide küstah ve rû-siyahlar **(yüzü kara)** var ise dahi, nice günahsızlar da var idüğünü hikâyet ettikten sonra:

«Günahlarımız affolunursa, pâdişâh hizmetinde dâmeni dermeyan ederiz. **(Eteği belinde, yâni işe hazır durumda oluruz.)**».

Deyû arzuhal ettikleri, pâye-i serîr-i a'lâya **(pâdişâha)** arz ile «geçmişi unutup af ve istimâlet (S.B.) olunmak münasiptir» deyû şefaat suretinde kelimeler yazılmakla, af buyurulup müteayyin olanların **(ileri gelenlerinin)** bâzısına bö-

(1) Cebe ve cevşen, zincirden veya puldan örme yapılma zırh.

lük ağalıkları tevciholunup hil'atlar ile istimaletten (S.B.) sonra vazifeleri kat'edilmiş olan dört beş bin sipahinin esâmileri tashih edilerek endişeden kurtuldular ve güzeşte **(geçmiş)** ulûfeleri teslim edildi.

Sonra cümlesini iki kısım ettiler. Bazısı Kütahya'da Davud paşa yanına, kimi Nasuh paşaya gönderildi.

İstanbul muhafazasında kalan Derviş ağa bazı umurda keşf-i sırr-ı mestur ettiği **(gizli sırları meydana vurduğu)** için, muhafazadan men' olunup, vezirlerden Mustafa paşa, İstanbul muhafazasına gönderildi.

Pâdişâhın İstanbul'a avdeti:

Recep ayının on altıncı günü pâdişah-ı âlempenah hazretleri ecdâd-ı izâmının mezarlarını ve evliyây-ı kirâmın merkadlarını ziyaretten sonra kaplıcaya nüzul edip **(inip)** on dokuzuncu günü Mudanya'dan kadırga ile Dârüssaltana'ya **(İstanbul'a)** gelip, vusul buldular.

Tavil'in itâati:

Şabanın dokuzunda reis-i eşkiya olan Tavil'e istimâlet için (S.B.) beylerbeyilik emri irsal olunmağın **(gönderilmekle)** kabulü haberi geldi. Lâkin, karındaşı sebebi ile, serkeşlik (S.B.) vâdilerinde kendini türlü dağdağaya (S.B.) uğrattı.

Azil ve nasb (tâyin):

Şabanın on yedisinde kaymakam Sofi-Sinan paşaya Tavil şaki tarafından mektup gelmeğin **(gelmekle)** kaymakam dahi telhis (S.B.) yazıp, öte yakada bâğîlerin tuğyanı artıp **(âsilerin azgınlıkları artıp)** bilhassa Tavil'in zulüm ve cevri haddi aşıp izaleleri. **(ortadan kaldırılmaları)** güç oldu **(göç oldu.)**

Kaymakam Sofi-Sinan paşa, «Bari Anadolu ve Sıvas ve Halep, bu üç eyâlet bir olup kendûye **(eşkiya reisi Tavil'e)** ve-

rilmek ile gailesi (S.B.) defolunmak münasiptir» deyû iltimas edip, Tavil'in mektubunu dahi telhis ile bile **(birlikte)** gönderip, pâdişâha arzettikte, cehalet ve ahmaklığından bu kötü tedbiri, maslâhat zannedip kaleme götürdüğü töhmeti yüzünden, pâdişâh ol bî-tedbîri **(ol tedbirsizi, yâni Sofi-Sinan paşayı)** mazul edip (S.B.), Hızır paşayı kaymakam nasbettiler.

Şabanın yirmi dördünde Kilerci-başı Mehmed ağaya Şam eyâleti tevcih olundu. Ramazanın dokuzunda Bostancı-başı Derviş ağaya kapudanlık verilip taraf-ı hümâyundan **(pâdişâh tarafından)** fevkalâde riâyet gördü.

Şevvalin dokuzunda İstanbul kadısı Rıdvan efendi ma'zul (S.B.) ve yerine Ahi-zâde Hüseyin efendi nasbolundu.

Sadrâzam Mehmed Paşanın İstanbul'a avdeti:

Bu esnada Ciğala-zâdenin Şark tarafından zuhur eden fazâhatı **(rezaleti)** ve hâiben **(hiç bir şey elde edemeden)** avdet ve Diyarbakırda vefatı haberi gelip sem'i Hümâyuna **(pâdişâhın kulağına)** vasıl olmakla, müşavere olunup neticesi, Belgrad'da sadrâzama hatt-ı hümâyun gönderilip, acayip haberler meydana geldi.

«Gerektir ki bu cânibe gelip Şark seferine varasın, eğer imtina edersen (S.B.) ikinci vezirlik ile Belgrad'da oturup sadrâzamlık mührünü bu cânibe gönderesin!»

Deyû tenbih buyurulmuştu. Bundan evvel ise, vezir-i müşarünileyh, kendisi Asitâneye **(İstanbul'a)** gelmek için arzetmişti.

Yeniçeri ve sipahilerin hareketi ve sipahilerin te'dibi (S.B.):

Pâdişah, Ramazan başlarında bir gün yeniçeri tâifesi ulûfe ve çukaya müteallik sabırsızlık ile terk-i edep edip **(edebi terkedip)**, ertesi günü sipahi zümresi dahi ulûfe ve ihraç def-

terlerine müteallik güftgû **(dedikodu)** edip, anlar kâh: «Divana girmeziz!» kâh «Çorba yemeziz!» (1) deyû katır cilvesi yapmağa başladılar. Bunlar dahi Bâb-ı hümâyun dışında ağalarını taşlayıp defterdara uygunsuz kelimeler ile hezeyan ve cidal (S.B.) ettiklerinden maada ulûfe hususunda kâtipten şikâyet ile azlettirdiler.

Fakat ma'zul olan kâtip Karga-zâdenin etbâı (S.B.) «Mezburun azlini mucip hâli yoğiken niçin azlolundu?»

Deyû kavga ve tekrar yerinde bıraktırdılar. Bu haller pâdişhın kulağına varınca Ramazanın yirmi üçüncü günü seher vakti pâdişah, kırmızı libaslar (S.B.) giyip kemal-i şevketle gazabnâk (S.B.) çıkıp, Sultan Bayezid köşkünde oturup vüzera **(vezirler)** ve bölük ağaları ve kâtipleri, ihtiyarları ihzar (S.B.) ve hitâb-ı itab âmize **(paylamağa)** bizzat sezâvar (S. B.) buyurup:

«Ben size hat göndcrip tahsile giden defterdarım birkaç güne kadar geldikte ulûfeleriniz çıkarılıp ve kanun üzere haraç defterleri dahi tevzi olunur demiş iken itimat ve isgaa (S.B.) olunmayıp, kapı önünde bî edeplik (edepsizlik) niçindir? Aranızda bu makule küstahlığa cüret edenler. çıkarın!»

Buyurdukta mehabet-i hitaptan **(hitabın heybetinden)** cümlesi sersem olup cevap vermeğe kadir olmayıp içlerinde gurebâ-i yemîn ağası (S.B.) Yusuf ağa ileri gelip:

«Pâdişahım, harem-i hümâyunda perverde (S.B.) olan kulların bunun gibi na makul fiile (aklın almıyacağı işe) mübaşeret etmemiştir. Bu cür'eti, Kırım Hanı arzı ile gelip ve bazı kalelerde sipâhilik şartiyle kapanıp bölüğe çıkan ecnebiler etmiştir»

Dedikte, pâdişâh hazretleri fesadın başı olanları zikredip:

«Bunlar kangısıdır?» (hangisidir?»

Dedikte, vezir, ol isimleri zikrolunanlardan hazır bulunanlara işaret eyledikte, haklarından gelinmeğe işaret-i hü-

---

(1) Yeniçerilerin (çorba yapmamaları) bir istekleri olduğuna, istekleri yerine getirilmezse isyan edeceklerine alâmet sayılırdı.

mâyun buyurulup, Silâhtar başçavuşu Şehbaz ağa ve sipahiler kâtibi Karga-zâde, ve Yek-çesim **(tek göz) Mahmud efendi** katlolundu. Anlardan gayrı birkaç eşkiya dahi cezasını buldu.

Atlı mukabelecisi, mermer direğe sarılıp, vezirlerin şefaatiyle kurtuldu.

Sipahiler kethüdası müstedam kethüda kethüda dahi şefâatle kurtuldu.

Ve cumhura **(topluluğa)** itâb-âmiz **(azarlayarak)** nice sözler söylendikten sonra «bir dahi hadden tecavüz olunursa, cümlenin hakkından gelinur» deyû icazet verilmişken (S.B.) geri döndürülüp, maktulleri kendilerinin kaldırmaları ferman olundu.

Bâdehû **(sonra)** ağalar değiştirilip, Ekmekçi-zâde, hazine ile geldikte iyd mevâcibi **(bayram maaşları)** ve üçer altın gulâmiye verildi.

Serdâr-ı âzamın
İstanbul'a gelişi:

Çün Engerus **(Macar)** serhaddinde tarafeynden **(iki taraftan)** tahrib-i bilâd emrinde **(kasabaların tahribi işinde)** mütâreke emri mukarrer olup **(kararlaşıp)** Anadolu'da Celâlî tuğyanı hadden aşkın olmuştu. Anların şerrini def, vezir-i âzamın serdar olmasına mevkuf idi.

Mehmed paşaya sabıkaa **(evvelce)** gönderilen davet hükmü vardıkta, Rumeli beylerbeyisi Tiryaki-Hasan paşayı Belgrad'a getürüp, yerine kaymakam ve, Koski-Mehmed efendiyi defterdar nasbedip, serhad umurunu ısmarladıktan sonra, kendi iyd-i şerifin **(bayramın)** dördüncü günü Belgrad'dan çıkıp Zilkadenin yedisinde Darüssaltanaya **(İstanbul'a)** dahil olup Cenab-ı pâdişâhiden, enva' nevâziş (S.B.) ve iltifat olundu.

Deli-Hasan'ın
Tameşvar'da katli:

Çün sâbıkaa **(evvelce)** beray-ı maslâhat **(iş icabı)**, Kara-Yazıcı biraderi Deli-Hasan'a, Bosna eyâleti verilip andan Tameşvar'a naklolunduğu ve Bosna'da eyledikleri fezâhatleri **(rezaletleri)** kısaca zekrolunmuştu.

İki seneye yakın Tameşvar'da vâli olup, uygunsuz hareketleri, vücudunun ortadan kaldırılmasını icap etmekle Estergon fethinden sonra Tameşvar halkına, serdâr-ı ekrem Mehmed paşa tarafından işaret olıcak, zaten fırsat gözleyen yüreği yanık olan halk, bir gün kaleden çıkıp şikâra **(ava)** giderken hücum ve etbaını (S.B.) katlettiler. Deli-Hasan Belgrad'a kaçıp anda, serdâr kaymakamı olan Gazi-Hasan paşa kendi konağına götürüp bâdehû kaleye kodu ve Asitâneye arz edip şer'an katline fetvâ ve emir göndermekle Deli-Hasan ve karındaşı Küçük bey katlolundu.

Mervîdir ki **(Rivâyet edilir ki)**:

Mezbur **(yâni Deli-Hasan)** Bosna'da iken, büyük bir fesada baş vurmuştu. Venedik'e ve Papaya mektup gönderip:

«Siz donanmanız ile Resne kalesine gelup hazır olasız. Mezbûr hisarı ben de size vereyin! ba'dehu (sonra) Akdeniz sahilleri kalelerini alıvereyin! Ama Resne kalesi mukabelesinde (karşılığında) şimdi yüz bin altın veresiz!»

Demişti.

Pes bunun cevabı gelmeyip, Deli-Hasan, Tameşvar'dan bir kürekçi zimmîye (1) yüz altın verip gönderdi. Mezbur kürekçi dahi, ol zaman serdâr olan Murad paşaya varup meseleyi anlattı ve Deli-Hasan'ın mektubunu gösterdi. Paşa dahi:

«Ne olmak ihtimali var? Var mektubunu götür, fakat dönüşte bu cânibe geldikte evvelâ bize gelmek gereksin.»

Deyu tenbih eyledi.

---

(1) Müslüman devleti tâbiiyetine girmiş olan gayri müslim kimseler.

Pes mezbur kürekçi zimmî dahi varup Deli-Hasan'ın mektubunu verdikte İspanya kralı bir kâfir, Papa dahi bir kâfir koşup, Kilis serhaddinden bir yasakçı ile Zemon'a gelip bir haneye girdiler.

Kürekçi gelip haber verdikte, mektupların mazmunu **(içindeki)** bu çıktı ki, «Size gönderdiğimiz adamlarımız mutemedimizdir **(güvendiğimiz kimselerdir)** bunların sözlerini, bizim elçimizden dinler gibi itimat edin, hilâf ihtimal yoktur» deyû yemin etmişler.

Ol kâfirleri, serdâr Murad paşanın kethüdası Abdi ağaya «Deli-Hasan budur» diye getürüp söylettiler. Çok garip şeyler söylediler. Ve Deli-Hasan'ın istediği yüz bin altını, Belgrad frenklerinden almağa bu adamlar ile cevap geldikte temessük (S.B.) gönderilir, demişler.

Bâdehû ol mel'unları nâbut ettiler **(yok ettiler)**.

Tütünün zuhuru:

Helâl ve haram oluşunda nice kîl ü kal **(dedikodu)** olan duhan **(tütün)** frengistanda zuhur ve bu salde **(senede)** diyâr-ı İslâmda karışıklıklar çıkmasına sebep olup gittikçe şüyû ve iştihar bulup (S.B.) bâis-i ibtilây-ı zürafây-ı diyar oldu **(memleket zürafasının iptilâsına sebep oldu.)**

Vakaayi-i Sene Hamse Aşere ve Elf

(Bin on beş senesi olayları)

(Hicrî 1015 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1606 senesi Mayıs ayının dokuzuncu Salı gününe rastlar)

Çün vezir-i âzam Lala-Mehmed paşa der-i devlete geldi ve Engerus **(Macar)** ahvali henüz bertaraf olmayıp, Anadolu câniplerinin ıslâhı ahvali dahi vacibattan idi, huzur-u hümâyunda defalarca müşavere olunup isticvap (S.B.) kılındıkta cümle a'yân **(devlet erkânı)** «iki tarafa bile **(Anadolu ve Rumeliye)** askerler gönderilip sadrâzam der-i devlette (S.B.) karar edip iki tarafa imdat ile tekayyüt etmek (S.B.) faydalıdır. Eğer Ciğala-zâdenin inhizamı, sahib-i hâtem olmadığına **(mühür sahibi olmadığına, yâni sadrâzam olmadığına)** hamlolunursa, bu mülâhaza mânasızdır. Eski senelerde Mustafa paşa ve Ferhad paşa gibi nice vezirler, mühür sahibi değil iken yine nice fütûhat-ı celile ve gazavat-ı cemile vücuda getürmüşlerdir. Ciğala-zâdenin mağlûbiyeti kendinin tamah-ı hamı (S.B.) ve tedbirsizlikleri ve kusurları yüzündendir. Bahusus, istimaleti (S.B.) lâzım olan tâifelerden Kürtleri kendinden nefret ettirmekle, onların yardımından mahrum kaldı, onlar da yan verdiler.»

Deyû cevap verdiler.

Bundan sonra «Şark serdârlığına Nasuh paşa, herkesten daha muvafıktır» deyû, üçüncü vezirlikle Şarka serdâr olmasını münasip gördüler.

Engerusa **(Macar tarafına)**, Murad paşa gönderilmek mukarrer olunup bu rey üzere karar verildi.

Bu meşveret neticesi pâdişaha arzolundukta, pâdişâhın da arzusuna uygun düşüp, serdârlık emirleri yazılmak ferman buyuruldu.

Nasuh Paşaya, eski vezirliği ile Bağdad eyâleti verilüp Aceme serdâr nasp olundu. Ve Rumeli vâlisi, serhad ümerâsı ve askeriyle Engerus seferine gitmek ferman buyuruldu.

Yeniçeri ağası Hüseyin ağaya Halep eyâleti verilüp, ol taraflardaki gavâilin **(sıkıntının)** def'ine tâyin olundu. Ve kaymakam Hızır paşa dahi Tuna yalıları muhafazasına gönderildi.

Vezir-i âzam Gazi Mehmed paşa bu mühim işlerle meşgul iken, Ciğala-zâdeyi azlettirip yerine kapudan olan Bostancıbaşı Derviş paşa, gaddar (S.B.) ve fitneci olmakla, bu reyin aksine zâhip olup ve kötü fikirlerini meydana getirmeğe tasaddî edüp (S.B.), evvelâ, Estergon'un fethine sebep olan Tırnakçı biraderi Hüseyin ağa gibi bir dilâveri **(yiğiti)** ağalıktan Haleb-i vermeğe sebep oldu.

Her ne kadar vezir-i âbam:

«Hüseyin ağa, Estergon'un fethine sebep olandır. Bârî Rumeli eyâleti verilsun!» diyegördü, mecal olmayup, yerine Maryol Hüseyin ağa, Yeniçeri ağası oldu.

Hüseyin paşa, nâçar Haleb'e revâne olup, yolda, Adanaya eriştikte Celâlî eşkiyasından Cemşid nam pelit, ol mazlûmun yolunu basıp şehit eyledi.

Bâdehû **(bundan sonra)** Derviş paşa, bu fesat ile iktifa etmeyüp **(yetinmeyip)** Nasuh paşanın Şarka serdâr olmasına rıza vermeyüp pâdişâha ilkaâ etmekle, vezir-i âzamın Şarka gönderilmesine çalışıp, hatt-ı hümâyun çıkarttı.

Vezir arza girdikte **(pâdişâhın huzuruna girince)**, pâdişâh şifahen:

«Senin Acemce serdâr olup gitmen lâzım gelmiştir. Hemen tedarikini gör!»

Buyurdukta:

«Emir pâdişâhımındır. Lâkin bu sene memuldur ki **(ümit edilir ki)** Engerus sulhu karara bağlana...»

Demekten gayri söz bulamayıp hayrete vardı. Tekrar:

«Emrim üzere tedarikte ol!»

Deyu ferman buyuruldukta, huzus-u pâdişâhiden çıkıp sarayına geldi. Ve olanca mülâhazasını tafsilen telhis eyledi. Fakat faydası olmadı.

Ertesi gün Nasuh paşa, serdârlık tehniyesine **(tebrikine)** gelüp teselli ve hatır almağa müteallik çok söz söyleyüp:

«Bile **(berabe.r)** gideriz, uğur-u hümâyunda **(pâdişâhın uğrunda)** nice hizmetler ederiz. İnşallahü teâlâ bir mertebe mahzuz (S.B.) olasız ki, Engerus seferlerini unutasız!»

Demekle kalbine bir miktar sükûn ve itminan (S.B.) verdi.

Ol mecliste vezir-i âzam, Derviş paşadan şikâyet ve kendinin içinde olanını hikâyet edip dedi ki:

«Bari serdarlık ile Oesk'e varıp, badehu (sonra) Mekomorya tarafına geçip Boçkay dahi öte taraftan Pojon'u geçip Bec (Viyana) altında iki asker birleşmiş olsak Nemçe'de (Avusturya'da) memleket mi ve kudret mi kalırdı? Şimdi asıl korkum, Boçkay ve Macar kavmine müdârâ etmezler, uygunsuz hareket ile âsi ederler. On iki yıllık emek, yine heba olur.»

Deyû zâri zâri ağladı. Ve pâdişâha tekrar telhis edip:

«Bari Engerus seferine gideyim, ve varup sulh hizmetini tamamlayayım. Nasuh paşa mîr şeref damadı olmakla Kürtleri tutmağa kaadirdir. Şrka serdarlık ile gitsin!»

Deyû niyaz eyledi. Hiç bir veçhile pâdişâhın kararını değiştirmeğe imkân olmadı. Hah nâhâh **(ister istemez)** otağını çıkartıp Üsküdara kurdular.

Belgrad'da nüzul emini olan Kapıcı-başı Mustafa ağa, vezirin, bir iş bilir adamı idi. Derviş paşanın fitnesi ile ana dahi Kastamonu sancağının hatt-ı şerifi geldi.

Sadrâzam, anın için dahi telhis edip **(pâdişaha yazıp)**:

«Seferde zahire tedarikine yardımcıdır. Anın hizmetini görebilecek adam dahi yoktur. Anı, bu kulunuzdan ayırmak, kolumuzu kanadımızı kırmaktır. Af buyurulup yanımızda kalmak rica olunur.»

Deyû arzeyledikte, telhisin üzerine pâdişâh:

«İhsan ettiğimiz sancağımızı beğenmez mi?»

Deyû cevap yazdılar.

Paşanın görünüşte kırgınlığından başka, bu sitemlerde içine işleyip günden güne gama düştü ve kuvveti zayıfladı. Ve ol haftada otağına çıkıp Üsküdara geçmesi için birbiri üzerine fermanlar gelmekle Üsküdara geçmeğe mecbur oldu.

Allahın takdiri ile bir gün ikinci divanı yaparken başından bir madde-i harre **(sıcak bir madde)** nâzil olup **(inip)** meflûç olmakla, bir tarafı hareketten kalup, ağaları kendûyu yüklenüp içeri götürdüler. Mualecesine tabibler gelüp bu hali herkese şâyi olmuşken **(herkes tarafından duyulmuşken)**, Derviş paşa dedikleri zalim ve merhametsiz, gaddar, pâdişâha:

«Temâruz etmiştir **(yalandan hastalanmıştır)**»

Deyû ilkaa etmekle, ertesi günü çok şiddetli bir hatt-ı şerif alup gönderdi. Bu hatt-ı şerifte:

«İçinde olan teallül (oyalama) ve temaruzu (yalandan hastalığı) koyup, elbette otağa göçesin!»

Denmişti. Lala-Mehmed paşa biçare, pâye-i serir-i âlâya daraatnâme (S.B.) yazdırıp:

«Âbay-ı kiram ve ecdad-ı izamları eryah-i tayyibeleri için (büyük ve değerli baba ve dedelerinizin temiz ruhları için) cümleden ziyade mutemet kulunuz (güvendiğiniz adamınız) kim ise irsâl buyurun (gönderin). Tâkim benim ne halde olduğumu görüp doğru şekilde pâdişâha bildirsin. Eğer mahfe (S.B.) ile Üsküdara naklolunmamız makul görülür ise, emr-i âlileri üzere nakletsinler.»

Deyû haber gönderdikte, pâdişâh tarafından Kapı-Ağası gelüp, paşanın firaşta **(yatakta)** halini görüp, varup pâdişâha bildirdi.

Vâkıa vücudunun yarısı meyyit idüğü **(ölü olduğu)** malûm-u sultânî oldukta tekazadan (S.B.) ferağat olundu **(vaz geçildi)**.

Kapı-Ağası vezire geldikte, vezir yattığı yerde ağlayup: **«Bu devlet-i âliyeye ettiğim hizmet bilinmeyip halime itimat**

olunmadı. Pâdişâhımın dâmenin bus edip (eteğini öpüp), bu halimi söyleyesin. Vefat ettiğimde altı yetimim vardır. Her ne ihsan ederler ise Allahü azimüşşan hazretleri mükâfat eyleye.»

Deyû vasiyet edip gönderdi. Ağa dahi ağlayarak huzur-u hümâyuna varup: «Şöyle bir vezirin kaderi bilinmedi, pâdişâhım a'dâ **(düşman)** sözüne niçün itimat edersiz? Hâlen muhtazırdır, belki bugün fevt olur.»

Dedikte:

«Ol giderse; biri dahi yerine gelür» buyurdular.

«Hak teâlâ kutbunu dâimâ hatadan saklasun!»

Fehvasını **(anlamını)** izhar ettiler ama, bu cefâ, biçare Mehmed paşaya sebeb-i nüks-i maraz **(hastalığının nüks etmesine sebep)** olup, üçüncü günü rihlet etti **(vefat etti)**. Rahmetullahi aleyh.

Vüzerâ **(vezirler)** ve ulemâ, ve erkân, nâ'şını kaldırıp Sultan Mehmed Gazi câmiinde namazı edâ ve Ebî Eyyübül Ensarî civarında Mehmed Paşay-ı âtik türbesi civarında defneylediler.

Herkes dönüp, kapudan Derviş paşa dahi türbeden dönüp tersaneye uğradıkta, mührü kendûye verilip tersaneden sevinç ile sarayına gitti.

Müfti Sun'ullah efendiden naklolunduğu üzere, Lala-Mehmed paşayı tedavi eden Portakal hekim **(belki Portekizlî hekim)**, Derviş paşa ameliyle **(Derviş paşanın tahriki ile)** muhalif hukne **(yanlış sırınga, tenkiye)** ile, ilâç yüzünden tesmim eylemiş **(zehirlemiş)**.

Vezir-i merhumun vasiyeti pâdişâha arzolundukta, nukûdu **(nakit parası)** sefer masrafı için alınıp, sair muhallefâtı **(ölenin bıraktığı şeyler)** yetimlerine verilmek ferman olundu. Lâkin, gaddar (S.B.) Derviş paşa «sefer mühimmatı için harç lâzımdır» deyû Belgrad'dan Ekmekçi-zâde ile getürüp yüz elli bin altın ve yüz kadar kuruş vesair tuhaf ve eşyayı cümle kabz edip **(alıp)** yetimlere pek az bir şey verdi.

Mühür Derviş paşaya verildiği gün, kapudanlık yine ken-

di arziyle sâbıkaa üç defa Kıbrıs beylerbeyisi olan frenk Cafer paşaya «derya fenninde mâhirdir» deyup tevcih olundu.

Derviş paşa iptida, sadâret divanına câlis oldukta **(oturdukta)** Çavuş-başıya (S.B.) tenbih etti ki:

«Divan ehli beni sair vezirlere kıyas etmesinler! Kim ki fukaranın bugünkü işini erteye koya, başını keserim!»

Diyicek, küttab **(kâtipler)** işitip «Bu fâl-i bed **(bu kötü fal)** kendûye hasb-ı hal olacaktır» dediler ve «Bir kimse sadrâzam olunca önce ağzından hangi söz çıkarsa, âkıbet ol mâna zuhur edeceği mücerrebdir **(tecrübe edilmiştir)**» Deyû tetayyur ettiler **(uğursuz saydılar)**.

Ve yine ol gün ikindi divanında beylerbeyilikten mütekaît bir pîrin oğlu cürmiyle boynunu urdurup malını müsadere etmekle cümle görenler beşşir'il-kaatili bi'l-katil **(kaatil, katille tebşir olunur)** anlamını söylediler.

Peçevî, bu olayı şu suretle nakleder:

«Beylerbeyilikten ma'zul ve salâh-ı hal ile ma'ruf nûranî bir pîr **(ihtiyar)** tebrike gelmiş idi. Çıktıktan sonra çağırıp: «Senin oğlundan şikâyetçiler vardır» dedi. Oğlu, bir başka beylerbeyi imiş. İhtiyar: «Sultanım, onun hakkından gelmek benim elimde değildir» cevabını verdi. Sadrâzam Derviş paşa: «Ben şimdilik senin hakkından gelirim» diye bu adamın boynunu vurdurdu. (Peçevi cilt 2, sayfa 325).

Vezir-i merkumun **(Derviş paşanın)** tehniyesine **(tebrikine) bütün** ekâbir gelüp izdihamın **(kalabalığın)** arası kesilmedi. Üçüncü günü Muallim-i sultânî **(pâdişah hocası)** gelüp tehniyet **(tebrik)** etti. Bâdehû müfti efendi dahi gelüp ikindi namazını maiyet ile edâ ettiler. Gidecek vakitte, merkum **(yâni Derviş paşa)**, müfti efendiye hitap edip:

«Yarın divan olmayup, huzur-u hümâyunda müşavere olunsun!» dedi ve kendûlerinin dahi huzurunu iltimas etti **(bulunmalarını rica etti)**. Müfti dahi varmağa taahhüt eyleyip, ertesi huzur-u hümâyunda akd-ı meclis-i meşveret olunup **(meşveret meclisi toplanıp)**, vezirler ve sadreyn **(Anadolu ve Rumeli Kadı-askerleri)** ve müfti ve hoca efendiler, cemiyet

edip söz açılmasına müntazır olduklarında pâdişâh hazretleri söze başlayıp:

«Bu sene sefer işi gayet geç kaldı. Hususa zahire tedariki gayet asirdir **(güçtür)**. Lâzım olan budur ki, bu sene mühimmat tedarik olunup sefer, gelecek seneye kalsa makul müdür?»

Dediklerinde, mecliste bulunanlar hayret içinde kalıp sükût ettiler.

Biraz sonra Müfti efendi söz açıp, sabrı terk ile, cibilliyetinin **(karakterinin)** iktizası olan doğruyu söylemekle âmil olup:

«Bu denlû elçilere karşı ordu ve otak çıkarılmış iken, yine İstanbul'a dönülmek münasip midir? Bari serdâr Haleb-üş-şehbâ'yadek varup anda kışlasun ve zahire tedarik edip evvel baharda Acem tarafına hareket etsin!»

Dedikte, pâdişâh mukabele edip:

«Haleb'e varılmanın faydası nedir?» dedi.

Mevlânâ cevap verip:

«Fayda budur ki, orduy-u hümâyun yok yere çıkmış olmaz, kurulan çadırlar, dost ve düşmana karşı içeri döndürülmüş olmaz. Merhum Sultan Süleyman Han Nahcivan seferine azimet buyurdukta Halep'te kışlayıp, evvel baharda Şarka gitmiştir. Hâliyen dahi, olveçhile hareket olunmak maslâhattır.»

Dedikte, pâdişâh tekrar:

«Haleb'e varılmakta ne nef' **(menfaat)** mutasavverdir **(tasavvur olunur?)**»

Dedi. Fakat Mevlânâ durmayıp:

«A'dâya karşı **(düşmana karşı)** Üsküdardan İslâm askerinin çadırını döndürmek makul görülür mü? Bârî muhafaza-ı memleket için asker irsal olunmaz mı?»

Dedikte, pâdişâh hazretleri:

«Memleket muhafazası için Ferhad paşa bir miktar asker ile gitsin ve orduyu döndürmeyip bile **(beraber)** getürsün.»

Dediler. Müfti Sun'ullah efendi:

«Ya anlara zahire iştirâsı **(satın alınması)** için bir miktar meblâğ verilmez mi?»

Dedikte pâdişâh:

«Hazine yoktur, nereden verelim?» demişler.

Yine Mevlânâ:

«Bari Mısır hazinesinden bir miktar ihsan buyurulsa olmaz mı?»

Dediklerinde:

«Mısır hazinesi bizim cep harçlığımızdır, andan nice verilür?»

Deyû cevap verdiler.

Mevlânâ yine durmayıp:

— Ceddiniz **(dedeniz)** merhum Sultan Süleyman Han hazretleri Sigertvar'a gittiklerinde Saray-ı âmirede (S.B.) ne kadar altın ve gümüş var ise darphaneye verip kestirdiler ve mühimmata sarfettiler. Nerede kaldı ki Mısır hazinesi...»

Deyup lâfı uzatınca, pâdişâh cebînini pürcîn idüb (alnını kırıştırıp):

— Efendi! Sen benim sözümü anlamıyorsun! Zaman zamana uymaz. Ol zamanın muktezası ol imiş... Ol zamanın hâlini bu zamanda niçin irad edersin?

Buyurdular.

Molla gördü ki söz tesir etmez, cümle ile kalkıp selâmladılar.

Kâtip Çelebi «fezleke» de der ki, bu kıssayı Hasan Beyzâde târihinde rivâyet eder.

(Elmülük mülhemun — Hükümdarlara ilham vâki olur) anlamınca, pâdişâhtan sadır olan (S.B.) söz, filhakika hikmet ve tabiat-ı kanun üzere târih yazan müverrihler sözüdür. Sultan Süleyman zamanının ahvali, devletin tavırları, ve cemiyetin tabiat ve vaziyetleri, bu zaman ahvaline elbette tatbik kabul etmez. Ve bu asrı, o asra kıyas hatadır. Pâdişâhın bu hususiaki kelâmı **(sözü)** sahih ve doğrudur.

Pes, müftinin ol mecliste olan cür'et ve hak-gûylûğundan **(doğru sözlülüğünden)** Derviş paşa dedikleri bed-huy **(kötü huylu)** bî-huzur **(huzursuz)** olup «Beni sefere göndermeğe ça-

lıştı» deyû Rencur olup (**gücenip**), ol ehl-i takvayı (S.B.) mesned-i fetvâdan (**Şeyhülislâmlıktan**) kaldırmak istedi. Ama, Hoca-zâdeyi müfti ederse, iki biraderi sadreyn bulunmakla (**Anadolu ve Rumeli Kadı-askeri olmakla**), üçü dahi ittifak edip beni söyletmezler deyû tereddüt eyledi.

Bilâhare Ebul-Meyamin Mustafa efendiyi, ikinci defa sadr-ı fetvâya (**Şeyhülislâmlığa**) nasp eyledi.

Hülâsa-i kelâm (**sözün kısası**) Derviş paşa, merhum Lala-Mehmed paşanın serdârlık ile Şarka gitmesine çalışıp lüzumuna zâhip ve ihraç iz'âcına (S.B.) bin canla talip (**istekli**) iken, hâlen kendisi vezir oldukta sefere gitmekten ibâ ve ihtiraz üzere (**çekinir**) oldu.

Her tâifeden kendi taraftarları olan kimseler dahi meclislerde «Vekilüssaltanaya (**sadrâzama**) gerek olan, yerinde oturup, her tarafa giden seraskerlere imdat yetiştirmektir.»

Deyû kelimat (**sözler**) edip, mevhum (S.B.) bir mansıp için bin müdahane (**dalkavukluk**) çalan yadigârlardan biri dahi bir gün söz sırasında Derviş paşaya rişhande edip (**alay edip**):

«Benim sultanım, sen bir âfitâb-ı âlemtabsın! (**Cihanı aydınlatan bir güneşsin**) yerinde otur ve etraf-ı âleme nur saçıp cihandan karanlığı götür!»

Dedi. Ol anlayışsız adam, Hazret-i pâdişâha lâyık olan sıfatı, ol aşağılık kimseye tahsis etti!

Çün bu söz, Derviş paşanın isteğine uygun düştü. Sefer zahmetini def için bazı sudan mukaddemelerle, isteğini yürüttü ve pâdişâhı, kendisinin İstanbul'da kalmasına rağbet ettirdi. Kendisi sefere gitmeyip, Deli-Ferhad paşayı gönderdi

Mezbur Ferhad paşanın, adem-i istidadı (**istidatsızlığı**) malûm ve bu maslâhatın (**bu işin**) uhdesinden gelmeğe kudreti olmadığı aşikâr iken, Derviş paşa, kendi üzerinden def için, mezburu tâyin ettirip Safer ayının dördüncü günü Üsküdara geçürdü (1).

---

(1) Daha kuvvetli bir rvâyete göre Deli-Ferhad paşanın Üsküdara geçiş târihi (hicrî 18 Safer 1015 — Milâdî 25 haziran 1606) dır.

Yeniçeri kethüdası (S.B.) Osman ağa on bin nefer ile ve altı bölük topçu ve cebeci bile koşulup Karaman ve Sıvas eyâletleri maan **(beraber)** memur oldu. Lâkin mezburun **(Deli-Ferhad paşanın)** seraskerliğe liyakati olmadığından gayri, asker ve sipahi ile imtizacı olmayıp bir nâdân (S.B.) mütehevvir **(gözü dumanlı, coşkun)** ve bed-zeban **(ağzı bozuk, küfürbaz)** olmakla, asker kendûye mütabeat etmeyüp **(tâbi olmayıp)** bölük halkı ulûfe talebine geldikçe **(istemeğe geldikçe)** :

«Ben de sipahiyim, ben de ulûfe isterim! Size bölük verdiğim tutulur, kendime tutulmaz mı?»

Deyû münakaşa ederdi. Bu cevap üzerine sipahiler, otağına taş ile hücum ettiler. Ferhad paşa da eteğini taş ile doldurup, sipahilerle birlikte kendi otağını taşlar ve çadırın iplerini çıkarmağa başlardı.

Bu makule evza' ederek zaman geçürüp, askeri yormaktan başka bir iş görülmedi.

Amca-zâde Mahmud çelebi nam kimse müşahededen nakleder ki:

Merkum Deli-Ferhad paşa Bursa'ya vardıkta leventler avrat kaldırdıklarından, halk paşaya şikâyet eylediklerinde:

«Ya beni mi kaldırsınlar?»

Deyû eşni' **(en iğrenç)** tâbir ile şikâyetçilere cevap verdi. Sair ahvali dahi buna benzerdi.

Konya'da sefere gelen sipahiler, Kara-Said nam şakînin bölüğü ile cenk edip, yorgun orduya geldiklerinde Ferhad paşayı Konya'ya döndürdüler. Ve dörder kıst (S.B.) mevâcipleri işleyüp **(maaşları işleyip)** hazine vefâ etmemekle, yeniçeri mevâcibi verilip, bölük halkına, Asitâneye **(İstanbul'a)** varıp, ulûfelerini istemeğe icâzet **(izin)** verdi. Ve kendi mazul ve menkûp Konya'da kalıp gamından helâk ve sâkin-i peygûle-i hâk oldu. **(Toprak köşesinde sâkin oldu).**

Derviş Paşanın öldürülmesi ve Murad paşanın sadrâzamlığı:

Sâbıkaa (evvelce) Deli-Ferhad paşa serdâr gönderilip, vezir Derviş paşa Asitânede kaldı. Ferhad paşa, serdârlık uhdesinden gelmemekle Kalender-oğlu nam şakî, Aydın ve Saruhan memleketlerine hülûl (E.B.) ve ahalisi tengnay-ı mihnet ve iptilâya dühul etmekle (**ahalisi sıkıntı ve ıstırap içine girmekle**) dadhâhan-ı reâyâ (**reâyadan, adalet isteyen, şikâyetçiler**) İstanbul'a dökülüp Ferhad paşadan ve leventlerinden cevr ve taaddi (S.B.) görenler dahi fevç fevç (**bölük bölük**) gelip, rikâb-ı hümâyuna ref'i rik'a edicek (**arzuhal verince**), bunca fesadın zuhuru mahza ol vezir-i bî tedbirin (**ol tedbirsiz vezirin**) rahatına düşkün olması sebebiyle olduğu meydana çıkıp, ve kötü yaradılışlı oluşu yüzünden cümlenin kalbi kendinden nefret etmekle mukarribân-ı Hazret (**pâdişâhın yakınları**) fırsat bulup izâlesi (**vücudunun ortadan kaldırılması**) bâbında söze başladılar.

Müfti Sun'ullah efendiyi hakgûluğu için (**doğru söylediği için**) günahsız iken azlettirdiği evvelce zikredilmişti. Bihikmet'illâhi teâlâ Mevlânâ merkum Ebül-Meyamin Mustafa efendi üç ay yaşamayıp merhum oldu. Bu suretle Mevlânâ Sun'ullah efendinin duası kârgir olduğunu (**tesîri olduğunu**) hâs ve âm bilip üçüncü defada yine Sun'ullah efendi müfti oldu.

Çün Derviş paşanın evza-ı nahmevarından (**uygunsuz hallerinden**) herkes müteellim olup (**elem duyup**) mezalimi ve mefâsidi (**zulümleri ve müfsitlikleri**) haddini tecavüz ettiğini pâdişahın kulağına ulaştırdılar. Ve Anadolu'dan gelen şikâyetçilerin dahi feryadı pâdişâhın gazabını tahrik edip Derviş paşanın çirkin ahvali ve kötü fiilleri müzakere olundu. Ref'i bâbında (**kaldırılması bâbında**) meşveret buyurup, Derviş paşa izale olunduktan sonra (**öldürüldükten sonra**) yerine kimi tâyin eylemek münasip olduğu konuşuldu.

Bundan sonra Derviş paşaya hâb-ı hargûş (**tavşan uykusu, hile, düzen**) verilip, bir iki gün nevazişten sonra (S.B.)

bir gün saray-ı hümâyuna davet buyurup, geldikte, pâdişâhın işareti üzerine Bostancılar ol gul yabanî maktul ve kelle-i mektuunu **(kesilmiş başının)**, pişgâh-ı serây-i bârigâhta **(pâdişâhın önünde)** sânî-i re's-ül-kavl ettiler.

Rivâyet ederler ki, huzur-u hümâyunda, çadır ipi ile boğdurup bir zamandan sonra ayağını kımıldatmakla kendûleri **(yâni pâdişah)** hançer ile boğazını kestiler.

Katline târih olarak:

Kıydı dervîşine şah

Denilmiştir.

Sebeb-i katl-i Derviş paşa
(Derviş paşanın katlinin sebebi):

Merkumun katlinin sebebi böyle naklolunur:

Kendusu gayet zalim ve mezmum fevkalâde tamahkâr olup, büyüklere hizmet eden yahudilerden biri mezbure hizmet ve istikametini arzedip, fazlaca yanaşmıştı.

Meğer yahudilerin âdetleri bu imiş ki, büyüklerden birine hizmet etseler, ol kimsenin irat ve masraf **(gelir ve gider)** ve alış verişe müteallik ahvalinden her neye muttali olurlarsa deftere kaydederlermiş.

Merkum yahudi dahi bu suretle defter edermiş. Derviş paşa, merkum yahudiye fazla itimat edip onun kifayetine **(ehliyetine)** firifte olup **(aldanıp)** büyük küçük bütün işlerini ona yaptırmıştı. Ol dahi, bir çok masrafları kendinden harç edip, günün birinde paşadan almak üzere defter ederdi.

Vakta ki, Demirkapı hizasında saray inşasına başlandı. Cuhuda **(yahudiye)** ismarladı ki, mutemet olup saray tamamı oluncaya kadar ne kadar mal sarf olunursa defter edip, bâdehû **(sonra)** kendinden isteye.

Cuhud dahi **(Yahudi dahi)**, mâl-i firâvan **(çok mal)** sarf edip tarh ve resm ve bina cemian cuhudun reyine bırakıldı. Saray tamamlanmağa başlayınca bir gün cuhudı getürüp, masraf defterini istedi. Cuhud dahi eline verip, Derviş paşa

mütalâa ettikte gördü ki fazla mal sarfolunmuş... Masrafın fazlalığından suratı ekşidüp:

— Ne acep? Çok gitmiş!.

Deyû suret-i inkâr ile çin-i cebin gösterdi **(Kızgınlık gösterdi).**

Çün vezir-i merkum tamma' **(çok tamahkâr)** ve bî-bâk **(korkusuz)** ve gaddar (S.B.) idi. Cuhud bildi ki, sarfedilen malı hakkiyle ödemek paşaya güç gelecektir ve bir bahane ile kendisini **(yâni yahudiyi)** telef ve malı yutmak ihtimali mukarrerdir, yahudinin canı başına sıçrayıp, derhal şeytanca bir düşünce ile çaresazlık tedarik eyleyip, paşadan defteri aldı ve paşanın gözü önünde pâre pâre eyleyüp ateşe attı ve:

— Ben bu malı, sultanımdan almak için deftere kaydetmedim **(kul ve malı efendisinindir)** mefhumunca, benim malım efendimindir. Ben sizin kulunuzum. Sizin devletinizde **(sayenizde)** bu kadar mal kazandım, yine de kazanıp sultanımdan bir habbe talep etmiyeceği **m(istemiyeceğim)** malûmunuz değil midir? Ancak, ne harcolundu deyû sual buyurursanız, cevap mümkün olsun deyû defter ettim.

Deyup paşayı iğfal etti.

Ahmak tamahkâr **(yâni Derviş paşa)**, yahudinin sözünü gerçek zannederek mazuz oldu.

Yahudi intikam almak için hileye başlayıp, sarayda işleyen ameleye talim edip sarayın serdâbesinden (1) saray-ı âmirenin **(pâdişah sarayının)** duvarı altına varıncaya kadar bir gizli dehliz kazdırdı. Şöyle ki, birkaç ırgat, gece ile kazıp bir tek kimse dahi farkına varmadı, ağzını taş ile kapayıp sakladılar.

Yahudi, bu gizli yolu hazırladıktan sonra, Derviş paşanın can düşmanı olan Kapı ağasına yanaşıp, vâfir **(birçok)** hediye verip, mahremiyet hâsıl ettikten sonra:

«Pâdişaha vezirin suikasdı vardır!»

Deyû hafrolunan **(kazılan)** matmûre kıssasını **(yeraltı**

(1) Serdabe, çok sıcak zamanlarda sığınılacak yer altı ovası.

odası meselesini) gizlice anlattı. Oldahi pâdişâha bildirdi. Keşif yapılınca, yahudinin hilesi fayda verdi, bu suretle pâdişah, Derviş paşadan nefret etti. Esasen diğer biriken sebepler de vezirin, başının kesilmesine sebep oldu.

. Derviş paşa, bütün bu fenalıklarından başka, o günlerde karar vermiş ki, İstanbul halkından her şehnişin **(balkon)** başına biner akçe ala...

Hele katlolunmakla halk ol tekliften **(vergiden)** kurtulup hakka şükreylediler (2).

Derviş paşanın katli Şaban evailinde **(başlarında)** vuku bulup mah-ı mezburun **(adı geçen ayın)** onuncu günü müftî Sun'ullah efendi ilkasiyle (S.B.) vezaret mührü (Nik ü bed dide-i rûzgâr-ı germ ü serd, keşide-i herdiyar vezîr-i celâdet şiâr Murad paşay'ı namdara sezâvar görülüp, Kapıcılar-ket hüdasiyle Belgrad'a gönderildi. Ve alelâcele der-i devlete (S B.) gelmekte müsareat (S.B.) emri irsal olundu.

Gönderilen hatt-ı hümâyunun mazmunu:

«Sen ki vezirim Murad paşasın. Hâlen kimsenin ilkasiyle değil ve bir ferdin ricası olmaksızın hassaten kariha-i hümâyunumdan (kendi fikrimle) vezaret-i uzmayı (sadrâzamlığı) sana verdim. Ve Hâtem-i hümâyunumu (mührümü) gönderdim. Ümittir ki Cenab ı izzet, her işinde muin (yardımcı) ve destgîr (yardımcı) ola... Göreyim seni, her umurda nice sâ'y edersin (çalışırsın) ve atebe-i âliyyeme (S.B.) bir gün mukaddem erişmeğe ikdam edesin.»

Murad paşa dahi sulh ve salâh **(barış)** emrini görüp bunu ahitleri mütezammin **(içinde olan)**, mektuplar ile, sulha âit hususları yüklü olan elçileri yanına alıp, cânib-i Engerustan **(Macaristan cânibinden)** alâkasını kesip, Belgrad'a gelip karar kılmış idi.

---

(2) Derviş paşa 8 Şaban 1015 — 9 Aralık 1606 da idam edilmiştir.

Ziyade zîk hal ve zaruret **(fazlaca sıkıntılı ve paraca darda)** olup gönlü kırık ve karışıktı. İnatçı düşmanın fazla seferi altın ve gümüşünü yok etmekle ahvâli muzdarip olmuştu.

Hattâ ol zaman Belgrad kadısı Çeşmî efendi, mütemevvilce **(zenginee)** olmakla, Murad paşaya iki bin altın kadar borç verip imdat eylemiş, bu suretle biraz refaha nail olmuştu.

Vezir-i müşarünileyh **(Murad paşa)** bu zaruretine rağmen yine icray-ı hükümette dakika fevt etmeyip âsayişi muhafazası ve celâdeti (S.B.) ölçüden fazla idi.

Bir gün bazı cebeciler (S.B.) birkaç dükkân gaaret ettiklerinde tutturup elli nefere yakın eşhası otağı önünde mazhar-ı darp edip **(dayak atıp)** fart-ı siyaseti, genç ve ihtiyar her kesin rahat etmesine sebep oldu.

Bu hal üzere Belgrad'da iken, sadrâzamlık devleti kendûye müyesser oldukta, **(kendisine vaktiyle borç para veren)** Çeşmî efendinin dostluğunu ferâmuş etmeyip **(unutmayıp)**, Halep mevleviyeti ile akranı arasında mümtaz eyledi.

Hattâ ol zamanın hassad-ı bed-zebanları **(kötü dilli hasetçileri) demişler:**

Haleb'e kadı oldu Çeşmî Hoca
Çukurunda bula çukurcu koca

Nemçe (Avusturya ile)
sulh aktedilmesi:

Sâbıkaa **(evvelce)** Lala-Mehmed paşadan sonra Nemçe **(Avusturya ile)** müsaleha emri **(barış işi)** vezir Murad paşanın **(Kuyucu Murad paşa)** reyine havale olunup serdârlık ile serhadde gönderilmişti. Kendi mensupları ile çıkıp Budin'e vardıkta memur olan asker dahi gelip dinlendi.

Ol esnada sulh kapısını açan küffâra naam **(evet)** ile cevap verip, damadı Budin beylerbeyisi Kadı-zâde Ali paşa ve Budin kadısı Hâbil efendi, ve Budin'de a'yândan Nasrüddin-zâde Mustafa efendi ve Ali paşa kethüdası Kadim-Ahmed

kethüda kalkıp Komran (**Komorn**) ile Estergon — Usturgon arasında vâki Zidva (**Zidva-torok**) boğazına vardılar.

Nemçe (**Avusturya**) ve Macar beyleri ve vekilleri dahi, mukaddem (**evvelce**) gelmişlerdi. Boçkayı'nın dahi izin ve rızası oldu.

Öte tarafta anlar, Estergon tarafına, ehl-i İslâm konup, sene-i mezbure Recebi gurresinde (1) sulh ahvalini, iki taraftan kayıklara binip Tuna üzerinde söyleştiler. İki taraftan nice kîyl ü kal ve bahs ve cidalden sonra, bu minval üzere sulha karar verdiler ki:

Sulh, el'an (**şimdi**) mün'akit olan (**akdolunan**) sulhtur ve iptidası bu târihten muteber ola... Zira mukaddema (**evvelce**) Boçkay ve Mehmet paşa ile söyleşilen Macar kavmi, umumen Boçkay hükümetinde dahil olup ve bir defa hutbe okunan kaleler Fülek ve Yanık ve gayri, cümle verilmek üzere idi.

Ve bunun üzerine kavl ve karar olunup, ol zaman mütareke üzere kalmış idi. Vezir-i âzam Mehmed paşanın vefatından sonra Boçkay dahi ikdam (S.B.) edemedi. Öte tarafın muradı üzere Murad paşa beray-ı maslâhat sulh eyledi.

Sulhnâmede mestur olan (S.B.) vekiller ve sulh şartlarının icmali (S.B.) budur:

Sulhnamenin hülâsası:

Ben ki imparator veziri ve Komran (Komarn) kapudanı ve cümle serhadlerde olan bayrakların bekçisi Yanoş omorlârdi'yim... (1).

---

(1) Naîmâ, müzakerelerin başlangıcı (1 Recep 1015 — 2 Kasım 1606) olarak gösterir. Ekseri târihler ise (17 Cümad-elâhır 1015 — 20 Ekim 1606) olarak kaydederler. Zitva-torok muahedesiyle sona eren bu müzakereler, çok çetin olmuş ve 23 gün sürdükten sonra sona ermiştir.

(1) Naîmâ, bundan sonraki dört satırında Avusturya murahhaslarının isimlerini sayar. Fakat bu saydığı isimlerle, telâffuzlarını

Bu maslâhata tâyin olunup gelmişiz. Ahitname yazıp deriz ki, bizim Nemçe çasarı **(Avusturya imparatoru)** pâdişâhımız ikinci Odolgoş **(Adolf)**, Allahın inâyetiyle Alman, Macar, Çeh ve Dalmaçya ve Hırvat va Got vilâyetlerinin çasarıdır. Azametlû pâdişâh Sultan Ahmed Han hazretlerinin bizimle sulh etmeğe istiklâl-i küllî **(kat'î salâhiyet)** ile vekilî olan Budin beylerbeyisi devletlû Ali paşa hazretleri, Budin kadısı Hâbil efendi ile, vekâletimiz cihetiyle elimizde olan istiklâlimiz üzere yirmi yıladek bu şartlar ile bitürdüğümüz sulhtur ki zikrolunur:

Şart-ı evvel (Birinci şart):

Budur ki, bizim çasar elçileri, pâdişah hazretleri Asitânesine **(İstanbul'a)** vara... Ve öteden beru birbirine gönderdiği nâmelerde oğul babaya ve baba oğula yazdıkları gibi muhabbet üzere yazalar...

İkinci Şart:

Budur ki, nâme-i hümâyunda **(pâdişâh mektubuna)**, Roma çasarı **(Roma imparatoru)** yazılıp kral yazılmaya.

Üçüncü Şart:

Bi-inâyetillâhi teâlâ barışık tamam olduktan sonra pâdişâh hazretlerine tâbi Tatar tâifesinden vesair askerden Roma çasarı vilâyetine zarar olmaya.

---

tâyine imkân bulunamadı. Eski harflerle olduğu için tam ve doğru olarak okunamadı.

Naîmâ, biraz yukarıda, Osmanlı murahhaslarını doğru olarak yazmıştır. Avusturya murahhaslarına gelince onlar da: Tercüman ve kâtip Sezar Gallo, Arşidük Mathias namına hareket eden Baron de Mollard ve daha dört kişidir. Naîmâ, Avusturya imparatorunu Odolgoş diye kaydeder. O sırada Avusturya imparatoru Rudolf'tur.

Dördüncü Şart:

Bu iki hâkimin deryada **(denizde)** ve karada vilâyetlerine **bir taraftan zarar olmaya. Ve** Macar nahiyelerinde ve bunlara tâbi karyeler **(köyler)** bizim cânibimizden dahlolunmaya **(karışılmaya)**... Ve İspanya kralı, barışık murad ederse dahlolunmaya...

Beşinci şart:

Budur ki, her türlü çeteler men olunup iki taraftan yürümeye... Eğer bizim cânibimizden **(tarafımızdan)** zarar olursa, karada tutulursa hâkim, berû cânibinin kapudanına **(kumandanına)** bildirip ol mahalle andan âdem varup şer' ile görülür. Eğer katl ve eğer tâ'zir **(tekdir, azarlama)** lâzım gelen icra oluna... Ellerinde olan eşya sahiplerine verile...

Altıncı şart:

Budur ki, bu sulh içinde kale uğrulanmaya ve dövülmeye ve hile ile alınmaya... Ve bir tarik ile alunursa reddoluna **(geri verile)** deyû, Boçkayı hâkime verilen kaleler Bec'de **(Viyana'da)** bitürüldüğü üzere anda kala.

Yedinci Şart:

Budur ki, iki cânipten sulha gleince, bahası kesilen tutsaklar, bahalarin verip çıkalar ve bahası kesilmeyenler bedeli tutsak ile tebdil oluna **(değiştirile)**. Ve sulhtan sonra kimse tutsak tutmaya ve bir tarikle tutulursa elinden alınup meccanen itlâk oluna **(salıverile)** ve iki cânipten tutanlara hakaret oluna.

Sekizinci şart:

Tameşvar ve Bosna ve Eğri ve Kanije serhadlerinde barışığa muzır hal zuhur ederse hâkimlerine arzolunup, hak

icra olunmazsa Budin beylerbeyisi cümleye başbuğ tâyin olunup ana arzoluna ki hakkı icra eyleye. Ve bu cânipte Yanık hâkimine ve Tuna'nın berû yakası kapudanlarına ve Hırvat bânlarına (S.B.) bildirilip anlar dahi hakkı icra edeler.

Dokuzuncu şart:

Budur ki her cânipte ellerinde olan kaleler tamir olunup müceddeden **(yeniden)** bir yerde kale ve palanga yapılmaya.

Onuncu şart:

Azametlû pâdişâh hazretlerine şimdiki halde müşavere olunan iki yüz bin kuruş nakit ve yadigâr büyük elçilerimiz ile varup vâsıl oldukta saadetlû serdâr hazretleri dahi devlete lâyık hedâya **(hediyeler)** ile belli başlı bir sancak beyini Hersek cânibine göndereler ve pişkeşimiz **(armağanımız)** vâsıl oldukta, devletlerine lâyık olduğu üzere âdet-i kadîmeden **(eski âdetten)** ziyade hedâya **(hediyeler)** ile çasarımıza göndereler.

On birinci Şart:

Budur ki, şimdiki halde elçilerimiz Asitâneye varup zikrolunan nukut **(para)** ve yadigârı teslim edeler.

On ikinci Şart:

Budur ki, bin on beş Recebi gurresinden **(birinden)** ve milâd-ı İsanın bin altı yüz târihinde vâki bu emrin iptidasından, yirmi yıladek tutulup, şimdi giden pişkeşten **(armağandan)** sonra üç yıladek nesne gitmeyüp üç seneden sonra pişkeş ne miktar idüğünün **(olduğunun)** adedi tâyin olunmaya ve vardıkta Roma çasarına hediye ile belli başlı adamlarını göndereler ve bu vaade içinde İslâm pâdişâhı, yahut bizim çasarımız ve Macar kralı ahrete intikal ederler ise evlât ve

ensâbı ve akrabası bu barışık içinde muhkem durup sulhu bozmayalar.

On üçüncü Şart:

Vaç palangası ne halde ise meremmat edilip **(tamir edilip)** ziyade arttırılmaya.

On dördüncü Şart:

Elçilerimiz vardıkta her ne rica ederlerse edeler.

On beşinci şart:

Eğri fethinden sonra itaat edip vergi verir karyeler **(köyler) gerû vereler,**

On altıncı şart:

Fülek, Şıcan ve Neograd karyelerinden **(köylerinden)** Eğri'ye ve Hatvan'a ve Budin'e ve Estergon'a itaat eden karyeler, itaat üzere olup vergilerini vereler.

On yedinci Şart:

Estergon, çasarımız eline düşünce, kale-i mezbureye itaat edip vergi verenler, gerû vereler. Vesair serhadlerde olan karyeler **(köyler)** dahi kadimden **(eskiden)** iki cânibe vergilerini veregeldikleri üzere vereler. Ve Kanije fethinden sonra itaat eden köylerde niza' üzere olan için, islâm cânibinden adam tâyin olunup Begân oğlu ile mahallinde görülüp Kanije'ye gelen ve gelmeyen karyeler tashih oluna... Ve şimdiyedek gelen karyeler vergilerini verip gelmeyenlere tecavüz olunmaya. Temme **(tamam oldu).**

Bağdad'da Nasuh paşa vak'ası:

Bu sene Muharreminin dördünde vezir-i âzam sâbık Mehmed paşa arziyle Bağdad'a verilen Nasuh paşa ol cânibe

tevcih eyleyüp Fırat nehrine vardıkta, Basra'dan mazul (S. B). Piyâle paşaya mülâki olup (S.B.) Bağdad'a bir sahte emir ile müstevli ve bütün Bağdad kulunu rişhent (alay) ve istimâlet (S.B.) ile kendûye yâr etmekle fuzulî olarak Irak'a vâli olan Tavil-Ahmed oğlu Mehmed nam şakînin tuğyanı (isyanı) haberini alup sür'atle Nusaybin'e vardıkta ber vech-i ocaklık Cezire hâkimi ve Rakka eyâleti beylerbeyisi olan mîr Şeref istikbal etti ve eli altında olan Kürtleri ile refakati ve yardımı iltizam eyledi.

Nasuh Paşa kadimden (eskiden) Bağdad'a işe gelen ekrad (Kürdler) beylerinden Seyid Han beye ve Sohran beylerine ve emîr-i Urban (Arapların emîri) olan Ebu-Riş oğlu Emîr Ahmed'e hil'atlar (S.B.) ve «Bağdad seferi size vâcip olmuştur. Hâliyen (şimdi) oltarafa gönderilen serdârım Nasuh paşaya refakat ve muavenet için lühuk edesiz (katılasız)» Deyû evâmir-i âliyye (pâdişah emirleri) ve mucibince istimâletnâmeler (S.B.) gönderdi.

Ebû Riş-oğlu tarik-i mekre (hile yoluna) sülûk edip (sapıp): «Siz o taraftan müteveccih olun, biz bu cânipten revân olup, sizden mukadde m(evvel) Bağdad'ın batı tarafına nüzul etmemiz (inmemiz) mukarrerdir» deyû aldatıcılığından maada, Seyid Han oğlu vesair ekrad (Kürdler) dahi bu makule sakîm (S.B.) cevaplar verip laalle ve asâ (belki, ola ki) ile paşa kırk gün Musul'da tevakkuf edip (durup) merkumlardan bir sır zahir olmadı.

Nasuh paşa bu hayrette iken Seyid Hanın Bağdad'a gönderdiği mektubu tutuldu. Bu mektubunda:

«Tavil-oğlu! İşte biz Nasuh paşayı bunca zaman geciktirdik ve Sohran Kürdlerini men ettik. Sen dahi gerekir ki er gibi hareket edip Bağdad'ı elden çıkarmamağa çalışasın!» demiş.

Nasuh paşa ziyade münfeil olup her çent ki (S.B.) yanın-

da olan leşker ile (**asker ile**) Bağdad üzerine varılmak asîr (**güç**) idüğünü biliyordu, ama Âsitaneden ikdamı (S.B.) mütezammin (S.B.) emr-i hümâyun varit olmağın, nâçar (**çaresiz**) Şehri zur beylerbeyisi Veli paşa ve Piyâle paşa ve Mîr Şeref paşa ile askeri yasayıp yürüdüler.

Erbil civarına vardıklarında Seyid Han ve Suhran ümerâsına tekrar nâmeler gönderilip, aslâ müfid olmadı (**fayda vermedi**) ve müdâra, fayda vermedi.

Bundan mâadâ Türkmen tâifesinden istishab olanların (S.B.) ekserisini biraz mal ile ıdlâl edip (**yoldan saptırıp**) su-i kastları zahir oldu.

Hâsılı Ebu Riş-oğlu vaatlerine itimat ederek, bin on beş Şabanının üçüncü günü ki, Ebu Riş'in Bağdad'a geleceğini vaadettiği gündür, Bağdad'a nüzul olundu, fakat mezbur Ebu Riş'ten eser görünmedi.

Tavil-oğlu, kendûye tâbi ettiği erâzil (**reziller**) ve Ebu-Riş oğlu ve Seyid Han taraflarından imdat için gelen Urban (**Araplar**) ve ekrad (**Kürdler**) ile Bağdad kalesine girip tahassun suretini gösterdi (**sığındı**).

Nasuh paşanın, ulûfeli olan (**maaş alan**) ve ihsanına mazhar olan bayıraşmaz, bed ahd (**yalancı, sözünde durmaz**) sekbanlarına (S.B.) nihânî (**gizlice**) otuz bin altın gönderip, cümlesini kendûye döndürüp ve bu istizharlarla (**yardımlarla**) Bağdad'dan çıkıp safşiken (**düşman saflarını yırtan**) Nasuh paşa ile mukabele eyledi.

Mukaddime-i cüyüş-i Nasuh paşa galebe ettikte, ol sekbanlar yan verip bir bölüğü aşikâre Bağdadlılara lâhik olup (**katılıp**) vesairleri kaçıp sahralara dağılmalariyle, eğerçi vehn-i azîm (**kuvvetsizlik, gevşeklik**) hâsıl oldu. Bununla beraber Nasuh paşa, ve Veli paşa ve Piyâle paşa ve Mîr Şeref, dahve-i suğradan (**ilk kuşluk zamanından**) iki namaz arasına kadar sebat edip cenk ettiler. Ol muharebede mezkûr Veli Paşa şehit ve Nasuh paşa iki yerinden zahmdar olup (**yaralanıp**)

yarar adamlarının ekserisi (çoğu) ile Mîr Şeref tevabiinden (S.B.) birkaç beyzadeler dahi şehit olduklarında, Nasuh paşa Mîr Şeref ile geride kalan müslümanları kenâr-ı selâmete çıkarmak kasdiyle inantab oldu (dizgin çevirip döndü). Ve Mîr Şeref'in ocaklığı olan Cezire'ye gelip nihayet kışın şiddetine değin anda ârâm (S.B.) ve sergüzeştini mektupla Asitâneye ilâm eyledi.

Ama çok geçmeden Tavil-oğlu, Bağdad'da hançer-i belâ ile mezbuh oldu. (zebhedildi, boğazlandı).

Mürden-i Boçkayı
(Boçkayın ölümü) :

Erdel vilâyetinde Kaşe papası Petros ve kral müsahibi Eromendi, Asitâneye mektup gönderip, (Boçkayı İştevan) o senenin Ramazanının beşinci günü dünyadan gidip, ölümünden evvel mezburları yanına davet edip kendinin hemşiresinin damadı ve veziri ümerây-ı Macar'ın diliri (yiğiti) Hemon namı ki, mukaddema (evvelce) verilen ahitnamede mezkûr ve sonra kral olması mastur (yazılı) idi, kendilerine kral nasp olunup, Macar beylerine ve kapudanlarına hitaben hükm-ü hümâyun ile, mezbur yeni krala hil'at (S.B.) ve makbul topuz ile bir sancak gönderildi.

Mezbur Hemon Batori, Erdel vilâyetinin kadîmi (eski) kralları evlâdı bekayasından olmakla ihtiyar olunmuştu. Sonra ve daha sonra, bugüne kadar ol tâife, cânib-i saltanattan (pâdişah tarafından) istiklâl üzere kral nasbolunmaktadır.

Bu senenin, geride kalan
vak'alarının zikri:

Muharremin on dördüncü gecesi İstanbul'da yahudi mahallesinde harik vâki olup (yangın olup) cuhud kapısından (yahudi kapısından) Hoca hanına ve Hoca-paşa hamamına

varıncaya kadar mahallât ve esvak **(mahlleler ve sokaklar)** yanıp, azîm hasarat vâki oldu.

Yirmi yedinci günü Mısır'dan ma'zul (S.B.) Gürcü-Mehmed paşaya Bosna beylerbeyliği ve Ağa Hüsrev paşaya Kanije beylerbeyliği verildi.

Rebiülâhirenin on birinde Celâlî Kalender-oğlu, Geyve ha valisine gelmekle Asitânede müteferrika (S.B.) çaşnigir ve çavuş ve âmme-i dirlik tasarruf edenler ol cânibe gitmek ferman olundu.

Cumada-l-ûlânın on altıncı günü Canbulat-zâde etbaından (S.B.) olup, Adana'da alem-i şekaveti berduş eden **(şakîlik bayrağını omuzuna alan)** Cemşid, Halep beylerbeyisi Tırnakçı Hüseyin paşayı alelgafle **(birdenbire)** basıp şehit eylediğinin arzı geldi. Ve aynı günde Halep'te şekavet bayrağını çeken Canbulat-oğlu Ali paşa, Trablusşam hâkimi Emîr Seyf-oğlu ile cenk ve galebe edip, Emîr Seyf-oğlunun Trablus'a sığındığı haberi geldi.

Mâh-ı mezburun **(adı geçen ayın)**)yirmi birinci günü mirahor-u kebir **(büyük mirahor)** (S.B.) Ca'fer ağa, Habeş beylerbeyisi olup, selefi (S.B.) Mehmed paşaya Yemen, ve Yemen'de olan Sinan paşaya Asitâneye gelmek ferman buyuruldu.

Ramazanın on sekizinci günü Kalender-oğlu, yanında olan eşkiya ile Saruhan'dan Nif kasabası havalisinde Anadolu beylerbeyisi olan Hüseyin paşa ve yine Anadolu'dan mazul (S.B.) Ahmed paşa ve Saruhan beyi Hacı bey birleşerek mukabele ve cenk ettiklerinde, Kalender-oğlu galip ve bunlar mağlûp oldular. Bâdehû **(sonradan)** Kalender-oğlu Manisa'ya kasdettiği mukarrer olmağın Bursa muhafazasına ziyade takayyüd (S.B.) olundu.

Sene-i mezbur **(adı geçen sene)** Zilhiccesinin üçünde saray-ı âmirede **(pâdişâh sarayı)** olan gılmânan için (S.B.) kanun üzere çıkma (S.B.) ferman olunup silâhdar-ı Has Meh-

med ağaya vezâret ile Mısır hükümeti ve Enderun kiler kethüdası İbrahim ağa, Kapıcılar kethüdası oldu. Ve cülûstan sonra evvel çıkma bu olmağın, saray halkı lisanında «büyük çıkma» deyû tâbir olundu.

Ve gılmânân-ı sarây-ı âmireden (S.B.) niceleri dahi çıkıp, halli halince muratlarına erdiler. İkinci çıkma bundan sonra bin yirmi bir şevvalinde **(1612 milâd)** olmuştur.

Ve mukaddema **(evvelce)** Safer ayının ikinci günü Derviş paşa arziyle, sadreyn **(Anadolu ve Rumeli kadı-askerleri)** Yahya efendi ma'zul olup, yerleri Hoca-zâde Esad efendiye ve Abdülâziz efendiye verildi.

Allaha hamdolsun, Târih-i Naîmâ'nın birinci cildi tamamlandı. İkinci cilt bunu takip edecektir.

BİRİNCİ CİLD İLÂVELERİ

ENDEKSLER

ŞAHIS VE YER İSİMLERİ

ve

SÖZLÜK

ŞAHİS İSİMLERİ

— A —

Abbas (İran Şahı): 67, 73, 226, 391, 396, 400, 409.
Abdi Paşa Tevkîl: 17.
Abdullah Han (Özbek Hanı): 96, 226
Abdurrahman Nadajlı: 337.
Abdülaziz Efendi (Kara Çelebi - zade, Şeyhülislâm, Ravzat-ül-Ebrar Müellifi): 17, 30.
Abdülhalim — Karayazıcı (Meşhur eşkiya): 238, 239, 240, 253, 255, 302, 303, 304, 305.
Abdül Mümin Han (Özbek Hânı) 67, 226.
Abdürrezzak Ağa (III. Mehmed devri dar-üs-saâde ağası): 335, 346, 347, 390.
Adil Giray (Kırım Prensi): 117.
Ahmed I. (Padişah): 375, 377, 385, 386, 387.
Ahmet Ağa (III. Mehmed zamanında kapıcılar kethüdası): 140.
Ahmet Ağa Mirahor: 169, 173.
Ahmed Efendi Ekmekçi-zade (III. Mehmed devri defterdarlarından) 178, 207, 220, 458.
Ahmed Ef. (Şârih el-menar-zâde): Naîmâ'nın tarihine temel olan yazma tarihin yazarı: 11, 12, 14, 34.
Ahmed Han (Keylan Hâkimi): 73.
Ahmed Paşa (III. Murad devri sadrazamlarından): 107.
Ahmed Paşa Alacaatlı: 317.
Ahmed Paşa Hafız (Bosna ve Budin beylerbeyi): 180, 215, 345, 350, 379, 403, 405, 406, 407, 414, 422.
Ahmed Paşa (Kalaylı - Koz, sadrazam): 11, 12.
Ahmed Paşa Mihalıçlı (Tameşvar Beylerbeyi): 92, 131, 180, 181, 227.
Ahmet Refik (Son devrin değerli tarihçilerinden): 13, 14.
Aldobrandini (Papa'nın yeğeni): 265
Ali (Halife): 38.
Âli (Gelibolulu, Tarihçi): 30.
Ali Efendi (Kınalızade) 49.
Ali Paşa Gejdehan: 427, 428, 450.
Ali Paşa (Çorlulu, Ahmed III. devri sadrazamlarından): 13, 14.
Ali Paşa (Rakka valisi): 92, 183, 227.
Ali Paşa (Yavuz, Malkoç sadrazam III. Mehmed devri): 306.
Ali Paşa Zincirkıran (III. Mehmed devri vezirlerinden): 412.
Alican Efendi (Yerköyü kadı naibi): 102, 103.

— B —

Bahâî Efendi: 16.
Bâkî Efendi (Kazasker ve meşhur

şair): 66, 120, 122, 174, 190.
Bathori Gabor (Erdel Beylerinden) 439.
Behram (Çeri başı, Kanije muharebesinde topçu): 277.
Bektaş Paşa (Solnok Mirlivası): 198, 414, 420.
Boçkay (Erdel voyvodası): 417, 418, 419, 420, 421, 448, 463, 476.
Burhan Efendi (Anadolu defterdarı): 75.
Burnaz - Mehmed (Sipahi zorbalarından): 331.

— C —

Cafer (III. Mehmed'in şehzadesi): 377.
Cafer Paşa (Frenk, Kıbrıs beylerbeyi): 416.
Cafer Paşa (Van valisi): 236, 259.
Cihangir (III. Mehmed'in şehzadesi): 337.

— Ç —

Clement VIII. (Papa): 265.
Çâker Ağa (Sinanpaşa-zade Mehmed Paşanın kethüdası): 240.
Çelebi Kadı (Sunullah Efendinin birader-zadesi): 240.
Çeşmi efendi: (Belgrad kadısı).

— D —

Davud Ağa / Paşa (Kapıcıbaşı, Genç Osman zamanında sadrazam): 327.
Deli-Derviş, (Celâlîlerden): 454.
Deli Hasan Batakçı (Koca Sinan paşayı batoktan kurtaran adam): 129, 254, 303, 304, 306, 314, 317, 344, 394, 395, 396, 408, 459.
Derviş Paşa (Bosna beylerbeyi sonra sadrazam): 232, 233, 309, 462, 463, 465, 466, 468, 469, 471, 473, 474.
Dev Süleyman Paşa: 313.
Don Juan (Malta beyi): 283, 297.

— E —

Dimo = Ditmo (Mihalin elçisi): 216, 244, 256, 257.
Ebubekir (Halife): 37.
Ebül Meyamin Mustafa Efendi (Şeyhülislâm): 317, 322, 323, 326, 328, 330, 335, 387, 469, 471.
Ekmekçi - zâde (Defterdar): 223, 261, 315, 319.
Emirgûne Han (İran serdarı): 401.

— F —

Ferdinandoş (Ferdinand, Avusturya imparatoru): 247, 270, 271, 283, 289, 290, 294, 295, 310.
Ferhat Ağa (III. Mehmed'in padişahlığını tebliğ eden bostancıbaşı, yeniçeri ağası): 115, 190, 317, 335.
Ferhad Paşa (Deli): 469, 470, 471.
Ferhat Paşa (Sadrazam): 66, 76, 79, 80, 101, 105, 108, 116, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 138, 140.
Fetih - Giray: 156, 159, 162, 171, 173, 175, 176, 177.
Feyzullah Efendi (Kafzade, kazasker): 427.
Feyzullah Efendi (II. Mustafa devrinde padişah hocası ve Şeyhülislâm): 16.

— G —

Gazanfer Ağa (Kapı ağası): 169, 189, 190, 318, 319.
Gazi bey (Selmas hakimi, kürt beylerinden): 353, 354, 355, 398.
Gazi Giray (Kırım Ham): 92, 96 99, 100, 117, 136, 171, 173, 175, 176, 177, 187, 194, 199, 200, 207, 213, 271, 222, 227, 230, 242, 314, 315, 340, 416.
Gıyaseddin Handmir (Tarihçi): 30.

— H —

Hâbil Efendi (Meşhur Budin kadısı): 309, 417, 475.
Hacı İbrahim Paşa (Haleb beylerbeyi) 75, 236, 254, 303.
Hafız Ahmet Paşa (Sadaret kaymakamı): 255, 256, 257, 258, 303, 316.
Halebî (Tarihçi): 30.
Halil Ağa (Silâhtar, sonra yeniçeri ağası): 64.
Halil Paşa Damad (III. Mehmed devri sadaret kaymakamı): 109, 379.
Halil Paşa (Boşnak, damad): 237.
Handan Ağa (Çerkez, Kırım ihtilafını halle memur): 175, 177.
Hasan Ağa (Köprülü Mehmet paşanın kardeşi): 33.
Hasan bey-zade (Naîmâ'nın esas kaynağı): 15, 17, 34, 232, 251, 267, 386, 399, 400, 468.
Hasan Paşa Alacaatlı: 399, 411
Hasan Paşa (Bosna beylerbeyi): 66, 67.
Hasan Halife (Sipahi zorbalarından): 317.
Hasan Paşa (Alacailli, Köstendil beyi): 253.
Hasan Paşa Hadım (Sadrazam): 187, 188, 189, 190, 378.
Hasan Paşa Kirli: (III. Murad devri valilerinden): 77.
Hasan Paşa (Köprülü ahfadından): 305.
Hasan Paşa Nakkaş: 417, 426.
Hasan Paşa Saatçı (Vezir): 216, 318 334, 373, 374, 379, 402.
Hasan Paşa Şahinci (III. Mehmed zamanında şair): 303.
Hasan Paşa Tavaşi (Veziriâzam): 109.
Hasan Paşa Telli (III. Murad devri Bosna valisi): 77, 78, 79, 80.
Hasan Paşa Tırnakçı (III. Mehmed devri yeniçeri ağası, sonra kubbe veziri): 172, 189, 218, 219, 231, 242, 318, 332, 333, 379.
Hasan Paşa Tiryaki: 131, 183, 186, 214, 243, 244, 245, 247, 260, 264, 268, 269, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 301, 424.
Hasan Paşa Yemişçi (Sadaret kaymakamı, sadrazam): 255, 258, 260, 261, 263, 266, 275, 290, 298, 304, 307, 310, 313, 314, 315, 318, 320. 321, 322, 323, 331, 332, 333, 334, 339, 340, 341, 349, 378, 414, 421, 422.
Havva Hatun (Naîmâ'nın zevcesi): 13.
Hüseyin Ağa (Turnacı başı): 336.
Hüseyin Bey Maanoğlu: 17, 19.
Hüseyin Halife (Sipahi zorbalarından): 331.
Hüseyin paşa (Amca-zâde): 11, 12, 15, 16, 33.
Hüseyin Paşa (Anadolu müfettişi olup devlete isyanla karayazıcı ile birleşen): 239.

Hüseyin Paşa (Canbolat - zâde) 228, 445, 446, 447.
Hüsrev Paşa (Tavâşî vezir): 305, 316, 318.

— İ —

İbn Ebî Hacele (Tarihçi): 30.
İbn Haldun (Tarihçi): 30, 48, 57.
İbrahim Ağa Köse (Çorlulu Ali Paşanın kethüdası): 13. 14.
İbrahim Efendi (Peçevi): 163, 164, 167, 223, 234, 267, 420, 432, 436, 439.
İbrahim Müteferrika (Türkiye'ye ilk matbaayı getiren): 16, 18.
İbrahim Han (Lor hükümdarı): 306
İbrahim (Padişah): 16.
İbrahim Paşa Damad (III. Mehmed devri sadrazamlarından): 105, 123, 125, 127, 138, 141, 144, 156, 168, 169, 170, 172, 173, 187, 188, 218, 221, 223, 225, 227, 230, 234, 236, 245, 256, 257, 258, 260, 262, 299, 304, 378.
İbrahim Paşa Divâne (III. Murad devri vezirlerinden): 116.
İbrahim paşa (Nevşehirli - üçüncü Ahmed devri sadrazamı): 12.
İbrahim Paşa sarhoş (Sancak beylerinden, Koca - Memi'nin oğlu, Kanije beylerbeyi): 78, 448.
İnce Kara - Ahmed Ağa (Kanije muhasarasında topçu kumandanlarından): 282, 293.
İsmail Paşa (Tameşvar valisi): 206.
İsmetî Efendi (Naîmâ'nın kaynaklarından): 18.

— J —

Jigmond (Sigismond, Erdel Voyvodası): 198.

— K —

Kalender-oğlu (Celâlîlerden): 427, 471.
Kazaz - Ali (Sipahi zorbalarından): 331.
Kara Ömer Ağa (Beşli ağası, Kanije muhasarasında Tiryaki Hasan Paşanın değerli yardımcılarından): 275, 285, 286, 288, 289, 291, 297.
Karakaş - Ahmet: 339, 408, 444.
Karapençe (Kanije muhasarası sırasında Tiryaki Hasan Paşa'nın, en güvendiği adamı): 272, 273, 285 286, 290.
Kara Sait (Sipahi zorbalarından): 317, 470.
Kara-yazıcı: 10, 323, 325.
Kasım Ağa (III. Mehmed devri yeniçeri ağası): 348, 350.
Kasım Paşa (III. Mehmed devri sedaret kaymakamı): 351, 352, 387, 388, 389, 393, 422, 426.
Kâtip Cezmi (Sipahi zorbalarından): 317.
Kâtip Çelebi: 17, 18, 30, 55, 99, 255, 259, 468.
Kejdehan Ali Çavuş / Paşa: 140, 144, 147.
Kılıç bey (Eleşkirt kürt beyi): 368.
Kira = Ester (III. Mehmed devrinde valide Safiye sultanın rüşvet vasıtası): 237, 238, 255, 304 .
Koca Memi (Sarhoş İbrahim Paşanın babası): 78, 79.
Köse Hamza (Celâlilerden): 454.
Köse - Sefer (Sipahi zorbalarından) 317.
Kurt Kethüda (Deli Hasan'ın kethüdası): 395, 396.

— L —

Lâm - Ali Çelebi (Nişancı) 174, 219.

— M —

Mahmud (Acem elçisi): 364.
Mahmut Kemal (İbn-ül-emin): 18.
Mahmud Paşa (Sivas Beylerbepi): 183, 186.
Mahmut (Şehzade, babası III. Mehmed tarafından öldürüldü): 336, 376.
Mahmud Paşa (Cağaloğlu Sinan Paşa-zade): 399.
Mahmut Paşa (Güzelce): 235, 316, 320, 321, 322, 327, 330, 332, 379, 422, 426.
Mahmud Paşa (Nahcıvan beylerbeyi): 357.
Makrizî (Tarihçi): 30, 49.
Maksimilien (Almanya imparatoru) 78, 153, 181.
Mathias (Arşidük, Avusturya kumandanı, Estergon'u muhasara etmiştir): 89, 94, 96, 153, 213, 263, 267, 272, 283, 299, 439, 440, 441.
Mehmed III (Padişah): 105, 127, 375, 376, 387, 388.
Mehmed IV. (Padişah): 59.
Mehmed Ağa (Alaca Bostancıbaşı): 224, 225.
Mehmed Ağa / Paşa; (Yeniçeri ağası, daha sonra sadrazam): 64.
Mehmed Bey Yenişehirli (Defterdar, III. Mehmed devrinde): 124.
Mehmed Efendi (Bostanzade, Rumeli kazaskeri, Şeyhülislâm): 73, 75, 105, 110, 122, 126, 142, 174, 175, 187, 264.
Mehmed Efendi (Hoca-zâde Şeyhülislâm): 262, 334, 431.
Mehmed Efendi Mangır Kuşu (Budin defterdarı): 263, 266, 275.
Mehmet - Giray: 336.
Mehmed Paşa (Boyalı): 75, 76, 108.
Mehmet Paşa Cerrah: 169, 187, 190, 194, 197, 217, 218.
Mehmed Paşa Cerrah (III. Mehmed devri sadrazamlarından): 76, 108, 123, 140, 334, 348, 351, 352.
Mehmed Paşa Gürcü: 424.
Mehmed Paşa (Koca Sinan Paşa - zâde): 394.
Mehmed Paşa Lala (sadrazam): 100, 115, 121, 133, 156, 245, 262, 308, 313, 377, 413, 414, 427, 462, 464, 475.
Mehmed Paşa Köprülü: 14, 33.
Mehmed Paşa Satırcı: 93, 116, 123, 125, 126, 128, 129, 178, 179, 180, 186, 194, 198, 207, 208, 212, 217, 220, 221, 222, 227.
Mehmed Paşa (Sinan paşa - zâde): 449.
Mehmed Paşa Sokullu: 107.
Melik Âdil (Eyyubi hükümdarı): 49, 50.
Melik Kâmil (Eyyubi hükümdarı): 49, 50.
Mesih Paşa (III. Murad devri sadrazamlarından): 108.
Mihal (Eflak voyvodası): 117, 118, 124, 125, 135, 137, 141, 205, 210, 214, 216, 217, 256, 258.
Mir Şeref: (Kürt beyi): 448.
Murad III.: 15, 104, 106, 127.
Murad Paşa (Kuyucu): 447, 475.
Mustafa I. (Padişah): 377.
Mustafa II. (Padişah): 33.
Mustafa Ağa Destârî (Eğri seferinde yeniçeri ağası): 150.
Mustafa Ağa (Sipahi ağası): 329.
Mustafa Efendi Ebül Meyamin (Şeyhülislâm III. Mehmed devri) 1996.

Mustafa Çavuş Aksak: (Yahudi Kira'nın müslüman olan oğlu): 255.
Mustafa çavuş (Balıkçı-zâde): 228.
Mustafa Paşa Lala (III. Murad devrinde Kıbrıs ve Şirvan fatihi) 108.
Mustafa Paşa (Râziye Hatun - zâde) 335, 346, 379, 412.
Mustafa Paşa, Sarıkçı (II. Mehmed devri vezirlerinden): 348, 423, 424

— N —

Nadasdy (Avusturya kumandanlarından): 84.
Naîmâ: 7, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 234, 235, 251, 252, 333, 406.
Nakkaş Hasan Ağa (III. Mehmed devrinde silâhtar): 333.
Nasuh Paşa Deli (Zigetvar beylerbeyi): 184, 213, 244.
Nasuh Paşa (Sadrazam): 311, 345, 394, 450, 451, 452, 453, 462, 463,
Nevalî (Molla, III. Mehmed'in hocası): 115.
480.
Nuh Paşa: (Karaman beylerbeyi): 182, 336, 345 364.

— O —

Okçu-zade (III. Mehmed devri Reis-ül-küttab'larından): 174, 219.
Osman Ağa Sofu: 105.
Osman Paşa (Yanık beylerbeyi): 131.
Osman Paşa Özdemiroğlu: 108, 408.

— Ö —

Öküz-Mehmet (Sipahi zorbalarından): 329.
Ömer (Halife): 36, 51, 52, 53.
Ömer Ağa (Kitapçı, Çavuşbaşı): 173.

— P —

Palffy (Avusturya kumandanlarından): 84, 193, 229.
Peçevî İbrahim Efendi (Meşhur müverrih): 17.
Poyraz Osman (Sipahi zorbalarından): 317, 329, 330.

— R —

Râmi Mehmed Paşa (İkinci Mustafa devri sadrazamlarından): 12, 61.
Resul-i Ekrem): 36, 37.
Rıdvan Ağa (III. Mehmet devrinde silâhtar): 126.
Rüstem Bey (Ferhat paşanın delibaşısı): 67.

— S —

Saadettin Efendi Hoca (Padişah hocası ve şeyhülislâm): 65, 106, 109, 115, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 165, 168, 175, 190, 208, 219, 231.
Saçlı (Celâlilerden): 428.
Sefer Ağa / Paşa; (Kanije muhasarasında yeniçeri ağası): 281.
Sefer Paşa; Köse: 442, 443, 444.
Selâmet - Giray: 336.
Selim (Mehmed III. ün şehzadesi): 376.
Sigismond (Erdel Ban'ı): 158.
Simon (Gürcü beyi): 236, 259.
Sinan Çavuş (Koca Peç'li): 250.
Sinan Paşa Cığala - zâde (III. Mehmet devri sadrazamlarından): 76,

97, 108, 121, 123, 147, 158, 159, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 197, 218, 378, 389, 392, 410, 413, 428, 441, 445, 446.

Sinan Paşa Koca (Sadrazam): 99, 108, 120, 123, 126, 127, 128, 129, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 377.

Sinan Paşa Sofu (Budin Beylerbeyi): 31, 198, 203, 205, 206, 345, 403, 404, 425, 428, 429, 453, 454, 455, 456.

Siyavuş Paşa (Sadrazam): 64, 76, 108, 121.

Sunullah Efendi (Şeyhülislâm): 65, 238, 240, 262, 317, 319, 326, 327, 330, 349, 407, 425, 465.

Sührab Paşa (Ciğala - zâde tarafından haksız yere Haçova'da öldürülen): 171.

Süleyman (III. Mehmet'in şehzadesi iddiası ile ortaya çıkan): 225.

Süleyman Paşa Dev (Tameşivar beylerbeyi): 215.

Şahin-Giray: 336.

Şahverdi (Deli - Hasan'ın kethüdası): 304.

Şemsi Paşa Musahip (İsfendiyar oğullarından): 109.

Şerif Paşa (Van Valisi): 354, 360, 372, 374.

— T —

Tavil bölük - başı (Celâlîlerden): 305, 336, 339, 428, 451, 455, 456.

Tepegöz - Rıdvan (Sipahi zorbalarından): 331.

Tepesitüylü (Celâlîlerden): 454.

Teuffenbach (Avusturya kumandanlarından): 89.

Toktamış - Giray: 416, 420.

Türk Ahmet Ağa (III. Mehmed devri kapıcıbaşısı): 348.

— U —

Uzun Ahmed (Acemi oğlanı, Kanije muhasebesinde güherçileden barut yapan): 284.

— V —

Veli Paşa (Çeşnigirbaşı sonra yeniçeri ağası, sonra Rumeli beylerbeyi): 154, 155, 172, 180, 181, 195.

— Y —

Yahya Efendi (Zekeriya-zâde, Şeyhülislâm): 319.

Yahya Efendi Kuş: 174.

Yavuz Ali Paşa (III. Mehmed devri sadrazamlarından): 352, 379, 389, 392, 403, 404, 406, 407, 408, 413, 414, 422.

Yularkastı (Celâlî eşkiyalarından): 305.

Yusuf Efendi (Şâmî, İmam-ı Sultanî): 17.

— Z —

Zeynel Bey (Kürt beyi): 368.

Zirinî (III. Mehmed devrinde Avusturya kumandanlarından): 84, 265, 269, 297, 449.

Zülfikâr Han (Erdebil hâkimi): 356 366, 442.

YER İSİMLERİ

— A —

Âdilcevaz: 412.
Ahıska: 357
Akçakale: 401, 409
Akdeniz: 50, 51, 413
Akkâ: 50
Akkerman: 103, 117.
Alınca kalesi: 360, 361.
Amasya: 239.
Âmid: (Diyarbakır) 411.
Anadolu: 46, 167, 171
Âsîtâne (İstanbul): 61, 73, 84, 92, 100, 101, 103, 108, 122, 127, 128, 130, 182, 221, 231, 239, 298, 303, 307, 319, 320, 339, 345, 364, 368, 377, 394, 420, 422, 427, 438, 441, 456, 470, 477.
Avusturya: 418
Ayasofya: 140
Aydın: 427.
Azarbeycan: 355, 364

— B —

Başka: 192
Bağdad: 73, 333, 462, 489
Basra: 196.
Beç (Viyana): 59, 101, 131,, 152, 231, 270, 273, 441, 448.
Beçkerek Ovası (Belgrad'ın kuzeyinde): 199, 200.
Belgrad: 80, 84, 92, 100, 119, 124, 131, 140, 144, 145, 172, 178, 180, 194, 200, 206, 208, 212, 221, 222, 223, 227, 242, 261, 262, 266, 272, 299, 302, 304, 315, 336, 339, 344, 407, 427, 429, 436, 438, 456, 463, 475.
Bender: 117
Berzence (Sigetvar'ın 46 km. kuzey - batısında bir kale): 251, 270.
Bespirem (Weszprin, Macaristan'da bir şehir): 81, 82, 83, 96, 205, 206, 208, 213.
Bihke: 66.
Bobofça (Macaristan'da bir kale): 243, 244, 245.
Boğdan: 101, 102, 116, 117, 123, 130, 136, 194, 236, 258.
Bolvadin: 428, 450,
Bosna: 66, 77, 78, 79, 184, 214, 301, 339, 344, 394, 432, 448, 459.
Budin: 81, 82, 86, 88, 90, 100, 119, 131, 132, 133, 134, 138, 182, 184, 207, 209, 213, 215, 232, 243, 245, 247, 253, 275, 307, 309, 310, 311, 313, 336, 339, 344, 414, 415, 417, 432, 435, 436, 439.
Bursa: 303, 452, 453.
Bükreş: 122, 128, 129, 130, 134.

— C —

Canik Dağları: 303
Cankurtaran: 180, 415
Ciğerdelen - Parkany: (Estergonun karşısında müstahkem bir mevki): 132, 228, 229, 309, 433, 437.

— Ç —

Çulha Kalesi: 360, 365.
Çuvanşir kalesi: 360
Çalıkkavak Derbendi: 128.
Çanat kalesi (Transilvanyaida): 201 202.
Çardak: 395
Çatalca: 449
Çillada - Kızlaradası: 311, 341.
Çorlu: 123
Çorum: 240.

— D —

Damgan: 67
Davud Paşa Sahrası: 143, 174.
Diyarbakır: 240, 305, 441
Drava nehri: 235, 243, 253, 298, 315

— E —

Edirne: 13, 128, 143, 144, 179, 220, 340, 449, 450.
Eflak: 101, 102, 116, 117, 122, 123, 128, 130, 141, 194, 258.
Eğri Kalesi: 145, 148, 149, 150, 153, 155, 156, 171, 191, 203, 205, 208, 209, 230, 250, 253, 417, 437.
Elbistan: 303
Engerus - Macar: 100, 131, 198, 210, 212, 218, 391, 399, 414, 453, 458, 461, 463.
Erdebil: 365.
Erdel: 67, 101, 124, 135, 152, 157,, 202, 209, 213, 231, 236, 258, 309, 341, 421
Erzurum: 64, 66, 373, 401, 413, 441.
Esferayn: 67
Estergon - Usturgon: 88, 89, 91, 95, 132, 137, 138, 144, 181, 183, 194, 209, 228, 230, 243, 309, 414, 416, 417, 429, 432, 433, 434, 435, 436, 448, 476, 480

— F —

Felemenk: 61
Filibe: 80, 143, 144, 340
Fülek (Macaristan'ın Banat eyaletinde bir şehir): 85, 90, 230.

— G —

Gelibolu: 339, 394
Gence Kalesi: 73, 119, 361, 364
Göle (Kiyola): 310
Gürz — İlyas (Gellerd, Budinin güneyinde tabya): 131, 228, 311, 313

— H —

Haçova Meydanı: 159
Haleb: 11, 51, 236, 411, 447, 448, 455, 4626.
Halkalı: 179
Hanya: 13
Harmanlı (Edirne yakınında) 173
Hatvan: 88, 89, 91, 147, 230
Hasankale: 412
Hezar - Grad: 128, 217
Hicaz: 50
Horasan: 226
Hotin kalesi: 233

— İ —

İngiltere: 61
İsfahan: 355
İskenderiye: 49
İstanbul: 126, 143, 178, 181, 218, 242, 304, 316, 336, 341, 426, 450, 452, 456, 458, 470, 477
İstonî-i Belgrad - Stuhlweiszenburg Macaristan'da bir şehir): 82, 83, 84, 214, 344.
İstranca: 126
İznikmid - İzmit: 408

İzovrnik (Bosnada sancak merkezi) 79

— K —

Kâbe: 34
Kalogeran köprüsü: 128, 129.
Kanije: 243, 244, 245, 247, 249, 252, 256, 257, 263, 264, 266, 270, 274, 298, 299, 448, 480
Karabağ: 364, 400
Karahisar: 121
Karmıyarık Kalesi: 354, 356
Kars: 400, 401
Kayseri: 254
Kazvin: 67
Kırım: 222
Kili: 103, 117
Kilis: 77
Komorn - Komran Kalesi: 93, 99, 145, 181, 192, 209, 277, 476
Konya: 121
Korsova: 103
Kurşunlu Han (Zorbaların toplandığı yer): 328
Kütahya: 303

— L —

Lârende: 197
Lipve Kalesi: 194, 200, 310
Litros Çiftliği: 126
Logoş Kalesi: 200

— M —

Malkara: 121
Maroş Nehri: 201,
Medine: 37, 39
Mekke: 36, 39
Mekomorya: 244, 268
Mesina Kalesi: 97
Mısır: 49, 50, 104, 353, 424
Mohaç: 290
Mora: 14
Morava Nehri: 319

— N —

Nahcivan: 354, 356, 357, 359, 363, 365, 398, 410, 413
Nemçe (Avusturya): 49, 59, 61, 77, 78, 79, 94, 131, 145, 149, 161, 164, 202, 203, 213, 229, 232, 247, 250, 260, 263, 297, 417, 418, 419, 420, 421, 433, 438, 448, 477.
Neograd: 77, 86, 87, 88, 90, 229
Nişabur: 67

— Ö —

Ösek — Essek (Macaristan'da bir şehir): 81, 82, 100, 198, 243, 244, 253, 260, 266, 298, 301, 339, 430

— P —

Palota - Polata (Bir Macar kalesi) 81, 82
Pançova Sahrası: 195
Papa Kalesi: 213
Peç: 243, 253, 264, 301, 340
Niğbolu: 118, 124, 205, 437
Peçevi: 186, 191, 192.
Peşte: 185, 206, 215, 228, 309, 310, 311, 415.
Pojega: — 264, 301.
Polata Kalesi: 199, 206, 208, 213, 268
Revan: 354, 362, 363, 368, 369, 374, 396, 400, 401, 409

— R —

Rodos: 327
Rumeli: 167, 174, 227
Ruscuk: 102, 103, 118, 124, 127, 195, 216

— S —

Saruhan: 428
Sava Nehri: 145, 180, 242
Sayda: 49, 50
Sebzvar: 67
Segedin: 145, 146, 172, 207
Selmas: 442
Semendire: 77
Senadin Sahrası: 216
Sigetvar: 213, 264, 269, 272, 273, 278, 285, 290, 298, 299, 315
Sirem (Sırmiyum, Belgradın karşısında): 77, 81, 180, 307, 437
Sissek - Siska (Hırvatistanda bir kale): 78
Sivas: 240, 455
Soboska — Somoskoe (Macaristanda bir kale): 87
Sofya: 80, 144, 179, 221, 340
Solnok (Szolnok): 172, 198, 207, 215, 310
Sonbor (Tameşvarın 145 kilometre batısında bir şehir): 207, 221, 231, 448
Sunluk Kalesi: 147.

— Ş —

Şam: 51
Şebeş Kalesi: 200
Şikloş: 244, 253, 272, 298
Şirvan: 73, 108, 364, 400, 410, 411, 441
Şumnu: 128

— T —

Takova: 83
Tameşvar: 158, 183, 185, 194, 201, 310, 421, 459
Tata: 83, 93, 192, 205, 208, 213, 230
Tebriz: 64, 354, 355, 356, 359, 365, 410, 411, 413, 441
Tepe - delen — Saint Thomas kalesi: 432, 433, 434, 436
Tirgovişte: 130, 134, 135
Tise Nehri: 146, 147, 205, 207, 421
Tokay kalesi: 420
Topkapı Sarayı: 15
Trabzon: 334
Tuna: 93, 101, 102, 117, 118, 135, 136, 145, 178, 195, 205, 217, 228, 243, 311, 343, 414, 416

— U —

Urfa: 239
Uyvar Kalesi: 133, 213, 218, 227, 230, 436, 437
Uzunca Ova: 80

— Ü —

Üsküp: 195
Üsküdar: 220, 239, 303, 392, 422, 452 463, 464
Üstûnî-i Belgrad: 225, 232, 245, 262, 263, 266, 307, 309

— V —

Vaç - Waitzen (Macaristanda bir şehir): 86, 134, 183, 228, 415, 433
Varad Kalesi: 194, 200, 202, 205, 206, 216
Varadin: 145, 172
Venedik: 14
Vidin: 118, 146, 178, 215, 216
Vişgrad: 433, 434

— Y —

Yagodine: 80
Yakova: (Drava üzerinde bir kale): 253

Yanık kalesi (Raab) 82, 99, 178, 180, 191, 194, 209, 250, 263
Yanova Kalesi: 194, 310
Yedikule: 190, 236, 237, 259
Yemen: 241
Yeni-Hisar: 67
Yerköyü (Romanyada bir kale): 102, 118, 136, 258

— Z —

Zağra: 217
Zemlin - Zemon: 101, 180, 227, 242, 260, 262, 314, 460
Zitva-torok: 476

SÖZLÜK

— A —

Abd — Kul

Acemi oğlanı — Yeniçeri ocağında kullanılmak üzere esirlerden, veya devşirme suretiyle hristiyanlardan toplanan çocuklara verilen isimdir.

A'dâ — Düşman.

adâvet — Düşmanlık.

Adem-i muvâfakat — Râzı olmamak

Adem-i vedad — Dost olmama.

Adüv — Düşman

Agâh — Haberli, uyanık

Ağa-Kapısı — Yeniçeri ağalarının bulunduğu resmî dâire. Süleymaniye'de idi.

Âgaz — Başlamak

Ağniyâ — Zenginler

Ağraz — Gizli kinler, maksatlar, (garazın çoğulu)

Ahbar — Haberler

Ahkâm — Hükümler

Ahlâf — Bizden sonra gelecek olanlar.

Ahsen-i takvîm — En güzel surette.

Ahz-ı sâr — İntikam alma.

Akabince — Ardından.

Akar — Gelir sağlayan mal ve yapı.

Akıncılar — Muntazam ordunun önünde, harpten evvel düşman ülkesini talan ve tahrip eden gaazîler. Bunlar 250 sene orta Avrupa'yı dehşet içerisinde bırakmışlardı.

Aklî — Akıl ile ilgili.

Âl — Düzen, hile.

Âl — Evlâd, çocuk, sülâle, hânedan.

Alelgafle — Gaflet üzere, ansızın.

Alem — Sancak.

Alesseviyye — Bir düziye, eşit olarak.

Âlîşan — Şan ve şerefi yüce olan.

Atlı bölük — Yeniçeri askerinin süvari kısmını teşkil eden ve «ebnâ-i sipâhiyan» denilen atlı bölük... Bunlar «sipâhi, silâhtar, ulûfeciyan-ı yemîn ve ulûfeciyan-ı yesar, gurebây-ı yemîn ve guremây-i yesar bölükleridir.»

Âmâde — Hazır.

Amel-mande — İşten kalmış, yaşlı, sakat insan.

Âram — Dinlenme, rahat etme, durma.

Ârızî — Gelip geçici.

Arpalık — Memurlara bir nevi munzam tahsisat ve azil veya tekaüd edilen mülkî ve ilmî memurlara mâzûliyet ve tekaaüt maaşı kabilinden verilen.

Arz — Bir büyüğe sunma, bildirme.

Arza girmek — Sadrazamların, kubbealtı (Bakanlar Kurulu) toplantısından sonra alman kararları padişaha bildirmek üzere huzûra girmeleri.

Arzan — Enliliğine.
Arzdan çıkma — Parişah huzûrundan çıkma.
Arz-ı kudret — Kudret arzetmek.
Asâlet — Soyluluk, köklü, temelli olma.
Asâkir-i mansure — Tanrı yardımı ile üstün gelen askerler.
Âsân — Kolay
Âsitâne — İstanbul.
Âsûde — Rahatlanmış.
Âşîna — Bildik, tanıdık.
Atâ — Bahşiş, ihsan.
Atebe-i aliyye — Atebe, eşik, basamak demektir. Atebe-i Aliyye, pâdişah sarayı.
Âtıl — Boş durur, tembel.
Atîk — Eski.
Avam — Halkın büyük kısmı, havass karşılığı.
Avâtıf-ı Husrevânî — Hükümdarca âtıfetler.
Avene — Yardımcılar, arkadaşlar, (fenalıkta yardım yerinde kullanılır).
Âyâ — Acebâ.
Ayak dîvanı — Fevkalâde hallerde padişahın huzuruyla kurulan divan.
Âyan — Bir yerin ileri gelenleri.
Âyân-ı kiram — Devlet büyükleri.
Âyîn — Gelenek, din merâsimi.
Âyîn-i bâtıl — Bâtıl gelenek.
Ayş-ı-nuş — Yiyip içme, zevk-u safâ.
Âzâde — Her türlü bağdan kurtulmuş.
Azâyim — Fena şeylerden kurtulmak için okunan duâlar.
Azb-ül-beyan — Söylenişi tatlı dil.
Azîm — Büyük, ulu.

— B —

Bâb-ı Humâyun — Topkapı Sarayının, Ayasofya'ya bakan birinci kapısı.
Bab-üs-Saâde — Topkapı Sarayında Ak-ağalar kapısı.
Bâb-üs - Saâde Ağası — Enderun âmirlerinden... Ak-ağaların (beyaz hadım-ağaları) en büyük kapı ağası idi.
Bâdehû — Ondan sonra.
Bâgîler — Âsiler.
Balyemez top — Eskinin, uzun menzilli topu.
Ban — İsklavonya, ve Macaristan taraflarında küçük prenslere verilen isim. Vaktiyle Eflâk, Sırp hükümdarlarına da «Ban» denirdi.
Bargâh — Çadır.
Bâriz — Meydanda,
Bâr u bengâh — Eşya ve çadır.
Bârû — Kale duvarı, sığınacak yer, siper.
Basîret — Kalb gözüyle görme, biliş.
Bâtıl — Boş, çürük, doğru ve gerçeğe karşı.
Bâtın — İç, gizli, görünmeyen şey.
Bâ-vekar — Vekarlı.
Bce — Viyana.
Bedaloşka — Eskiden kullanılan bir nevi top.
Bed-fial — Yaptığı işler kötü olan.
Bedhah — Herkesin kötülüğünü isteyen.
Bednam — Kötü namlı.
Bekâm — İsteğine kavuşmuş.
Belâgat — Merâmın, düzgün ve süslü olarak anlatılması.
Belây-ı âsümânî — Gökten inen belâ.

Beliğ — Düzgün olarak merâmını anlatan.
Bende — Bağlı, esir, köle, kul.
Bengâh — (Bk. Bâr u hengâh).
Berat — Misal, nişan, rütbe, memurluk gibi devletçe verilen şeyler hakkında verilen resmî kâğıt.
Berât-ı eman — Mal ve cana dokunulmayacağına dair verilen yazılı söz.
Berdâr — Asılmış, darağacına çekilmiş.
Berkarar — Kararlı, devamlı.
Bertaraf — Bir yana, yokedilmiş, şöyle dursun.
Bevvâbân-ı Sultanî — Pâdişah kapıcıları.
Beyt — Ev.
Bezl-i makdur — Kuvvetini esirgemeden uğraşma.
Biat — Birinin hâkimliğini, hükümranlığını kabul etme.
Bî-bak — Korkusuz.
Bid'at — Sonradançıkma âdetler.
Bîdiriğ — Esirgemiyen.
Bî-had — Hadsiz.
Bihuş — Aklını kaybetmiş, sersem, baygın.
Bil'iztırar — İstemeyerek.
Bîmar — Hasta.
Bî-muhâbâ — Çekinmeyerek, korkmadan.
Bî-pâyan — Tükenmez.
Bi'set — Gönderme, Peygamber vasıtasiyle halkın dine dâvet edilmesi.
Misyar — Çok.
Bî-şümar — Sayısız, pek çok.
Bizzarûre — İster istemez.
Bostancı-başı: Sarayların bekçiliğini yapan ve zâbıta işleriyle de meşgul olan saray mensuplarının en büyük zabiti. İcabında bostancı-başılar, pâdişahın gazabına uğrayanları öldürmekle de vazîfelendirilirlerdi.
Boyar — Rumen asilzâdelerinin adıdır.
Börk — Beyaz keçeden bir nevi yeniçeri serpuşudur.
Burc — Kale duvarlarında murabba ve çok köşeli olarak yapılan müdafaa kulesi.
Buyrultu — Küçük bir makam veya şahıs tarafından sunulan yazılı kâğıda, makam sahibi tarafından emir suretinde yazılan yazı.
Bühtan — İftirâ.
Bükâ — Ağlama.

— C —

Câize — Bir büyüğün, kendisine sunulan bir armağana karşı verdikleri bahşiş.
Cânib — Taraf.
Caygîr — Yerleşen, süren.
Câzim — Kesin karar verme.
Cebeci — Harb âletleri, levazımı yapan, bunları muhafaza ve harbte tabyalara kadar sevk eden ordu mensuplarının adıdır.
Cebehâne — Eskiden silâh ve harb levazımını muhafazaya mahsus yer...
Ced — Dede, Ata.
Celâdet — Yiğitlik.
Cemîle — Hatır hoşluğu için yapılan hareket, yaranma, yaranmak için yapılan hareket.
Cem etmek — Toplamak.
Cenah — Yan, kol.
Ceste ceste — Azar azar.
Cevî — Haksızlık edip incitme.

Cevşen — Örme zırh, zincir ve puldan yapılan zırh.
Cifr (Cefr) — Rakam, harf ve sembol ile ifâde edilen bir bilgidir. Gûya bununla gelecekte olacak şeyleri haber vermek mümkünmüş, bir nevi fal.
Cihad — Din uğrunda savaş.
Cihanşümul — Dünya çapında.
Cizye — İslâm devletlerince hıristiyan tebaadan alınan vergi.
Cuş ve Huruş — Aşıp taşmak.
Cülus — Oturma.

— Ç —

Çasar — İmparator.
Çaşnigir-başı — Sarayda sofra hizmetlerini görenlere, çaşnigir denirdi. Bunlardan bir kısmı pâdişahın şahsına ait yemeklere nezaret ederlerdi. Bunların en büyüğü, çaşnigir-başı idi.
Çavuş - başı — Dîvanda, halkın istidalarını takdime delâlet eder, ve dâvâ için girip çıkanlara mübâşirlik ederdi. Elinde gümüş bir asa bulunurdu.
Çıkma — Saray hizmetinde bulunanlardan taşra hizmetlerine memur edilenler hakkında kullanılan tâbirdir.
Çorbacı — Yeniçerilerin ortalarının (bölüklerinin) zâbitinin ünvânı.

— D —

Dağdağa — Gürültü, patırdı.
Dâhiye-i dehyâ — Belâ, musîbet.
Dahve-i kübrâ — Kaba kuşluk vakti.
Dâî — Duâ eden, sebep olan.
Dâl — Azgın.
Dalâlet — Azma, doğru yoldan çıkma.
Darâatname — Kendini çok küçülterek yazılmış mektup.
Darbzen — Kale döven top.
Darphâne — Para kesilen yer.
Dârussaltana — İstanbul.
Dârüs-saâde ağası — Kızlar ağasının diğer adı.
Dâye — Dadı.
Dâyin — Alacaklı.
Debdebe — Gürültü, patırdı, gösteriş.
Defterhâne — Malların tasarruf muamelelerinin yapıldığı ve kâğıtların muhafaza edildiği yer.
Defter Emini — Önceleri, defter-i Hâkaanî nâzırı, defter-i Hâkaanî emini, son zamanlarda da tapu umum müdürü adını taşıyan vazife sahibinin ilk ismi.
Dehr — Zaman, cihan, devir.
Dehşet - Perdaz — Dehşet verici.
Derdimend — Zavallı
Dergâh-ı Âli Kapucubaşısı — Pâdişah sarayı kapıcılarının başı (ortakapı kapıcıları)
Der-i devlet — Devlet kapısı.
Der-Zincir — Zincire bağlı.
Dest — El.
Destar — Sarık.
Destibus — El öpme.
Dest-i teaddî — Zulüm eli.
Destmal — El silecek.
Deşt — Ova.
Devab — Binek hayvanı.
Dîbâce — Ön söz.
Dîde — Göz.
Dil — Esir.
Dilgîr — Gücenik, kırgın.
Dilhâh — Gönül isteği.
Dilir — Yiğit.

Dilîran — Yiğitler, cesurlar.
Dirlik — Geçim vasıtası olarak devlet tarafından verilen maaş ve ve buna yarayan timar, ulûfe, ve mevacib.
Dîvan — Hükümet büyüklerinin toplantısı.
Dîvan efendisi — Vezirlerin ve beylerbeyilerinin, yazı işlerinde kullandıkları kimse... Maaşları efendileri tarafından verildiği için resmî memur sayılmazlar.
Dîvân-ı hümâyun — Pâdişaha bildirilecek şeylerle, bunların yazılması, yoklanma işleriyle uğraşan dâire.
Dizdar — Kale ağası.
Draht — Ağaç.
Dûr-u-dıraz — Uzun uzadıya.
Dümdar — Ardçı.
Düşvar — Güç.
Düyun — Borçlar.

— E —

Eâlî — Şerefli, ulu kimseler.
Ebleh — Akılsız, budala.
Ecdâd-ı kiram — Şerefli atalar.
Edavat — Âletler.
Ednâ — Daha veya pek aşağı, daha alçak, daha bayağı.
Edviye — İlâçlar.
Efzun — Ziyâde, çok aşkın.
Ehemm — Daha ve çok önemli.
Ehl-i beyt — Hâne halkı.
Ehl-i takvaa — Takva sahibi olan (B. takvaa).
Ehven-i şerreyn — İki şerden ehven olanı.
Eknaf — Taraflar, yönler.
Emâkin — Mahaller, yerler.
Emân — Emin olma, korkusuzluk.
Emâret — Emirlik, beylik.
Emir-ül-ümerâ — Beylerbeyi.
Emlâk — Mülkler.
Emr-i şerif — Pâdişah emri.
Emsâr-ı memâlik — Büyük şehirler.
Emtia — Mallar.
Emval — Mallar.
Enderun — (Enderûn-i hümâyun) Sarayın iç kısmı, teşkilâtı.
Enderun ağaları: (İç ağaları) — Sarayda pâdişah hizmetinde bulunan ağalardır. Bunların büyükleri 12 tanedir: 1) Kapı ağası, 2) Hazinedar başı, 3) Kilercibaşı, 4) Saray ağası, 5) Has odabaşı, 6) Silâhdar başı, 7) Çuhadar, 8) Rikâbdar, 9) Kapıcılar kethüdası, 10) Çavuş başı, 11) Bostancı başı, 12) Kızlar ağası.
Enderun-ı hümâyun — Sarayın mabeyn kısmı karşılığı olarak kullanılır.
Engerus — Macaristan.
Ensar — Yardımcılar.
Erâcif — Uydurma sözler.
Erbâb-ı Dâniş — Bilgi sahipleri.
Erkân — Direkler, âdetler, kaideler — Bir kurulun ileri gelenleri.
Erkân-ı dvelet — Devletin ileri gelenleri.
Ervâh-ı Habîse — Cin ve şeytanlar, habis ruhlar.
Eskal — Ağırlık.
Esrâr — Sırlar.
Eşkinci — İkinci Mahmud zamanında, yeniçeri ocağına mulhak olarak ihdas edilen askerler.
Eşref-i mahlûkat — Yaratıkların en şereflisi.
Eşribe — İçecek şeyler.
Etba' — Birine bağlı olanlar, uşaklar, hizmetçiler.
Etibba — Bak, tabib.

Evâil — Evvelleri.
Evâmir-i aliyye — Pâdişah emirleri.
Evâmir-i pâdişahi — Pâdişah emirleri.
Evbaş — Aşağı kimseler, çapkınlar.
Evlâ — Birinci.
Evsaf — Vasıflar, nitelikler.
Evza' — Haller, durumlar.
Eyyam — Günler.
Eyyâm-ı fetret — Bir hükümetin zayıfladığı günler.

— F —

Fâcir — Günah işleyen, kötü işlerle vakit geçiren.
Fâdıl — (Bk. Fâzıl)
Fâhiş — Edeb ve terbiye dışı.
Falye — Ağızdan dolma toplarda arka tarafında açılmış olan delik.
Fârig — Boş, vazgeçmiş, rahat.
Farîza — Farz olan şey, yapılması gerekli olan vazife.
Fart-ı şecâat — Aşırı şecâat.
Farz-ı ayn — Her müslümanın tek tek yapması gerekli farz.
Fâsid — Bozuk, bozan, bozulmuş.
Fâzıl — Fazîlet sahibi.
Febihâ — Öyle olsun, İmdi.
Fehmetmek — Anlamak.
Ferâgat — Vazgeçme.
Ferâset — Çabuk kavrama, hemen anlama.
Fermân-ı Âlişan — Pâdişah fermanı.
Fermân-ı humâyun — Pâdişah fermanı.
Fesh — Bozma, hükümsüz bırakma.
Fetânet — Anlayış, zihin açıklığı.
Fetihname — Zafer haberini yurda duyurmak için gönderilen ferman.
Fetvâ — Bir mesele hakkında şeriatın ne dediğini anlamak için müftü tarafından verilen hüküm.
Fevkalhad — Hadden aşırı.
Fevt olmak — Vefat etmek.
Fevz — Kurtuluş, üstünlük.
Feyz — Bolluk, bağış, ihsan, olgunlaşma, ilerleme.
Fındık — Kurşun.
Fısk — Günah işleme, dinin yasak ettiklerini yapmak.
Filori — Floransalıların parası.
Frânçe — Fransa.
Fudalâ — Fâzıllar.
Füc'eten — Birdenbire (ölüm)
Fürce — Aralık, fırsat.
Fütûr — Gevşeklik, bezginlik.

— G —

Gaalle — Derd, sıkıntı.
Gaddar — Zulmeden, vefasız, soyucu.
Gaddare — İki tarafı keskin kılıç.
Gaaret — Düşman toprağına yağma hücumu, çapul.
Gaaretzede — Gaaretten zarar gören.
Gadr — Zulüm.
Gaflet — Habersizlik, uyku basma.
Galtan — Yuvarlanan, bulanan.
Gamz — Göz kırpma, arabozuculuk.
Ganâim — Ganimetler.
Garez — Niyet, maksat, kötü niyet, gizli düşmanlık.
Gark — Batma, boğulma, bol bol verme veya alma.
Gasb — Zorla alma.
Gayret-i cahiliye — Bilgisizlikten

gelme gayret.
Gayyur — Çalışkan.
Gayz — Kızgınlık.
Gazâ — Din uğruna savaş.
Gazab — Öfke, darılma.
Gazabnâk — Öfkeli.
Germiyet — Ateşli çalışma.
Gılmânan — Yeniçeri ocağına yeni girmiş gençler — **Gılmân-ı hassa**: Pâdişah sarayında hizmet gören gençler.
Gılmân-ı hassa — Pâdişah sarayında hizmet gören gençler.
Giriftar — Tutulmuş, tutkun.
Gönder — Sırık.
Gulâm — Delikanlı, kul, köle.
Gulâmiye — Cizye toplayanların, bu paraları hazineye yatırırken, masraflarına karşılık olarak aldıkları hisse.
Gulgule — Gürültü.
Gulüv — Üşüntü, saldırma.
Gurebây-ı yemin — İki süvari bölüğünden biri (sağ garipler)
Gurre — Arabî ayın birinci günü.
Gusse — Tasa, kaygu.
Güşmal — Kulağı bükülmek.
Guzât — Gaaziler.
Gülbank — Lügatta, müretteb duâ demektir. Yeniçerilerin en meşhur gülbankleri, ulufe dağıtıldığı vakit şöyle idi:
Allah Allah illâllah, baş uryan, sîne püryan, kılıç alkan, bu yerlerde nice başlar kesilir, olmaz hiç soran, eyvallah... Kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, üçler, yediler, kırklar, nûr-ı nebî, kerem-i Ali, pîrimiz hünkarımız Hacı Bektaş-ı veli. Demine devrânına hû diyelim hû...
Gülşen — Gül bahçesi.
Gümrah — Yolunu kaybetmiş, yoldan sapmış.
Güzar — Geçme, geçiş.
Güzîde — Seçilmiş, seçkin.

— H —

Habîr olmak — Haberi olan, ilgili.
Habis — Kötü, fesatçı.
Hâcegânlık — Devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Hacegan silsilesinin son mertebeleri menâsıb-ı sitte denilen (nişancılık, şıkk-ı evvel, sâni, sâlis defterdarlıkları, Reis-ül - küttaplık ve defter eminlikleridir. Hâcegânlıktan vezirliğe terfi edilebildiği için bu mühim bir rütbe idi.
Hâca-i pâdişahî — Padişah hocası.
Hacr — Kanun yoluyla birinin, kendi malını istediği gibi kullanmadan alıkonulması.
Hâdisat — Hâdisenin çoğulu (Bk. Hâdise).
Hâdise — Olay.
Hafıkayn — Doğu, batı.
Hah-nâhah — İster istemez.
Hâk ile yeksan — Yerle bir.
Hâksâr — Toprakla beraber, önemsiz, bayağı.
Hamâil — Muska, tılsım.
Hâmil — Yüklenmiş, taşıyan.
Hânende — Şarkı söyleyenler.
Hankah — Tekke.
Hâr — Diken.
Harbe — Kısa mızrak.
Harem — Herkese açık olmayan yer. Saraylarda kadınlara ayrılmış olan bölüm.
Haremeyn-i Şerîfeyn — Mekke ve Medîne.

Harem-i Has — Pâdişah sarayında kadınlar dâiresi.
Hâric müderrisi — İlk tahsil veren medreselerde ders okudan hoca.
Has — Yüzbin akçeden fazla hâsılat temin eden timarlar.
Has — Çöp, süprüntü.
Hasad mevsimi — Ekin biçme vakti.
Hasârat — Ziyanlar, zararlar.
Haseb — Soyluluk, asillik.
Hâsirîn — İsteğine kavuşamayanlar.
Haslet — Tabiat, huy.
Hass — Seçkin ve ileri kimselerin meydana getirdiği topluluk, hususî.
Hâşâ — Allah korusun, olmaya ki.
Hâşiye — Kumaş kenarı, pervaz, sofra kenarındaki boşluk, kitabın içindekileri açıklayan kenara yazılan yazı.
Hatar — Tehlike.
Hâtem — Mühür.
Hâtem-i Süleyman — Süleyman (A. S.) ın mührü (Sadâret mührüne telmihen).
Hatt-ı Hümâyun — Pâdişah yazısı, fermanı.
Havass — İleri kimseler, okumuşlar, bilginler, pâdişaha ayrılmış gelir kaynakları.
Havâyiç — İhtiyaçlar, gerekli şeyler.
Havene — Hainler.
Havf — Korku.
Haybet — İsteğe erememe, ümit kırıklığı.
Hayırhah — Hayır isteyen, iyilik dileyen.
Hayme — Çadır.
Hazîne-i âmire — Devlet hazinesi.
Hazîre — Etrafı duvarla çevrilmiş mezar.
Hedm — Yıkma.
Hefevat — Sürçme
Hem-inan — Birlikte hayvan yürütenlerin herbiri. Atbaşı, beraber.
Hem-rikâb — Rikâb rikâba, eşit.
Hengâm-ı şitâ — Kış zamanı.
Her bar ki — Her ne vakit ki.
Her çend — Her ne zaman.
Hetk-i ırz ve nâmus — Irz ve namusa yırtmak, tecâvüz etmek.
Hısn — Sağlam, sarp yer, kale.
Hilâf — Karşı.
Hil'at — Pâdişah veya vezir tarafından verilen ağır kaftan - hil'at-i fâhire — Çok ağır değerde kaftan.
Hil'at-i Fâhire — Pâdişah tarafından verilen en değerli kaftan.
Hilkat — Yaratma, yaratış, tabiat.
Himâyet-i saltanat — Saltanatı himâye.
Hîn — Vakit, zaman.
Hiyam — Çadırlar.
Hiyel — Hileler,
Huddam — Hizmet edenler, hademeler.
Hulefây-i Râşidîn — Peygamberden sonra gelen dört halife.
Hulûl — Girme, geçirme.
Humbara — Demirden, yuvarlak, içi boş olarak yapılan ve barutla demir ve kurşun parçaları doldurulup el ile veya havan topu ile atılan harb âleti. Eski devrin bombası.
Huruç — Çıkmak.
Husran — Ziyan, zarar, azgınlık.
Huzu' — Alçak gönüllü olma.
Huzur — Büyük kimselerin yanı - Rahatlık, eminlik.
Hüceet — Bir hak veya sâhiblik

gösteren resmî belge.
Hüsn-ü teveccüh — Sevgi ile karışık beğenme.
Hüsran — (Bk. Husran)

— I —

Isdar — Çıkarma.
Isgaa — Dinleme, kulak verme.
Itlak — Salıverme.
Ittila' — Haberi olma.

— İ —

İbâhat — Haramlılığı kaldırılarak yapılıp yapılmamasının serbest bırakılması.
İbârat — İbâreler, cümleler.
İbkaa — Yerinde bırakma.
İbrâm — Üstüne düşme, zorlama,
İbrây-ı zimmet — Borçtan kurtulma.
İbraz — Meydana çıkarma, gösterme.
İbtida etmek — Başlamak.
İcâbet — Kabul etme, râzı olma.
İcâzet — İzin.
İclâ — Sürgün.
İcmal — Özet.
İç Hazîne — Sarayda muhafaza olunan paralar hakkında kullanılan bir tâbirdir.
İç oğlanı — Saray hizmetine alınıp devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler.
İdbâr — Talihin yüz çevirmesi, düşkünlük.
İfrat — Aşırı gitme.
İfşâ — Açığa vurma, gizli bir şeyi yayma.
İftâ — Fetvâ verme.
İğtinam — Yağma ve çapul etme, zahmetsiz kazanç sayma.
İhdâ — Hediye verme.
İhdas — Peyda etme.
İhlâs — Temiz sevgi, içten gelen bağlılık.
İhsan — İyilik etme, bağış, lûtuf.
İhtifâ — Gizlenmek.
İhtikâr — Madrabazlık, vurgunculuk.
İhtimam — Ziyâde dikkatle çalışma.
İhtişam — Gürültülü gösteriş.
İhvân — Kardeşler.
İhyâ — Diriltme, canlandırma, yeniden kuvvetlendirme.
İhzar — Huzûra getirme, hazırlama.
İkab — Eziyet.
İkdam — İlerleme, sürekli çalışma.
İkna — Kanaat ettirmek, râzı etmek, kandırma.
İktibas — Bir fıkra veya sözü olduğu gibi veyâ anlamını aktarma.
İktidâ — Uyma, ardından gitme.
İktifâ etmek — Yetinmek.
İ'lâ — Yükseltme.
İlâhî — Allaha mahsus, tanrı ile ilgili.
İlâm — Bildirme, anlatma.
İle'l - inkıraz — Mahvoluncaya kadar.
İlhad — Tanrı varlığına, birliğine inanmama, dinsizlik.
İlkaa — Koma, bırakma, terk.
İlm-i nücum — Yıldızlar ilmi.
İltica — Sığınma.
İltimas — Tutunma, yapılmasını isteme.
İlzam — Cevap veremez hâle getirme.
İmâret — Bayındırlık, fakirlere yemek verilen yer.

İmsak — Birşeyden el çekme, perhiz.
İmtina' — Çekinme, yapmama.
İmtinân — Başa kakma, minnet.
İmtizac — İyi geçinme, uygunluk, kaynaşma.
İn'am — Nimet verme, iyilik etme.
İnâyet — Dikkat, gayret, lûtuf, iyilik.
İnhâ — Ulaştırma, resmî dâirede üst makama yazılan yazı.
İnhitat — Düşme, kuvvetten düşme, çöküntü.
İnhizam — Sindirilme.
İnkiyad — Boyun eğme.
İnsicam — Düzgün, düzgün söz.
İnşâ — Yapma, kaleme alma, nesir yazı.
İntisab — Bir kimseye mensubluk, birinin adamı olmak.
İntizar — Bekleme, gözleme.
İrâde — İsteme, dileme, emir, ferman.
İrâde-i ilâhiye — Allah emri.
İrâde-i seniye — Pâdişah emri.
İrsal — Gönderme, yollama.
İrşad — Doğru yolu gösterme, uyarma.
İskân — Yerleştirme, ev sâhibi etme.
İsnad — İftira etme.
İsticvab — Sorup, karşılık alma.
İstifsar — Sorup anlama.
İstiğna — Eldekini yeter bulma, tok gözlülük.
İstihkak — Haklı olma, haketme, hakedilen iş karşılığı.
İstihlâs — Kurtarma.
İstikrar — Yerleşme, karar bulma.
İstikraz — Borç para alma.
İstiman — Aman dileme, sığınma.
İstirdat — Geri isteme, geri alma.
İstisal — Kökünden söküp atma.
İstishab — Yanına alma.
İstitâat — Güc yeterlik.
İstizan — İzin isteme, izin için sorma.
İşâ — Gece karanlığı başladığı zaman.
İştihar — Ün alma.
İtab — Paylama.
İtfâ — Söndürme, bastırma.
İtidal — Orta oluş, ortalama, uygunluk, yumuşaklık.
İtina — Çok dikkat etme, özenme, önemle çalışma.
İtizar — Özür dileme.
İtmînan — Emin olmak.
İttıbâ — Uyma, arkasından gitme.
İttifâk-ı ârâ — Oy birliği.
İttisal — Ulaşma, bitirme.
İyal — Bir kimsenin beslemeğe mecbur oldukları, kadın.
İz'ac — Rahatsız etme, zorlama.
İzâle — Yoketme.
İzdırâ — Hakaret.
İzhâr-ı celâdet — Celâdet gösterme.
İzzet — Değer, yücelik, kudret.
İzz ü iclâl — Değer, yücelik, büyüklük.

— K —

Kaall — Söyleyen.
Kabz — Ele alma, teslim alma.
Kadh — Bir kimsenin ayıbını söyleyerek çekiştirme.
Kadıasker - Kazasker — İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biridir. Birinci Murad zamanında ihdas edilmiştir. Fâtih tarafından (Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği) olarak ikiye ayrılmıştır. Seferlerde, pâdişahın huzuruna dâvetsiz girmek selâhiyetleri vardı.
Kadırga — Eski devrin harp gemi-

si, kürek ve yelkenle çalışırdı. Yirmi beş oturaklı idi her küreğe 4 kişi çekerdi.

Kadîm — Eski.

Kadîmî — Eski.

Kâfire — Kadın kâfir.

Kal'abend — Bir kale içinde yaşamağa hükümlü.

Kal'a küp — Kale döven top.

Kalyon — Eskinin büyük harp gemisi.

Kalyoncu — Eskiden «bahriyeli» karşılığı kullanılan bir tâbirdir.

Kâmil — Bütün, tam, olgun, bilgin.

Kâmkâr — Mutlu.

Kâmyab — İstediğini bulmuş.

Kapı-ağası — Bâb-üs-saâde ağası, saraydaki hadım - ağalarının en büyük zabiti.

Kapıcı-başı — Saray kapıcılarının âmiri.

Kapıcılar — Saray kapıcıları. Bunlar, biri (Dergâh-ı Âlî) diğeri de (Bab-ı Humâyun) kapıcıları olmak üzere iki kısımdı.

Kapıcılar Kethüdâsı — Kapıcıların âmiri (Bk. Kapıcılar)

Kapı kethüdası — Valilerin, sancak beylerinin, patrikhânenin, Bâb-ı Âli ve resmî dâirelerde işlerini takip için tayin ettikleri memur.

Kapı - kulu — Yeniçeri ocağını teşkil eden efrâdın tamamına verilen isimdir.
Bunların piyâdesine (yeniçeri); süvarisine (sipâhi) denir.

Kârdan — İşbilir kimse.

Kârgüzar — Becerikli.

Karîn — Yakın, bir şeye nâil olan, hısım...

Kasd — Niyet, bile bile yapma, birine karşı kötü davranma, öldürme, yaralamaya teşebbüs.

Kasr — Köşk.

Katl-i âm — Küçük büyük herkesi öldürme.

Kavl — Söz.

Kayd-ı hayat — Hayat boyunca.

Kazasker (Kadıasker) — İlmiye mesleğinin en yüksek mertebesi, (Rumeli ve Anadolu Kazaskeri) olarak iki tane idi.

Kelâl — Usanç.

Kelime-i tevhid — Lâilâhe illâllah.

Kemâkan — Eskiden olduğu gibi.

Kemin — Pusu.

Kemmiyet — Sayı, nicelik.

Kenut — Nankör.

Kerîm — Cömert, büyük.

Kerrenay — Zurna cinsinden nefesli bir saz.

Keşti — Gemi.

Kethudâ — Büyük devlet adamlariyle zenginlerin işlerini gören. Kâhya da denir.

Keyd — Hile.

Keyfe mettefan — Rast gele.

Keyfiyyet — Nitelik, bir şeyin nasıl olması ciheti.

Kıla' — Kaleler.

Kıran — Yakınlık, ilm-i nücûmda, iki gezegenin bir burcda bulunması.

Kıst — Pay, parça parça verilen bir borç veya benzerinin her defada verilen bölümü.

Kıtâl-i azîm — Büyük vuruşma, savaş.

Kîyl-ü - kal — Dedikodu.

Kimesne — Kimse.

Kisve — Elbise, özel kıyâfet.

Kiyâset — Uyanıklık, zekâ.

Koçu — Eskinin bir nevi arabasıdır. Oda biçiminde, dışı sâde, süssüz, dört tekerlekli araba.

Kolomborne — Eskinin, küçük kıt' ada bir nevi topu.
Konstantaniyye — İstanbul.
Kubbe altı — Topkapı Sarayında, orta kapının hemen dışında, başta sadrâzam olmak üzere, Kubbe-altı vezirlerinin (Bakanlar Kurulunun) devlet işlerini konuşmak üzere toplandıkları yer.
Kubbe-nişin — İkinci, üçüncü ve dördüncü vezirler hakkında kullanılırdı. (Bunlar Kubbe - altı)nda toplanan vezirlerdendir.
Kudsî — Kutsal.
Kühsar — Dağlık yer.
Kul — Hürriyeti olmayan, köle yerinde kullanılır. Yeniçerilere de (kul tâifesi) denilirdi.
Kul - Karındaşı — Askere olan fazla ihtiyaç zamanlarında yeniçerilerin, acemi ocağı dışında olarak hariçten yeniçeri ocağına alınanlar.
Kul - oğlu — Herhangi bir yeniçerinin ,ocaklarda, babaları gibi askerlik eden oğullarına denirdi.
Kurbînde — Yakınında.
Kurenâ — Padişah yakınları.
Kûs — Bugünkü davulların sekiz on misli büyüklüğündeki çalgı. Deve sırtında taşınırdı.
Küberâ — Büyükler.
Küffar — Kâfirler.
Küllî — Genel, bütün, çok.
Küstah — Arsız, sıkılmaz.
Küsuf — Güneş tutuması.
Küşâde — Açık, ferah, neşeli.
Kütüp — Kitaplar.

— L —

Lâcerem — İster istemez.
Lâhik — Yetişip ulaşan, eklenen, şimdiki.
Lâşe-i habîse — Habîs, leş.
Lehce — Bir dilin dallarından herbiri, söyleyiş tarzı.
Leşker — Asker.
Levâzım — Gerekli şeyler, asker yiyecek, giyecek ve harp eşyâsı.
Levend — Eskiden deniz eri. Paşalar yanında ücretli er. Kabadayı, boylu boslu.
Libas — Giyilecek şey.
Liyâkat — Yararlılık, değerlilik.
Lûtuf — İyi muâmele, hoşluk, güzellik.

— M —

Mağdur — Haksızlığa uğramış.
Mağfur — Tanrı bağışlamasına kavuşmuş olan.
Mağlûp olmak — Yenilmek.
Mahcur — Hacr altına alınmış (Bk. Hacr).
Mah-ı mezbur — Adı geçen ay.
Mâhir — Becerikli, usta.
Mahlas — Bir kimsenin ikinci ismi, daha ziyâde şiirle uğraşanlar kullanırdı.
Mahrem-i esrar — Kendisine sır söylenen kimse.
Mahsur — Kuşatılmış olan.
Mâhut — Bilinen, sözü geçen.
Mahzar — Bir büyük kimsenin önü. Bir çok kimse tarafından imzalı dilekçe.
Mahz-ı ihânet — Tam bir ihanet.
Mahzul — Hor, hakîr, rüsvâ.
Mahzuz — Hazeden, hoşlanan.
Mail — Eğik, hevesli.
Maîşet — Yaşayış, yaşamak için gereken şeyler.
Mak'ad — Oturacak yer.
Makarr — Durulan yer, devlet baş şehri.

Makdûr-i Beşer — İnsan için yapılabilecek.
Makhur — Yenilmiş, tanrı gazabına uğramış.
Mâkul — Akla uygun.
Makule — Çeşit, soy, boy..
Mâlâmal — Dopdolu.
Mâlihulya — Kara sevdâ, kuruntu.
Mâmelek — Varı yoğu.
Mansıb — Büyük memurluk yeri, makam.
Mansub — Memuriyete konmuş.
Mansur — Tanrı yardımıyle üstün gelen.
Martuloz — Yeniçeri teşkilâtından evvel, ordunun geri hizmetlerinde kullanılmak üzere Hıristiyanlardan teşkil edilenler.
Mâruf — Tanınmış.
Maslahat — İş, husus, madde, keyfiyet.
Mastur — Yazılmış.
Mâtem-künan — Mâtem tutarak.
Matla' — Kasîde veya gazelin ilk beyti.
Matlub — İstenilen, alacak.
Mâvera — Bir şeyin arkasında, ötesinde.
Mazmun — Mânâ, anlam, kavram.
Ma'zul — Azledilmiş, işinden çıkarılmış.
Ma'zûlen — Azledilmiş olarak.
Meal — Anlam, kavram.
Meâlen — Kavram cihetiyle, harfi harfine olmayarak.
Mebhut — Sersem, şaşkın.
Meblâğ — Para.
Mecruh — Yaralı.
Meczub — Bir tarafa çekilmiş, tanrı sevgisine tutularak kendinden geçmiş.
Medfun — Gömülü.
Medhul — Ayıplanacak kusur.
Mehâbet — Heybet.
Mehâsin — (Mahâsin) Güzellikler.
Mehcur — Bırakılmış, unutulmuş, ayrılmış.
Mehd-i ulyâ — Valde sultanlara verilen isim.
Mekârim — Keremler, cömertlikler.
Mekîn olmak — Oturmak.
Mekkâr — Düzenbaz.
Mekkârlık — Düzenbazlık.
Mekr — Hile, düzen.
Meks — Durma, dinlenme.
Melâhide — (Mülhid'in çoğulu) Dinsiz, tanrısız.
Melâin — Mel'unlar.
Melhuz — Düşünülebilen, akla gelen.
Melik — Hükümdar.
Memâlik — Memleketler.
Memâlik-i mahrusa — Muhâfaza. olunan memleketler (Osmanlı ülkesi için kullanılırdı).
Menal — Sâhib olunan şey.
Menâsıb — Mansıb'ın çoğulu (Bk. Mansıb).
Menhus — Uğursuz.
Menkibe — Bir kimsenin fazilet ve meziyetine delâlet eden fıkra ve bu fıkralardan meydana gelen kitab.
Menkûb — Talihsiz, gözden düş-düşmüş.
Menkul — Taşınmış, ağızdan ağıza söylenerek gelmiş.
Menşur — Padişah tarafından birine verilen veya başka bir mansıb veya serdarlığa tâyini mutazammın verilen ferman.
Menzil — Konak yeri, bir günlük yol, konak.
Merdâne — Merdçe.
Merd[illegible] — Kovulmuş, istenmemiş.

Mergub — Beğenilen, sevilen.
Merkum — Adı yukarıda geçen.
Mesaf — Savaş için dizilen saflar.
Mesâğ-ı şer'i — Şer'î izin.
Mesfur — Adı geçen, eski tarihlerimiz, düşman adamlarını horlamak için bu kelimeyi kullanırlardı.
Mesned — İleri derece memurluk.
Mesnevî — Her beyti başka kaafiyeli olan manzûme. (Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin bu isimdeki meşhur eseri).
Mesrur — Sevinçli.
Mest — Keyf hâlinde.
Mes'ud — Bahtiyar, kutlu.
Meşâyih — Şeyhler.
Meşreb — Tabiat, gidiş, yol.
Meşveret — Bir işin konuşulması, bir iş için yapılan toplantı.
Metin — Kitabın asıl ibâresi.
Metris — Siper.
Metrüke — Terkedilmiş, erkekden boşanmış kadın.
Mevâcib — Maaşlar, kapı kulunun, her üç ayda bir verilen maaş.
Mevâlî — Yüksek rütbeli kadılar, hâkimler.
Mevhum — Aslı olmayıp, zihinde vücut bulan.
Mevkib — Bir büyüğün yanında giden yaya ve atlılar, Alay.
Mevkib-i Âli — Padişah alayı.
Mevleviyyet — Müderrislikten sonra olan bir ilmiye rütbesi.
Mevzun — Tartılı, yakışıklı.
Meymene — Sağ taraf.
Meysere — Sol taraf.
Mezbur — Adı geçen.
Mezid — Artmış, çoğalmış.
Mezmum — Beğenilmemiş, ayıp.
Mısdak — Bir şeyin gerçekliğini isbatlayan şey.
Mihnet — Zahmet, eziyet, sıkıntı, derd, belâ, musîbet.
Minba'd — Bundan sonra.
Minval — Davranış, yol, usul.
Mirahur - u - kebir (Büyük mirahur) — Sarayda at işlerine bakanların en büyüğü.
Mîrî — Hükümet malı, devlet hazinesi.
Misal — (Misâl-ı meymun) Tuğra yerine kullanılan bir tabirdir.
Mîzab — Su yolu.
Mizac — Tabiat, huy.
Muaf — Affolunmuş, serbest.
Muallâ — Yüce, yüksek.
Muânid — İnatçı.
Muârız — Karşı gelen.
Muâteb — Tekdir olunan, azarlanan.
Muayyenat — Hükümetçe bağlanmış erzak ve benzerleri.
Muazzam — Büyük, ulu.
Mubâyaa — Satın alma.
Mugaayir — Başka türlü, uymaz.
Mugaalâta — Yanıltacak yolda söz söyleme.
Mugayyebat — Hikemî sırlar.
Muğtenem — Ganimet olarak alınmış.
Muğtenim — Ganimet olarak alan.
Muhâfız — Koruyan, bekçi.
Muhal — Mümkün olmayan.
Muhallefe — Dul kadın.
Muhallefat — Ölen bir adamın bıraktığı şeyler.
Muhannes — Korkak, alçak, nâmerd, kadın huylu.
Muhâsamet — Düşmanlık.

Muhasara — Kuşatma.
Muhassıl — Vergi tahsildarı.
Muhil — Bozan.
Muin — Yardımcı, yamak.
Mukaataa — Devlete ait bir vâridatın bir bedel mukabilinde kiralanması, yâni muvakkaten temliki yerinde kullanılır.
Mukaabeleci — Mâliyede gelir ve gider hesaplarını karşılaştıran, askerlik işlerinde yoklama muamelelerini yapa nmemur.
Mukaatele — Birbirini öldürme, vuruşma.
Mukaddemâ — Bundan önce, evvelce.
Mukaddemat — Önceler, ilkler.
Mukadder — Tanrı'nın önceden bir iş için belirttiği, kader, tanrı hükmü.
Mukaddimet-ül-üceyş — Ordunun öncüleri.
Mukarreb — Yakın.
Mukarrebin — Pâdişahın özel işlerini gören kimseler.
Mukarrer — Kararlaştırılmış, kararı verilmiş, şüphesiz.
Mukarriban — Yakmlaştıranlar.
Mukim — Bir yerde oturan.
Muktesit — Tutumlu.
Munfasıl — Ayrılmış; memuriyetten çıkmış.
Muntafî — Sönmüş, bastırılmış.
Muntazır — Bekleyen.
Murâbaha — Faizcilik.
Murassa — Değerli taşlarla donanmış.
Musâdere — Herhangi bir kimsenin malının pâdişah adına zaptı.
Musâfaha — Elele tutuşma.
Musâfat — Samimî dostluk.
Musâhib — Pâdişahların, özel hizmetlerinde bulunan, malûmatlı, nükteli konuşmalarıyla pâdişahı eğlendiren kimseler.
Musâhibe — (Kadın musahib) — (Bk. Musâhib).
Musâlâha — Barışma, uzlaşma, Barış.
Musannifler — Tasnif eden, yazan, muharrir, yazar.
Mûsıla-i sahn — Âlî (yüksek) tahsil demek olan (Sahn) derslerine dâhil olabilmek için, onun tâbiri (orta) makamındaki medreseler hakkında kullanılır bir tâbirdir.. Bundan sonra (sahn medreseleri)ne girilirdi. Bu medreselere (tetimme medreseleri) de denilirdi.
Mutasarrıf — Bir işi istediği gibi idâre eden, bir malın sâhibi.
Mutemed — Güvenilen.
Mutezammın — İçine alan, üstüne alma.
Muvahhiş — Korkutup, ürküten.
Muvazzaf — Bir iş görmekle vazifeli, maaş ve tayını olan.
Muzâfat — Bir şeyin ekleri.
Muzâharet — Arkalama, arkaya alma, yardım.
Muztar — Yapma zorunda kalmış.
Mübâhî — Övünen.
Mübâşeret etmek — Başlamak.
Mübeddel — Değişmiş.
Mübrem — Mutlaka olacak olan.
Mübtelâ — Bir şeye düşkün, tutkun.
Mücâzat — Cezâ.
Mücerred — Çıplak, soyulmuş, tek, yalnız, yalın.
Mücevveze — Ağzı yukarısına nisbetle daha dar bir nevi serpuş.
Müdâhale — Karışmak.
Müdârâ — Yalandan dostluk gösterme, yüze gülme.

Müdâvim — Devam eden.
Müderris — Medresede ders veren, profesör.
Müeddî — Sebep olan.
Müekkede — Tekrar edilmiş.
Müellif — Kitab yazan.
Müfsid — Bozan, ara açan.
Müheyyâ — Hazır.
Mühimmat — Gerekli şeyler, savaş eşyası.
Mükâleme — Konuşma, söyleşme.
Mükedder — Kederli.
Mükerrer — Tekrar olunmuş.
Mülâkî — Buluşan, kavuşan.
Mülâzım — Stajyer.
Mülâzemet — Stajyer, bir daireye maaşsız olarak gidip gelen.
Mülhak — Katılmış.
Mümtaz — Başkasından ayrılmış, ayrı tutulan, özel idare olunan.
Mümted — Uzayan, sürekli.
Münâferet — Sevişmeme.
Münâzara — Karşılıklı konuşma, edep dairesinde tartışma.
Münâzaa — Ağız kavgası.
Müncer — Varıp sona eren.
Münharif — Sapan, doğru gitmeyen.
Münhedim — Yıkılmış, harab olmuş.
Münhezim — Bozguna uğramış.
Münkasız — Bitmiş, arkası kesilmiş, sönmüş.
Münşeat — Kaleme alınmış şeyler, nesir yazılar, mektuplar.
Münşî — Nesir yazı yazan, iyi kâtib.
Münzevî — Köşeye çekilmiş.
Mürd — Ölmüş.
Mürted — İslâmı terkedip başka bir dine giren.
Mürteşi — Rüşvet alan.
Müsâhele — Kolaylık gösterme.
Müsâmaha — Göz yumma, görmezliğe gelme.
Müsâraat — Sürat ve acele etme.
Müsellâh — Silâhlı.
Müsellem — Kimse tarafından inkâr ve reddedilmeyen.
Müstağnî — Gözü tok, çekinen, nazlanan.
Müstahkem — Sağlam, etrafına kale, tabya yapılan yer.
Müstehâm — Şaşırmış.
Müstevfî — Yeter, yetişir, tam.
Müstevlî — Ele geçiren, yayılan.
Müşâfehe — Karşılıklı konuşma
Müşâteme — Söğüşme.
Müşâvere — Konuşma, danışma.
Müşrik — Tanrıya ortak koşan, birden fazla Allah inancında olan.
Müştedd — Şiddetlenmiş.
Müştemil — Saran, kavrayan.
Mütâbaat — Birine tâbi olma, uyma.
Müteahhid — Bir işi üzerine alan.
Müteayyin — Belli, ünlü adam, karar verilmiş.
Müteekkid — Tekrar eden.
Müteferrika — Pâdişahın, sadrazamın, vezirlerin emirlerini götüren kimse.
Mütekaaid — Emekli.
Mütemerrid — Kötü bir yolda direnen, inatçı.
Mütemevvil — Zengin.
Mütesâid — Yükselen.
Müteselllim — Vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idâresine memur edilen kimse. Bunlara (voyvoda) da denirdi.
Mütevâtir — Ağızdan ağıza yayılan.
Mütevellî — Bir vakfın idaresine memur olan kimse.

Müttehem — Suçlu.
Müttehid — Birlik.
Mütûn (Çağul — Bk. Metin) .
Müverrih — Târih yazan kimse, tarihçi.
Müyesser — Kolay gelen, kolaylıkla olan.
Müzekki — Temizleyen, tezkiye eden.
Müzeyyen — Süslenmiş.
Müzmin — Eskimiş, yerleşmiş.

— N —

Naaş — Kefene sarılmış, ölü.
Nâbedîd — Kaybolma.
Nâbekâr — Hayırsız.
Nâçar — Çâresiz.
Nâdan — Bilmez, cahil, kaba, nobran, terbiyesiz.
Nâgehanî — Ansızın.
Nâib — Vekil, kadı vekili.
Nakd (Nakid) — Akça, madenî para, peşin para.
Nâkıs — Noksan.
Nakîb-ül-eşraf — Peygamberimizin sülâlesi mensuplarının işleriyle meşgul olan vazifeli.
Nâkus — Çan.
Nakz-ı ahd — Ahdini bozma.
Na-mâlûm — Bilinmeyen.
Nâm - âveran — Ad salmış olanlar, ünlüler.
Nâme — Mektup.
Narh — Ekmek ve saire gibi zarurî eşyaya hükümetin koyduğu fiat.
Nasb — Dikme, bir memuriyete tâyin, bir rütbe alma.
Nâsih — Nasihat eden.
Nasr — Yardım, üstünlük.
Nass — Kesinlik, Kur'an veya hadiste bir mesele hakkında olan açıklama.
Nâtuvan — Zayıf, kuvvetsiz.
Nazır olmak — Bakmak.
Neberdgâh — Savaş yeri.
Nedîm — Büyük bir kimseye fıkralar anlatarak eğlendiren, güzel söz söyleyen.
Nefs-i nâtıka — İnsan ruhu, insanın canlılar arasındaki yerini belli eden cevher.
Nefy — Sürgün.
Nemçe — Avusturya.
Neseb — Soy.
Neûzü billah — Allaha sığındık.
Nev — Yeni.
Nevâziş — İltifat, gönül alma.
Nevres — Yeni yetişen.
Nevruz — İlkbahar başlangıcı.
Nifak — İki yüzlülük.
Nihal — Tâze fidan.
Nik-nâman — İyi adlılar.
Nişancı — Padişahların alâmetlerini taşıyan ferman ve beratlara türkler (nişan) derler. Bu alâmeti çeken yüksek memura da (Nişancı) denirdi.
Niyâbet — Nâiblik, vekillik.
Niyaz — Yalvarma, duâ.
Niza' — Çekişme, kavga.
Nush-u pend — Öğüd.
Nusus — Naslar (Bk. Nass)
Nücum — Yıldızlar.
Nüzul emiri — Sefere çıkan ordunun konaklayacağı yerleri, onun yiyecek ve içeceklerini hazırlayan.

— O —

Ocak ağaları — Yeniçeri zabitleri.
Orta - kapı — Topkapı Sarayındaki Harem-i Humayun kapısı.
Otağ — Pâdişahlarla vezirlere mahsus çadır.
Otağ-ı Hümâyun — Pâdişah çadırı.

— P —

Pâdişah-ı âlempenah — Herkesin sığındığı pâdişah.
Pak — Temiz.
Palanka — Etrâfı hendekle çevrilmiş, ağaç ve topraktan yapılan istihkâm.
Pâmal (Paymal) — Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
Pencik — Akın ve harplerde ele geçen esirlerden askerlikte kullanılmak üzere beşte birinin ve esir sahibinden beşte dördünden alman verginin adı.
Pend — Nasihat.
Pendnâme — Öğüt kitabı.
Pertab — Atılma, sıçrama,
Perverde — Beslenmiş, terbiye edilmiş.
Perveriş — Beslemek, terbiye etme. eğitme.
Peyman — And.
Pîr — Yaşlı, ihtiyar.
Pür - melâl — Tamamen bıkmış, usanmış.
Püşte — Tepe.

— R —

Rafz' — Hz. Ebubekir'le, Ömer'in halifeliğini kabul etmeme.
Rağbet — İstek, arzu, iyi kabul edilme.
Râh — Yol.
Rahne — Gedik, yıkık, zarar.
Rahnedar — Gedik ve yıkık olan.
Raht — At takımı, yol levazımı.
Râm — İtâatli, teslim olmuş.
Rânâ — Güzel, hoş görünen.
Râşi — Rüşvet veren.
Râyet — Bayrak.
Ravza — Cennet, bahçe.
Reâyâ — Hükûmete itâat eden ve vergi veren halk... Osmanlılarda bir müddet islâm olsun olmasın bütün tebaaya (Reâyâ) denirdi. Sonraları yalnız gayri müslümlere denilmiştir.
Refah — Bolluk.
Ref-i savt — Sesini yükseltmek.
Reftar — Edâlı yürüyüş.
Reis-ül-küttab — Divân-ı hümâyun kâtiplerinin âmiri olup, Hariciye bakanlığı vazifesini görürdü.
Rencîde — İncinmiş.
Reşid — Doğru yolde giden, ergin.
Revâne — Giden, yürüyen.
Re'y — Oy.
Rızây-ı şâhâne — Pâdişahın müsaadesi, isteği.
Rical — Erkekler, rütbeli, mevki sahibi kimseler.
Ric'at — Geri çekilme.
Rifat — Yücelik.
Rihan — Bahis tutuşma.
Rikâb — Özengi, büyük bir kimsenin katı, önü.
Rikâb-ı humâyun — Pâdişahın bir yere gidişi sırasında maiyyetinde bulunma yerinde kullanılan kelime.
Risâle — Mektub, bir konuda kısa yazılmış kitab; dergi.
Riyâset — Reislik, Başkanlık.
Riyaz — Bahçe.
Riyâzet — Nefsi kırma.
Rîze Rîze — Parça, parça.
Rubâî — Belli vezinlerde yazılmış dört mısralık manzume.
Rugan — Yağ.
Ruham — Mermer.
Rufûnet — En ağır gelecek muameleyi yapma, sünepelik
Rûy-ı zemin — Yer yüzü.
Rûz-i Kasım — Kasım günü.

Ruz-u mesaf — Savaş günü.
Rücu' — Cayma.
Rüesâ — Reisler.
Rükn — Temel direk.
Rüsûm — Vergiler.
Rüus — Vezir, beylerbeyi, timar ve zeâmet erbâbı müstesna, bütün devlet hizmetlilerinin, hazine ve evkaftan maaş alanların inhâ kâğıdına verilen isimdir.
Medrese tahsilini bitirenlere verilen beratın adı da rüus'dur.

— S —

Sâbık — Geçmiş zaman.
Sâbıkaa — Bundan önce.
Sâbit — Kadem — Yerinde veya sözünde duran.
Sadâret kaymakamı — Sadrazamların, sefere gittikleri vakit, hükümet merkezinde bıraktıkları vekili.
Sâdât — Peygamber soyundan olanlar.
Sâdır — Çıkan.
Sadır — Göğüs, yürek, herşeyin önü başı. Baş, başkan.
Sadreyn — Anadolu ve Rumeli kazaskerleri.
Sadr-ı Âlî — Sadrazam.
Sadr-ı meclis — Meclis reisi.
Saf-âraste — Saf donatan.
Saf-siken — Düşman saflarını bozan.
Sâhib-i develet — Lugat mânâsı; (devlet sahib) Sadrazamlar için kullanılırdı.
Sahn (Medrese) — Yüksek tahsil veren medrese. Fâtih tarafından te'sis edilmiştir. 8 medresedir. Bunun için (Sahn-ı seman) denir.
Sâî bi'l-fesad — Fesad çıkarmağa çalışan.
Sakîl — Ağır, cansıkıcı, çirkin.
Sakîm — Hasta, yanlış, hastalıklı.
Sâl — Sene.
Salâbet — Katılık, kuvvet.
Salb olundmak — Asılmak, idam edilmek.
Salib — Haç.
Sâlib — Kapıp götüren, alan.
Sâl-i ferhumdefal — Tâlihi uğurlu sene.
Sâlif-üz-zikr — Evvelce zikrolunan.
Sâlim — Sağlam, noksansız, emin olan.
Sarây-ı âmire — Padişah sarayı.
Sarây-ı atîk — Eski saray.
Sebb — Sövme.
Sebük - bar — Ağırlıksız.
Sefâhat — Eğlenceye düşkünlük, sonunu düşünmeden elindekini gereksiz yere sarfetmek.
Seferli — Bunlar, padişahlar sefere gittikleri zamanlarda maiyyetinde bulunur, mehterhaneyi bunlar idare ederlerdi.
Seffak — Kan dökücü.
Sefîne — Gemi.
Sekban — Yeniçeri ocağının mühim bir kolu, av köpeklerine bakarlardı. Hafif asker.
Sekban-başı — Yeniçeri ocağının büyük zâbitlerinden birinin adıdır.
Selâmet — Emin olma.
Selb etmek — Zorla alma, giderme, olumsuz hâle getirme.
Selef — Bir yerde, başka birinden önce bulunmuş olan kimse.
Selh — Arabî ayın son günü.
Senâ — Överek ve ululayarak niteleme.
Sene-i sâbıka — Geçen sene.

Serahor — Ordunun bir yerden diğer yere hareketinde, yolların yapılması, ağırlıkların nakli bunların vazifesi idi.

Serâpâ — Baştan ayağa, bütün.

Serâser — Baştanbaşa ipekli ve altın gümüş işlemeli kıymetli kumaş.

Serasker — Ordu kumandanı, tanzimattan sonra (millî savunma bakanı).

Serdar — Kumandan.

Serdâr-ı âzam — Başkumandan.

Serdâr-ı Ekrem — Başkumandan... Eskiden bu vazife yalnız padişahlarındı. Sonradan ordu başında giden sadrazamlara, daha büyük selâhiyetlerle bu unvan verilmiştir.

Serdâr-ı zafer - şiar — Her vakit muzaffer olan kumandan.

Serden geçti — Akıncılardan, düşman ordusu içine dalmak veya muhâsara altına alman bir kaleye girmek için fedâi yazılan.

Serfiraz — Benzerlerinden üstün.

Serhad — Sınır.

Serir — Taht.

Serkeşlik — Dikbaşlılık, itâatsizlik, baş kaldırmak.

Server — Başkan,

Servet — Zenginlik, zenginliği meydana getiren şey.

Sevk-i takdir — Takdirin sevkiyle.

Seyf — Kılıç.

Seyyid — Hz. Peygamber soyundan olan.

Sezâvar — Uygun.

Sıbt — Torun.

Sıyânet — Koruma.

Sîh — Şiş.

Silâhdar — Sarayın, ileri gelen erkânındandır. Merâsimde at üstünde, padişahın kılıcı sağ omuzlarında, sağında yürürdü.

Silk — Sıra, tertip, meslek.

Silsile-i ulemâ — İlmiye sınıfının mertebeleri.

Simurg-i Ankaa — Kaf dağında bulunduğu söylenen masal kuşu.

Sipâhi — Timar arazisi hâsılatının mikdarına göre harp zamanlarında, kendi hayvanları ve cebelüleriyle birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvâri askeri.

Sipehsâlar — Başkumandan.

Sirkat — Çalma, hırsızlık.

Sitem — Haksızlık, zulüm, eziyet.

Sitemkâr — Haksızlık ve zulüm eden.

Siyak — Sözün gelişi, tarz, üslûp.

Siyer — Mevzuu, Hazret-i muhammed'in hayâtı olan kitap.

Sudur — Meydana çıkma — kazaskerler.

Sultân-ı Enbiyâ — Enbiyâların sultânı (Hz. Muhammed).

Sûret-pezîr — Meydana çıkan.

Surh-u seran — Kızılbaşlar.

Surre — Para kisesi, Mekke ve Medine'ye hükümdarların gönderdiği para ve eşya.

Südde-i saâdet — Saâdet eşiği (padişah).

Südde-i seniyye — (Südde): Kapı, eşik demektir. (Seniyye) de, yüce manasınadır. İkisi birden padişah eşiği, huzuru anlamına gelir.

Südde-i ulyâ — Padişah eşiği, huzuru.

Süflî — Alçak, bayağı, değersiz.

Sülûk — Bir yola girme,

— Ş —

Şâhî — Eskiden kulanılan bir nevi uzun menzilli top.
Şakî — Haydut.
Şâmil — Kaplayan, çevreleyen.
Şârih — Şerh eden.
Şatâret — Neş'eli olma, şenlik.
Şatır — Pâdişahların maiyet adamlarından, merâsimde pâdişâhın yanında giderlerdi.
Şayka — Altı düz ve enli büyükçe bir nevi harb gemisi.
Şeâir — Âdetler, töreler.
Şeâmet — Uğursuzluk.
Şebhun — Gece baskını.
Şeb-i tar — Karanlık gece.
Şecâat — Yiğitlik.
Şecî — Yiğit.
Şefkat — Acıyarak ve esirgeyerek sevme.
Şehriyar — Hükümdar.
Şekvâ — Şikâyet.
Şekvânâme — Şikâyetnâme.
Şemle — Sarık.
Şemşir — Kılıç.
Şenâat — Kötülük.
Şenî' — Kötü, fena, utanılacak, ayıp.
Şerh — Açma, yapma. Açıklama.
Şer'î — Şerîate âit, şerîatle ilgili (Bak. Şerîat).
Şerîat — Doğru yol, âyetler. Hadîsler, icmâ-ı ümet ve imamların ictihatlarıiyle kurulmuş temel.
Şerîr — Kötü, fesatçı.
Şetâret — Neşeli olma.
Şetm — Sövmek.
Şevket — Ululuk (pâdişahlar için kullanılır).
Şeyh-ül-harem — Harem-i şerif heyetinin başkanı.
Şıkk-ı sânî defterdarı — Bugünkü Maliye Bakanı vazifesini gören başdefterdarın yardımcısı.
Şikak — Uyuşmazlık.
Şikâr — Av.
Şimal — Kuzey.
Şinâverlik — Yüzücülük.
Şitab — Çabukluk, seğirtme.
Şuyu' bulmak — Duyulma, herkesin işitmiş olması, yayılma.
Şükûfe — Çiçek.
Şüru' — Başlama.

— T —

Taahhüd — Üzerine alma, söz verme.
Taallül — Yalandan bahanelerle bir işten kaçma.
Taayyün — Meydana çıkma, belli olma, itibarlanma.
Tab' — Mizac.
Tâbi — Kitab tab eden, basan.
Tabîb — Hekim, doktor, çoğulu etibbâ.
Tabl — Davul.
Tabur (Istabur) — Müstahkem mevkiler, harb zamanlarında sığınılacak yerler... tabya ve sığınak demektir.
Tagallüb — Zorla hüküm sürme, zorbalık.
Tahlis — Kurtarma.
Tahliye — Boşaltmak.
Tahris — Birinin tamahını uyandırma.
Tahsîn — Sağlamlaştırma.
Taht-ı tasarruf — Tasarrufu altında.
Takaaza — Çekişme, sıkıştırma.
Takayyüd — Bağlanma, çalışma, çabalama.
Takdîm etmek — Öne, evvele almak.

Taksîr — Kusur etme.
Takvâ — Dinin yasak ettiği şeylerden çekinme.
Takviye — Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.
Talan — Çapul.
Talîa — Öncü.
Tâlib — İsteyen.
Tamah-ı Ham — Olamayacak istek.
Ta'miye — Manzum tarihlerde ebced hesâbını doldurmak için çıkartılacak veya katılacak sayıları işâret etme.
Târûmar — Karmakarışık, dağınık.
Tasaddi — Bir işe girişme.
Tasallût — Son derece rahatsız etme.
Tasarruf — Sahib olma.
Tasmîm — İyice niyet etme.
Tatarruk — Yol bulup giren.
Tatayyür — Uğursuzluk.
Tavaf — Etrafını dolaşma, Hacı olmak için Kâbe'nin etrafını dolaşma.
Tavâşî — Hadım - ağalığı.
Tayy-i merâhil — Menzilleri (konakları) kat etme.
Tazammun — Başka şeyler arasında bir şeyi daha hâvi olma.
Ta'zîb — Eziyet etme.
Ta'zîm — Büyütme, ağırlama, ikram etme, saygı gösterme.
Tâziyye — Başsağlığı.
Teaddi — Saldırma, zulüm etme.
Teberrüken — Uğur sayarak.
Tebşîr — Müjdeleme.
Tecdid — Yenileme.
Tecessüs — Bir şeyin iç yüzünü araştırma, gözetme.
Teçhizat — Donatım.
Techiz ve tekfin — Ölünün gerekli şeylerini tamamlama ve kefenleme.
Tecviz — İzin verme.
Tedâhül — Birbirinin içine girme.
Te'dîb — Terbiye verme.
Tedricen — Yavaş yavaş, azar, azar.
Teeddüb — Çekinme, edeblenme.
Teferrüd — Herkesten ayrılma, benzersiz olma.
Tefevvuk — Üstün olma, üste çıkma.
Tefsîr — Açıklama.
Te'hîr — Geciktirme, geri bırakma.
Tehniyet — Kutlama, mübârekleme.
Tehniyenâme — Kutlama mektubu.
Tehniyet-i Kudum — Gelişi kutlama.
Tekaazâ — Sıkıştırma, çekişme.
Tekâlif — Vergiler.
Tekarrüb — Birbirine yaklaşma.
Tekâsül — Üşenme.
Tekeffül — Birine kefil olma.
Tekellüf — Güçlüğe katlanma, gösterişe kapılma, özenti.
Telhîs — Özetleme, sadrazamlar tarafından pâdişaha yazılacak şeylerin özetlenmesi.
Telkîn — Birine birşey anlatıp zihnine sokmak.
Temâşâ — Bakıp seyretme, gezme.
Temessük — Borç senedi.
Temlik — Birine mülk kazandırma.
Tenfîz — Hükmünü yürütme.
Tenk — Dar.
Tenkîl — Uzaklaştırma, örnek olacak bir cezâ verme.
Terakki — Nizâmî olarak verilenden fazla olarak yapılan zam.
Terhîb — Çok korkutma.

Tesallût — Son derece rahatsız etme.
Tescil — Bir şeyin resmileşmesi için deftere geçirilmesi.
Tesettür — Örtünmek.
Teshir — Zaptetme.
Tesvid — Müsvedde yazma.
Teşeffî-i sudur — Gönül ferahlama, rahatlama.
Teşhir — Bir suç sahibinin, ibret olmak üzere herkese gösterilme cezası, şöhretlendirme.
Teşne — Susamış, çok istekli.
Teşrik — Ortak etme.
Tetebbu — Bir şeyi etraflıca inceleme.
Tetimme — Bir şeyin tam olması için gerekli şey, medrese müştemilâtı. Bunlar sahn (Âli) medreselerinin tâlisi (ortası) yerinde idiler.
Tevâbi' — Bir kimsenin adamları, uşakları.
Tevakkuf — Durma.
Tevârüs — Mîrâsa konma.
Tevcih — Yönetme, rütbe verme.
Teveccüh etmek — Yönetmek.
Tevekkül — İşi tanrıya bırakıp kadere râzı olma.
Tevessül — Sarılma, inanma.
Tevfir — Çoğaltma.
Te'vil — Başka mânâ verme.
Tevzi — Dağıtma.
Te'yid — Kuvvetlendirme.
Teyakkuz — Uyanma.
Tezâyüd — Artma, çoğalma.
Tezkerecilik — Dîvân-ı hümâyunun yazı işleriyle meşgul bulunan memurlar.
Tezlil — Tahkir.
Tezvic — Evlendirme.
Tezvir — Yalan karıştırma, dolandırma, hile kullanma, müzevirlik çoğulu: Tezvîrat) dır.
Tezvirat — (Bk. Tezvir).
Tîğ — Kılıç.
Tîğ-i berran — Keskin kılıç.
Timar — Fetih sırasında mîrî arazi itibar edilen yerlerden, sipâhilerle zaimlere, kılıç hakkı olarak verilen beytülmal hissesi.
Tonbaz — Nehirlerde nakliyatta ve köprü dubası yerinde kullanılan, altları düz bir nevi kayık.
Tuğ — At kuyruğu bağlanmış ucunda altın yaldızlı top geçirilmiş mızrak nevinden alâmet. Osmanlılarda tuğ, hükümdarlık, vezirlik, beylerbeyilik velhasıl askerî vazîfe alâmeti idi.
Tuğyan — Taşkınlık, isyan.
Tu'me — Lokma.
Turnacı - başı — Yeniçeri ocağının 68 nci ortasının başı olan zabit. Hıristiyan çocuklarından, yeniçeri ocağı için (devşirme) toplamak da bunun vazîfesi idi.
Tüvânâ — Güclü.
Tüfenk - endaz — Tüfenk kullanan.

— U —

Ubur etmek — Geçmek.
Ukde — Düğüm, zor iş, muamma.
Ukalâ — Akıllılar.
Ulak — Haberci.
Ulâmâ — Âlimler, bilginler.
Ulûfe — Hayvan yemi. Kapı - kulu (yeniçeriler) askerinin üç ayda bir verilen maaşları.
Ulûferiyân-ı yemin — Kapı - kulu süvarisini teşkil eden altı bölüğün ilkinin adı. (Sağ ulûfeciler) demektir.
Ulûfeciyân-ı yesar — Kapı -kulu süvârisini teşkil eden altı bölükten

(ulûfeciyan) denilen ikincisi, (sol ulûfeciler) demektir.
Uryan — Çıplak.

— Ü —

Ümerâ — Emirler, bu rütbenin altına zabitan, üstüne erkân denirdi.
Ümmî — Okuyup yazma öğrenmemiş kimse.
Üsküf — Boru şeklinde eski bir serpuş — Başa giyilince yarısı arkaya sarkan yeniçeri (Börk)ünün, kenarı sırmalısı.

— V —

Vâfir — Çok.
Vahîm — Sonu tehlikeli, korkulu.
Vaîd — Cezasını söyleyerek fenalıktan korkutmak.
Vâiz — Va'z eden.
Vakaayı — Olaylar.
Vakt-ı şâfiî — Şâfiîlerin sabah zamanı, vakt-i fecr.
Vakt-ı işâ — Gece karanlığı bastığı zaman.
Vakur — Vekarlı.
Varoş — Şehrin, kale dışında olan kısmı.
Vaz etmek — Komak, bırakmak, temel atmak.
Vech-i vecih — En uygun şekil.
Vech-i meşruh — Anlatıldığı yolda, şekilde.
Vehâmet — Sonu tehlikeli şeyin hâli.
Vekîl-i saltanat-ı uzmâ — Sadrazam.
Verâ — Arka, öte.
Verâset — Mirascılık, mirasta hak sâhibi olmak.
Vefk — Duâ yazılı muska.
Vifak — Uygunluk, Barış.
Vikaaye — Kayırma, koruma.
Vire — Bir kalenin müzakere yolu ile teslimi.
Vusul — Ulaşma.
Vücûh — İleri gelenler.
Vükelâ — Vekiller, Osmanlı devletinde kabine üyeleri, kubbe-altı vezirleri.
Vüzerâ — Vezirler.

— Y —

Yaya-başı — Yaya denilen piyâde askerinin başı, zâbiti.
Yekvücud — Hep birden tek bir insan gibi.
Yemîn — Sağ
Yesar — Sol.
Yevm-i mezbur — Adı geçen gün.

— Z —

Zad ve zahîre — Azık, yiyecek.
Zağarcı - başı — Yeniçeri ocağının 64 üncü ortasının zâbiti.
Zâhid — Din emirlerine sıkı sıkıya bağlı.
Zâhirî — Dıştan görünen, meydanda olan.
Zâviye — Küçük tekke.
Zayice — Muayyen zamanlarda yıldızların vakit ve heyetleriyle ahkâmını gösteren yıldızlar dâiresine verilen isimdir. Müneccimler, bununla (eşref saat) i seçerler. **Zayiçe**, arzın mihverine müvazi olarak devreden ve takriben 18 derece genişliğinde olan bir dâiredir.

Zeâmet — Fetih sırasında mîrî arazi itibar olunan yerlerden, muhariplerle bir kısım devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen beytülmal hissesi.
Zeban — Dil.
Zebun — Zayıf, güçsüz.
Zelîl — Hor, hâkir, alçak.
Zellât — Hatalar.
Zem — Birinin kötülüğünü söyleme ve ayıplama, yerme, çekiştirme.
Zenbil-keş — Zenbil taşıyan.
Zerrin — Altınlı.
Zeyl — Etek, bir nesnenin devâmı.
Zımnen — Açıkta olmayarak.
Zındık — Tanrıya ve âhirete inanmayan.
Zırhpuş — Zırh giyinmiş.
Zillet — Alçaklık, aşağılık.
Zira' — 75 - 90 santim arasında değişen eski bir uzunluk ölçüsü.
Ziynet — Süs.
Zuamâ — Zaimler, zeâmet erbâbı.
Zu'm — Zan, şüphe.
Zurefâ — Zarif kimseler.

İÇİNDEKİLER

7 — Naîmâ târihinin Türkçeye çevrilmesindeki usulümüz, 11 — Naîmâ'nın hâl tercümesi ve kitabı, 20 — Başlangıç, 22 — Osmanlı devletinin zuhuru, 29 — Naîmâ târihi 39 — Birinci fasıl 44 — Devletlerin beş muteber hali 51 — İkinci fasıl 52 — Vükelâ, ümerâ, kılıç ve kalem erbabı hakkında 62 — Hicretin Bininci senesi. 63 — Ferhad paşanın azli 64 — Şeyhülislâm Bostanzâdenin azli 66 — Bosna ve Macar hududu. 67 — Doğu haberleri, 68 — Ölümler 73 — Bin bir senesi olayları, Sipahilerin divanda ayaklanmaları 76 — Koca Sinan paşa sadrâzam. 77 — Osmanlı - Avusturya sulhunun bozulması 82 — 1002 senesi olayları 85 — Düşmanın Fülek hisarını muhasarası 87 — Düşmanın Hatvan'ı istilâsı 89 — Estergon muhasarası 93 — Yanık muhasarası 96 — Eflâk Voyvodası Mihal'in isyanı 98 — 1003 senesi olayları 99 — Kanije muhasarası 101 — Boğdan voyvodasının isyanı 105 — Sultan Murad'ın vefatı 107 — Sultan Murad devri vezirleri 109 — Sultan Murad devri ulemâsı 112 — Sultan Murad devri şeyhleri 114 — Sultan Mehmed III devri 116 — Ferhad paşa sadrâzam 117 — Eflâk ve Boğdan ahvali 119 — Sipahi isyanı 123 — Edirne'de kul tâifesinin patırdısı 125 — Koca Sinan paşa sadrâzam, Eflâk tarafına hareketi 131 — Ordunun Estergon'a hareketi 134 — Âsî Mihal'in Bükreş kalesini istilâsı 137 — Estergon ve Vişgrad'ı düşman istilâ eder, Lala-Mehmed paşa sadrâzam olur 138 — Sinan paşa beşinci defa sadrâzam olur ve pâdişahı sefere çıkmağa teşvik eder 140 — İbrahim paşa sadrâzam olur 143 — Pâdişah Eğri seferine hareket eder 146 — 1005 senesi olayları 149 — Eğri muhasarası 150 — Eğri kalesinin fethi 159 — Haç-ova meydan muharebesi, Küffârın mağlûbiyeti 167 — Gürürün uğursuzluğu 168 — Cığala-zâdenin sadrâzamlığı 170 — Kaçanların cezalandırılması 172 — İbrahim paşanın sadrâzamlığı 175 — Fetih-Giray han 178 — Vaç seferi 180 — 1006 senesi olayları 186 — Hadım-Hasan paşa sadrâzam, 191 — Küffârın Yanık kalesini istilâsı 194 — Vârat seferi 197 — Garip vak'a 199 — 1007 senesi olayları, Vârat seferi 206 — Ordunun Belgrad'a avdeti 208 — Hoca Sadeddin efendinin mektubu 213 — Küffârın Budin'i ilk defa muhasarası 215 — Niğbolu bozgunu 217 — İbrahim paşa üçüncü defa vezir 218 — Uyvar

seferi 220 — Saturcu-Mehmed paşanın öldürülmesi 223 — Serdâr İbrahim paşanın garip halleri 225 — 1008 senesi olayları 235 — Mihal'in itaati 237 — Yahudiye Kira'nın katli 238 — Kara-Yazıcı Abdülhalim 241 — Yemen ahvali 242 — 1009 senesi olayları 244 — Serdâr Kanije yolunda 245 — Kanije kalesinin taarruzu ve muhasarası 249 — Kanije'nin fethi 254 — Kara-Yazıcı'nın garip hükmü 258 — Mihal'in inhizamı 260 — 1010 senesi olayları, Yemişçi-Hasan paşa sadrâzam 263 — Küffâr, İstonî-i Belgrad'ı istilâsı, 263 — Tiryaki Hasan Paşanın Kanije'ye girişi 268 — Kanije muhasarası ve tafsilâtı, 291 — Küffâr, Kanije muhasarasını bırakıp kaçar 295 — Ganimetlerin evsafı 299 — Pâdişahın Hasan paşaya mektubu, 203 — Kara-Yazıcı'nın ölümü 304 — Kara-Yazıcı'nın kardeşi Deli-Hasan'ın isyanı 307 — 1011 senesi olayları, İstonî-i Belgrad'ın fethine gidiş 309 — Serdârın Erdel'e hareketi 310 — Küffârın Peşte'yi muhasarası 316 — Deli-Hasan'ın Kütahya'yı istilâsı 318 — Lala Memed paşanın serdârlığı 322 — Sadrâzam Hasan paşanın yeniçerilere sığınması 328 — Poyrazın ve diğer eşkiyanın katlı 336 — Şehzâde Mahmud'un şehit edilmesi 337 — Nadajlı Abdürrahman'ın katli 339 — 1012 senesi olayları, Lala-Mehmed paşanın Engerus seferi 345 — Nasuh paşa serdâr 345 — Yemişçi-Hasan paşanın katli 352 — Yavuz Ali paşa sadrâzam 353 — Acem serhaddinde fitne başlangıcı 355 — Acem Şahının Tebriz'e hareketi 356 — Sofyan cengi 358 — Şahın Tebriz kalesini fethi 362 — Ordunun Revan tarafına gidişi, 364 — Acem elçisi Mahmud 365 — Şahın Nahcivan şehrini istilâsı 369 — Revan önünde cenk 373 — Şahın nakz-ı ahdi üzerine İstanbul'da divan, 375 — Sultan Mehmed III in vefatı 377 — Sultan Mehmed'in vezirleri 380 — Sultan Mehmed devri ulemâsı 383 — Büyük şeyhler 386 — Birinci Sultan Ahmed devri 389 — Sadrâzam Yavuz Ali paşanın donanmasiyle gelişi 391 — Ciğala-zâdenin Şark seferi 394 — Bosna'da Deli-Hasan vak'ası, 397 — Acemlerin Revan kalesini istilâsı 39 — Şirvan'ın istilâsı 403 — 1013 senesi olayları, vezir Ali paşa Belgrad'a gider 407 — Acem seferinin tafsilâtı 414 — Küffârın Peşte'den kaçışı, Vaç kalesinin fethi 416 — Estergon muhasarası 418 — Erdel'de Boçkayı 421 — Güzelce-Mahmud paşanın zuhuru 422 — Kasım paşanın kahredilmesi 425 — Kaymakam Sarıkçı-Mustafa paşanın katli 427 — Gejdehan-Ali paşa 429 — 1014 senesi olayları, 432 — Estergon muhasarası 435 — Estergon, fethi 439 — Nemçe sulh mukaddematının başlaması 441 — Acem serhaddinde Ciğala-zâde 448 — Sarhoş İbrahim paşanın Hırvatlarla mukatelesi 449 — Pâdişahın Edirne'ye gidişi ve dönüşü 450 — Tavil ile harp 452 — Pâdişahın Bursa'ya gitmesi 456 — Yeniçeri ve sipahilerin hareketi 460 — 1015 senesi olayları 471 — Derviş paşanın öldürülmesi 475 — Nemçe ile sulh.